

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ТАРҒИБОТ МАРКАЗИ**

**И. Саифназаров, А. Мухтаров,
Т. Султонов**

МИЛЛИЙ ҒОЯ

Ўқув қўлланма

Тошкент – 2020

Саифназаров И., Мухтаров А., Султонов Т. Миллий ғоя. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2019. – 344 б.

Ушбу ўқув қўлланмада мамлакат олий ўқув юртларида ўтиладиган миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанига доир мавзулар, ғоя ва мафкура масалалари мужассамлашган. Унда миллий ғоя фанининг предмети, мақсади ва вазифалари, қонун ва категориялари, методлари, принциплари, тушунчалари, тарихий илдизлари, шаклланиш босқичлари, миллий ғоя, ижтимоий тараққиёт ва мафкуравий жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги, миллий мафкуранинг бош ғояси: озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш ва унинг асосий ғоя (устунлари) ва тамойиллари, ғоявий таҳдидларнинг йўналишлари, мафкуравий тажовуз ва ахборот хавфсизлиги, шахс, жамият, давлатларга бунёдкор ва вайронкор ғояларнинг ижобий ва салбий таъсирлари ёритилган.

Мафкуравий фаолият – миллий ғояни амалга ошириш воситаси, глобаллашув жараёнида мафкуравий иммунитетни шакллантириш вазифалари баён этилган. Шунингдек, ўқув қўлланмада жамият барқарорлигини таъминлашнинг ижтимоий ғоявий асослари, тафаккур ўзгариши ва маънавий янгиланишида миллий ғоянинг роли, миллий ғояни ривожлантиришнинг институционал тизими, миллий ғоя ва мафкурани халқ, ёшлар қалби ва онгига сингдириш йўлларига доир илмий-назарий ва амалий қарашлар тадқиқ этилган.

Ўқув қўлланма мутахассислар, профессор-ўқутувчилар, олий ўқув юртлари талабалари ҳамда кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган. Ўқув-қўлланма айрим камчиликлардан холи бўлмаслиги мумкин. Уларни ҳисобга олган ҳолда ўқув қўлланма юзасидан билдирилган ҳар қандай фикр-мулоҳазаларни муаллифлар миннатдорчилик билан қабул қиладилар.

Масъул муҳаррир – К. Қуронбоев, с.ф.д., профессор.

Тақризчилар:

Жўраев Н. – фалсафа фанлари доктори, профессор.

Алиев Б. – фалсафа фанлари доктори, профессор.

Мазкур ўқув қўлланма Тошкент давлат иқтисодиёт университети Илмий кенгашининг қарори (2015 йил 29 август 1-сонли йиғилиш баённомаси)га биноан нашрга тавсия этилди.

© – Тошкент давлат иқтисодиёт университети, 2020 й.

Саифназаров И., Мухтаров А., Султонов Т. Национальная идеология. Учебное пособие. – Т.: ТГЭУ, 2019. - 344 стр.

В учебном пособии воплощены проводимая в высших учебных заведениях национальная идеология: основные понятия и темы по тенденциям предмета, идеи и вопросы идеологии. В нем освещены предмет дисциплины национальная идеология, цель и задачи, законы и категории, методы, принципы, понятия, исторические корни, степени формирования, национальная идеология, взаимосвязь социального развития и идеологических процессов, в том числе главная идея национальной идеологии это свободная и цветущая Родина, строить свободную и благополучную жизнь и ее основные идеи и тенденции, направления идеологических угроз, идеологическая агрессия и безопасность информации, личности, общество, влияние положительных и отрицательных созидательных и разрушенных государствам.

Изложена идеологическая деятельность – это есть средство воплощения национальной идеологии, вопросы формирования идеологического иммунитета в процессе глобализации. В том числе в данном учебном пособии исследованы социально идеологические основы снабжения устойчивости общества, роль национальной идеологии в изменении мышления и идеологическом обновлении, институциональная связка развития национальной идеологии, научно-теоретические и практические взгляды пути пропитывания национальной идеи и идеологии в народ, сердцу и мышлению молодежи.

Учебное пособие назначено специалистам, профессорам, преподавателям, студентам высших учебных заведений и широкому кругу читателей. Пособие возможно имеет некоторые ошибки. Учитывая эти недостатки, авторы с удовольствием примут все пожелания.

Ответственный редактор – К. Куронбоев, д.п.н., профессор

Рецензенты:

Жураев Н. – доктор философских наук, профессор,

Алиев Б. – доктор философских наук, профессор

Данное учебное пособие рекомендовано к изданию решением Научного совета (протокол № 1 заседания от 29 августа 2015 г.) Ташкентского государственного экономического университета

**© Ташкентский государственный
экономический университет, 2020 г.**

Saifnazarov I., Muxtarov, Sultanov T. National Idea. Manual for higher education institutions. Tashkent state university of economics. – T.: TSUE, 2019 – 344 p.

In represented below manual topics concerning the subject of national idea, which is taught in country's higher education institutions, its basic concepts and principles, identifying issues of idea and ideology are jointed. The subject of the science of national idea, its aim and objectives, its laws and categories, methods, principles, concepts, historical roots, its formation stages, national idea, correlation of social development and ideological processes, creating free and prosperous Nation, independent and wealthy life as the primary idea of national ideology have been considered and its fundamental principles, issues of ideological threat directions, ideological aggressions and information security, creative and destructive ideas positive and negative affects upon individual, society, country are highlighted as well. Ideological activity as the means of fulfilling national idea, the tasks of which is ideological immunity formation in the process of globalization is outlined. Scientific-theoretical and practical views upon social ideological bases of insurance the society stability, the role of the national idea in ideology changes and spiritual transformations, the institutional system of national idea development, the ways of embedding the national idea and ideology in young hearts and minds are investigated.

The designed manual is oriented for wide range of specialists, professors, teachers, higher education students, and all level of bookworms.

As some kind of shortcomings might be observed in the manual, opinions in case of emerging some and complementary considerations will be warmly and gratefully accepted by the authors.

Executive editor – Q. Qurbonov – Doctor of Political Science, Professor..

Reviewers:

Jurayev N. – Doctor of Philosophy, Professor.

Aliyev B. – Doctor of Philosophy, Professor.

Represented Manual has been recommended by the Council of the Tashkent State University of Economics resolution (in accordance with protocol № 1, August 29, 2015 year) for publication.

© TSUE, 2020.

МУНДАРИЖА

Кириш

1-боб.	«МИЛЛИЙ ҒОЯ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР» ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ	
1.1.	Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанининг мақсад ва вазифалари ҳамда тушунчалари.....	20
1.2.	Ғоя – инсоният тараққиётининг ҳаракатлантирувчи омили.....	36
1.3.	Мафкура тушунчасининг мазмуни. Мафкуранинг элементлари.....	43
1.4.	Ислом Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев асарлари – миллий ғоя ва мафкуранинг илмий-услубий асоси.....	51
1.5.	Миллий мафкуранинг бош ғояси ҳамда уни амалга оширишнинг асосий тушунча ва тамойиллари.....	58
1.6.	Жамият ижтимоий-сиёсий жараёнларида ғояларнинг дифференциациялашуви ва мафкуравий таъсир.....	70
2-боб.	“МИЛЛИЙ ҒОЯ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР” ФАНИНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ, ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ	
2.1.	Инсоният тарихида ғоя ва мафкуралар намоён бўлишининг асосий босқичлари.....	74
2.2.	Шарқ ва Марказий Осиёда ғояларнинг намоён бўлиши.....	89
2.3.	Ғарб мамлакатларида ғоявий қарашларнинг такомил босқичлари.....	99
2.4.	XX аср охири – XXI аср бошидаги мафкуравий жараёнлар.....	119
2.5.	Мустақиллик – миллий ғоя фанининг бош мавзуси. Маънавий жасорат – миллат ғояси ва руҳининг ифодаси.....	124
3-боб.	МИЛЛИЙ ҒОЯ, ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТ ВА МАФКУРАВИЙ ЖАРАЁНЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ	
3.1.	Ижтимоий тараққиёт ва тарихий жараёнларнинг миллий ғоялар шаклланиши ҳамда амал қилишига таъсири.....	131
3.2.	Миллий ғоя моҳиятида халқ манфаатининг ифодаланиши.....	137
3.3.	Миллий ғоя ва мафкурани ривожлантириш омиллари.....	144
3.4.	Миллий ғояда менталитетнинг намоён бўлиши.....	153
4-боб.	ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ	
4.1.	Ислом Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев мафкуравий таҳдидлар, уларнинг мазмун-	

	моҳияти ҳамда асосий йўналишлари ҳақида.....	159
4.2.	Вайронкор ғояларнинг реакцион моҳияти ва уларга қарши курашнинг тарихий зарурати.....	165
4.3.	Мафкурадаги мутлақ жамоавий ва мутлақ индивидуал ёндашувларнинг салбий оқибатлари.....	172
4.4.	Жаҳон молиявий инқирозининг мафкуравий жараёнларга таъсири.....	174
5-боб.	МАФКУРАВИЙ ТАЖОВУЗ ВА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ	
5.1.	Мафкуравий тажовуз ва унга қарши миллий хавфсизликни таъминлаш зарурати.....	178
5.2.	Мафкуравий таҳдиднинг ошкора ва ёпиқ характери.....	188
5.3.	Ахборот хавфсизлигининг локал ва глобал аҳамияти.....	200
6-мавзу.	МАФКУРАВИЙ ФАОЛИЯТ – МИЛЛИЙ ҒОЯНИ АМАЛГА ОШИРИШ ВОСИТАСИ	
6.1.	“Мафкуравий муносабатлар” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари.....	204
6.2.	“Мафкуравий фаолият” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари.....	209
6.3.	Бунёдкор ғояларни амалга оширишга қаратилган мафкуравий фаолият тамойиллари.....	215
6.4.	Мафкуравий фаолиятни амалга оширишнинг замонавий технологиялари.....	217
7-боб.	ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВАЗИФАЛАРИ	
7.1.	Ҳозирги даврда дунёнинг мафкуравий манзараси.....	222
7.2.	“Мафкуравий майдон” тушунчасининг шаклланиш ва намоён бўлиш хусусиятлари тўғрисида.....	232
7.3.	“Мафкуравий полигон” тушунчаси, унинг намоён бўлиш хусусиятлари.....	239
7.4.	Мафкуравий иммунитетни шакллантириш омиллари.....	245
8-боб.	ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ ҒОЯВИЙ АСОСЛАРИ	
8.1.	Жамият барқарорлигини таъминлашда иқтисодий-сиёсий, ижтимоий-маънавий омилларнинг муштараклиги.....	249
8.2.	Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик тушунчалари ва уларнинг миллий ғоя билан муштараклиги.....	258
8.3.	Миллий ғоя, демократия, миллий давлатчилик ва демократик ривожланишнинг шарқона талқини.....	271

8.4.	Ижтимоий ҳамкорлик, Ватан равнақи ва юрт тинчлиги– миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғоялари.....	279
9-боб.	ТАФАККУР ЎЗГАРИШИ ВА МАЪНАВИЙ ЯНГИЛАНИШДА МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ РОЛИ. МИЛЛИЙ ҒОЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ ТИЗИМИ	
9.1.	Ислом Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобининг тафаккур янгилашига таъсири.....	294
9.2.	Бозор муносабатларига ўтишнинг инсон тафаккурига таъсири. Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт.....	305
9.3.	“Мафкуравий тарбия” тушунчаси, унинг мазмуни ва намоён бўлиш хусусиятлари ҳамда тарғибот-ташвиқот тамойиллари....	317
9.4.	Кадрлар тайёрлаш миллий дастури – миллий ғоянинг таркибий қисми.....	328
	ХУЛОСА.....	333
	ҒОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	337

СОДЕРЖАНИЕ

	Введение	
Глава 1.	ПРЕДМЕТ, ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ДИСЦИПЛИНЫ «НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ: ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ И ТЕНДЕНЦИИ»	
1.1.	Цель и задачи дисциплины: “Национальная идея основные понятия и тенденции”	20
1.2.	Идея – движущий фактор развития человечества.....	36
1.3.	Содержание понятия «идеология». Элементы идеологии.....	43
1.4.	Ислам Каримов как научная основа национальной идеи и идеологии.....	51
1.5.	Главный замысел национальной идеологии и основные идеи его воплощения. Основные понятия и тенденции.....	58
1.6.	В социально-политических тенденциях общества дифференциация и идеологических влияний.....	70
Глава 2.	ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ, ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ “НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ: ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ И ТЕНДЕНЦИИ”	
2.1.	Основные этапы появления идеи и идеологии в истории человечества.....	74
2.2.	Появление идей на Востоке и в Центральной Азии.....	89
2.3.	Этапы развития идейных взглядов в Западных странах.....	99
2.4.	Идеологические процессы конца XX и в начале XXI века.....	119
2.5.	Независимость – главная тема дисциплины национальная идея. Идеологический подвиг выражение национальной идеи и духа.....	124
Глава 3.	ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРОЦЕССОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ В СОЦИОЛОГИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ	
3.1.	Влияние социологического развития и исторических процессов на формирование и действие национальных идеологий.....	131
3.2.	Выражение народных интересов в сущности национальной идеологии.....	137
3.3.	Факторы развития национальной идеи и идеологии.....	144
3.4.	Появление менталитета в национальной идеологии.....	153
Глава 4.	НАПРАВЛЕНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ УГРОЗ	
4.1.	Ислам Каримов и Шавкат Мирзиёев об идеологических	

	угрозах, их сущности и основных направлениях.....	159
4.2.	Реакционная сущность разорённых идеи и историческая необходимость борьбы за ними.....	165
4.3.	Отрицательные результаты абсолютно общественных и абсолютно индивидуальных подходов в идеологии.....	172
4.4.	Влияние мировых финансовых упадков в идеологические процессы.....	174
Глава 5.	ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ АГРЕССИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ ИНФОРМАЦИИ	
5.1.	Идеологическая агрессия и необходимость снабжения национальной безопасности против нее.....	178
5.2.	Открытый и закрытый характер идеологических угроз.....	188
5.3.	Локальное и глобальное значение безопасности информации.....	200
Глава 6.	ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – ВОПЛОЩЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ	
6.1.	Понятие «Идеологические отношения», его сущность и особенности его появления.....	204
6.2.	Понятие «Идеологическая деятельность», ее сущность и особенности ее появления.....	209
6.3.	Тенденции идеологической деятельности направленные воплощению созидательных идей.....	215
6.4.	Современные технологии реализации идеологической деятельности.....	217
Глава 7.	ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ИММУНИТЕТА В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	
7.1.	Идеологический вид мира в настоящее время.....	222
7.2.	О формировании понятия и появления особенностей «Идеологической арены».....	232
7.3.	Понятие «Идеологический полигон» и особенности его появления.....	239
7.4.	Факторы формирования идеологического иммунитета.....	245
Глава 8.	СОЦИАЛЬНО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СНАБЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ ОБЩЕСТВА	
8.1.	Общность экономико-политических и социально-идеологических факторов в снабжении устойчивости общества.....	249
8.2.	Понятия мирные международные согласия, национальная и религиозная просторность, а также их общность с	

	национальной идеологией.....	258
8.3.	Восточная трактовка национальной идеологии, демократии, национальной государственности и демократической развития.....	271
8.4.	Социальное сотрудничество. Развитие родины и мир страны это основные идеи национальной независимой идеологии.....	279
Глава 9.	РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕОЛОГИИ В ИЗМЕНЕНИИ МЫШЛЕНИЯ И МОРАЛЬНОЙ ОБНОВЛЕНИИ. ИНСТИТУЦИОННАЯ СВЯЗКА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕОЛОГИИ	
9.1.	Влияние книги Ислама Каримова «Узбекистан на пороге обретения независимости» на обновление мышления.....	294
9.2.	Влияние на мышление человека в переходе на рыночные отношения.....	305
9.3.	Понятие «Идеологическое воспитание», его сущность и особенности его появления, а также тенденции его аннотации и пропаганды.....	317
9.4.	Национальная программа подготовки кадров является составной частью национально-независимой идеологии.....	328
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	333
	СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	337

CONTENTS

Introduction

Chapter 1. THE SUBJECT, THE AIM AND OBJECTIVES OF THE “NATIONAL IDEA: BASIC CONCEPTS AND PRINCIPLES”	
“National Idea: basic concepts and principles”. The aim and	
1.1. objectives of the subject.....	20
1.2. The Idea – driving factor of mankind development.....	36
1.3. Significance of the notion ideology. Elements of Ideology.....	43
1.4. The works of the President of the Republic of Uzbekistan – scientific methodical bases of national idea and an ideology.....	51
1.5. The principle idea of national ideology and main concepts and principles of its fulfillment.....	58
1.6. Ideas differentiation and ideological affect in the process of society socio-political processes.....	70
Chapter 2. THE HISTORICAL SOURCES AND FORMATION STAGES OF THE SUBJECT “NATIONAL IDEA: BASIC CONCEPTS AND PRINCIPLES”	
2.1. The main stages of ideologies manifestation in the history of mankind.....	74
2.2. Manifestation of ideas in the East and Central Asia.....	89
2.3. Advanced stages of ideological views in western countries.....	99
2.4. Ideological processes in the end ofXX – beginning of XXI centuries.....	119
2.5. Independence – is the primary topic of the subject National Idea. National bravery – is the expression of national idea and spirit..	124
Chapter 3. NATIONAL IDEA, SOCIAL DEVELOPMENT AND IDEOLOGICAL PROCESSES CORRELATION	
3.1. The influence of social development and historical processes on the formation and functioning of national ideas.....	131
3.2. Performance of nation’s benefits in essence of national idea.....	137
3.3. Factors of national idea and ideology development.....	144
3.4. Mentality performance in national idea.....	153
Chapter 4. DIRECTIONS OF IDEOLOGICAL THREATS	
4.1. Islam Karimov and Shavkat Mirziyoyev on ideological threats, their essence and main directions.....	159
4.2. Reaction essence of destructive ideas and the historical necessity of the struggle against them.....	165

4.3.	Absolute society and absolute individual approaches' negative consequences of ideology.....	172
4.4.	The world financial processes influence on the ideological processes.....	174
Chapter 5. IDEOLOGICAL AGGRESSIONS AND INFORMATION SECURITY		
5.1.	Ideological aggressions and the need to ensure national security against it.....	178
5.2.	Both obvious and covert nature of aggression.....	188
5.3.	The local and global significance of information security.....	200
Chapter 6. IDEOLOGICAL ACTIVITY AS THE MEANS OF NATIONAL IDEA IMPLEMENTING		
6.1.	The concept of “Ideological relationship”, its essence and features of performance.....	204
6.2.	The principles of creative ideas realization ideological activity....	211
6.3.	Modern technologies of ideological activity implementation.....	215
6.4.	Modern technologies for the implementation of ideological activities.....	219
Chapter 7. IDEOLOGICAL IMMUNITY FORMATION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION		
7.1.	Ideological scene of the modern world.....	222
7.2.	The opinions on the formation and performance of the notion “Ideological field”.....	232
7.3.	The notion “Ideological firing field” it’s performance characteristics.....	239
7.4.	The factors of ideological immunity formation	245
Chapter 8. SOCIO-IDEOLOGICAL BASES OF THE SOCIETY STABILITY INSURANCE		
8.1.	Economic and political, socio-cultural factors coherence in society stability insurance.....	249
8.2.	The ideas of interethnic harmony, national and religious tolerance, and their coherence with national idea.....	258
8.3.	The Oriental interpretation of Eastern National idea, democracy, national state and democracy development.....	271
8.4.	Basic concepts of social cooperation, country’s welfare and nations peacefulness, national sovereignty ideology.....	279
Chapter 9. THE ROLE OF THE NATIONAL IDEA IN IDEOLOGY CHANGES AND spiritual transformations. The institutional		

system of national idea development

9.1.	The influence of the book of Islam Karimov “Uzbekistan on the threshold of independence” on the renewal of thinking.....	294
9.2.	Influence of transference into market economy on human ideology. National idea and cultural life.....	305
9.3.	The notion of “Ideological education”, its essence and performance characteristics and the principles of its propaganda	317
9.4.	National training program as the part of the idea of national sovereignty.....	328
	CONCLUSION.....	333
	BIBLIOGRAPHY.....	337

КИРИШ

Мустақиллик йилларида жамиятимиз ҳаётининг барча соҳалари қатори маънавий-мафкуравий ҳаётимизда ҳам улкан ўзгаришлар рўй бермоқда. Асосий қонунимиз белгилаб берган юксак мақсадларни амалга оширишда, юртимизда янги жамият, янги ҳаёт қуришда, барча тарихий ўзгариш ва янгилашнишлар фуқароларимиз қалби, онги ва шуурига улкан таъсир кўрсатмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидлаб ўтилганидек, “Олдимизга қўйган улкан вазифаларни амалга оширишда биз учун куч-қудрат манбаи бўладиган миллий ғояни ривожлантиришимиз зарур”¹. Шу боисдан ҳам “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма саккиз йиллиги байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги Президент Қарорларида “Жонажон Ўзбекистоним мангу бўл омон” деган бош ғояни ўзида мужассам этган². Ҳақиқатан ҳам бугунги кунда бутун дунёда тан олинган “Ҳаракатлар стратегияси” деб ном олган, жамиятимизни янги босқичда тубдан ислоҳ этиш, эркинлаштириш, демократик янги давлат қуриш, уни модернизация қилиш бўйича пухта ўйланган тараққиёт йўлимизни танлаб олдик³. Ислом Каримов томонидан илгари сурилган тараққиётнинг “Ўзбек модели” ҳаёт синовларига бардош бериб, ўзининг бунёдкорлик кучини кўрсатди. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш миллий мафкурамизнинг бош ғояси бўлиб, бу ғоя халқимизнинг азалий эзгу ниятлари, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини ифода этди.

Табийки, миллий ғоямиз шу юртда яшаётган барча одамларнинг олижаноб ниятларини, ҳаётий манфаатларини мужассам этадиган юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги деган юксак тушунчаларни ўз ичига олади. Барқарор тараққиёт ва фаровон ҳаётга эришиш, барча олижаноб орзу-интилишларимизни амалга оширишнинг ягона йўли ва гарови – тинчлик ва осойишталик ҳисобланади. Ватан равнақи эса аввало унинг фарзандларига, уларнинг маънавий ва жисмоний камолотига бевосита боғлиқ. Ватан равнақи ва фаровонлик бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, бу миллий ғоямизнинг негизини ташкил этади.

Ҳозирда мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлардан кўзланган мақсад ҳам инсон манфаатларига қаратилган, халқимизга ҳар томонлама муносиб турмуш шароити яратиб беришдан иборат.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.- Т.: “Ўзбекистон”, 2019.- 40-бет.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллигининг йигирма саккиз йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарори //Халқ сўзи 2019 йил 9 июнь.

“Миллий ғоямизнинг узвий таркибий қисмларини ташкил қиладиган комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро беғрикенглик каби тамойилларнинг мазмун-моҳиятини бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий, таълим-тарбиявий ишларни диққат марказига қўйиш, уларни янги босқичга кўтариш, ёш авлодимизни ҳар томонлама мустақил фикрлайдиган етук дунёқараш эгалари қилиб тарбиялашдан иборат”¹ муҳим вазифа қўйилганлигини унутмаслик керак.

Бугунги кундаги глобаллашув юксак технологияларга асосланган, янги ахборотлашув даври бўлиб, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларига айланиб боришини ангалатиш билан бирга, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг тезлик билан тарқалишини ҳам англатади. Ҳар қандай ютуқларга глобаллашув туфайли эришмоқдамиз. Лекин ана шу тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда – эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Тиғиз ахборот асри маънавий таҳдидлар билан тўла. Маънавий таҳдид аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъий назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва инфорацион хуружларни назарда тутиш лозим. Бундай мафкуравий хуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришни, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёвуз мақсадларни кўзлайди.

Шу боисдан ҳам Ислом Каримов “Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар”², деган фикрининг ҳаққонийлигини исботлайди. Бу ғоя ва ҳақиқатни ёшлар қалби ва онгига сингдириш, мафкуравий иммунитетини илмий билимлар билан бойитишимиз, бунинг учун мафкуравий профилактика ишларини бош ғоямиздан келиб чиққан ҳолда муттасил олиб боришни тақозо қилади.

Миллий ғоя ва мафкуранинг назарий ва амалий масалалари Ислом Каримовнинг “Тафаккур” журнали бош муҳаррирининг саволларига жавобларида: “Жамият мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга ҳизмат этсин” (1998), “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” (1998), “Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват” нутқида (200 йил 16 апрель), “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” (2000 йил 8 июнь), “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласи сўз бошида, “Юксак маънавият – енгилмас куч” (2008), Ўзбекистон Президентининг 2017 йил 7 февралдаги Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008.-75-бет.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлларимиз билан қураимиз.Т.7.Т.: Ўзбекистон, 1999.-84-бет.

стратегияси тўғрисида”ги фармони ва 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасининг ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ривожлантирилди ва концептуал ғоялар ишлаб чиқилди.

“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида”ги фармойиши (2001 18 январь), “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида” (2006 йил 25 август) ги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида” (2017 йил 28 июль)ги қарорлари ҳамда миллий ғоя ва мафкура қонуниятлари, тушунча ва категориялари, асосий тамойилларининг мазмун-моҳияти, намоён бўлиш шакллари илмий такомиллаштирилди, бойитиб борилди.

Миллий ғоя ва мафкурага доир кўплаб дарслик, қўлланма, китоб ва рисолалар чоп этилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 апрелда “Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида миллий ғояни ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқишга доир чора-тадбирлар тўғрисида” фармойиши ҳамда ”2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига мувофиқ билан юқорида баён этилган ҳар иккала марказ бирлаштирилиб Республика Маънавият ва маърифат кенгаши тузилди ва унинг раиси Президент экани белгилаб қўйилди. Шу пайтга қадар кенгаши раиси Бош вазир ҳисобланарди. Бу ўзгариш маънавий ва маърифий ишлар бугунги кунда давлат сиёсатида энг устувор ва етакчи ўринда туришини англатади. Кенгашнинг ҳудудий бўлимларини бошқариш бевосита ҳудудлар раҳбарлари зиммасига юклатилиши ҳам қарорда аниқ равшан қайд этилгани бу борадаги масъулият нечоғли юксак эканлигини ифодалайди.

Миллий ғоя ва мафкура фанининг мақсади эзгу ғоялардан ва соғлом мафкурадан маҳрум бўлган бирон бир миллат ва жамиятнинг узоққа бора олмаслигини, ҳар қандай халқ ва давлат ўз тараққиётининг ғоявий-мафкуравий тамойилларини белгилаб олиши зарурлиги ижтимоий жараёнларнинг муқаррар қонунияти эканлигини ёшларнинг қалби ва онгига сингдиришдан иборат. Бу эса келажагимизни яққол тасаввур этиш, жамиятимизнинг ижтимоий-маънавий пойдеворини мустаҳкамлаш, ёт мафкуралар тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш, ғоявий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик ва ниҳоят, юртимизнинг юксак тараққиётини таъминлаш учун миллий ғоя ва мафкуравий қарашларни чуқурроқ ўрганиш эҳтиёжини юзага келтирди.

“Миллий ғоя ва мафкуравий таълимотни қандай зарурият шакллантирди?” ва “Ундан кўзланаётган мақсад-муддаолар нима?” каби саволларга Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг асарларидаги фикр-мулоҳазаларида ўз аксини топган. Аввало шуни таъкидлаш лозимки, миллий истиқлол ғояси фани тасодифан эмас, балки ўзига хос фалсафий асоси, илмий-назарий ва тарихий илдизларига эга бўлган яхлит назариядир. Шу маънода, у мамлакатимиз тараққиётининг объектив зарурияти, қонуний ҳосиласи, халқимиз мақсад-муддаоларининг ифодасидир.

Миллий ғоя ва мафкурани ёшлар қалби ва онгига сингдириш таълим тизими олдига ғоявий-мафкуравий тарбияни кучайтириш вазифасини кўяр экан, ушбу ўқув қўлланмани яратишда таълим тизимининг барча бўғинларида миллий ғоя ва мафкурани ўқитишнинг мавжуд дарслик, қўлланмалари таҳлил қилиниб, олий таълимда уларнинг такрорланишига йўл қўйилмади.

Миллий ғоя ва мафкура фанини ўрганиш ва ўргатишда қуйидагилар муҳим аҳамият касб этади:

- мустақиллик биз учун энг олий қадрият, уни асраб-авайлаш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиз эканини ёшларнинг қалби ва онгига сингдириш;

- ёшларда ғоялар ўз маъно-моҳиятига кўра бунёдкор ёки вайронкор бўлиши, уларнинг халқлар ва давлатлар тараққиётига таъсири, ҳозирги замоннинг мафкуравий манзараси, бузғунчи ғояларнинг таъсиридан ҳушёр ва огоҳ бўлиш шартлари ҳамда мезонлари ҳақидаги ҳаётий ва ҳаққоний тасаввурларни шакллантириш;

- ўқув машғулотларини олиб боришда ўқувчи ва талабаларнинг ёши, тафаккури, дунёқараши ва қизиқишларини ҳисобга олиш, таълим-тарбиянинг илғор, таъсирчан воситаларидан, замонавий ўқитиш технологияси имкониятларидан кенг фойдаланиш;

- айрим тушунчаларни ҳаддан зиёд соддалаштириш, таълимнинг эскича услуб ва тамойилларини қўллаш натижасида фаннинг кадрсизланишига йўл қўймаслик;

- таълим жараёнида тазйиқ ўтказмасдан маърифий асосда иш тутиш, ёшларнинг мустақил ва эркин фикрлаш, баҳс-мунозара юритиш кўникмаларини ошириш;

- мактабгача таълимдан олий таълимгача бўлган босқичда маънавият ва маърифат тарбияси тизимини шакллантириш зарур;¹

- Президентимиз ташаббуси билан қанот ёйган китобхонликка бўлган интилишни янги маррага кўтариш зарур;

- миллий бирликни ривожлантириш;

¹ Жаббаров Н. Миллий юксалиш – бизнинг миллий ғоямиздир. Ҳаётий эҳтиёж. //Халқ сўзи, 2019 йил 22 август.

- Алишер Навоий маърифатини маънавий камолот даражасига етказиш;
- бошқа миллат ютуқларидан, илм-фанидан самарали фойдаланиш.

Булардан ташқари, ғоя ва мафкуранинг мазмун-моҳиятини тушунтиришда ўқитувчи ва тингловчилар орасида ўзаро ҳамфикрлик ҳамда ҳамкорлик муҳитини шакллантириш, мавзуларнинг тушунча ва тамойилларини шарҳлашда ҳаётий мисоллар, бугунги дунёда рўй бераётган воқеалар таҳлилидан, матбуот материалларидан кенг фойдаланиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

1-боб. “МИЛЛИЙ ҒОЯ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛАР” ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

1.1. “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанининг мақсад ва вазифаси ҳамда тушунчалари

Миллий ғоянинг предмети – *Миллий ғоянинг шаклланиши, кенг жамоатчиликнинг ишончи ва эътиқодига айланиши, унинг маданий негизларини ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитлари, омиллари, қонуниятларининг илмий-назарий асосларини ўрганадиган фандир.*

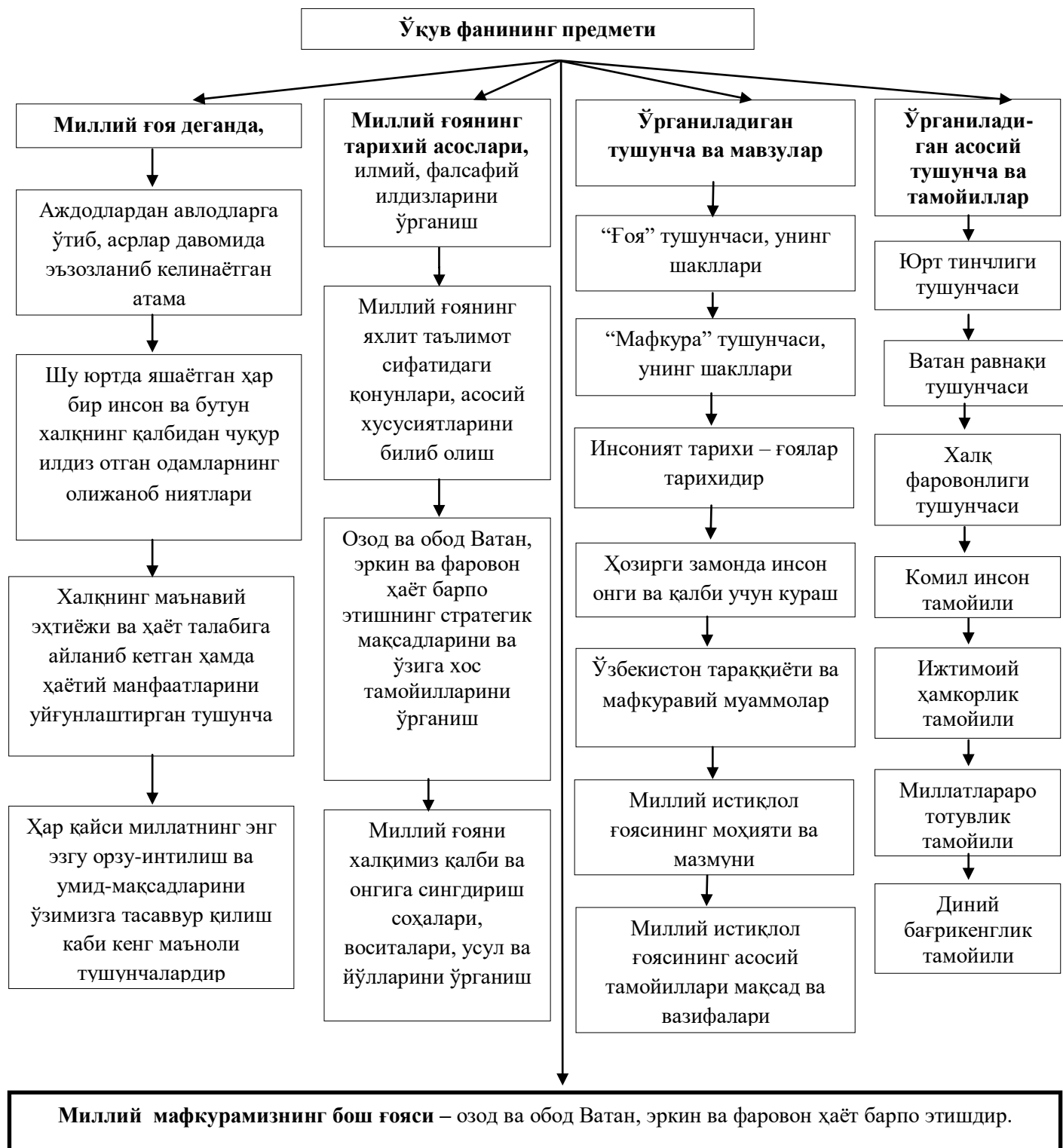
Миллий ғоя ва мафкура фани – ғоя ва мафкуралар ривожининг умумий қонунлари ҳақидаги фан бўлиб, унинг предмети ғоя ва мафкураларнинг моҳияти, келиб чиқиши, ривожланиш принциплари ва қонуниятлари ҳақидаги билимлар ташкил этади.

Фаннинг предмети – шахс, жамият, давлат фаолияти билан боғлиқ бўлган моддий ва руҳий, маънавий воқеликларни акс эттиришда ҳосил бўлган билимларнинг мажмуи ва ўрганиладиган масалалар ташкил қилади.

Миллий ғоя – мустақилликни қўлга киритиш, уни мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятида ўзига хос нуфузга эга бўлиши учун имкон яратадиган халқни, миллатни жипслаштириб турадиган мақсадлар, манфаатлар мажмуидир. Миллий ғоя фанининг предмети фақат “ғоя ва мафкура” тушунчаларидан иборат деб ўйламаслик керак. Бу фаннинг предмети ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, унинг маъно-мазмунидаги ўзига хос мезонлари, таъсир этиш қонуниятлари, маълум бир макон ва даврда намоён бўлиш хусусиятлари, уни кўп миллатли давлатимиз фуқароларининг онги ва қалбига сингдириш йўллари ҳамда услубларини аниқлаш ҳам ташкил этади.

Бу жараён, *биринчидан*, миллий ғоянинг фан талаблари асосида, билим ва тажриба тизими орқали кишиларнинг онги ва тафаккури, дунёқараши, мақсад ва интилишлари миллий-маънавий меросга муносабатнинг жамият ҳаётида намоён бўлиш хусусиятлари билан боғлиқ. *Иккинчидан*, Миллий ғоянинг шаклланиши кишилар (халқ, миллат, авлодлар) амалий фаолиятида ҳамда ўзаро муносабатларида ишонч ва эътиқодга айланишининг намоён бўлиши ягона тартиб-меъёрларга осонликча тушавермайди.

“Миллий ғоя”нинг предмети қуйидаги 1.1.1-чизма асосида ҳам изоҳлаш мумкин.

Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асари 2-боб, 1-параграфи “Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт” деб номланиб, миллий ғояга қуйидагича изоҳ беради: “Миллий ғоя деганда, аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъозланиб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва ҳаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиш ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак,

ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламиз”¹. (1.1.1-чизма).

Миллий ғоянинг объекти сифатида Ўзбекистоннинг ўзига хос табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, миллий-маданий ривожланиш хусусиятларини, кадриятларини эътироф этиш мумкин. Шунингдек, халқнинг маданияти, миллий-маданий меросини, одамларнинг ижтимоий муносабатларини қарор топтириш билан боғлиқ мақсадларини, жамият ҳаётида намоён бўлишини таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Шунингдек, **фаннинг объекти** – Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўли ва ижтимоий ривожланишнинг миллий-маънавий негизлари, умумбашарий тамойиллар ташкил этади. Кишиларнинг мақсади, фаолияти, диққат-эътибори қаратилган объектив борлиқ, моддий ва руҳий дунё, воқелик, мавжудод, воқеа, ҳодиса, жараён, шахс, нарса, буюм ва ҳоказолардир.

“Миллий ғоя” фанининг ўқитилиш сабаблари: Ислом Каримов 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси муҳбири саволларига берган жавобларида мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлаётганлигини таъкидлаб ўтган эди. “Миллий ғоя” рисоласи мазмунини халққа, ёшлар тарбияси жараёнига олиб кириш бугунги куннинг долзарб масаласи қилиб қўйилди. Бу аввало 3 жиҳатни ўз ичига қамраб олди:

1) Миллий дастурнинг асосий мақсади баркамол шахсни шакллантириш. Аслида бу Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳам устувор жиҳатидир. Шунингдек, Ҳаракатлар стратегиясининг 4-устувор йўналиши ижтимоий соҳани ривожлантириш билан ҳам боғлиқдир.

2) Миллий дастур мақсад ва вазифаларининг амалга оширилиши ҳуқуқий давлат қуриш, тафаккур ва мунозара маданиятини ривожлантириш, шахс ички дунёсини бойитишдан иборатдир.

3) Миллий ғояни ижтимоий онг сифатида шакллантиришни давр тақозо этади.

Шунингдек миллий ғоя ва мафкура фанининг вужудга келишидаги сабаблар:

- 1) Обьектив сабаблар.
- 2) Субьектив сабаблар.
- 3) Ички сабаблар.
- 4) Ташқи сабаблар ҳам мавжуд.

Ислом Каримов: “Жамият бахт-саодатга, буюк ва ёруғ келажакка бошлаб борувчи ягона куч маънавиятдир” – деган эдилар. Ақл-заковатли, юксак маънавиятли кишилар туфайли жамият янгиланиб, кучайиб, тараққий этиб боради. Ёшлар онгида ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, уларни

¹ Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 71- бет.

миллий истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш ва Ватанимиз равнақиға хизмат қиладиган баркамол авлодни вояға етказиш бугунги куннинг энг долзарб вазифасидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида (2018 йил 28 декабрь) таъкидлаганидек, Ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ юзага келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуминсоний кадриятларга хурмат-эҳтиром туйғусини болалик пайтдан бошлаб шакллантиришимиз зарур.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларни қайта кўриб чиқиш ва янгиларини яратиш бўйича республика мувофиқлаштириш комиссияси” кенгайтирилган мажлисининг 2000 йил 30 сентябрдаги “Миллий ғоя” фанини узлуксиз таълим тизимиға жорий этиш ҳақида”ги қарорига кўра 2000-2001 ўқув йилининг 2-чорагидан эътиборан умумий ўрта таълим муассасаларининг ўқув режасидаги 7-9-синфлар учун “Маънавият асослари” ўрниға “Миллий ғоя ва маънавият асослари” ўқув фани жорий этилди. 2000 йил 9 октябрда Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари бу масалани яна бир бор кўриб чиқиб, уни ҳаётға жорий қилиш учун зарурий ишларни белгилаб олдилар.

2001 йил 18 январда Ўзбекистон Президентининг **“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимиға жорий этиш тўғрисида**”ги фармойиши қабул қилинди¹. Шунингдек, 2006 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг **“Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”**² қарори қабул қилинди. Бу қарор асосида иккита марказ юзаға келди.

Қарорға биноан Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ҳузуридаги Миллий мафкура илмий тарғибот маркази ўрниға Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг илмий-амалий йўналишда фаолият олиб борадиган, давлат бюджети ҳисобидан молиялаштирилган **1) Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази ташкил этилди**. Шунингдек, Республика “Маънавият ва маърифат” кенгашининг илмий тарғибот йўналишида фаолият олиб борадиган **2) Республика маънавият тарғибот марказиға** айлантирилди.

Мазкур ана шу иккита марказ Ўзбекистон Республикаси Президентини Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 28 июлдаги “Маънавий-маърифий ишлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимиға жорий этиш тўғрисида”ги фармойиши //Маърифат газетаси. 2001 йил 20 январь.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августда қабул қилинган “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарори. //Халқ сўзи газетаси, 2006 йил 26 август.

самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорлари билан бирлаштирилди ва улар негизда Республика Маънавият ва маърифат маркази қайта ташкил этилди¹.

Фанни ўрганиш зарурати. Инсоният тарихий тараққиётининг цивилизациялашган даври бирон-бир жамиятнинг эзгу ғоялар ва мафкурасиз ривожлана олмаслигини тасдиқлаб келмоқда. Ўзбекистон ўз миллий мустақиллигини қўлга киритгач, Ислом Каримов ташаббуси билан ўзбек халқи олдига озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш каби мақсадларни қўйди. Ана шу мақсадни амалга ошириш, юртимизда демократик тамойилларга асосланган жамиятни барпо этиш эҳтиёжи туғилди. Бунинг учун бизга ёт ва бегона ғоя тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол, комил инсонларни вояга етказиш, бу йўлда ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик, мамлакатимизнинг юксак тараққиётини таъминлаш учун миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришни тақозо этди.

Мустақилликнинг илк йилидаёқ мустабид “коммунистик ғоя”дан воз кечилди. Ўзбекистон халқи ўз миллий ғояси негизларига таянган ҳолда ривожланиш йўлини танлади. Бунинг ўзига хос сабаблари мавжуд бўлиб, уларни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Мустақиллик туфайли мамлакатимиз халқи ўзига хос йўлни танлаш ҳуқуқига эга бўлди. Бу халқимизнинг маънавий мероси, қадриятларини қайта тиклаш имконини берди.

2. “Мустабид” тоталитар тузум “коммунистик ғоя”си ўзбек халқининг маънавий мероси, урф-одатлари, қадриятлари, маънавиятидан бегоналаштириш сиёсатини олиб борди. Эндиликда ана шу асоратлардан халос бўлиш эҳтиёжи пайдо бўлди.

3. Ҳар қандай давлат, жамият, халқ мақсадсиз яшай олмайди. У ривожланиш учун маънавий асосларни белгилаб олиши зарур. Бу мақсад халқнинг миллий-маънавий ғояларида акс этган бўлиб, миллий истиқлол ғоясини ўрганиш заруратга айланди.

4. Жамият тараққиётида турли хил ғоялар ҳукмронлик қилиб келган бўлиб, ғоявий мақсадлар туфайли ҳар хил салбий оқибатларни юзага келтирган. Ана шу ғоя билан ғоянинг, мақсад билан мақсаднинг, фикр билан фикрнинг фарқини билиш учун миллий ғоя ва мафкурани ўрганиш лозим.

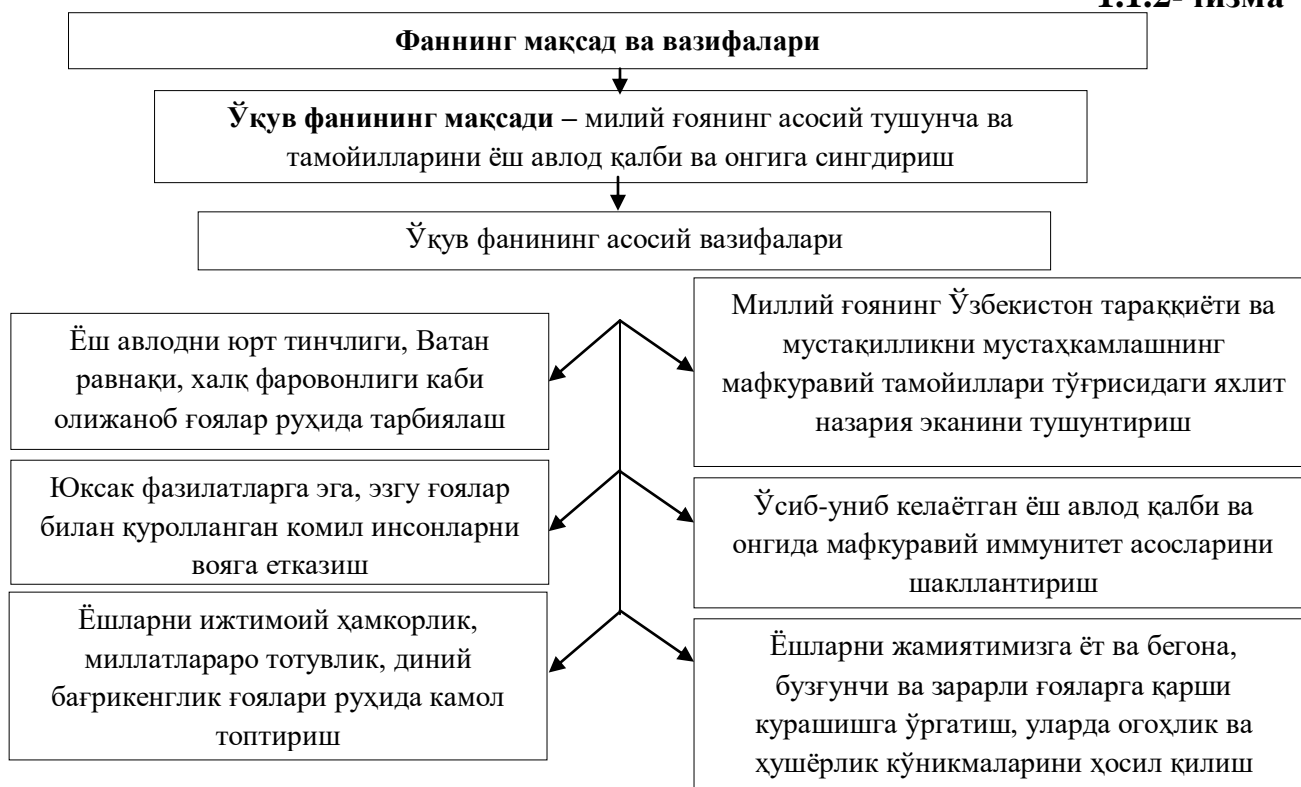
¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 28 июлда қабул қилинган Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги қарори. //Халқ сўзи газетаси, 2017 йил 29 июль.

5. Шахс, инсон, ижтимоий гуруҳ, катлам, халқ, миллат, давлат мақсади, орзу интилиши, қарашлари бир-бири билан фарқ қилганидек, унинг қандай мақсад ва ғоя эканлигига қараб баҳо берилади.

6. Айрим ғоялар маълум бир миллат, халқнинг мақсад, интилишларини ҳисобга олмасдан ўз ғояларини “сингдиришга” уринади, бундай ёт ёки ёвуз ғоялардан огоҳ бўлиш учун миллий ғоя ва мафқурани ўрганмоқ керак.

7. Бугунги кунда дунёда мафқуравий кураш, инсон онги ва қалби учун кураш кетар экан, айрим ёт ғоялар ёшларни ўзига ром қилиб, ўз шахсий манфаати йўлида фойдаланишга ҳаракат қилаётганликлари боисдан ҳам миллий ғоя ва мафқурани ўрганиш заруратга айланди. “Келажаги буюк давлат”ни барпо этиш миллий ғоя ва мафқурани сингдириш орқали амалга оширилади.

1.1.2-чизма

Миллий ғоянинг мақсад ва вазифалари. Миллий ғоя билан “Миллий ғоя” фанининг мақсадлари бир-биридан муайян даражада фарқ қилади. Чунки уларнинг **биринчиси** тараққиётимизнинг ғоявий асослари ва мафқуравий таълимотини ўзида мужассам этган назарияни, иккинчиси эса шу назария ҳақидаги ўқув фанини билдиради.

Ислом Каримов Миллий ғоя ва мафқурасининг мақсади ҳақида фикр юритиб, уни шундай таърифлаган: *“Халқни буюк келажак ва улугвор мақсадлар сари бирлаштириш, малакатимизда яшайдиган, миллати, тили ва динидан қатъий назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб яшашига чорлаш, аجدодларимизнинг бебаҳо*

*мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишига эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айлантириш миллий истиқлол мафқурасининг бош мақсадидир*¹.

Шу билан бирга, **Миллий ғоянинг ижтимоий вазифаси билан “Миллий ғоя” фанининг вазифаси ҳам бир-биридан фарқ қилади.** Бу фарқлар ғоянинг инсон ва жамият ҳаётидаги функцияси билан фанининг ижтимоий тафаккур ва таълим-тарбия тизимидаги функцияси ўртасидаги ўзига хосликдан келиб чиқади.

Юртбошимиз **Миллий ғоянинг вазифаси** ҳақида тўхталиб шундай деган эди: “Мен Миллий ғоя бугун тез суръатлар билан ўзгараётган дунёда ўзлигимизни англаш, бизнинг кимлигимизни, қандай буюк аждодларнинг меросига, неча минг йиллик тарих, бетакрор маданият ва қадриятларга эга эканлигимизни ҳис этиб яшашга, бу бойликни асраб-авайлаб, демократик қадриятлар, бутунжаҳон тараққиёти ютуқлари билан озиқлантириб, янги ўсиб келаётган авлодга етказишга хизмат қилмоғи зарур, деб биламан”². Демак, миллий ғоянинг мақсад ва вазифалари умуминсоний қадриятлар устуворлиги тамойилига тўла-тўқис мос келиши, демократик эркинликлар ва инсон ҳуқуқларини сақлашга доир халқаро андозаларга ҳамоҳанглиги билан ҳам инсоният тарихидаги кўпгина миллий ғоялардан фарқ қилади. Миллий ғоя халқимизнинг янги жамият куриш йўлидаги ҳаракат дастури дейиш мумкин.

Миллий ғоянинг асосий мақсади фуқароларни, кенг жамоатчиликни асосий ғоялар, мақсад ва йўналишлар билан Ўзбекистон тараққиёт йўлининг маъно ва мазмуни, миллий-маданий негизлари, хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тарбиялашга қаратилган. Шу билан бирга фуқаро ва жамоаларда ишонч уйғотиш, уларни адолатли, демократик фуқаролик жамияти курилиши мақсадларини амалга оширишга уюштиришда маънавий-руҳий жиҳатдан тарбиялашга қаратилган. Ғоя билан ғоянинг, фикр билан фикрнинг, жаҳолатдан маърифатнинг фарқини англашга, маърифатга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Фуқароларда Миллий ғояга зид бўлган ёт ва бегона, зарарли ғоялардан сақлашга, унга нисбатан фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан жавоб бериш, унга доимо тайёр бўла олиш иммунитетини шакллантиради. Миллий ғоя мамлакат олдида турган улуғ, бунёдкорлик ишлари ундан кўзланган асосий мақсад инсонларнинг эркин ва фаровон ҳаётга эришиши, озод ва обод Ватан куриш йўлида ҳар бир киши учун ҳаракат йўналиши бўлишига қаратилган. Миллий ғоя ҳеч қачон кишиларнинг онги ва

¹Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари. Т., Ўзбекистон, 2000. 7-бет.

² Ўша жойда.

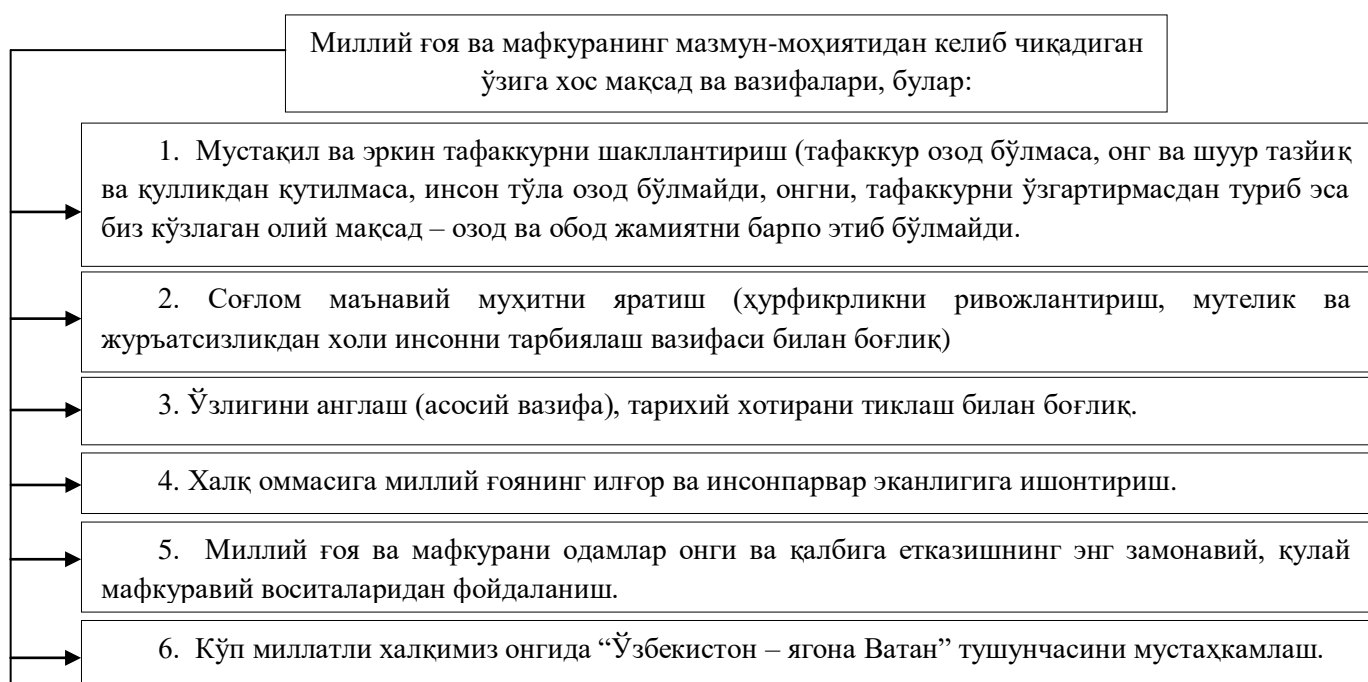
дуёқарашини, уларни яна аллақандай “қолипга”, “ягона андозага” солишга қаратилган эмас. У фикрлар, ғоялар хилма-хиллигига асосланади. Эркин фикрни уйғотиш ва фикр эркинлигини кафолатлаб бериш, ўзгалар фикрини тинглаш ва айтишга имконият яратади. Демак, миллий ғоя “ҳукмрон ғоя”га интилишдан мутлақо бегона бўлганлиги билан ҳам бошқа носоғлом ғоялардан фарқ қилади. Миллий ғоя воқеа-ҳодисаларни билиш, таҳлил этиш, уларга баҳо беришга имконият яратиб, бир қатор илмий, тарбиявий ва амалий вазифаларни ҳам бажаради¹. Демак, миллий ғоянинг мақсад ва вазифалари куйидагилардан иборат:

1.1.3-чизма

Ушбу умумий жиҳатлардан ташқари миллий ғоя ва мафқуранинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқадиган ўзига хос мақсад ва вазифалари ҳам мавжуд.

1.1.4-чизма

¹Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. – Т.: Академия, 2005. 12-15-бетлар.

- 7. Мафкуравий иммунитетни ривожлантириш.
- 8. Мафкуравий профилактика олиб бориш.
- 9. Интеллектуал - маънавий салоҳиятини бойитиш.
- 10. Кишиларни яратувчилик фаолиятига сафарбар этиш.
- 11. Комил инсонни вояга етказиш.
- 12. Огоҳлик ҳиссини тарбиялаш.

Демак, миллий ғоя ва мафкуранинг **асосий тушунчалари** куйидагилардан иборат (энг муҳимлари):

1. **Ғоя** – инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикр.

2. **Миллий ғоя** – миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболини ўзида мужассамлаштирган, унинг туб манфаатлари ва мақсадларини ифодалаб, тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шакли.

3. **Миллий истиқлол ғояси** – Ўзбекистон жамиятининг миллий истиқлол ғояси, ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиши ва келажагини бир-бири билан боғлайдиган, асрий орзу-истакларни амалга оширишга хизмат қиладиган маънавий омилдир.

4. **Мафкура** (арабча – фикрлар мажмуи) – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлат манфаатлари ифодаланаётган куч ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги куни ва истиқболини ўзида ифода этадиган тушунча.

5. **Миллий мафкура** – миллатнинг этник ижтимоий бирлик сифатида мавжуд бўлиши ва ривожланишини, эркин ва озод тараққиётини ғоявий асослаш, таъминлашга қаратилган қарашлар тизими. Миллий мафкура айнан “давлат” сўзининг маънодоши сифатид ишлатилади. “Миллий мафкура” тушунчаси ҳам Ўзбекистонда яшаб, унда фаолият кўрсатаётган барча миллат вакилларига тегишли¹.

6. **Миллий истиқлол мафкураси**² - истиқлолга эришгандан кейин шаклланган ва тараққий этаётган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий ҳаётини, олиб борилаётган ички ва ташқи сиёсатни ҳимоя қилиб, қўллаб-қувватлайдиган қарашлар мажмуидир. Ёки бошқача айтганда, **миллий истиқлол мафкураси** – жамият тараққиётининг муҳим омилларидан бири

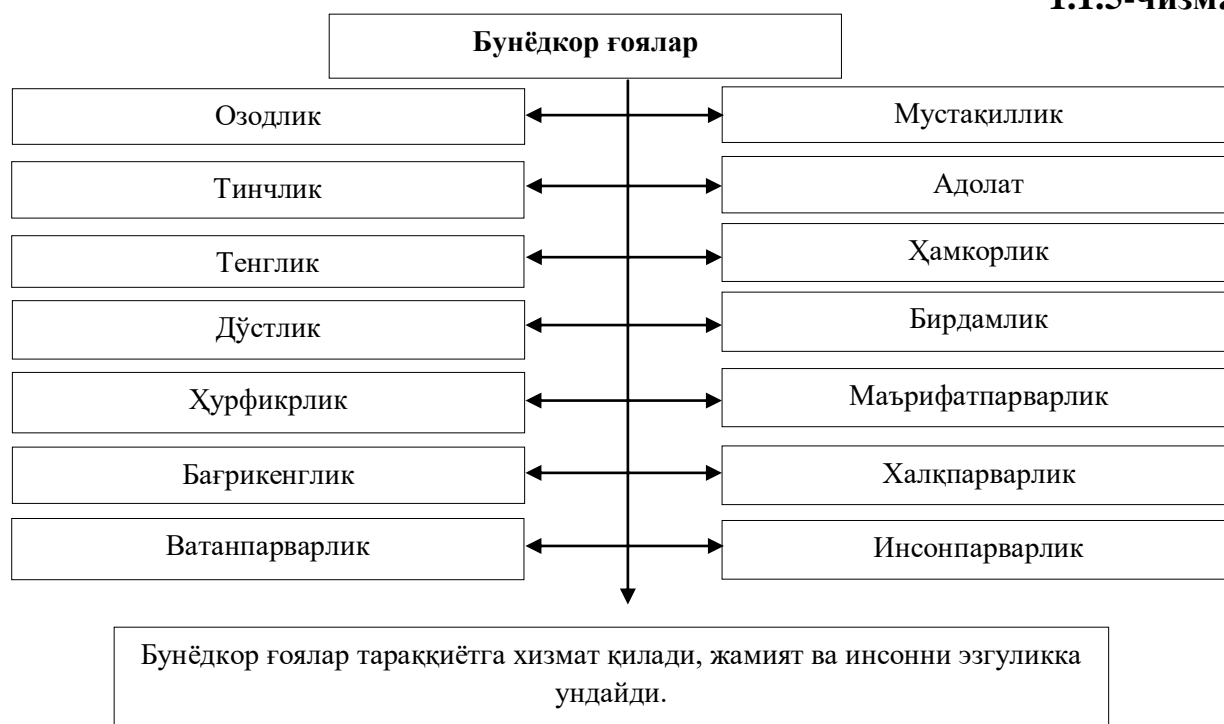
¹ Назаров Қ. ва бошқалар. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: “Академия”, 2007. – 185-бет.

² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар ва атамалар (қисқача изоҳли тажрибавий луғат). – Т.: “Янги аср авлоди”. 2002. -97,99,100,113-бетлар.

бўлиб, халқнинг ўзгаларга тобе бўлмай, мустақил, эркин ва озод яшаш, ўзини-ўзи идора этишга қаратилган, унинг истикболини белгилайдиган орзумидлари, қарашлари, ғоялари мажмуи. Эришилган мустақиллик, озодлик, эркинликни яна ёт ва ёвуз кучлар қўлига бериб қўймай, уни инсон онги ва қалбига, эътиқодига айлантиришдир.

Тарих тажрибаси шундан далолат берадики, дунёда 2 куч: 1) бунёдкорлик ва 2) бузғунчилик ғоялари ҳамиша ўзаро курашади. Бунёдкор ғояларда гуманистик тенденциялар ўз ифодасини топган. Бунёдкорлик ғояси инсонни улуғлайди, унинг руҳига қаноат бағишлайди. Соҳибқирон Амир Темурнинг пароканда юртни, мамлакатни обод қилиш борасидаги ибратли фаолиятига ана шундай эзгу ғоялар асос бўлган.

1.1.5-чизма

Бунёдкор ғоя деб, инсонни улуғлайдиган, унинг куч-гайрати ва салоҳиятини ошириб, халқи, Ватани, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафарбар этадиган, ўзида меҳнат, тараққиёт, дўстлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик каби эзгу мақсадларни мужассам этадиган ғояга айтилади.

Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фарофон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизациясига эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда.

Озодлик ғояси – мазлумларни ўз эрки учун курашга чорлайдиган, куллик ва қарамликнинг ҳар қандай кўринишини инкор этадиган ғоядир.

Мустақиллик ғояси – энг улуғ ва эзгу ғоя. Ҳар бир халқ истиқлол туфайли ўзига ёт ва бегона тузумдан, ижтимоий тазйиқлардан халос бўлади, ўз салоҳиятини тўла-тўқис ишга солиш, ўзи истаган ва ўзи танлаган йўлдан бориш имкониятини қўлга киритади.

Адолат ва ҳаққоният ғоялари – инсоннинг табиати ва ижтимоий тузумнинг моҳиятини белгилайдиган, қудратли кучга эга бўлган ғоялардир. Одамлар асрлар мобайнида одил жамиятни орзу қилиб, ҳақиқат тантанаси учун курашиб келган. Адолат бузилган ерда умидсизлик ва тушкунлик ҳукм суради. Адолат тантана қилган жамият юксакликка кўтарилади.

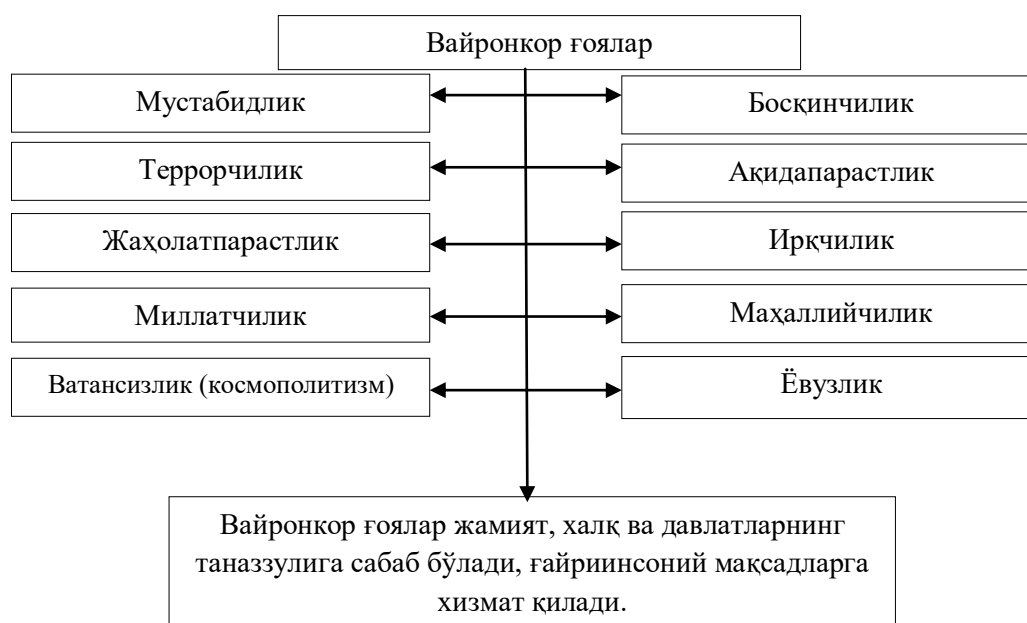
Бузғунчилик ғоялари эса халқлар бошига сўнгсиз қулфатлар келтиради. Бунга олис ва яқин тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Ўрта асрлардаги салиб юришлари, диний фанатизм ва атеизм, фашизм ва большевизмга асос бўлган ғайриинсоний ғоялар шулар жумласидандир.

Ёвуз ғоя ва мафкураларнинг энг кўп тарқалган шакли: **ақидапарсликдир**. Бундай мафкуралар муайян даврларда Ғарбда ҳам, Шарқда ҳам ҳукмронлик қилган. Бу ижтимоий иллат инсоният ХХI асрга қадам қўйган ҳозирги даврда ҳам дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда.

Ақидапарастлик қандай шаклда бўлмасин, ҳамма замонларда ҳам жамият учун бирдек хатарлидир.

Ўрта асрларда Ғарбдаги ақидапарастлик мафкураси бўлган инквизиция черковнинг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиб, хур фикр ривожига, жамият тараққиётига тўсиқ бўлди. Галилей ва Коперник каби юзлаб буюк ақл-заковат соҳиблари ҳам шундай ақидапарастлик таъқибига учраганлар, Жордано Бруно илмий қарашлари учун жаҳолат қурбони бўлган.

1.1.6-чизма

Демак, **вайронкор ғоя** деб, турли таъсирчан воситалардан фойдаланиб, одамларни сохта ва пуч мақсадларга эргаштирувчи, уларнинг куч-қудратини бузгунчилик ва жиноятга йўналтирадиган, инсоният учун фақат кулфат келтирадиган ғояга айтилади.

Шарқда эса Имом Бухорий, Ибн Сино сингари буюк алломалар ҳам турли тазйиқларга дучор бўлганлар. Мансур Халлож, Насимий, Бобораҳим Машраб сингари хур фикрли зотлар эса қатл этилган.

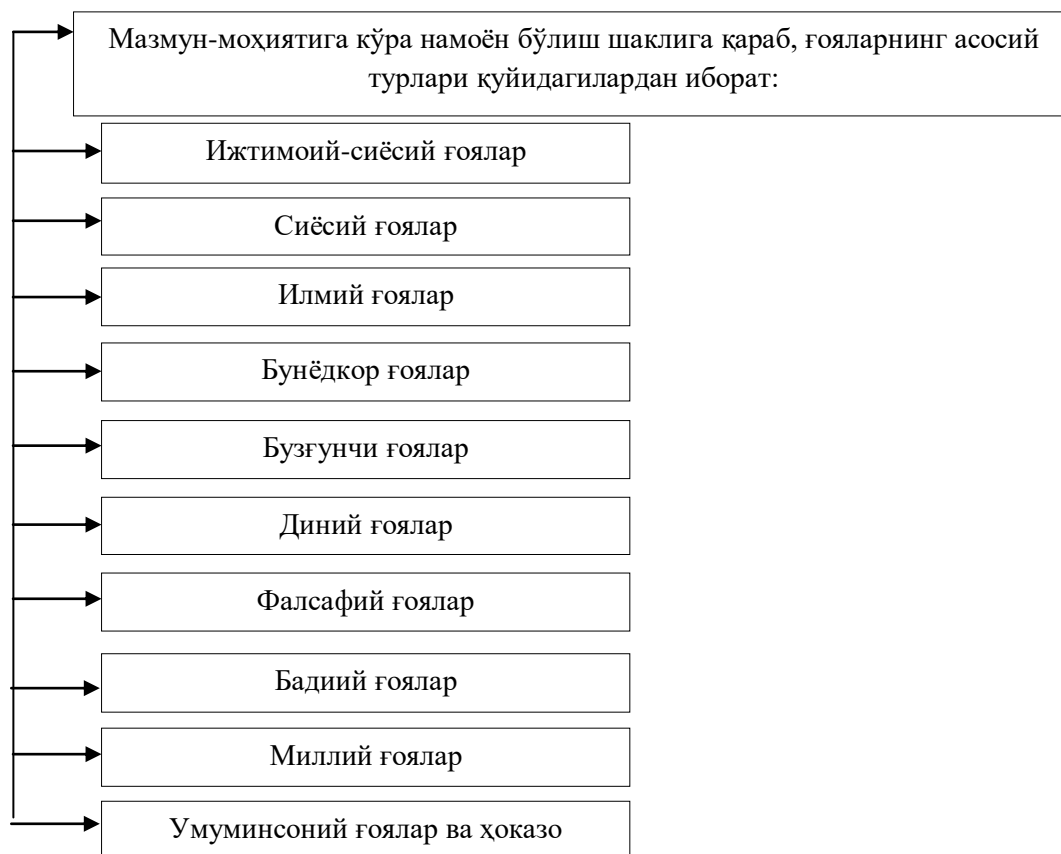
Токи дунёда тараққиётга интилиш, бунёдкордик ҳисси бор экан, жамиятда илғор ғоялар туғилаверади. Бузгунчилик ғояларининг вужудга келишига эса вайронкор интилишлар сабаб бўлади. Шундай экан, яъни доимо хушёр ва огоҳ бўлиб яшамоқ ҳаётнинг асосий зарурати бўлиб қолаверади.

Ғоя моҳиятан ижтимоий характерга эга. Муайян ғоялар одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга кадам қўяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Ҳар бир нарсанинг ўз ибтидоси ва интиҳоси бўлади. Ғоялар ҳам ўз “умри”га эга. Улар ҳам маълум маконда ва замонда пайдо бўлиши, жамият ривожига муайян ҳисса қўшиши, кишиларнинг онги ва қалбидан жой олиши, ўз умрини яшаб, жозиба кучи ва қувватини йўқотгач, тарихий хотирига айланиши ҳам мумкин. Ғояга таъриф бериш учун унинг моҳиятини намоён этадиган асосий хусусиятларини санаб ўтиш лозим бўлади. Ғоянинг энг муҳим хусусияти – инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, **ғоя** деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни мақсад-муддао сари етаклайдиган улуғвор фикрга айтилади.

Ғояларнинг турлари. Тафаккурнинг маҳсули сифатида ғоя теварак-оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари – илм-фан, дин, фалсафа, санъат ва бадиий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ – муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантиради. Маълум маънода айтиш мумкинки, ҳар бир онг соҳасининг ўз ғоялари мавжуд бўлади.

Ижтимоий-сиёсий ғоялар ҳар бир халқ ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади. Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас ғоялар халқларга куч-қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Илмий ғоялар – фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан соҳаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устувор қоидаларини (постулатларини) ташкил қиладиган илмий фикрлардир. **Илмий ғоялар** – илм-фан соҳасида бирон-бир сенсацион янгиликни илгари суриш орқали уни ҳаётга татбиқ этиш йўлидаги уринишлар.

Ғояларнинг “ҳаёти” уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, бошқа ғоялар билан ўзаро муносабати, кураши ва ниҳоят, эскирган ғояларнинг янгилари билан алмашилиши, айниқса, илмий ғоялар мисолида яққол намоён бўлади.

Қадимги юнон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бўлинмайдиган зарраси деб, “атом” тушунчасини киритган эдилар. Птоломей-Аристотелдан тортиб, ўрта аср Улуғбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб ҳисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти ҳам ўз даврининг энг илғор ғояларига асосланган эди.

Илм-фан тараққиёти атомнинг бўлиниши, коинот маркази Ер эмаслигини ҳам ишончли далиллар билан исботлади; квант механикаси, ирсият назарияси ва бошқа кўплаб кашфиётлар қилинди.

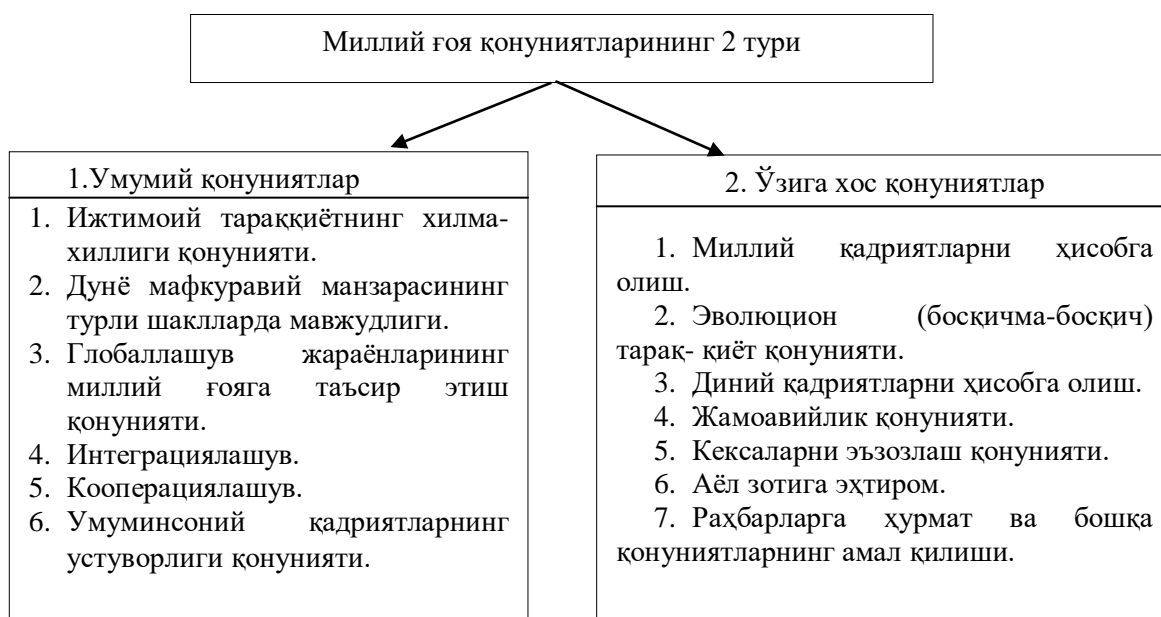
Дунёга А.Эйнштейн, Н.Бор, Ф.Резерфорд, М.С.Кюри ва бошқаларнинг номларини машҳур қилган ядро физикаси соҳасидаги кашфиётлар ҳам илмий ғоялар асосига қурилган. XX асрда инсоният ниҳоятда кўп илмий ғояларни амалиётга айлантирди. Космик ракеталар, компьютер ва уяли телефонлар, телевидение ва бошқа соҳалардаги ютуқлар бунга ёрқин мисол бўлади.

Миллий ғояни ўрганишнинг асосий қонуниятлари. *Миллий ғоя фани қонуниятлари* жамият ижтимоий-сиёсий жараёнлари, иқтисодий ва сиёсий маданият, ички ва халқаро тизимлар, унинг механизмлари, воситалари ҳамда амалиётни ўрганишда муайян қонуниятларга таянади ҳамда амал қилади.

Миллий ғоя ва мафкура фани қонуниятлари деб, жамият ҳаётида мавжуд бўлган ғоявий ва мафкуравий ҳодисалар, жараёнларнинг муҳим, зарурий, умумий, нисбатан барқарор бўлган, ривожланиш хусусияти ва йўналишларини белгилайдиган, аниқ бир натижаларни келтириб чиқаришга мойиллик туғдирадиган муносабатлар мажмуига айтилади.

Миллий ғоя қонуниятлари давлат ҳокимияти ва жамият сиёсий ҳаётида ўзига хос қонунларнинг ҳаракат қилиши учун шароит яратиш, уларнинг ҳар бири доирасида ва ўзаро алоқаларида уйғун ҳаракат қилиш жараёнини вужудга келтира билиш, ўз навбатида ундан кўзланган мақсад йўлида фойдалана олиш миллий истиқлолда муҳим ўрин тутди.

1.1.8-чизма

Демак, *Миллий ғоянинг қонуниятлари 2 турга бўлинади.* Булар 1) умумий ва 2) ўзига хос қонуниятлар.

1. Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар)нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонунидир. Жамият мафкурасиз яшай олмайди. Демак, биринчидан, мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. **Иккинчидан**, қаердаки ғоявий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона ғоя асосида бўлган мафкуралар таъсири учун шароит вужудга келади. Бунинг исботи учун хоҳ тарихдан, хоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир. Демак, миллий ғоянинг умумий қонунлари қуйидагилардан иборат:

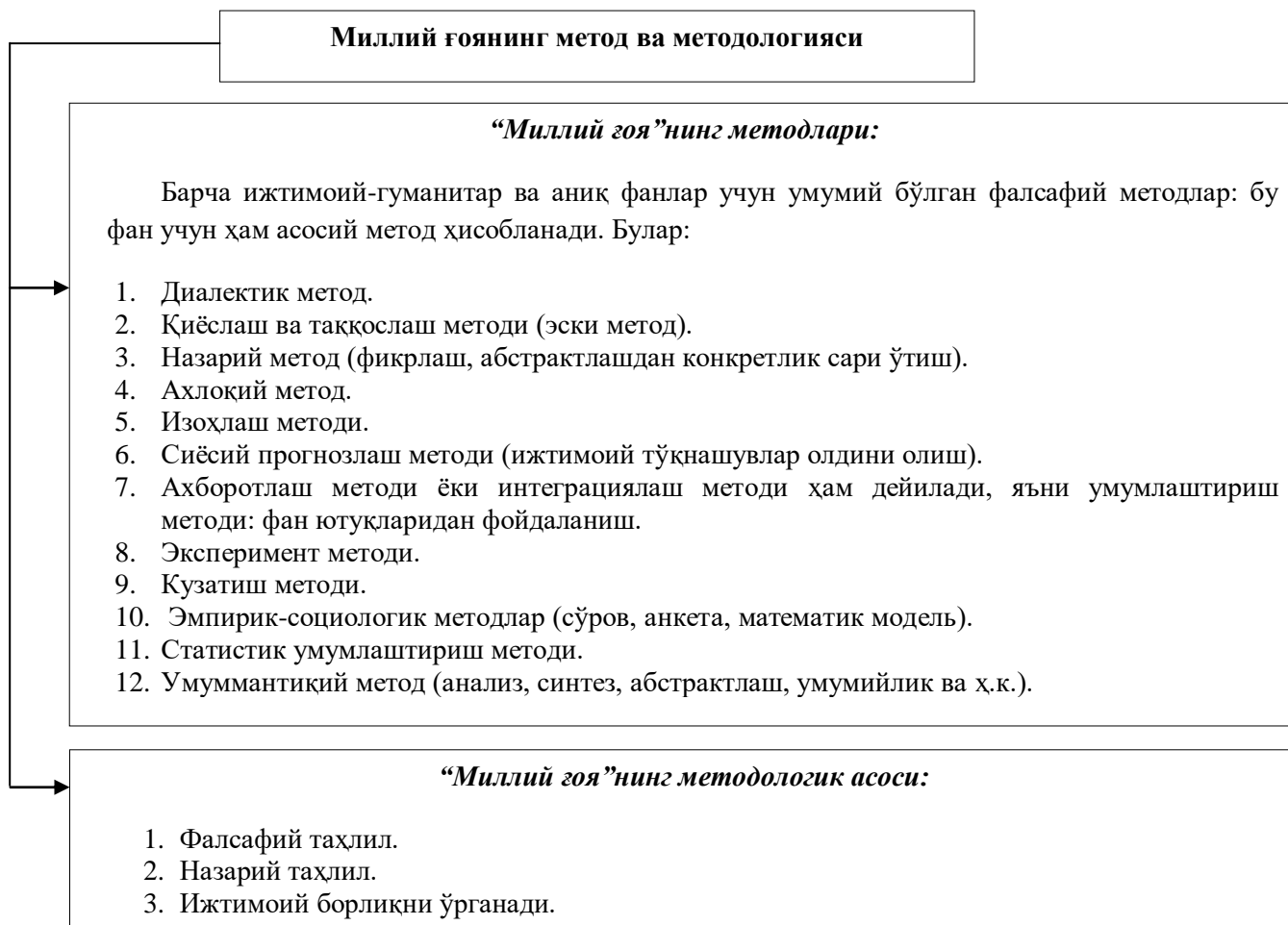
1) Турли халқлар, турли жамиятлар мавжуд. Уларнинг мақсадлари ҳам, ривожланиш йўллари ҳам турли хил. Яъни ривожланишнинг, ижтимоий тараққиётнинг хилма-хиллиги қонун орқали намоён бўлади.

2) Дунёнинг мафкуравий манзараси турли хил мақсадлар, турли хил манфаатлар, қарашлар билан бирга ёвуз ғояларнинг ҳам яшовчанлиги, “дунёда мафкура соҳасида курашнинг” давом этиб келаётганлиги билан боғлиқ.

3) Глобаллашув жараёнининг миллий ғояга таъсир этиши ҳам ўзига хос умумий қонуниятдир. Бу жараён турли мамлакатлар, халқлар ҳаётида акс этмасдан қолмайди.

2. Ўзига хос қонуниятлар ўзбек халқининг ҳаёти, турмуш тарзи, тарихи, маданияти, миллий-маданий мероси ва қадриятларини акс эттиради. Бу қонуният миллий ғоянинг мазмуни, мақсади ва хусусияти нуқтаи назаридан қараганда алоҳида устувор аҳамиятга эга. Чунки бу қонуниятни ҳисобга олиш ўзбек халқининг, миллатнинг келажаги билан ўзлигини сақлаб қолиш ҳамда ўз негизида ривожланишини, дунёда ўзига хос ўринга эга бўлишни эътироф этиш билан боғлиқ. Тарихий жихатдан ёндашганда, бу соҳада “турли ғоялар”, “мафкуралар” ана шу муҳим қонуниятларга зид бўлган ҳолатларни ҳам кузатишини кўрсатади. Ўзбек халқини тилидан, маданиятидан, тарихидан ажратиб қўйишга бўлган уринишлар бунга мисолдир. Чунки ёт ва бегона ғоялар халқнинг турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятларидан ажратиб қўйиш орқали уни заифлаштиришга ва ўз иродасига бўйсундиришга ҳаракат қилган.

Демак, миллий ғоянинг қонуниятлари ҳар бир халқ учун миллий ўзига хослигини замон ютуқлари билан боғланишнинг нафақат кафолати, балки ривожланиш стратегияси ҳамдир.

Конституцияси, давлат мустақиллиги бўйича Олий Кенгаш, Олий Мажлис қонунлари, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва ҳужжатлари, Президент Шавкат Мирзиёевнинг асарлари, маъруза ва нутқлари, Миллий ғояга доир фармон ва кўрсатмалари, қарорлари ҳисобланади.

Миллий ғоя билан барча фанлар, хусусан, фалсафа, ижтимоий иқтисод, **ижтимоий-сиёсий фанлар узвий боғлиқ**. Бу фанларнинг қандай ғояга асосланиши, уларни ўқитиш асосида ёшлар онги ва ишончига, қалбига қандай ғоялар сингдирилиши ҳар қандай жамият учун муҳим аҳамиятлидир. Умумбашарий принципларга таяниш ва эътироф этиш қондаси фанларнинг ривожини учун кенг имконият беради. **Иккинчидан**, ҳар бир фан йўналишлари (соҳалари) орқали миллий ғоя негизларини – тарих орқали, фалсафий жиҳатларини – фалсафа, иқтисодий асосларини – иқтисод, диний асосларини – диншунослик, адабиёт ва санъат билан боғлиқ томонларини ўрганиш орқали миллий ғоя кишиларнинг ишонч ва эътиқодига айланиб боради.

Миллий ғоя ва мафқуранинг принциплари:

1. Объективлик принципи (ишончли далиллар асосида).

2. Тарихийлик принципи (ғоя ва мафкуралар шаклланиши ва ривожланиши).

3. Мантиқийлик принципи (объект моҳияти, меъзони мантиқий қонуниятлар асосида).

4. Ижтимоий ёндашув принципи (жамиятда вужудга келадиган ижтимоий жараёнлар).

5. Миллий ва маҳаллий хусусиятларни ҳисобга олиш принципи¹.

1.2. Ғоя – инсоният тараққиётининг ҳаракатлантирувчи омили

Ғоя тушунчаси: Ғоя – инсон тафаккури маҳсули бўлиб, муайян мақсадни амалга ошириш учун нарса ва ҳодисалар тўғрисида илгари сурилган изчил фикрлар шакли. Ғоя – инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикр. Инсон онгининг маҳсули сифатида ғоялар тушунча ва фикрлар ёрдамида ифода этилади. Ғоя – у ёки бу ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларни ё қўллаб-қувватлайди, ҳимоя қилади ёки рад этиб унга қарши курашишга даъват қилади. Ғоя – инсон тафаккури маҳсули, миллий ғоя эса миллат тафаккурининг маҳсулидир. Ғоя – объектив воқелик ҳодисаларининг инсон тафаккурида акс этишидир. Ғоялар дунёни ўрганишга ва амалий ўзгарувига хизмат қилади.

Идеология (Idea – ғоя, тушунча, logos – таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

1) ғояларнинг моҳият-мазмунни, шаклланиши, аҳамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб ҳисобланади;

2) муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Ғоя деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикрга айтилади.

Демак: 1. Ғоя инсон тафаккурининг маҳсули;

2. Ғоя олдин мавжуд бўлмаган, ўзида янгиликни ташувчи фикрдир.

3. Олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади.

Ғояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, улар гарчи тафаккурда пайдо бўлса-да, инсон ва жамият руҳиятига, ҳатто туб қатламларига ҳам сингиб боради. Ғоя шундай қувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб, уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий-

¹ Яхшиликков Ж.Я. Миллий ғоя ва мафкура. – Т.: Фан, 2015, -23-24-бетлар.

маънавий кучга айланади. Уларни муайян мақсадга йўналтиради, сафарбар этади, жипслаштиради, ҳамкорликка ундайди.

Ғоя моҳиятан ижтимоий характерга эга. Муайян ғоя одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элат ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга қадам қўяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Эзгу ғоя – инсон тафаккурида вужудга келадиган, муайян фикрларнинг ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни бунёдкор мақсад-муддао сари етаклайдиган улуғвор фикрлардир.

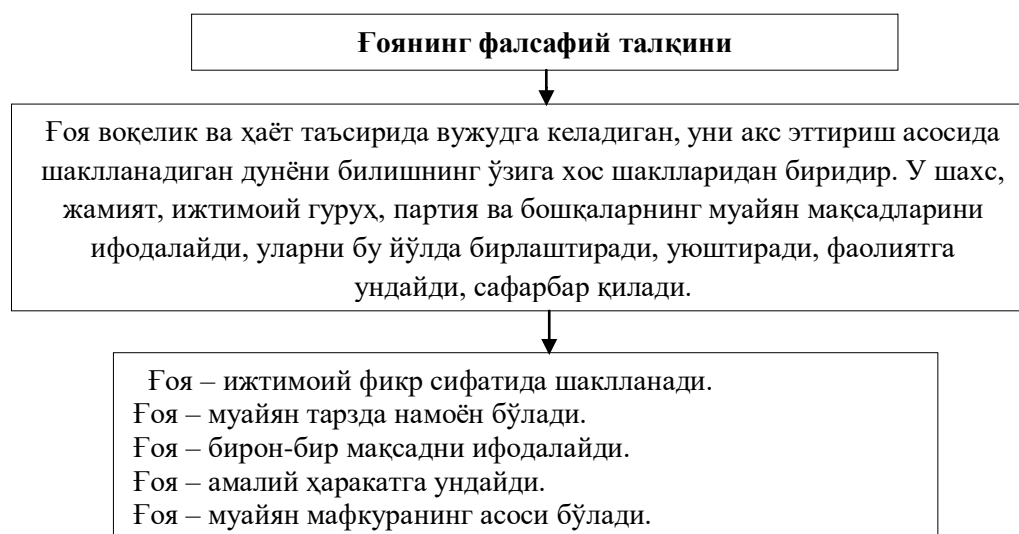
Ғоя моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч эканлигига қараб: синфий ғоя, миллий ғоя, умумхалқ ғояси, умуминсоний ғоялар ҳам ажратилади.

Инсон ҳаётида ҳам, жамият таракқиётида ҳам ғоялар муҳим ўрин тутади. Шу маънода, **инсоният тарихи – ғоялар тарихидир.**

Хўш, ғоя нима, нега унга бу қадар катта эътибор ва аҳамият берилади? Маълумки, ҳар қандай миллат ва халқ, ҳар қандай ижтимоий тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадриятлар асосида ҳаёт кечиради ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қилади.

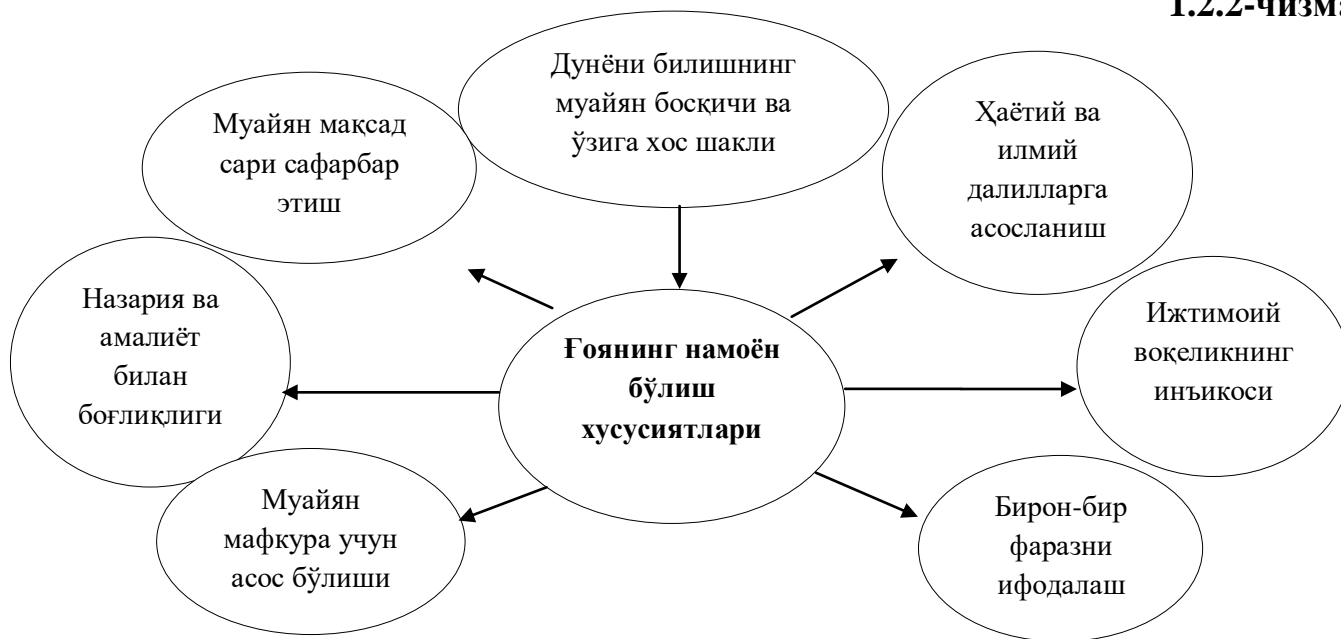
Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти томонидан тан олинган японча таракқиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкураси “миллий давлатчилик тизими” (кокутай) “фуқаролик бурчи”, “япон руҳи”, “тадбиркорлик”, “умуммиллийлик”, “фидойилик”, “ватанпарварлик”, “патернализм”, “жамоага садоқат”, “модернизация” каби ғоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлакат эришган юксак натижаларда пойдевор бўлди.

1.2.1-чизма

Бинобарин, улар ҳаётдаги маълум бир мафкурага таянади. Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, қарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, ғоялар ҳам инсон тафаккурининг маҳсулидир. Лекин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки қараш, мулоҳаза ёки нуқтаи назар ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина ғоя бўла олиши мумкин.

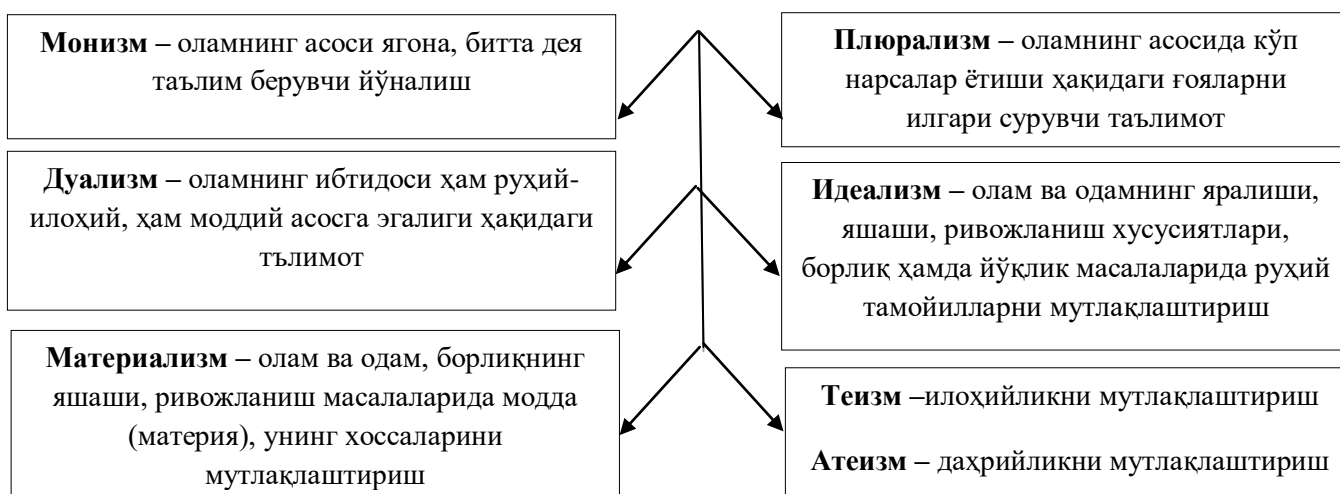
1.2.2-чизма

Ғояларнинг хилма-хил турлари мавжуд. Оламнинг вужудга келиш, мавжудлик қонуниятлари, унинг асосини нима ташкил этгани каби масалаларни фалсафий талқин этиш натижасида монизм, дуализм, плюрализм, идеализм ва материализм сингари оқимлар вужудга келган.

1.2.3-чизма

Ғоя ва мафкура тушунчаларининг фалсафий шакллари ва кўринишлари

Миллий ғоя – инсон ва жамият ҳаётига маъно-мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган, янгича дунёқараш ва эътиқод асосларини шакллантирадиган фикрлар мажмуидир

Мазмуни ва намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир қанча турларга ажратиш мумкин.

1. Илмий ғоялар.
2. Фалсафий ғоялар;
3. Диний ғоялар.
4. Бадиий ғоялар;
5. Ижтимоий-сиёсий ғоялар.
6. Миллий ғоялар;
7. Умуминсоний ғоялар ва ҳоказо.

Ўз олдига қўйган мақсади, қандай жамият қурмоқчи экани, бунга қандай йўллар ва воситалар билан эришмоқчи бўлаётгани ҳақидаги ғоялар тизими ҳар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафқураси асосини ташкил этади.

1.2.4-чизма

Ғояда эҳтиёжлар ва манфаатлар мутаносиблиги. Жамият ҳаётида муҳим мақсадларга йўналтирилган фаолият шахс ҳаётидаги ҳаракат меъёрларидан кўлами, моҳияти, мазмуни билан фарқ қилади. Жамиятнинг тараққий этган босқичларида яшаётган кишиларда ривожланган манфаатлар бўлади. Айни пайтда манфаатлар жамият аъзоларининг моддий ва маънавий эҳтиёжлари билан узвий боғлиқдир.

Эҳтиёжларнинг таркиб топиши ва ривожланиши ҳамма вақт инсоннинг камол топиши, биринчи навбатда, унинг қобилиятлари билан боғлангандир. Чунончи, ёшларнинг вояга етиши, улар организмнинг ривожи, тарбияси янгидан-янги эҳтиёжларнинг шаклланиши билан боғлиқдир.

Эҳтиёж – инсон талаблари асосида пайдо бўладиган табиий хусусият; унинг жонли мавжудот сифатида онгли ҳаёт кечиршининг муайян шарт-шароитларига тобелигини ифода этувчи тушунча¹. Ҳар қандай эҳтиёж ўз асосига кўра, инсоннинг муҳит билан ўзаро алоқадорлиги туфайли юзага келади.

Инсон эҳтиёжлари нечоғли ранг-баранг бўлса, инсон ўзининг манфаат ва интилишларида шунчалик бой бўлади.

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – Б.672.

Табийки, эҳтиёжларни турларга бўлиш нисбий ва шартлидир. Ҳолбуки, ҳаётда моддий эҳтиёжлардан бутунлай ажратиб олинган маънавий эҳтиёжларнинг ўзи йўқ, шунингдек, соф биологик, соф ижтимоий эҳтиёжлар ҳам мавжуд эмас, инсон, ҳаттоки, энг содда эҳтиёжлар билан ҳам ижтимоий моҳият касб этади. Соф биологик эҳтиёжга ўхшаган, масалан, авлодни давом эттиришга бўлган эҳтиёж ҳам социал-маънавий эҳтиёжсиз маънога эга бўлмайди, яъни муҳаббатсиз, қадр-қимматсиз юксак ахлоқсизлик, эстетик идроксиз амал қилмайди¹.

Киши эҳтиёжи маданий борлиқнинг манбаигина бўлиб қолмасдан, балки унинг ажралмас тизими, яратувчиси, компоненти ҳамдир. Инсон эҳтиёжининг иккинчи томони – ижтимоий-маиший эҳтиёжларга, диний, ахлоқий, эстетик, билиш, таълим-тарбия эҳтиёжларидан иборат маънавий эҳтиёжга бошқариш ва ҳуқуқий эҳтиёжларга бўлинади. Эҳтиёжлар таснифини ўрганишда уни шартли равишда туркумлаштириш мумкин.

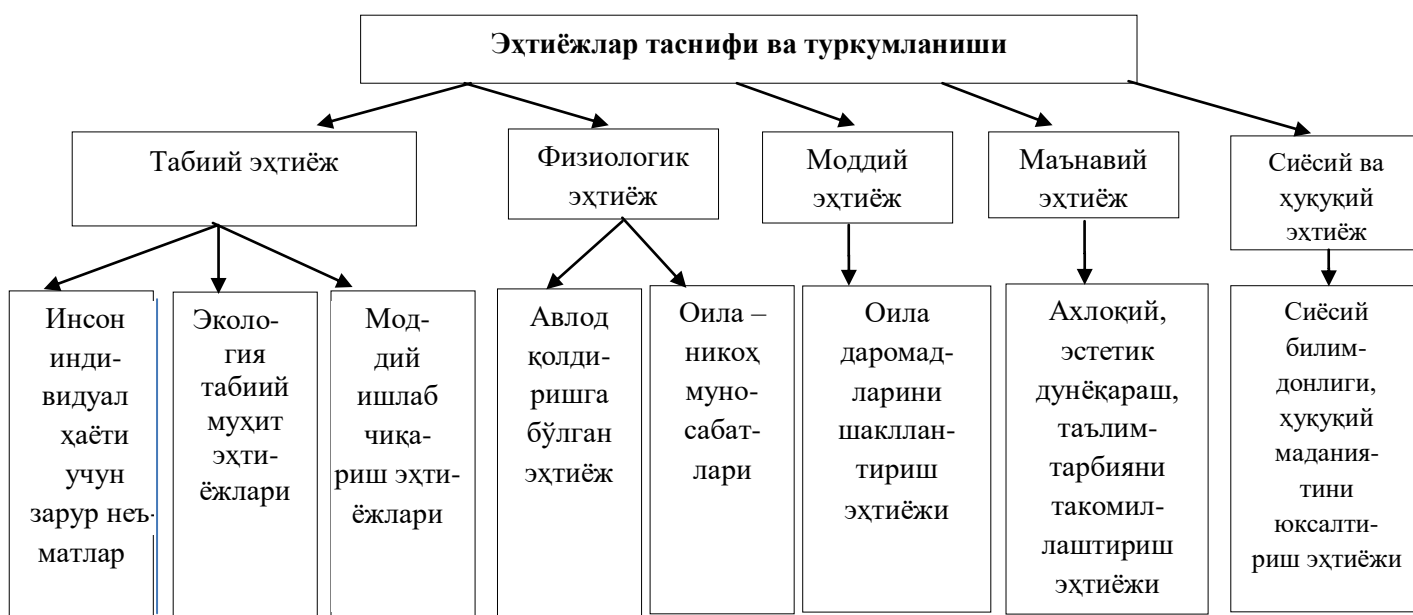
Шу ўринда эҳтиёж манфаат билан қандай бирлик ва тафовутда деган ҳақли савол туғилиши мумкин.

Одатда манфаатлар эҳтиёжлар билан бир қаторда кўриб чиқилади. Уларни умумлаштирадиган нарса шуки, эҳтиёж ҳам, манфаат ҳам амалий фаолиятни ҳаракатлантирувчи кучлардир.

Эҳтиёж манфаатни туғдиради, бунинг устига бир эҳтиёжнинг ўзи бир неча манфаатни талаб қилиши ҳам мумкин.

Шунга кўра эҳтиёжларни шартли равишда қуйидагича таснифлаш, уни туркумларга ажратиш мумкин (1.2.5-чизма).

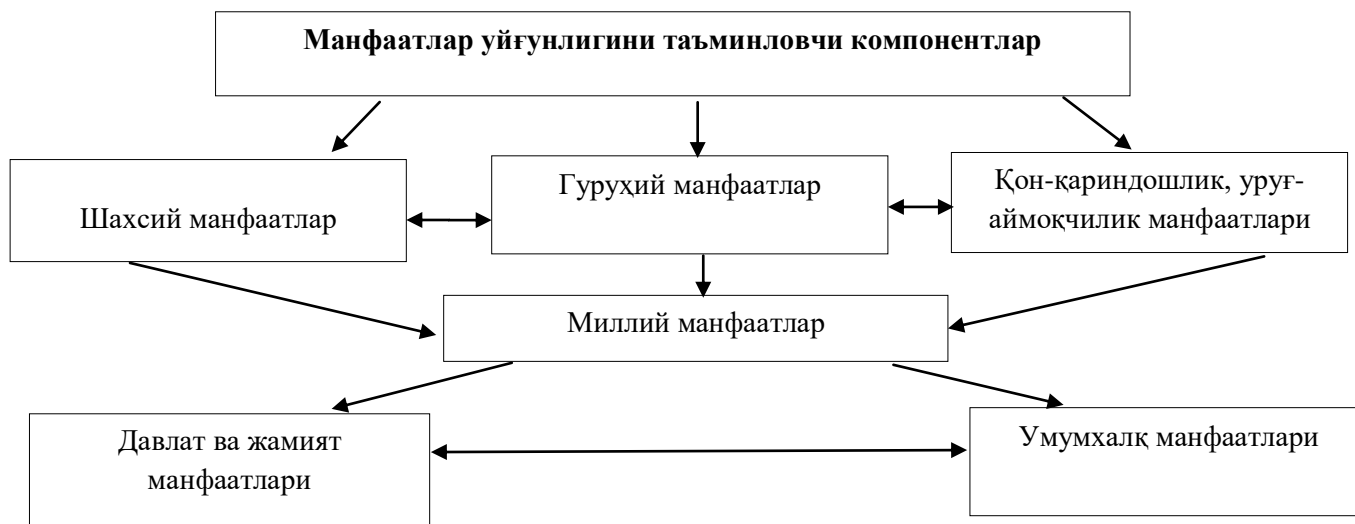
1.2.5-чизма

¹Қаранг: Умаров Э., Абдуллаев М. Маънавият асослари. – Тошкент: Шарқ, 2005. – Б. 27-28.

Демак, эҳтиёжлар ва манфаатлар уйғунлигининг миллий хусусиятлари, шахсий манфаатлар, гуруҳий манфаатлар, қавм-қариндошлик, уруғ-аймоғчилик ҳамда уларнинг ўзаро алоқаси асосида миллий манфаатлар такомиллаша боради (1.2.6-чизма). Бу қонуниятли жараён. Ана шу жараён миллий истиқлол мафкурасининг бир қатор инсонпарварлик тамойиллари билан узвий алоқадорликда кўзга ташланиши боисдан миллий ғоя ва мафкуранинг манфаат ва эҳтиёж билан боғлиқ жиҳатларини мунтазам ўрганиб бориш заруратини юзага келтиради.

1.2.6-чизма

Умуман, мақсад, манфаат ва эҳтиёжлар жамиятда ғоявий-мафкуравий жараёнларга ёки бу шакл ва формаларга таъсир ўтказиши. Мақсад қайси кўринишда бўлишидан қатъий назар, агар у бунёдкорлик мақсади бўладиган бўлса, у манфаат йўлида миллатни, халқни байроқ сифатида уюштириши ва бирлаштириши.

Ғоя ва мафкуралар муқобиллигининг йўналишлари, ғояларнинг интеллектуал асосларини ривожлантириш муаммолари, ғоялар ривожланишида сиёсий етакчиларнинг роли масалалари ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ғоя ва мафкуралар муқобиллиги (плюрализми)нинг йўналишлари. **Мафкуравий плюрализм** (лот. Pluralis – хилма-хиллик, ранг-баранглик) – ижтимоий-сиёсий ҳаётда турли қатлам, гуруҳлар манфаатларини ифода этувчи ғоявий ранг-барангликни, қарашлар ва фикрлар хилма-хиллигини ифода қилади. Инсон ва жамият ҳаётида ғоялар ва мафкуралар хилма-хиллигининг намоён бўлиши ижтимоий-маънавий эҳтиёж ифодасидир.

Юнон файласуфи Аристотель иккита инсон айнан бир хилда фикрламайди, уларнинг олам ҳақидаги тушунчалари, фикрлари хилма-хилдир деганда ҳақ эди. Дарҳақиқат, дунёдаги халқлар, миллатлар, мамлакатлар ва давлатлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Уларнинг диний эътиқоди, миллий маданияти, демакки менталитети, мақсадлари ва тарққиёт йўллари ҳам ранг-

барангдир. Ана шу дунёдаги ҳар бир давлат, халқ ва миллат, жамиятнинг мақсад ва манфаатларининг ўзига хос ғояси ва мафқураси мавжуд.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлади, жамиятнинг тараққиёт йўлидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади. Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тараққиётига улкан таъсир кўрсатган назарий таълимот ва мафқураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур соҳиблари мислсиз заҳмат чекканини кўрамиз. Сукрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Алишер Навоий ва Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунинг яққол тасдиғидир.

Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фарофон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизациясига эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаридан меросдир.

Шарқда жамият ривожини ва бунёдкорлик ғоялари хусусида Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Алишер Навоийнинг қарашлари ўзига хос ўрин тутди. Улар асарларида олижаноб жамият, адолатли тузум ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб, ўз даври учун изчил таълимот яратди. У ҳар томонлама етук, барча аҳолини бахт-саодатга, илм-маърифатга олиб борувчи идеал жамоа ҳақидаги ғояларни олға сурди.

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, минтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукм суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

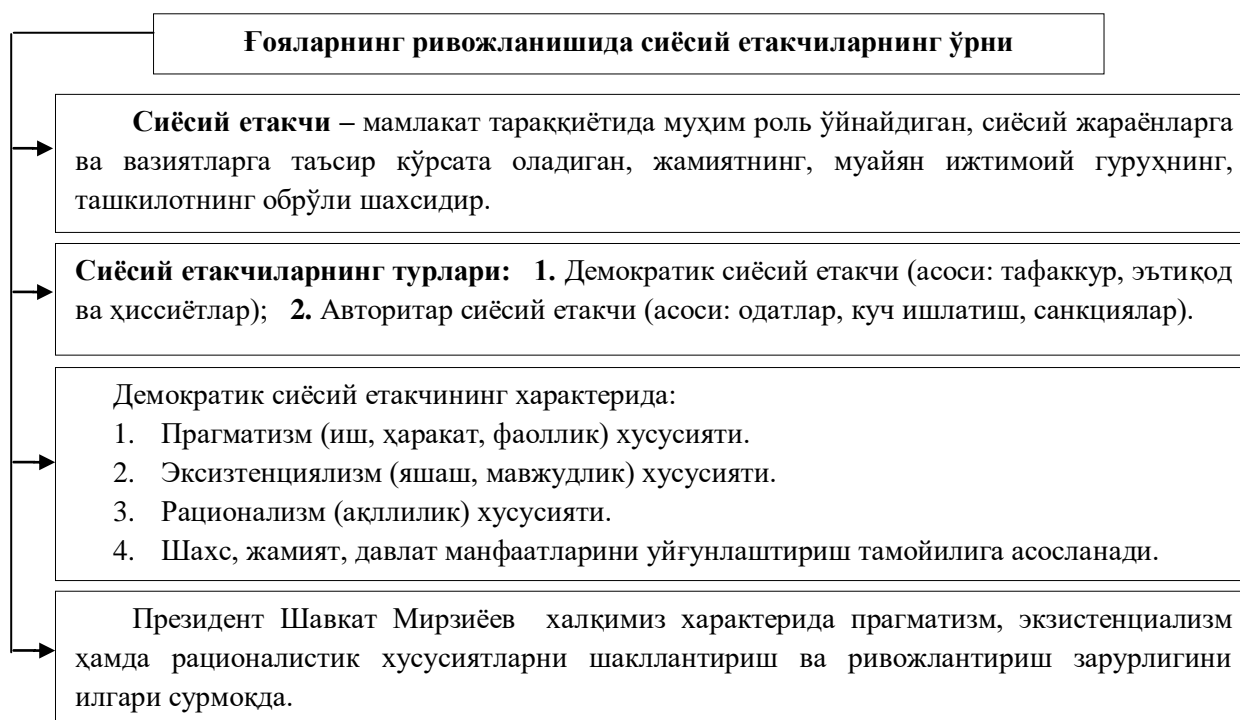
Муайян тарихий даврларда баъзи мафқуралар давлат идеологияси даражасига кўтарилган. Замонлар ўтиши билан уларнинг айримлари ўз мавқеини йўқотган, лекин миллат маънавиятининг таркибий қисми сифатида сақланиб қолган. Халқ улардан қувват олган, маънавий озиқланган, улар орқали ўз қадриятларини сақлаган.

Инсоният тарихида ўз талаб-эҳтиёжларини бошқа халқлар ҳисобига қондириш истаги талончилик ва босқинчилик, буюк давлатчилик ва тажовузкор миллатчилик, фашизм ва экстремизм каби мафқураларни юзага келтирган. Бундай ғоялар халқлар бошига кўп кулфат ва мусибатлар солган.

Ўз тарихини асосан XIX асрдан бошлаган ана шундай мафқуралардан бирисинфий антогонизм ғояларини мутлақлаштирган ва ҳокимиятни қурол кучи билан эгаллаб олган собиқ коммунистик тузум мафқураси эди. Синфий кураш ғояси асосига қурилган миллионлаб кишилар тақдирида машъум из

қолдирган бу мафкура жамиятни бир-бирига қарама-қарши тарафларга ажратиб юборди. Синфий кураш чизиғи нафақат ижтимоий гуруҳ ва қатламлар орқали, ҳатто оилалар ва инсонлар руҳияти орқали ҳам ўтди. Оқибатда гражданлар урушига назарий пойдевор қўйилди. Инсон табиатига, унинг моҳияти ва руҳиятига зид бўлган биродаркушлик ҳолати вужудга келди. Ўғил отага, ука акага, дўст ўз биродарига қўл кўтариши ёқлаб чиқилди, рағбатлантирилди. Булар мардлик ва синфий онглилик намунаси деб талқин этилди. Натижада миллий қадриятлар топталди, миллионлаб кишилар ҳалок бўлди, бутун бошли халқлар ўз ватанидан бадарға қилинди.

1.2.7-чизма

1.3. Мафкура тушунчасининг мазмуни. Мафкуранинг элементлари

Мафкура (арабча – фикрлар мажмуи) – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлат манфаатлари, орзу-истак ва мақсад-муддаолари ифодаланган ғоявий назарий қарашлар ва уларни амалга ошириш тизими.¹ Унда манфаатлари ифодаланаётган куч ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги куни ва истиқболи ўз ифодасини топади.

Мафкура – арабчадаги “муфаккир”, “муфаккира тун” сўзларидан олинган бўлиб, чуқур маъноли, теран мазмунли фикр демакдир.

Мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, элат, миллат, халқ, жамият, давлат эҳтиёж ва манфаатлари, орзу-истак, мақсад ва интилишларини,

¹Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. – Т.: Академия, 2005. 35-бет.

ижтимоий-маънавий тамойилларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир.

Ислом Каримов жамият мафкурасига шундай таъриф берган: “Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айти вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб боришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан” (Асарлар, Т.7. 89-бет).

“Ғоя” ва “мафкура” тушунчалари бир-бирига яқин бўлса-да, уларни айнан бир хил тушунча деб қарамаслик керак. Сабаби:

Биринчидан, мафкура ғояга нисбатан мазмунан кенгроқ тушунчадир.

Иккинчидан, ҳар қандай мафкурада ижтимоий воқеликни сақлаб қолиш ёки ўзгартиришга қаратилганлик, яъни мақсадлар ботиний эмас, балки зоҳирий таркибда мавжуд бўлишини, мафкуранинг ўзагини ташкил этади.

Учинчидан, ҳар қандай ижтимоий ғоя фақат маълум бир мафкуравий қарашлар доирасидагина ўзининг уюштирувчилик, йўналтирувчилик салоҳиятини, жозибadorлик кучини намоён қила олиши мумкин.

Мафкуранинг назарий манбаалари:

1. Мафкуранинг фалсафий илдизлари.
2. Мафкуранинг дунёвий илдизлари.
3. Мафкуранинг диний илдизлари ҳақида сўз юритиш мумкин.

1.3.1-чизма

Демак, мафкуранинг **1) фалсафий илдизлари** хақида фикр юритганда, унинг барча илмларнинг отаси бўлган фалсафа фани хулосаларига асосланиши назарда тутилган. Бунга Уйғониш даври ва ўрта асрларда миллий давлатчилигини тиклай бошлаган. Европа халқларининг ҳар бири ўзига хос мафкурасини яратганини мисол келтириш мумкин. Мазкур мафкуралар Рим империяси парчалангандан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқларнинг ўзига хос кадриятлари ва менталитети заминида вужудга келган миллий фалсафалар асосида шаклланди. Шу боис ўша даврдаги италян, инглиз, француз фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминида вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига катта ҳисса бўлиб қўшилди.

Жамият ва цивилизациялар ривожига улкан таъсир кўрсатган назариялар, таълимотлар ва мафкуралар мавжуд. Зардушт, Сократ, Платон, Конфуций, Алишер Навоий, Махатма Ганди ва бошқаларнинг бунёдкор ғоялари тарихда ўчмас из қолдирган. Соҳибқирон Амир Темурнинг бунёдкорлик ғоялари ва фаолияти Шарқ маданиятининг гуркираб ривожланишига буюк ҳисса қўшди.

Кант, Гегель, Ницше каби мутаффакирлар номи билан шуҳрат топган немис фалсафаси хусусида ҳам шундай фикрни айтиш мумкин. Жумладан, ҳақиқий миллий хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия империясидан ажралиб, мустақиллик йўлини тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўтарилган.

Мафкуранинг **2) дунёвий илдизлари** маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, маданий муносабатлар мажмуидан иборатдир. Асрлар мобайнида инсоният босқичма-босқич дунёвийлик сари интилиб келди. Умумэтироф этилган тамойиллар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро бағрикенглик каби хусусиятлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари, жумладан, виждон эркинлиги ҳам қонун йўли билан кафолатланади. Бундай жамият мафкураси “Дунёвийлик – даҳрийлик эмас” деган тушунча асосида ривожланади, яъни диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва аҳамиятини асло инкор этмайди.

Мафкуранинг **3) диний илдизлари** деганда у инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларига бориб тақалиши тушинилади. Яъни, кўпгина мафкураларда худо томонидан юборилган китобларда “Забур”, “Таврот”, “Инжил”, “Қуръон” каби илоҳий китобларда зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамиз.

Хитой халқининг тараққиёт йўлини асослаб берган Конфуций ва Лао Цзининг таълимотлари ҳам диний қарашларга асосланган эди. Бу таълимотлар асрлар мобайнида мамлакатнинг миллий мафкураси бўлиб келган.

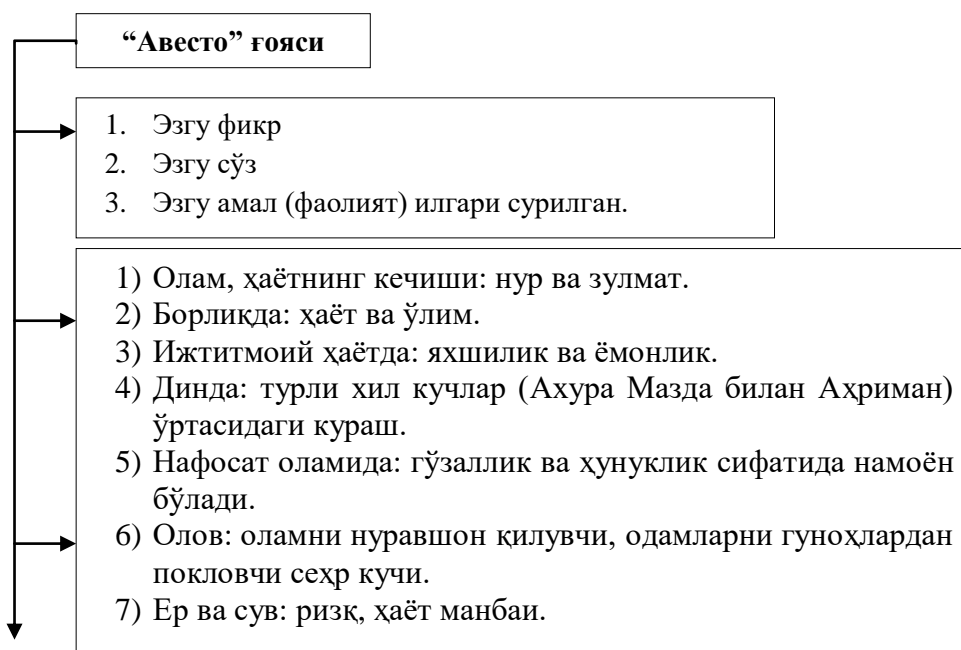
Дунёвий ва диний ғоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотрудий ва Абу Райҳон Беруний, Имом Ғаззолий ва Ибн Сино, Имом Термизий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соҳиблари яшаб фаолият кўрсатган даврлар ёрқин мисол бўла олади.

Диннинг илдизлари:

1. **“Авесто”** – зардуштийларнинг муқаддас китоби (милоддан аввалги XII-VIII асрлар орасида, 3-мингинчи йиллар охири, 2-мингинчи йиллар бошларида). Зардуштра – ўзини пайғамбар деб эълон қилган. 124 мингдан кўпроқ пайғамбар ўтган. ЮНЕСКО томонидан 2001 йилда “Авесто”нинг 2700 йиллиги Хива шаҳрида нишонланди. Эрамиздан аввалги VI асрда Хоразмда яшаган, Чорвадор оиласи Питама уруғидан. Беруний фикрича (XI аср), бу муқаддас китоб 3 қисмдан иборат:

- 1) Яшта (синфий жамиятгача бўлган кўп худолик даври).
- 2) Гита – ягона яхшилик худоси Ахура Мазда ҳақида.
- 3) Кўп худолик Яшта ва ягона худолик Гита ўртасидаги кураш.

1.3.2-чизма

2. **Таврот** – (қадимги ибрий тилида “тора” – қонун) Иудизм дини (яхудийлик) нинг худованд Мусо пайғамбарига нозил қилинган илоҳий муқаддас китоби. У Мусо пайғамбарнинг илоҳий қонунларини ўз ичига олган 5 китоб: 1) Муқаддас китоб (Библия)нинг 1) “Ибтидо”; 2) “Чиқиш”; 3) “Левит”; 4)

“Чўлда”; ва 5) “Амрлар” деган китобларидан иборат. Библияни ҳам таврот деб ишлатиш ҳоллари бор. Пасха – яҳудийларнинг Миср асоратидан қутилган кунини нишонлайдиган байрами бор.

3. **Инжил** – насроний (христианлик) динининг асосий бош китоби (I аср бошларида Аллоҳ таоло томонидан Ҳазрат Исо Алайҳиссаломнинг 30 ёшида нозил этилган.

4. **Қуръони Карим** – Ислом динининг (VII аср) асосий илоҳий муқаддас китоби. Азимушшаън Қуръон Аллоҳнинг Каломи бўлиб, унинг ҳар бир каломи Аллоҳ тарафидан сўзма-сўз (23 йил давомида) нозил этилган ва Ҳазрати Жаброил алайҳиссалом орқали пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга юборилган.

1.3.3-чизма

Худо олами, бутун борликни, барча жонли-жонсиз мавжудотларнинг яратувчиси – парвардигори оламнинг умумий номи бўлиб турли халқларда қуйидаги номлар билан аталади:

- 1) Форсларда – “Худо”.
- 2) Туркийларда – “Тангри”;
- 3) Арабларда – “Аллоҳ”.
- 4) Исломдан аввалги Эронда – “Яздон”, “Эзид”, “Худайгон”.
- 5) Яҳудийларда – “Яхва”.
- 6) Славянларда – “Бог”, “Господ”.
- 7) Ҳиндларда – “Даюто”.
- 8) Инглизларда – “Говд” тарзида зикр этилган.

Шунингдек, машриқзамин манбаларида, асосан: “Раббий”, “Рабб”, “Мавло”, “Ҳақ”, “Ҳақ таоло”, “Худованд”, “Худовандо”, “Худои бузург”, “Парвардигор”, “Тангри таоло”, “Раббил олабийн”, “Тангри субҳонаҳу ва таоло”, “Аллоҳ таоло”, “Тангри азза ва жалла”, “Мавло жалла жалолуху”, “Зулжалол” каби сифатлар билан тавсифланади.

5. **Забур** (санолар, яъни саломлар маъносида) – ҳазрат Давуд (Исроилнинг улуғ подшоси) алайҳиссаломга Аллоҳ таоло томонидан нозил этилган, милоддан аввалги 1050-900 йиллар орасида китобат қилинган.

Ижтимоий тараққиёт – *ғоя ва мафкуралар тарихи сифатида.* Инсоният тарихига халқлар ва давлатлар, миллатлар ва жамиятларни юксалишга етаклаган ёки уларни таназзул ва ҳалокатга маҳкум этган турли хил ғоялар таъсир ўтказиб келган. Чунки инсоният тарққиёти ёки таназзулига ғоя ва мафкура бевосита таъсир этади. Мафкуравий жараёнлар ижтимоий шароитлар билан бевосита алоқадорликда бўлади.

Миллий ғоя ва мафкура ўзида гуманизм талабларини, халқнинг ирода ва интилишларини акс эттирган тақдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салоҳият ва имкониятларини тўла юзага чиқаришда бекиёс омил бўлади.

Тарихда даврлар алмашинуви билан мафкуралар ҳам ўзгариб борган. Ғоявий заифлик ва мафкуравий беқарорлик эса миллатнинг бирдамлиги, давлатнинг қудратига путур етказди, унинг тараққиётини орқага суриб юборади. Масалан, Македониялик Александр ва араб босқини, Чингизхон босқини, чор истилоси даврларида айрим ҳукмдорларнинг халқни бирлаштириб курашга сафарбар этмагани ўлкамизнинг қарамлик чангалига тушиб қолишига сабаб бўлди.

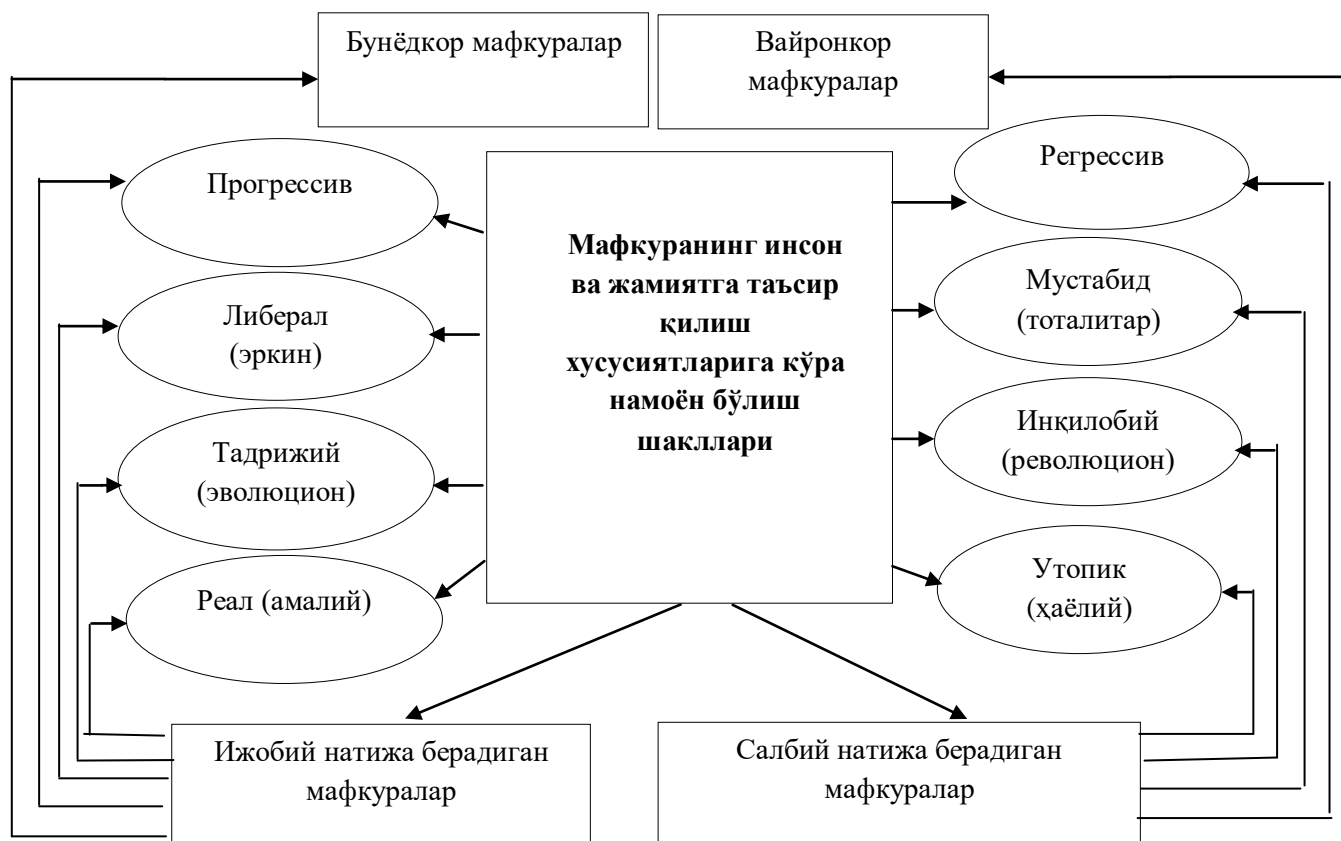
Мафкура ва ғоялар тарихий тараққиётда етакчи мавқелардан бирини эгаллайди. Инсониятнинг кўп минг йиллик ўтмиши бунини яққол тасдиқлайди. Ер юзида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий ғоя ва мафкурага эҳтиёж туғилди. “Чунки, мафкура – жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради”¹.

Жамият тарихини ўрганиш шуни кўрсатадики, илк моддий ва маънавий маданият масканларининг кўпчилиги дастлаб Шарқда шаклланган ва бу инсониятнинг кейинги тараққиёти учун замин бўлиб хизмат қилган. Хусусан, қадимги Миср, Вавилон, Турон, Ҳиндистон ва Хитойда вужудга келган цивилизациялар тарихда муҳим ўрин тутди. Қадимги Шарқ замини халқлари дунёда биринчилардан бўлиб ерга ишлов бердилар, табиатан танлаб олиш йўли билан маданий ўсимликларнинг кўплаб навларини етиштирдилар. Улар мураккаб суғориш иншоотлари ва мосламаларини яратдилар, тарихга маълум бўлган биринчи сув тегирмонлари ва обжувозларни қурдилар, дастлабки уй ҳайвонларини қўлга ўргатдилар, ипак қурти боқиб, ундан табиий ипак олишни кашф этдилар. Ниҳоятда мураккаб меъморчилик санъатига асос солдилар, табиат кучлари қаршисида қанчалик сабр-тоқатли, иродали, ўткир фикрли, жисмонан бақувват ва руҳан енгилмас бўлишни жаҳонга намоён этдилар. Шу аснода хилма-хил ғояларни яратдилар, уларни амалга оширдилар.

¹Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. – Т.: Ўзбекистон, 2000. -490-бет.

Аслида менинг назаримда, одамнинг қалбида иккита куч –
бунёдкорлик ва вайронкорлик ҳамиша ўзаро курашади.

Ислом Каримов

Мафқуравий жарёнлар тарихий ижтимоий шарт-шароит билан узвий алоқадор бўлиб, даврлар алмашуви билан янгилик томон ўзгаради.

Маълумки, миллий ғоя ва мафқуранинг тарихий шакллари ва кўринишлари халқимизнинг кўп минг йиллик ўтмиши даврида ривожланиб келди. Қадимги Хоразм, Сўғдиёна ва Бактрияда илк бор шаклланган, аждодларимиз томонидан бундан 2700 йил олдин яратилган дастлабки ёзма манба – “Авесто” китобида ҳам эзгулик ғоялари илгари сурилган.

Яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги азалий кураш акс эттирилган. Зардуштийликнинг эзгулик ва инсонпарварлик ҳақидаги қарашлари минтақамизга Ислом дини кириб келгунга қадар асосий ғоялар эди. Шунингдек, туркий халқлар ўртасидаги Кўк тангрисига (осмон ва қуёшга) сиғиниш (шаманизм) ва буддизм (буддавийлик) ҳам диний эътиқод сифатида зардуштийлик билан ёнма-ён яшаб келди.

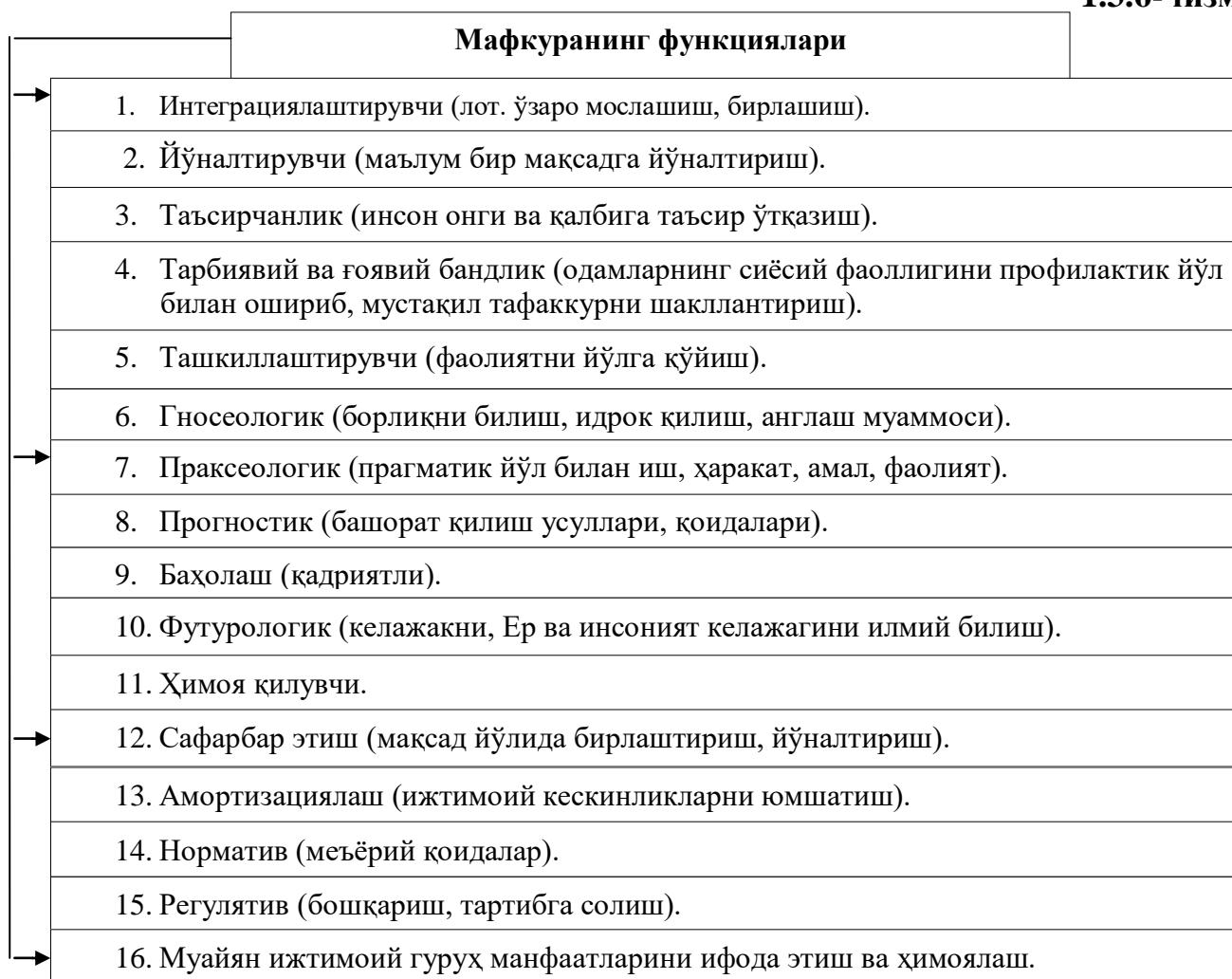
Зардуштийлик минтақада илк бор шаклланган дастлабки давлат бирлашмалари: Хоразм, Сўғдиёна ва Бактрияда давлат дини даражасига кўтарилди ва расмий мафкура вазифасини ҳам бажарди. Кушон даврига келиб

зардуштийлик билан бир қаторда, буддавийлик ҳам давлат дини вазифасини ўтай бошлади.

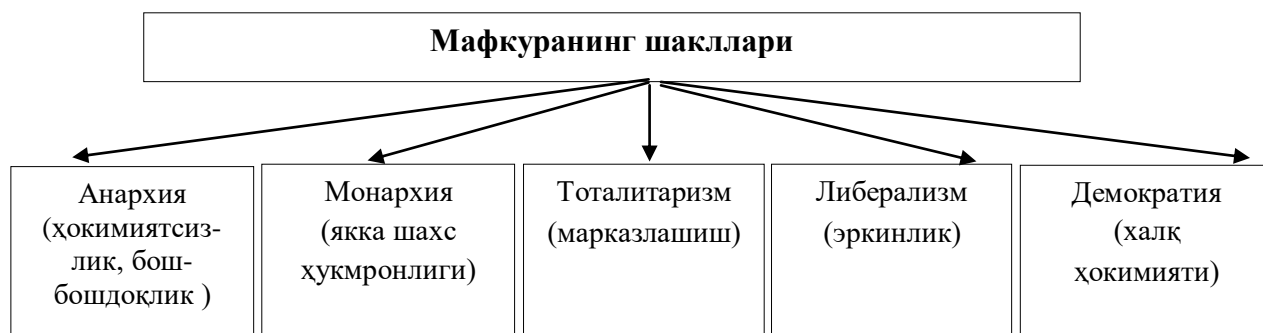
1.3.5-чизма

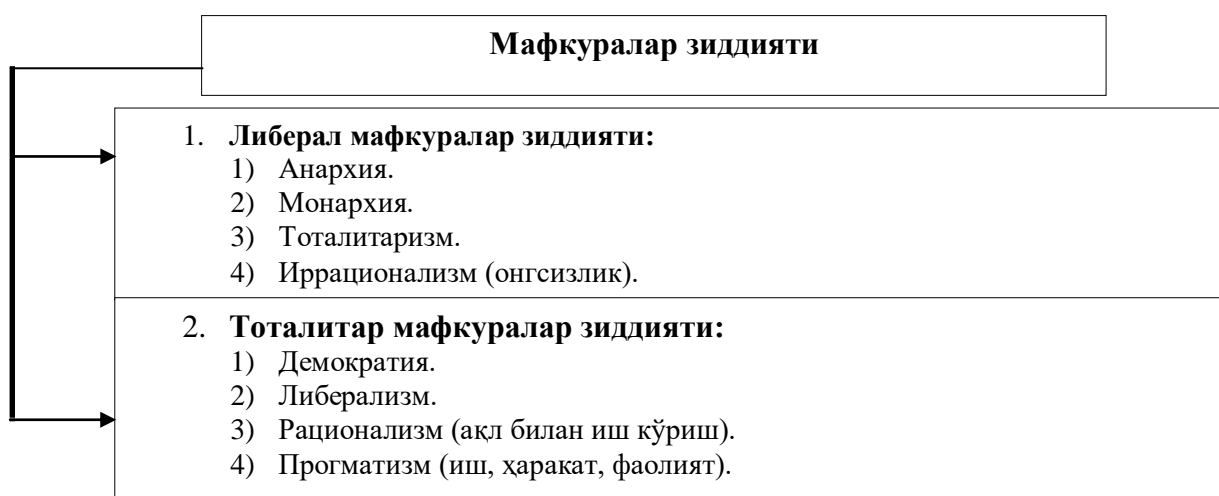
1.3.6-чизма

1.3.7-чизма

1.3.8-чизма

1.4. Ислом Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев асарлари – миллий ғоя ва мафкуранинг илмий-услубий асоси

Ислом Каримов 2000 йил 6 апрелда Миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларига бағишлаб, илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувда ҳамда “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласи сўз бошида жамиятимиз барча соҳалари қатори маънавий мафкуравий ҳаётида ҳам улкан ўзгаришлар рўй бераётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтди. “Ўзининг ҳаётини, олдида кўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса, ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар... Истиқлол мафкураси кўп миллатли Ўзбекистон халқининг эзгу ғоя – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-интилишлари, ҳаётий идеалларини ўзида акс эттиради”¹.

¹ Каримов И. А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз.-Т.9.-Т.: Ўзбекистон, 2001.-221 бет.

Ислом Каримов ўз нутқида ана шу пировард мақсадимиз бўлган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш борасидаги интилишларимизда биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи, илмий асос, бу миллий ғоя, миллий мафкурадир деб, мустақил тараққиёт йўлидаги аниқ марраларни белгилаб берди. Келгусида миллий истиқлол мафкураси концепцияси устида ишлаш ва уни тайёрлаш жараёнидаги амалий масалаларга алоҳида эътибор бериш зарурлигини, миллий ғоя, миллий мафкура борасидаги пухта ўйламай босилган қадам мутлақо тескари натижа бериши мумкинлиги хусусида огоҳлантириб ўтди. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари” рисоласи 5 бобдан иборат. Мазкур рисола Ислом Каримовнинг асарлари, маъруза ва нутқлари, чиқишларидаги маънавий-маърифий мавзуда билдирган фикрлари асосида тузилган:

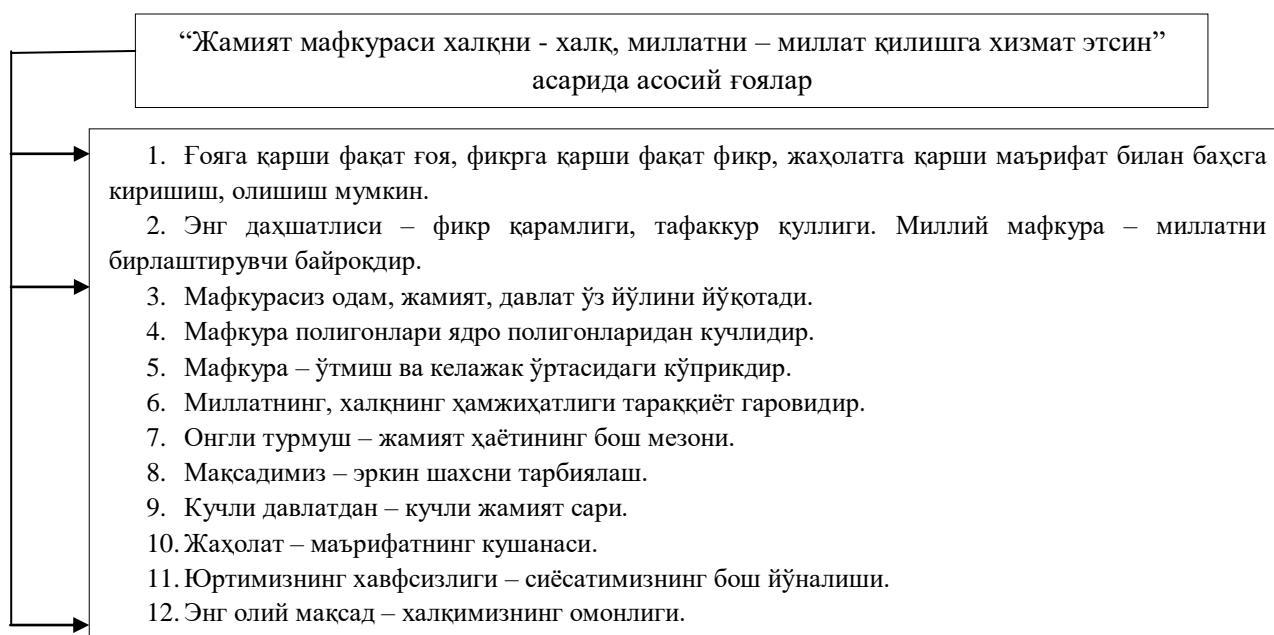
Сўз боши

1. Миллий ғоя ва мафкуралар тарихидан.
2. Ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун кураш.
3. Ўзбекистон тараққиёти ва мафкуравий муаммолар.
4. Миллий истиқлол мафкураси¹.
5. Миллий истиқлол мафкураси халқимиз қалби ва онгига сингдириш деб номланган.

Умуман, Ислом Каримов асарлари – миллий ғоя ва мафкуранинг илмий-услубий асосини ташкил қилади.

I. “Жамият мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин” (1998) асари. 1998 йили “Тафаккур” журнали бош муҳаррирининг саволларига жавобларида энг муҳим қуйидаги масалалар ўз ифодасини топган.

1.4.1-чизма

¹Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари.-Т.: Ўзбекистон, 2001.-80 бет.

Миллий ғоя, миллий мафкура қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

1. Ўзлигимизни, муқаддас анъаналаримизни англаш, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамият мақсад ва вазифаларини қамраб олиши шарт.

2. Халқимизни ягона миллий байроқ атрофида бирлаштириш, буюк мақсадлар сари чорлайдиган ягона мафкура бўлиши керак.

3. Мафкурамиз миллий қусурлардан, миллатчиликдан, менсимаслик, камситиш каби ҳолатдан холи бўлиши лозим.

4. Миллий ғоя ёш авлод дунёқарашини ватанпарварлик, инсонпарварлик, одамийлик фазилатларини шакллантириши зарур.

5. Ватан ўтмиши ва буюк келажagini узвий боғлаши, аجدодларимиз яратган бой маънавий мероснинг муносиб ворислари бўлиши даркор.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури сиёсий мафкура билан бевосита боғлиқ бўлиб, миллий истиқлол ғояси – мафкураси билан бирга бир мақсадга йўналтирилган. Иккаласи уйғун ривожлантирилаётганлиги туфайли:

А) ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилмоқда ва натижада мамлакатимиздаги ижодий муҳит бутунлай ўзгариб бормоқда;

Б) инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топиши тезлашди;

В) мустақил фикрловчи эркин шахс шаклланмоқда;

Г) жамият интеллектуал потенциали ошиб бормоқда.

Д) Давлат функциялари ва аломатлари аста-секин тадрижий равишда кучли жамият зиммасига ўтмоқда (“Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” ғояси амалга ошмоқда).

II. Ислом Каримовнинг “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” (тарихчи олимлар билан 1998 йил 26 июндаги суҳбати) асарида қуйидаги муҳим мафкуравий ғоялар илгари сурилди:

1. Мамлакатимиз коммунистик мафкура ҳукмронлиги йилларида бутун маънавиятимиз миллий кадриятларимиз, маданий меросимиз топталганлиги, тарихимиз, миллий давлатчилик тарихи бузиб кўрсатилганлиги таъкидлаб ўтилди. Бу нуқсон ва қарашларга мустақиллик йилларида аниқ бир фикрга келинмаганлиги, миллий давлатчилик тараққиёти, унинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий ҳаёти атрофлича таҳлил этилган бирорта жиддий илмий тадқиқот яратилмаганлиги айтилди.

2. Давлатчилигимиз туб бурилиш палласига кирган айни бир пайтда ўзимизнинг замон ва макондаги ўрнимизни аниқ белгилаб олишимиз, насл-насабимизни, кимлигимизни билишимиз керак.

3. Комил инсон тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилинди. **Комил инсон деганда биз, аввало онги юксак, мустақил фикрлай**

оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз¹.

4. Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қола оладиган ягона куч маърифатдир. Миллатнинг маданий савияси, унинг тарихига бўлган муносабати билан белгиланади.

5. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади. Буни давлат сиёсатига кўтариш зарур ва шундай бўлди ҳам.

6. Фақат баҳс, мунозара, таҳлил меваси бўлган хулосаларгина бизга тўғри йўлни кўрсатади.

7. Маънавият, маърифатни тарғиб қилиш ҳар бир зиёлининг виждон ишидир. Ҳар бир зиёли фидойи маърифатчи бўлиши керак.

8. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш – ҳаётдан жудо бўлиш демакдир.

9. Тарихий хотираси бор инсон – иродали инсон. Уни йўлдан уриш мумкин эмас. Тарих қадимийдир. Хоразм давлати 2700 йиллик тарихга эга. Бундан 3 минг йил аввал “Авесто” бизнинг заминимизда яратилган.

10. Миллий бирлигимиз, маданиятимиз илдизлари, томири ўтроқ бўлган. “Ўзбек” деган ном Шайбонийхон давридан мерос эмас, балки қадимий миллат бўлиб шаклланган. Ўзбек том маънода бунёдкордир.

11. “Қуръони Карим”ни ёд билган Амир Темурдек инсон ёвуз бўлмаган. Қонхўр одамнинг “Куч - адолатда” дейиши мумкин эмас. И.А. Каримов Амир Темурнинг “Куч - адолатда” деган ғоясини ривожлантириб “Куч – билим ва тафаккурда” ғоясини илгари сурди.

12. Ўзбек халқининг илиги тўқ, бақувват. Биз ўзбеклигимиздан фахрланамиз ва ғурурланамиз.

13. Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихнинг таг-томиригача назар ташлаймиз.

14. Тарих – халқ маънавиятининг асосидир.

15. Биз Берунийларга, Бухорийларга, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Мирзо Бобурларга ворисмиз.

16. Тарихни билмай туриб, мафқуранинг фалсафий негизларини англаб бўлмайди. Чунки мафқуранинг фалсафий асослари ўз даврида тарихий ҳақиқат туфайли туғилган. Тарих ва фалсафа мантиқий равишда бир-бири билан узвий боғлиқ, уни ўрганиш керак. Ўз тарихини билган, ундан руҳий қувват оладиган халқни енгиб бўлмас, биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз керак.

17. Фан – жамият тараққиётини олға силжитувчи куч ва воситадир.

18. Изланиш, баҳс, мунозара бор жойда ҳақиқат юзага чиқади.

19. Довюрак, замонавий фикрлайдиган, халқаро анжуманларда баҳслаша оладиган олимлар (етишмайди) зарур. Тарихчи мутахассис кадрларни

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамиз.-Т.7.-Т.: Ўзбекистон, 1999.-132-154 бетлар.

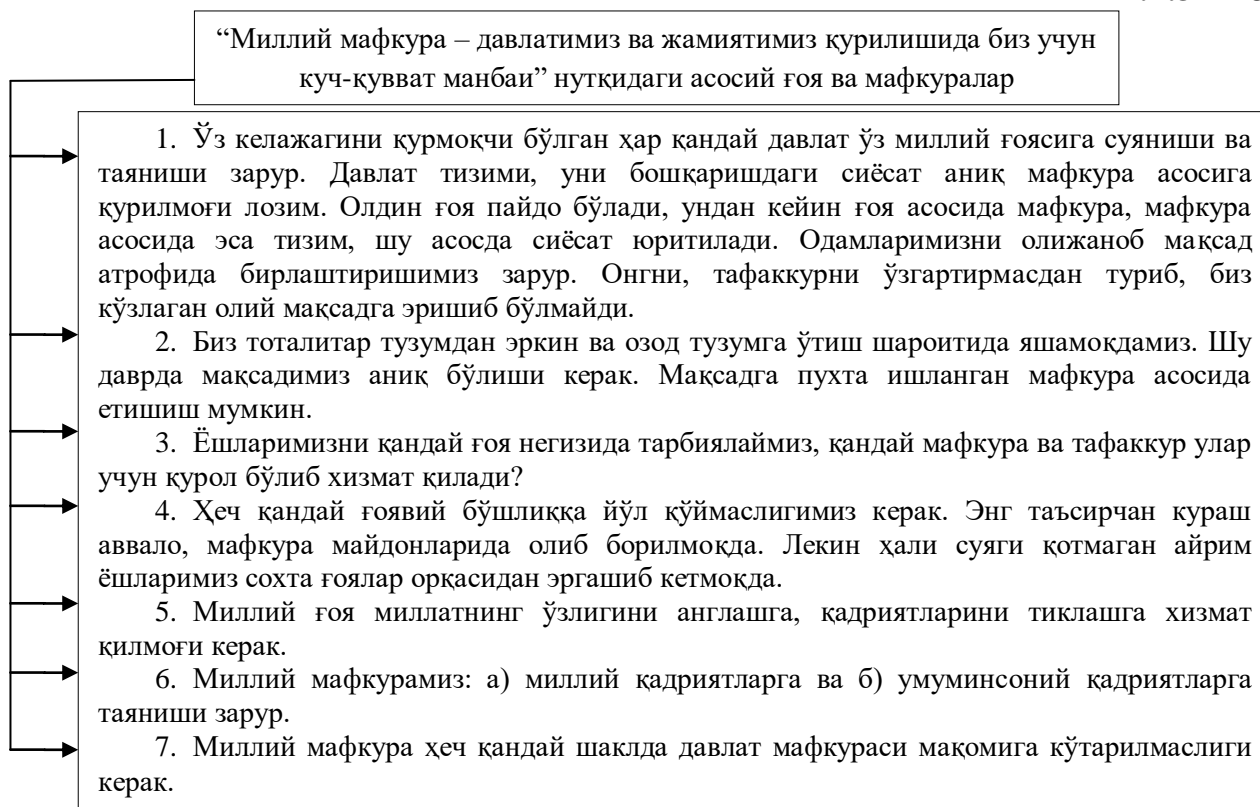
тайёрлашни яхшилаш, тарихга ихтисослашган мактаблар очиш лозим. Ёш истеъдодли олимларни академиклар сафига киритиш зарур. ЎзР ФАсининг Тарих, Шарқшунослик, Этнография институтлари фаолиятини такомиллаштириш даркор. Олий ўқув юртларида тарихчи мутахассис олимлар фаолиятини танқидий назоратдан ўтказиш лозим.

20. Ҳар бир халқ ўз тарихини ҳар хил таъсир ва тажовузулардан асраши керак.

21. Ҳаққоний тарихни билмасдан, уни фалсафий таҳлил қилмасдан туриб, ўзликни англаш мумкин эмас. Биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни ана шу тарих билан қуроллантиришимиз зарур.

III. И.А. Каримовнинг “Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий – маънавий куч-қувват манбаи” нутқининг аҳамияти. И.А. Каримов Миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан 2000 йил 6 апрелдаги учрашувда сўзлади. Мазкур нутқ жамиятимиз ҳаётидаги энг муҳим масалалардан бири – миллий мафкура хусусида бўлди. Бугунги кунда нафақат иқтисодий ҳаётимизда, балки, онгу тафаккуримизда ҳам янгилашиш, ўзгариш жараёни кечмоқда. Пировард мақсадимиз бўлган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуришдаги интилишларимизда биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи, илмий асос – миллий ғоя, миллий мафкурадир. Фикр бор жойда ҳақиқат юзага келади. Миллий ғоя, миллий мафкура маъно-моҳияти, биз учун жуда зарур ва кераклигини қуйидаги ҳолатлар билан изоҳлаш мумкин.

1.4.3-чизма

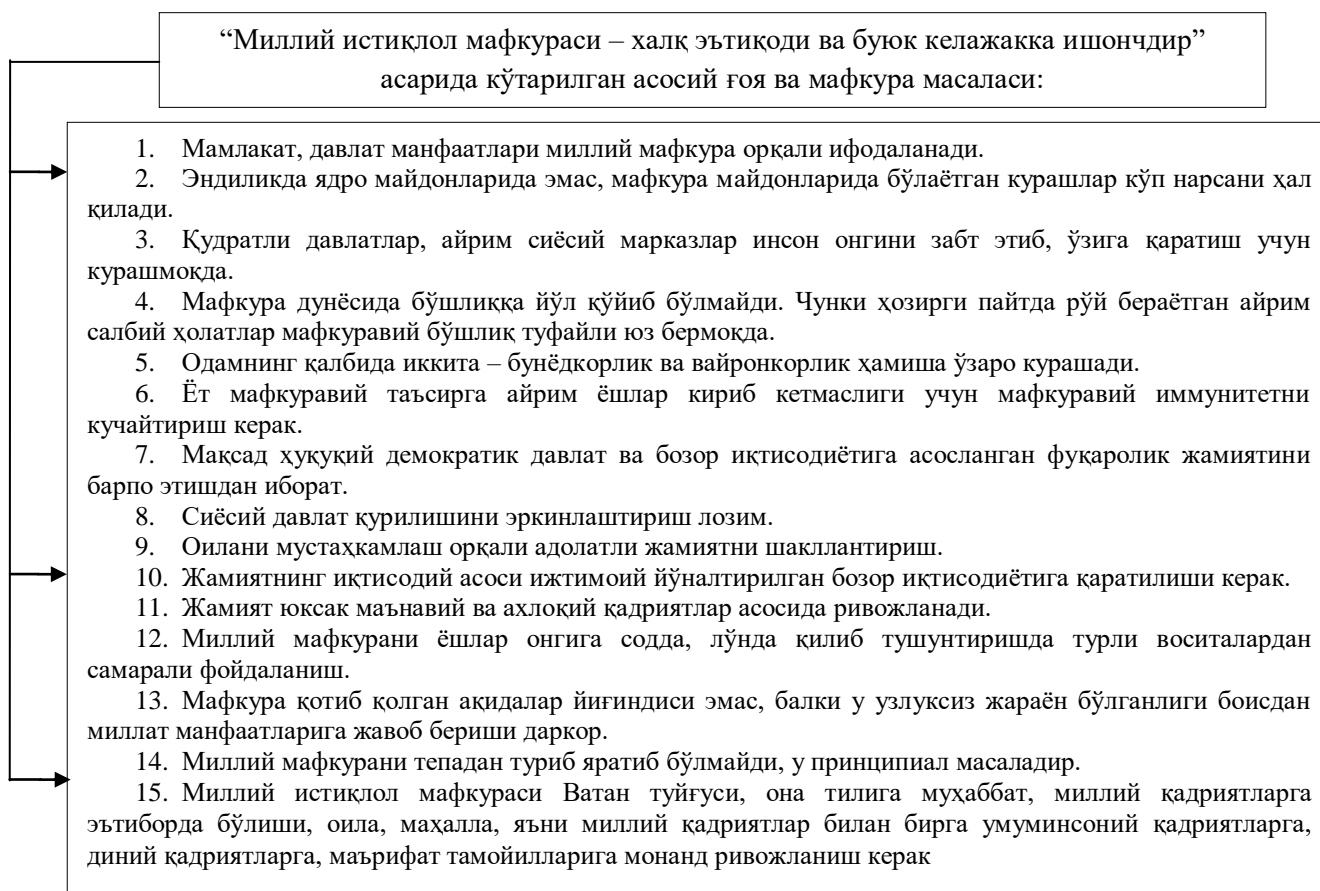
“Ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, олишиш мумкин”. Озод бўлсанг озод бўл, эркин бўлсанг эркин бўл, мустақил бўлсанг мустақил бўл. Ўзбек миллати оққўнгил миллат. Миллий мафкура ўзликни англашга хизмат қилади. Ўзликни англаш ўз тарихини билишдир. Тарихни билиш насл-насабини англашдир. Миллий ғоя бирлаштирувчи куч, қанот бўлиши керак.

IV. Ислом Каримовнинг 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавоблари “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” деб номланган.

Ҳар қандай жамиятни, халқни соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаштириб, унинг ўз муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор ғоялари мавжуд бўлиб келган. Мафкура – жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаётий мазмуни, интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшай олмайди. Мамлакатлар, давлатлар ўз манфаатларини миллий ғоя, миллий мафкура орқали белгилаб олади. Ҳозирги замонда энг катта хавф – инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир.

Ислом Каримовнинг “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асарида кўтарилган асосий ғоялар қуйидагилардан иборат:

1.4.5-чизма

Ўзбекистон Республикаси Президенти “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги (2017 йил 7 февралдаги) фармони асосида “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси (Президентимиз Шавкат Мирзиёев бошчилигида) ишлаб чиқилди. 2017 йилни “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури қабул қилинди.

1.4.6-расм

Мамлакатимизни ривожлантиришнинг қуйидаги устувор йўналишлари белгилаб берилди

1. Давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш.
2. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш.
3. Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш.
4. Ижтимоий соҳани ривожлантириш.
5. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш

2018 йилга юртимизда “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили” деб ном берилди. Қабул қилинган Давлат дастури доирасида 21 триллион сўм ва 1 миллиард АҚШ долларига тенг 76 мингта лойиҳа ишлари амалга оширилди¹.

2019 йилга “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили” деб ном берилди.

Бу ғоя халқимизнинг азалий эзгу интилишлари, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини белгилайди. Ҳар бир инсон учун муқаддас бўлган Мустақиллик, Озодлик, Ватан ободлиги, шахснинг эркинлиги ва фаровон ҳаёт тушунчалари, юксак қадриятларини ўзида мужассам этган.

Миллий мафқуранинг бош ғоясида озодлик сўзининг устувор ва етакчи ўринда туриши мустақиллик барча орзу-интилишларимиз, амалий фаолиятимиз ва ёруғ келажагимизнинг асоси эканидан далолат беради.

Миллий мафқуранинг бош ғояси узвий равишда унинг маъно-моҳиятини тўлдирадиган, халқимиз, жамиятимиз ҳаётида ҳақиқий байроқ бўлишига хизмат

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев нинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2019.-4-бет.

қиладиган, жамиятимизнинг бугунги тақдири ва келажагига боғлиқ бўлган туб манфаатларимизни акс эттирадиган бир қанча ғояларни тақозо қилади”¹.

1.4.7- расм

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 19 мартда ёшларга эътиборни кучайтириш, ёш авлодни маданият, санъат, жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, уларда ахборот технологияларидан тўғри фойдаланиш кўникмасини шакллантириш, ёшлар ўртасида китобхонликни тарғиб қилиш, хотин-қизлар бандлигини таъминлаш бўйича 5 та ташаббуси:

1. **Биринчи ташаббус** ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади.

2. **Иккинчи ташаббус** ёшларни жисмоний чиниқтириш, уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун шароитлар яратишга йўналтирилган.

3. **Учинчи ташаббус** аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган.

4. **Тўртинчи ташаббус** ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган.

5. **Бешинчи ташаббус** хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутди.

1.5. Миллий мафқуранинг бош ғояси ҳамда уни амалга оширишнинг асосий тушунча ва тамойиллар

Миллий мафқуранинг бош ғояси – Ислом Каримовнинг асарларида асослаб берилган бўлиб, мамлакатимиз тараққиётининг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайди. Улар “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласида қуйидагича таърифланган: “Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир.

Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуришдан иборат бўлган бош ғоя қуйидаги муҳим жиҳатларни ўз ичига қамраб олади:

1. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш ғоясининг негизларини.

2. Миллий ғоя – эркин ва фаровон ҳаёт қуриш омили сифатида.

3. Жамият барқарорлиги – эркин фаровон ҳаёт қуриш омили.

¹Назаров Қ. ва бошқалар. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: Академия, 2007. – 212-бет.

4. Ўрта ижтимоий қатламнинг шаклланиши ва фаровон ҳаёт қуриш билан алоқадорлиги.

5. Одамларнинг турмуш даражаси ва фаровон ҳаёт билан боғлиқлиги.

6. Эркинлик ва тараққиёт ғояларининг муштараклиги.

7. Ёшлар – эркин ва фаровон ҳаёт бунёдкорлари.

Одамлар бир томондан шахсий эркинликка интилсалар, иккинчи томондан ижтимоий тенгликни талаб қилишга мойил бўлади.

1.5.1-чизма

Миллий мафқуранинг бош ғояси – “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш”ни амалга ошириш йўллари

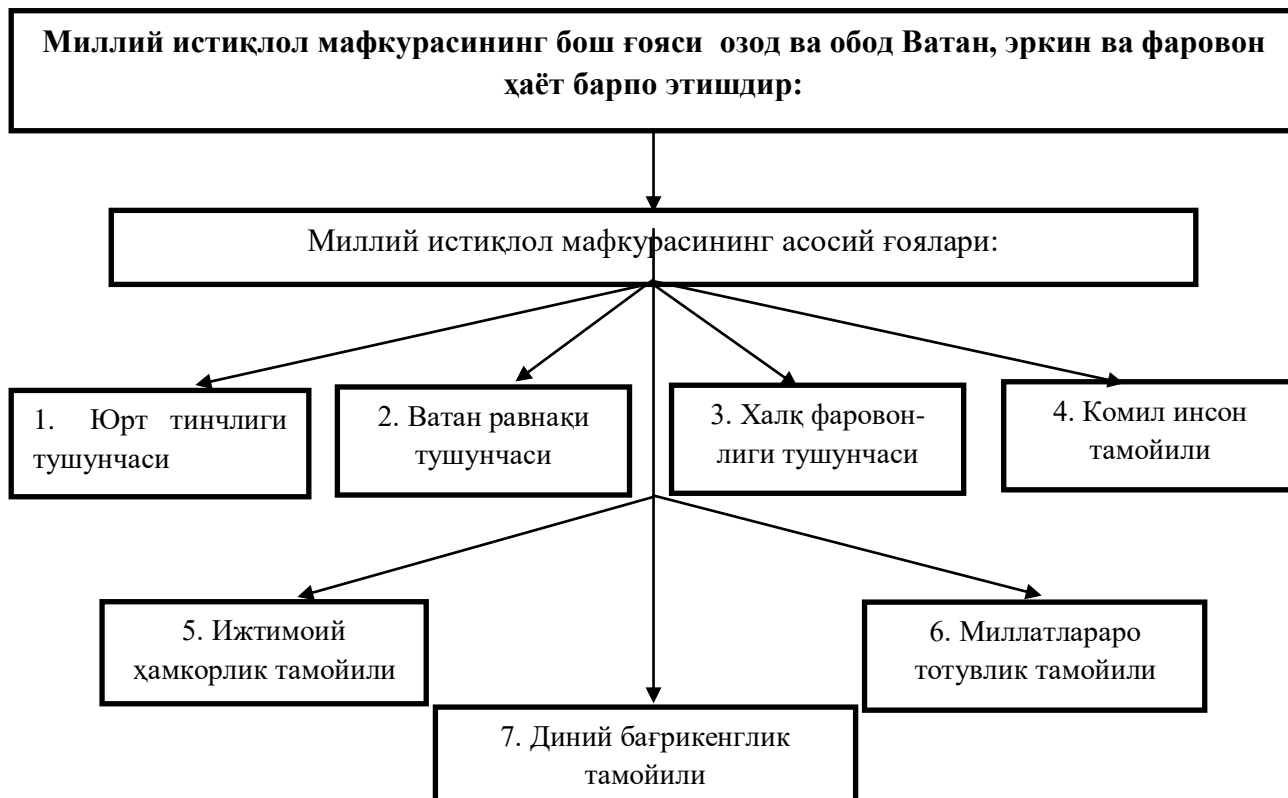
1. **Озод, озодлик сўзи** мустақиллик, демократик эркинлик дегани.
2. **Озод Ватан** – ўз тақдирини ўзи ҳал қилиш ҳуқуқи.
3. **Обод (ободлик)** давлатнинг қудратини билдиради. Ободлик кўнгиладан бошланади. Кўнгиладан обод бўлса, дунё обод бўлади. Ободлик – мўл-қўлчилик, файз-барака.
4. **Эркин (эркинлик)** – бош ғоядаги инсон ҳаётининг моҳиятини англатади. Эркин бўлмаган одам тўлақонли инсон бўлолмайди. Шу боисдан ҳам жамият ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш (либераллаштириш) билан боғлиқ.
5. **Фаровон (фаровонлик)** – моддий таъминланганлик, тўқчилик. Фаровонлик эркинлик сўзи билан боғлиқ тушунча. Инсон эркин бўлмоғи учун, аввало, у моддий таъминланган бўлиши лозим. Яъни, “Аввал иқтисод, сўнг сиёсат” деган нақлга мос.
6. **Эркин ва фаровон ҳаёт қуриш** (одамларнинг моддий ва маънавий даражаси билан боғлиқ) нинг 3 та манбаи, омили мавжуд:
 - 1) **Демократик кадриятлар.** Демократия – жамиятнинг кадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айланмоғи керак.
 - 2) **Жамият барқарорлиги,** барқарор тараққиёт шартлари:
 - маънавий кадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши;
 - давлатчиликни шакллантириш ва мудофаа қобилятини мустаҳкамлаш;
 - Демократик институтларни ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш;
 - бозор муносабатларининг қарор топиши ва мулкдорлар синфининг шаклланиши;
 - кучли ижтимоий сиёсат ва аҳоли ижтимоий фаоллигининг ортиши.
 - 3) **Ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш** – фаровон ҳаёт қуришнинг 4 омили:
 - а) мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни рағбатлантириш;
 - б) қимматли қоғозлар бозорини яратиш ҳисобига кўп укладли иқтисодиётни вужудга келтириш (яъни фонд биржалари фаолияти);
 - в) кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни йўлга қўйиш;
 - г) тадбиркорликни ривожлантириш

Миллий мафқуранинг асосий ғоялари – халқимизнинг мустақил тараққиёт йўлидаги бош ғоясидан келиб чиқадиган ва ўзининг маъно-моҳияти, фалсафаси, жозибаси билан уни тўлдириб, фуқароларимизнинг қалби ва онгига янада чуқурроқ сингдиришга хизмат қиладиган бунёдкор ғоялардир.

Миллий истиқлол мафқурасининг бош ғояси – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Миллий истиқлол мафқурасининг асосий тушунча ва ғоялари 7 та. Шундан 3 таси: юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги тушунчалари бўлиб, қолган 4 таси тамойиллар ҳисобланади (яъни,

комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик). “Табиийки, миллий ғоямиз шу юртда яшаётган барча одамларимизнинг олижаноб ниятларини, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги деган юксак тушунчаларни ўз ичига олади”¹.

1.5.2-чизма

1. Юрт тинчлиги барқарор тараққиёт гарови бўлгани учун уни сақлаш ва мустаҳкамлаш масаласи умумбашарий муаммодир. “Юрт тинчлиги” ғояси Ислом Каримов томонидан асослаб берилган бўлиб, у Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев асарларида ривожлантирилмоқда. Миллий истиқлол мафкурасининг таянч тушунчаларидан бири, мамлакатимиздаги тинч-тотувлик ва жамиятимиз барқарор тараққиётининг муҳим шарти, фуқароларнинг эмин-эркин яшаши ва камол топишининг энг зарур омили, ҳаётини эҳтиёжи каби тамойиллар мажмуини ифодалайди. Инсоният тарихида кейинги 5 минг йилда тахминан 15 мингдан ортиқ катта-кичик урушлар бўлган. Уларга сарфланган маблағлар олтинга айлантириш ва ундан камар ясаш мумкин бўлганида, эни 100 метр, қалинлиги 10 метр бўлган бундай камар Ер юзини 2 марта айланиб чиқишга етиши мумкин эди. Бу маблағларни инсоният соғлиғини сақлаш, унинг фаровонлигини таъминлаш, юрт тинчлигини мустаҳкамлашга сарфланмагани аниқ.

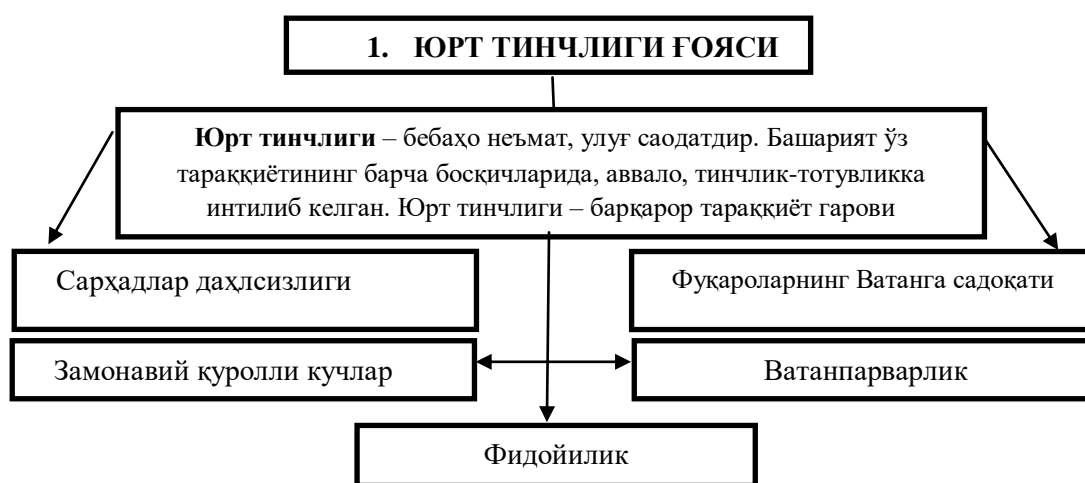
Мамлакатимиз мустақилликка эришган дастлабки кунлариданок юрт тинчлигини сақлаш давлатимиз ички ва ташқи сиёсатининг устувор

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008-72-бет.

йўналишига айланди. Биз барқарор таракқиёт ва фаровон ҳаётга эришиш йўлида ўз олдимизга қандай режа ва дастурларни қўймайлик, барча олижаноб орзу-интилишларимизни амалга оширишнинг ягона шarti ва гарови **бу тинчлик ва осойишталикдир**¹. Шу боисдан ҳам ёшу қари, эркагу аёл – барчамиз яратгандан тинчлик ва осойишталикни сўраб дуо қиламиз.

Инсоннинг муқаддас ҳуқуқларидан бири – **бу тинч яшаш ҳуқуқидир**. Давлат ва жамиятнинг бурчи ана шу ҳуқуқни барча қонуний воситалар билан кафолатлаб беришдан иборат. Бу ҳуқуқни амалга ошириш – давлат ва жамиятни демократлаштиришнинг энг муҳим шartидир. Демократиянинг инсонпарварлиги биринчи галда ана шу мезон билан ўлчанади.

1.5.3-чизма

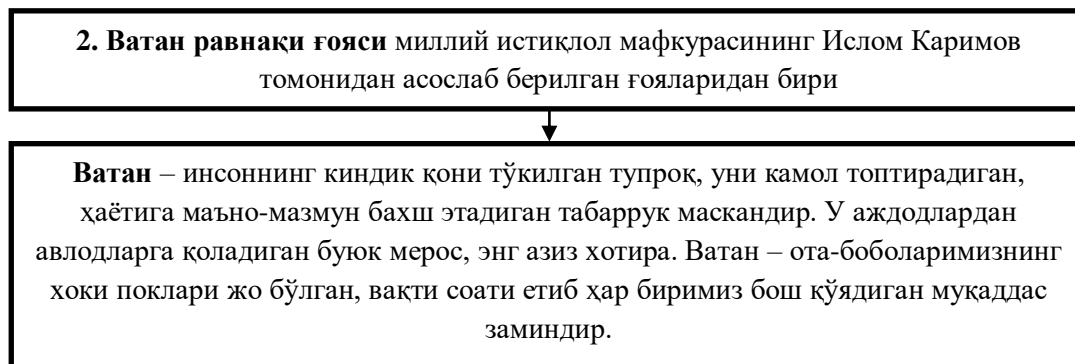
2. Миллий ғоянинг асосий мазмунини ифода этадиган йўналишларидан бири **Ватан равнақи ва таракқиётдир**. Ўз киндик қони тўкилган, ота-боболари ҳоки ётган она юртини дунёда тенгсиз, муқаддас Ватан деб биладиган одамнинг мақсад-муддаолари аниқ, ғурур ва ифтихори юксак бўлади.

“**Ватан – равнақи**” ғояси тушунчаси Ислom Каримов томонидан асослаб берилган бўлиб, у барча фуқароларнинг эл-юрт камоли билан боғлиқ орзу-умидларини амалга оширишни ифодаладиган, ҳар бир кишининг манфаатларини юрт манфаатлари билан уйғунлаштирадиган, уни халқ бахт-саодати йўлида хизмат қилишга ундайдиган бунёдкор мақсад ва тамойиллар мажмуини англатади. Бу тушунча Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев асарларида ижодий ривожлантирилмоқда. **Ватан** - ота-боболаримизнинг ҳоки жо бўлган, вақти соати етиб ҳар биримиз бош қўядиган муқаддас замин. Ватан – халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажаги. Халқимиз Ватан остонадан бошланади, деб бежиз айтмаган. Киши улғайган сари унинг Ватан ҳақидаги тушунчаси ҳам кенгая бошлайди, аста-секин остона, уй, маҳалла, қишлоқ, шаҳар, туман, вилоят, ва ниҳоят, мамлакат даражасига

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008-73-бет.

кўтарилади. **Ватан равнақи** аввало унинг фарзандларига, уларнинг маънавий ва жисмоний камолотига бевосита боғлиқ. Бу ўз навбатида ҳар бир юртдошимизни ўз зиммасидаги юксак фуқаролик масъулиятини ҳис этишга, ўз манфаатларини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйғунлаштириб яшашга даъват этади¹. **Ватанпарварлик** тарихий тараққиёт жараёнида пайдо бўлиб, ташқи муҳит ва давралар таъсирида шаклланган, камолга етиб келган ижтимоий-руҳий туйғудир. У ҳар бир инсоннинг бутун умри давомида шаклланиб, кенгайиб ва такомиллашиб боради.

1.5.4-чизма

1.5.5-чизма

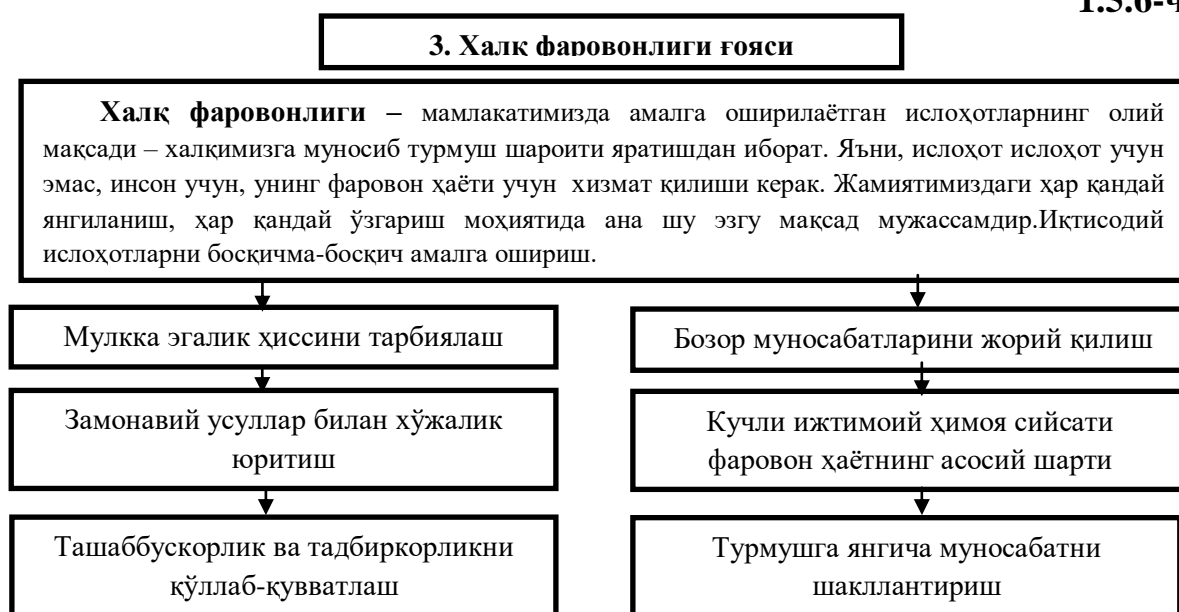

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008-73-бет

Ер сайёраси бутун аҳли жаҳон учун Ватан ҳисобланса, ҳар бир халқ учун тақдиран ва тарихан ато этилган ҳудуд она-Ватандир. Лекин уни космополитизм (грекча дунё фуқароси)дан, “Жаҳон давлати” тузишни ва “жаҳон фуқаролиги”ни тарғиб қилувчи таълимот билан адаштирмаслик керак. Космополитизм жаҳон миқёсида ахборот айирбошлаш имкониятлари ошиб бораётган ҳозирги даврда “Ватан” тушунчаси нисбий характерга эга эканини рўкач қилади. Бугунги кунда айрим инсонларнинг Ватанга боғланиб қолиши шахс эркинликларининг чекланишига олиб келмоқда эмиш.

3. Халқ фаровонлиги миллий истиқлол мафқурасининг асосий ғояларидан бири. Ислом Каримов томонидан асосланиб берилган “Халқ фаровонлиги” тушунчаси ҳар бир инсон ва оила фаровонлиги билан боғлиқ бўлган, шахс манфаатларининг жамият манфаатлари билан уйғунлигини англатадиган, фуқароларнинг фаровонлиги бутун жамият фаровонлигидир, деган тамойил асосида шаклланадиган бунёдкор ғоянинг мазмун-моҳиятини ифодалайди. **Халқ фаровонлиги** – мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг олий мақсади – халқимизга муносиб турмуш шароити яратишдан иборат. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг иқтисодий асоси – ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётидир. Бугунги кунда ҳар бир инсон ва оила бадавлат бўлса, жамият ва давлат ҳам кучли ҳамда қудратли бўлади, деган ҳақиқатга асосланган иқтисодий ислохотлар ўз мевасини бермоқда. Инсоният тарихи ҳар қандай жамият тараққиётининг энг асосий кўрсаткичи унда яшайдиган инсонларнинг эзгуликка, бунёдкорлик ғояларига муносабатида ҳамда уларга асосланган амалий фаолиятида намоён бўлишини исботлаб келган¹.

1.5.6-чизма

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: Akademiya, 2011.-87-бет.

Халқ фаровонлиги, бу дунёда ҳар бир одам тўқ ва бадавлат ҳаёт кечириш, эл-юрт учун муносиб фарзанд тарбиялаш, уларга билим бериш, уйли-жойли қилиш, уларнинг бахту камолини кўриш орзуси билан яшайди. Одамларнинг ана шундай орзу-умидларини рўёбга чиқариши, халқимизга ҳар томонлама муносиб турмуш шароити яратиб беришдан иборат¹.

Ана шу юксак тушунчалар (юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги) билан бирга миллий ғоямизнинг узвий таркибий қисмларини ташкил қиладиган комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби тамойилларнинг маъно-моҳиятини бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий, таълим-тарбия ишларининг марказига қўйиш, уларни янги босқичга кўтариш, ёш авлодларимизни ҳар томонлама мустақил фикрлайдиган етук дунёқараш эгалари қилиб тарбиялашдан иборат.

4. Комил инсон ғояси, тушунчаси миллий ва умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамзодга хос энг юксак маънавий ва жисмоний мукамалликни ўзида мужассам этган, уни ҳамиша эзгуликка ундайдиган олижаноб ғоянинг мазмун-моҳиятини ифодалайди. Ўтмишдан ҳозирги кунимизга қадар жамиятнинг умумий ривожини ва инсоният цивилизациясига ижобий таъсир кўрсатувчи комил мезони – ҳар бир шахсни баркамол қилиш орқали жамиятни бахтли, саодатли қилишдан иборат бўлган. Бу ғоя нафақат алоҳида шахсларни, балки бутун-бутун халқларни юксак тараққиёт сари етаклаган, уларни маънавият ва маърифат соҳасида тенгсиз ютуқларга илҳомлантирган.

Комил инсон азал-азалдан халқимизнинг эзгу орзуси, унинг маънавиятининг узвий бир қисми бўлиб келган. У ислом фалсафасидан озикланиб, янада кенгроқ маъно-мазмун, касб этган. Тасаввуф (сўфийлик) таълимотида инсон руҳий камолотга эришишнинг асосий йўналиши-йўллари 4 босқичдан иборат деб ҳисоблайди: 1) шариат; 2) тариқат; 3) маърифат; 4) ҳақиқат.

Баркамол инсон ҳақидаги юксак ғоялар Абу Наср Форобий ва Алишер Навоий каби мутафаккирларнинг асарларида, айниқса теран ифода этилган.

Аслида **комил инсон**, тариқат ва риёзат йўли билан қўлга кирадиган юксак мартабадир. Воиз Кошифий “Футувватномаи султоний ёхуд жувонмардлик тариқати” асарида тасаввуфнинг комилликка дахлдор биноти ўнта асосга қурилгани айтилади: 1) илм; 2) ҳилм; 3) тақво; 4) саҳо; 5) шукр; 6) сидқ; 7) вафо; 8) ризо; 9) сафро; 10) ишқ.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2016 йилдан кейинги даврда ўқитувчиларнинг мавқеини тиклаб, унга янгича ёндашув, маънавият бахш этди. Ўқитувчининг мавқеини, айниқса Ўзбекистон

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008-74-бет.

Республикаси Олий таълим тизимидаги профессор-ўқитувчилар обрў-эътибори тикланишига жуда катта ҳисса қўшиб келмоқда.

1.5.7-чизма

Ислом Каримов фикрича, “Ҳар қандай инсоннинг энг мўътабар орзуси, астойдил интилган асосий мақсади – соғлом, баркамол авлодни тарбиялаш, ҳар томонлама комил инсонни вояга етказишдан иборат”. “Комил инсон деганда биз, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз. Онгли, билимли одамни олди-қочди гаплар билан алдаб бўлмайди . . .”

Мамлакатимизда 18 ёшгача бўлган ёшлар умумий аҳолининг тахминан 40 фоизини, 30 ёшгача бўлганлар эса 64 фоизини ташкил этади. Бугунги кунда мамлакатимизда 950 мингдан зиёд ёш оила мавжуд бўлиб, юртимиздаги жами оилаларнинг 16 фоизини ташкил қилади. Шу боисдан ҳам энг замонавий билимлар билан қуролланиш, билим ва тафаккур дунёси кенг ёшларни вояга етказиш мақсадида 1997 йилда “Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилиниб, ижтимоий ҳаётга тўла татбиқ қилинмоқда.

5. Ижтимоий ҳамкорлик ғояси, тамойили миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири. У турли миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигини ифодалайди. Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлаш эҳтиёжи ва зарурати ана шундай ҳамкорликка эришишни тақозо этади.

Ижтимоий ҳамкорлик – муроса фалсафаси ва ўзаро келишув асосидаги амалий фаолият бўлиб, хилма-хил фикр ва қарашларга эга бўлган кишиларнинг ҳамжиҳатлигини таъминлайди. Натижада жамиятда тинчлик ва тотувлик, барқарор тараққиётнинг мустаҳкам кафолати вужудга келади. “Ижтимоий ҳамкорлик” тушунчаси хилма-хил фикр ва қарашларга, мақсад ва муддаолари ҳар хил бўлган, аммо манфаат ва мақсадларга эга бўлган шахслар, турли

миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ҳамда гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигини, ўзаро ҳамкорлик ва келишув асосидаги амалий фаолиятини таъминлашга хизмат қиладиган ғояни ифодалайди.

1.5.8-чизма

Ижтимоий ҳамкорлик ғояси турли партия, дин, қатламга мансуб хилма-хил жамият аъзолари қарашларидаги табиий ранг-барангликни уйғунлаштиради ва умумий тараққиёт манфаатларига бўйсундиришга хизмат қилади.

1.5.9-чизма

6. Миллатлараро тотувлик ғояси, тамойили инсоният тараққиётининг муҳим шарти, тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш омили, муайян ҳудуд ёки давлатда турли миллат вакиллариининг баҳамжиҳат яшаши, ҳамкорликда фаолият юритишини ифодалайди. Умумбашарий қадриятлардан бири бўлган бу ғоя турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қилади. Бугун ер юзида 2000 га яқин халқ ва миллатдан, бор-йўғи 200 га яқини ўз давлатчилигига эга, ҳолос¹.

1.5.10-чизма

Бундай шароитда бутун дунёда миллатлараро тотувликни таъминлаш учун уларнинг манфаатлари, руҳияти, интилишларини мунтазам ўрганиб бориш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда буни доимо эътиборга олиш зарур.

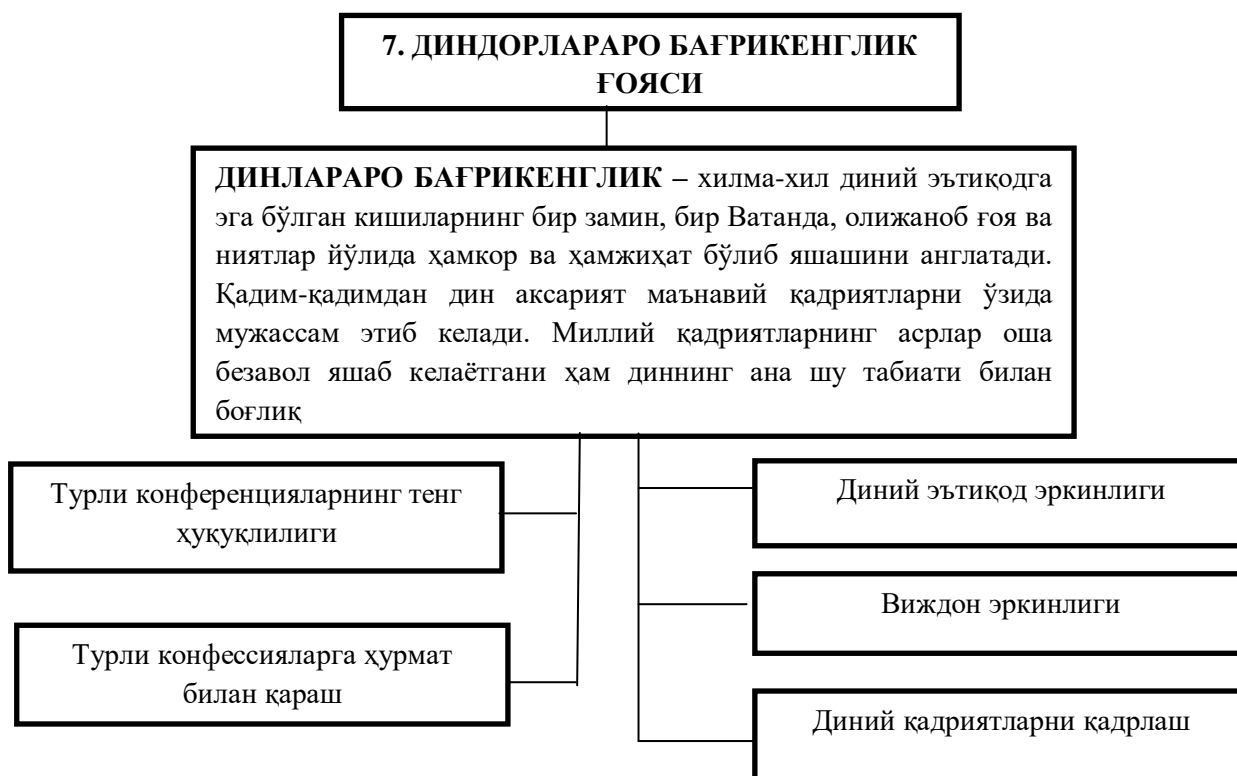
Республикамизда 136 миллат ва элат вакиллари яшаб, меҳнат қилмоқда. 140 дан ортиқ миллий маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштирмоқда. “Ўзбекистон – умумий уйимиз” деган даъват мамлакатимизда бир мақсад йўлида яшаб келмоқда.

7. Диний бағрикенглик ғояси, тамойили хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда ҳамкор ва ҳажихат бўлиб яшашини англатади. Бугунги дунёда дин барча халқлар ва миллатлар орасида

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: Akademiya, 2011.-91-бет.

ёйилиб кетганидан бу ғоя умуминсоний аҳамият касб этмоқда. Кўп ҳолларда “бағрикенглик” атамаси халқаро муносабатларда “толерантлик” тушунчаси орқали ҳам ифодаланмоқда. Ҳозирда бу тушунча эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки жамиятнинг барча аъзолари ҳамкорлигини назарда тутди.

1.5.11-чизма

Маълумки, қадимдан диёримизда буддавийлик, зардуштийлик, насронийлик, ислом динлари ёнма-ён яшаб келган, шаҳарларимизда масжид, черков, синагоглар фаолият кўрсатган.

Ислом Каримов юртимиздаги турли миллат ва дин вакиллари ни назарда тутган ҳолда, шундай деган эди: “Биз учун энг катта бойлик бўлмиш юртимиздаги тинчлик ва осойишталик, барқарорликни мустаҳкамлаш, фуқаролараро тотувлик, турли миллатлар ва диний конфессиялар ўртасида ҳамжиҳатликни янада кучайтириш – кундалик ҳаётимизнинг қоидасига айланиши лозим”, “... Ана шу йўлда тинчлик-осойишталик, миллатлар ва фуқаролараро тотувлик, ўзаро меҳр-оқибат ва ҳамжиҳатлик барча ютуқларимизнинг асосий омили бўлмоқда”¹.

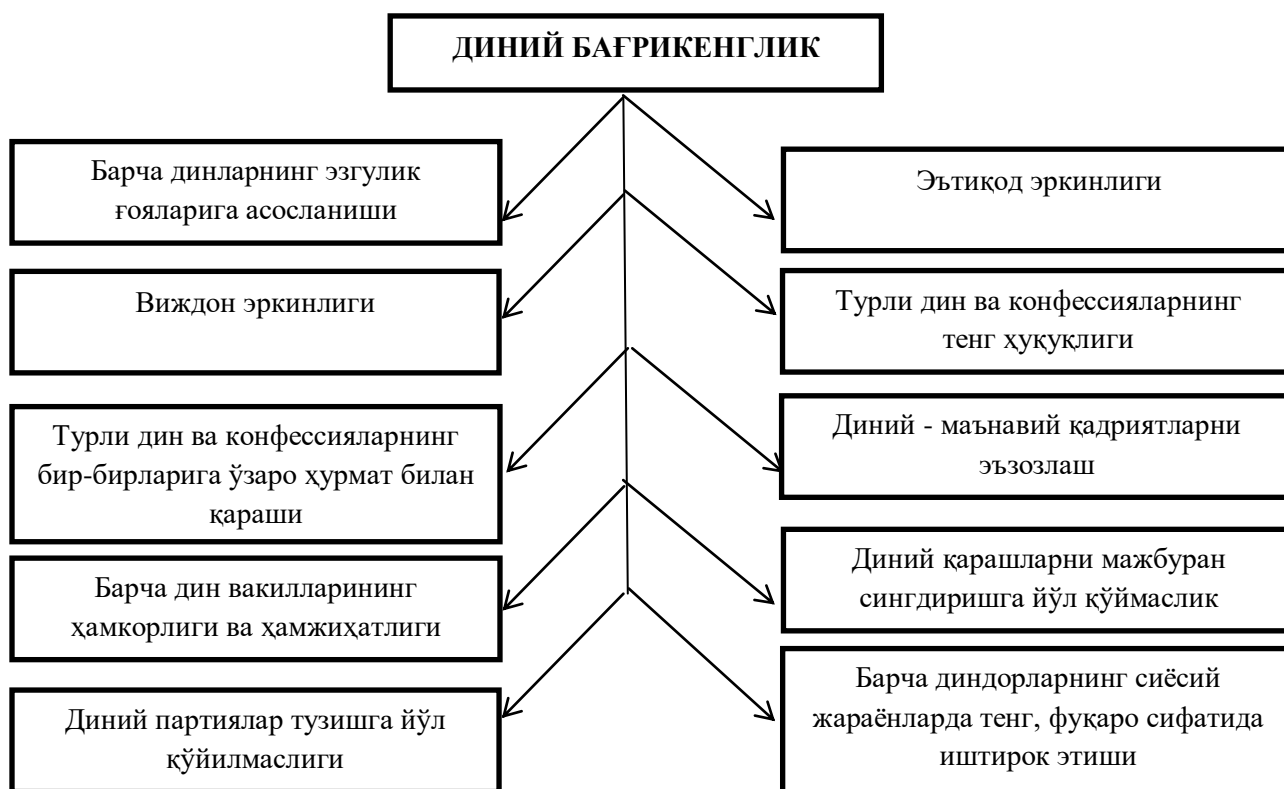
Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан шундай хулосага келиш мумкин.

1. Ижтимоий маънода: 1) Миллий истиқлол ғояси, тушунча ва тамойиллари яхши, ижобий маънода, одамларни эзгуликка чорлайди, инсонни комиллик ва фозиллик сари ундайди. 2) Инсон камолатига, жамият ривожига,

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқига тинчлик ва омонлик керак. –Т.: Ўзбекистон, 2014.-30 бет.

халқни олий, эзгу мақсадларга сафарбар этади. 3) Бу ғоялар таъсирида инсон эзгулик, адолат ва ҳақиқат тантанаси йўлида курашади.

1.5.12-чизма

2018 йил 16 апрелда Ўзбекистон Президентининг “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан “Жаҳолатга қарши маърифат” улуғвор ғояси устувор қилиб қўйилди. Бунда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг хизматлари катта.

2. Фалсафий маънода: Мазкур тушунча, тамойиллар мазмун-моҳияти, тузилиши, намоён бўлиш шакллари, амалий хусусиятларини кенгроқ тадқиқ этиш лозим. Бунёдкор ғоялар инсонлар, халқлар ва давлатларни эзгу мақсад йўлига бошлайди. Дуч келган ҳаётий ва маънавий муаммоларни ечишга ёрдам беради. Демократик давлат ва фуқаролик жамиятини қуриш каби эзгу ишларга сафарбар этади.

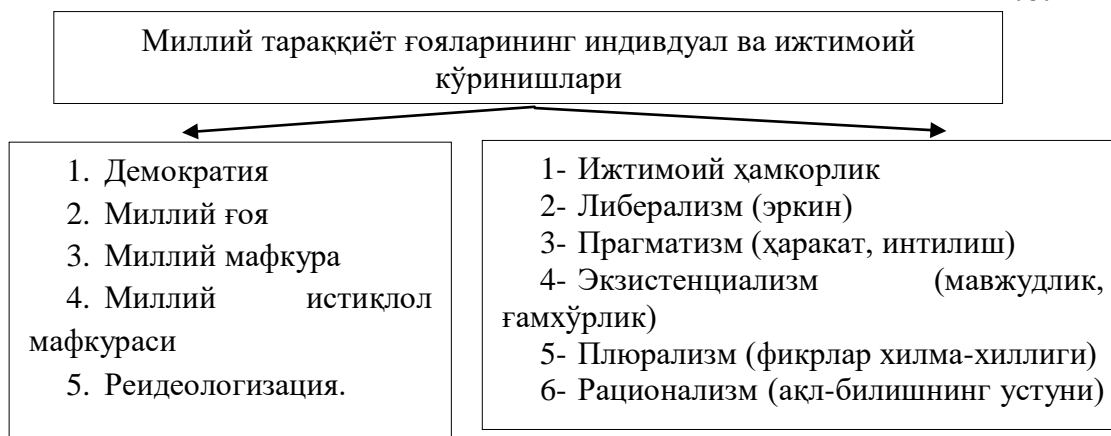
3. Бунёдкор ғоялар амалиёти халқимиз ҳаётининг асосий мезонига айлантириш жараёни билан боғлиқ ҳолда намоён бўлмоқда. Турли бузғунчи мафкуралар таҳдидларнинг олдини олишда ёшларни комиллик сари тарбиялаб, бу ғояларни ёшлар қалби ва онгига сингдиришда маънавий мезонга айланмоқда.

1.6. Жамият ижтимоий-сиёсий жараёнларида ғояларнинг дифференциациялашуви ва мафкуравий таъсир

Жамият ижтимоий-сиёсий жараёнлар таъсирида ғояларнинг дифференциациялашуви (фран. фаркланиш, фарқи). XX аср охири ва XXI аср бошларига келиб, дунёнинг мафкуравий манзараси тубдан ўзгариб, жаҳон сиёсий харитасида кўплаб давлатлар, сиёсий кучлар, диний оқимларнинг юзага келиши натижасида ғоявий жараёнлар, мавжуд мафкура шакллари, уларнинг моҳияти, фаолиятида манфаатлар таъсири, бир-бирига зид, фаркланиш юзага келди. Аксарият илғор давлатларда умуминсоний қадриятлар ва демократик тамойилларга асосланган ғоя ва мафкуралар амал қилмоқда. Уларда тинчлик ва тараққиёт инсон ва жамият келажагига хизмат қиладиган умуминсоний ғоялар устувордир.

Шу билан бирга айрим кучларнинг мафкура майдонида ҳукмронлик қилишга, ўз таъсирини кенгайтиришга қаратилган интилишлар кучайиб бормоқда. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва терроризм, ирқчилик ва экстремизм мафкуралар шулар жумласидандир.

1.6.1-чизма

Мафкуравий жараёнларни назарий билиш ва амалий ўзгартириш муаммолари. Мафкуравий жараёнларда “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” – миллий мафкуранинг бош мақсадини рўёбга чиқариш учун хилма-хил назарий билиш ва амалий ўзгартириш вазифаларини бажаришни тақозо қилади.

1. Назарий билиш – мафкуравий муаммоларни бартараф этиш ва жамият хавфсизлигини, барқарорлигини таъминлаш ва мустаҳкамлаш йўлларини кўрсатиб бериш, илмий асосланган оқилона дастурларни (масалан, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (1997) ёки “Баркамол авлод йили (2010) Давлат дастури” каби), қонунларни, қарорларни ишлаб чиқишдир. Бунда пала-партишликка йўл қўймаслик керак. Шунингдек, сиёсий, маънавий-маърифий дастурлар, фармон, фармойиш, қонун ва қарорлар ишлаб чиқиш билан бирга уларни қабул қилиш вазифасини ҳам бажаради. Ҳаракатлар стратегиясидаги

негизда (2017 йил) 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бошқа устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг қабул қилиниши билан боғлиқ.

2. Амалий ўзгартириш – қабул қилинган дастурлар, қонунлар, қарорларни ҳаётда изчиллик, қатъият билан амалга ошириш, бутун жамиятни турли-туман иллатлардан, хасталиклардан тозалашдир. Чунки бу вазифа ижтимоий ҳаётда амалга оширилмас экан, унда жамиятнинг мустаҳкам хавфсизлигига, баркамоллигига, тинч-тотувлигига, бахт-саодатига эришиб бўлмайди. Масалан, 2015 йил 18 февралда Президентимизнинг “Кексаларни эъзозлаш йили” Давлат дастури тўғрисида 2015 йилда амалга ошириладиган хайрли ишлар 6 та бўлимдан иборат бўлган вазифалар ижросини таъминлаш Вазирлар Маҳкамаси зиммасига юклатилди.

Ана шу сиёсий, маънавий-мафкуравий йўлни, мақсад ва вазифаларни амалга оширишда қуйидаги усуллардан фойдаланилади: 1) ишонтириш; 2) тарбиялаш; 3) куч ишлатиш; 4) мажбурлаш. Эркин ва фаровон турмуш таркиб топаётган ҳозирги шароитда куч ишлатиш ва мажбурлаш ўрнини одамларнинг сиёсий онглилиги ошиб бориши натижасида ушбу вазифаларнинг ижросини таъминлаш онгли, ҳаётий эҳтиёжга айланиб бориши билан фарқ қилади.

Жамият ижтимоий табақаланиш жараёнига мафкуравий таъсирнинг 2 муҳим шакли мавжуд.

1.6.2- чизма

Манипуляция – мураккаб ҳаракат ва шароитларда маънавий-мафкуравий таъсир қилиш орқали кишилар фаолиятига ҳукмронлик қилиш усули. Онгни манипуляция қилишнинг асосий вазифаси – демократик ислохотлар жараёнида шахс, одамлар фикри, нияти, интилиш ва фаоллигини ғаразли мақсадлар сари ўзгартириш ёки сусайтирувчи омил. Манипуляция ва иррационализм – инсон маънавий-мафкуравий ҳаётининг тафаккур (онг)дан ташқари: ирода, мушоҳада,

ҳиссиёт, интуиция (синчиклаб қараш), ҳаёл (фантазия), инстинкт каби хусусиятли томонларини биринчи ўринга қўйувчи ва унга қарши бўлган рационализм (ақлилик) ғоялари.

Мафкуравий таъсир ўтказилиши лозим бўлган кишиларнинг маълумот даражаси, маданий, ахлоқий, ҳуқуқий сиёсий савияси қанча баланд бўлса, мафкуравий таъсир шунча юқори бўлади. Ўз навбатида ана шу 2 (объект ва субъект) мафкуравий таъсир самарадорлигининг мазмунида бир-бирига ўргатиш, бир-биридан ўрганиш, устоз-шогирд тамойили ётмоғи даркор. Бундай шароитда ҳар бир киши мафкуравий таъсир доирасига тушади ва ўша таъсир асосида фаолият кўрсата бошлайди¹.

Муайян ғояларнинг доминация (ҳукмрон идея)лашуви ва уларнинг оқибатлари – мафкура яккаҳоқимлиги билан боғлиқ. Мафкура яккаҳоқимлиги – муайян давлат, жамият ёки бир гуруҳ давлатларда ягона мафуранинг тўла ҳукмронлигини унга хос тамойилларнинг ўзгармас ақидалар тарзида жамият ҳаётида қатъий ва мутлақ тартибда ўрнитилишини ифодалайдиган тушунча². Мафкуравий яккаҳоқимликда бирон-бир мафкуравий тизим ягона илмий, энг адолатли жамиятдаги барча қатламлар манфаатларини ифода этувчи мафкура деб эълон қилинади. Бошқа қараш, ғоялар, мафкуралар тан олинмайди, ёт ва душман мафкура сифатида қаралади. Собиқ СССР иттифоқи ана шундай мафкурага айланиб доминациялашуви натижасида миллионлаб кишиларнинг қурбонига, турмахонасига айланди. Мутелик, лоқайдлик, боқимандалик, махдудлик, ўзга ғояларга ҳадиксираб қараш руҳияти шаклланди. Бу жиҳат маънавий ривожга, илм-фан ривожига жиддий тўсиқ бўлди. Собиқ Иттифоқ даврида 70 йилдан зиёд яккаҳоқимлик қилган коммунистик мафкуранинг таназзули билан яққол исботланди. Бундай мафкуралар:

1. Ўрта асрларда Ғарбдаги ақидапарастлик мафкураси (инквизиция)ни юзага келтирди.

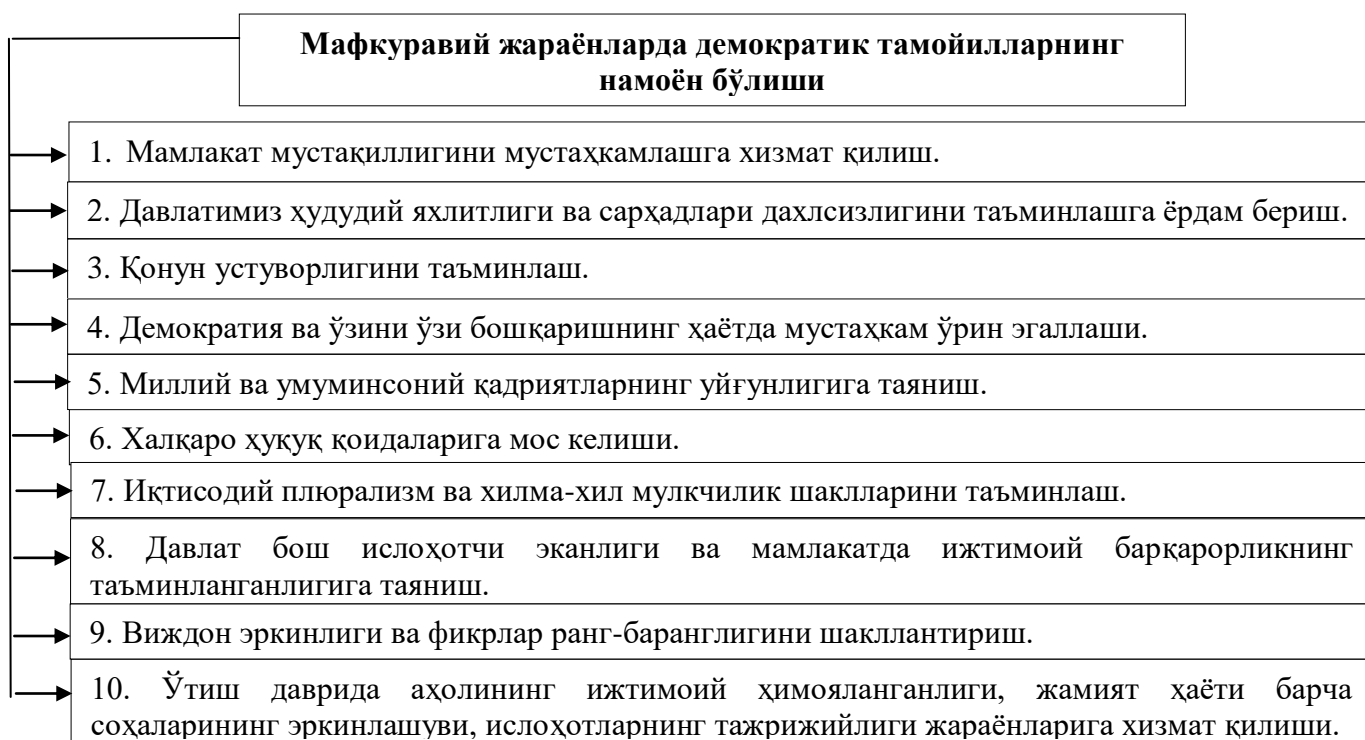
2. XX аср 30-40-йилларида фашизм (Италия ва Германияда) ғоялари.

3. Собиқ Иттифоқ (советлар даври) даврлари билан боғлиқ.

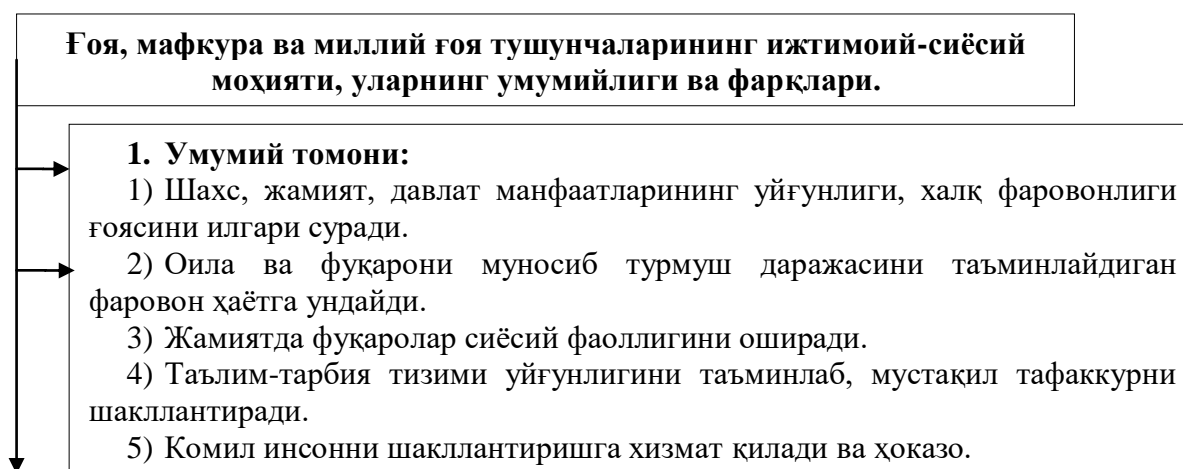
¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати.-Т.: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009.-297-бет.

² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар (қисқача изоҳли тажрибавий луғат).-Т.: Янги аср авлоди, 2002.-75-бет.

1.6.3-чизма

1.6.4-чизма

2-боб. “МИЛЛИЙ ҒОЯ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР” ФАНИНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ, ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

2. Фарқлари:

1) Ғоя – бу назария, **маффура** амалиёт, миллий ғоя эса, муайян шахс, жамият, давлатни ишонтириш, сафарбар этиш.

2) Ғоя бу инсон тафаккури маҳсули, **маффура** – фикрлар мажмуи, ғоявий назарияни амалга ошириш тизими, **миллий ғоя эса** миллатнинг ўтмиши, бугуни, келажаги, кўприги.

3) Ғоя бу мақсад сари чорловчи куч, **маффура** – манфаатлар уйғунлиги, тараққиёт турткиси, **миллий ғоя эса** муайян бир миллатга тегишли мақсад ва муддатлар эркинлиги, озодлиги ва ҳоказо

2.1. Инсоният тарихида ғоя ва мафкуралар намоён бўлишининг асосий босқичлари

Инсоният тарихига халқлар ва давлатлар, миллатлар ва жамиятларни юксалишга етаклаган ёки уларни таназзул ва ҳалокатга маҳкум этган турли хил ғоя ва мафкуралар таъсир ўтказиб келган. Чунки инсоният тараққиёти ёки таназзулига ғоя ва мафкуралар бевосита таъсир этади. Мафкуравий жараёнлар тарихий ва ижтимоий шарт-шароитлар билан узвий алоқадорликда бўлиб, даврлар алмашуви билан янгилик томон ўзгаради. Шу боисдан ҳам ғоя ва мафкуранинг тарихий шакллари ва кўринишлари халқимизнинг кўп минг йиллик ўтмиши даврида ривожланиб келди. Шу маънода, инсоният тарихи – ғоялар тарихидир.

Мазмун ва намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир қанча турларга ажратиш мумкин.

1. Илмий ғоялар.	5. Ижтимоий ғоялар.
2. Фалсафий ғоялар.	6. Миллий ғоялар.
3. Диний ғоялар.	7. Умуминсоний ғоялар ва ҳоказо.
4. Бадиий ғоялар.	

Демак, инсоният тарихида ғоя ва мафкуралар намоён бўлишининг асосий босқичлари қуйидагилардан иборат:

I. Қадимги дунё ғоя ва мафкуралар босқичи (эрамиздан олдинги 3 минг йилликлар давридан эрамизнинг VI-VII асрларигача бўлган даври):

1. Қадимги Шарқдаги ғоя ва мафкуралар.
2. Антик юнон ва Римдаги ғоя ва мафкуралар.

II. Шарқ ўрта асрлар давридаги ғоя ва мафкуралар (VII-XV асрлар):

1. Марказий Осиёдаги ғоя ва мафкуралар.
2. Тасаввуф таълимотидаги ғоя ва мафкуралар.

III. Ғарб Уйғониш даври ғоя ва мафкуралар (XV-XVII асрлар).

IV. Янги давр ғарбдаги ғоя ва мафкуралар (XVII аср 2-ярми ва XVIII аср биринчи ярмидаги).

V. XVIII аср иккинчи ярми ва XIX асрлардаги ғоя ва мафкуралар .

VI. XX асрдаги ғоя ва мафкуралар босқичи.

VII. Мустақиллик даври (XX аср 90-йиллардан то XXI аср бошларидаги) ғоя ва мафкуралар .

I. Қадимги дунё ғоя ва мафкуралар босқичи:

1. Қадимги Шарқдаги ғоя ва мафкуралар. Ҳар қайси халқ, миллат маънавиятини, унинг тарихи, ўзига хос урф-одат, анъана ва миллий қадриятлари, ғоявий қарашлари маънавий мерос, маданий бойликлари, кўҳна тарихий ёдгорликларда ўз аксини топган.

Ғоялар тарихининг илк даврлари сифатида Шарқ ва Ғарб цивилизациясининг дастлабки даврлари, Миср, Бобил, Хитой, Ҳиндистон, Юнонистон ва Рим қаторида Ватанимиз ўтмиши ҳам тилга олинади. Бу давр халқларга хос илк ғоялар табиат, жамият ва инсонга нисбатан эҳтиёткор муносабатда бўлиш, она замин ва Ватанни асраб-авайлаш, одамлар ўртасидаги муносабатларда яхшилик томонида туришни ифодалар эди. Қадимги дунё ғояларини чуқур ўрганган киши ўша давр мутафаккирлари ҳозирги замон цивилизацияси қаршисида турган кўплаб умумбашарий муаммолардан огоҳлантиришнинг гувоҳи бўлиши мумкин. Бу ғоялар инсониятнинг “ўтда ёнмас ва сувда чўкмас” умуминсоний қадриятлари тўғрисидадир.

Мамлакатимизга хос илк ғоялар зардуштийлик тарзидаги диний-фалсафий таълимот сифатида шаклланган. Унинг ғоялари билан боғлиқ қадриятлар бугунги кунгача яшаб келмоқда ва халқимиз турмуш тарзининг ўзига хос хусусиятларини белгилашда, нафақат унинг маънавий-маърифий мероси, у билан бирга халқимизнинг маънавий рухий тикланиши ва қадриятларимизни асраб-авайлашнинг негизи ҳамдир.

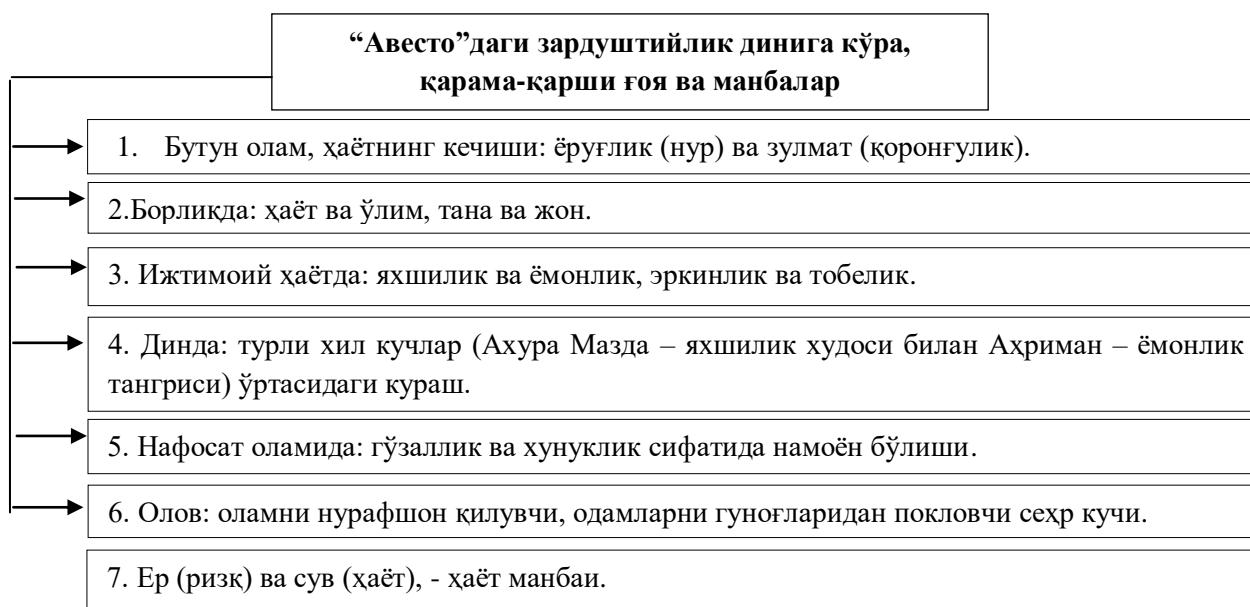
Мамлакатимиз ҳудудида мавжуд бўлган 4 мингдан зиёд моддий-маънавий обида умужаҳон меросининг ноёб намунаси сифатида ЮНЕСКО рўйхатига киритилган. Қарийб 3 минг йил муқаддам Хоразм воҳаси ҳудудида яратилган, “Авесто” деб аталган бебаҳо маънавий обида алоҳида ўрин тутди. Қадимги Хоразм, Сўғдиёна ва Бақтрияда илк бор шаклланган, аждодларимиз томонидан яратилган дастлабки ёзма манба – “Авесто” китобида ҳам эзгулик ғоялари илгари сурилган.

“Авесто” – мил.ав. VII-VI асрларда Марказий Осиё ҳудудида, Хоразм воҳасида яратилган ва “Авесто”, яъни “Ҳаёт йўриқномаси” деб ном олган китоб, зардуштийлик динини шакллантиришга асос бўлган назарий манбаларнинг умумий номи ва бу диннинг асосий китоби. Марказий Осиё халқларининг қадимги даврлардаги моддий ва маънавий ҳаёти, диний қарашлари, олам ва одам тўғрисидаги тасаввур, урф-одатлар ва қадриятлари

ҳақида маълумот беради. Мил.ав. XIII асрдан то милоднинг IV асригача бўлган даврдаги тарихий воқеаларни акс эттирган.

Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Авесто”нинг туб маъно-моҳиятини белгилаб берадиган “Эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал” деган тамойили ҳозирги замон учун ҳам беҳад ибратлидир,¹ деган эди. “Авесто”да маънавий юксакликка даъват этиш, одамлар ўртасида меҳр-оқибат туйғуларини мустаҳкамлашга оид фикрлар, эзгу ғоялар, маъбудалар шаънига айтилган мадҳиялар, дуолар ҳам ўз ифодасини топган. Дуализм, руҳ ва моддий ҳаётнинг ўзаро уйғунлигини тан олишга асосланган зардуштийлик динига кўра, бутун олам ёруғлик ва зулмат, ҳаёт ва ўлим, тана ва жон, яхшилик ва ёмонлик, эркинлик ва тобелик сингари қарама-қарши ҳодисалар ўртасида азалий ва абадий кураш асосига қурилган. Бу кураш яхшилик худоси Ахура Мазда билан ёмонлик тангриси Ахриман орасидаги доимий олишув тимсолида ҳеч қачон тўхтамайди. (2.1.1-чизма).

2.1.1-чизма

Бу таълимотда эзгулик сари қўйган одам уч асосий тамойил, яъни ниятнинг эзгулиги, сўз ва шартларнинг бутунлиги, амалларнинг инсонийлигига асослансагина мақсадга етиши таъкидланади. Булар жамият ва инсон учун ўта муҳим бўлган қадриятлар ҳисобланади “Авесто”даги мадҳия, ривоят ва ҳикоятлар нафақат Турон ўлкасида, балки Эрон, Ҳиндистон ва Кичик Осиё, ҳатто Юнонистон ҳудудида вужудга келган афсона ва дostonларнинг яратилишида ҳам катта аҳамиятга эга бўлган.

Тарихчи Маъсудийнинг ёзишича, подшо Доро ибн Доро хазинасида “Авесто”нинг 12 минг олтин тахтага, Балхийнинг “Форснома” китоби ва Абу

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008.-32-бет.

Райхон Берунийнинг асарларида келтирилган маълумотларга кўра, 12 мингта мол терисига тилла сувида ёзилган 32 та китобдан иборат нусхаси бўлган. Македониялик Александр мил.ав. 334-329 йилларда Марказий Осиёни забт этган даврда “Авесто”нинг кўпгина саҳифалари ёқиб юборилган. Александр китоб нима эканини, унда акс этган ғоялар одамларга қандай таъсир кўрсатиши мумкинлигини яхши билган. Шу билан бирга, у ўз кўшинига қаттиқ қаршилик кўрсатган юртимиз халқларининг ғоялари “Авесто”да ўз ифодасини топганини, ўша даврдаги авлод-аждодларимизнинг истибдодга бош эгмасдан, китобдаги ушбу ғояларга таянган ҳолда, тез орада яна истиқлол учун курашга чиқишини ниҳоятда яхши тушунган¹.

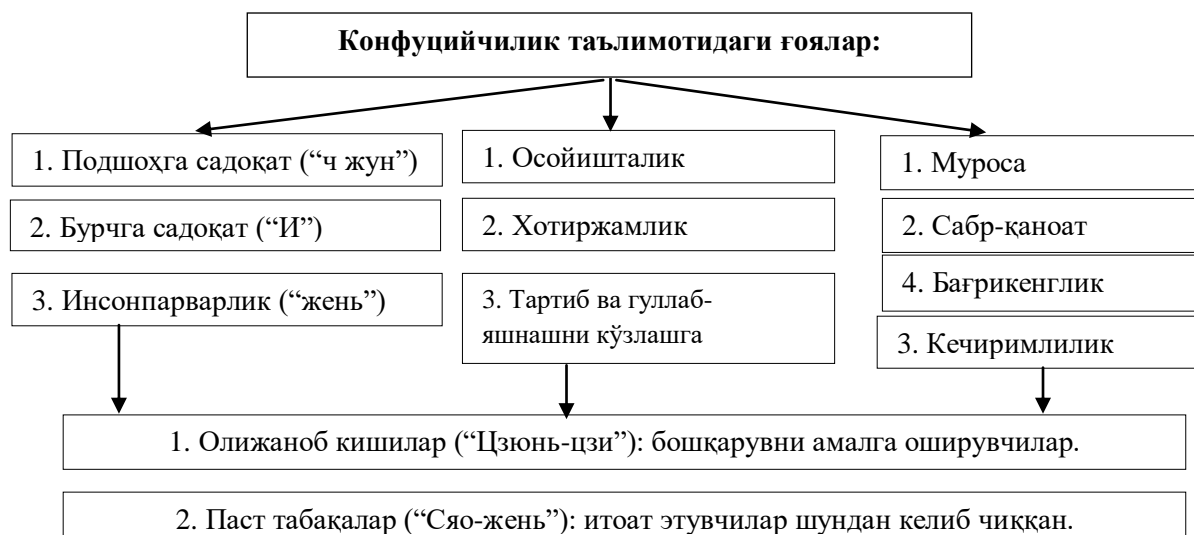
Қадимги аждодларимизнинг эзгу ғоялари ва миллий давлатчилик анъаналари акс этган бу китоб фақат мустақиллик йилларида ҳақиқий кадр-қимматини топди. Республика ҳукумати ташаббуси билан ЮНЕСКО нинг 1999 йил ноябридаги бўлиб ўтган 30-сессиясида “Авесто” яратилганининг 2700 йиллигини дунё миққийёсида нишонлаш ҳақида қарор қабул қилинди. Шунингдек, “Авесто”нинг инсоният маданияти ривожига, халқимиз ва миллий давлатчилигимиз тарихидаги улкан аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси “Авесто” китоби яратилганининг 2700 йиллигини нишонлаш тўғрисида” (2000 йил 29 март, 110-сонли) қарор қабул қилди ва 2001 йилда бу сана кенг нишонланди.

Конфуцийлик (асосчиси милод. ав. 551-479-йилларда яшаган хитойлик Кун-Фуцзи) – ижтимоий-ахлоқий ғоялари билан машҳур бўлган Хитойдаги етакчи фалсафий мактаблардан бири. Конфуцийликда инсон тарбиясида мураса, сабр-қаноат, кечиримлилик, бағрикенглик ғоялари муҳим ўрин тутишига эътибор қаратилган. **Конфуцийчилик** – Хитойдаги ахлоқий-сиёсий таълимот. Кейинчалик 3 асосий фалсафий-диний оқимлардан бири (даосизм ва будизм билан бирга). Конфуцийлик таълимотидаги “Шахс ўзи учун эмас, балки жамият учун шахсдир” деган ғояси ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас.

Конфуций фалсафий ғояларининг ижодий ривожини, унинг муқобил кўриниши бўлган моизм таълимотида ўз ифодасини топган (асосчиси Мо-цзи бўлиб, милоддан аввалги 479-431 йилларда яшаган). Бу мактаб намояндалари этика муаммоларига алоҳида эътибор бериб, ахлоқий меъёрларнинг бажарилиши учун қаттиққўл ҳокимият лозим, деб ҳисоблаган. Конфуций ёшлар тарбиясида маънавий камолотнинг ўрнини мутлақлаштиради. Шу билан бирга, у ижтимоий тенглик бўлиши учун жамиятнинг барча аъзолари учун умумий мажбурий меъёрлар, ҳамма учун манфаатли мезонлар зарур деб ҳисоблайди². (2.1.2-чизма).

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: Akademiya, 2011-18-19-бетлар.

² Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати.-Т.: “Akademiya”, 2007.-175-176-бетлар.

Кейинчалик конфуцийчилик мактаби вакиллари бу таълимотни ривожлантирди:

1) Мэн-цзи таълимотига кўра: ҳукмдорнинг шахсий манфаатидан мамлакат, халқ манфаати устунлиги ҳамда ноинсоф подшони афдариб ташлашга халқ ҳуқуқи борлиги ғоясини шакллантирди. Ижтимоий тенглик осмоннинг иродаси мавжудлиги билан асосланади.

2) Сюн-цзи таълимотига кўра, “осмон” – табиатнинг бир қисми бўлиб, у онгга эга эмас, инсон нарсаларнинг яшаш қонунлари (“дао”) ни билиб олгач, улардан ўз манфаати учун фойдаланиши лозим.

Конфуцийчиликда қонун инсон манфаатларига хизмат қилмоғи керак, дейилади.

Конфуцийчилик милодий I асрда давлат таълимотига айланди. IX асрда буддизм, XI асрда даосизм устидан тўла ғалаба қозонди. Бунга, айниқса, Сун даври (960-1279) да неоконфуцийчилик ривожланганлиги туфайли эришилди.

Марказий Осиёдаги фалсафий ғояларни монийлик ва маздакийлик таълимотида ҳам кўрамиз, улар жамиятда адолат, эркинлик, тенг ҳуқуқлилик тамойилларини қарор топтиришга даъват этган. Бу ғоялар Ватан озодлиги учун курашган Муқанна бошчилигидаги ҳаракатнинг маънавий манбаларидан бири бўлиб хизмат қилган.

Мамлакатимиз тарихи Ислом дини юртимизга кириб келгунига қадар ҳам минг йиллар мобайнида амал қилиб келган турли ғоялар тизимига эга бўлганидан далолат беради. Араблар юртимиз ҳудудини босиб олганларидан сўнг ўзларининг ғояларига мос келмайдиган жуда кўп маънавий бойликларни аёвсиз йўқ қилишган. Бу ҳақда Абу Райхон Беруний “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар” асарида ёзганидек, “Қутайба Хоразм хатини яхши биладиган, уларнинг хабар ва ривоятларини ўрганган ва билимини бошқаларга

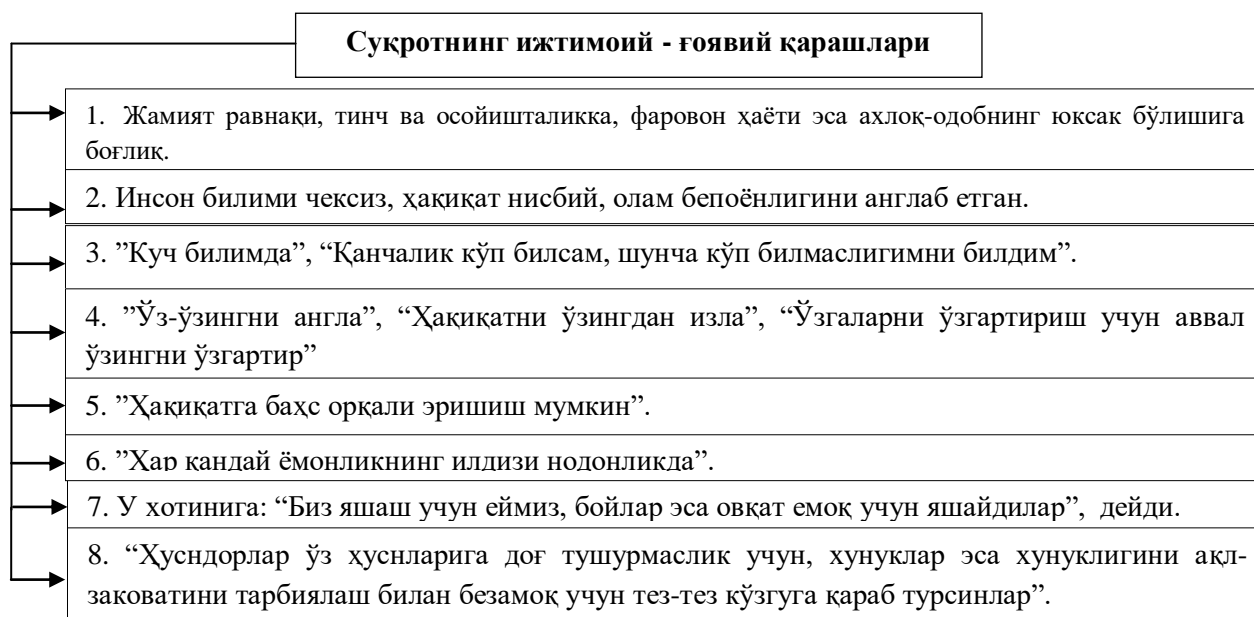
ўргатадиган кишиларни ҳалок этиб, буткул йўқ қилиб юборган эди. Шунинг учун ҳам у (хабар ва ривоятлар) ислом давридан кейинги ҳақиқатни билиб бўлмайдиган даражада яширин қолди”¹.

2. Антик Юнон ва Римдаги ғоя ва мафкуралар.

1) Сукрот (мил.ав. 469-399) – Афинадаги қадимги юнон мумтоз фалсафасининг асосчиси, афиналик биринчи файласуф. Сукрот ҳайкалтарош ҳам бўлган. У Афинанинг ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этган. У ўз даврида ҳукмронлик қилиб келаётган Афина демократик тузумига қарши чиқиб, янги худо ҳақидаги ўз фикрини баён қилгани учун Афина руҳонийлари уни даҳрийликда ҳамда ёшларни ахлоқан бузишда айблаб, уни судга тортилишини талаб қилиб чиққанлар. Сукротга қўйилган айб сиёсий бўлса-да, лекин уни динга қарши чиққанликда айблаган. Сукротдан асарлар қолмаган. Ксенофонтнинг “Сукрот ҳақида эсдаликлар”, Плотоннинг “Сукротни эслаб” асарлари орқали уни билиш мумкин. У омма орасида ижтимоий фикрлари билан донги кетган, обрў топган мутафаккир ҳисобланади².

Сукрот эзгулик – билим ва донишмандликдир, яхшилик моҳиятини тўғри англаган инсонгина яхшилик қилади, деб тушунтиради. Сукрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шакллари танқид қилади, фақатгина адолатли, демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади. “Сукрот одамларнинг санамларга ибодат қилишга қаршилик кўрсатиб, сайёраларни Худо деб аташдан бош тортди. Шунинг учун Афинанинг 12 қозисидан 11 таси уни қатл этишга фатво бердилар. Сукрот эса ҳақ йўлида қайтмаганича ўлиб кетди”³. Сукротнинг фикрича, фалсафанинг марказида ахлоқ масалалари туриши керак.

2.1.3-чизма

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: Akademiya, 2011.-19-бет.

² Фалсафа: комусий луғат.-Т.: Шарқ, 2004.-383-384-бетлар.

³ Абу Райхон Беруний. 100 ҳикмат.Т.: “Нур” ИИЧБ,1993.-10-бет.

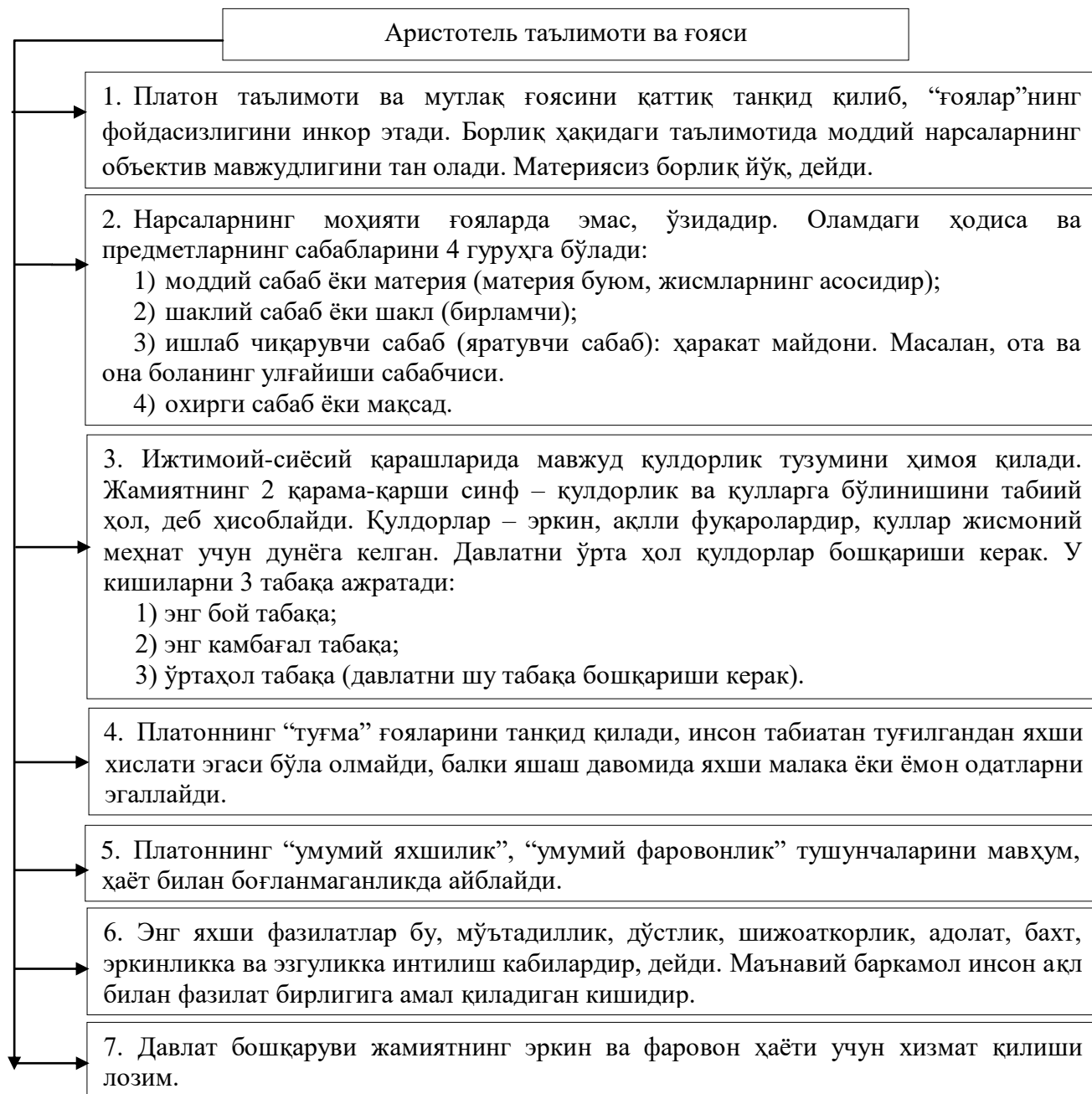
2) Платон (Афлотун, эр.ав. 427-347) – юнон файласуфи, платонизм асосчиси, Сократнинг шогирди. Унинг фалсафий-ғоявий қарашлари “Базм”, “Федон”, “Теэтет”, “Давлат”, “Қонунлар”, “Сиёсат”, “Ғоялар дунёси” номли асарларида баён этилган. Платон фикрича, оламда “ғоялар дунёси” бирламчи бўлиб, моддий дунё эса унинг маҳсули, соясидир¹. “Ғоялар дунёси” замон ва маконга боғлиқ бўлмай, у мангу ҳаракатсиз ва ўзгармас, ҳақиқий дунёдир. “Ғоялар дунёси”да энг олий ғоя – яхшилик ва бахт ғояси – Худодир. Бошқа ғояларнинг ҳаммаси у билан боғлиқ. Платон “Ғоялар дунёси ва соялар дунёси таълимотининг асосчиси”дир.

2.1.4 – чизма

Платон таълимоти ва ғояси	
→	1. Табиат – ғоялар маҳсули. Ғоялар ўзгармас, абадий ҳаракатсиз. Ҳис қилинадиган нарсалар эса ғояларнинг сояси. Инсоннинг бирдан-бир мақсади ахлоқий идеал яна қайтиб, ана шу ғоялар оламига кўшилишидан иборат.
→	2. Моддий дунё ўткинчи, ғоялар дунёсида энг олий ғоя худодир. Моддий дунё – хайвонлар, маъданлар, ўсимликлар “умумий ғоялар”нинг нусхаси.
→	3. Энг олий ғоя ва ҳақиқат ғояси гўзаллик ғояси бўлмай, балки фаровонлик ғоясидир. Фаровонлик мақсадга ақл билан эришиш йўлидир.
→	4. Инсондаги фазилат ва салбий иллатлар туғма, бир хил ва ўзгармасдир.
→	5. Инсонда туғилгандаёқ яхшилик, софлик, ёмонлик, ғаразгўйлик тўғрисида тушунча бўлади. Ҳар бир табақага ҳар хил хислатлар хос. Масалан, 1) донолик файласуфга; 2) шижоаткорлик ҳарбийларга; 3) мўътадиллик (иффат) фазилатлар куйи табақага хос. Ана шу 3 та фазилат кўшилувидан адолат ҳосил бўлади. Ҳар бир табақа ўз иши билан машғул бўлиши, давлат эса ўз фуқаролари, ёшлар тарбияси билан шуғулланиши керак.
→	6. Ғоя ҳақиқий борлик, биз биладиган ва яшайдиган дунё эса унинг соясидир. Ҳақиқий ўзгариш ва тараққиёт ғоялар дунёсига хос, ғоялар дунёсидаги ҳаракат эса унинг аксидир. Ғоялар дунёсининг қонуниятларини ҳамма ҳам билолмайди. Уларни биладиганлар ниҳоятда кам учрайди, улар улкан ақл эгаси бўлади. Аксарият кишилар эса соялар дунёси билан кифояланади.

3) Аристотель (Арасту) (мил. ав. 384-322) – Қадимги Юнонистонда ўзига хос фалсафий таълимот яратган буюк мутафаккир. 17 ёшида Платон ташкил қилган академияга кириб, унда 25 йил давомида таҳсил олган. Унинг “Метофизика” (ёки “Биринчи фалсафа”), “Физика”, “Жон тўғрисида”, “Аналитика”, “Категориялар”, “Сиёсат тўғрисида”, “Риторика”, “Этика”, “Никомах этикаси” (маънавий идеал таҳлили) каби асарлари бор.

¹ Фалсафа: энциклопедик луғат.Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2010.-25-226-бетлар.

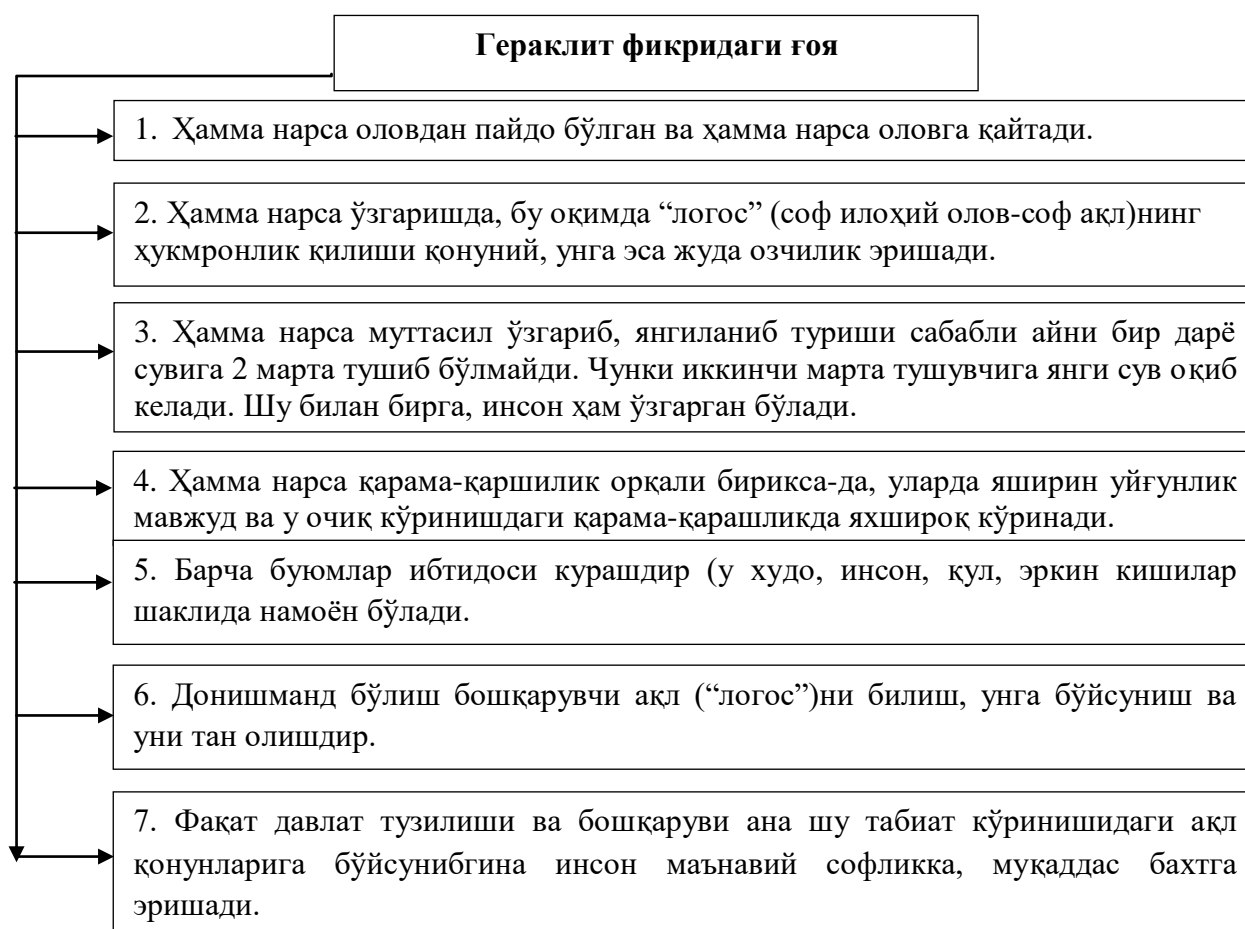

4) Гераклит эфеслик (мил.ав.тах. 544-483) – қадимги юнон файласуфи. Фалсафа тарихида биринчи бўлиб объектив диалектика тамойилларини кўрсатиб берган. Гераклит фикрича, олам ҳеч ким томонидан яратилмаган, у азалдан бор. Гераклит оламни тўхтовсиз алангаланиб ва сўниб турувчи оловдан иборат дейди. Унинг фикрича, ҳамма нарса оловдан пайдо бўлган ва ҳамма нарса оловга айланади. Дастлабки илоҳий олов – соф ақл, “логос” бўлиб, унинг парчаланиши ва курашлар орқали турли-туман ҳодисалар пайдо бўлади, ўзаро тотувлик ва тинчликни баҳолашга олиб келади ва баҳо берувчи секин-аста

дастлабки олов кўринишини олади. Ҳамма нарса ўзгаришда, бу оқимда “логос”нинг ҳукмронлик қилиши қонуний, унга эса жуда озчилик эришади¹.

Гераклит ҳамма нарса муттасил ўзгариб, янгиланиб туриши сабабли айни бир дарё сувига икки марта тушиб бўлмайди. Чунки иккинчи марта тушувчига янги сув оқиб келади, дейди. Шу билан бирга инсон ҳам ўзгарган бўлади. Унга кўра, ҳамма нарса қарама-қаршилик орқали биргаликда, уларда яширин уйғунлик мавжуд ва у очиқ кўринишдаги қарама-қаршиликда яхшироқ кўринади.

2.1.6-чизма

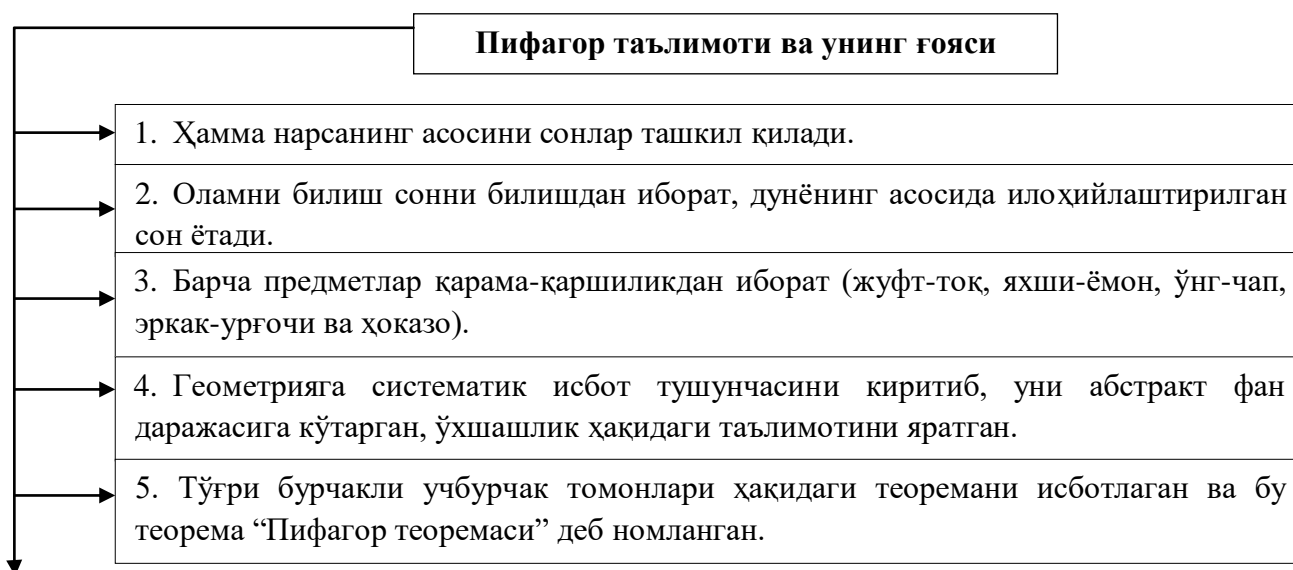
Гераклит барча буюмлар ибтидоси курашдир, у баъзиларни худо кўринишда, баъзиларни қул, эркин кишилар кўринишида намоён қилади. Донишмандлар барча нарсада ҳукмрон, ҳамма нарсани бошқарувчи ақл, “логос”ни билиш демакдир, дейди. Донишманд бўлиш шу ақлга бўйсунуш ва уни тан олишдир. Фақат давлат тузилиши, табиат кўринишидаги ақл қонунларига бўйсунибгина инсон маънавий софликка эришади. Бу эса, ўз навбатида инсоннинг муқаддас бахтидир.

5) Пифагор (тах.мил.ав. 580-500) – юнон математиги, файласуфи. Мил.ав. 6 асрда Юнонистонда пифагорчилик мактаби асосчиси. Пифагор ва

¹ Фалсафа: энциклопедик луғат.Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2010.-76 бет.

унинг мактаби ҳамма нарсанинг асосини сонлар ташкил қилади, деб ҳисоблаганлар. Улар сонларни моддий нарсалардан ажратиб, мустақил кучга эга, деб исботламоқчи бўлдилар. Пифагор таълимотига кўра, оламни билиш сонни билишдан иборат, дунёнинг асосида илоҳийлаштирилган сон ётади. Шунингдек, “Барча предметлар чегарали-чегарасиз, тоқ-жуфт, бирлик-кўплик, ўнг-чап, эркак-урғочи, турғунлик-ҳаракат, тўғрибурчак-тўртбурчак каби қарама-қаршиликлардан ташкил топган”¹. Лекин қарама-қаршиликлар ҳаракатсиз, ўзгармас ҳолат сифатида талқин қилинади. Умуман, Пифагор яратган таълимотини, ғоясини қуйидаги чизма билан изоҳлаш мумкин.

2.1.7-чизма

Тарих шундан далолат берадики, марказлашган йирик давлат ва империяларнинг пайдо бўлиш жараёнида ғоя ҳамда мафкуранинг аҳамияти янада ортади. Милоддан аввалги IV-I аср ва милоднинг бошларида Рим тарихи бунга яққол мисол бўлади. Ушбу шаҳар-давлатда унинг фуқаролари худолар томонидан олий мақомга эга кишилар сифатида тан олингани тўғрисидаги ғоя устувор эди. Бу, ўз навбатида, барча римликларнинг ўзаро тенглиги ғояси кенг шаклланишига ва шу асосдаги мафкуранинг мустаҳкамланишига сабаб бўлди. Ана шу мафкурага кўра, Рим аҳолиси роҳат-фароғатда яшаш, асосан мавжуд ижтимоий-сиёсий тузумни сақлаб туриши, энг кўп сонли куллар эса меҳнат қилиши лозим бўлиб, ушбу ҳол барча қонунларда белгилаб қўйилган эди.

Тарихдан маълум ва машҳур бўлган Спартак бошчилигидаги куллар кўзғолони ана шу тартибга қарши кўтарилган ҳаракат эканини яхши биламиз. Кўзғолончилар сони 100 мингга етишига қарамасдан, бу ҳаракатнинг ғалаба қозона олмаслиги муқаррар бўлган. Чунки ўша пайтда римликлар ўзлари учун қонунга ва яшаш мезонига айланган ғоя асосида шаклланган тартибни бузишга

¹ Фалсафа: энциклопедик луғат. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2010.-225-бет.

йўл қўймас эди. Бу ғоя римликларнинг ҳаёт-мамоти учун жанг бўлаётган бир шароитда уларнинг орасидаги Спартак ва унинг тарафдорларига қарши бир неча юз минг аскарни саралаб олиш имконини берган¹.

Умуман, қадимги Римдаги ўзига хос маъно-мазмунга эга бўлган (яъни, “қуллар меҳнати – фуқароларнинг роҳат-фароғати” тамойили асосидаги) тенглик ғояси аста-секин халқни оломонга, империя учун зарур бўлган аскарларга, юқоридаги тамойилни ҳимоя қилишга шай турган армияга айлантирган. Империяни яратадиган дунёқараш ҳамда мафкура шу тарика шаклланган. Бу эса ўз навбатида, ана шу армиянинг бошлиқлари Рим империясининг жаҳонгир лашкарлари Юлий Цезар, Октавиян Август ва бошқаларни тарих сахнасига олиб чиққан.

Ўша даврда Римнинг ёнгинасида Афина давлати ҳам гуллаб-яшнаган, унинг асосий ҳаёт тамойили эркинлик ғоясига таянган эди. Рим армияси маданий тараққиёт жиҳатидан устун бўлган Афинани тез орада забт этди. Аммо ўз ҳудудида Афинадагидек эркинлик ғоясини устувор тамойилга айлантира олмади. Чунки эркинлик ғояси тоталитаризм учун энг асосий хавф бўлиб ҳисобланади. Ҳаёти эркинликка асосланган Афина инсоният маданиятининг тамал тошидан бири, юксак маънавий қадриятлар устувор бўлган цивилизацияни дунёга келтирган эди. Бу даврда фан ва маданият тараққиёти инсониятни ҳозиргача ҳам ўзига мафтун этиб келмоқда.

Рим эса фан ва маданият бобида Афинага тенглаша олмади, бу соҳада ундан устунроқ бўлган бирор кашфиёт ёки янгилик ярата олмади. У бор-йўғи дунёга дахшат солган тажовузкор ва мустабид империяни, урушқоқ ва зўравон армияни ярата олди холос. Римликлар ўша даврда Афинани маҳв этган ва унинг устидан ҳукмронлик ўрнатган бўлса-да, аммо афиналиклардан ўрганишдан орномус қилмаган. Ҳатто, энг атоқли Рим задагонлари ҳам ўз фарзандлари учун устоз-ўқитувчиларни афиналиклар орасидан танлаган ва бундан фахрланиб юрганлар. Машҳур француз файласуфи Ж.Ж.Руссо бу тўғрида шундай деб ёзган эди: “Сиёсий жиҳатдан тобе бўлган Афина ғоявий ва маънавий жиҳатдан Римни беихтиёр тиз чўкишга мажбур қилган эди. Римликлар бу борада ҳеч қачон афиналикларнинг қаршисида ўзларини ғолиб деб ҳисоблай олмаганлар”, француз адиби Андре Моруа бу жараёни таҳлил қилиб, куйидаги фикрни биладирган. Европа бу ғоя ва йўлларнинг қайси бири тўғри эканлигини тўла-тўқис ажратиб, ўз йўлини уларнинг бири асосида танлаб ололмади. Салиб юришлари домига тортилган ва ўрта аср сўнгида империяларни яратган Европа қадимги Рим йўлидан, Римнинг ҳалокатидан кейин мустақиллик ва миллий давлатчиликни ихтиро этган Европа эса қадимги Афина йўлидан борди.

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: “Akademiya”, 2011-23-25-бетлар.

Хуллас, инсоният тарихи хилма-хил ғоя ва мафкураларнинг вужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараён. Бу жараёнда турли ғоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, уларга ишонган кишиларни қандай мақсадлар томон етаклашига қараб, бир-биридан фарқланади. Эзгу мақсадларга хизмат қиладиган мафкураларга бунёдкор ғоялар асос бўлса, вайронкор ғояларга таянган мафкуралар халқлар ва давлатларни таназзулга етаклайди, одамлар учун сон-саноксиз кулфатлар келтиради, аянчли оқибатларга сабаб бўлади. Бу эса, ўз навбатида, ғоявий жараёнлар тарихини ўрганиш, мафкуравий тизимлар моҳиятини чуқур ва ҳар томонлама таҳлил қилиш, улар замиридаги маъно ва мазмунни билиб олиш заруратга айлантиради.

Демак, дастлабки мафкура шакллари куйидагилардан иборат:

1. Тотемизм – индеецлар тилида “унинг руҳи” хайвон, ўсимликларга ишониш.

2. Анимизм – лот. жон, рух. Киши руҳи, жоннинг борлигига ишониш.

3. Ҳиндуизм (миллий) 4 каста: браҳмонлар – руҳоний, кшатрий-ҳарбий, савдо, хунарманд.

4. Фетишизм – португал, француз. сўз. “сеҳрли нарса”, жонсиз нарсага ишониш.

5. Иудаизм – яхудийлар дини, қабила номидан олинган;

6. Конфуцийлик – эр.авв. 551-479, Хитой таълимоти, инсон само кудратига боғлиқ.

7. Синтоизм – японлар миллий дини.

8. Христианлик – мил.авв. III-I асрларида Рим жамиятида ёйилган.

Оламнинг вужудга келиши, мавжудлик қонуниятлари, унинг асосини нима ташкил этгани каби масалаларни фалсафий талқин этиш натижасида монизм, дуализм, плюрализм ва материализм сингари оқимлар вужудга келди.

Демак, ғоя ва мафкуранинг дастлабки шакл ва кўринишлари:

1. Монизм – оламнинг асоси ягона, битта дея таълим берувчи йўналиш.

2. Дуализм – оламнинг ибтидоси ҳам руҳий-илоҳий, ҳам моддий асосга эгаллиги ҳақидаги таълимот.

3. Плюрализм – оламнинг асосида кўп нарсалар ётиши ҳақидаги ғояларни илгари сурувчи таълимот.

4. Идеализм – олам ва одамнинг яралиши, яшаши ва ривожланиш хусусиятлари, борлиқ ҳамда йўқлик масалаларида руҳий ва илоҳийлик тамойилларини устувор деб билиш, мутлақлаштиришдир.

5. Материализм – олам ва одам, борлиқнинг яшаши, ривожланиши масалаларида модда (материя) ва унинг хоссаларини, мутлақлаштиришдир.

6. Теизм – илоҳийликни мутлақлаштириш.

7. Атеизм – даҳрийликни мутлақлаштириш.

Муайян тарихий даврларда миллий асосдаги диний мафкуралар давлат идеологияси даражасига кўтарилган. Замонлар ўтиши билан уларнинг айримлари ўз мавқеини йўқотган, лекин миллат маънавиятининг таркибий қисми сифатида сақланиб қолган.

Аммо идеализм ва материализм ўртасидаги баҳс-мунозара ҳамда уларни муросага келтиришга интилувчи дуализм ғоялари қадим замонлардан буён давом этиб келмоқда.

Худо ва илоҳий қадриятларни мутлақ рад этувчи атеизм ва ана шу ҳақиқатларни мутлақлаштирувчи теизм ўртасидаги баҳс-мунозара ҳам узоқ тарихга эга.

Ўзбекистонни технологик ривожлантириш ва ички бозорни модернизация қилиш бўйича кучли, миллий гоя, миллий дастур керак. Ушбу Ўзбекистонни жаҳондаги тараққий топган мамлакатлар қаторига тезроқ олиб чиқишга имкон яратиши лозим.

Шавкат Мирзиёев,

Янги ҳаёт барпо этиш, ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиш, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш каби эзгу мақсадларни қўйган халқимиз тараққиётнинг бошқа соҳалари каби ғоявий тамойилларни ҳам аниқ белгилаб олди. Бу эса, ўз навбатида, Ислом Каримовнинг “Мафкура ҳар қадай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар”¹, деган фикрининг ҳаққонийлигини исботлайди. Халқимизнинг асрий орзуси, мақсадга етишишнинг асосий омили, авваламбор мустақилликни асраб-авайлаш, уни янада мустаҳкамлаш билан боғлиқ бўлиб, бу миллий ғоямизнинг маъно-мазмунини ҳам ана шундай мезонлар негизида белгилашни вазифа қилиб қўйдик. Айти пайтда, ҳозирги мураккаб ва таҳликали замон талаблари, жамиятни янгилаш, мамлакатни модернизация қилиш билан боғлиқ мақсадлар, вазифаларни қўймоқда.

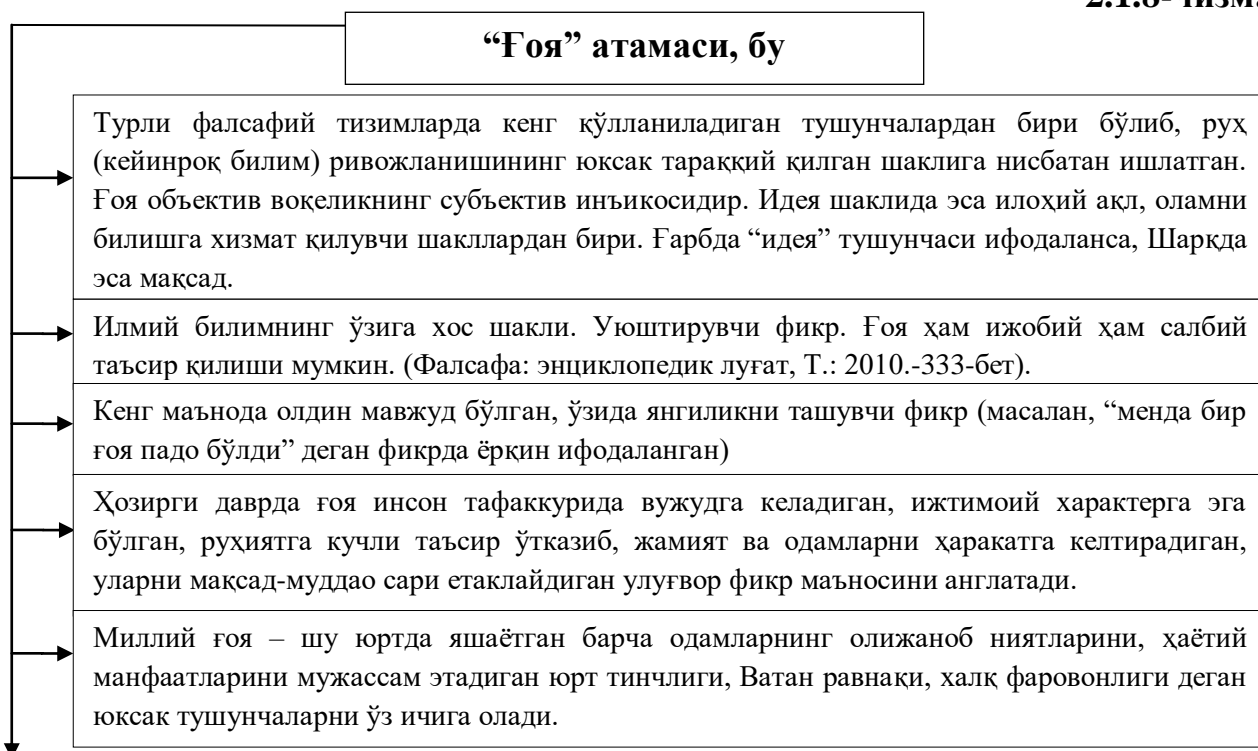
Ғоялар тўғрисидаги билимларга инсоният тарихининг энг қадимий даврларидан бошлаб катта эътибор берилган. Маълумки, одамзод яратган маънавий бойликлар орасида ғоялар соҳасида тўпланган билимлар муҳим ўринлардан бирини эгаллайди. Дунёнинг буюк донишмандлари, юксак тафаккур соҳиблари юрти ҳамда халқининг орзу ва мақсадларини ўз ғоялари, назария ва таълимотлари мисолида ифода этганлар. Улар жамият фаровонлиги

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлларимиз билан қураимиз.-Т.7.-Т.: “Ўзбекистон”, 1999.-84-бет.

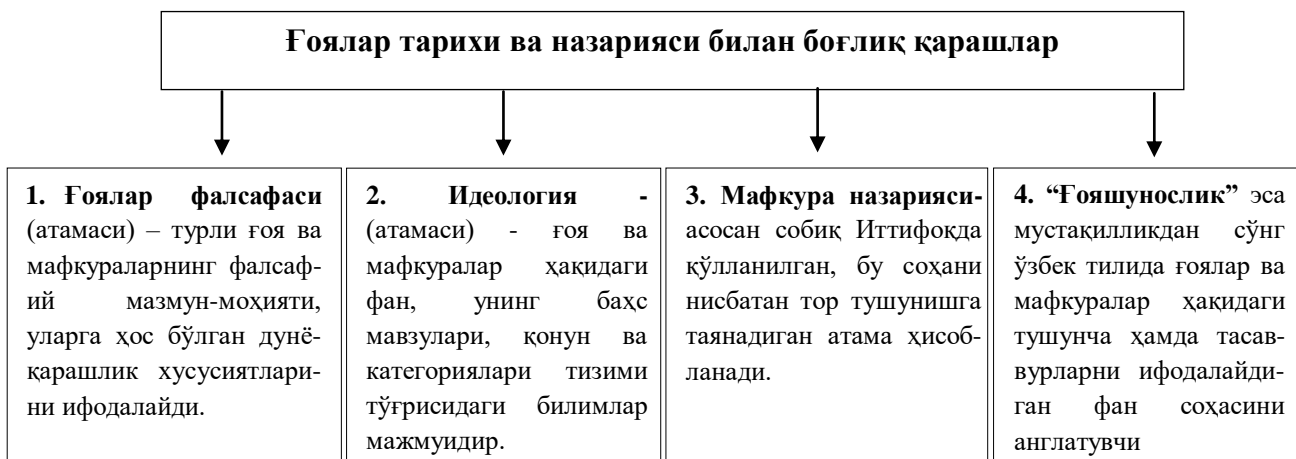
ва миллат равнақи учун хизмат қиладиган юксак ғояларни яратганлар. Бу ғоялар халқни улуғ мақсадларга етакловчи байроқ сифатида намоён бўлиши ва муайян давр мафкураси учун асосга айланиши инсоният тараққиётида катта аҳамият касб этган.

Ғоя атамасининг мазмун-моҳияти Ғарб мамлакатларида “идея” тушунчаси орқали ифодаланган. Шарқда эса ғоя (араб. ғоя сўзининг шакли) – луғавий маънода ниҳоя, интиҳо, охир, поён ҳамда орзу, мақсад, ният, мурод режа маъноларини англатувчи тушунча. Шунингдек, идея грек тилидаги “idea” сўзидан олинган бўлиб, қадимда у “образ”, “ташқи кўриниш” деган маъноларни англатган.

2.1.8-чизма

2.1.9-чизма

Ғоялар ва мафкуравий жараёнларнинг амалиёт билан боғлиқлигининг 2 муҳим назарий ва методологик аҳамияти мавжуд:

Биринчидан, инсониятнинг жамиятдаги ҳодисалар моҳияти ва мазмунини, уларга хос қонуниятларни англаш жараёнида эришган билимларнинг натижаси.

Иккинчидан, ҳаётни янада чуқурроқ билиш ва унинг сирлари ҳамда қонуниятларини ечишда қўлланиладиган муҳим илмий воситалар ҳисобланади.

Ғоялар фалсафаси тушунчалари, категориялари ва тамойиллари бир бутун, яхлит тизим шаклида намоён бўлади. Уларни фуқаролар қалби ва онгига сингдириш усуллари, омиллари ва воситалари ҳам ана шу тизимнинг таркибий қисми бўлиб, фаннинг асосий тушунча ва категориялари қаторида ўрганилади.

Миллий ғоя ва мафкура фанининг тарихий илдизлари деб, ўзининг ўзлигини англашга, озод ва обод Ватан равнақи йўлида тинмай самарали эркин меҳнат қилишга, олам сирларини кашф этиб, уни инсоният тараққиётига хизмат қилишга, инсонийликни улугъ фазилат деб билишга, комил фарзандларни вояга етказишга, алҳусус, унинг бутун жисмоний ва маънавий вужудини маънавий жасорат кўрсатишга чорлайдиган асрлар мобайнида турли синовларга бардош бериб, тарихий макон ва замондан абадий жой олиб ота-боболаримиздан қолиб келаётган моддий ва маънавий ашёлар тизимига айтилади.

Миллий ғоя ва мафкуранинг тарихий илдизлари ва фалсафий асослари қуйидагилардан иборат:

1. Энг қадимги одамларнинг пайдо бўлганлиги ва яшаганлиги (Фарғона водийси Сўх тумани Селунғор ғорида яшаган одамлар).

2. Маданият ва маънавият илдизининг қадимийлиги (биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз).

3. Миллий давлатчилик анъаналари (ўзбеклар бундан 2700-3000 йил олдин илк давлат қурган халқ).

4. Ҳаққоний ёзилган тарих (ҳаққоний тарихни билмасдан туриб, ўзликни англаш мумкин эмас).

5. Халқнинг тарихий хотираси (аждодларини англаш, билиш, тарихий хотираси бор инсон – продали инсон).

6. Ёзма манбалар (20 мингдан ортиқ қўлёзмалар мавжуд).

7. Халқ оғзаки ижоди (афсонавий қаҳрамонлар: Тўмарис, Широқ, Спитамен ва ҳоказо).

8. Буюк мутафаккирларнинг мероси (Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Навоий ва ҳоказо).

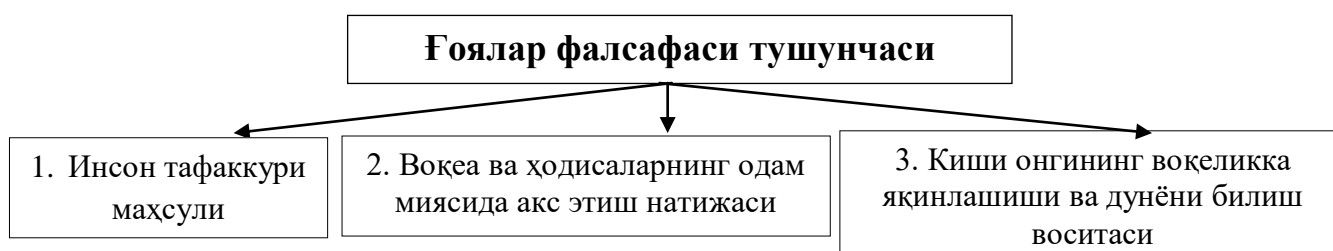
9. Санъат ва адабиёт дурдоналари (муסיқа садолари ва ҳоказо).

10. Миллий қаҳрамонлар ҳаёти, фаолияти ва мероси.

Ғояларнинг ижтимоий-тарихий тараққиётда тутган ўрнини билиш, нафақат муайян давр нуқтаи назаридан, қолаверса, инсоният маданиятида ўз фикри, ўлмас ғояларга эга бўлган буюк алломалар меросини бугунги кунда ўрганиш маъносида ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган¹.

И.А. Каримов таъкидлаганидек, “Мафкура – жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшай олмайди. Бинобарин, токи ҳаёт мавжуд экан мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини, эртанги кун уфқларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади”.

2.1.12-чизма

2.2. Шарқ ва Марказий Осиёда ғояларнинг намоён бўлиши

Шарқ ренессанси – Шарқ маънавий-маърифий, маданий ҳаётидаги Уйғониш, яъни Шарқ халқлари ривожининг юксалиш давлари. Шарқ ренессансини икки даврга бўлиш мумкин:

1. Марказий Осиёда мўғуллар истилосигача бўлган давр.

2. Соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар сулоласи ҳукмронлик қилган (XIV-XVI) давр.

1. Марказий Осиёда мўғуллар истилосигача бўлган давр, у Ал-Бухорий, Ал-Хоразмий, Форобий, Беруний, Ибн Сино каби қомусий олимлар, астраном Ал-Фарғоний, Бухоро тарихчиси Наршахий, мутафаккирлар Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб ва бошқалар номи ва ижоди билан боғлиқ. Бу даврда яшаган мутафаккирларнинг деярли барчасига қуйидаги хусусиятлар хос:

1) Маданиятнинг ўтмишда эришган ютуқларини, хусусан, қадимий юнон, ҳинд, Хитой меросини чуқур ўрганиш ва уни ижодий ривожлантириш.

2) Табиатни ўрганишга қизиқишнинг ортиши ва табиий фанлар тараққиёти (астрономия, жуғрофия, математика, риёзиёт, тиббиёт ва ҳ.к.).

3) Рационализм, яъни ақлни ҳақиқат мезони сифатида тан олиш ва бунинг натижасида мантиқни ривожлантириш.

4) Ақидапарастликни рад этиш ва хурфидарликнинг ривожланиши.

¹ Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси.-Т.: Академия, 2011. -17-бет.

5) Инсонпарварликни улуғлаш, инсоннинг ахлоқий, маънавий гўзаллигини, камолотини Аллоҳнинг юксак инъоми сифатида талқин этилиши.

6) Сўз ва санъатга муҳаббат.

7) Илмий асарнинг бадиий шаклига алоҳида эътибор берилиши.

8) Қомусий билимларга эга бўлишлик.

Бу даврда яшаган мутафаккирлар фан ва санъатнинг кўп соҳаларини чуқур билган алломалар бўлган. Бу даврда Яқин Шарқда ал-Маъмун халифалик қилган вақтда (813-833) давлат илм-маърифатнинг ўсишига ёрдам берди. Боғдодда, сўнгра Дамашқда астраномик обсерваториялар қурилди. Боғдодда “Байт ул-Ҳикма” (“Донишмандлик уйи”) ташкил этилди. Бу илм даргоҳларида Ўрта Осиёлик олимлар фаол иштирок этдилар¹. XI аср бошларида Хоразмда машҳур “Маъмун академияси” ташкил қилинди. Бу ерда Беруний атрофига ўша замоннинг бир гуруҳ олимлари, жумладан, Абу Али ибн Сино, Абу Наср ибн Ироқ, шунингдек, файласуф Абу Саҳл Масихий, табиб Абдулхайр Ҳаммор ва бошқа олимлар жам бўлиб, кўплаб илмий изланишлар олиб бордилар. Бу даврда тиббиёт илми, пантеистик фалсафа билан бирга ислом илоҳияти ҳам кенг ривожланди. Муҳаддис сифатида бутун мусулмон оламида машҳур Имом Бухорий, Имом Термизий, калом таълимотининг асосчилари Абу Мансур Мотрудий, Бурҳониддин Марғиноний ва Абу Ҳомид Муҳаммад Ғаззолийлар Ислом дини ривожига катта ҳисса қўшдилар. Исломий ғоялар Қурони Карим ва ҳадислардаги таълимотнинг асоси сифатида шаклланиб, улар ислом қонун-қоидалари, иймон-эътиқод талаблари, ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрларда ўз ифодасини топган. Бундай ғояларни англашда Имом Бухорийнинг Қуръони Каримдан кейинги асосий китоблардан бири сифатида тан олинадиган “Саҳиҳи Бухорий” асари катта аҳамият касб этади. Унда ислом таълимотининг асосий ғоялари шарҳи ўз ифодасини топган. “Мана, ўн икки асрдики, бу китоб миллионлаб инсонлар қалбини иймон нури билан мунаввар этиб, ҳақ ва диёнат йўлига чорлаб келмоқда”².

Ушбу таълимотни ўрганиш ва унинг турлича талқин қилиниши кўплаб мазҳабларни вужудга келтирди. Ислом фалсафасида машшойунлар ва табиий йўналишлар (Аристотель фалсафаси)нинг фалсафий ғоялари ўша давр маънавиятининг дунёвий ҳамда диний масалаларда, жаҳон фалсафий тафаккурида рўй бераётган жараёнларга нисбатан ташаббускор куч эканини кўрсатиб турибди.

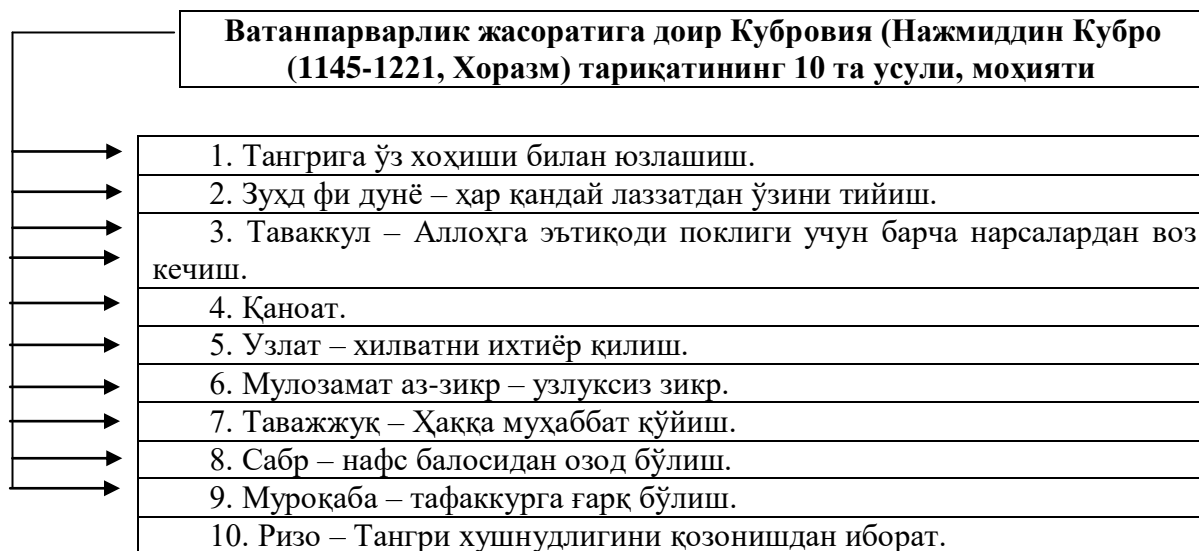
Бу соҳадаги асосий ғояларга кўра, инсоният истиқболи комил инсонни шакллантириш орқали юзага келади, иймон-эътиқод, ахлоқ-одоб эса инсон

¹Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 628-629-бетлар.

²Каримов И. А. Юксак маънавият ғ энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 38-бет.

тафаккурининг ажралмас таркибий қисмидир. Мазкур йўналишдаги ғоялар талқинида ўз ўрнига эга бўлган Хожа Аҳмад Яссавий таълимотида инсоннинг ўз гуноҳларини, жумладан, шахсиятпарастлик, таъмагирлик, бориға қаноат қилмаслик каби иллатлари аёвсиз очиб ташланиб, улардан узоқлашишга даъват қилинади. Ватанпарварлик жасоратини ибрат тариқасида кўрсатган Нажмиддин Кубро ўз тариқатининг моҳиятини 10 та усулда мужассамлаган. Булар (2.3.1-чизма).

2.2.1-чизма

Тасаввуф таълимотига кўра, эзгу ғояларни инсонлар қалбида шакллантириш билан бирга, фаровон ҳаёт кечиришнинг асосий манбаи меҳнат орқали кун кечириш эканини тарғиб этишдир¹. Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389) таълимотининг моҳияти “Дил ба ёру даст бакор” ғоясида яққол ифодасини топган. Инсон Аллоҳ инояти натижаси бўлиб, бу дунёни унутиб қўймаслиги лозим, унинг қалби доимо Аллоҳда, қўли эса меҳнатда бўлмоғи керак. Унинг таъкидлашича, қонун вужуд ва қалбни тарбиялайди, бу эса кўнгилни поклаб, руҳни илоҳий қувватдан баҳраманд қилади.

Тасаввуф – исломдаги диний-фалсафий оқим. 8 асрда араб мамлакатларида пайдо бўлган. Бу таълимот ўша даврда савдогарлар ва қосибларнинг манфаатини кўзлаган. Тасаввуфнинг асосий моҳияти инсон ва унинг Худога муносабатидир. Худо васлига етишишнинг 4 босқичи бўлиб, булар шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқатдир. Суфий яна шу босқичларни босиб ўтиб ҳақиқатга – Худо васлига етишиши мумкин².

Ўрта асрларда мусулмон мамлакатларида турли тасаввуф оқимлари ва мазҳаблари кенг тарқалган. Улар 35 дан ортиқ. Марказий Осиёда кенг

¹Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: “Академия”, 2011 – 20-бет.

²Фалсафа: Қомусий луғат. – Т.: Шарқ, 2004. – 389-390-бетлар.

тарқалган: 1) Қубравийа; 2)Яссавийа; 3)Қодирия; 4)Нақшбандия оқимлари мавжуд.

Умуман, тасаввуф таълимотидаги ахлоқ, таълим-тарбия тўғрисидаги ғоялар ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Улар баркамол авлодни тарбиялашга хизмат қилмоқда.

Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарининг маънавиятни шакллантирадиган асосий мезонларида муқаддас динимиз ҳақида алоҳида тўхталар экан, Ислом дини ва маданияти ривожига беқиёс ҳисса қўшган 6 буюк зотлар ҳақида тўхталиб ўтган. Булар:

1. Имом Бухорий (муслмон оламида “Муҳаддислар султони” дея шуҳрат қозонган).

2. Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Термизий: “Суннани Термизий” асари.

3. Имом Мотрудий (ислом оламида “Муслмонларнинг эътиқодини тузатувчи” деган юксак шарафга эга бўлган.)

4. Бурҳониддин Марғиноний (Шарқ оламида “Бурҳониддин ва милла”, яъни “Дин ва миллатнинг ҳужжати” деган юксак унвонга сазовор бўлган). Унинг “Ҳидоя” – “Тўғри йўл” асари 8 асрки, муслмон оламида энг нуфузли ҳуқуқий манба.

5. Абдулҳолиқ Гиждувоний.

6. Баҳоуддин Нақшбанднинг “Дилинг Оллоҳда, кўлинг меҳнатда бўлсин” деган ҳаётбахш ҳикмати динимизнинг олижаноб маъно-моҳиятини ёрқин ифода этган¹.

Жаҳон цивилизацияси маданиятига улкан ҳисса қўшган, заминимизда яшаб ўтган буюк алломаларимиз, мутафаккир боболаримизнинг ибратли ҳаёти ва фаолияти, бемисл илмий-ижодий кашфиётлари бугун ҳам жаҳон ақлини ҳайратга солиб келмоқда. 2014 йил 15-16 майда Самарқандда Ислом Каримов “Ўрта асрлар шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти” мавзусида халқаро конференцияда нутқ сўзлаб Марказий Осиё мутафаккирларининг буюк хизматларига баҳо берди (2015 йил 15 май).

1. Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий (783-850) табиат ҳодисалари ва жамият қонуниятларини онгли равишда илмий идрок қилиб, ўнлик позицион ҳисоблаш тизимини, ноль белгиси ва қутблар координатларини, алгоритм ва алгебра тушунчаларини дунёда биринчи бўлиб, илм-фан соҳасига жорий этди ва шу асосда аниқ фанлар ривожига катта ҳисса қўшди. Хоразмий тўққиз белгидан иборат ҳинд рақами ёрдамида чексиз миқдорларни қайд этувчи ва уни осонлик билан ифодаловчи санок системасини кашф этди. Хоразмий томонидан “0”нинг

¹Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 38-43-бетлар.

кашф этилиши инсоният илмий тафаккурининг беқиёс улкан ютуқларидан биридир. Хоразмий томонидан ёзилган “Ҳисоб ал-Ҳинд” китобида энг муҳим б арифметик амаллар: қўшиш, айириш, кўпайтириш, бўлиш, даражага кўпайтириш ва квадрат илдиз чиқариш қабилар ишлаб чиқилган ва уларнинг услуб ҳамда қонуниятлари кашф этилган эди. Хоразмийнинг яна бир буюк хизмати алгебра фанини кашф этганидир. Астрономия, география ва иқлим назарияси бўйича илмий асарлар ёзди. Шарқ олимлари орасида фақат унинг номи ва асарлари “алгоритм” ва “алгебра” каби замонавий илмий амалларда адабийлаштирилди. Хоразмий ўз асарлари билан Шарқ ва кейинчалик Европа риёзиёт илмига асос солди (С.Толстов). Жаҳон фани тарихининг IX аср биринчи ярми Хоразмий асри деб аталди.

2. Аҳмад Фарғоний (797-865) – ўзбек қомусий олими. Шарқда Ал-Фарғоний “Буюк математик” унвонига сазовор бўлган, Европада Алфраганус тахаллуси билан машҳур. Уйғониш даврининг энг забардаст ва кучли намояндаси. Алломанинг бебаҳо мероси “Астрономия асослари ҳақида китоб” номли асари XI асрдаёқ лотин ва иврит тилларига таржима этилган. XVI асрда Ойдаги кратерлардан бирига унинг номи берилган. У ўзининг фундаментал асарида оламнинг тузилиши, Ернинг ўлчови ҳақида дастлабки маълумотлар, сайёрамизнинг шарсимон кўринишга эга эканлиги хусусида далиллар мавжуд. XVII асрга қадар Европа университетларида астрономия дарслик сифатида ўқитиб келинган. Буюк географик кашфиётчилар даврида Колумб, Магеллан каби саёҳатчиларнинг кашфиётлари учун илмий асос бўлди. У устурлаб назариясини ишлаб чиққани ва шунингдек, Нил дарёсида “ниломер” деган, кўп асрлар давомида сув сатҳини ўлчайдиган асосий восита сифатида хизмат қилиб келган машҳур иншоотни яратди. Аҳмад Фарғонийга Қоҳира шаҳрида ҳайкал ўрнатилган.

3. Абу Наср Форобий (873-950) – ўрта асрлар мусулмон Шарқининг машҳур мутафаккири. Унинг 160 дан ортиқ асари (“Моҳият хусусида сўз”, “Фанларнинг пайдо бўлиши ҳақида китоб”, “Тафаккур моҳияти”, “Субстанция ҳақида сўз”, “Қонунлар ҳақида китоб”, “Масаллар манбаи”, “Илмларнинг келиб чиқиши ва таснифи”, “Мантиққа кириш китоби”, “Фалсафа тушунчасининг маъноси ҳақида сўз”, “Фазилатли хулқлар”, “Фозил одамлар шаҳри ҳақида рисола” каби асарлари) мавжуд. Форобий Аристотелнинг “Метофизика”, “Физика”, “Метрология” ва мантиқ соҳасига оид фалсафасини таржима ва талқин қилиб, шуҳрат қозонган. Форобийнинг “Ал-муаллими соний” (“Иккинчи муаллим”) ва “Шарқ Аристотели” каби номларга сазовор бўлган. Форобий билишнинг рационал методини асослаб берган. Форобий – инсон ижтимоийлик табиатига эга табиий қонуният асосида ривожланади. Абу Наср Форобий инсон ақл воситасида илм-фанни яратади, дейди. Фан туфайли

ходисалар моҳияти очиб берилади, ҳар бир фан инсоннинг муайян эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади. Мутафаккир ўз асарларида комил инсон, фозил фуқаро, одил ҳукмдор, бахт-саодат, унга эришиш йўллари, давлатнинг хусусиятлари, ахлоқий ва ақлий тарбия, ижтимоий истиқбол тўғрисидаги илғор ғояларни илгари сурган.

4. Абу Райҳон Беруний (973-1048) – буюк қомусий аллома ва машҳур мутафаккирнинг 150 дан зиёд илмий изланишларидан бизгача 31 таси етиб келган. У Ғарбда Алибарон номи билан машҳур. Беруний денгизлар назарияси ва Ернинг шарсимон глобусини яратиш юзасидан ўзига хос янги ғояларни кашф этди. Ер радиусини ҳисоблаб чиқди, вакуум, яъни бўшлиқ ҳолатини изоҳлаб берди. Колумб саёҳатидан 500 йил олдин Тинч ва Атлантика океанлари ортида қитъа мавжудлиги ҳақида гапирди. Минераллар таснифи ва уларнинг пайдо бўлиш назариясини ишлаб чиқди. Геодезия фанига асос солди. Шу боисдан ҳам XI аср “Беруний асри” деб ном олди.

Беруний илмий масалаларда ҳам тарихий воқеа-ходисаларга, ўз замондошларига баҳо беришда ҳам ўта холислик ва ҳаққонийлик билан фикр юритгани боис кўп азиятлар чеккан, ҳатто умрининг охирида турли қийинчиликларга дучор бўлган, аммо ҳар қандай оғир шароитда ҳам эътиқодидан қайтмаган, маънавий идеалларига содиқ бўлган.

Беруний – инсон муҳитда вужудга келадиган мавжудот. Берунийнинг фалсафий қарашлари табиий – илмий ғоялари асосида шаклланди. Беруний “Оддий жавҳарлар пайдо бўлиш ва йўқ бўлишни билмайди”, деган ғояни илгари сурган. Бунда адабийлик биринчи сабаб билан боғлиқ, чунки у яратувчи умрини англатади.

5. Ибн Сино (980-1037) – ҳаким, қомусий аллома ва машҳур мутафаккир. Ибн Сино тиббиёт ва фалсафа, мантиқ, кимё, физика, астрономия, математика, мусиқа, адабиёт ва тилшунослик соҳаларида катта кашфиёт қилган. Леонардо да Винчи, Микелонжело, Фрэнсис Беконлар унинг асарларини ўқиб ҳайратга тушган. “Тиб қонунлари” бебаҳо фундаментал асари бир неча юз йиллар учун тиббиёт фанлари тараққиётига асосий йўналиш берди. Бу китоб XV асрда чоп этилган. Европанинг етакчи университетларида 500 йил тиббиёт илмий асари ўқитилиб келинган. “Медицина”, “Соғлом турмуш тарзи” деган тушунчаларнинг асоси бўлиб хизмат қилган. Унинг илмий кашфиёти дунё тараққиётининг инсонпарварлик руҳида, яъни маънавий негизда ривожлантиришга улкан таъсир ўтказди. Ибн Сино Шарқда “Шайхур-раис” – “олимлар олими” деб ном олган. Ибн Сино – инсон қобилияти ижтимоий муносабатлар доирасида раванқ топади дейди.

Ибн Сино ўз асарларида илм ва ахлоқ-одоб уйғунлиги, инсон камолоти, бахт-саодат, ижтимоий адолат, кишиларнинг ўзаро ҳамкорлиги, ҳукмдорнинг

бурчи тўғрисида қизиқарли ғояларни илгари сурган. Унингча, барчани бир хил ижтимоий мавқега эриштириб бўлмайди. Аслида улар учун муайян шароит яратиш бермоқ лозим.

6. Соҳибқирон Амир Темури ва темурийлар сулоласи ҳукмронлик қилган (XIV-XVI асрлар) даври. Бу даврда яшаб, ижод этган олим ва мутафаккир Саъиддин Тафтазоний, Мир Саййид Шариф Журжоний, Муҳаммад Тарағай Улуғбек, Ғиёсиддин Жамшид ал-Коший, Алоуддин Али ибн Муҳаммад Қушчи, Абдурахмон Жомий, Лутфий, Низомиддин Мир Алишер Навоий, Камолиддин Ҳусайн Воиз Кошифий, машҳур тарихчилар Шарофиддин Али Яздий, Мирхонд ва Хондамир, рассомлар Камолиддин Бехзод ва шоҳ Музаффарларнинг номлари дунёга машҳур бўлган. Бу даврда давлатни бошқаришда дин ва тасаввуф қоидаларига алоҳида эътибор берилган. Аҳмад Яссавий ва Баҳоуддин Нақшбанд таълимотлари маънавият ривожига муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Инсоният тарихида шундай ғоялар борки, улар буюк ишларга тайёр миллатларни ўзининг йўлбошчилари етакчилигида, тарихнинг муайян қисқа босқичларида минг йилларда қўлга киритиш мумкин бўлган натижаларга эришишга ундайди. Айнан бундай ғояларнинг амалий ифодаси инсоният тарихига шу миллатга мансуб буюк кишиларнинг ўчмас номини битади, жаҳон маданиятини бойитади, умумбашарий тараққиётга улкан ҳисса бўлиб қўшилади.

7. Амир Темури (1336-1405) ва темурийлар давридаги ана шундай юксак ғоялар халқимизнинг миллий даҳосини энг юксак чўққига кўтарди. Амир Темурнинг “Куч – адолатда” ғояси мамлакатдаги салбий иллатларни йўқотишда, турли жанжал ва низоларни бартараф қилишда, ҳақиқат ва адолат ўрнатишда, инсонпарварлик ғояларини тарқатишда асосий ўрин эгаллайди¹.

Амир Темури – XIV асрда буюк темурийлар давлатига асос солди. У давлат бошқарувида ўзидан аввал ўтган ҳукмдорлардан фарқ қилиб, давлат ва мамлакатни бошқаришда бир ё икки табақага эмас, балки аҳолининг барча табақаларига суянди. Улар: 1) саййидлар; фозил кишилар; 2) ишнинг кўзини биладиган донишманд кишилар; 3) художўй, дарвеш, қаландарлар; 4) нўёнлар; 5) сипоҳ ва раият; 6) ишончли кишилар; 7) вазирлар, саркотиблар; 8) ҳокимлар, табиблар; 9) тафсир ва ҳадис олимлари; 10) аҳли санъат; 11) сўфийлар; 12) тужжор (савдогар)лар.

А. Темури эл-юртни ўз тасарруфида ва итоатда тутиш учун 12 тузук тутди. Давлат ишларини 4 омилга боғлаб олиб борди.

1. Салтанат. 3. Қўшин (сипоҳ).

¹Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: “Akademiya”, 2011. – 21-бет.

2. Хазина.4. Раият (қора халқ).

Амир Темур ўз улкан империясини улус-улус қилиб идора қилган. У Моварауннаҳрдан бошқа барча ўлка ва мамлакатларни 4 улусга бўлди.

1. Қобул, Ғазна ва Қандаҳорни то Синг дарёсигача бўлган ерлар билан қўшиб, 12 минг кишилиқ қўшин билан тўнғич ўғли амирзода Жаҳонгирга берди. Унинг вафотидан кейин эса (1376) у вилоятларга Балх мамлакатини ҳам қўшиб, Жаҳонгирнинг ўғли Пирмуҳаммадга инъом қилди.

2. Иккинчи ўғли Умаршайх мирзога Фарғона ўлкаси, сўнг 1393 йили Форс вилоятини берди. Фарғонага уни 10 минг кишилиқ қўшин билан жўнатди.

3. Учинчи ўғли амирзода Мироншоҳни эса 1380 йили унга 10 минг кишилиқ қўшин билан Хуросон мамлакатига тайинлади. 1383 йили эса унга ғарбий Ироқ ва Озарбайжонни (маркази Табриз) улус қилиб берди.

4. Хуросонга эса ўша йили (1383) кенжа ўғли амирзода Шохруҳни тайин қилди ва 8 минг кишилиқ қўшин билан Ҳиротга жўнатди.

5. Амир Темур салтанатни бошқаришда кенгаш, машварат (маслаҳатлашиш) ва маслаҳатга алоҳида эътибор берган.

Кенгаш – яқин ишончли одамлар билан муҳим давлат ишлари юзасидан қилинадиган маслаҳат, йиғилиш. **Машварат** эса машойих, уламо, фузало, вузаро ва бошқа аркони давлатни тўплаб қилинадиган йиғилиш. “Гарчи ишнинг қандай яқунланиши тақдир пардаси ортида яширин бўлса-да, - дейди у, - ақли расо ва ҳушёр кишилардан кенгашу тадбир истаб, фикрларини билмоқ лозим”. “Давлат ишларининг 9 улушини, - дейди у, - кенгаш, тадбир ва машварат билан, қолган бир улушини қилич билан ҳал қилдим”. “Тажрибамдан билдимки, кенгаш 2 турли бўлади: бири тил учида айтилгани, иккинчиси юракдан чиққани. Тил учида айтилганини (шунчаки) эшитардим. Юракдан айтилган маслаҳатни эса қалбим қулоғига қуярдим ва дилимга жо этардим”.

8. Мирзо Улуғбек (1394-1449) – машҳур ўзбек астрономи ва математики, давлат арбоби, Амир Темурнинг набираси, беназир аллома Мирзо Улуғбек қарийб 40 йил мобайнида Мовароуннаҳр диёрининг донишманд ҳукмдори бўлган. XV асрда “Зижжи жадиди Курагоний” деб номланган Улуғбек астрономик жадвали ўрта асрларда лотин тилига таржима қилиниб, Европа олимлари орасида кенг тарқалган. Астрономия жадвалида 1018 та юлдузнинг ҳолати ва жойлашуви баён қилинган. Ақл-заковат, фаросат, фаҳм ва шу қабиларнинг асоси барчага тақсимланган, лекин уларнинг инсоний қувват ҳосил қилиши ҳар бир инсоннинг истак-хоҳиши, эҳтиёжига бориб тақалади.

“Буюк Амир Темурнинг набираси, беназир аллома Мирзо Улуғбекнинг ўрта асрлар шароитида намоён этган илмий жасорати бугунги кун олимларини ҳам ҳайратга солмасдан қўймайди... Буюк саркарда Амир Темур бунёд этган салтанатнинг вориси бўлишдек ўта масъулятли вазифа унга насиб этди. Мирзо

Улуғбек қарийб қирқ йил мобайнида Мовароуннахр диёрининг донишманд ҳукмдори сифатида халқнинг азалий орзуси – тинчлик, тотувлик, илм-фан ва маданиятни тараққий топтириш йўлида улкан шижоат ва матонат кўрсатди...”¹ Птолемей – Аристотелдан тортиб, ўрта асрдаги Улуғбек астрономиясига дунёнинг марказини Ер деб ҳисоблаб келганлар.

9. Алишер Навоий (1441-1501) – XV аср мутафаккири ижодида бир қатор муҳим фикрларни учратамиз. Навоий халққа нисбатан адолатсизлик ва ёвузликни қоралайди. Марказлашган кучли подшолик ҳокимиятини ёқлаб чиқади. Негаки, кучсиз шоҳ порахўр, қозилар, зўравон ва таъмагир амалдорларга йўл очиб беради. Кучли шоҳ ҳокимиятида фақат муносиб баркамол шахслар ўрин олади. Зулм учун золимнинг ўзи жавоб беради, негаки, кўмир ташиганнынг қўли қорадир. Инсонлар маънавий камолотга интилишлари лозим. Бунинг асосий шартини эса, А. Навоий фикрича, ҳалол меҳнатдир.

А. Навоий сиёсий ғояларини “Садди Искандарий” достонида асослаб берган. Унда ижтимоий адолатли тузум ғоясини адолатли шоҳ тимсолида баён қилган. Навоий бу муаммони адолатли шоҳ – адолатли давлат – адолатли қонунлар – адолатли тартиб сифатида поэтик тасвирлаган. Шунингдек, даҳо шоир турли халқлар, ижтимоий гуруҳлар ва табақалар ўртасидаги оқилона, маърифатга асосланган муносабатлар ижтимоий барқарорликка олиб келишини гўзал тимсоллар орқали куйлаган.

Навоий сиёсий қарашларида кўпроқ адолатли қонунларга асосланган маърифатли шоҳ ҳокимиятини орзу қилиб, уни Ҳусайн Бойқаро давридаги вазирлик фаолиятида амалга оширишга уринади. Навоийнинг бу илғор сиёсий қарашлари кейинчалик Бобурнинг давлат фаолиятида ва унинг бутун дунёга машҳур “Бобурнома” асарида янада бойитилди.

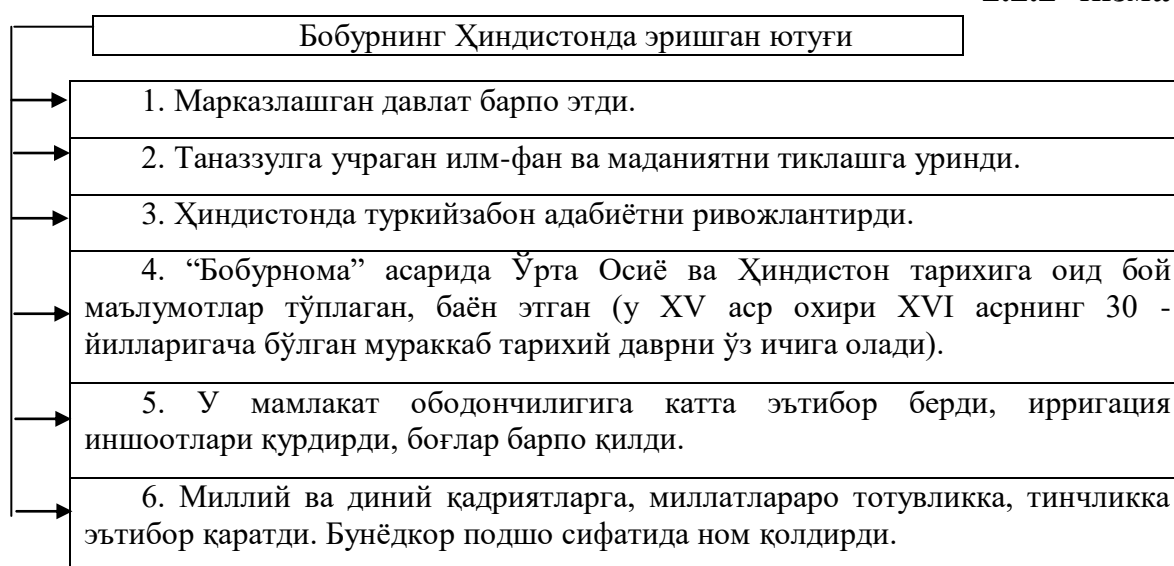
Умуман, Алишер Навоий ижодий меросида инсонпарварлик ва комил инсон ғоялари муҳим ўрин эгаллайди. Шоир ўз асарлари орқали ушбу ғояларни ёйди, турли миллат ва элатлар ўртасидаги дўстликни улуғлади. Халқ фаровонликка, бахт-саодатга элтувчи, ҳамма тенг, зулм-истибдоддан холи бўлган давлат тузумини орзу қилди. Навоийнинг яхшилик, эзгулик, муҳаббат, дўстлик, адолат, тинчлик, осойишталик ва бошқа гўзал фазилатлар, маънавий-ахлоқий кадриятлар тўғрисидаги қимматли фикрлари республикамиз истиқлолга эришганидан сўнг ҳам баркамол инсонни тарбиялашга хизмат қилмоқда. А. Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий ғояларининг ёрқин намунаси, “агар бу улуғ зотни авлиё десак – деган

¹ Носирхон Султонов. Политология. Дарслик 40-41-бет.

эди Ислом Каримов, – у авлиёларнинг авлиёси, мутафаккир десак, мутафаккирларнинг мутафаккири, шоир десак, шоирларнинг султонидир”¹.

10. Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1530) – ўзбек халқининг йирик мутафаккири, давлат арбоби, ўзбек мумтоз адабиётининг кўзга кўринган вакили, тарихчи олим, шоир ва таржимондир. Умар Шайх Мирзонинг тўнғич ўғли, Амир Темурнинг набираси. “Буёқ мўғиллар империяси” деб ном олган ва Ҳиндистоннинг ярмидан кўпини эгаллаб олган бобурийлар давлатининг асосчиси. Отаси Умар Шайх Мирзо Амир Темурнинг ўғли, Фарғона вилоятининг ҳокими бўлган. Онаси Қутлуғ Нигор хоним Тошкент ҳокими Юнусхоннинг қизи. Бобурнинг болалиги Андижонда ва унинг атрофларида ўтди. Довюраклиги ва жасурлиги учун у ёшлигидан “Бобур” (шер панжа) лақабини олди. Отаси вафотидан сўнг 12 ёшида у тахтга чиқди. Шайбонийхон Самарқандни эгаллаганидан кейин Бобур мажбуран она юртини тарк этиб, ўз яқин ёронлари ва аскарлари билан Қобулга келади. 1526 йилда Дехли яқинидаги жангда 12 минг аскари билан 100 минггача аскар, 2 минг ҳарбий филга эга ҳинд подшосини енгади, жангда биринчи марта порох ишлатади, ўзининг ўтқир лашкарбоши эканлигини кўрсатади. Бобур ўз давлати пойтахтини Ҳиндистонга кўчиради, у ердаги тарқоқликка барҳам беради. Мамлакат иқтисоди, маданияти ва мавқеини кўтариб, олимлар, орифларни ўз атрофига йиғади, 4 ўғли ва 3 қизини шу руҳда тарбиялайди. Бобур Ҳиндистонда 4 йилдан ошиқ яшаб ижод этди ва тахтни ўз ўғли Ҳумоюнга топширди. У 1530 йилда Аграда вафот этди, кейинчалик хоки Қобулга келтирилиб, дафн этилди. Бобурийлар сулоласи Ҳиндистонда 332 йил мобайнида ҳукумронлик қилди. У Ҳиндистонда халқ тарихида бунёдкор подшо сифатида ном қолдирди.

2.2.2-чизма

¹Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 – 46-бет.

Умуман, бугунги кунда Шарқ ва Марказий Осиёдаги ғоя ва мафкуралар фалсафий, ғоявий, тарихий қарашларини ўрганиш, уларнинг ўзига хос хусусиятларини янада чуқурроқ таҳлил қилишга эҳтиёж сезилмоқда. Бу борада ғоя ва мафкура соҳасининг тараққиёт босқичлари, ўтмишида оқимлар ва мактаблар, уларнинг шу соҳадаги назария ва таълимотлари, Ғарб ва Шарқ цивилизациясининг бу билан боғлиқ тушунча ва тамойилларини қиёсий ўрганиш каби масалалар муҳим аҳамиятга эга.

Минг йиллар ўтса ҳам улуғ аждодларимизнинг матонати ва қаҳрамонлиги халқнинг хотирасидан ўчмайди. Чунки улар юксак ғоялар – Ватан озодлиги, эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожини йўлида жон фидо қилганлар. Аҳмад Яссавий бутун умрини Ҳақ йўлида ўтказганида ҳам, Нажмиддин Кубро мўғул босқинчиларига қарши жанг қилинганда ҳам улуғвор ғоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Насимийни товонидан сўйсалар ҳам, Машрабни дорга оссалар ҳам ишқи илоҳий деб жон берган. Жаҳон тарихи, жумладан, халқимиз ўтмишидан ҳам, қайси соҳада бўлмасин, мардлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга албатта улуғвор ғоя керак, деган фикрга кўплаб мисоллар топилади¹.

2.3. Ғарб мамлакатларида ғоявий қарашларнинг такомил босқичлари

Ренессанс (франц. уйғониш) – инсоният маънавий тараққиётидаги уйғониш даври. XIII асрдан эътиборан Европада ренессанс даври бошланди. Табиийки, ушбу ижтимоий-тарихий жараён Европанинг турли мамлакатларида турлича кечди. Ренессанс – уйғониш даври Европада 3 асосий босқични ўз ичига олади:

1. Илк босқич (XIV аср).
2. Етуклик босқичи (XV аср).
3. Сўнгги босқич (XVI аср)ни босиб ўтди.

1. Шарқ уйғониш даври ютуқлари Ғарбий Европадаги уйғониш даврига бевосита таъсир этган. Чунки XII-XIV асрларда мусулмон олами билан Европа давлатлари орасида алоқа кучайган эди. Мусиқада ҳам уйғониш даври дастлаб Шарқда юз берди. Форобий ва Ибн Сино мусиқанинг назарий, фалсафий ва эстетик масалаларини атрофлича тадқиқ этиб, умумшарқий таълимотни яратишган. Европа мусиқасида уйғониш даври тамойиллари дастлаб XIV асрда ташкил топган илғор йўналиш – “Арс нова” намояндалари ижодида ўз ифодасини топди.

Уйғониш даври илк босқичида бутун Европани эмас, балки унинг энг ривожланган мамлакатларини қамраб олди. Ренессанс илк босқичининг

¹Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: “Akademiya”, 2011. – 57-58-бетлар.

илдизлари қадимги Италияга бориб тақалади. Италияда XII асрдаёқ унинг илдизлари вужудга келган эди. Илк босқичдаги соф “итальянча воқеа” ўз тараққиётининг етук босқичида бутун Европага хос хусусият касб этди. Бу пайтда Европанинг бир қатор ривожланган мамлакатларида ҳунармандчилик ва савдо-сотик тез ривожлана бошланди. Кишиларнинг шаҳар томон интилишлари ортиб кетди. Шаҳарлар тез ривожланиб, янги иқтисодий муносабатлар қарор топа бошлади. Кишиларнинг турмуш тарзида ижобий ўзгаришлар содир бўла бошлади. Ушбу маданият нафақат динда, балки илм ва фаннинг илғор ютуқларига таяна бошлади. Илк уйғониш даврида фаннинг буюк қудратли кадриятлари улуғланди ва янада бойиди. Оқибатда ренессанс – уйғониш даврида Европанинг ривожланган мамлакатларида инқилобий ўзгаришлар рўй берди. Бу даврга келиб биринчи китоб нашрдан чиқди. Колумб томонидан Америка кашф этилди, Васко да Гама Африкани айланиб ўтиб, Ҳиндистонга борадиган денгиз йўлини очди. Магеллан ўзининг узок давом этган саёҳатига асосланиб, Ер қуррасининг шарсимон эканлигини исботлади, география ва геодезия фан сифатида эътироф этилди.

Математикага символик белгилар қабул қилинди, илмий анатомия ва физиология асосларини фан сифатида ўрганиш бошланди. Химия ва астрономияда йирик ютуқларга эришилди. Уйғониш даврига келиб христиан дини ўзининг мафкуравий ҳукмронлик мавқеини йўқота бошлади. Ижтимоий турмушнинг барча соҳаларида дин ва черковнинг зўравонлик таъсири барҳам топди. Европанинг бир қатор мамлакатларида секуляризация (дин, черков таъсиридан холи бўлиш) жараёни бошланиб, кишилар дунёқарашида диннинг таъсирини камайтириб борди.

Кишиларнинг фикрлаш маданиятида ҳам жиддий ўзгаришлар рўй берди. Табиий, фикрлаш маданиятидаги бундай кескин ўзгариш ўрта аср теократизмига қарши кураш заминида вужудга келди ва ривожлана бошлади. Эндиликда кишиларнинг фикрлаш маданиятида гуманистик қарашлар устуворлик қила бошлади. Табиий ижтимоий муҳитда содир бўлаётган ўзгаришларга инсоннинг интеллектуал ақлий имкониятлари нуқтаи назаридан қарам инсоннинг бахтлилиги ёки бахтсизлигининг сабабларини осмондаги илоҳий мўъжизадан эмас, балки у яшаётган муҳитдан излаш туйғулари қарор топа бошлади. Кишиларнинг антик маданий меросга бўлган қизиқишларини кучайтирди. Бу ҳол ўз навбатида антик фалсафа намояндаларининг асарларини ўрганишга бўлган интилишини ҳам кучайтирди. Қадимги Юнон файласуфлари Платон, Аристотель фалсафаси қайта таҳлил қилина бошланди.

Неоплатонизм (Фичино) ва пантеизм (Патрици, Бруно ва бошқалар)нинг фалсафий ғоялари тарқалди. География (буюк географик кашфиётлар), астрономия (Коперникнинг оламнинг гелиоцентрик системасини

ишлаб чиқиш), анатомия (Везалий) соҳаларида буюк илмий кашфиётлар қилинди. Натижада уйғониш даври ғоялари феодал-диний тасаввурларнинг барбод бўлишига ёрдам берди¹.

Уйғониш даври энг аввало, антик замоннинг маданий ва фалсафий мероси ҳақида эркин фикр юритиш, ҳар қандай қоидаларни ўзгармас, мутлақ ҳақиқат деб қарашдан воз кечиш инсон бисотида мавжуд бўлган қобилият ва истейдодни эркин намоён қилиш учун вужудга келган имконият эди. Худди шунинг учун ҳам барча ижод аҳли “ёпиқ мактаблар” намояндалари эмас, балки мустақил тадқиқотчи сифатида ҳаракат қила бошладилар. Ҳар бир тадқиқотчининг ўзига хос баён қилиш илмий-фалсафий асарларни ўзига хос талқин қилиш, воқеликни реал тасвирлаш услублари вужудга келди.

Ғарб уйғониш даври маданияти инсонпарварлик ғоялари билан йўғриланган ва фалсафаси инсонни энг олий қадрият эканлигини ҳар тамонлама исботлашга уринди. Худди шу даврга келиб, ижтимоий муносабатларни баҳолашнинг янги мезони – инсонийлик мезони вужудга келди.

Инсонийлик аждодлар яратган маданий–маънавий меросни ўзлаштириш қобилияти билан белгиланади, оламни теоцентрик тушунишдан антропоцентрик тушунишга ўтилди. Шаҳар аҳолисининг юқори табақалари билан унинг ўрта ва пастки қатламлари орасида турли сиёсий зиддият, келишмовчиликлар мавжуд эди. Чунончи, жамиятнинг юқори табақаларидан бири бўлган мешчанлар давлат аппаратини черковни реформация, яъни ислоҳ қилиш ёрдамида товар-пул муносабатларини барқарорлаштирмоқчи ва уни кенгайтирмоқчи бўлсалар, аҳолининг ўрта ва паст табақаси вакиллари жамиятни яна ўрта асрлик тартиботларига риоя қилишга даъват этардилар. Худди шунинг учун ҳам Ғарб уйғониш даври турли мамлакатларда турлича шаклларда намоён бўлди².

Ғарб уйғониш даври инсоният босиб ўтган тарихий тараққиёт йўлининг энг муҳим даврларидан биридир. Бу жараён жаҳон цивилизацияси тараққиётига улкан ҳисса қўшди. Инсон тўғрисидаги қарашлар Ғарб уйғониш даврида янада юксакликка кўтарилди. Инсоннинг қадр-қиммати ҳар тамонлама оша бошлади. Ўрта асрларда мавжуд бўлган инсон – Худо орасидаги иттифоқ ҳақидаги қарашларга дарз кетди. Инсон Худодан ажралиб, мустақил фикрлаш имкониятига эга бўлди. Энди у фалакиётдан эмас, балки ўзидан нажот излай бошлади. Ўзининг теранлашиб бораётган ақл-фаросатидан, гўзаллашиб бораётган танасининг имкониятларидан мадад кидиришга тушди. Худди шу

¹Фалсафа: қомусий луғат. – Т.: Шарқ 2004 – 346-347-бетлар.

²Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 492-493-бетлар.

боис уйғониш даври антропоцентризида гўзалликни улуғлаш тамойили устувор мавқега кўтарилди. Тасвирларда инсоннинг гўзаллигини, айниқса унинг қиёфасидаги латофатни тасвирлаш ўша давр санъатининг бош мавзусига айланди. Бундай ҳолатни Ғарб уйғониш даврининг машҳур мусаввирлари – Боттичелли, Леонардо да Винчи, Рафаель асарларида кўриш мумкин. Европада ўрта асрларда умумий макон, миллий мумтозлик (классик), империял, колониал ва миллий тараққиёт йўллари тўғрисида бир қатор ғоялар юзага келади.

Христианлик ғоялари (юн. худо ярлақан вакил, халоскор) – жаҳон динларидан бири. I асрда Рим империясининг шарқий провинциялари (Фаластин) шафқатсиз ҳаёт шароитларидан қутқарувчи халоскор – мессия келишига умид боғлаган мазлумларнинг дини сифатида вужудга келди. Ҳозирги даврда бу динга 1,37 миллиард киши эътиқод қилади. Христианликнинг диний таълимоти мазмунини асосан қуйидагилар ташкил этади: Худо муқаддас учлик (троица) да намоён бўлади. Яъни, Худо уч қиёфали, лекин ягонадир. Бу дегани, Худо: 1) Худо-Ота; 2) Худо-Ўғил; 3) Худо-Муқаддас Рухдан иборат. Бироқ, бу уч қиёфали худолар айна пайтда шахсларига кўра фарқ қиладилар.

1. Худо-Ота туғилиш йўли билан пайдо бўлмаган, уни ҳеч ким яратмаган.

2. Худо-Ўғил (Исо Масих) эса туғилган, худонинг асосчиси, Исо ўлдирилгач осмонга кетган.

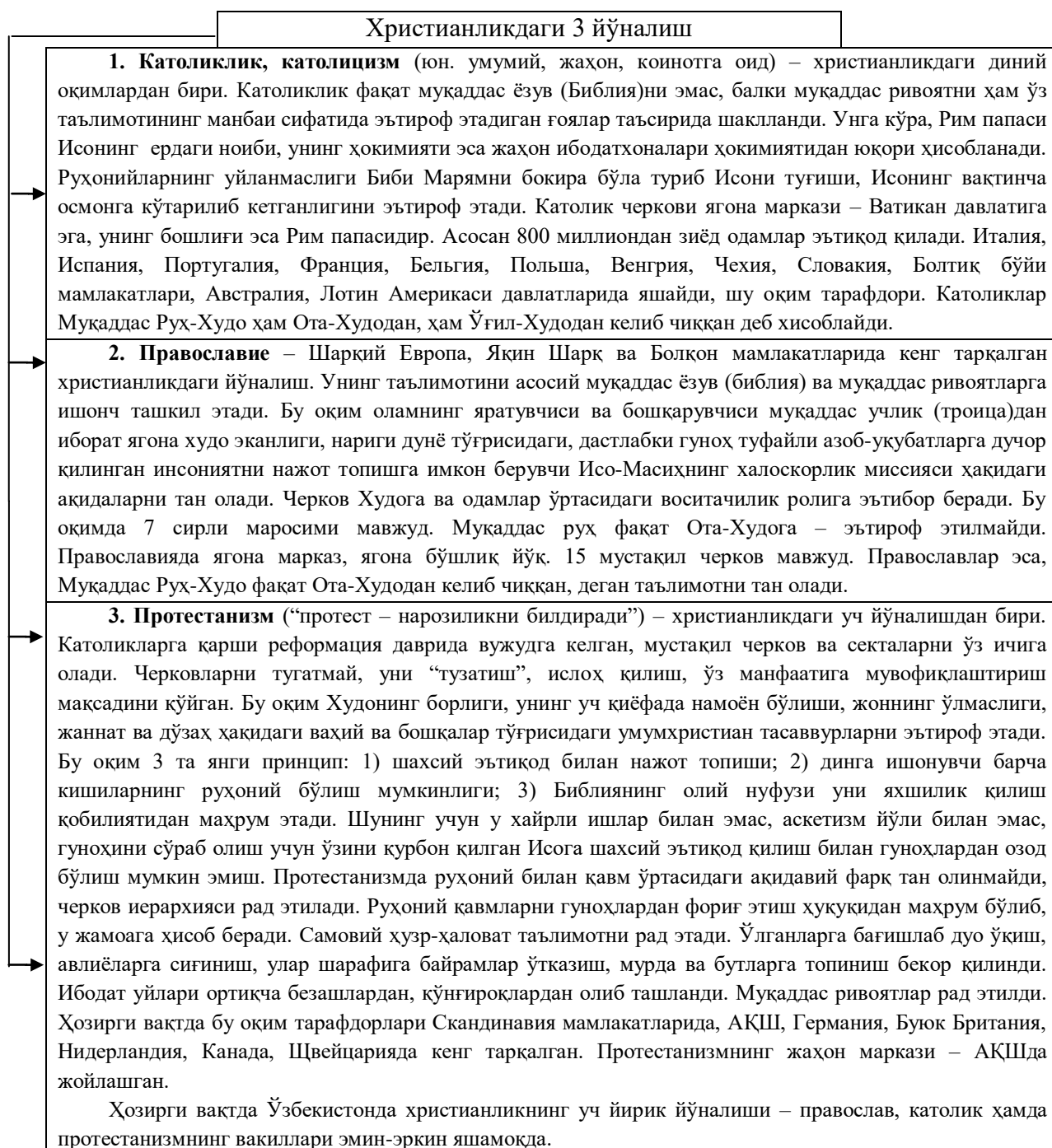
3. Худо-Муқаддас Рух эса, Худо-Отадан пайдо бўлган.

Христианлик IV аср бошларига келиб, Рим империясининг давлат динига айланган ва 325 йилда Аиссея соборида давлат дини сифатида эътироф этилган. Христианликнинг асосий ғояларидан бири – Исо Масих (Худо-Ўғил)нинг самодан ерга тушиб, одамларни дастлабки гуноҳдан халос этиш учун қийноқларга ва ўлимга рози бўлгани, яна тирилиб, осмонга кўтарилиб кетгани ҳақидаги таълимотдир. Христианлик таълимотига кўра, келажакда Исонинг иккинчи марта қайтиб келиши ва тириклару ўликларни қилган гуноҳлари учун сўроқ қилиши кутилади. Бу дин аҳлига Исонинг ўғитларига, васиятларига амал қилиш, ҳаёт машаққатларига у каби бардош бериш кераклиги, бунинг эвазига, улар келажакда, нариги дунёда ажр (мукофат)га эришишлари тўғрисидаги фикр сингдирилади. Христианлик мафкурасининг таркиб топишига Шарқ диний эътиқодлари, яҳудийларнинг мессионизм характеридаги секталар, яҳудий-юнон фалсафаси ҳамда ўша давр стоиклари қарашлари сезиларли таъсир кўрсатган¹. Исо ўгити: жаннат ва дўзах мавжуд, жоннинг ўлмаслиги. Дастлабки христианликда кейинроқ пайдо бўлган учлик (троица), дастлабки гуноҳ, худонинг зуҳр бўлиши, чўқинтириш маросими, нон ва вино тотиш маросими

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: “Akademiya”, 2007. – 295-296-бетлар.

ҳақидаги тасаввурлар ва бошқа ақидалар маълум эмас эди. Христианлик ақидаларининг шаклланиш жараёни бир неча асрларга чўзилди. Унинг Никей ва Константинополь жамоа соборлари ишлаб чиққан қонун қоидалари кўп марта тўлдирилди ва ўзгартирилди. Соборларга қадар христианларнинг турли минтақавий уюшмалари ўртасида ақидаларни қандай тушуниш масалалари юзасидан қаттиқ мунозаралар бўлиб ўтди. Айрим маросимлар, масалан, иконаларга топиниш каби масалаларнинг талқини билан боғлиқ бўлган кураш, айниқса чўзилиб кетди. Христианлик ўз тараққиёти давомида 3 йўналиш: православ, католик ва протестантизм йўналишларига бўлиниб кетди.

2.3.1-чизма

Христианликнинг салб юришлари (1096 - 1270)	
→	Биринчи салб юришлари (1096 - 1099). 1095 йил Клермонда папа II томонидан эълон қилинган. 1099 йил июлида салбчилар салжуқийлардан Қуддус (Иерусалим) шаҳрини тортиб олишган ва Қуддус қироллигини ташкил қилишган. Қуддус олинди, Иерусалим қироллиги ташкил топди.
→	Иккинчи салб юришлари (1147-1149)га 1144 салжуқийларнинг Эдесса шаҳрини босиб олишлари баҳона бўлган. Бу юриш мағлубиятга учраган.
→	Учинчи салб юришлари (1189-1192)нинг бошланишига 1187 йил Миср султони Салоҳиддин томонидан Қуддуснинг эгаллаб олиниши сабаб бўлган. Бу юриш ҳам барбод бўлган. Рухий-рицарлик ордени тузилди.
→	Тўртинчи салб юришлари (1202-1204)ни 1199 йил папа Иннокентий III уюштирган. Унинг натижасида француз, немис ва италян салбчилари дастлаб Мисрга мўлжалланган юришнинг йўналишини ўзгартириб, христианлар яшайдиган шаҳарлар – Задар (Далмация, 1202 йил ноябрь, Константинополь (Византия пойтахти, 1204 йил апрель)ни босиб олиб, Лотин империясини тузишган.
→	Бешинчи салб юришлари (1217-1221)
→	Олтинчи салб юришлари (1228-1229)
→	Еттинчи салб юришлари (1248-1254)
→	Саккизинчи салб юришлари (1270) самарасиз бўлган. Триполи (1289) ва Акра (1291) мусулмонлар қўлига ўтиши билан салбчилар Шарқдаги мулкларини тамомила йўқотди.

Салб юришлари вақтида Шарқни талаб орттирилган бойлик Ғарбий Европада феодал жамиятнинг ривожига ва пул-товар муносабатларининг ўсишига ижобий таъсир кўрсатди.

Томазо Кампанелла (1568-1639) – италиялик хаёлпараст файласуф. Уйғониш даври фалсафасининг машҳур намояндаси. Монастир таъқиби ва тазйиқлари туфайли аввал Римда, кейин Францияда жон сақлади ва Парижда вафот этди. Испания ҳукмронлигига қарши уюштирилган фитнага раҳбарлик қилди, фитна фош этилди. Унга қўйилган ўлим жазоси 27 йиллик қамоқ билан алмаштирилди. “Сезгилар воситасида исботланган фалсафа”. “Қуёш шаҳри”, “Метофизика”, “Галилейни ҳимоя қилиш”, “Мағлуб бўлган атеизм”. “Табиат фалсафасидан қисқа тўплам” каби асарларини ёзди.

Т. Кампанелла сиёсий дунёқараши жиҳатидан янги коммунистик жамиятни тарғиб қилади. “Қуёш шаҳри” китобида орзусидаги жамиятни умумий мулк асосида яши қайта қурилган ижтимоий-сиёсий муносабатлар тизими бирлиги сифатида тарғиб қилади. Бу хаёлий ғоявий қарашларни “Мессия подшолиги” асарида ривожлантириб, диний подшолик муқаррарлиги билан бойитилади.

Томазо Кампанелланинг бахт-саодатга эришиш хаёлий ғояси	
→	1. Унинг ғояси: Инсоният, беозор табиий ҳолатга қайтиши лозим.
→	2. Қадимги ва ўрта аср анъаналарига танқидий ёндашади, адолатли жамият ва давлат тўғрисидаги ғояларни илгари суради.
→	3. Жамиятни умумий мулк асосида ялпи қайти қуриш лозим. Пулга сажда қилиш иллатларни келтириб чиқаради. Одамлар тенгсизлигининг асосий сабаби хусусий мулк. Хусусий мулкни бекор қилиш. Инсониятни ҳақиқий бахт-саодатга эриштиради, деган ғояни илгари сурди.
→	4. Меҳнат қилиш барча учун баробар ва 4 соатдан ошмаслиги керак. Оила бекор қилинган, болалар тарбияси давлат қарамоғида.
→	5. Фан, таълим, маориф ва меҳнат тарбиясига эътибор қаратиш лозимлигини баён этади.
→	6. Европа ҳукмдорлигига, Рим папасига умид боғлаб, ўз ижтимоий-сиёсий қарашларини, жамиятни маънавий-ахлоқий ислоҳ қилиш дастурини амалга оширишда католик дини кўмагига ишонч билан қарайди.
→	7. Унинг билиш назариясига кўра, рационаллик (ақлни асос қилиб олиш) буюк кашфиётларга етаклайди. Биринчи донишмандлик биринчи ақл. У яхлит борлиқни сақлашга ғамхўрлик қилади.
→	8. Кампанелла “Икки ҳақиқат” концепциясига таяниб, Худо томонидан яратилган икки илоҳий китоб: 1) Табиат тўғрисидаги жонли китобни ҳар бир инсон ақл ва сезгилар орқали билиб боради. Бу китоб табиат, инсон ақл-заковати олдида оламни билиш чексиз имкониятларни яратади, табиат қонунларини очиқ беради. Табиатни билиш – табиатга мурожаат қилишни тақозо этади, дейди. 2) Муқаддас китобда эса, одамларнинг кундалик содда идрокига мўлжалланган бўлиб, кишиларни иймон-эътиқодга чорлашни мақсад қилиб кўяди. Умуман, бу китоб у оддий одамларга ботиний ҳақиқатлар тўғрисида маълумот етказилади.

Томас Мор (1478-1535) – инглиз ёзувчиси ва давлат арбоби. “Утопия” хаёлий Орол аҳолиси тузум ижтимоий-сиёсий тузумдан энг афзали, энг инсонпарвари, энг демократлашган, энг ақлли деб талқин этилган. Интизом ва эркинлик, тартибот, тажаббускорлик, меҳнат ва роҳат жамиятини тасвирлайди. Хусусий мулкчиликни, тенгсизлик ва адолатсизликнинг асосий сабабчиси сифатида инкор этади. У эрксевар руҳи учун қатл этилади.

Томас Мор “Утопия” (“Ҳеч қаерда йўқ жой”) китобида оролда жамиятда хусусий мулкчилик тугатилгани, ишлаб чиқариш, маиший ҳаёт, истеъмол қилиш умумлаштирилгани туфайли шахсий мулкка ҳам эҳтиёж қолмаган, орол аҳолисининг асосий машғулоти – меҳнат бўлган, энг кўнгилсиз, оғир, ифлос ва машаққатли меҳнат турлари оролдаги жинойтчилар елкасига юклатилган адолатли тартиб-интизом ҳукм суради. “Утопия” оролидаги сиёсий тузум қуйидан юқоригача ҳалол сайлаш ва сайланиш принципларига асосланган бўлиб, ёши улуғлик ва тажрибалилик етакчи аҳамият касб этади. Оила эса

қавм-қариндошлиқдан кўра кўпроқ ишлаб чиқариш манфаатлари асосида ташкил қилингандир.

2.3.4-чизма

Т. Морнинг “Давлатнинг энг яхши тузуми тўғрисида ва янги Утопия ороли ҳақида бағоят фойдали, ҳам мароқли, ҳам олтин китоб” (1516) номли асари 2 қисмдан иборат. Уларда ҳаёлий турмуш тарзи ҳикоя қилинса, кейинги қисмида Англия ҳаёти танқидий кўз билан ёритилади. Муаллиф мавжуд ижтимоий ва маънавий воқеликка салбий муносабатда бўлган.

Маркс ва Энгельснинг социализм ғояси таназулли. Карл Маркс (1818-1883) ва Фридрих Энгельс (1820-1895, Германия) асос солган фалсафий, иқтисодий ва сиёсий таълимот. Немис мумтоз (классик) фалсафасини (Гегель, Фейербах ва бошқ.), инглиз сиёсий иқтисодини (А. Смит, Д. Рикардо ва бошқ.), француз ҳаёлий социализмини (Сен-Симон, Ш. Фурье ва бошқ.) ўрганиб, Маркс ва Энгельс диалектик, тарихий материализмга асосланган, қўшимча қиймат назариясига таяниб, сиёсий иқтисод ва коммунизм ҳақидаги сохта таълимотни ишлаб чиқдилар.

Маркс ва Энгельс яратган ва кейинчалик В.И. Ленин томонидан ривожлантирилган социализм ва коммунизм ғояларининг мазмуни қуйидагича.

Социализм (лот. ижтимоий) – хусусий мулкни ижтимоий (умумий) мулкка айлантириш орқали эркин ва тенглик, бахт ва фаровонликка эришиш мумкин деб ҳисобловчи таълимот. Ёки бошқача айтганда, **социализм** – буржуа ишлаб чиқариш усулини тугатиш ва пролетариат диктатурасини ўрнатиш натижасида пайдо бўладиган социал тузум, бу тузум ишлаб чиқариш воситаларининг ижтимоий мулкчилигига асосланади, бу ижтимоий мулк эса икки формада: давлат (умумхалқ) мулки ва кооператив-колхоз мулки формаларида мавжуд булади¹.

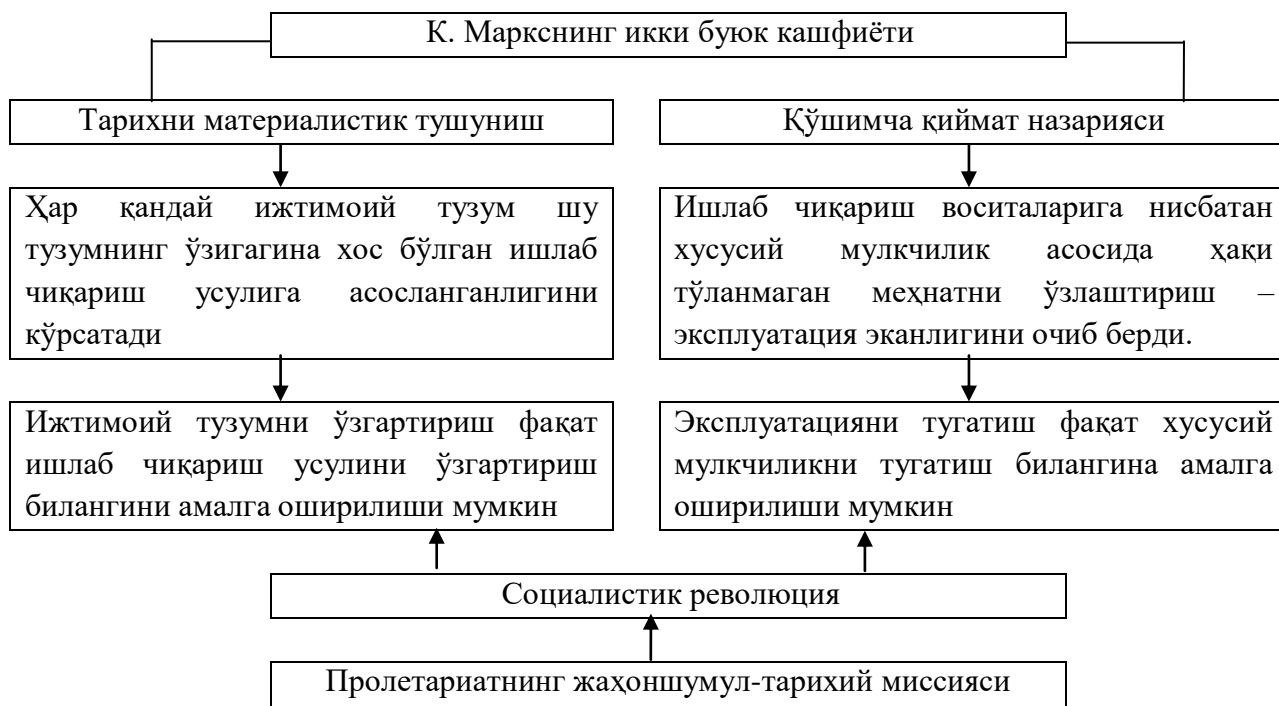
Социализм ва коммунизм – комунистик ва ижтимоий-иқтисодий формациянинг икки фазаси: социализм унинг биринчи ёки қуйи, коммунизм – юқори фазасидир. Улар ўртасидаги тафовутнинг асоси – иқтисодий етуклик босқичидан иборат. Социализмда хусусий мулкчилик инкор қилиниб, ишлаб

¹Философия луғати. – Т.: Ўзбекистон, 1976. – 433-бет.

чиқариш муносабатлари ҳукмронлиги эмас, эксплуатациядан озод бўлган кишиларнинг иттифоқидан иборат бўлади. Лекин социализмда ишлаб чиқариш воситаларининг ижтимоий мулклиги 2 формада: давлат мулки ва колхоз-кооператив мулки формасида мавжуд бўлади. Коммунизм даврида эса ягона умумхалқ мулки бўлади.

Марксизмда моддий ишлаб чиқариш усули, ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатлари жамиятнинг негизи сифатида қаралади. Марксизм хусусий мулкчиликка асосланган ишлаб чиқаришнинг ижтимоий ва ўзлаштиришнинг хусусий характерга эгаллигига таяниб, ижтимоий инқилоб тўғрисидаги қонунни асослашга уринади. Ижтимоий-иқтисодий формация, синфий кураш билан боғлиқ назарияни илгари суради¹. Жамият тарихига синфлар кураши тарихи сифатида қарайди. Марксизмга кўра, синфий кураш пролетарият диктатурасига олиб боради. Пролетариат диктатурасининг мақсади эса синфсиз жамият қуришдан иборат деб ҳисоблайди.

2.3.5-чизма

Марксизм ишлаб чиқариш воситаларида фақат ижтимоий мулкчиликни тан олди, бошқа мулк шаклларини инкор этди. Хусусий мулкни барча ижтимоий иллатларнинг асосий сабаби деган нотўғри қарашни илгари суради.

Марксизм қўшимча қиймат қонуни капитализмнинг асосий иқтисодий қонуни деб қаралган. (2.3.5-чизма). Марксизмда тарихни материалистик тушуниш орқали жамиятнинг ривожланиш қонунлари, капитализмнинг социализм билан алмашилиши муқаррарлиги, капитализмдан социализмга

¹Фалсафа: Энциклопедик луғат. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2010. – 174-бет.

ўтиш даври, коммунизмнинг икки фазадан иборат эканлиги ғояси илгари сурилади ва социализм коммунизмнинг қуйи фазаси сифатида қаралган.

Марксизм XIX асрда ижтимоий фикр тараққиётига таъсир кўрсатди. Аини вақтда ундаги хаёлий, зиддиятли ва хато тасаввурлар танқидга учради. Марксизмда ижтимоий қарама-қаршилиқлар, синфий кураш ва зўрлик назарияси мутлақлаштирилди, пролетариатнинг тарихий роли асоссиз равишда улуғланди. Марксизм Россиядаги Октябрь тўнтариши ва коммунистик тоталитаризмга хизмат қилди.

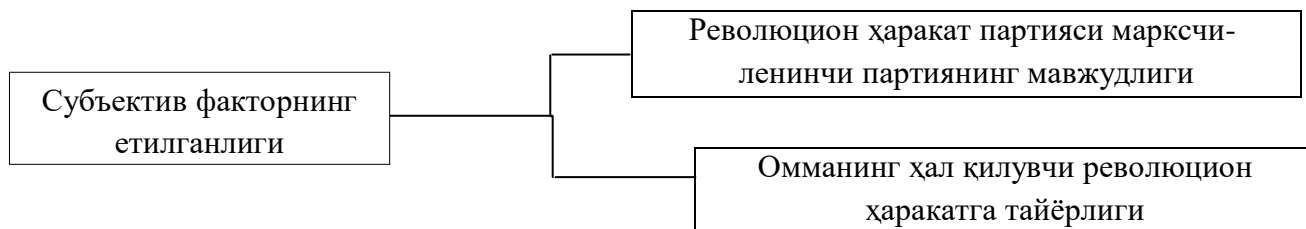
Ленинизм ғояси. В.И. Ленин (1870-1924) – собиқ Иттифоқда сунъий тарзда дохий даражасига кўтарилган, большевизм назарийчиси, партия ташкилотчиси. Ленин харезматик лидер сифтида фалсафани Россиянинг озодлик ҳаракати учун бўйсундиришга ҳаракат қилди. Радикализм, зиёлиларга ишончсизлик, йўқсиллар (ишчи-деҳқонлар)нинг ҳукмрон доирага қарши ҳаракатини қўллаб-қувватлаш Лениннинг шахси ва фаолиятига хос хусусият. Ленин ишчи-деҳқон (йўқсиллар) синфини яратувчи синф сифатида улуғлади. Мулкдорлар синфини аёвсиз йўқ қилиш сиёсатини қўлади. У мамлакатни зўравонлик билан бошқаришга, сиёсий қатағон методларини қўлади. Сталинизмнинг сиёсий ҳокимиятга келиши ва Ленин ғояларини зўрлик билан ҳаётга татбиқ этилиши собиқ Иттифоқда ижтимоий ҳаётда кўплаб салбий оқибатлар билан бирга фалсафий ғояларнинг тор, синфий доирада тушуниш ва ақидапарастликка айланиб қолишига олиб келди. XX аср бошларида ленинизмни собиқ Иттифоқ давлатининг расмий идеологияси даражасига кўтарилган сиёсий мафкура шакли дейиш мумкин.

2.3.6-чизма

Революцияларга доир Ленин назарияси:

... Революция ҳар қандай революцион вазият натижасида пайдо бўла бермайди, балки шу юқорида кўрсатилган объектив ўзгаришларга субъектив ўзгариш қўшилганда ... революция пайдо бўлади.

XVII – XVIII асрларда, яъни механика энг ривожланган фан ҳисобланган даврларда гуманитар фанлар методологиясига механик қарашларнинг таъсири кучли бўлган. Бироқ, бу таъсир қанчалик кучли бўлмасин, фақат ўз даврида, аниқ фанларга хос назарий-методологик асосларнинг ривожланганини ҳисобга олган ҳолда, тарихий характерга эга бўлган.

Демак, механик ҳаракатнинг ўзи эмас, балки ҳаракатнинг бир шакли эканлигини, яъни фалсафа механикадан фарқ қилишини эътироф этмоқ лозим.

XV – XVII асрлардаги ижтимоий-сиёсий ўзгариш:

1. Николай Коперник (1473-1543, поляк астрономи) – оламнинг гелиоцентрик назарияси асосчиси. Юнон олими Клавдий Птолемей (мил.авв 90-160 йиллар)нинг геоцентрик назариясига кўра, Ер бутун чексиз коинотнинг маркази ҳисобланади. Уйғониш даврининг йирик олими Н.Коперник гелиоцентрик назариясини илмий жиҳатдан асослаб берди. Бу таълимотга кўра, коинотнинг маркази – Куёш, Ер Куёш ва ўз ўқи атрофида бир кеча-кундузда айланиб чиқиши ҳақидаги таълимоти. Бу таълимот Ерни Худонинг ўзи мумтоз қилганлиги ҳамда коинот одамнинг имтиёзли мавқеи ҳақидаги диний тасаввурлар билан алоқанинг узилишини билдирарди. Черков уларни қоралади ва таъқиб қилди ва у черков ҳукми билан қатл этилди.

2. Жардано Бруно (1548-1600, Рим) – итальян файласуфи. Коперникнинг системали камчиликларини тўлдирди: олам чексиз, юлдузлар, куёшлар бениҳоя кўп,бинобарин, жониворлар яшайдиган оламлар ҳам кўп деган ғояни илгари сурди. Ҳамма нарса ҳаракатда, узлуксиз ривожланишда, еру осмонда табиат қонунлари мавжуд. Лекин Худо табиатда нарсаларнинг ўзида деб тушунди. “Ғоялар сояси ҳақида” (1582) асарида буларни баён этди.

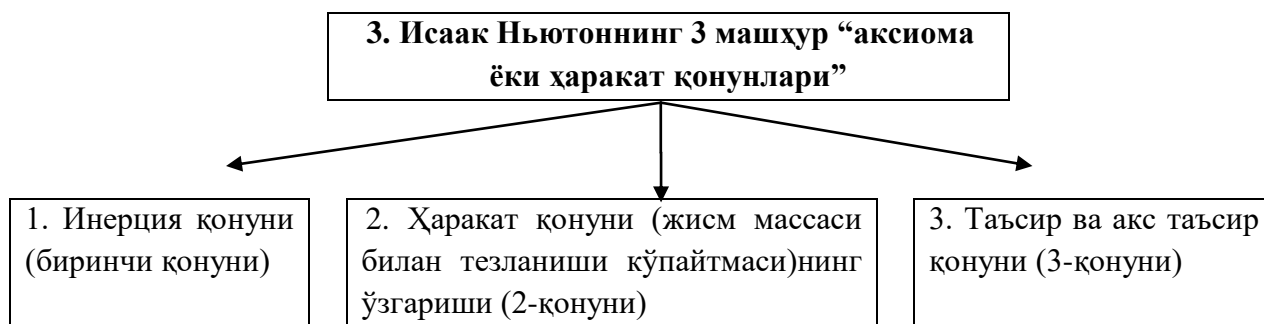
3. Исаак Ньютон (1643-1727, инглиз, Англия) – биринчи бўлиб дунёнинг янги манзарасини яратди. Ньютон яратган дунёнинг механик манзараси ва қарама-қаршиликлар ҳаракати қонунлари:

1) Бутун дунё, коинот (атомдан тортиб инсонгача) абсолют замон ва маконда ҳаракатланади, тортишиш кучлари билан боғлиқ, жисмдан жисмга бўшлиқ орқали ўтади.

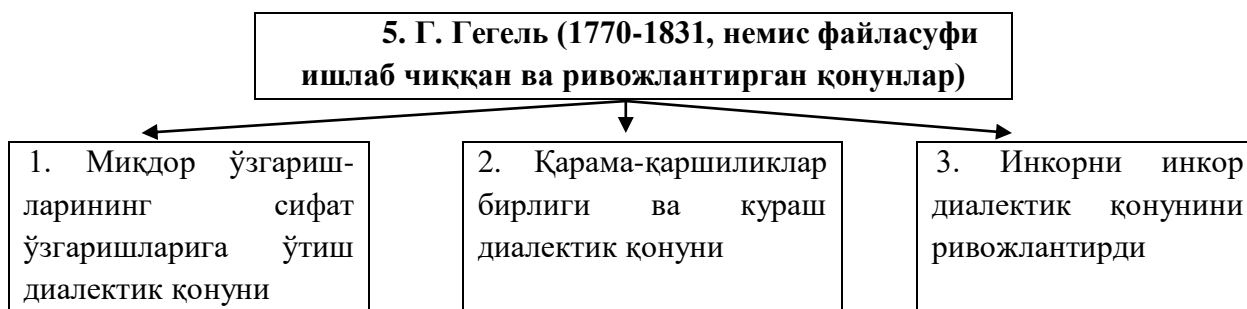
2) Ҳар нарсага етадиган ақл бўлганда олдиндан айтиш мумкин бўларди.

3) Дунёнинг механик манзарасида дунё моддадан иборат, бу моддада атом элементлар объект ҳисобланади, жисмлар атомдан ташкил топган.

4) Атом ва жисмлар ҳаракати мавжуд.

4. Галилео Галилей – атоқли итальян олими (1564-1642), Николай Коперникнинг гелиоцентризм (Ер Қуёш атрофида ва ўз ўқи атрофида айланиши ҳақидаги назария)ни қатъий ҳимоя қилгани учун 1639 йил 22 июнида католик черковининг инквизиция судида тиз чўкиб, тавба қилишга мажбур этилган, унга Ер ҳаракати тўғрисида гапириш ва асарларини нашр этиш таъқиқлаб қўйилган. 1992 йили Рим папаси Иоан Павел II инквизиция судининг бу қарорини нотўғри деб, Галилейни оқлади.

XVIII ва XIX асрлардаги янги замон ғояларининг шаклланиши:

Квант механикаси – атом қобиғидаги микрозарраларнинг ҳаракат қонуниятларини ифода этадиган замонавий физиканинг соҳаси ва назарий асоси бўлиб, асосан зарра, уларнинг ўзаро таъсири, бир-бирига айланиши, атом ва унинг ядросида бўладиган ҳодисаларни ўрганувчи фан. Рентген нурлари (1895), радиоактивлик (Беккерел, 1898), электрон (Томсон, 1897), радиий (Пьер ва Мория Кюрилар, 1898) каби кашфиёларнинг очилиши атом ва ядро физикасини ўрганишни бошлаб берди¹. Квант механикасининг вужудга келиши табиатшунослик фанлари ва механикасининг ривожига, янги ғояларнинг вужудга келишига баракали таъсир кўрсатди.

Чарльз Дарвин (1809-1882, инглиз табиатшунос олими) – турларнинг табиий танланиш йўли билан чиқиши тўғрисидаги эволюцион таълимот асосчиси, инглиз натурфайласуфи. У ўсимлик ва ҳайвонот оламининг бирлигини исботлади. Инсон ва одамсимон маймунлар ўртасидаги генетик

¹Фалсафа: Қомусий луғат. – Т.: Шарқ, 2004 – 196-бет.

умумийликни кўрсатди. “Одамнинг келиб чиқиши ва жинсий танланиш” (1871) асарида одамнинг ҳайвон аждодларидан келиб чиққанлигини табиий-илмий асосда изоҳлаб берди. Кейинчалик шу асарга таяниб Ф. Энгельс “Маймуннинг одамга айланишида меҳнатнинг роли” асарини ёзди.

Ирсият назарияси – Дарвин таълимотини бузиб, социал тенгсизликнинг мавжудлигини кишиларнинг психика ва физиология жиҳатидан тенг қимматли эмаслиги билан изоҳлайди. Бу назария ирқчилик ва мальтусчиликка яқин бўлган назарияни билдирарди.

XIX асрга келиб махсус фанларга хос айрим назария ва ғоялардан фойдаланиб, уларни жамият ҳодисаларига кўр-кўрона татбиқ эта бошладилар. Масалан, Спенсер (1820-1903, инглиз файласуфи) жамиятни жонли биологик организмга ўхшатиб, биологик организмларнинг ривожланиш қонуниятларини жамият тараққиётига, социал даирвнистлар органик дунёдаги ҳаёт учун кураш қонуниятларини жамиятга татбиқ этдилар.

Позитивизм (лот. ижобий) – Ғарб мамлакатларида кенг тарқалган фалсафий йўналиш. Унинг диққат марказида фалсафа ва фан муносабати масаласи туради. XIX аср 30-40-йилларида Францияда эски фалсафий анъаналардан узил-кесил воз кечиш ва янги илмий фалсафа яратиш зарурлиги тўғрисида Огюст Конт (1798-1857) баҳс-мунозаралар юритади ва позитивизм фалсафасига асос солади. Позитивизм фалсафий йўналишининг асосий ғояси – ҳақиқий ижобий билимга фақатгина илмий билиш орқали эга бўлиш мумкин. Фалсафа мустақил фан статусига даъвогарлик қилмасдан, балки фан учун зарур бўлган илмий билимлар синтезини амалга ошириши лозим. О.Конт фанларни классификация қилиш тамойилидан келиб чиқиб, жамият ҳақидаги позитив фанни “Социология” деб атади.

Неопозитивизм (юн. янги ва лот. ижобий) – позитивизмнинг замонавий шакли. XX асрнинг фалсафий оқимларидан бири. Бу оқим фалсафий тафаккурга тажрибанинг “позитив”– ижобий натижаларини қарши қўяди. Фалсафа ва фаннинг ўзаро муносабати масаласи. Фанга қўшган ҳиссаси: 1) тафаккур, билиш жараёнларининг мантиқий тадқиқоти фақат тил (гап) шаклида амалга оширилиши мумкин; 2) тил шаклидан формал – мантиқий шаклга ўтиш янги имкониятларни яратади; 3) тил таҳлилининг янги осон формаллашувчи турларини яратдилар. Неопозитивизм ижтимоий тараққиётнинг умумий объектив қонунларини инкор қилдилар. Ижтимоий ҳодисалар табиат ва социал тарихий қонуниятлар асосида юз беради. Тадқиқотлар аниқ, қадрият ва мафқуралардан холи бўлиши лозим дейди.

Альберт Эйнштейн (1879-1955) – немис физиги, нисбият назарияси фазо, вақт, ҳаракат, модда, ёруғлик ва тортилиш ҳақидаги янги тасаввурларга олиб келди. У нисбийлик назариясини Ньютон механикасидан фарқли равишда

замон ва макон абсолют эмас, деган ғоя билан асослади. Фазо ва вақт, материя, ҳаракат бир-бири билан уйғун алоқада. Нисбийлик назарияси фандан абсолют макон ва замон тушунчаларини чиқариб ташлади. Макон ва замон борлиқнинг материяга боғлиқ бўлмаган мустақил шакллари дея субстанционал талқин этиш нотўғри эканлигини очиб берди.

Нильс Бор (1885-1962, даниялик физик) – Квант назариясини яратувчилардан бири. У атом физикаси ривожининг ижтимоий-сиёсий оқибатларидан ниҳоятда ташвишланган. У уруш хавфини бартараф қилиш мақсадида атом куроли устидан қаттиқ назорат ўрнатишни даъват қилган. Нобель мукофоти лауреати (1922).

Умуман, информацион ахборот таълимоти қуйидаги инқилоблар билан боғлиқ:

1. Биринчи инқилоб: (милодий 1 минг йиллик): Птоломейнинг геоцентрик назарияси, тизими.

2. Иккинчи инқилоб: Н. Коперник (XVI аср ўрталари) гелиоцентрик назарияси вужудга келди.

3. Учинчи инқилоб: 1964 йилдан бошланди. XX аср 80-йиллари ўрталарига келиб, кўпгина мамлакатлар ахборот ривожланиши йўлига: Интернет, мультимедия, космонавтика, ОАВ ривожланган сим ўтказувчи, уяли, радио ва сунъий йўлдош алоқасига асосланган ахборот тизимига ўтдилар.

“Ахборотлашган жамият” назариясига кўра (Дж Белл, У. Росту, З.Бжезинский, О. Тоффлар, Е. Масуда, Дж. Мартин ва бош.) ёки бошқача қилиб айтганда:

1. Цивилизацион жамиятлар:	2. Формацион жамиятлар:
1. Анъанавий жамият.	1. Ибтидоий жамият.
2. Индустириал жамият.	2. Қулдорлик жамияти.
3. Постиндустириал жамият.	3. Феодал жамият.
4. Ахборотлашган жамият.	4. Капиталистик жамият.
5. Фуқаролик жамияти.	5. Социалистик-коммунистик жамият.

Ўрта Осиёда XVI-XVIII асрлардаги хонлик ва амирликлар даврида ғоялар тизими. XVI аср бошларида заифлашиб бораётган Темурийлар салтанатига Дашти қипчоқ томондаги ўзбеклар ҳукмдори Муҳаммад Шайбонийхон Мовароуннаҳр ва Хуросонни нисбатан осон эгаллаб олди. Кейинчалик Шайбонийхон 1500-1501 йилларда Самарқанд ва Бухорони, 1504 йилда Хисор вилоятини, 1504-1505 йилларда Урганчни, 1506-1507 йилларда Хуросон пойтахти Ҳирот ҳамда Балхни, Марв, Машҳад ва Нишопур шаҳарларини забт этди. Тошкент, Фарғона ва Сирдарё ерлари ҳам Шайбонийхонга қарам бўлиб қолди. Шундай қилиб, Моваруннаҳр ва Хуросон

бирлаштирилади ва Шайбонийлар сулоласи ҳукмронлиги қарор топди. Шайбонийхон жанубда Эрон шоҳи Исмоилшоҳ билан тўқнашиб, 1510 йилда Марв яқинида бўлган жангда Шайбонийхон қўшинлари енгилди, хоннинг ўзи ҳам ҳалок бўлди. Исмоилшоҳ Хуросон ва Хоразм ўлкаларини, Шимолий Афғонистонни ҳам босиб олди. Самарканд эса Шайбонийлар ҳукмронлигида қолди. Хивада Шайбонийлар ҳукмронлиги 1770 йилгача давом этди. Бу даврга келиб Туркистон 3 хонликка бўлинди: Хива хонлиги, Бухоро хонлиги (амирлиги) ва Қўқон хонлиги.

Қўқон хонлиги Фарғона водийсини, Хўжанд, Ўратепани бирлаштиргач, Қўқон хонлигининг мустақиллиги XVIII аср ўрталарида Бухоро давлати томонидан тан олинди. XVIII аср охирида Қўқон хонлиги Тошкентга бўйсундирилди.

Хонликларда пахта, ипак ва жун газламалари етиштириш, тикувчилик, кулолчилик, темирчилик, заргарлик, кончилик, дурадгорлик асосий ҳунармандчилик тармоқлари ҳисобланарди. Хонликлар тарихи иқтисодий ва маданий ҳаётининг бир текисда бормаганлигидан, айрим даврларда силжиш кузатилади, хонликлар ўртасидаги ўзаро кураш авж олган йилларда эса таназзуллик ҳоллари юз берган.

Чор Россияси бутун Сибирни босиб олиб, Ўрта Осиёга силжиш қилмоқда эди. Россия билан Қўқон хонлиги бевосита чегарадош эди. Рус ҳукуматининг Қўқон хонлигига тазйиқи кучайди. Бу ёвуз ниятни барча ўзбек хонлари тушунарди, аммо, ожизлиги туфайли тажовузни бартараф этишга чора тополмадилар.

Вазият учала хонликни бирлашиб, душманни даф этиш йўлидан боришини талаб қиларди. Амалда эса бунинг акси бўлди. Улар бирлашиш ўрнига ўзаро курашни авж олдирдилар. Хусусан, Қўқон хонлигида нотинчлик, ҳокимият учун ички кураш авж олиб кетди. Умуман, Туркистон жаҳон тараққиёти жараёнидан тобора четда қолаверди, илғор давлатлардан орқада қолди. Ислом Каримов “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” (1998) асарида таъкидлаганидек, “Нега жаҳонга Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад Хоразмий, Ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Имом Бухорий, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур каби буюк сиймоларни берган бу миллат XVII-XIX асрларга келиб, шу чоққача эришган юксалиш даражаларидан тушиб кетди? Аждодларимизнинг қаттиқ қаршилигига қарамай, чор Россиясининг ўлкамизни нисбатан осон забт этишида ана шу қоқоқликнинг ҳам ўрни бўлмаганмикан?”¹.

¹Каримов И. А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т. 7. – Т.: Ўзбекистон, 1999 – 136-137-бетлар.

**Чор Россиясининг ўлкамизни забт этиши ва қолоқликнинг
бир қатор сабаблари:**

→	1. Хонликларнинг асрлар давомида ўзгармай келган давлат идора усули.
→	2. Иқтисодий ва маданий маконда яшаб келган аҳолининг 3 та хонлик ва амирликларга бўлиниб кетиши.
→	3. Хонликлар ичидаги поракандалик, бошбошдоқлик, ўзаро ҳокимият учун ички кураш, иғво, низо-жанжаллар, урушлар.
→	4. Этник гуруҳбозлик, қабилаларнинг қовушмаслиги, жипсмаслиги.
→	5. Ягона Ватан тушунчаси қадрининг англаб олинмаганлиги.
→	6. Туркистон халқини бирлаштириш ғояси остида уюштира оладиган етук йўлбошчи топилмаганлиги.
→	7. Хон ва беклар томонидан оддий халққа ғайриқонуний солиқ ва тўловларнинг кўплиги.
→	8. Ирригация иншоотларига эътиборнинг деярли йўқлиги.
→	9. Ерга бўлган мулкчилик муносабатларининг эски усули ҳукмронлиги. Ҳукмдорлар ер эгаси бўлиб, деҳқонларга ернинг хатлаб, ижарага берилмаганлиги. Деҳқоннинг ерга эга эмаслиги. Иқтисодий ночорлик.
→	10. Товар – пул муносабатларининг ривожлантирилмаганлиги.
→	11. Ўрта Осиёнинг жаҳон бозоридан ажралиб қолганлиги ва ҳоказолар.

Маълумки, инсоният асрлар давомида мустақиллик ғоясини устувор қилиш учун курашиб келди. Масалан, XVIII-XX асрлар инсоният тарихида мустамлакачилик асоратига тушиб қолган халқларнинг мустақил давлатлар тузиш учун курашлари давом этди. Шимолий Америка аҳолисининг мустақиллик учун кураши 1776 йилнинг июлида “Мустақиллик декларацияси”ни қабул қилиш билан якунланди. XVIII асрнинг 90-йилларидан бошлаб XIX асрнинг биринчи чорагигача бўлган даврда Лотин Америкаси халқлари испан, португал, француз мустамлакачиларига қарши курашиб, бирин-кетин ўз мустақил давлатларини барпо этди. 1830 йилда Юнонистон Усмонли турклар империясидан ажралиб, ўз мустақиллигига эришди. XVIII-XIX асрларда дунёнинг қарийб ярмини ўз мустамлакаларига айлантирган Буюк Британия истибдодига қарши олиб борилган курашлар натижасида 1876 йилда Канада, 1907 йилда Австралия, 1910 йилда Жанубий Африка, 1921 йилда Ирландия, 1947 йилда Ҳиндистон ва Покистон халқлари ўз мустақиллигини қўлга киритди.

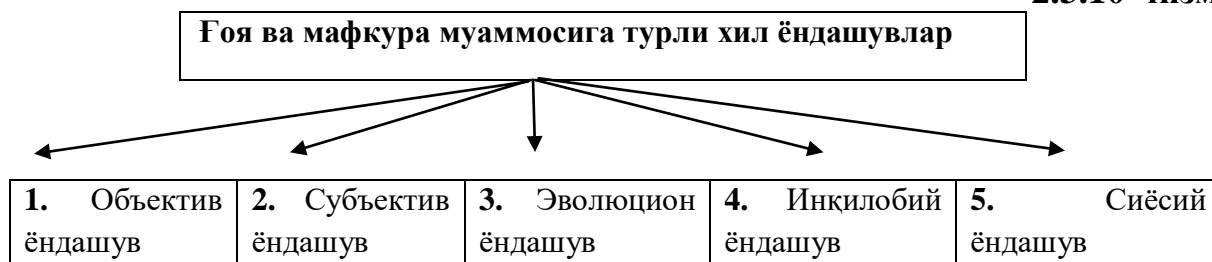
ХІХ аср охири ва ХХ асрнинг 90-йилларида шаклланган ғоялар тизими.

1. Прагматизм (юн. “прагма”- иш, ҳаракат) – ҳаракат, интилиш маъноларини ифодалаб, шу ҳаракат орқали муайян фойда, манфаатларга эга бўлишни, шахснинг мақсади саъй-ҳаракатлари, фаолиятлари унга, меҳнатига мувофиқ наф, фойда келтиришини ифода этади. Ғарб кишисида табиатан индивидуалист бўлиб, манфаат омили унинг барча ҳаракатларини фаоллаштиради, фаол шахс саъй-ҳаракатлари учун асосий мезон вазифасини ўтайди. Бизда эса, шахсий фойда излаш бошқалардан кўра, ўзини кўпроқ ўйлаб иш тутиш одоб доирасидан четдаги ҳол саналиб, кишини жамоадан бегоналаштирувчи, уни гўёки худбин қилиб қўювчи омил вазифасини бажариб келган. Прагматизм, амалиётида инсонга нима кўпроқ фойда келтирса, ўшанга кўпроқ аҳамият бериш зарур, деган ғояни илгари суради.

2. Экзистенциализм (лот. мавжудлик) – ХХ аср биринчи чорагида маънавий ҳаётнинг эҳтиётларига жавоб сифатида юзага келган фалсафий таълимот. Ҳар бир нарсага ақл кўзи билан қараш аста-секин турмушнинг бош тамойилига айланиб боради. Экзистенциалистик ёндашув инсонни онгли, ҳушёр, сергак, ўзини тирик, оқил мавжудот сифатида доимий англаш ва ҳис этиб туришга ундовчи кучдир.

Ислом Каримов таъкидлаганидек, экзистенциалистик, яъни ҳаётга бугунги талаблардан келиб чиқиб, ҳушёр ва оқилона ёндашувларни ёшларимиз феъл-авторларига синдириш нечоғлик долзарблигини яна равшан кўрсатади. Экзистенциалистик ёндашув инсонда ўзини доимий тарзда янгилаб бориш, ташқи шарт-шароитларга мослашувчанлик, ўзини ўзи муҳофаза эта билиш, мунтазам равишда такомиллашувга эҳтиёж сезиш хусусиятларини таркиб топтиради. Экзистенциализм ўз сўзи, иши ва тақдири учун масъуллик ҳиссини ҳам таркиб топтиради.

3. Рационализм (лот. ақллилик, ақл) – ақлни билишнинг ва кишилар хулқ-атворининг асоси деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш. Рационализмга кўра, илмий билимга билишнинг манбаи ва унинг ҳақиқатлиги – ақл воситасидагина эришилади. Рационализм маърифатпарварлик мафкураси вакиллариининг фалсафий манбаларидан бири. Жамиятни мақсадли бошқариш халқимиз табиатига ўтмишдан салбий мерос сифатида ўтган иррационалистик кайфиятлардан, яъни воқеликни чуқур ҳис этмаслик, юз бераётган жараёнлар, ўзгаришларни, ташқи ва ички хавфларни англаб етмасдан ғафлатда яшайверишдан ишончли муҳофаза этади.

1. Объектив ёндашув – ташқи оламдаги мавжуд предмет ва ҳодисаларни фалсафий таҳлил қилиш, билиш жанаёнида субъектив хоҳиши ва иродасига боғлиқ бўлмаган объектив қонуниятларни ҳисобга олинган ёндашувдир. Ижтимоий воқеликни билишда объективлик масаласини непозитивизм намояндари, хусусан Б.Рассел умуминсоний манфаатларга мос келишлик даражаси билан ўлчаб, уни мезон қилиб олди. XX асрнинг ўрталарида ижтимоий воқеликка янгича ёндашиш кераклигини ижтимоий заруратга айлантирди ва “Янгича фалсафий тафаккур” ҳамда “Янгича сиёсий тафаккур” услубининг шаклланишига асос бўлиб хизмат қилди.

2. Субъектив ёндашув – объектив оламдаги барча нарса ва ҳодисаларнинг мавжудлиги ва ўзгариб боришини фақат субъектив фаолиятга боғлаб тушунтирувчи ёндашув. Субъектив ёндашув назарий ва амалий фаолиятини мутлақлаштириб, табиат ва жамиятдаги нарсалар, ҳодисалар ва - ғоявий жараёнларнинг, уларнинг ўзига хос хусусиятлари ва ривожланиш қонуниятлари объектив тарзда мавжуд эканлигини тан олмайди. Материалист ва идеалист деб аталадиган кишиларнинг асосий мақсади инсоният ҳаётини яхшилаш, фикрлар хилма-хиллигига йўл қўйиш, мавжуд келишмовчиликларни сиёсий йўллар билан ҳал қилиш, мафкуравий иммунитет масалаларини ўртага ташлайди.

3. Эволюцион ёндашув – (эволюция – юнон. – авж олдириш, ривожлантириш) – революцион инқилобга ва инқилобий йўлга қарши бўлган ижтимоий ривожланиш усули тўғрисидаги фалсафий таълимот. Замонавий эволюцион назария бутун борлиқни ривожланишда, деб қарайди. Эволюция назарияси XIX асрда пайдо бўлди. Ч. Дарвин ўзининг турларнинг келиб чиқиши тўғрисидаги таълимотида органик оламнинг тадрижий ривожланиш қонуниятларини кўрсатиб берди. XX асрда табиатшуносликда “катта портлаш назарияси” пайдо бўлиши билан коинотнинг кейинги эволюциясига қатор аниқликлар киритилди. Ҳозирги замон табиатшунослиги “ҳар қандай мавжудот эволюция натижаси”дир, деган ғояга асосланади. Дунёнинг замонавий назарияси эволюциянинг умумий характерга эгалигини исботламоқда¹.

¹Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009 – 646-бет.

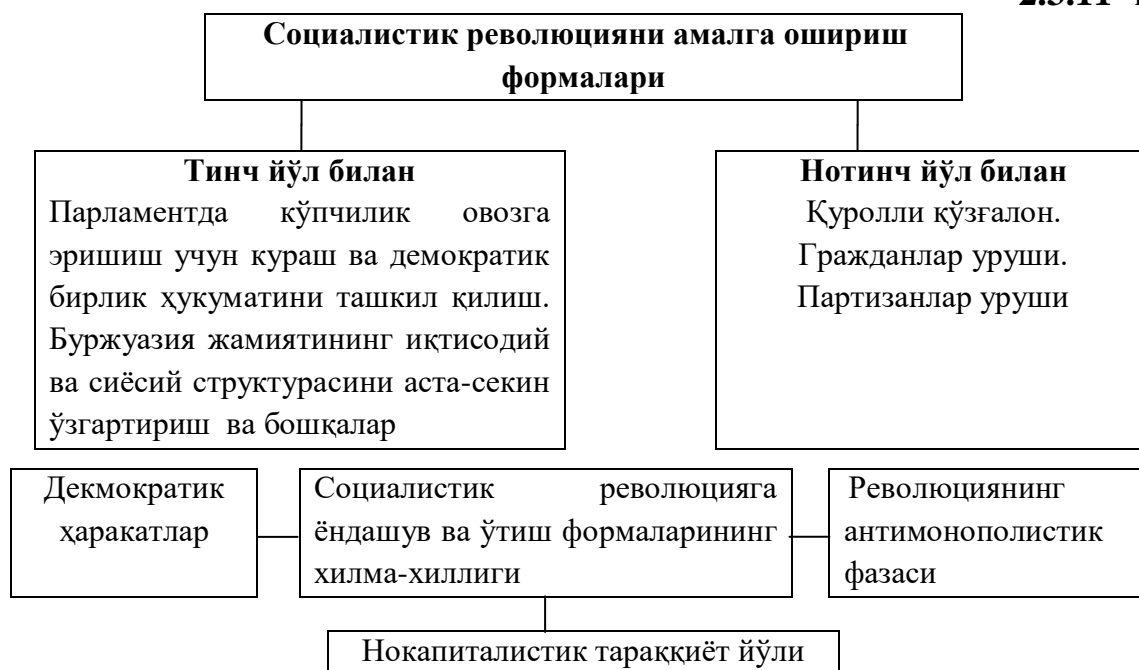
Ўзбекистоннинг мустақилликни мустаҳкамлаш, демократик жамият бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш йўли жаҳон мамлакатлари тадрижий тараққиётининг илғор ютуқларига асосланган. Бу борада амалга ошаётган “Тараққиётнинг ўзбек модели” ана шу мезонларга жавоб беради.

4. Инқилобий ёндашув (араб. – ағдармоқ, тўнгармоқ) – табиат, жамият ёки тафаккур ривожига рўй берадиган туб сифат ўзгариши, бир сифат ҳолатидан иккинчи сифат ҳолатига ўтиш жараёни, собиқ Иттифоқда мутлақлаштирилган революция маъносини англаувчи тушунча. Инқилоб ижтимоий, сиёсий, геологик, илмий-техника, маданий соҳалар моҳиятини англаувчи таянч сифат ўзгаришларини белгилайдиган атама тарзида қўлланилади. Инқилоб (революция) жамият тараққиётининг босқичма-босқичлиги, тадрижийлиги ҳолатидан кескин сифат ўзгаришларига ўтиш жараёнларини англатади.

Инқилоб билан тадрижийлик (эволюция) ўзаро нисбатлари масаласи ижтимоий тафаккурнинг энг долзарб ва мураккаб муаммоси бўлиб, жуда узоқ муддат давомида муддатли содир бўлаётган баҳс-тортишувлар мавзусини ташкил этади. Инқилобни инкор этаётган гуруҳ мақомлари тобора мустаҳкамланиб бораётганлиги ҳозирги инсоният тараққиётида амал қилаётган умуминсоний манфаатлар ва қадриятлар устуворлиги қонунияти моҳиятидан келиб чиқаётган зарурат бўлиб, қарама-қарши туриш (барбод қилиш)дан ҳар томонлама ҳамкорлик (яратувчанлик) қилиш афзалликларини ифода этади.

Умуман, революция (инқилоб) тушунчаси тарих учун жуда мураккаб. Марксизм-ленинизм таълимотига кўра, социал революциялар бир ижтимоий формациядан иккинчи бир ижтимоий формацияга ўтиш жараёни бўлиб, бунда ишлаб чиқариш кучлари билан ишлаб чиқариш муносабатлари зиддияти натижасида юз берадиган жараёндир. Масалан, ибтидоий тузумдан қулдорлик, қулдорликдан капиталистик тузумга ўтиш деб баҳоланган. Социалистик революция эса фақат капиталистик тузумдан коммунистик формациянинг қуйи фазаси социализмга ўтиш, бунда буржуа машинасини мажақлаб пролетариат диктатурасини ўрнатиш воситаси деб қаралган.

Революция, деб тасниф қилинадиган сиёсий ўзгаришлар ўз мақсадларига етиш учун лаёқатли ҳокимиятни қўлга олиш ва зўрлик ишлатишга, шунингдек, жамиятда ислоҳотлар ўтказишга қодир бўлган оммавий ижтимоий ҳаракатларни тақозо қилади.

5. Сиёсий ёндашув – ижтимоий-сиёсий жараёнлар ва маънавий ҳаётни бошқариш, мавжуд муаммоларни ҳал қилиш, жамиятни ривож топтиришда давлат ҳокимияти аралашуви, бошқаруви асосида ҳал этиш билан боғлиқ бўлган сиёсий ғоялар, концепция ва назарияларга таяниб ёндашувдир. Сиёсий бошқарув жараёнлари давлат ҳокимияти механизмининг шаклланиши билан боғлиқ. Сиёсий ёндашув сиёсий жараёнларнинг актуал ҳолатигина эмас, балки сиёсий онг ҳолатини ҳам ўзида ифода этади.

XIX аср охири ва XX аср мафқураси, унинг ўзига хос хусусиятлари. XIX аср охири ва XX аср бошида вужудга келган жадиличлик ҳаракатининг тараққийпарвар намояндалари – Бехбудий, Фитрат, Чўлпон, Мунаввар қори, Абдулла Авлонийлар ижоди ва фаолиятида маърифатпарварлик ғоялари янада кучайди. Улар янги мактаблар қуриш, ёш авлодни илмли қилишга, маърифат ва тараққиёт учун курашга катта ҳисса қўшган мутафаккирлардир. Уларнинг асарларида миллат ва Ватан тақдири, ахлоқ ва таълим-тарбия каби масалалар, халқларни бирлаштириш, бутун ўлкани маърифий тараққиёти учун кураш ғоялари илгари сурилган¹.

Шунингдек, халқни асрий қолоқликдан қутқариш йўллари, иқтисод, тадбиркорликни ривожлантириш, мамлакатни хомашё қарамлигидан халос этиш, маърифат ва маънавитни юксалтириш масалалари ёритилиб, жаҳон фани ҳамда техникаси ютуқларини ўрганиш каби ғоялар ҳам жадиждар фаолиятининг асосий мезонларидан бири эди. Уларнинг миллатпарварлик ва ватанпарварлик руҳи билан суғорилган ғоялари ҳозир ҳам маънавият ҳамда маърифатни раванқ

¹Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: “Akademiya”, 2011 – 28, 28-бетлар.

топтиришда, халқнинг ўзлигини англашида муҳим аҳамиятга эга. Абдулла Авлоний “Туркий гулистон” ёхуд ахлоқ китобида инсонга хос ахлоқий хусусиятларни “Яхши хулқлар” ва “Ёмон хулқлар”га ажратган, уларни миллий педагогика нуқтаи назаридан тавсифлаган.

2.4. XX аср охири – XXI аср бошидаги мафкуравий жараёнлар

XX асрнинг охирида собиқ Иттифоқнинг парчаланиши, унинг ҳукмрон мафкурасининг барбод бўлиши республикаларнинг умумий-сиёсий жиҳатдангина эмас, балки янги мафкуравий вазиятни ҳам вужудга келтирди. Ушбу вазиятнинг моҳияти бир қатор жиҳатларга боғлиқ.

Биринчидан, собиқ шўролар ҳукмронлиги шароитида коммунистик мафкура, минтақа халқлари азалдан қон-қардош бўлишига қарамасдан, уларни зўрма-зўраки “бирлаштириб” турган эди. У минтақа халқлари онгига зўравонлик билан “СССР – ягона Ватан” ва “Совет халқи – янги тарихий бирлик” деган тушунчаларни сингдиришга зўр бериб уринар эди. Минтақадаги собиқ иттифоқдош республикалар мустақилликни қўлга киритиши билан бу мафкура барбод бўлди¹. Уларнинг ҳар бири онгида ўз ички ҳаёти ва истиқлолини мустаҳкамлаган, барқарорликни таъминлаш ва ўзлари учун мақбул бўлган тараққиёт йўлини белгилаб олишдек жуда мураккаб вазифалар юзага келди. Бу жараён минтақа мамлакатларининг ўзаро муносабатларини уйғунлаштиришга хизмат қиладиган маънавий-мафкуравий омиллар шаклланишига таъсир ўтказиши табиий.

Иккинчидан, минтақадаги мамлакатлар ўз мустақиллигини қўлга киритган бўлишига қарамасдан, 1991 йил ўрталаригача собиқ марказ ҳали ўз ҳукмронлигини қайтадан тиклашга мойил эди. Шунинг учун ҳам у минтақа мамлакатларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатлараро зиддиятларни келтириб чиқариш каби сиёсатни давом эттирди. Бу, ўз навбатида, маълум даражада, минтақа халқларининг ўзаро муносабатларига ҳам муайян таъсир кўрсатди.

Учинчидан, мустақилликни қўлга киритган минтақамиз мамлакатларини ўз таъсир доирасига ўтказиш учун яна бошқа қатор давлатлар ҳам ҳаракатни бошлаб юборди. Уларнинг кўпчилиги ташқаридан беғараз ёрдам кўрсатгандай бўлиб кўринсалар-да, аслида ҳар бир кўрсатаётган “ёрдамлари” эвазига ўз мавқеини мутаҳкамлашга ҳаракат қилгани сир эмас.

Ана шу интилишлар ҳам минтақа мамлакатларининг мустақиллик шароитида юзага келган муаммоларни ўзаро яқдиллик билан ҳал қилишга хизмат қиладиган умумий омилнинг юзага келишига ўз таъсирини ўтказди.

¹Назаров Қ. Гоялар фалсафаси. –Т.: “Akademiya”, 2011. – 276-277-бетлар.

Тўртинчидан, минтақада юзага келган муаммоларни ҳал қилишга хизмат қилувчи янги маънавий-мафкуравий муҳитни шакллантириш эҳтиёжи ҳам ошиб борди. Бу борада узоқ вақт мустамлака сифатида яшаган республикалар зўравонлик билан ўтказиб келинган умумий тамойиллардан воз кечиб, ўзига хос тараққиёт йўлига ўтиб олишди. Аммо Афғонистонда уруш алангаси ўчмагани нафақат мамлакатимиз, балки минтақадаги барча мамлакатлар учун ҳам жиддий хавф-хатар манбаини вужудга келтирди.

Бешинчидан, Ўзбекистон ўзининг иқтисодий салоҳияти, хомашё ресурсларига бойлиги, ишчи кучи ва демографик имкониятлари, геосиёсий жойлашувига кўра минтақада етакчи ўрин тутди. Бинобарин, Ўзбекистонга нисбатан бўладиган ҳар қандай хавф-хатар, албатта, бутун мамлакатга таъсир қилади. Шу маънода, турли сиёсий кучлар ва ҳаракатлар минтақадаги вазиятни кескинлаштириш ҳамда минтақа давлатларини унга жалб қилишнинг турли йўл ва услубларини ишга солаётир. Аслида бу уринишларга минтақа мамлакатлари ва халқлари ўртасида мавжуд бўлган азалий дўстликка путур етказишга қаратилган мафкуравий ҳаракатлар, деб баҳо бериш мумкин.

XX асрни халқаро ҳаёт ва давлатлараро муносабатларнинг энг мафкуралашган даврларидан бири дейиш мумкин. Якка мафкура ҳукмронлигига асосланган давлатларнинг мавжуд бўлгани, дунёнинг айнан мафкура асосида қутбларга бўлиниши, ана шунга таянган икки қутблик ва “совуқ уруш” сиёсати бу асрнинг мафкуравий қиёфасида катта из қолдирди. Буларнинг барчаси мафкуралашув, яъни идеологизациянинг амалиёти ва оқибати қандай бўлишини кўрсатиб турибди. XX асрда вужудга келган фашистик давлатлар, собиқ Иттифок ва унинг иттифоқчилари айнан мафкуралашуви туфайли ягона ғояни мутлақлаштириш, унга қарши ёки фарқ қилувчиларни аёвсиз йўқотишга асосланган тузумнинг яққол намунаси дир.

Агар жамият тараққиётига “Инсоният тарихи – ғоялар тарихидир” деган тамойил асосида назар солинса, XX асрда бу жиҳатдан давлатларнинг 3 хил йўлдан борган шакли ривожланиши маълум бўлади:

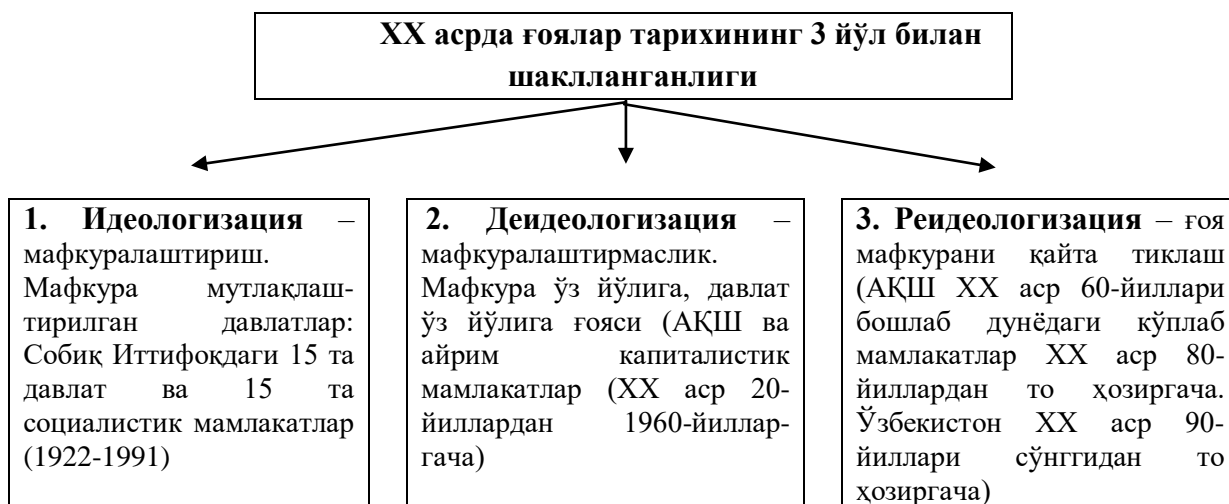
1) Муайян ғоя ва мафкура мутлақлаштирилган (идеологизациялашган) давлатлардир. Бунда бирон-бир синф, партия ёки қатламга оид мафкура мутлақ ҳукмронлик даражасига кўтарилади, бошқа мафкура ва қарашларга йўл қўйилмайди. Ўзгача қарашдаги кишилар йўқ қилинади, уларга хос ғоя ва мафкуралар таъқиқланади. Собиқ Иттифок, баъзи социалистик лагерь мамлакатлари ва фашизм ҳукмрон бўлган давлатлар бунга мисол бўла олади.

2) Юқоридаги ҳолатнинг халқлар ва давлатлар бошига ниҳоятда катта кулфатлар келтиргани, фашизм ва коммунизмнинг моҳиятан бир хил, аммо бир-бирига қарама-қарши мамлакатлар ҳаётини бутунлай қамраб олгани, охир-

оқибатда 1-2-жаҳон урушларни келтириб чиқаргани Ғарбдаги кўпгина мамлакатларни бошқача йўлдан боришга мажбур қилди. Бу йўл сиёсат ўз йўлига, мафкура ўз йўлига – давлат ўз йўлига деган қараш (деидеологизация) асосида шаклланди. Аммо XX асрнинг 60-йиллари охирига келиб бу йўл ҳам тўғри эмаслиги, ғоя ва мафкурасиз миллат, давлат ва жамият ҳаёти ҳалокатли бўлиши мумкинлиги, жамиятда умумий бир ғоявий тамойиллар лозимлиги аниқ бўлиб қолди.

3) **Демократия**, фикрлар ранг-баранглиги, виждон эркинлиги, инсон ҳуқуқлари устувор бўлган жамиятда қандай қилиб умумий мафкуравий тамойиллар бўлишига эришиш мумкин? деган саволлар пайдо бўлди. Ана шу саволларга жавоб тариқасида илғор демократик давлатларда ғоявий тараққиётнинг замонавий йўли – **реидеологизация тамойиллари асосида ҳаёт кечиришга ўтилди**. Бунда бирон-бир мафкура ҳукмрон ва давлат мафкураси даражасига кўтарилмайди. Балки давлат бу соҳада ҳам асосий ислохотчи сифатида иш юритади. У жамиятдаги тинчлик, барқарорлик, муштарак мақсадларга эришиш учун бошқа соҳалар каби ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам тараққиётнинг ҳамма учун бирдек аҳамиятга эга бўлган умумий тамойилларига бутун жамият миқёсида амал қилишини кафолатлайди. Бунда давлат мафкурачи эмас, балки жамиятдаги фикрлар хилма-хиллиги, қарашлар ранг-баранглиги учун ҳуқуқий-сиёсий кафолатлар, ғоявий асослар ва мафкуравий имконият доимо мавжуд бўлишини таъминлайди. (Маърифат, 2001 йил 18 июль).

2.4.1-чизма

Жаҳоннинг демократик мамлакатлари тажрибасида мафкуравий тарбиянинг бой имкониятлари, турли намуналари тўпланган. XX аср бошларидан то 60-70-йилларигача Ғарбий Европа ва АҚШда мафкурасизлашувга, яъни ижтимоий ҳаётни мафкурадан холи (деидеологизация) этишга уриндилар. Лекин бу йўл ўзини оқламади. Чунки

тарбиядаги мафкуравий бўшлиқ ўз асоратларини кўрсата бошлади... Натижада “мафкуравий янгиланиш”, “қайта мафкуравийлашув” (реидеологизация)га кучли зарурат туғилди ва мафкурасизлик хатосини тузатишга киришилди. Шу тариқа, Ғарбий Европа ва АҚШнинг позитивистик педагогикаси ижтимоий қадриятларга эътиборни, мафкуравий тарбияни ўз ичига олувчи “мактабда ўқувчиларни сиёсий индоктринациялашни амалга ошириш” концепциясини ишлаб чиқиб, уни ҳаётга татбиқ қила бошлади.

Ўзбекистон давлати собиқ СССР даврида идеологизация (мафкуралаштириш) йўлидан 1991 йилгача келди. Сўнгра деологизациялаштирилди. Ислом Каримов 1998 йил “Тафаккур” журнали бош муҳаррири билан суҳбатида “Жамият мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин”, 2000 йил “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” (“Фидокор” газетаси муҳбири билан савол-жавоблари) суҳбатидан сўнг Ўзбекистон реидеологизация (2000) йўлини танлади. Америка мактабларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш – ўз миллий манфаатларини ҳимоя қилувчи восита сифатида қаралади. Шу сабабли АҚШнинг “Миллат” (“The Nation”) журнали “Агар ижтимоий фан ўқитувчиси мактаб синфидан ўзининг либерал қарашларини билдирадиган жой сифатида фойдалана бошлар экан, у тез орада ишсизга айланади”, - дея огоҳлантирди.

Совет даврида коммунистик партиянинг гегемонлиги ва унинг оқибатларини қуйидаги чизма орқали тасвирлаш мумкин.

2.5.2-чизма

2.4.2-чизма. Мустабид тизимдан қолган оғир мерос.

Мустабид тизим муаммолари таркибида: ҳукмрон коммунистик мафкура давлати кучининг сақланиши; кенг тарқалган қўрқув ва ваҳима; “Пахта иши” деган тухмат билан тазйик, таъқиб, ноҳақ қамалишлар; халқ кайфиятидаги тушкунлик, бир миллионга яқин ишсизнинг мавжудлиги; аҳоли 45 фоизи (9 миллион киши)нинг даромади кун кечириш учун зарур бўлган энг паст даражадан (жон бошига ойига 75 сўм) ҳам пастлиги; ижтимоий инфратузилма муассасалари – мактаб ва касалхона бинолари 60 фоизининг нобоплиги; Юртимизда 1700 та мактаб авария ҳолатида экани қурилаётган мактаблар сони эса аҳолининг кўпайиш суръатини аранг қондириш; соғлиқни сақлаш соҳаси, касалликлар, болалар ўлимининг ўта аянчли аҳволи; одамларнинг оддий ичимлик суви билан таъминланмагани; Амударё ва Сирдарё қуйи оқимларида яшаётган 4 миллионга яқин аҳоли аҳолининг ниҳоятда мушкуллиги; Орол муаммосидан Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқларининг безовта, бесаранжомлиги; хомашё етказиб беришга асосланган бир ёқлама иқтисодийнинг қарор топгани; эртанги кунга ишончсизликнинг ортиши ва озгина учқун чиқса ловуллаб ёниб кетиши мумкин бўлган вазиятни кўрсатадиган ўта жиддий мисолларни келтириш мумкин.

1. Фарғона воқеалари. Қрим татарлари ва месхети турклари Иккинчи жаҳон уруши даврида Ўрта Осиёга (Фарғона ва Тошкент областларига) депортация қилинган эди. Бу халқ собиқ Иттифоқ раҳбариятига бир неча бор мурожаат қилишига қарамасдан, уларни Қримга қайтаришмади. Ярим йил тайёргарликдан сўнг 45 йил давомида СССР ҳукуматидан Қримга, Месхетияга қайтаришни талаб қилавериш чарчагач, 1989 йил 23 май ойда нима қилиб бўлса ҳам кетишни режалаштирган туркларнинг фаоллашувидан, худди шу ойда ишсизлик жонларига тегиб, намоийшларга ҳозирланаётган Фарғона ёшларининг соддалигидан фойдаланилди. Натижада шўрпешона турклар Россиянинг кимсасиз бўлиб ётган қишлоқларига кўчирилди. Бошқача қилиб айтганда, улар янги шароитда янгича сургунга грифтор этилди. Москва таъсири билан юз берган Фарғона воқеасида 103 киши ҳалок бўлди, 109 киши оғир жароҳатланди. 800 дан зиёд уйларга ўт қўйилди. Бу фожиада 30 мингга яқин киши қатнашган.

Ислон Каримов “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” (2011) асарида Фарғона воқеаларининг туб сабабларини қуйдаги масалалар билан боғлиқ ҳолда талқин этди:

1. Фарғона водийсида яшаётган аҳолининг оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволи.

2. Одамларнинг таъминоти, даромади, ижтимоий-иқтисодий аҳволи ҳаддан ташқари пастлиги туфайли бундай ҳолат Ўзбекистоннинг бошқа жойларида ҳам содир бўлиши мумкинлиги.

3. Ишсизлик, ишчи ўринларининг камлиги, яъни ортиқча ишчи кучининг кўпайиб бориши.

4. Ёшлар ва уларни ишга жойлаштириш масаласи жиддий ўйлаб кўрилмагани каби сабабдир¹.

Ҳақиқатан ҳам собиқ Иттифоқ даврининг тафаккур услубида устувор бўлган яқка мафкуранинг таъсири кучли эди. Аслида давлат ва жамият, ички ва ташқи сиёсат, ҳатто одамларнинг маиший ҳаёти ҳам мезон билан ўлчанган. Ислом Каримовнинг Ўзбекистон ҳали СССР таркибида турган пайтидаёқ миллий озодлик учун бошлаган ҳаракати, мустамлакачиликка қарши курашиш, мустақилликка эришиш ва ниҳоят, миллий давлатчиликка асос солиш борасидаги фаолияти АҚШни инглизларга қарши курашда Жорж Вашингтон, Франциялик Шарль Де Голь каби машҳур давлат ва сиёсат арбобларининг фаолиятини эслатади. Ислом Каримов собиқ Иттифоқ шароитидаёқ ўзбек номини тиклашга, “Пахта иши”, “Кадрлар тўдаси” воқеаларига вақтида ўз муносабатини билдириб, миллий-маънавий кадрларимизни тиклашда маънавий жасорат кўрсатди.

Миллий ўзликни сақлашнинг тарихий жиҳатлари. Миллатнинг тарихий-этник хусусиятлари ва белгиларининг ижтимоий аҳамияти ҳамда шу миллат кишиси учун зарурлиги билан боғлиқ ғояларни сақлаб қолиш лозимлиги табиий ҳолат ҳисобланади.

Миллий ғоя нисбатан барқарор ҳолатда миллатнинг қуйидаги белгилари билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади:

1. Миллатнинг мавжудлигини таъминлаш эҳтиёжи, унинг табиий бетакрорлиги, ўзига хослиги, тарихий ўзгарувчанлиги ва ижтимоий ранг-баранглиги (генофонди).

2. Миллатнинг тарихи, бугуни, келажаги, моддий ва маънавий мероси.

3. Миллий ҳудуд ва яшаш шароитлари, иқтисодий асос, ижтимоий-сиёсий тузум ва улар билан боғлиқ миллий туйғу, мақсад, идеаллар.

4. Урф-одатлар, анъаналар, маросимлар, турмуш тарзи ва бошқалардаги миллийлик билан боғлиқ хусусиятлар.

5. Миллий тил, миллий маданият ва маънавият, миллий онг, миллий руҳ ва бошқалар.

2.5. Мустақиллик – миллий ғоя фанининг бош мавзуси. Маънавий жасорат – миллат ғояси ва руҳининг ифодаси

Мустақиллик – ҳар бир халқнинг азалий ва муқаддас орзуси. Шунинг учун ҳам бу кун барча мустақилликка эришган, тенглар ичида тенг бўлиб, жаҳон ҳамжамиятида ўз қонуний ўрнига эга бўлган халқлар томонидан энг улуғ

¹Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 32-45-бетлар.

миллий байрам сифатида нишонланади. Мамлакатимиз 1991 йил 31 августда ўз давлат мустақиллигини қўлга киритди. 1 сентябрь – Мустақиллик куни деб эълон қилинди. У Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июлда қабул қилинган “Байрам кунлари ҳақида”ги қонунига мувофиқ мамлакатимиз ҳудудида нишонланадиган байрамлар қаторидан ўрин олди. Мустақиллик халқимизнинг иродаси, ҳақ-ҳуқуқи, унинг цивилизацияга қўшган ва қўшаётган бетакрор ҳиссасини жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилиши ҳамдир. У биз жаҳоннинг эркин мамлакатлари қаторидан муносиб ўрин эгаллашга, бозор иқтисодиётига асосланган, ҳуқуқий демократик давлат, эркин фуқаролик жамияти барпо этишга, халқимизнинг моддий-маданий ва маънавий салоҳиятини мустаҳкамлашга, юртимиз шон-шуҳратини дунёга ёйишга имконият яратувчи энг асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Инсоннинг табиати ва ижтимоий тузумининг моҳиятини белгилайдиган, одиллик ва эзгуликнинг устуворлигига асосланган адолат ғояси инсониятнинг азалий орзуси, эзгу идеали, маънавият, ахлоқ ва ҳуқуқнинг меъёрий категорияларидан биридир.

Эндиги вазифа – собиқ мафкуранинг асоратларини бартараф қилиб, миллий мафкурамизга таяниб, бой маънавий ва маданий қадриятларни, ижтимоий-фалсафий ғоялар тарихини чуқур, ҳар томонлама ўрганиш ҳамда уларга амал қилиб, порлоқ истиқболни яратишдан иборат. Бу борада жамият ва одамларни, турли гуруҳ ва қатламларни тараққиёт сари етакловчи, халқни эзгу мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилишга ундовчи бунёдкор ғоялар муҳим аҳамият касб этмоқда. Бундай ғоялар таъсирида инсон эзгуликка етишиш, миллатлар ва давлатлар эса озодлик ва мустақилликка эришиш учун интилади, адолат ва ҳақиқат тантанаси йўлида курашади, буюк тарихий ғалабаларни қўлга киритади¹.

Тараққиётнинг ўзбек модели ана шундай талабларга жавоб берадиган, Ўзбекистон халқи иродаси билан танлаб олинган, бозор муносабатларига ўтишда, ижтимоий ларзаларсиз, инқилобий сакрашларсиз, ўзимизга хос, ўзимизга мос тадрижий йўлдан боришни тақозо этадиган ғояларга асосланган моделдир. Бу моделнинг асосий маъно-мазмунини жамиятни ислоҳ этишнинг машҳур беш тамойили белгилайди. Булар: иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ва мафкурадан хоилилиги; давлат – бош ислоҳотчи; қонун устуворлиги; кучли ижтимоий сиёсат юритиш; бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш. Ўзбекистон бугун ана шу тамойиллар асосида бутун ишлаб чиқариш, тақсимот ва ижтимоий тизимини тубдан ислоҳ қилиб ўзгартирмоқда. Мустақилликнинг ўтган қисқа 25 йиллик даври шундан далолат берадики, жамият тараққиётининг

¹Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: “Akademiya”, 2011 – 27-бет.

туб бурилиш даврларида, ўзгариш ва ислохатларни амалга ошириш жараёнида бунёдкор ғояларнинг яратувчанлик, халқни бирлаштириш ва эзгу мақсадлар томон сафарбар этиш хусусиятларидан ижобий фойдаланиш масалалари бениҳоя катта аҳамият касб этади. Ватанни севиш, юрт тинчлигини асраш, халқ фаровонлиги йўлида курашиш – бунёдкор ғояларининг маъно-мазмунини белгилайди.

Тарих ҳам, бугунги ҳаётимиз ҳам ўз ғаразли мақсадларига эришиш учун юксак ғояларнинг жозиба кучидан фойдаланишга уринувчи ёвуз кучлар мавжудлигини кўрсатади. Қабих ниятли кучларнинг асл ниятларини фож этишда бунёдкор ғоялар асосидаги эътиқод ва дунёқарашнинг аҳамияти бекиёс. Ўзбекистон халқининг бунёдкорликни ифодалайдиган тушунчалар тизимидан иборат миллий истиқлол ғояси соғлом ва баркамол авлодни вояга етказиш, жамиятда ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслик, янгича эътиқод ва дунёқараш эгаларини тарбиялашдаги муҳим аҳамиятини сақлаб қолмоқда.

Мустақиллик ғояси – энг улуғ ва эзгу ғоялардан бири бўлиб, ҳар бир халқининг истиқлол туфайли ижтимоий тазйиқлардан халос бўлиши, ўз салоҳиятини тўла-тўқис ишга солиши, ўзи истаган ва ўзи танлаган йўлдан бориш имкониятини қўлга киритишини англатади. Мустақиллик ғояси барча жабҳалардаги ҳар қандай камситиш, тобеликни инкор этади, ўзаро ҳурмат, бир-бирини қадрлаш, миллий ва умумбашарий қадриятларга таяниб иш кўриш, кенг дунёқараш ва эркин тафаккур асосида яшаш, фикрлаш, ўз ҳаётини эмин-эркин ўзи ташкил этиш имконияти ва амалиётини билдиради. Ушбу ғоя асосида шаклланган “мустақиллик” (араб. – тобе эмаслик, ихтиёри ўзидалиқ, қарам эмаслик) тушунчаси инсоннинг эркин ва озод равишда, ўз ихтиёри билан бошқаларга бўйсунмасдан иш юрита олиши, миллат, давлат ва жамият ҳаёти, уларнинг тараққиётини, устувор мақсад ва вазифаларини мустақил тарзда амалга оширилишини англатади. У ҳар бир халқнинг ўз салоҳияти ва имкониятларини эркин тарзда намоён этиши учун зарур шарт-шароитларни яратишга йўл очади.

Истиқлол йилларида замон, ҳаёт талабига биноан маънавий-маърифий ишларни янги, давр талаби ва манфаатларига мос такомиллашган тизими шакллантирилди. Бунда таълим тизими, музейлар, маданият уйлари ва саройлари, ахборот-ресурс марказлари, маданият ва истироҳат боғлари оммавий муассасалар сифатида миллионлаб аҳолига маънавий-маърифий хизмат кўрсатмоқда. Республика “Маънавият ва маърифат маркази” (1994) ташкил этилди ва унинг вилоятлар, туманлар ва шаҳарлардаги бўлимлари ишга туширилди. Марказга Республика Маънавият ва маърифат кенгаши раҳбарлик қила бошлади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар

самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарорига биноан Республика Маънавият ва маърифат кенгаши фаолияти ҳамда таркибий тузилиши қайта кўриб чиқилди. Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг илмий-амалий йўналишда фаолият олиб борадиган ва давлат бюджети ҳисобидан молиялаштириладиган **“Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази”** ташкил этилди. “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги (2017 йил 28 июль)ги ҳамда 2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Президент қарорлари билан юқорида баён этилган ҳар иккала марказ бирлаштирилиб, Ўзбекистон Республикаси Маънавият ва маърифат маркази юзага келди.

Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг амалий тарғибот йўналишида фаолият олиб борадиган **Республика Маънавият тарғибот маркази** шакллантирилди. Барча вилоятларда ҳокимларнинг маънавий-маърифий ишлар бўйича ёрдамчилари фаолияти йўлга қўйилди. Республикадаги маҳалла оқсоқоллари ва фуқаролар йиғинлари раисларининг маънавий-маърифий ишлар бўйича маслаҳатчилари тизими шакллантирилди.

Миллий ғоя фанининг бош мавзуси – Миллий ғоянинг шаклланиши, кенг жамоатчиликнинг ишонч ва эътиқодига айланиши, унинг маданий негизларини ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитлари, омиллари, қонуниятларининг илмий-назарий асосларини ўрганадиган фандир. Шунингдек, миллий истиқлол мафкурасининг бош ғояси, мавзуси Ўзбекистон Президент Ислом Каримов асарларида асослаб берилган бўлиб, мамлакатимиз тараққиётининг асосий мақсад – муддаоларини ифодалайди. “Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Бу ғоя халқимизнинг азалий орзуси интилишлари, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини белгилайди. Ҳар бир инсон учун муқаддас бўлган юксак гуманистик қадриятларни ўзида мужассам этади”¹.

Миллий истиқлол мафкурасининг бош ғоясида озодлик тушунчасининг устувор ва етакчи ўринда туриши Ватан мустақиллиги барча орзу-интилишларимиз, амалий фаолиятимиз ва ёруғ келажагимизнинг асоси эканидан далолат беради.

¹Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: Ўзбекистон, 2001 – 50-51-бетлар.

Шу билан бирга, миллий истиқлол мафкуриси Ўзбекистонда озод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт яратишга қаратилган умумиллий ҳодиса сифатида қуйидаги бир қатор ўзига хос амал қилиш тамойилларига ҳам эга:

- мамлакатнинг мустақиллигини мустаҳкамлашга хизмат қилиш;
- давлатимизнинг ҳудудий яхлитлиги ва сарҳадлари дахлсизлигини таъминлашда ёрдам бериш;
- қонун устуворлигини таъминлаш;
- демократия ва ўз-ўзини бошқаришнинг ҳаётда мустаҳкам ўрин эгаллашига асосланиш;
- миллий ва умуминсоний кадриятларнинг уйғунлигига таяниш;
- халқаро ҳуқуқ қоидаларига мос келиши;
- иқтисодий плюрализм ва хилма-хил мулкчиликнинг эркин шаклланишини таъминлаш;
- давлатнинг бош ислоҳотчи эканлиги ва мамлакатда ижтимоий барқарорликнинг таъминланганлигига таяниш;
- виждон эркинлиги ва фикрлар ранг-баранглиги муҳитини шакллантириш;
- ўтиш даврида аҳолининг ижтимоий ҳимояланганлиги, жамият ҳаёти барча соҳаларининг эркинлашуви, ислоҳатларнинг тадрижийлиги жараёнларига хизмат қилиши¹.

Мазкур тамойилларнинг барчаси бир-бири билан чамбарчас алоқада ва боғлиқликда намоён бўлади. Бу, ўз навбатида, уларнинг республикамизда яшовчи барча миллат ва элат вакилларининг умумий манфаатларини, халқимизнинг асрлар мобайнида интилиб келган орзу-мақсадини, олижаноб мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этиши билан белгиланади.

Маънавий жасорат – миллат ғояси ва руҳининг ифодаси. Маънавий жасорат – мазмун-моҳияти, фалсафий ифодаси Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида инсоният тарихидаги ёрқин мисоллар орқали очиб берилган тушунча. Мазкур тушунча ер юзидаги барча ўлмас обидаларни, инсоният ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган жамики улуғ кашфиёт ва ихтироларни, мумтоз санъат ва адабиёт дурдоналари ҳамда мардлик ва қаҳрамонлик намуналарини кўрсатган инсонларнинг мислсиз ақл-заковати ва юксак маънавий салоҳиятини ифодалайди. Унга инсоннинг ўз ҳаётини, маънавиятини ўстириш ва юксалтиришга бағишлаши, кишиларни тўғри йўлга бошлаш мақсадида ҳар қандай фаолият билан маънавий жиҳатдан алоҳида намуна кўрсатиши каби хислатлар ўз ифодасини топади². Китобда

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: “Академия”, 2007 – 209-210-бетлар.

²Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009 – 302-303-бетлар.

таъкидланишича, “Буюк цивилизация ва маданият бешиги бўлган, кўхна ва ҳайратомуз тарихни ўзида мужассам этган Ватанимиздаги бебаҳо ёдгорликлар, осори - атиқалар ҳақида сўз юритар эканмиз, шу заминда яшаётган барча инсонлар уларни аввало халқимиз даҳосининг ёрқин намунаси, таъбир жоиз бўлса, унинг юксак манавиятига қўйилган ҳайкаллар, деб қабул қилади. Шунинг учун ҳам бу ёруғ оламда энг буюк жасорат нима, деган саволга, ҳеч иккиланмасдан, энг буюк жасорат, бу маънавий жасорат, деб жавоб берсак, ўйлайманки янглишмаган бўламиз.

Жаҳон тарихига назар ташлайдиган бўлсак, калбида, юрагида ана шундай жасорат ҳисси ниҳоятда кучли бўлган инсонлар ҳар қандай мураккаб вазиятда ҳам адолат ва ҳақиқат йўлида ўзини аямай, эл-юрт учун, Ватан учун қандай ибратли ишларни амалга оширганини кўриш мумкин. Айнан ана шундай одамларнинг маънавий фазилатлари туфайли эзгу ҳис-туйғулар, муқаддас ва улуғ тушунчалар дунёда хануз барқарор бўлиб келмоқда. Бундай беназир зотларнинг барча халқлар ва миллатлар орасида кўплаб топилиши – маънавий жасорат туйғуси бутун башариятга хос хусусият эканидан далолат беради”¹.

Масалан, неча асрлардан буён юксак тафаккур ва ақл-заковат тимсоли бўлиб келаётган юнон файласуфлари Сукром ва Платон, улуғ боболаримиз Абу Райҳон Беруний ва Аҳмад ибн Муҳаммад Хоразмий, Нажмиддин Кубро, Амир Темур, Улуғбек, Навоий “... ўрта асрларда астрономия соҳасидаги илмий кашфиётлари учун тазйиқ ва таъқибларга учраган Николай Коперник ҳамда кейинчалик унинг изидан бориб, жоҳил ва ақидапараст руҳонийлар томонидан ўтга ташланган Жордано Бруно, қанчадан-қанча таъна ва маломатларга грифтор этилган Галилео Галилей каби алломаларнинг жасоратида ҳам ҳақиқатга садоқат, эътиқод учун курашнинг ёрқин намунаси яққол намоён бўлганини кўрамиз.

... Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, халқимиз тарихининг ҳар қандай тўфон ва суронларига қарамасдан, миллий ўзлиги ва азалий кадриятларини сақлаб қолиб, бугунги дориломон замонларга безавол етиб келишида, унинг қон-қони, суяк-суягида бўлган маънавий жасорат туйғуси, ҳеч шубҳасиз, ҳал қилувчи таъсир ўтказиб келмоқда².

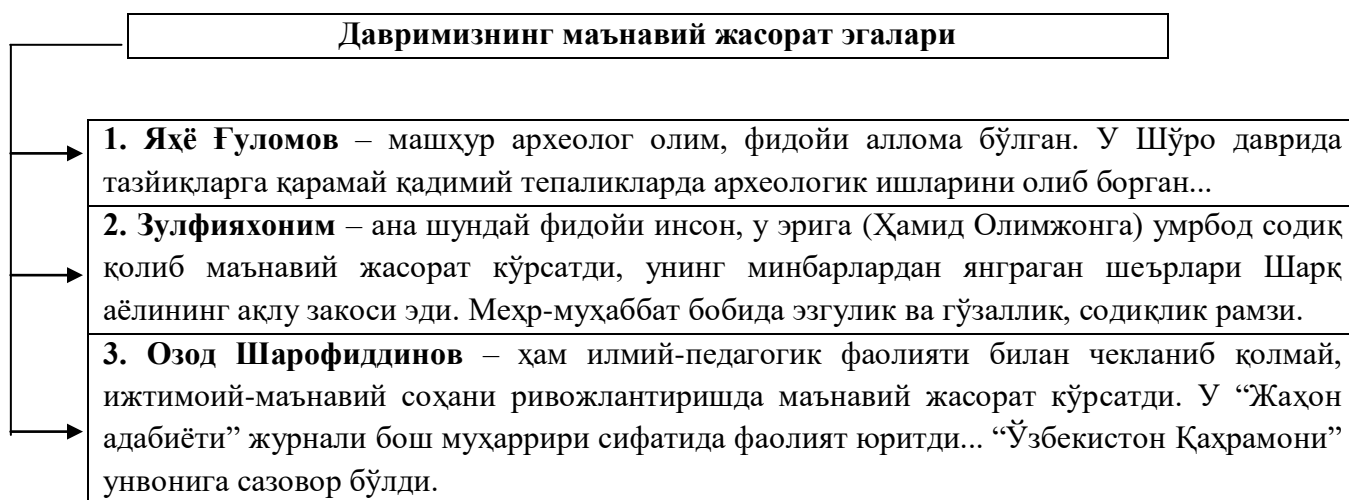
... Мухтасар қилиб айтганда, олис ва яқин тарихимиз шунини кўрсатадики, халқимиз доимо маънавий жасорат ҳисси билан яшаган ва бу улуғ туйғу унинг ҳаётида йиллар, асрлар ўтгани сайин тобора кучайиб, юксалиб бормоқда. Чунки халқ маънавияти шундай бир буюк уммонки, ҳар қайси авлод ундан куч-қудрат, ғайрат ва илҳом олиб, ўзининг нақадар улкан ишларга қодир эканини намоён этади.

¹Қаримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 – 159-160-бетлар.

²Ўша жойда, 162-бет.

Шу маънода, 1991 йил 31 август санасида қўлга киритилган миллий мустақиллик – XX асрда халқимиз томонидан амалга оширилган буюк маънавий жасорат намунаси¹. Чунки мустақиллик халқимизга кимдир томонидан инъом қилинмаган, унга осонгина эришилмаган. Балки у Ислон Каримов раҳбарлигида оғир курашлар натижасида, юксак маънавий жасорат туфайли қўлга киритилган. Мустақиллик барча ислохот ва ўзгаришлар, халқимиз ҳаётида рўй бераётган буюк бурилиш ва улкан натижаларни бошлаб берган тараққиётимизнинг тамол тошидир. Уни асраш, мустаҳкамлаш барчамизнинг муқаддас бурчимиздир.

2.6.1-чизма

Умуман, миллий ғоя ва мафкура ривожи, тафаккуримиздаги ўзгаришлар ҳам кўп жиҳатдан мамлакатимиз тараққиёти билан узвий боғлиқ. Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришуви унинг умумсайёравий ғоялар ва мафкураравий жараёнлар оқимида қўшилишига имконият туғдиради.

Юртбошимиз томонидан яратилган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси”нинг мазмун-моҳиятини аҳолининг барча қатламлари онги ва қалбига синдириш ушбу жараённинг таркибий қисмидир. Бу эса мазкур соҳадаги вазифаларни амалга ошириш борасида ҳар биримизнинг зиммамизга улкан масъулият юклайди. Мамлакатимиз ва халқимиз олдида турган муҳим вазифаларни бажариш, эл-юртга фидойи ва садоқатли, ҳақиқий ватанпарвар, чуқур билимли ва маънан баркамол шахсларни тарбиялаш бу борада хизмат қиладиган маънавият ва маърифат соҳаси ходимлари, зиёли ва хизматчилар, ўқитувчилар ва мутахассислар, умуман, барчамизнинг муқаддас бурчимизга айланди.

¹Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 – 170-бетлар.

3-боб. МИЛЛИЙ ҒОЯ, ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТ ВА МАҒКУРАВИЙ ЖАРАЁНЛАРНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИГИ

3.1. Ижтимоий тараққиёт ва тарихий жараёнларнинг миллий ғоялар шаклланиши ҳамда амал қилишига таъсири

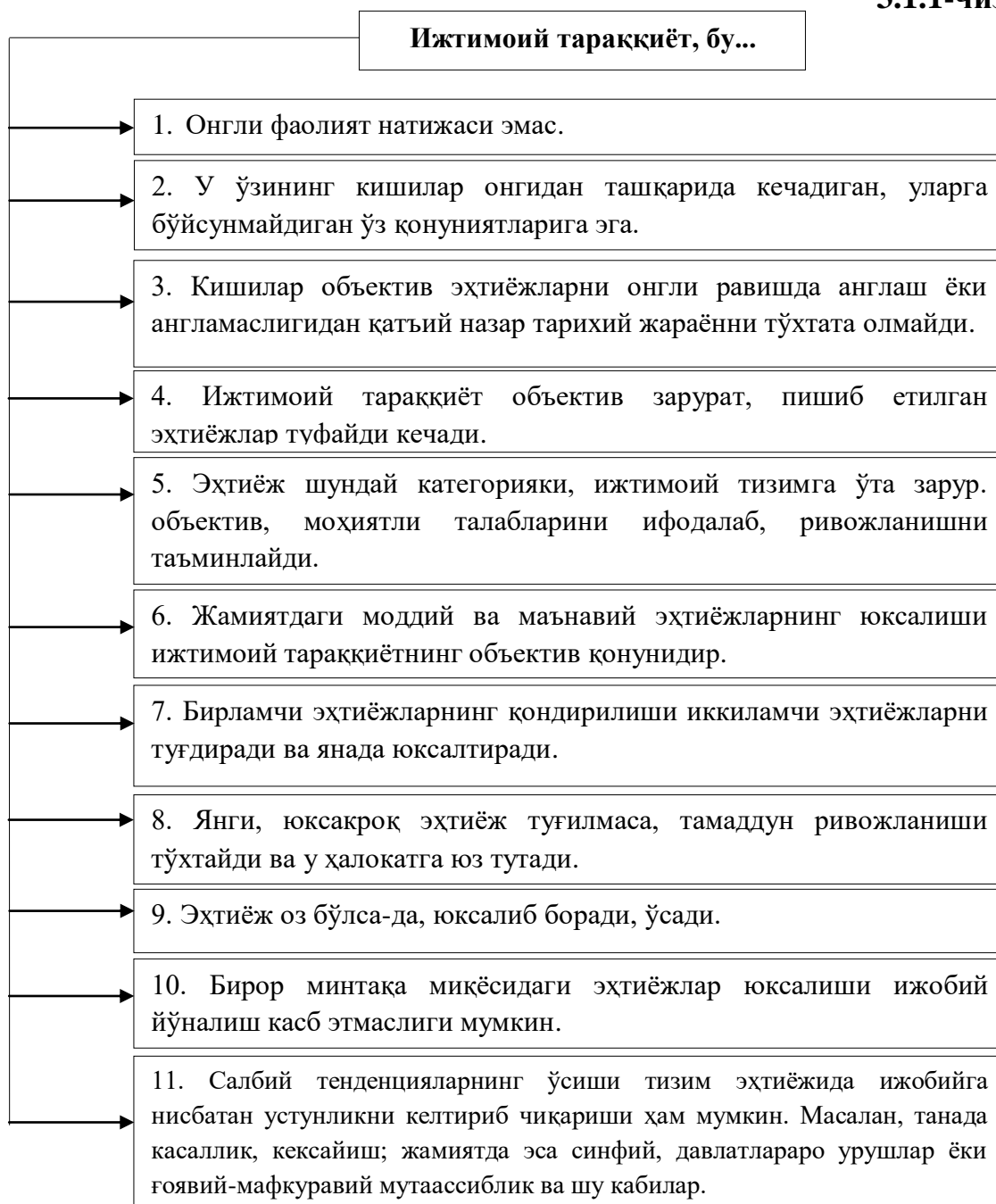
Ижтимоий тараққиёт фақат кўзланган мақсадга эришиш йўлида амалга оширилган онгли фаолиятнинг натижаси эмас. У ўзининг кишилар онгидан ташқарида кечадиган, уларга бўйсунмайдиган қонуниятларга эга. Эҳтиёжларнинг юксалиб бориши мана шундай, объектив қонуниятлар жумласидандир. Кишилар объектив эҳтиёжларни англаш ёки англамасликлари, уларни рўёбга чиқаришга хизмат қиладиган омилларга онгли равишда амал қилишлари ёки қилмасликлари мумкин. **Бунинг тарихий жараёнга таъсири бўлса-да, лекин уни тўхтата олмайди.**

Ижтимоий тараққиёт объектив зарурат, пишиб етилган эҳтиёжлар туфайли кечади. Эҳтиёж шундай категорияки, у муайян ижтимоий тизимнинг ўта зарур, объектив, моҳиятли талабларини ифодалайди ва ривожланишини таъминлайди.

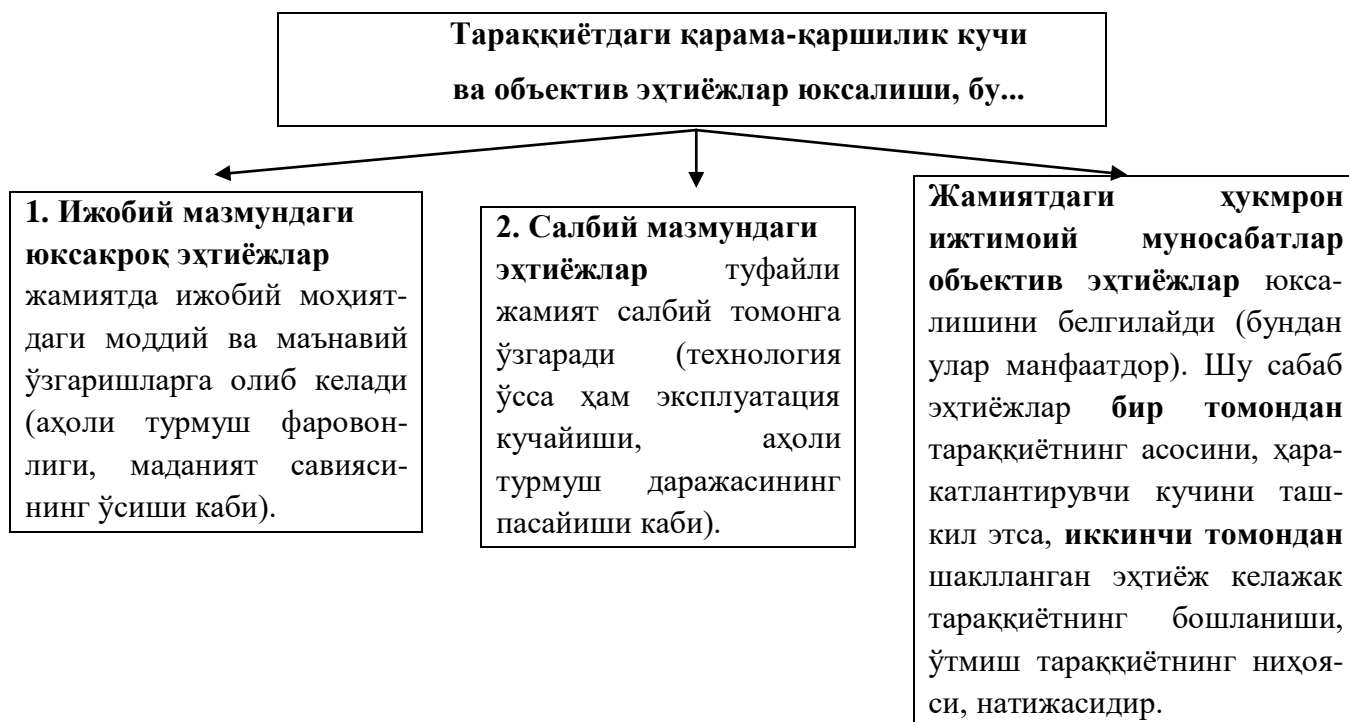
Жамиятдаги моддий ва маънавий эҳтиёжларнинг юксалиши ижтимоий тараққиётнинг объектив қонундир. Маълумки, бирламчи эҳтиёжларнинг қондирилиши иккиламчи эҳтиёжларни туғдиради ва янада юксалтиради ва ҳоказо. Янги, юксакроқ эҳтиёж туғилмаса, муайян тамаддун (маданият) ривожланиши тўхтайдди, у ҳалокатга маҳкум бўлади. Шу боисдан эҳтиёжлар жамият миқёсида доимо, оз бўлсада юксалиб боради, ўсади.

Бирор маданият (тамаддун), минтақа ёки мамлакат миқёсида эҳтиёжларнинг юксалиши ижобий йўналиш касб этмаслиги мумкин. Салбий тенденцияларнинг ўсиши, юксалиши тизимнинг эҳтиёжида ижобийларига нисбатан (жамиятми ёки биологик организмми, бундан қатъий назар) устунликни келтириб чиқариши мумкин. Масалан, танада касаллик, кексайиш; жамиятда эса синфий, давлатлараро урушлар ёки ғоявий-мавқуравий мутаассиблик ва шу кабилар.

Янги шаклланаётган ижобий эҳтиёжлар йўналиши жамият ривожланишининг йўналишини белгилайди. Агар улар ижобий мазмундаги юксакроқ эҳтиёжлар бўлса, жамиятда ижобий мазмундаги моддий ва маънавий ўзгаришлар юз беради (аҳолининг турмуш фаровонлиги, маданий савияси, эркинлик даражаси ошади), агар улар салбий мазмундаги эҳтиёжлар бўлса, жамият салбий томонга ўзгаради (технология ўсса ҳам эксплуатация кучайиши, аҳоли турмуш даражасининг пасайиши, демократия ва инсон ҳуқуқлари бузилиши ва шу кабилар содир бўлади).

Худди шундай, ўз навбатида жамиятнинг тараққиёт даражаси ва ундаги ҳукмрон ижтимоий муносабатлар объектив равишда эҳтиёжлар юксалишини белгилайди. Шу боисдан эҳтиёж, **бир томондан**, тараққиётнинг асосини ва ҳаракатлантирувчи кучини ташкил этса, **иккинчи томондан**, шаклланган эҳтиёж тараққиётнинг бошланиши, ўтмиш тараққиётнинг ниҳояси, намунаси.

Тараққиётнинг қарама-қаршилик кучи қарама-қаршиликлар бирлиги ва кураши қонунига (диалектик) мувофиқ ҳар бир нарса бир-бири билан узвий алоқада бўлган ва бири иккинчисини истисно этувчи қарама-қарши томонларга, кучларга эга. Бу қарама-қарши томон ва кучлар ўртасидаги кураш тараққиётнинг манбаини ифодалаб, эскининг йўқолиши ва янгининг пайдо бўлишига олиб келади.

Диалектик зиддиятлар: ички ва ташқи, асосий ва асосий бўлмаган, антогонистик ва ноантогонистик, умумий ва хусусий, зарурий ва тасодифий, имконийлик ва ҳақиқийлик шаклларида иборат.

Фаробий фикрича, фақат Оллоҳнинг шериги йўқ. “Қарама-қарши бўлган ҳар бир нарса бирга бўлса, у албатта, бузилишга ва ўз йўли айнашига олиб келади. Зиддиятлар ҳар бирининг табиати шундай бўлади, улардан бирининг қай ерда бўлишидан қатъий назар бирининг йўқлиги иккинчисининг борилгини тақозо этади. Зиддият бўлиши мумкин бўлган ҳар бир нарсада аҳвол шундайдир”¹.

¹Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. 133–134-бетлар.

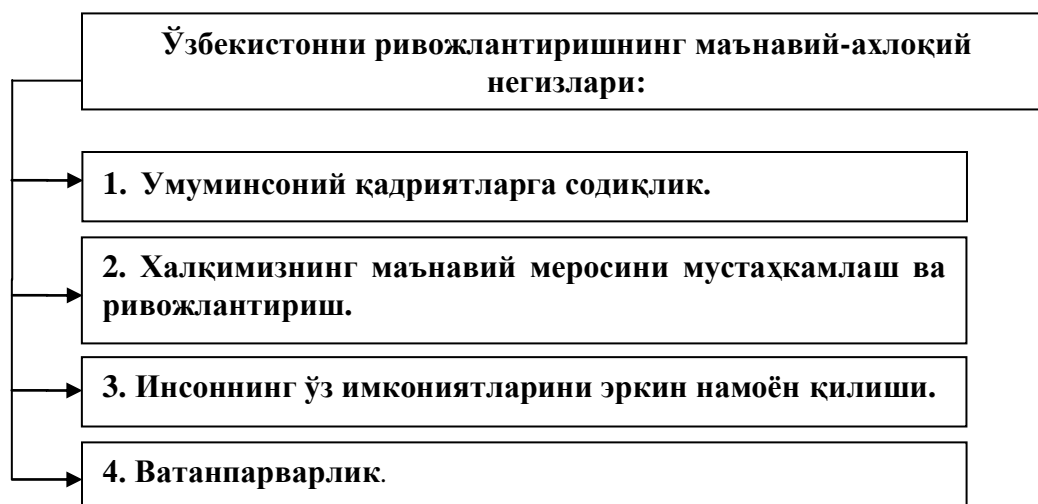
Миллий ғоя халқнинг тарихий тараққиёт асоси бўлиб, у қуйидаги мезонлар билан белгиланади:

→	1. Инсон тафаккури, мафкураси кишилик жамияти тарихий тараққиёти прогрессив жараён бўлиб, у ўтмиш ва келажак ўртасида кўприк вазифасини ўтайди.
→	2. Инсонда биологик эҳтиёждан кўра, маънавий-руҳий эҳтиёж, кадриятлар устуворлик қилади.
→	3. Инсон тарихий тажриба, маънавий маданият қиёфаси билан ижтимоий амалиётнинг синтезига айланади. Тарих қайтарилмасдир.
→	4. Тўқнашувлар жараёнида инсонлик фазилати ва манфаатларнинг устуворлиги жамиятни шакллантиришга олиб келади ⁷³ .
→	5. Ақлий интеллектуаллик айрим инсонгагина хос бўлмасдан, у ижтимоий моҳиятга эга, яъни унинг қобилият имкониятидан фойдаланиш асносида миллий юксалиш моделини ишлаб чиқиш жамиятни тараққиётга олиб келади.
→	6. Тарихий онг ривожлангани сари ижтимоий тафаккур тараққий топади, тарихни англаб етади.
→	7. Тарихни англаш жараёнида уни ўрганиб, ёлғиз Аллоҳ қудрати орқали кишилик жамияти бошқарилади, деган ғояни илгари суради.
→	8. Бошқа биров инсоният тархини ёвузлик, жаҳолатда қарайди, унга интилади ва уни шундай баҳолайди (Гитлер).
→	9. Учинчи бир инсон тарихий тажриба орқали мантиқий ғоявий мушоҳада юритади, ундан ибрат излайди, фазилат топади.
→	10. Тарихнинг тадрижийлиги “кеча-бугун-эрта” формуласи орқали давом этадиган жараён дир.
→	11. Инсон табиий қонуниятларга бўйсунуш ва ундан оқилона фойдаланиш орқали жамият маънавий турмуш тарзини ўзгартириш қудратига эга.
→	12. Миллий ғоя, миллий уйғониш, мустақиллик – миллий ўзликни англашдир.

Жамиятнинг маънавий ривожланиши ҳам эҳтиёжлар юксалиши негизида кечади. Маънавийлик касб этган жамиятда маънавий эҳтиёжлар юксалишининг йўналиши кўпроқ инсоннинг ички дунёсига қаратилади, инсонга нисбатан ички руҳий ва ахлоқий такомиллашув талаблари ошиб бораверади. Лекин бу такомиллашув инсоннинг бунёдкорлик, ижодкорлик фаолиятида “моддийлашмаса”, воқелашмаса, яъни самарага эришишга қаратилмаса, аста-секин ўзининг тескарисига айланади: талабчанлик бкпарволикка маънавият юксалиши унинг қашшоқлашишига олиб келади ва ҳоказо.

¹Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Т: Маънавият, 2008. -230 -231-бетлар.

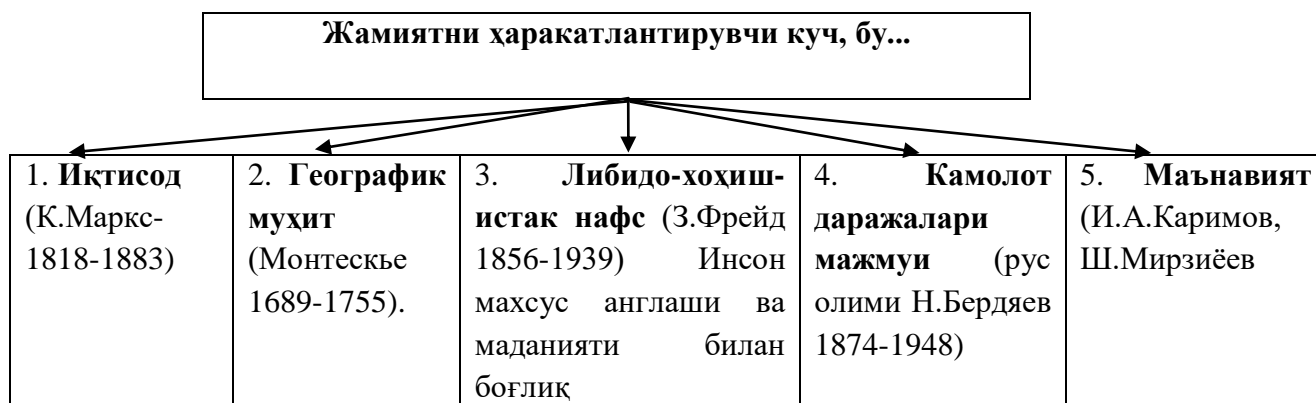
3.1.4-чизма

Ҳаёт, кишилиқнинг онгли тарихи бу ғояларнинг барчаси муайян рационал жиҳатлари бўлгани ҳолда, қайсидир даражада бир ёқлама эканлигини кўрсатади. Президентимиз Ислон Каримов асарларида маънавият ижтимоий тараққиётнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи сифатида асосланади ва амалиётнинг барча соҳаларида синовдан ўтказилиб, ҳаётчанлиги ва ҳаққонийлик даражаси юқорилиги илмий-назарий ва амалий жиҳатдан исботлаб берилади¹.

Маънавият нафақат мамлакатимизнинг кўп минг йиллик тарихи, ижтимоий тараққиётнинг барча жабҳаларига бевосита таъсир кўрсатган, айна чоғда халқимиз менталитети ҳам маънавий қадриятлар асосида шаклланган ва Шарқ цивилизацияси бевосита маънавият, илм-фан, ахлоқ, руҳий поклик асосида юзага келган. Худди шу жиҳатдан ҳам Шарқ инсоният тараққиётига, жаҳон цивилизациясига ўзига хос маданият ва маърифат олиб кирган.

3.1.5-чизма

Маънавият ўз навбатида жамиятнинг ҳам умумий манзарасига, ҳам ҳар бир шахс интеллектуал-руҳий қиёфасига мутаносиб таъсир кўрсатади.

¹Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафқура. -Т.: Ўзбекистон, 1996 – 76-85-бетлар.

Фуқароларнинг маънавий-маърифий даражаси эса, ўз навбатида, жамиятнинг умумий ҳолатини ўзгартиради. Янгиланган ахлоқий етуклик ва ижтимоий онг жамият тараққиётини белгилайди ва ялпи тараққиётнинг янгидан-янги имкониятларини вужудга келтиради. Таъкидлаш жоизки, ҳар бир янги авлод янги тарихни тақозо этади, уни яратади, такомиллаштиради.

3.1.6-чизма

<p>“Маънавият – ижтимоий тараққиётни ҳаракатлантирувчи куч” Ислом Каримов</p>	
→	1. Миллий ғоя ўз-ўзини англаш маҳсули бўлиб, тарихни англаш орқали ҳаётни англаш, инсоннинг инсонлигини англаш, маънавиятни тушунишга олиб келади ¹ .
→	2. Тафаккур тарзининг шакллантирилиши феъл-атворнинг шаклланишига, ўзлигини англашга, ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қила оладиган баркамол шахсни камол топтиради.
→	3. Фуқаро миллий ғурурининг уйғониши ижтимоий, маънавий-руҳий ва ахлоқий жиҳатдан юксалишга, жамият янгиланишига юз тутади.
→	4. Аслини олганда тарих фақат ўтмиш ҳақидаги маълумотларни ифодалаш билан чекланмайди. У ўтмишни ўрганиш орқали бугунни баҳолаш, англаш, бугунги одамларни тушуниш ва уларни йўлга солиш ғояларини ўзида мужассам этади.
→	5. Тарих фалсафаси маънавият феномени сифатида инсон ва тарихий тафаккур ўртасидаги боғлиқликни ўрганади.
→	6. Комил инсонни тарбиялаш давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилинди. Комил инсон деганда, биз аввало онги юсак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган, билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз ² .
→	7. Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч – маърифатдир. Ана шу концепция сиёсатининг ва бош ислохотчилик вазифасини бажараётган давлатимиз стратегиясининг асосини белгилайди.
→	8. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади.
→	9. Маънавиятни тарғиб қилиш ҳар бир зиёлининг виждон иши.
→	10. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш – ҳаётдан жудо бўлиш демакдир ³ .
→	11. Тарихий хотираси бор инсон – иродали инсон. Уни йўлдан уриш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни хушёрликка ўргатади.
→	12. Ўзбек номи том маънода бунёдкордир.
→	13. Тарих – халқ маънавиятининг асосидир.
→	14. Тарихни билмай туриб, мафқуранинг фалсафий негизларини англаб бўлмайди.
→	15. Ҳаққоний тарихни билмасдан туриб эса ўзликни англаш мумкин эмас.

Демак, ғоянинг ижтимоий характери. Ғоянинг ижтимоий характери деб тарихий макон ва замонда яшаган тарихий шахслар томонидан қўллаб-қувватланиб: элат, миллат ва халқларнинг руҳиятига кучли таъсир ўтказиб,

¹ Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Т.: Маънавият, 2008. – 321 – 223-б.

² Каримов И. А.Тарихий хотирасиз келажак йўқ.. –Т: Шакл, 1998.-6-бет.

³ Каримов И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Т.: Шарқ, 1998. 5-бет.

жамият ва одамларни ҳаракатга чорлаган, мақсад-муддао сари етаклаган кучли, теран фикрларнинг пайдо бўлиш, шаклланиш ва ривожланиб бориш жараёнларига айтилади.

Ижтимоий тараққиёт ниҳоятда кўп қиррали ва ранг-баранг жараён, унинг қай тарзда амалга ошириши бутун жаҳоннинг бугунги куни ва келажаги билан узвий боғлиқдир. Баъзи олимлар фикрича:

1. Вайронагарчилик келтирувчи урушлар – жамият ҳалокатини тезлаштириши мумкин.

2. Ер юзида аҳолининг кўпайиб бориши–озик-овқатнинг камайишига олиб келади.

3. Илмий-техника тараққиёти шароитида инсон маънавий таназзулга юз тутиши мумкин, деган башоратлар ҳам мавжуд ва ҳоказо.

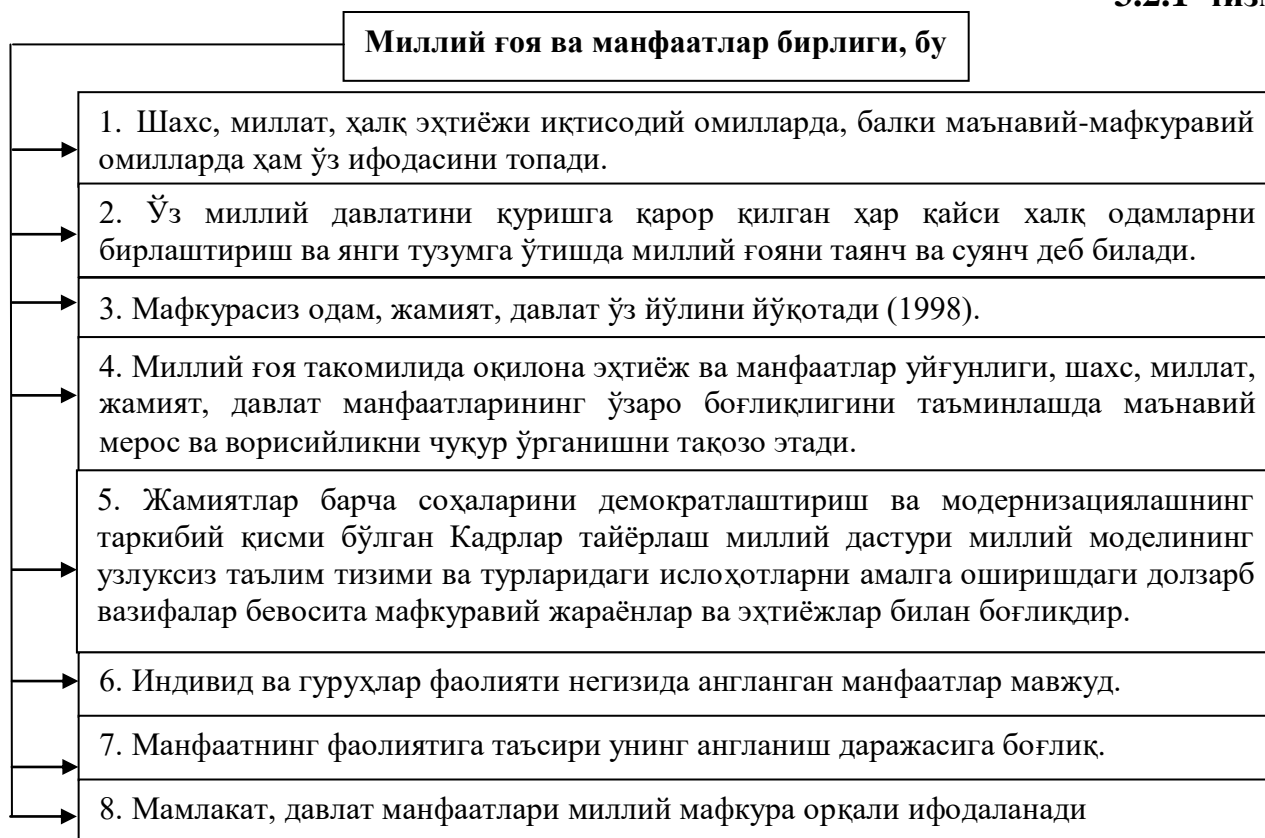
3.2. Миллий ғоя моҳиятида халқ манфаатининг ифодаланиши

Муайян шахс, миллат ва халқнинг ҳаётий эҳтиёжлари нафақат иқтисодий омилларда, балки маънавий-руҳий, мафкуравий омилларда ҳам ўз ифодасини топади. Инсониятнинг кўп асрлик тарихи шундан далолат берадики, бу дунёда ўзининг миллий давлатини қурашга азму қарор қилган ҳар қайси халқ юксак вазифаларни амалга ошириш, шу йўлда одамларни бирлаштириш ва сафарбар қилиш, уларнинг қалбига ишонч уйғотиш, эски ижтимоий тузумдан мутлақо янги тузумга ўтишда ўзига қўшимча куч-қувват ва мадад топишда умумий ягона мақсад ва интилиш ифодаси бўлган миллий ғояни таянч ва суянч деб билади¹. **Ислом Каримов жамият ҳаётида миллий ғоя ва мафкура зарур эканлигини, мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқарраллигини² ҳам назарий ҳам амалий асослаб берди.**

Миллий ғоя моҳияти ва унинг такомилда оқилона эҳтиёж ва манфаатларнинг ўзаро уйғунлиги, шахс, миллат, жамият ҳамда давлат манфаатларининг ўзаро боғлиқлигини таъминлашда маънавий **мерос ва ворисийликнинг моҳияти** мазмунан чуқур ўрганишни тақозо қилади. Жамият ҳаётининг барча соҳаларини демократлаштириш ва модернизациялаш жараёнида амалга оширилаётган ислохотлар тизими ҳамда унинг муҳим бўғини бўлган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури миллий моделининг узлуксиз таълим тизими ва турларидаги ислохотларни амалга оширишда мафкуравий жараёнлар ҳамда уларнинг манфаат ва эҳтиёжлар билан нечоғлик боғлиқ жиҳатларини ўрганиш бугунги куннинг энг муҳим вазифасига айланди (3.2.1-чизма).

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент: Маънавият, 2008. -71-бет.

²Баркамол авлод орзуси –Тошкент.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000. -32-б.

Индивид ва ижтимоий гуруҳ фаолиятининг негизда манфаатлар ётгани учун ана шу фаолиятни ўрганувчи ахлоқшунослик ижтимоий фалсафа, сиёсатшунослик, иқтисодий назария каби фанлар манфаат категориясига мурожаат қилади. Манфаатнинг умумий жиҳатлари, шаклланиш ва қондирилиши қонуниятлари ижтимоий фалсафа фанида ўрганилади.

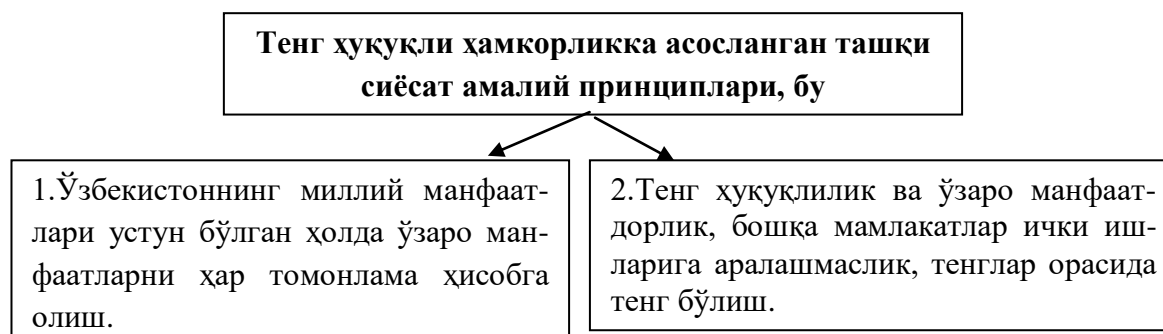
Индивид ва гуруҳлар фаолияти негизда уларнинг манфаатлари ётади, деган фалсафий қонидани бундай фаолият асосида оддий манфаат эмас, анланган манфаатлар ётади. Манфаатнинг фаолиятга таъсири унинг анланиш даражасига боғлиқ.

Ислом Каримов “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” (2000 йил 8 июнь) мавзусидаги “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавобда **“Мамлакат, давлат манфаатлари миллий мафкура орқали ифодаланади”**¹, деган эди. Миллий манфаатлар устуворлиги ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликка асосланган ташқи сиёсатда амал қиладиган 6 та принциплардан 2 таси бевосита шунга йўналтирилган. 1. Ўзининг миллий давлат манфаатлари устун бўлган ҳолда ўзаро манфаатларни ҳар томонлама

¹Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. –Т.: Ўзбекистон 2000. - 490-бет.

ҳисобга олиш. 2. Тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа мамлакатлар ички ишларига аралашмаслик, тенглар орасида тенг бўлиш¹ каби.

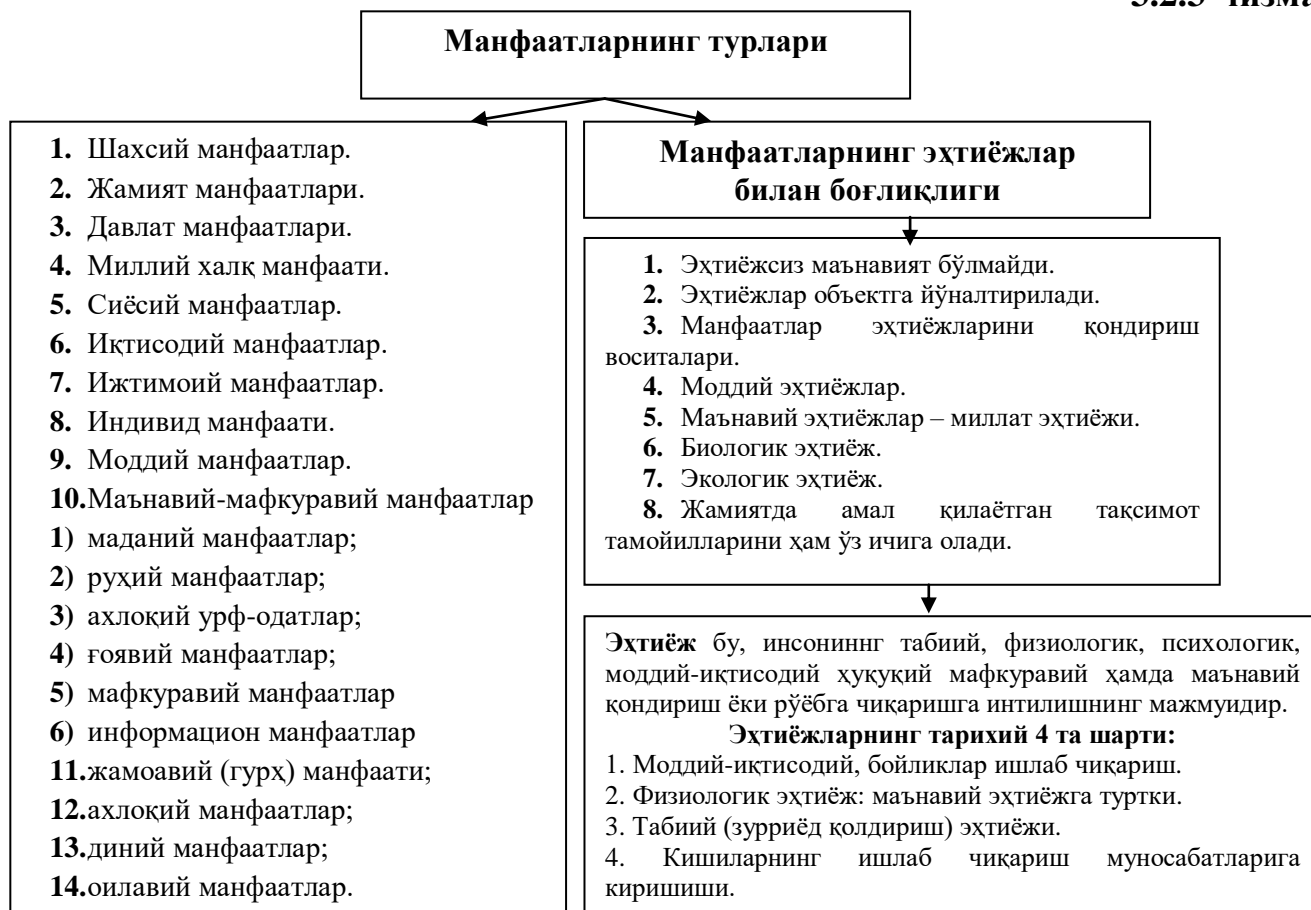
3.2.2-чизма

Манфаат жуда мураккаб, кенг қамровли тушунча бўлиб, турли давр ва вазиятларда унинг ўзига хос кўринишларда намоён бўлади. **Манфаат субъектига кўра**, шахсий, гуруҳ ва жамият манфаатлари, **эҳтиёж шаклига кўра**, моддий ва маънавий манфаатларга бўлинади. **Маънавий манфаатлар эса ўз навбатида**, маданий, ахлоқий ва бошқа турларга бўлинади. Манфаатлар муайян эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ ҳолда вужудга келади. Субъект ўз манфаатларини қанчалик чуқур англаса, уларни рўёбга чиқариш учун шунчалик қулай имконият туғилади. Манфаатларни чуқур англаб етмаслик шахс ёки гуруҳнинг ўз манфаатларига зид фаолият юритишига сабаб бўлиши мумкин. Манфаатларни англаш даражаси эса шахс ва ижтимоий гуруҳларнинг маънавий тараққиёт даражасига боғлиқ. **Манфаатлар билан яқин ва турдош ходиса эҳтиёждир. Эҳтиёжсиз манфаатлар бўлиши мумкин эмас.** Улар ўртасида умумий жиҳатлар билан бир қаторда, тафовутлар ҳам мавжуд. Эҳтиёжлар бевосита объектга йўналтирилган бўлса, манфаатлар шу эҳтиёжларни қондириш воситалари, жамиятда амал қилаётган тақсимот тамойилларини ҳам ўз ичига олади. Эҳтиёж ва манфаатлар ўртасида зиддият ҳам вужудга келиши мумкин. Масалан, гиёҳванд кишининг эҳтиёжини наркотик модда қондиради, аммо бу ҳол унинг манфаатларига зиддир.

Демак, миллий ғоя ва мафкуравий жараёнларда манфаатлар турлича бўлади ва ўз белгиларига қараб бир-биридан фарқланади. Миллий ғоя ва мафкурада манфаатларнинг қуйидаги турлари мавжуд: шахсий манфаат, жамият, давлат манфаати, халқ манфаати, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий манфаатлар ва ҳ.к. (3.2.3-чизма).

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.1. –Т.: Ўзбекистон, 1996. -51-б.

Миллий ғоя моҳиятида “халқ манфаати”, “миллат манфаатлари” ва “давлат манфаатлари тушунчаларини кенг маънода миллий манфаатлар деб ҳам юритилади. Чунки “миллий манфаатлар” “халқ манфаати” давлат манфаатлари билан ҳам уйғунлашиб бормоқда. Айни пайтда “халқ манфаатлари” ҳар бир жамиятда муайян йўналиш ва хусусиятларга боғлиқ ҳолда ривожланади. Уни умумий андоза асосида шакллантириб бўлмайди. У ўзининг объектив қонуниятлари асосида такомиллашиб боради.

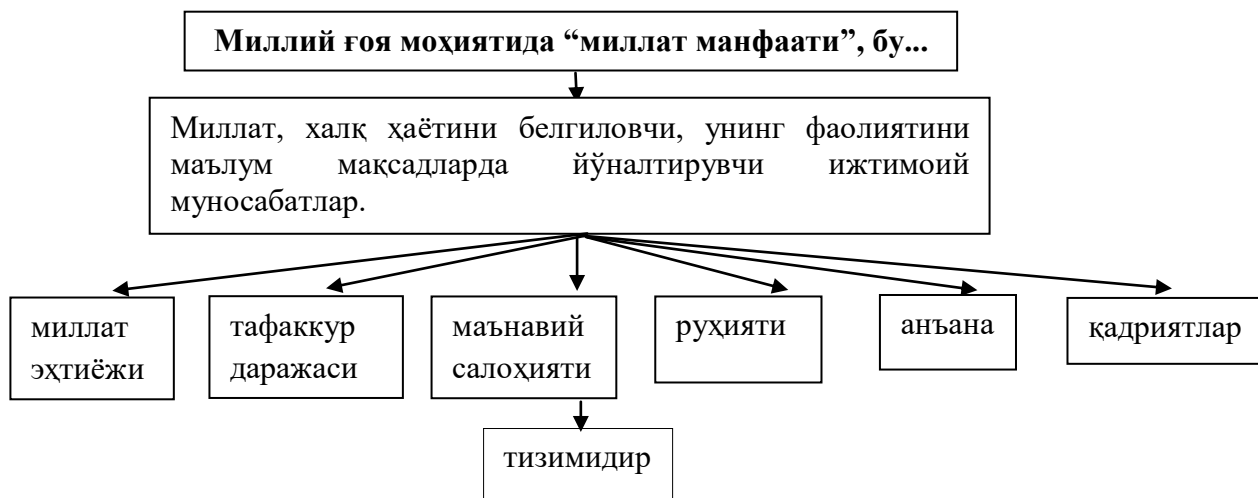
“Миллий манфаатлар” айна миллатнинг (этник ёндашув нуқтаи назаридан) ягона тарихий-маданий ва сиёсий жамоа сифатида ўзлигини сақлаб қолиш, кенг қарор топтириш, миллий қадриятларни ва давлат суверенитетини ҳимоя қилиш, жамият ва шахснинг мустақкам ривожини сиёсий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан таъминлаш борасидаги онгли мақсад ва талаблардан иборатдир”¹.

“Миллий манфаат” – муайян халқ таркибини ташкил этувчи барча миллатларнинг сиёсий, ижтимоий – иқтисодий, маданият, маънавий

¹ Аҳмедов К.М. “Миллий манфаатлар” категорияси ва унинг халқаро тизимлар тараққиётида акс этиши. Сиёсий фанлари номзоди диссер. Автореф. –Тошкент, 2001. –Б. 12-13.

мақсадларни ифодаловчи ва конкрет тарихий шароитда ўзини намоён этувчи ижтимоий мақсад, муддао, интилиш мажмуидир¹.

3.2.4-чизма

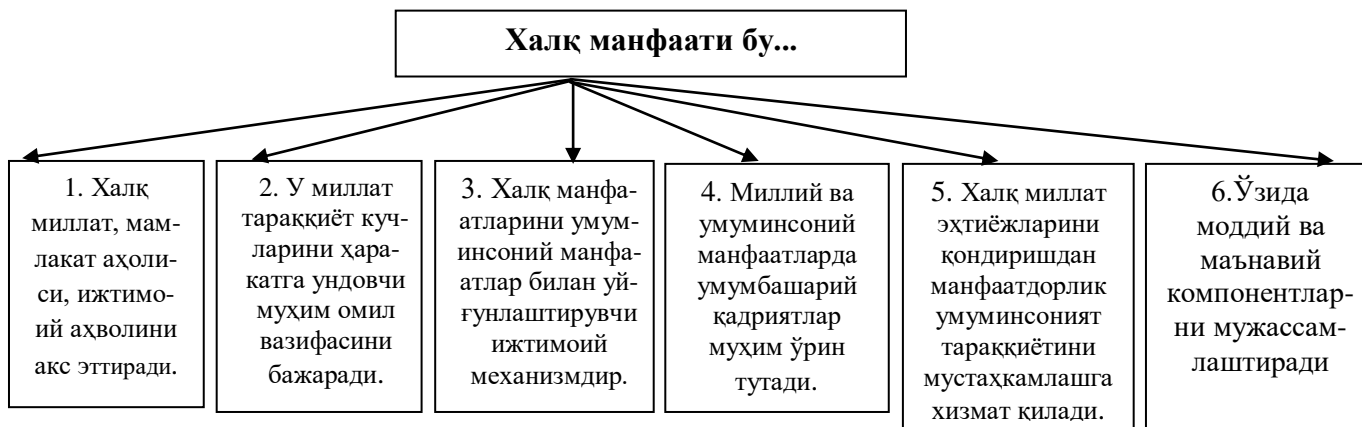

Умуман, **миллий манфаат** – миллат халқ ҳаётини белгилайдиган, унинг фаолиятини маълум мақсадларга йўналтирадиган ижтимоий муносабатлар, миллий эҳтиёжлар, тафаккур даражаси, маънавий салоҳият, руҳият, анъана ва қадриятлар тизимидир. Миллий манфаатлар эҳтиёжларни қондирувчи шароит ва қадриятлар билан бирга уларни яратиш, таъминлашни белгиловчи ижтимоий тизимга, муносабатлар ва тамойилларга асосланган бўлади. Улар муайян миллат ва халқга мансуб алоҳида кишилар ёки бирор давлат фуқароси бўлган одамларнинг шахсий манфаатлари билан узвий боғлиқ бўлиб, бу манфаатларнинг уйғунлашувини ифодалайди. Шу маънода у умумий манфаатлар мажмуидир.

Манфаатлар халқлар орасидаги ҳар қандай фаолиятдаги кураш, рақобат ёки ҳамкорлик асосида ётади. Унинг таъсирчанлик қудрати ҳам шунда. Миллат ёки мамлакат аҳолисининг ижтимоий аҳволини инъикос этар экан, у миллий тараққиёт кучларини ҳаракатга ундовчи муҳим омил вазифасини бажаради. Миллий манфаатнинг намоён бўлишида унинг умуминсоний манфаатлар билан уйғунлигига эришишга ёрдам берувчи ижтимоий механизмда умумбашарий қадриятлар муҳим ўринни эгаллайди. У миллий эҳтиёжларни қондиришдан манфаатдорлик билан бутун дунёдаги инсон тараққиёт йўлидаги мақсадлар орасидаги бевосита алоқани мустаҳкамлашга ёрдам беради². Демак,

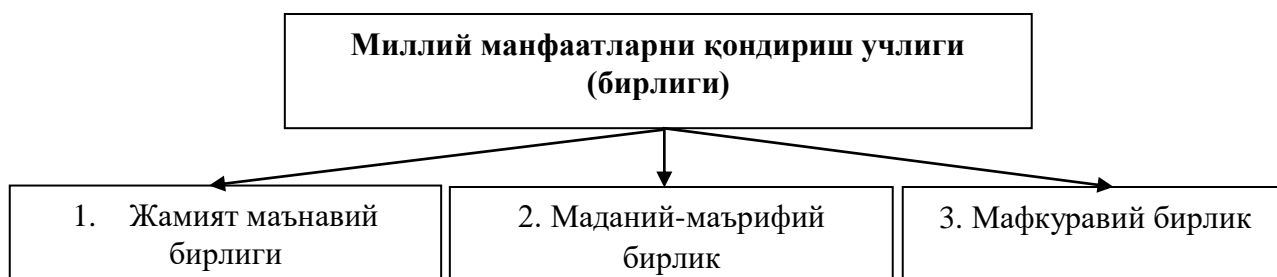
¹ Очилова Б. Шахс маънавий ҳаётида ихлосмандлик ва ибрат бирлиги. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 103-104.

² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар (қисқа изоҳли тажрибавий луғат). Т.: Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамияти, 2002. -110-бет.

Демак, халқ, миллат манфаати – жамиятда яшаётган кишиларнинг ўзларини муайян миллатга мансуб деб билган ҳолда бошқа миллатлар билан баҳамжihat ўз миллий тараққиёти, урф-одат, анъаналарига садоқатни қарор топтириш, ўз миллий ва диний эътиқодларини қадрлаш, миллий давлатчилик тараққиётини таъминлаш, ўзлигини англаш учун олиб бориладиган кишиларнинг саъй-ҳаракатлари мажмуидир. Бу таъриф миллий давлатчилик, тараққиёт учун хизмат қиладиган миллий манфаатларга дахлдор моддий ва маънавий компонентларни ўзида мужассамлаштиради.

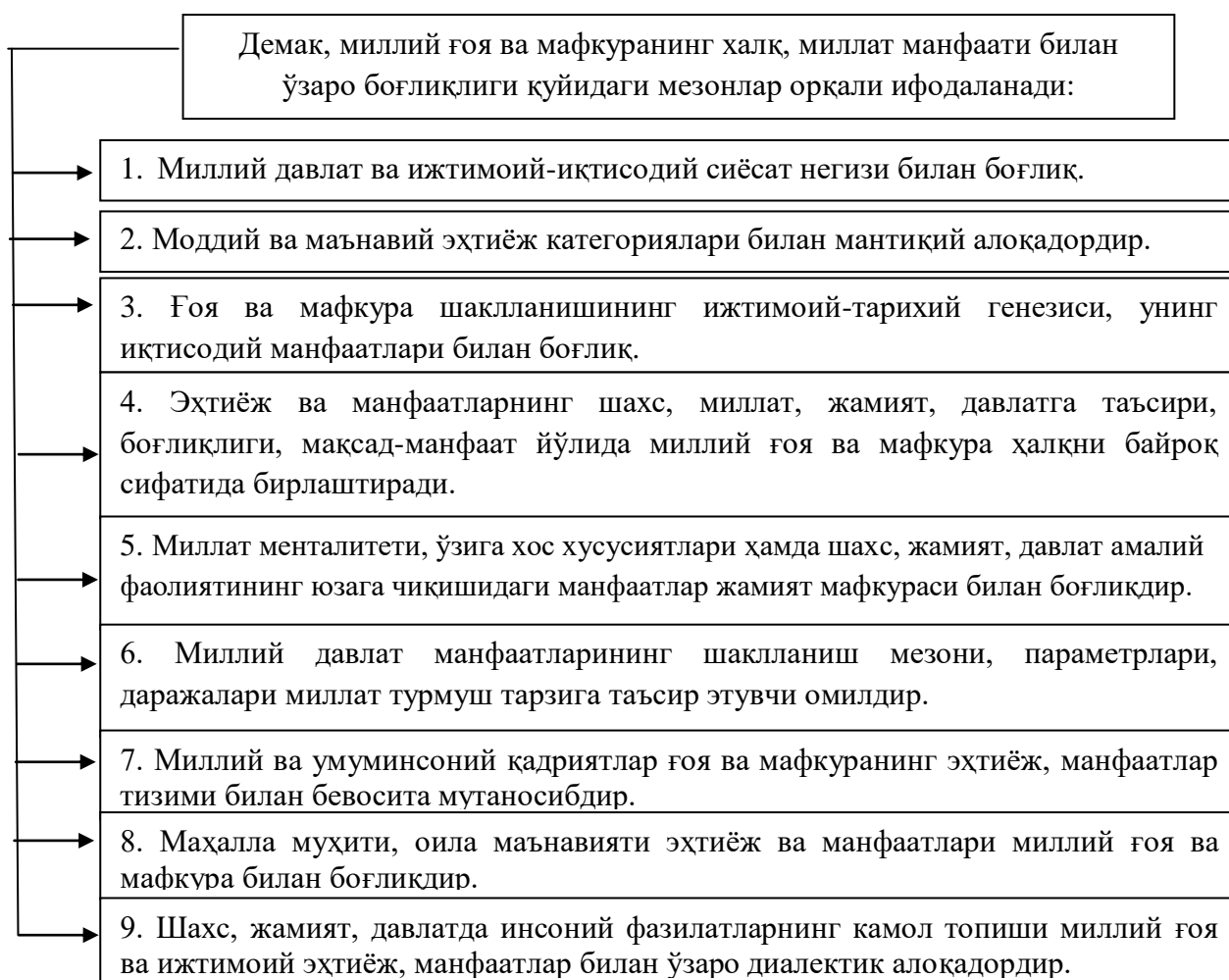
“Миллий ғоя ва мафкура такомилда эҳтиёж ва манфаатлар бирлиги муаммосини ўрганишга доир” Ўзбекистон Миллий университети (ЎЗМУ)нинг “Фалсафа факультети талабалари орасида сўровнома ўтказилди. 250 нафар талабаларга Миллий манфаатни қандай тушунасиз? деган анкета саволномасига 78 %и “Миллий манфаат бу бирор-бир миллат манфаати эмас, балки муайян жамиятда яшовчи ва шу жамият фаровонлиги учун курашувчи, тегишли қонунлар асосида ҳуқуқлари кафолатланган элат ва миллатлар манфаатини тушунамиз” деган жавоб берган. Қолган 22% талаба миллий манфаат миллатчилик нигилизми (миллий маданият)дан холи тушунчадир, деб изоҳлашган. Миллий манфаатларнинг кондиррилиши жамият маънавий камолоти маданий-маърифий ва мафкуравий ишларнинг узвий бирлиги асосида амалга ошади (3.2.6-чизма).

Маънавий камолотнинг бу уч муҳим соҳасини бир-биридан ажратиб бўлмайди. Агар маънавий (1) омиллар заиф бўлса, маърифий (2) ишларни ҳам йўлга қўйиб бўлмайди. Маърифатсиз маънавият ҳам инсон қалбига сингиб, унинг фаолиятига асос бўла олмайди. Мафкура (3) эса маънавий ривожланишга, маърифий-тарбиявий тадбирлар кенг кулоч ёйишига асос бўладиган, унга мақсад ва йўналиш берадиган ижтимоий-сиёсий, миллий ғоялар, мақсадлар тизимидир. Ана шу сабабдан ҳам миллат, жамият, давлатнинг бирлаштирувчи байроғи бўлган миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш ва халқимиз онгига сингдириш юзасидан фаол ишлар олиб борилди¹.

Ислом Каримов “Тафаккур” журнали бош муҳаррири саволларига жавобларида таъкидлаганидек, “жамиятимизнинг мафкураси шу халқимизнинг таянчи бўлмиш оддий инсон ва унинг манфаатларини ифода этиши, халқимизнинг беҳатар, тинч-омон фаровон, бадавлат турмушга эришиши учун куч-ғайрат манбаи бўлиши лозим”².

3.2.7-чизма

¹ Мухтаров А. Миллий ғоя ва миллий манфаат. Монография. –Т.: “Фан ва технология”, 2014. -65-66-бетлар.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т. 7. –Т.: Ўзбекистон, 1999. -91-бет.

→	10. Жамиятда маънавий-маданий, диний-ахлоқий меросга ворислик, комил инсон ғоялари миллий манфаатлар тизими билан боғлиқдир.
→	11. Таълим ислохотлари, миллий моделни рўёбга чиқариш мафкуравий жараёнлар, манфаатлар билан боғлиқдир.
→	12. Илмий интеллектуал салоҳиятли кадрларга бўлган эҳтиёжнинг қондирилиши миллий ғоя ва мафкуравий манфаатларига мос келади.

Умуман, **миллий мафкура** ижтимоий гуруҳ, ижтимоий қатлам, миллат, давлат, халқ ва жамиятнинг эҳтиёжлари, мақсад-муддаолари, манфаатлари, орзу-интилишлари ҳамда уларни амалга ошириш тамойилларини ўзида мужассам этадиган ғоялар тизимидир. Бугунги кунда Ўзбекистоннинг демократик, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини яратаётган кишиларга, уларнинг ижтимоий кайфиятига, жамият ҳаётида намоён бўлаётган миллий, ижтимоий ва ҳаттоки индивидуал манфаат ва эҳтиёжларни қай даражада қондирилишига боғлиқ. Зотан, Ислом Каримов таъкидлагандек, “Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшай олмайди. Бинобарин, токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини эртанги кун уфқларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади”¹. Демак, ҳар қандай ғоя ва мафкура ўз-ўзидан тасодифий пайдо бўлмайди, балки у муайян мақсад, манфаатлар тизими жамиятдаги етилган ижтимоий эҳтиёжларнинг намоён бўлиш шакли сифатида юзага келади.

3.3. Миллий ғоя ва мафкурани ривожлантириш омиллари

Бугунги кунда миллий ғоя ва мафкурани, маънавиятни шакллантирадиган ва унга таъсир ўтказадиган барча омил ва мезонларнинг қандай ўрин тутишини яхши англаб олиш лозим. “Албатта, ҳар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналар, ҳаётий қадриятларидан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу борада, табиийки, **маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар** энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади”.

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. –Т. 8. –Т.: Ўзбекистон, 2000 – 490-бет.

Миллий ғоя ва мафқурани ривожлантириш омиллари

1. Маънавий мерос – маънавий тараққиёт маҳсули, инсон ақл-заковати билан яратилган, келажак авлодни эзгу тараққиёт сари етаклаш хусусиятига эга бўлган, кишиларнинг онги ва дунёқарашининг ўсиши, оламни билиш, ўзлаштириш борасидаги саъй-ҳаракатларга куч- кувват берадиган, аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган азалий қадриятлар мажмуини ифодалайдиган тушунча. Маънавий мероснинг 4 та асосий негизи:

- 1) умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- 2) халқнинг маънавий меросини қайта тиклаш ва ривожлантириш;
- 3) инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиш;
- 4) ватанпарварлик.

2. Маданий бойликлар – аждодлардан авлодларга ворисийлик асосида етиб келган, инсониятнинг бугунги ва келажаги учун катта аҳамиятга эга бўлган моддий ва маънавий бойликлар, бугун инсоният мулкани ташкил этувчи буюк маданий табиий ёдгорликларни ифода этувчи тушунча. Жаҳон маданий бойликлар рўйхатида жами 721 та маданий ва табиий ёдгорликлар киритилган. Улар орасида Ўзбекистондаги Хива (Ичан Қалъа), Бухоро, Шаҳрисабз ва Самарқанднинг тарихий мараказлари бор.

3. Кўҳна тарихий ёдгорликлар – халқлар ҳаётидаги муҳим тарихий воқеалар, жамият ва давлат тараққиёти ҳамда тарихий шахслар, шунингдек, фан, техника, маданият ва халқларнинг маънавий турмуши тараққиёти билан боғлиқ бинолар, иншоотлар, тарихий жойлар ва буюмлар. Хусусан, А. Темур барпо этган иншоотлар.

4. “Авесто” (Ҳаёт йўриқномаси) китоби – милл.авв. VII-VI асрларда Марказий Осиё ҳудудида Хоразм воҳасида яратилган китоб, зардуштийлик динининг асоси. Китобдаги:

- 1) эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал тамойили ҳозирги замон учун ҳам ибратли;
- 2) инсон ҳаёти табиат ҳаёти билан уйғунлиги одам руҳий олами билан боғланган;
- 3) мардлик ва ҳалоллик, жасурлик, эл-юрт учун яшайдиган қилиб тарбиялаш айтилган.

5. Халқ оғзаки ижоди:

- 1) “Алпомиш” достони – қахрамонлик кўшиғи.
- 2) Матонат, олижаноблик, вафо ва садоқат каби эзгу фазилатлар қилиб тарбиялаш.
- 3) Одил, ҳақгўй, ор-номусли бўлиш.
- 4) Ота-боболаримиз муқаддас мазорларини душманлардан ҳимоя қилиш.
- 5) Алп дегани ҳокимият эгаси, миллий давлатчилик бадиий ифодаси.

6. Наврўз (форс.янги кун) – Ўрта Осиё ва Шарқ мамлакатлари халқларининг қадимий анъанавий байрами. 1990 йилдан эса 21 март “Наврўз” миллий халқ байрами куни деб эълон қилинди:

- 1) меҳр-оқибат;
- 2) мурувват ва ҳиммат;
- 3) миллий қиёфа;
- 4) олижаноб урф-одатлар.

7. Муқаддас динимиз:

1) Ислом маданияти. АЙСЕКСО (Ислом конференцияси ташкилотининг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича тузилмаси) томонидан Тошкент шаҳрининг 2007 йилда Ислом маданият пойтахти деб эълон қилиниши.

Ислом маданиятининг буюк мутафаккир ва алломалари:

- 1) Имом Бухорий (“Муҳаддислар султони” шуҳрат номига эга).
- 2) Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Термизий (“Суннани Термизий асари”).
- 3) Имом Мотрудий (Мусулмонларнинг эътиқодини тузатувчи” деган номга сазовор бўлган).
- 4) Бурҳониддин Марғиноний (Шарқда “Бурҳониддин ва мулла”, яъни “Дин ва миллатнинг хужжати” деган номга сазовор бўлган, “Ҳидоя” – “Тўғри йўл” асари бор).
- 5) Абдуҳолик Ғиждувоний (“Хожагон” тариқати асосчиларидан бири, Нақишбандий таълимотига таъсир кўрсатди).
- 6) Баҳоуддин Нақшбанд (“ Қўлинг меҳнатда бўлсиндилнинг Аллоҳда”).

Дунё маданиятига, илмига хисса қўшган буюк мутафаккирлар кашфиётлари:

- 7) Муҳаммад Мусо Хоразмий (“алгоритм”, “алгебра” каби фанларга асос солди, кашф этди).
- 8) Аҳмад Фарғоний (Аль-Фраганус, Қоҳирада ҳайкал ўрнатилган).
- 9) Абу Райҳон Беруний.
- 10) Ибн Сино (Бельгияда ҳайкал ўрнатилган).
- 11) Маҳмуд Замахшарий.
- 12) Соҳибқирон Амир Темур.
- 13) Мирзо Улуғбек (Латвияда ҳайкал ўрнатилган).
- 14) Алишер Навоий (Москва, Токио, Бокуда ҳайкал ўрнатилган).
- 15) Чор Россияси мустамлакаси даврида маърифатпарварлик ғоялари: М.Бехбудий, Мунавварқори, А.Авлоний, Ибрат, Фитрат, А.Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир каби маърифат фидойилари.
- 16) Собиқ Совет тузуми даврида: Қори Ниёзий, Т.Саримсоқов, Ҳ.Абдуллаев, С.Сирожиддинов, О.Содиқов, Ғ.Ғулом, Зулфия ва ҳ.к. ғоялари.
- 17) Оиланинг роли, таъсири.
- 18) Маҳалла.
- 19) Таълим-тарбия.

Миллий ғоя ва мафқурани ривожлантиришнинг яна қуйидаги омилларини кўрсатиш мумкин:

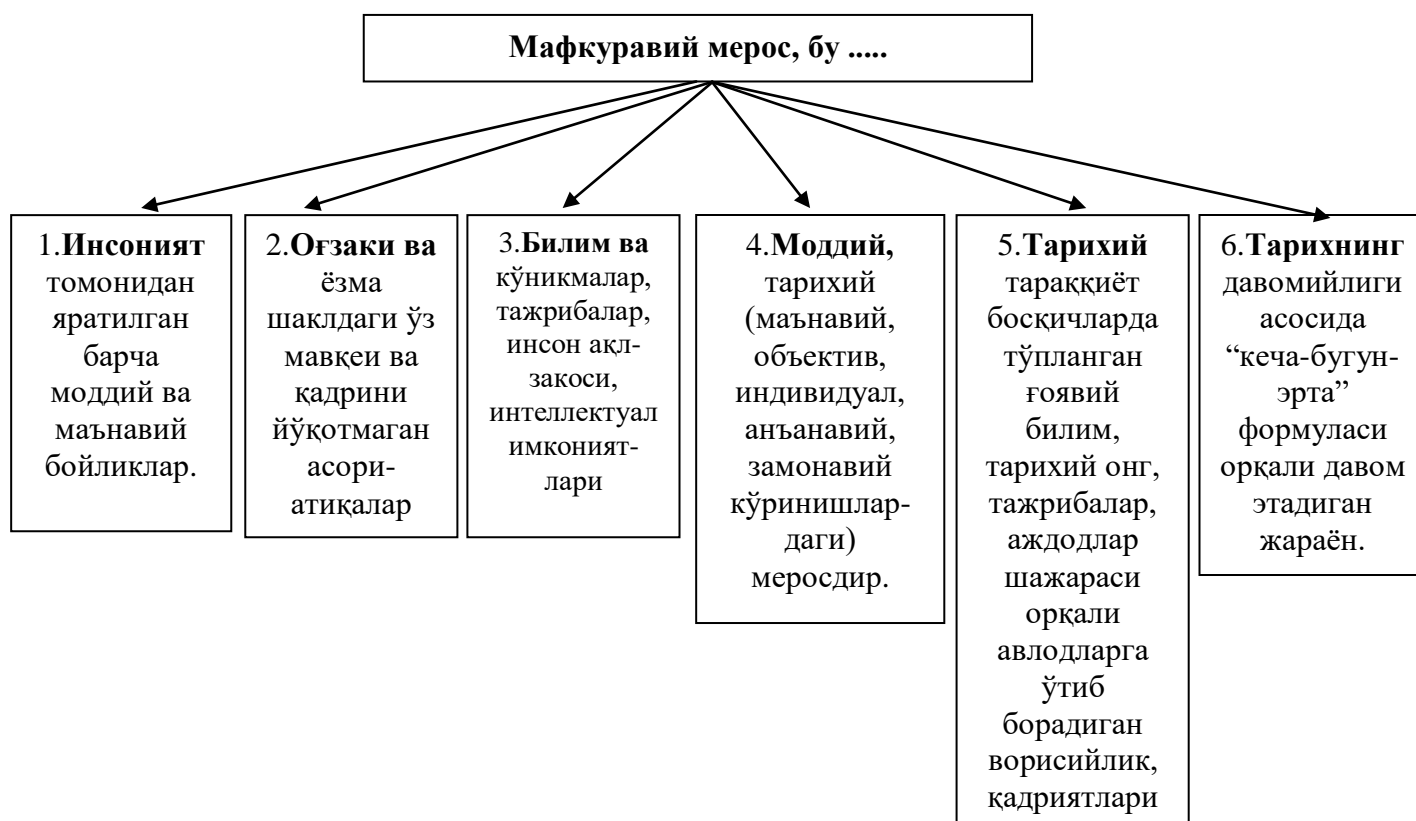
1. Ижтимоий- сиёсий омиллари: сиёсий ҳаётнинг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш, ноишлаб чиқариш соҳасини ривожлантириш, жумладан таълим, оила ва ҳ.к.

2. Маънавий омиллар: маънавий ислоҳотлар, миллий ғоя ва мафқурани тизимли йўлга қўйиш.

3. Ҳуқуқий омиллар: ҳуқуқий онг, ҳуқуқий билим, ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш билан боғлиқ.

Мафқуравий мерос – инсоният томонидан ўтмишда яратилиб, одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган, кечаги аجدодлардан бугунги авлодларга ворисийлик асосида ўтиб, кўприк бўлиб келаётган орзу-интилишлари, миллий тараққиётга хизмат қиладиган халқнинг дунёқараши, барча моддий ва маънавий-руҳий бойликларини ифодалайдиган сермаъно ғоя тушунчасидир. Мерос турлари: 1. Моддий мерос. 2. Маданий мерос, 3. Тарихий мерос, 4. Мафқуравий мерос. Шулардан:

3.3.2-чизма

Ислом Каримовнинг “Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч – маърифат” концепциясига кўра, жамият маънавиятини ислоҳ қилишга эришилди. Буни қуйидагиларда кўриш мумкин:

1. Тарихни англаш орқали ҳаётни англаш, инсоннинг инсонлигини англаш қобилияти шаклланди¹.

2. Тарихий тафаккур орқали бугунги ҳаёт мазмуни чуқурроқ тушунилиб, истиқболни кўриш фалсафаси дунёга келди. Бу ҳар бир инсоннинг ўзига хос тафаккур тарзини шакллантириш орқали шахс феъл-атворининг юксалишига хизмат қилди.

3. Тарихни ўрганиш орқали мустамлакачилик, коммунистик мафкура таъсирида ўзини йўқотган халқ ўзлигини англаб, ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қила оладиган баркамол шахс шаклланди.

4. Аждодлари буюк бўлган, жаҳон цивилизацияси ва инсоният тараққиётига жуда катта ҳисса қўшган, бемисл илмий кашфиётлари бугун жаҳон аҳлини ҳайратга солаётганини Шавкат Мирзиёев 2017 йил 10 ноябрда Самарқандда ўтказилган “Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлидаги ҳамкорлик” мавзусидаги халқаро конференцияси катта ижтимоий-маънавий қудрат ва улкан сиёсий ирода кучи бўлиб хизмат қилмоқда. 5. Ҳар бир фуқарони маънавий-руҳий ва ахлоқий жиҳатидан янгилаштиришдаги ислохотлар орқали жамият янгилаштиришига, кўп қиррали ўзгаришларга олиб келди. Ислоҳ Каримов 1998 йил 26 июнда тарихчи олимлар билан ғоя ва жамият мафкурасини ривожлантиришга бағишланган “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” мавзусидаги суҳбатда кўтарилган ижтимоий-маънавий омиллар қуйидагилардан иборат (3.3.3-чизма).

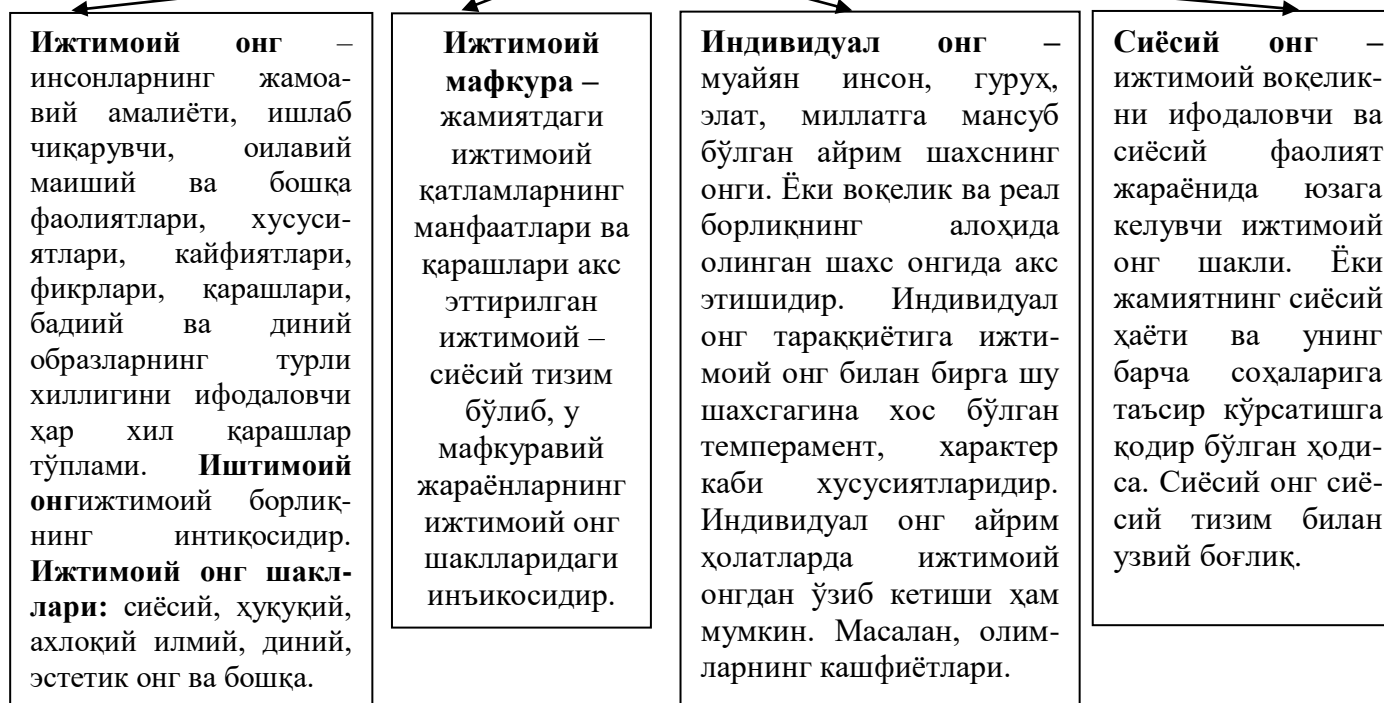
3.3.3-чизма

Тарихий хотира – ғоя ва мафкурани ривожлантиришдаги ижтимоий-маънавий омил

1. Собиқ Шўро даврида бузилиб кўрсатилган ҳаққоний тарихимиз тикланди.
2. Давлатчилигимиз туб бурилиш палласига кирган пайтда ўзимизнинг замон ва макондаги ўрнимизни белгилаб олиб, насл-насаб, кимлигимизни билдик.
3. Комил инсонни тарбиялаш давлат сиёсатининг устувор соҳасига айланди.
4. Жамиятни ҳалокатдан қутқариб қола оладиган куч – маърифатга эътибор қаратилди.
5. Миллий маданий савия халқнинг ўз тарихига бўлган муносабати ўзгарди.
6. Ўзлигимизни англаш тарихни билишдан бошланди.
7. Бунда баҳс-мунозара, таҳлил меваси тўғри йўл кўрсатди.
8. Маънавиятни тарғиб қилиш ҳар бир зиёлининг виждон ишига айланди.
9. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш – ҳаётдан жудо бўлиш эканлиги англаб етилди.
10. Миллий бирлигимиз, илдизимиз қадимий миллат бўлиб, ўзбек том маънода бунёдкор эканлиги исботланди. Ўзбеклигимиз билан фахрлана бошладик.
11. Амир Темури “Куч адолатда” деган ғояни Юртбошимиз Ислоҳ Каримов “Куч билим ва тафаккурда” деган ғоя билан ижодий ривожлантирди.
12. Биз халқни номи билан эмас, балки маданият, маънавият орқали билиш ғоясини устувор қилиб қўйиб, тўғри келадик.
13. Тарих – халқ Маънавиятининг асоси.
14. Биз Хоразмий, Беруний, Бухорий, А. Темури, Улуғбек, Бобурлар ворисимиз.
15. Тарихни билмай туриб, мафкуранинг фалсафий негизларини англаб бўлмайди.
16. Фан-жамият тараққиётини олға силжитувчи куч ва восита.
17. Халқаро анжуманларда баҳслаша оладиган, замонавий фикирлайдиган олимлар етишиб чиқа бошлади.
18. Ўзбек халқи миллати ўз тарихи, маданиятини ҳар хил тажовузлардан ҳамоя қила олиш қудратига, ғоя ва мафкурасига эга бўлди.
19. Ўз тарихимизни, маънавиятимизни билиб, ўзлаштириб, ўзликни англаб етдик ва ҳ.к.

¹Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Т.: Маънавият, 2008. -326-бет.

**Мафкуравий жараёнларнинг ижтимоий
онгдаги (инъикоси) шакллари**

Мафкура ва ғоялар кундалик воқелик билан узвий боғлиқ ҳисобланади. Ғоя ва мафкураларда ижтимоий жараёнларнинг йўналишлари қуйидагилардан иборат:

1. Иқтисодий йўналиш:

- 1) Иқтисодиётни эркинлаштириш, давлат назоратини чеклаб парламент назоратини йўлга қўйиш;
- 2) хусусийлаштиришни чуқурлаштириш;
- 3) иқтисодиётга хориж сармояларини жалб этиш;
- 4) мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш;
- 5) иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш.

2. Сиёсий йўналиш:

- 1) мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш;
- 2) кўппартиявийлик тамойилини қарор топтириш;
- 3) демократик институтлар мустақиллигини таъминлаш, ҳокимият тизимлари бўлинишига қатъий амал қилиш;
- 4) “Кучли давлатдан – кучли жамият сари” концепциясини рўёбга чиқариш;

5) ёш кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, субъективизм, манфаатпарастлик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик каби иллатларни бартараф этиш.

3. Маънавий йўналиш:

1) маънавий янгиланиш ва ислохотларни, инсонийлик ғояларини ривожлантириш;

2) кўппартиявийлик ва плюрализм тамойилларига риоя қилиш;

3) диний қадриятларни, Аллоҳ доимо қалбимизда ғоясини одамлар онгига сингдириш;

4) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш;

5) кўп миллатли фуқаролар онгида “Шу азиз Ватан – барчамизники” ғоясини таъминлаш.

4. Ҳуқуқий йўналиш: суд-ҳуқуқ ислохотларини чуқурлаштириш.

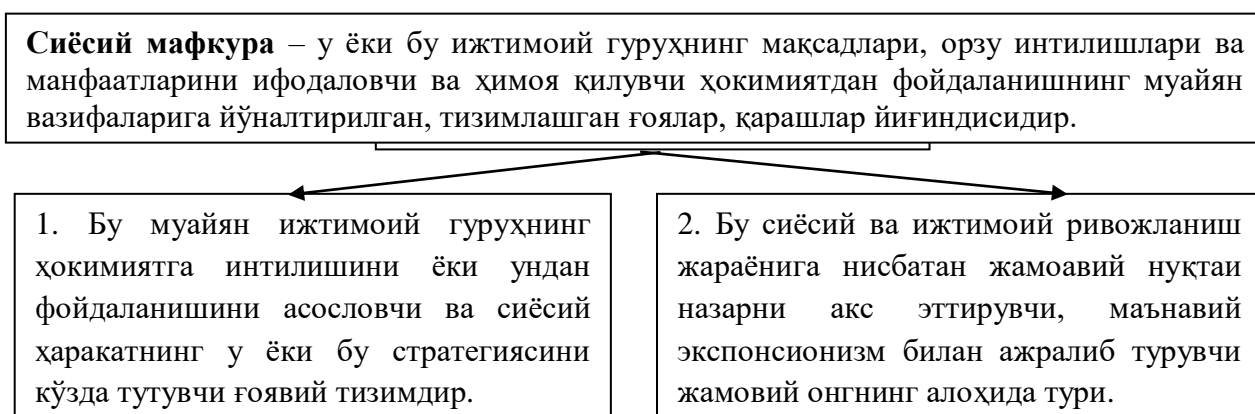
5. Эстетик йўналиш: Эстетик фаолият қонуниятларини, нафосатшуносликни ривожлантириш.

6. Диний йўналиш: диний қадриятлардан фойдаланиб, диний толерантлик (бағрикенглик) ни юксалтириш.

Сиёсат ва мафқуранинг ўзаро алоқадорлиги ва фарқи.

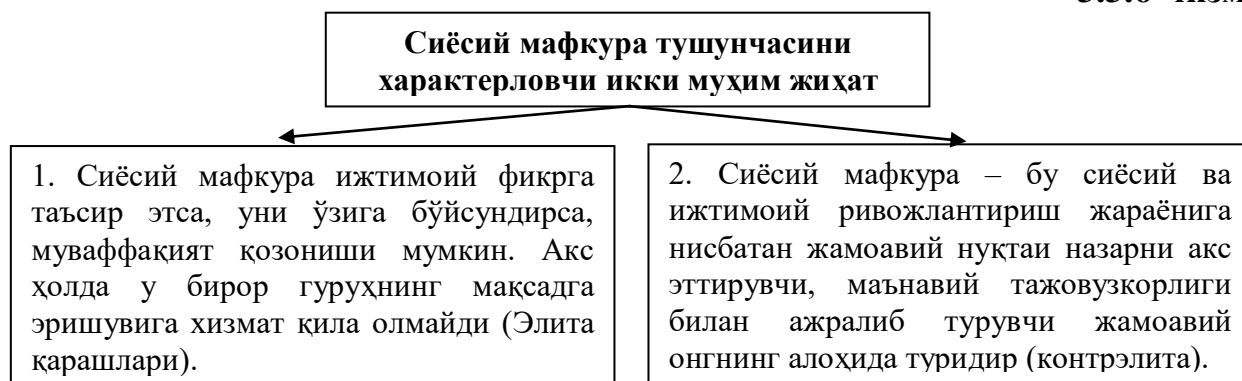
Сиёсий мафкура икки ижтимоий тизим: сиёсат ва мафқуранинг бирикувидан ҳосил бўлувчи жараён. У жамият сиёсий тизимининг бир бўлагидир. Сиёсий мафкура сиёсий онгнинг ҳокимият муносабатларига фаол таъсир кўрсатувчи энг муҳим шакллардан биридир.

3.3.5-чизма

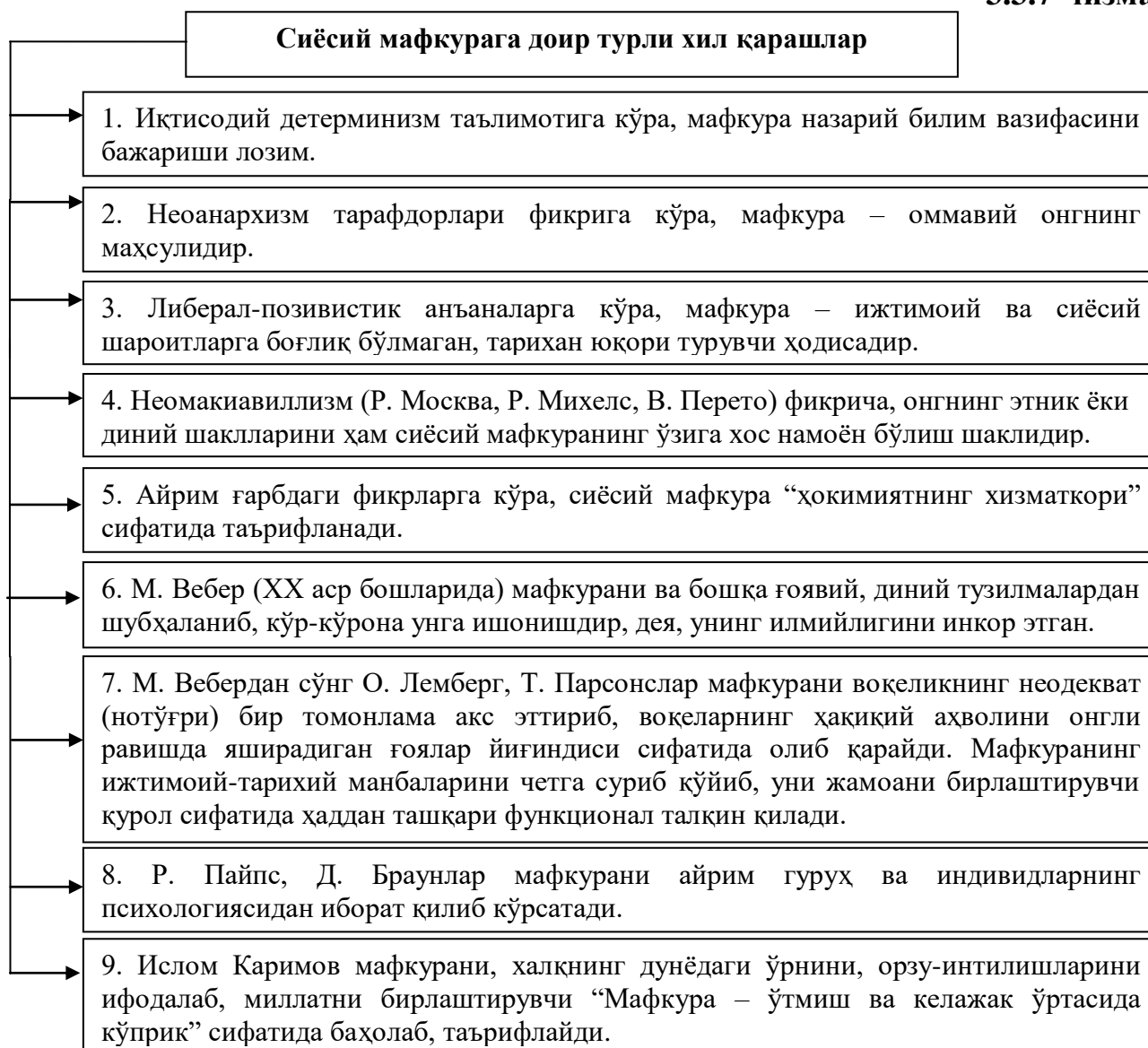
Кўпгина олимлар сиёсий мафкурага у ёки бу шахслар гуруҳининг ҳокимияти (ёки ундан фойдаланишга) даъвосини оқловчи доктрина, деб таъриф берадилар. Элита ва контрэлита сиёсий курашида бу ёққол намоён бўлади.

3.3.6-чизма

Юқорида келтирилган таъриф ва тушунчалардан бу ягона мафкурани сиёсатни белгилаб берувчи омил сифатида қарамаслик керак. Сиёсат ундан холи бўлиши лозим. Амалда бу жуда мураккаб кечган. Бу ҳақда хилма-хил қарашлар ҳам мавжуд.

3.3.7-чизма

Умуман, сиёсий мафкура маълум кучларнинг маънавий қуроли бўлиб, уларнинг сиёсий фаолиятларини оқлайди ва бошқаларни ўз орқасидан эргаштиришга интилади. Биз олдинги мавзуларда баён этганимиздек, агар жамият тараққиётига “Инсоният тарихи – ғоялар тарихи” деган тамойил асосида назар солинса, XX асрда бу жиҳатдан давлатларнинг 3 хил йўлдан борган шакли, ривожланишини таъкидлаб ўтган эдик:

1. Идеологизация (жамиятни мафкуралаштириш маъносини англатади, коммунистик мафкураси).

2. Деидеологизация (жамият, давлат ўз йўлига, мафкура ўз йўлига: мафкурасиз ҳаёт мазмунини англатади).

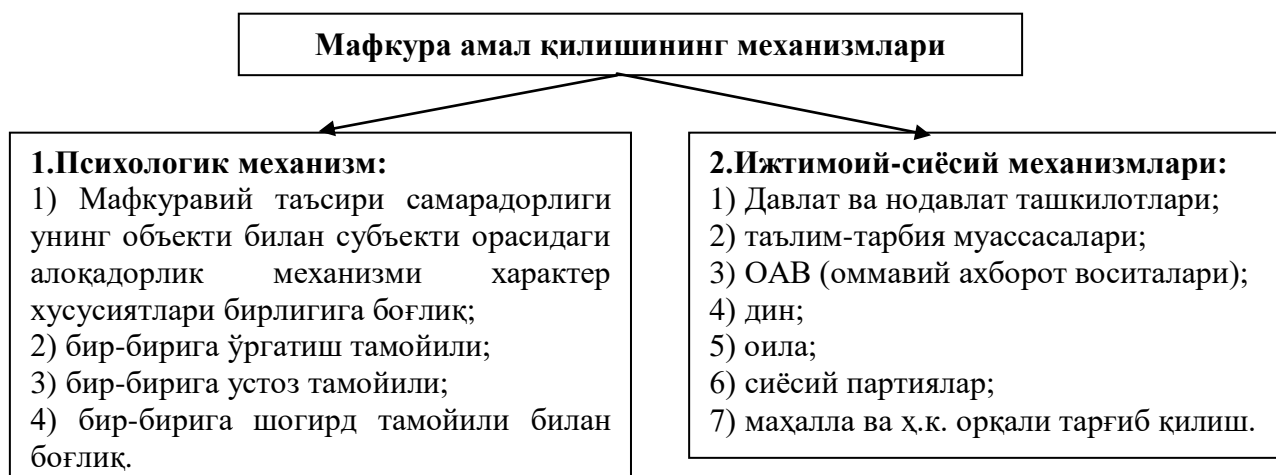
3. Реидеологизация (ғоя ва мафкурани қайта йўлга қўймоқ, одам, жамият, давлат мафкурасиз ўз йўлини йўқотади).

Идеологизация (мафкуралаштириш) йўли, бу собиқ СССР ва социалистик мамлакатлар XX аср бошларидан то шу аср 90-йилларигача бу йўлни босиб ўтди. Ана шу муайян ғоя ва мафкура (коммунистик мафкура) мутлақлаштирилган (идеологизациялашган) давлатларда бирон бир синф, партия ёки қатламга оид мафкура ҳукмронлик даражасига кўтарилди. Бошқа мафкура ва қарашларга йўл қўйилмади. Ўзгача қарашдаги кишилар йўқ қилинди, уларга хос ғоя ва мафкуралар таъқиқланди. Собиқ Иттифок, шунингек, фашизм ҳукмрон бўлган давлатлар халқлари бошига ниҳоятда катта кулфатлар келтирди. Жамиятни, сиёсатни мафкуралаштириш ва мафкуранинг сиёсатлаштирилиши оқибати катта фожиали фалокатларга олиб келди ва у ўзини оқламади¹.

3.3.8-чизма

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.7.-Т.:Ўзбекистон, 1999,-89-бет.

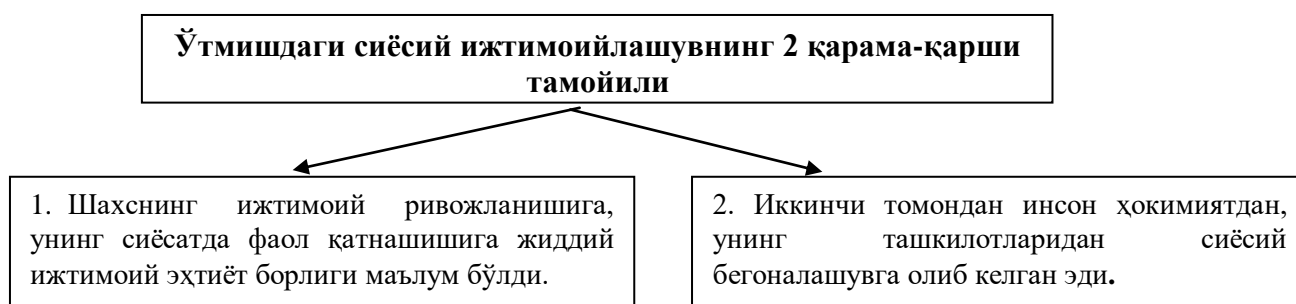

Сиёсий ижтимоийлашув ва сиёсий тарбия муаммоси.

“Ижтимоийлашув” тушунчаси “шахсни тарбиялаш”, “шахсни шакллантириш” тушунчалари билан чамбарчас боғлиқ.

“Сиёсий ижтимоийлашув” индивид томонидан ўзининг сиёсатга қўшилувини таъминловчи сиёсий билимларни, қадриятларни, меъёрларни, қоидаларни, хатти-ҳаракат одобини ўзлаштириш жараёнидан иборатдир.

XX аср 90-йилларнинг бошларида сиёсий ижтимоийлашув жараёнига ҳокимият муассасаларига ишончининг йўқолиши, уларни сиёсатда шахсан қатнашишни истамаслик, бузғунчилик, сиёсий норозиликнинг кўпуровчилик усуллари катта таъсир кўрсатиб келди. Расмий сиёсат кўпинча кўпчилик кишилар учун маънавий таянч бўлмайд қолган эди.

Сиёсий ижтимоийлашувда мафкура катта роль ўйнайди. **Шахс сиёсий ижтимоийлашувида сиёсий онг тузилиши куйидагиларни ўз ичига олади:**

1. Эҳтиёжлар ва ижтимоий кузатишлар тизимини шакллантириш.
2. Ўз ижтимоий гуруҳини тенглаштириш.
3. Ўз манфаатларини англаш.
4. Сиёсий фаолият имкониятларига баҳо бериш.
5. Ижтимоий-сиёсий қадриятлар ва дасурлар тизimini қабул қилади.

Сиёсий тарбия, бу муайян мақсадга қаратилган, аниқ дастур, режа асосида амалга ошираладиган онгли амалий фаолиятдир.

- 1) Мактаб, лицей, коллеж, институт ва университетларда мафкуравий, сиёсий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўтариш.
- 2) Мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш.
- 3) Миллий ўзликни англаш.
- 4) Эркин фикрли, сиёсий фаол инсонни тарбиялаш ва ҳ.к.

3.4. Миллий ғояда менталитетнинг намоён бўлиши

Менталитет (лот. ақл, идрок) – жамият, миллат, жамоа ёки алоҳида шахснинг тарихий таркиб топган тафаккур даражаси, маънавий салоҳияти, уларнинг ҳаёт қонунларини таҳлил этиш кучи, муайян, ижтимоий шароитларда шаклланган ақлий қобилияти, руҳий қувватини ифода этувчи тушунча¹. Жамият, миллат ёки шахснинг менталитети уларнинг ўзига хос миллий анъаналари, расм-русумлари, урф-одатлари, диний эътиқод ва қарашларини ҳам қамраб олади.

Миллий менталитет (лот, ақл, идрок, фаҳм-фаросат) – миллатнинг тарихий шаклланган тафаккур даражаси, маънавий салоҳияти, яшаш ва фикрлаш тарзи, муайян ижтимоий шароитларда камолга етган қобилияти ва руҳий қуввати. Бу тушунча миллатга хос анъаналар, расм-русумлар, урф-одатлар, диний эътиқодни ҳам ўз ичига олади. Ўз навбатида у муайян миллатга мансуб кишининг турмуш тарзи, фикрлаши, дунёқарашини ҳам бир қадар белгилайди, гоҳида уни баҳолаш учун асос бўлади².

Ўзбек миллати менталитетининг шаклланиш жараёни деярли уч ярим минг йиллик тарихга эга. Асрлар давомида ўзбек халқи муҳим савдо-сотик, илм-фан, меъморчилик, хунармандчилик марказлари, халқлар ва мамлакатларни бир-бири билан боғлаб турган йўллар чорраҳасида яшагани сабабли, унинг менталитети тараққий этиб борган. “Менталитетимизнинг асосини ташкил этадиган (дўстлик, ҳамкорлик), бизни бошқалардан ажратиб турадиган шундай бир хусусиятки, уни сезмаслик, англамаслик, кўрмаслик умуман мумкин эмас³. Бу хусусиятларни, жамоавийлик (ғарбда эса индивидуализм), маҳалла (ғарбда эса шахсий манфаат устунлиги) билан боғлаб талқин қилади.

Миллий ғоя ва мафкурамиз мамлакатимиз фуқароларининг асрлар давомида шаклланган маънавияти, урф-одатлари, анъаналари ва кадриятларидан озиқланади. Бу жараёнда Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик ғояларини юртдошларимиз онги ва қалбига жо қилиш

¹Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт матбаа-ижодий уйи, 2009. -369-бет.

²Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007. -218-бет.

³Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008-10-бет.

уларда замонавий менталитет ҳосил бўлишининг асосий шартларидан биридир. “Миллий ғояда мужассам бўлган буюк мақсадларни рўёбга чиқариш авваламбор жамиятимиз ва шу жамият аъзоси бўлмиш ҳар қайси инсоннинг маънавий олами ва дунёқарашидаги ижобий ўзгаришлар билан бевосита боғлиқ эканини унутмаслигимиз зарур”¹.

3.4.1-чизма

¹Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008-76-бет.

8. Умуммиллий мақсадга эришиш босқичлари:

- 1) Миллат ва давлат бирлиги ғояси.
- 2) Умуммиллий манфаат бирлиги. Манфаат мақсадни ифодалайди. Мақсад: “Ўзбекистон келажаги буюк давлат.
- 3) Ҳаракат бирлиги ғояси: миллий тарқоқлигимиз Чингизхонга, Чор Россиясига қўл келди.
- 4) Миллий тафаккур (миллий тарбия) бирлиги. Миллий мафкура ўзбек ғурурини юксалтиради.
- 5) Миллий характер – бир маданият, маънавиятга, мансуб кўпчилик одамларга хос сифатлар мажмуи.
- 6) Миллий ғоя – миллий мафкураси–миллий тарбия – миллий характер – миллий birlik – миллий тараққиёт.

Менталитет миллий қадриятлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у ғоя ва мафкуранинг асосий элементи ҳисобланади. Қадриятлар маълум бир халқнинг кўп минг йиллик тарихий маданий тажрибаси сифатида шаклланган турмуш тарзи, тафаккур маҳсули бўлиб, дунёга келади. Халқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари, анъаналари инсоний ва миллий мансублик ифодасидир.

Қадриятлар муайян миллат ва халқларнинг шонли ва муносабатли ўтмиши, тарихий-маданий тажрибалари, сабоқлари, сурур ва бахтиёр дамларининг ифодаси сифатида намоён бўлса, урф-одатлар, расм-русум ва маросимлар турмуш тарзининг шаклий кўринишлари сифатида халқ ҳаётининг маънавий-ахлоқий негизларини ташкил этади¹. Қадриятлар муайян шароитларда шаклланади. Шу сабабли улар маҳаллий, миллий, минтақавий, умуминсоний шакл ва мазмунда мавжуд бўлади (3.4.2-чизма).

3.4.2-чизма

Маҳаллий қадриятларнинг энг етуқлари ва миллий манфаатларга мослари аста-секин сараланиб, умуммиллий даражага кўтарилади. Миллий муҳит қадриятларни яратиш ва саралашнинг асосий манбаидир: у миллий қадриятларнинг энг яхшиларини вояга етказиб, жаҳон миқёсига олиб чиқади.

Қадриятлар жамиятнинг ривож ва кишилар ҳаётининг турли даврларида турлича аҳамият касб этади, тарихий заруратга мос равишда гоҳ у, гоҳ бу қадрият ижтимоий тараққиётнинг энг олдинги поғонасига чиқиб олади, бошқалари хиралашгандай бўлиб туюлади. Натижада ижтимоий ривожланиш ва тараққиёт қонуниятларига мос равишда, олдинга чиқиб олган қадриятни барқарор қилишга интилиш нисбатан кучаяди. Масалан, **юртни ёв босганида – озодлик, империя ҳукмронлиги ниҳоясида – истиқлол, уруш даврида –**

¹Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Т.: Маънавият, 2008.-324-бет.

тинчлик, тутқунликда – эркинлик, касал ва беморлик онларида – саломатликнинг қадри ошиб кетади, уларга интилиш кучаяди.

Миллий характер миллий қадриятлар ва уларга асосланган миллий тарбия орқали шаклланади. Миллий характер тарбияси – миллий мафкура масаласидир. Маданий ва маънавий қашшоқлашув инсониятдан инсонийликнинг узоқлашувига олиб келади. Миллийликни камситиш, эскилик дея уни замонавийлаштиришдан ижирғаниш – космополитизм (беватанлик)га олиб келади. “Мен Ватан фарзандиман” деган эътиқодни “Мен Ер куррасининг фарзандиман” деган эътиқод билан сиқиб чиқаради.

3.4.3-чизма

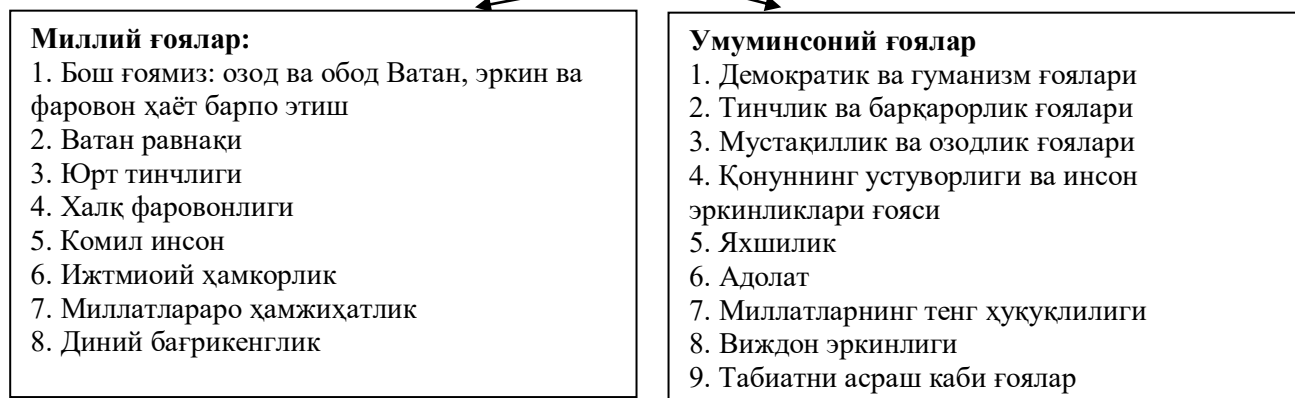
Ижобий қадриятлар ва уларнинг тескари нисбати

Ижобий қадриятлар	Салбий қадриятлар
1. Тириклик бор экан –	Ўлим бор.
2. Борлик энг буюк маъво (бошпана, макон) экан –	Йўқлик мавжуд.
3. Инсон тирик жонзот экан –	Касаллик бор.
4. Ҳаёт кечиришдан мақсад мазмунли умр экан –	Маъносиз қўйилган қадамлар бор.
5. Яшашнинг зарурий шартларидан бири билиш ва англаш экан –	Билимсизлик мавжуд.
6. Тараққиётга интилиш бор экан –	Таназзул ва бошқалар инсониятни доимо таъқиб қилади.

Миллий ғоя ва мафкура, менталитетга миллий ва умуминсоний ғоялар боғлиқ бўлиб, улар индивидуаллиги ва умумийлиги, интеграцияси ва дифференцияси билан фарқ қилади.

Миллий ғоядаги индивидуаллик – бу бошқа одамлардан ўзининг ижтимоий аҳамиятли белгилари билан фарқланувчи одам, шахснинг такрорланмаслиги. **Умумийлиги эса** барчага оидлиги билан белгиланади. **Миллий ғоя ва мафкуранинг интеграцияси** (лот. тиклаш, тўлдириш) – турли хил қисм ва элементларни бир бутунликка бирлаштириш жараёни, ғоясидир. Ғоя ва мафкуранинг намоён бўлим дифференцияси (лот. фарқ) - бир бутунликнинг турли қисмлар, шакллар ва даражаларга бўлиниши бўлиб, бирор-бир ҳодисанинг ривождаги аввалги босқичини ифодалайди. Демак, миллий ва умуминсоний ғоялар индивидуаллиги ва умумийлиги, интеграцияси ва дифференцияси билан фарқланади.

Миллий ва умуминсоний ғоялар дифференциацияси

Ўзбекистон мустақил тараққиёт жараёнида миллий ғоя ва мафкурамизнинг энг асосий тушунча ва тамойиллари белгилаб олинди ва ишлаб чиқилди. **Халқимизнинг асрий орзуси, кўзланган юксак мақсадга етишнинг асосий омили – авваламбор мустақилликни асраб-авайлаш, уни янада мустаҳкамлаш билан боғлиқ** эканидан келиб чиқади. Миллий ғоянинг маъно-мазмуни ҳам, янги ғояларнинг такомиллашув жараёни ҳам, унда авлодлараро ворислик ва янгиланиш ҳам ҳисобга олиниб, ушбу мезонлар негизида янги вазифалар белгилаб олинди. Миллий ғоянинг амал қилиш жараёнида унинг мафкура сифатидаги умумий ва хусусий тамойиллари ишлаб чиқилди. Натижада бу тамойиллар:

1. Мамлакат мустақиллигини мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.
2. Давлат ҳудудий яхлитлиги ва сарҳадлари дахлсизлигини таъминлашга ёрдам бермоқда.
3. Қонун устуворлиги таъминланмоқда.
4. Демократия ва ўз-ўзини бошқариш ҳаётда мустаҳкам ўрин эгалламоқда.
5. Миллий ва умуминсоний кадриятлар уйғунлигига таянилмоқда.
6. Халқаро ҳуқуқ қоидаларига тўла мослиги таъминланди.
7. Иқтисодий плюрализм ва хилма-хил мулкчилик эркинлиги шаклланди. Давлатнинг бош ислоҳотчилиги негизида мамлакатда ижтимоий барқарорлик таъминланмоқда.
8. Виждон эркинлиги ва фикрлар хилма-хиллиги муҳити шаклланди.
9. Ўтиш даврида аҳоли ижтимоий ҳимояланиб, жамият барча соҳалари эркинлашуви, ислоҳотлар тадрижийлигига хизмат қилмоқда. Демак, маданий мерос, халқнинг, миллатнинг ўтмиши акс этган ва келажагини ифодаловчи омил бўлиб, у:

1) Маънавий – маданий мерос. 2)Моддий – маданий меросларга ажралади.

Истиқлолга асосланган янги ғоялар тизимини такомиллаштириш, унинг маънавий таъсирчанлиги ва мафкуравий самарасини ошириш усулларини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш жараёни изчиллигини таъминлаш.

2. Суд-ҳуқуқ тизими ислоҳотини янада чуқурлаштириш.

3. Ахборот соҳаси ислоҳотлари, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлаш.

4. Ўзбекистонда сайлов ҳуқуқи эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантириш. **5.** Фуқаролик жамияти институтларини шакиллантириш ва ривожлантириш. **6.** Демократик бозор ислоҳотларини ва иқтисодиётни либераллаштиришни янада чуқурлаштириш каби.

4-боб. ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ

4.1. Ислом Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев мафкуравий таҳдидлар, уларнинг мазмун-моҳияти ҳамда асосий йўналишлари ҳақида

Инсон орзу интилишларини рўёбга чиқариш, унинг онгли ҳаёт кечиретида зарур бўлган моддий ва маънавий олами, “ана шу икки муҳим омил ўзаро уйғунлашса, том маънодаги қўшқанотга айланса, шундагина инсон, давлат ва жамият ҳаётида ўсиш-ўзгариш, юксалиш жараёнлари содир бўлади”¹. Бугун ана шундай асосий омилларидан бири бўлган маънавиятга бўлаётган таҳдидлар мамлакатнинг ижтимоий тараққиётини таназзулга етказиши мумкин. Шунинг учун уларни билиш, олдини олиш ва уларга қарши курашиш лозим бўлади.

Дарҳақиқат, мамлакатнинг ҳозирги ривожланиш босқичида одамларни маънавий-мафкуравий ва ижтимоий-сиёсий фаоллаштириш асосий вазифалардан биридир. Бунда айниқса, фуқароларнинг онги ва қалбини маънавий таҳдидлардан ҳимоя қилиш муҳим долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Маънавий таҳдид инсоннинг онги, дунёқараши ва ахлоқига дахл қилиши мумкин бўлган жиддий хавф-хатардир. Бу хавф кўзга кўринмасда, лекин унинг келтирадиган зарари юқумли касалликлардан кам эмас. Шу маънода “тарихий ҳақиқатни англамайдиган ёки англашни истамайдиган чет элдаги баъзи сиёсатчи ва арбоблар нафақат сиёсат ёки иқтисодиёт, балки маънавият бобида ҳам бизга ақл ўргатишга, азалий ҳаёт тарзимиз, рухий дунёмизга ёт бўлган қарашларни мажбуран жорий этишга уринмоқда”².

Ҳақиқатан ҳам бундай уринишлар турли усуллар ва воситалар ёрдамида амалга оширилмоқда. Улар орасида маънавий таҳдидларнинг кўлами пасаймаяпти.

Умуман, “**маънавий таҳдид**” ибораси икки сўз бирикмасидан ташкил топган: “маънавий” деганда инсоннинг ички дунёси, онги ва қалби назарда тутилган. “Таҳдид” деганда эса ҳадик, яъни тажовуз қилиш, йўлдан чиқаришга асосланган хавф-хатарлар мажмуи тушунилади. Таҳдид хавф-хатардан фарқли равишда дарҳол кўзга ташланмаслиги, узоқни кўзлаши ва хавф-хатарга нисбатан зарари кўплиги билан фарқ қилади. “Таҳдид” тушунчаси тўла маънода сиёсий лексиконга Ислом Каримов томонидан 1994 йил 22 сентябрда Олий Кенгаш 16-сессиясидаги нутқида биринчи бор киритилди.

Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” (2008) асарида **маънавий таҳдид** иборасига қуйидагича таъриф беради. “**Маънавий таҳдид**

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008 – 66-67-бетлар.

² Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 11-бет.

деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъий назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва инфор­мацион хуружларни назарда тутиш лозим”...¹ (4.1.1-чизма).

4.1.1-чизма

Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асари 3-боби бевосита “Маънавий таҳдид – ўз­лигимиз ва келажагимизга таҳдид” деб номланган бўлиб, унда икки муҳим жиҳатга эътибор қаратилган:

1. Глобаллашув жараёнлари ва маънавий таҳдидлар.

2. Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя.

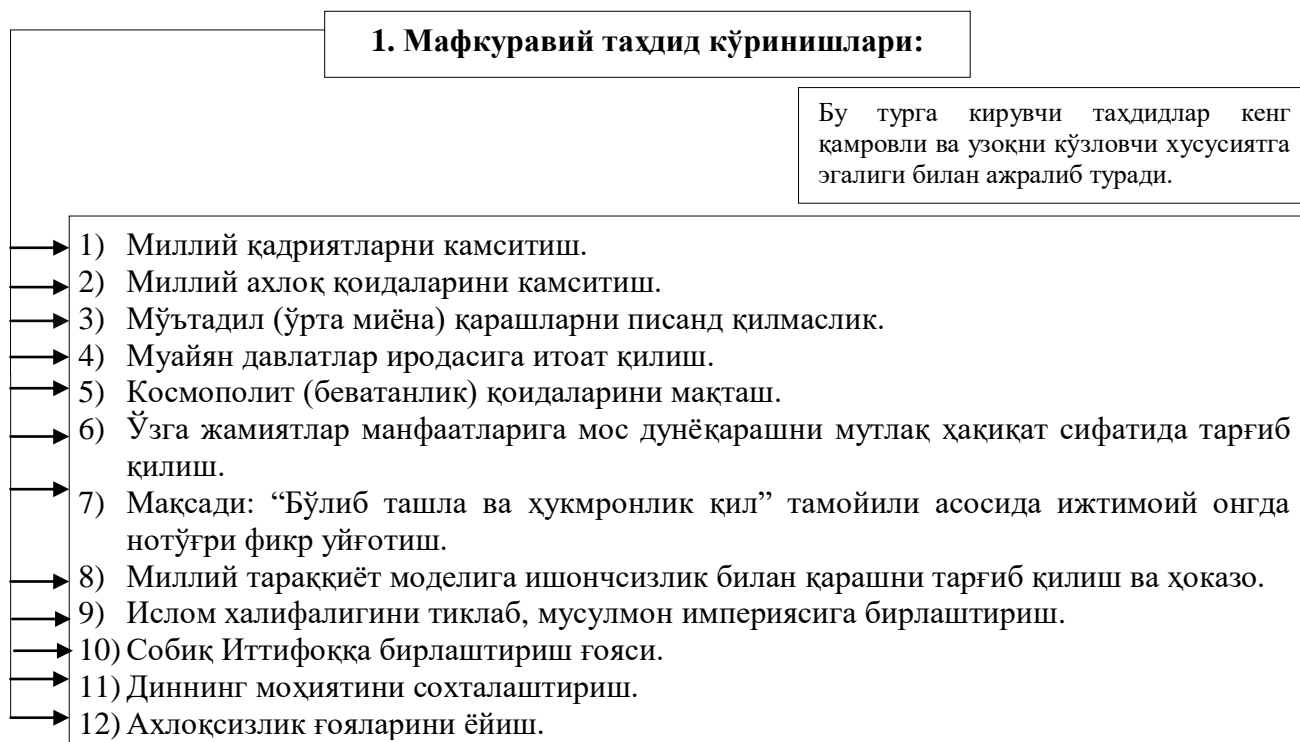
Юртбошимиз “ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмаслиги ҳақида фикр билдириб, унинг ижобий хусусиятларини эътироф этган ҳолда, бундан эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкинлигини алоҳида таъкидлайди. Замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатларнинг ниҳоятда тиғизлиги, тезкорлиги “ҳозирги шароитда мафкуравий таъсир ўтказишнинг ўткир ку­ролига айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига

¹ Ўша жойда, 13-14-бет.

хизмат қилаётганини”¹ баён этади. “Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга”² бўла бошлади.

“Мафкуравий-тахдид” муайян миллат, жамият, давлатнинг тинчлиги ва барқарорлигига қарши қаратилган, сиёсий ва конституцион тузумни заифлаштириш ҳамда бузишга йўналтирилган, шахс ва жамият хавфсизлиги, маънавий, мафкуравий, руҳий дунёсига тажовуз қиладиган ғоявий-назарий қарашлар ва уларга асосланган амалиёт мажмуини ифодалайдиган тушунча.

4.1.2-чизма

Мафкуравий тахдидлар “бизлар учун мутлақо бегона мафкура ва дунёқарашни аввало беғубор ёшларимизнинг қалби ва онгига сингдиришга қаратилгани билан, айниқса хатарлидир”³. Мисол учун, ана шундай бегона мафкуралардан бири – миллий тараққиёт моделига ишончсизлик билан қарашни тарғиб қилишдир. Унга кўра, инсонда миллий тараққиёт моделига шубҳа билан қараш ҳосил қилинади ва унинг “ёни”да ўзга давлатларнинг тараққиёт моделига ҳавас қилиш уйғотади. Биз учун бегона дунёқарашлардан бири – мутаассибликдир (яъни, онгсиз, қаттиқ берилувчи, ўзини ҳақ деб билувчи). Унга кўра, шахс ўз тушунчларини мутлақ ҳақиқат деб қабул қилади ва ўзга қарашларни эса асоссиз инкор қилади.

Бу биз учун ёт бўлган мафкураларда Ғарб ҳаётини идеаллаштириш ва биз учун ёт бўлган дунёқарашларда эса Шарқ консерваторлигини тикиштириш

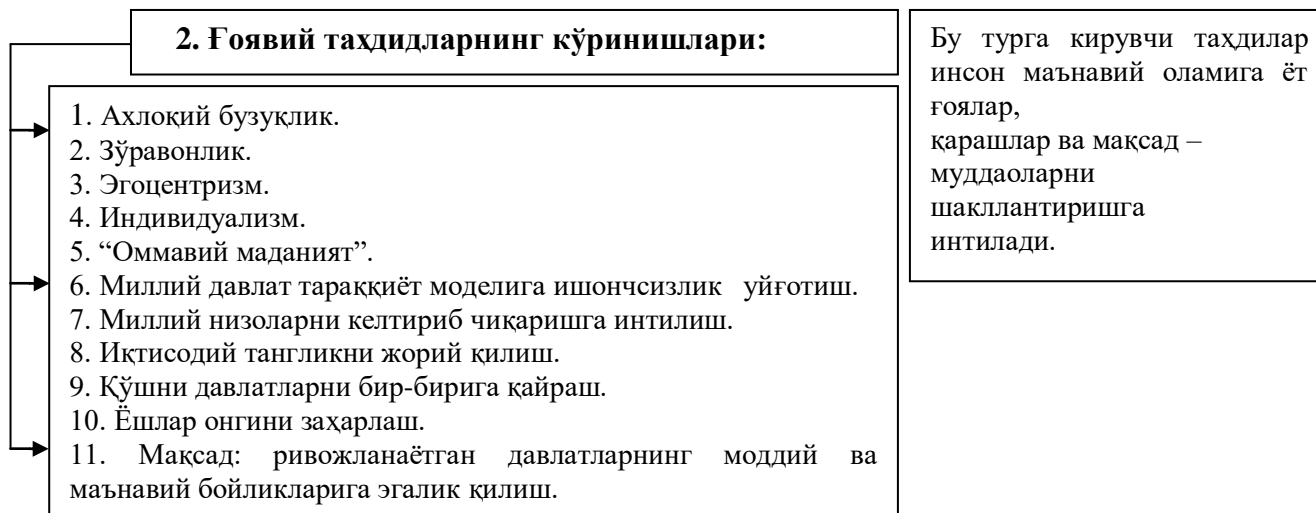
¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 111-112-бетлар.

² Ўша жойда, 112 бет.

³ Ўша жойда. 14-бет.

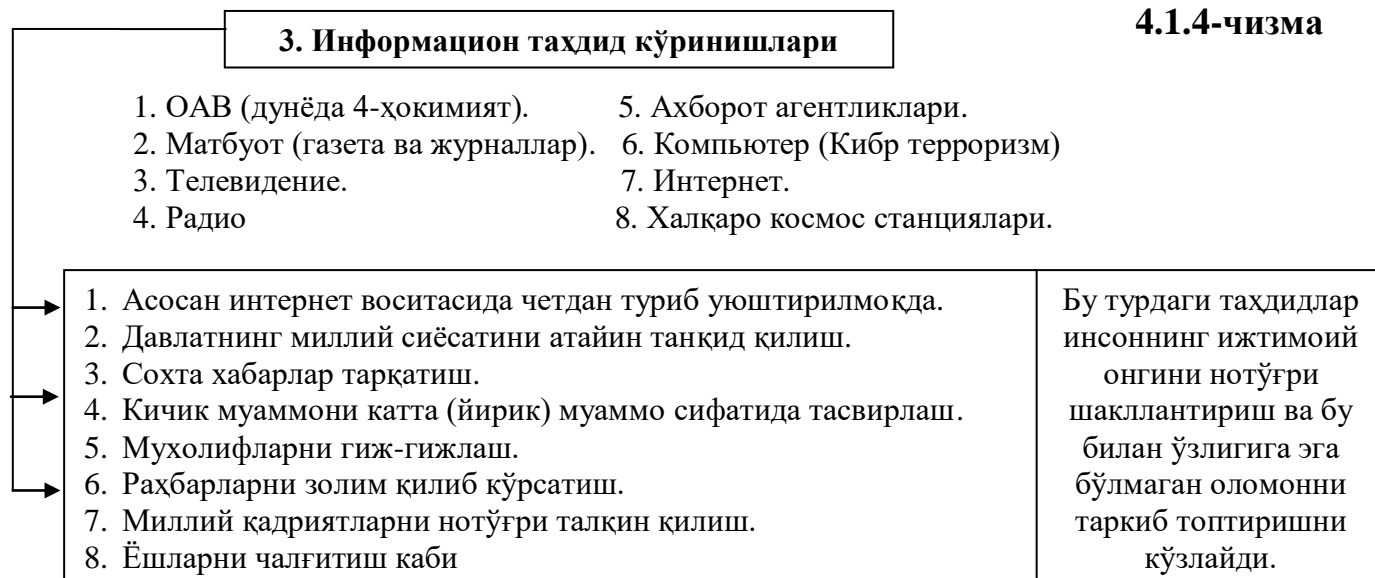
кўзга ташланади. Бошқача айтганда, ёт мафкураларда маънавийтни заифлаштириб, гегемонлик қилиш ва ёт дунёқарашларда эса догматик фикрлар воситасида шахс онгини динийлаштириш устувор даражада намоён бўлмоқда. Шу маънода мафкуравий таҳдидлар кўлами кенгайиб бориши мумкин¹.

4.1.3-чизма

Ғоявий таҳдидлар охир-оқибатда давлатни инқирозга олиб келади, нега деганда, бунинг натижасида фуқароларда худбинлик, лоқайдлик, манфаатпарастлик, ҳасад, сотқинлик, иродасизлик, бепарволик каби ижтимоий – ахлоқий иллатлар таркиб топади².

4.1.4-чизма

Информацион таҳдидлар – баъзида ахборот хуружи деб ҳам аталади – шахсни иккилантиради, уни муаммолар гирдобига ташлайди. Натижада

¹ Аббосхўжаев О., Умарова Н., Кўчқоров Р. Мафкуравий полигонлардаги олишув. Т.: Академия, 2007.

² Философия перед лицом мирового проблем. // Вопросы философии, 2004 №3. С-5-11.

фуқароларнинг ижтимоий онги заҳарланиб, жамиятда ижтимоий хасталик таркиб топади¹.

Маънавий таҳдидларни бартараф қилиб боришга доир бир қатор қарашлар тизими мавжуд. Ислом Каримов ва Ўзбекистон Респуббликаси Президенти Шавкат Мирзиёев маънавий таҳдидларни бартараф этиш муаммосини ишлаб чиқди. У кишининг концепциясига кўра, **маънавий таҳдидларни фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя жаҳолатга қарши маърифат билан бартараф қилиш мумкин.**

4.1.5-чизма

Ислом Каримов “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида...” асарида илгари сурилган “уч поғонали жавоб тизими”, яъни таҳдидларни англаш (1), олдини олиш (2) ва ниҳоят бартараф этиш (3) орқали жавоб бериш мумкинлиги ғоясини илгари суради. Ислом Каримов “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”(1997) асари 2-бобдан иборат бўлиб, унда кўтарилган асосий ғоялар қуйидагича.

¹ Тўраев Ш. Ўзбекистонда демократик жамият ривожидида иқтисодий ва маънавий омиллар уйғунлиги.–Т.: Ўзбекистон, 2011-81-83-бетлар.

“Ўзбекистон XXI аср бўсағасида... асари мазмуни

<p>1. боб. Хавфсизликка таҳдид:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Минтақавий можаролар. 2. Диний экстремизм ва фундаментализм. 3. Буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик. 4. Этник ва миллатлараро зиддиятлар. 5. Коррупция ва жинойтчилик. 6. Маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик муносабатлари. 7. Экологик муаммолар. 	<p>Келтириб чиқарувчи сабаблар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ўтиш даври ислохотларидаги иктисодий қийинчиликлар. 2. Аҳоли объектив талабақаланиш жараёни ва мулкдорлик белгисидаги тафовутлар. 3. Ғоявий бўшлиқ. 4. Айрим одамлар онгининг саёзлиги. 5. Сиёсий беқарорлик. 6. Ижтимоий нотенглик. 7. Ўтиш жараёнидаги муаммолар. 8. Ўзликни тўла англаб олмаганлик. 9. Мамлакат ички ва ташқи муаммолари ва ҳ.к.
<p>Ўтган йиллар мантиқи ҳозирги кунда 3 та асосий саволга мурожаат қилишга ундамоқда. Ўзбекистоннинг келажаги ана шу саволларга қандай жавоб беришимизга боғлиқ.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хавфсизликни қандай сақлаб қолиш лозим. 2. Барқарорликни қандай таъминлаш даркор? 3. Тараққиёт йўлидан собитқадам ривожланишга нималар ҳисобига эришиш мумкин? <p>1. Хавфсизликни қандай сақлаб қолиш лозим? саволига жавоб:</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Хавфсизлик – узлуксиз ҳолатдир, ҳадсиз-худудсиздир. Бу миллий хавфсизликни ташкил этади. 3. “Совуқ уруш” барҳам топгач, эндиликда: ялпи хавфсизликка асосий таҳдид: этник, минтақавий, маҳаллий можаролар ва давлатлар ичидаги жанговар сепаратизм. 4. Ўзбекистон ўзининг жуғрофий – сиёсий ҳолати жиҳатидан коллектив хавфсизлик тизими изчил йўлга қўйилмаган минтақада жойлашган. 5. Минтақавий низолар кўпинча: терроризм ва зўравонлик, нарқобизнес ва курул-яроғ билан қонунсиз савдо қилиш, инсон ҳуқуқлари бузилиши, буларнинг бари чегараларни тан олмайди. 6. Ҳар бир давлат ўз миллий манфаатларига мувофиқ ўз мустақиллигини таъминлаш учун коллектив хавфсизлик шартномасида қатнашиш ҳуқуқини ўзи белгилайди. 7. Экологик ва ядровий хавфсизлик муаммолари алоҳида эътибор талаб этади ва ҳ.к. <p style="text-align: center;">2. Барқарорликни қандай таъминлаш даркор:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Маънавий қадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши. 2. Давлатчиликни шакллантириш ва мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш. 3. Демократик институтларни ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш. 4. Бозор муносабатларининг қарор топиши ва мулкдорлар синфининг шаклланиши. 5. Кучли ижтимоий сиёсат ва аҳоли ижтимоий фаоллигини ошириш. 6. Жуғрофий – стратегик имкониятлар ва табиий – хом ашё ресурслари. 7. Инсон салоҳияти, ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфраструктураси. 8. Кенг қўламли ўзгаришлар ва ҳамкорлик кафолатлари. 9. Жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик. <p style="text-align: center;">3. Собитқадам ривожланишимиз:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Жуғрофий – стратегик имкониятлар, табиий–хом ашё ресурсларига. 2. Инсон салоҳияти. 3. Ҳамкорлик. 4. Ўз имкониятимиз орқали ва ҳоказоларга боғлиқ 	

4.2. Вайронкор ғояларнинг реакцион моҳияти ва уларга қарши курашнинг тарихий зарурати

Вайронкор ғоялар – бунёдкор ғояларга зид бўлган, ёвузлик ва жаҳолатга хизмат қиладиган ғоялар мажмуини ифода этадиган тушунча. Жамиятни тубанликка етаклаб, одамларни ғаразли ният ва қабих мақсадларга ундайдиган, халқлар ва давлатларни таназзул ва ҳалокатга маҳкум этадиган ғоялар (ўзининг шахсий ёки ижтимоий манфаатларини ўзгалар ҳисобига қондириш, босқинчилик, талончилик ва бошқалар)дир.

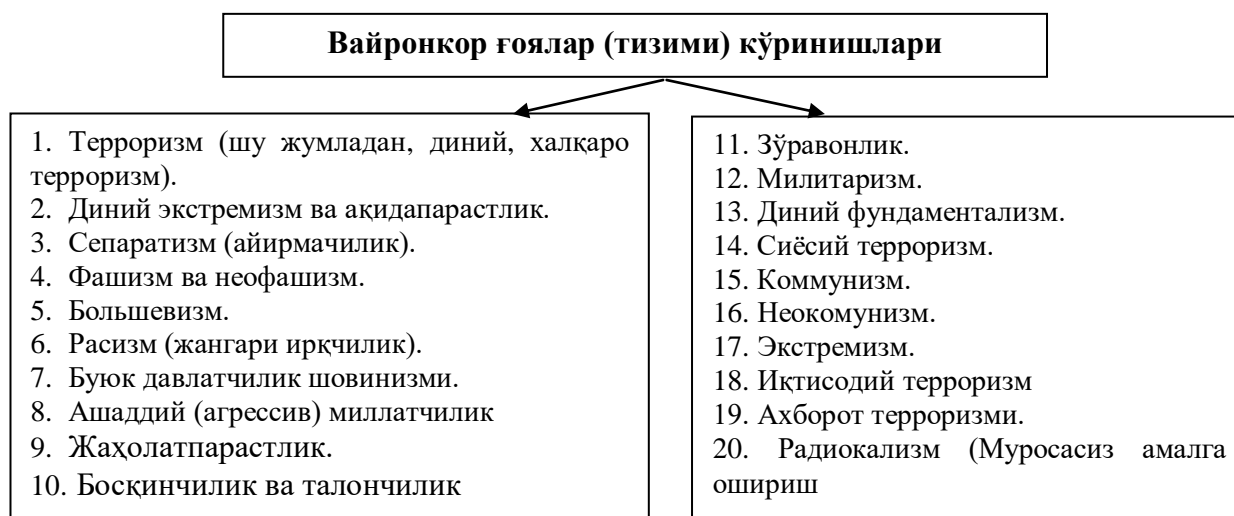
Вайронкор ғоялар инсонпарварлик тамойилига зид бўлган, бир миллатни бошқасидан устун кўядиган, олий ирқ даввосида бошқа халқларни қирғин қилишга чақирадиган, жамиятни қарама-қарши қутбларга ажратиб, бўлиб ташлашга сабаб бўладиган ғоялар мажмуидир¹.

4.2.1-чизма

Диний ақидапарастлик ва жангари ирқчилик (расизм), буюк давлатчилик шовинизми ва ашаддий миллатчилик, фашизм, большевизм, терроризм каби мафкуралар вайронкор ғоялар жумласига киради.

4.2.2-чизма

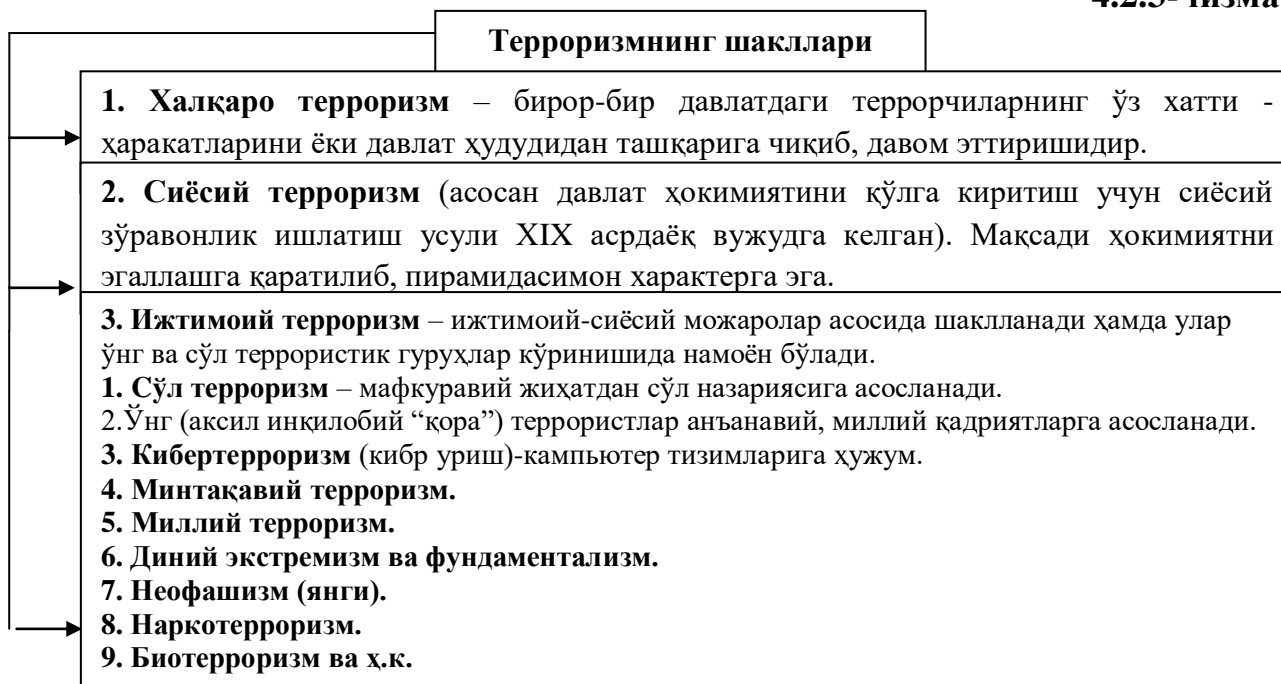
¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007, - 106-бет.

“Аслида, менинг назаримда одамларнинг қалбида иккита куч – бунёдкорлик ва вайронкорлик ҳамиша ўзаро курашади, – деган эди Ислоҳ Каримов – Афсус билан таъкидлашимиз лозим: тарих тажрибаси шундан далолат берадики, инсон табиатидаги инсонийликдан кўра, ваҳшийлик, ур-йиқит инстинктлари, яъни хатти-ҳаракатларини кўзга тиб юбориш осонроқ¹”. Бундай ғоялар таъсирга берилмаслик, ёшларимизда мафкуравий иммунитетни шакллантириш масалалари Ислоҳ Каримов “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асарида (2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавоблари) чуқур илмий асослаб берилган.

Инсоният ягона оила эканини англаб, тинч-тотув ва фаровон яшаш тамойилига амал қила бошлагач, вайронкор ғоялар Ер шарининг ҳамма ерида ҳам танқид ва тазйиққа учрамоқда. Ҳозирги пайтда жаҳон жамоатчилиги томонидан кескин қораланаётган диний халқаро террорчилик ва мафкуравий хуружлар, экстремизм ва жаҳолатпарастлик, ҳам бузғунчи ғояларга асосланган.

Терроризм (лот.қўрқув, даҳшат) – юксак маънавий тамойилларга зид равишда ёвуз мақсадлар йўлида одамларни гаровга олиш, ўлдириш, ижтимоий объектларни портлатиш, халқни қўрқув ва ваҳимага солишга асосланган зўравонлик усулини англлатувчи тушунча. Қўрқитиш ва даҳшатга солиш орқали ўз ҳукмини ўтказишга уриниш терроризмга хосдир. Терроризм сиёсий, иқтисодий, диний, ирқий, миллий, гуруҳий ва индивидуал шаклларда намоён бўлиши мумкин. (4.2.3-чизма).

4.2.3-чизма

¹ Каримов И.А. Озод ва абод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз –Т.8.-Т.: Ўзбекистон, 2000. - 493-бет.

Таъқиб, зўравонлик, кўпорувчилик ва қотиллик терроризмнинг ҳар қандай кўриниши учун умумий хусусият бўлиб, буларнинг барчаси инсонпарварлик ғоялари, демократия, адолат тамойилларига зиддир. Шунинг учун терроризм қандай ниқоб остида амалга оширилмасин, моҳиятан, инсониятга, тараққиётга, эзгуликка қарши жиноятдир. Терроризмга ҳозирги кунда аниқ, ҳамма учун тушунарли ва мукамал таъриф бериш осон эмас, чунки ўта мураккаб феномендир.

Терроризм муайян гуруҳнинг рухсат этилмаган ҳолатда онгли равишда куч ишлатишидир¹. Бунда террорчилар аниқ мақсадни кўзлайди ва ўзини тўла ҳақ деб билади. Террорчилардаги мавжуд куч мақсадни амалга оширишда ижтимоий-сиёсий муҳит билан бевосита алоқадорликда бўлади. Шунинг учун бирон-бир сабабларга асосланган ёвуз мақсад терроризмга олиб боради. Терроризм кўп ҳолларда ҳарбий кучлар билан алоқадор бўлади ва бундай мисоллар тарихдан бир неча бор кузатилган. Бундан ташқари терроризм баъзи давлатларнинг ўзи томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин. Бунда 2 хил шаклда куч ишлатади: жазо бериш органлари ёки ҳарбий кучлар томонидан.

4.2.4-чизма

Ғоявий терроризм – сиёсий етакчилар томонидан яратилади. Бунга ички сабаблар кўрсатилади.

Этник терроризм – жамиятнинг миллий ва этник жиҳатлари билан узвий боғланган.

Диний терроризм – муайян бир диний секта ёш гуруҳ таълимотининг жамиятда мутлақлаштирилиши оқибатида пайдо бўлади. Бунда ушбу ғоя тарафдорлари бошқалар фикри ва ғояларини кескин танқид остига олиб, рад этади ва ғоявий-мафкуравий парокандаликни келтириб чиқаради. Диний терроризмнинг хатарли жиҳати у қўллайдиган чораларда кўринади. Чунки диний терроризм тарафдорлари аксарият ҳолларда қўлда қурол билан, баъзи ҳарбий гуруҳларга таяниб ҳаракат қилади. Бугунги кунда ядровий, биологик,

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009 – 554-бет.

бактериологик қуролларнинг террорчилар қўлига тушиб қолиши эҳтимоли энг катта хавфдир.

4.2.5-чизма

Терроризмни бартараф этиш йўллари:

1. 1977 йил 27 январда қабул қилинган “Терроризмга қарши кураш бўйича Европа конвенцияси”да терроризм, унинг сабаблари, мақсадларидан қатъи назар жиноят деб таърифланди.

2. 1978 йили Бонн шаҳрида кучли “Еттилик” давлатлари терроризмга қарши кураш тўғрисида баёнот қабул қилди.

3. 1981 йили Оттава шаҳрида, 1984 йили Лондонда, 1986 йили Токиода, 1996 йили Парижда бўлиб ўтган кучли “саккизлик” давлатларининг раҳбарлари халқаро терроризм тўғрисида декларация қабул қилдилар.

4. 2000 йилнинг октябрида Тошкентда Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари “Марказий Осиёда наркотикларнинг ноқонуний савдоси, уюшган жиноятчилик ва террорчиликка қарши кураш бўйича ҳамкорликнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги ҳужжат қабул қилинди.

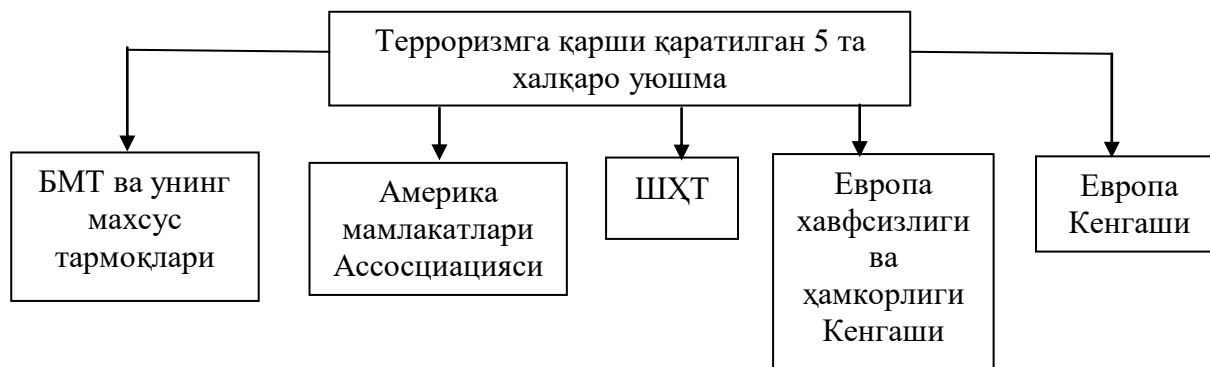
5. 2000 йил 15 декабрда Ўзбекистон Республикасининг “Терроризмга қарши кураш тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди. ЎзР Жиноят Кодексининг 2-бўлими “Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар” деб номланиб, унга қарши кураш йўллари баёт этилди.

6. 2001 йил 15 июнда Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти (ШХТ) томонидан 3 та ёвга қарши “Халқаро терроризм, экстремизм ва сепарамизмга қарши кураш ҳақида” Конвенция қонуни қабул қилинди.

7. 2004 йил 17 январда Тошкентда ШХТнинг Минтақавий аксилтеррор тузилмаси ижроия қўмитаси иш бошлади.

8. 2018 йил 30 июлда “Экстремизмга қаршилиқ тўғрисида”ги қонуни.

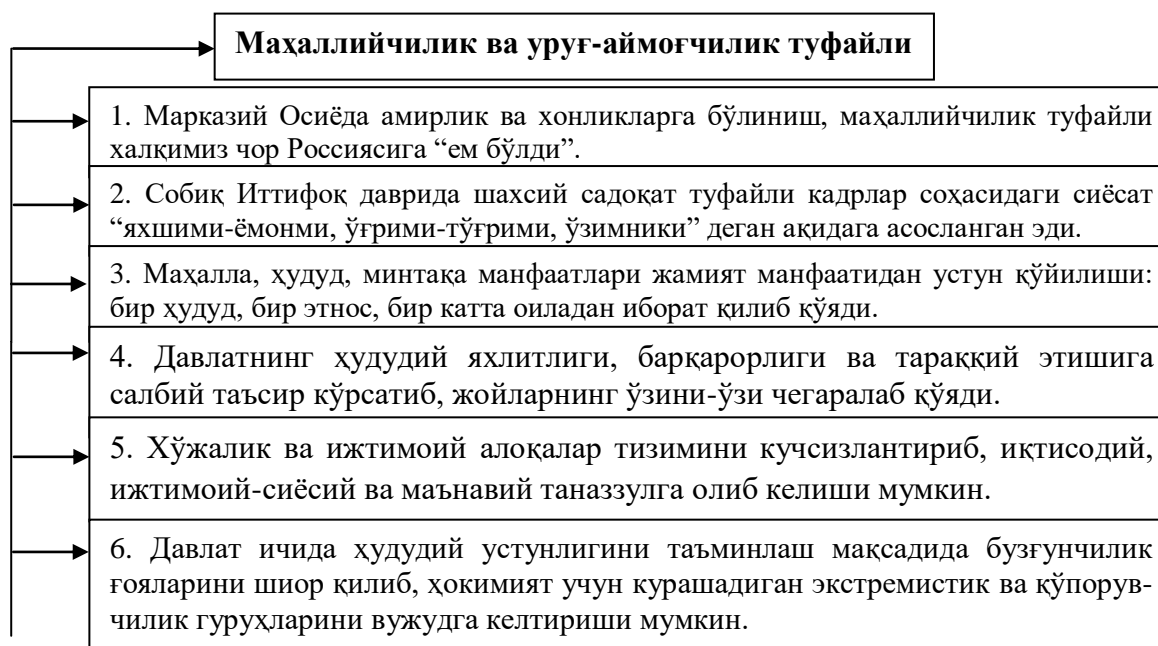
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилинди.

Ислом Каримов: “Мен маданият ва маърифат дунёни жаҳолат ва вахшийликдан, диний ва миллий экстримизм, этник қарама-қаршилар, минтақавий можаро ва урушлардан сақлай олишига ишонаман” деган еди.

Маҳаллийчилик – кишилар ўзаро туғилиб ўсган жой билан боғлиқ ҳолда шаклланадиган ҳудудий яқинлик туйғусининг салбий шаклда намоён бўлиши. У кишиларнинг уруғ-аймоқчилик ва қон-қариндошлик алоқалари билан боғланган бирлигини ҳам англатади. Ислом Каримов “Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” (1997) асарида маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик муносабатларини таҳлил қилиб, шундай таъкидлайди: “Уруғ-аймоқчилик”ни ажратиб турувчи белги – уни аъзоларининг бир жойда тўпланганлигидир. Шунинг назарда тутиш керакки, бунда машғулот турларининг умумийлиги, маънавий манфаатлар, дунёқарашларнинг муштараклиги эмас, балки айнан туғилган жойнинг умумийлиги асосий белгидир”¹.

4.2.7-чизма

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997, - 100-бет.

- 7. Ўз мақсадига эришиш учун аъзоларини давлат, ҳокимият ва бошқа поғоналарда юқори кўтаришга ҳаракат қилади.
- 8. Маҳаллийчилик сепаратизм (айирмачилик) билан боғлиқ бўлиб, миллатлараро ва этник можароларни келтириб чиқариши мумкин.
- 9. Маҳаллийчилик этноцентризм билан боғлиқ. Этноцентризм (юн.этнос-гурух, қабила, халқ ва лот.центризм – марказ, жамланиш) – этник онгнинг воқеликдаги ҳодисаларни ўз этник гуруҳи анъана ва қадриятлари нуктаи-назардан баҳоланишини англатади.

Миллатчилик – миллат айрим, бир миллатни ҳар томонлама улуғлаб, бошқаларининг ҳуқуқ, эҳтиёж ва манфаатларини назар-писанд қилмаслик, уларни ерга уришни англатувчи тушунчадир. Миллатчилик миллий маҳдудлик ва мумтозликни тарғиб ва ташвиқ қилишга асосланган, ўз миллатига чуқур ишонч ва ўзга миллатларга ишончсизлик руҳи билан йўғрилган назария ва амалиёт. Собиқ Иттифоқ даврида миллатчилик тушунчаси атайин сохталаштирилган ва миллийликнинг ҳар қандай кўриниши миллатчилик сифатида белгиланган.

4.2.8-чизма

Миллатчилик ва миллатпарварлик мафқураси

1. Миллатчилик – миллатларнинг тенглигини инкор қилиб, ўз миллатини устун кўйиш, унга имтиёзлар яратишга интилиш, ўз миллатига сажда қилиш, унга холис баҳо бермаслик, камчилик ва нуқсонларни сезмаслик.

Кўринишлари:

1. Экспансионизм (агрессив экспансиячилик сиёсати).
2. Изоляционизм (ажратиб кўйиш).
3. Шовинизм (иркий айирмачилик).
4. Нацизм (миллатчилик).

Булар миллатнинг маънавий қашшоқлашувига сабаб бўлади. Жиддий келишмовчиликка замин яратади.

2. Миллатпарварлик эса миллатларнинг тенглигини тан олиш, барча ирқ ва миллатларга нисбатан тенг муносабатда бўлиш, ўз миллатига, унинг тили, маданиятига бефарқ бўлмасликдир.

Миллатпарварлик – инсоннинг ҳаёти ва фаолияти давомида ўз миллатининг ўзига хос жиҳатларига ҳурмат ва садоқат руҳида қараши, миллий менталитети, урф-одатлари, тафаккур тарзини чуқур ҳис этган ҳолда, миллатнинг ҳар томонлама тараққий топишига хизмат қилиши ва у билан боғлиқ дунёқарашнинг намоён бўлишини ифодаловчи тушунча.

Коррупция – уюшган жиноий гуруҳнинг шахсий бойлик орттириш, давлат мулкани тақсимлаш жараёнида унинг бир қисмига, мамлакат иқтисодий ресурсларига эга бўлиш мақсадида уруғ-аймоғчилик манфаатларини давлат манфаатларидан устун кўядиган давлат хизмати амалдорлар жиноят содир этилишини англатадиган тушунча. **Коррупция** (лот.айниш, порага сотилиш) – мансабдор шахсларнинг шахсий бойлик мақсадида ўз мансаби бўйича берилган ҳуқуқларини бевосита суистеъмол қилишдан иборат жиноят ҳисобланади.

Мансабдор шахсларни сотиб олиш, уларнинг порага сотилиши ҳам коррупция дейилади. 2017 йил 3 январда “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди.

Қонунда “Коорупция – шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиш, худди шунингдек, бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш деб баён этилган”.

4.2.9-чизма

Коррупция жамият тараққиётига хавф солувчи таҳдид ҳисобланади ва мамлакатда ижтимоий ларза, иқтисодий тангликнинг вужудга келишига сабаб бўлиб, аҳолининг маънавий кайфиятига салбий таъсир кўрсатади. Шу боисдан Ўзбекистон мустақилликка эришгач, дастлабки кунларданок коррупцияга қарши курашга фаол киришиб, тегишли чора-тадбирлар кўрмоқда. Президент фармонида биноан, ички ишлар ва прокуратура органлари тизимида коррупцияга қарши кураш бўлимлари тузилди.

Коррупцияга қарши курашнинг энг муҳим йўлларида бири давлат бошқаруви органлари раҳбар ходимлари масъулиятини ошириш, уларни ватанпарварлик, масъулиятлилиқ руҳида тарбиялаш бўйича маърифий ишларни кучайтириш ҳисобланади. Шунингдек, коррупцияга қарши курашда жаҳон ҳамжамияти билан биргаликда ҳаракат қилиш лозим бўлади. Шу боисдан ҳам 2008 йил июль ойида ЎЗР БМТнинг Коррупцияга қарши кураш концепциясига қўшилди.

Ислом Каримов 2015 йил 5 декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 23 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида шундай мисол келтирилади: “Маълумотларга кўра, 2015 йилнинг 9 ойида Бош прокуратурага фуқаролардан прокуратура ходимлари устидан 426 та шикоят келиб тушган. Мазкур шикоятларни кўриб чиқиш натижалари бўйича 45 нафар ходим интизомий жавобгарликка тортилган, 22 нафар ходим эгаллаб турган лавозимидан озод қилинган, 33 нафар ходим прокуратура органларидан бўшатирилган.

4.3. Мафкурадаги мутлақ жамоавий ва мутлақ индивидуал ёндашувларнинг салбий оқибатлари

XX асрга келиб Европа ва Шарқда ғоя ва мафкураларнинг маданият ва унинг ривожланишига доир икки хил тенденция юзага келди.

Биринчи тенденцияга кўра, гўё маданият, ривожланиш Европадан Шарққа ўтган ва ёйилган деб, Ғарб маданиятини устун қўйиб, унинг юксак ва буюклигини даъво қилади.

Иккинчи тенденцияга кўра, маданият Шарқда пайдо бўлган ва у Европага ёйилган, таъсир кўрсатган. Буни Шарқдаги ўрта аср цивилизацияси ва унинг XV-XVI асрдан кейин Европага ёйилганлиги билан исботлашмоқчи бўлади.

Ҳар икки тенденциянинг бир-бирини устун қўйиши ноўрин. Албатта бунда, яъни маданият ва маънавий ғояларининг ривожланишида Шарқнинг ҳам, Ғарбнинг ҳам ўзига хос ўрни мавжуд.

Мавфкурадаги мутлақ жамоавий ёндашув. Собиқ Шўролар даврида шахс манфаати кўпчилик манфаатига қарама-қарши қўйилди. “Миллатларнинг яқин келажакда қўшилиб кетиши” тўғрисидаги ғояларга асосланган сиёсатнинг юритилиши, СССРда кўпгина халқларнинг маданий ўзлигини йўқотиш даражасига келтириб қўйди.

Генетика, кибернетика, социология, сиёсатшунослик каби фанлар ривожланишига нотўғри сиёсий баҳо берилиши натижасида Собиқ Иттифоқда бу фанларнинг тараққиёти бир неча ўн йилларга орқага суриб юборилди.

Мафкурадаги мутлақ индивидуал ёндашув. **Индивидуализм** (лот. бўлинмас) – инсоннинг шахсий ҳаёти жамоага боғлиқ бўлмаган, фақат унинг ўзига тегишли алоҳида бир ҳодиса деб қўйиладиган, жамият манфаатларидан инсон ҳуқуқларини мутлақ устун қўядиган фалсафий-ахлоқий таълимот.

Индивидуализмнинг назарий талқини негизида ҳар қайси шахснинг ягона беқиёс эканини, унинг ҳуқуқларини мутлақлаштириш ётади.

Индивидуализмнинг моҳиятини асослашга қаратилган қарашлар шахсни жамоага қарши қўйиш, шахсий манфаатларни жамият манфаатларидан устун қўйиш билан боғлиқ ҳолда қадимги замонлардан бошлаб шаклланган.

Кишилар дунёқарашини бошқариш, уларнинг қалби ва онгига айрим мафкура полигонларининг манфаатларига жавоб берадиган стандартларни сунъий равишда зўрлаб сингдириш йўлидаги уринишлар тобора авж олаётган ва кенг миқёс касб этаётган ҳозирги глобаллашув даврида Ғарб мамлакатларида индивидуализм: нигилизм, скептицизм, цинизм, волюнторизм, анархизм, эгоизм, авторитаризм каби кескин кўринишларда намоён бўлмоқда.

4.3.1-чизма

Ислом Каримов нигилизм ҳақида фикр юритиб, қуйидагиларни алоҳида таъкидлаган эди: Ғарбда индивидуализм Шарқ кишисига ёт, жамоа тартибида яшаш бизга мос. Маҳаллаларда алоҳида эътибор қаратилаётганининг боиси ҳам шунда. Чунки маҳаллаларда кимнинг қандайлиги, ўз кунини ҳалол ёки қинғир йўллар билан қураётгани кундай аён. Мен Ғарб фалсафасида ҳам барча муаммолар ечилган, демокчи эмасман. Ғарб файласуфларининг фикрлари билан айниқса, индивидуализм, эгоизм қарашларини илоҳийлаштириш билан келишмаслигимиз мумкин. Лекин уларни ҳисобга олишимиз, кераклисини эътироф, кераксизлигини инкор этишимиз зарур”.

Шарқ мафкурасининг хусусиятлари: Шарқ мамлакатлари, асосан, аҳолисининг кўпчилики қисми мусулмон маънавиятидан баҳра олган ҳудудларга хос шакл ва мазмунда намоён бўлади.

4.3.2-чизма

4.4. Жаҳон молиявий инқирозининг мафкуравий жараёнларга таъсири

Ислом Каримов “Жаҳон молиявий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишининг йўллари ва чоралари” (2009) номли асарида жаҳон молиявий инқирозининг мафкуравий жараёнларга таъсир этишининг объектив ва субъектив омилларини асослаб берди. Ушбу асар икки қисмдан иборат:

1. Жаҳон молиявий инқирозининг Ўзбекистон иқтисодиётига таъсири ҳамда унинг оқибатларини олдини олиш ва юмшатишга асос бўлган омиллар.

2. Банк тизимини қўллаб-қувватлаш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник янгилаш ва диверсификация қилиш, инновацион технологияларни кенг жорий этиш – Ўзбекистон учун инқирозни бартараф этиш ва жаҳон бозорида янги марраларга чиқишнинг ишончли йўлидир.

Китобнинг биринчи қисмида: Жаҳон молиявий инқирозининг мафкуравий жараёнларга таъсирида АҚШда ипотекали кредитлаш тизимида рўй берган танглик ҳолатидан бошланди. Сўнгра бу жараён кенгайиб, йирик банклар ва молиявий тузилмаларнинг ликвидлик, яъни тўлов қобилияти заифлашиб, молиявий инқирозга айланиб кетган. Китобда бу ҳолат кўплаб мамлакатларда ишлаб чиқариш ва иқтисодий ўсиш суръатларининг кескин пасайиб кетиши билан боғлиқ ишсизлик ва бошқа салбий оқибатларни келтириб чиқарганлиги баён этилган. Асарда бу ҳолат умумлаштирилган ҳолда қуйидаги хулосаларга келган.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида аксарият мамлакатлар давлат молия тизимининг долзарб муаммоларидан бири – давлат бюджетининг тақчиллиги муаммосидир. Ўзбекистон миллий иқтисодиётимиздаги барқарор иқтисодий ўсиш суръатининг таъминланиши иқтисодиётдаги соғлом молиявий муҳитнинг шаклланишига таъсир кўрсатмоқда. Ўзбекистонда 2007 йилдан бошлаб давлат бюджети профицит (даромадларнинг харажатлардан кўпроқ бўлиши) билан бажарилмоқда. 2010 йилда давлат бюджети 0,3 фоиз профицит билан бажарилди.

4.4.1-чизма

Жаҳон молиявий инқирозининг юзага келиш сабаби ва унинг мафкуравий жараёнларга таъсири

1. Бу инқироз АҚШда ипотекали кредитлаш тизимида рўй берган танглик ҳолатидан бошланган. Иқтисодий кризис билан боғлиқ. АҚШ Долларининг жаҳонга тарқалиб кетиш.
2. Инқироз кенгайиб дунёдаги йирик банклар ва молиявий тузилмаларнинг тўлов қобилияти (ликвидлик) заифлашувига олиб келди. Банклар кредит бериб, уни қайтариб ололмаган
3. Европа давлатларидаги ишлаб чиқариш умумий ҳажми (рецессия) ва иқтисодий пасайишга олиб келди. Ишлаб чиқариш ва экспорт масалаларида тафовутлар мавжудлиги
4. Қимматли қоғозлар бозорининг йўқлиги банклар томонидан ишлаб чиқарилмаётганлиги. Ёки банклар айланма пул обороти йўқлиги. Дунёнинг етакчи фонд бозорларида қимматли қоғозлар ва бошқа молиявий воситаларнинг олди-сотди жараёнлари, акцияларнинг бозор қиймати тушиб кетиши
5. Инқироз глобал характерга эга бўлиб, ишлаб чиқариш ва иқтисодий ўсиш пасайиб, кўплаб ишсизликни келтириб чиқарди
6. Бошқарувнинг бозор тизими ўрнига маъмурий-буйруқбозлик тизими ҳукмронлиги билан боғлиқ ҳолатда юзага келди
7. Давлатларнинг ташқи қарзи ошиб борди
8. Ҳар қайси давлатнинг инқирозга қарши қабул қилган чора-тадбирларига ҳам боғлиқ
9. Кредитларнинг кредиторлар томонидан ўз вақтида тўлолмаётганлиги, бунда назорат йўқлиги.

4.4.2-чизма

Айрим мамлакатларда бюджет тақчиллиги ташқи қарзларнинг ҳолати қуйидагича (2010 йил)¹

Мамлакатлар	Бюджет тақчиллиги	Ташқи қарз
Италия	5,3 фоиз	115,8 фоиз
Франция	7,5 фоиз	78,0 фоиз
Португалия	9,3фоиз	76,0 фоиз
Испания	11,1 фоиз	91,0 фоиз
Буюк Британия	11,4 фоиз	68,0 фоиз
Греция	15,4 фоиз	115,1 фоиз
Ирландия	32,0 фоиз	116,0 фоиз
Ўзбекистон	0,3 фоиз профицит	10,0 фоиз

¹Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари

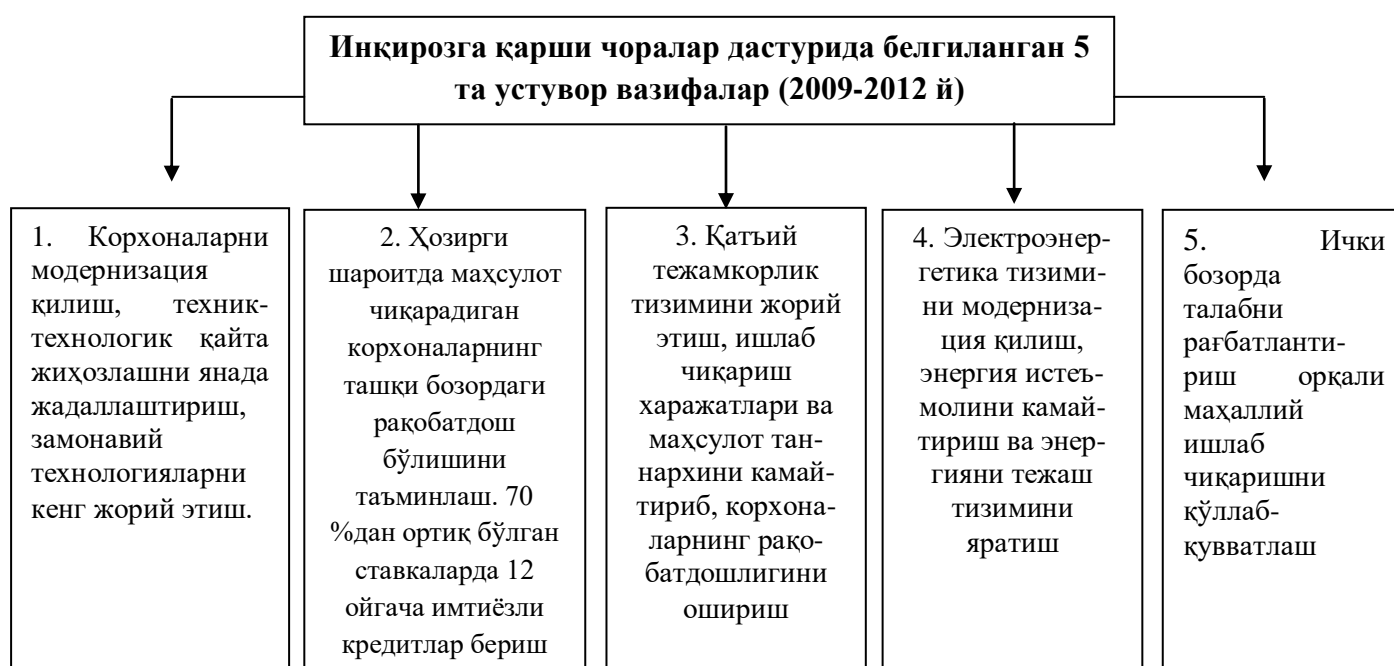
Ислом Каримов “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” китобида Ўзбекистонда “Ўзбек модели”нинг ўзига хос хусусиятлари миллий манфаатлар нуқтаи назаридан қаралиб, “шоктерапияси” усулларида тамомила фарқ қилиши таъкидлаб ўтилган. “Янги уй қурмасдан туриб эскисини бузманг” тамойилига таяниб, ислохотлар изчил ва босқичма-босқич амалга оширилди. Ўтган даврда давлат бош ислохотчи сифатида масъулиятни ўз зиммасига олди. Натижада Ўзбекистонда молиявий-иқтисодий, бюджет, банк-кредит тизими, иқтисодиётнинг реал сектори корхона ва тармоқларнинг узлуксиз ишлаши таъмин этилди. Мамлакатимизда тижорат банкларининг активлари миқдори “Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида”ги қонунга мувофиқ шаклланиб борди.

Ўзбекистон жаҳон бозорига экспорт қиладиган қимматбаҳо ва рангли металллар, пахта, уран, нефть маҳсулотлари, минерал ўғитлар ва бошқа маҳсулотларнинг нархи тушиб бораётганлиги айтилган.

Китобнинг иккинчи қисмида: мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий-маърифий ислохотлар натижасида юз бераётган ижобий ютуқлар ҳақида кенг тўхталган.

Китобда мамлакатимизда жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича 2009-2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган инқирозга қарши чоралар дастури, Ўзбекистонни 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг устувор йўналишлари белгилаб берилган. Инқирозга қарши чоралар дастурининг конкрет бўлимлари – белгиланган комплекс чора-тадбирлар қуйидаги асосий вазифаларни ҳал этишга қаратилди.

4.4.3-чизма

Ислом Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли китобига Америкалик таниқли олим, “Глобал илмий нашрлар” маркази директори, Нью-Йорк давлат университети профессори, доктор П. Марвин юксак баҳо берди. **1. Иқтисодий ўсиш.** Ислом Каримов иқтисодий ўсиш ва тараққиёт моделига айланди. Сўнгги 5 йил ичида ЯИМ 7,8, ҳатто 9 фоизга ўсди. 2008 йилда ЯИМ 109 фоизни ташкил қилди. Ўзбекистон саноат ўсиши 112,7 фоизлигини баён этган.

1. Ўзбекистон ташқи миллий қарзи ЯИМ бўйича 18,5 фоиздан ошмаяпти (2015).

2. Ташқи савдо айланмаси ижобий сальдога 4 млрд, АҚШ долларидан ошиб кетди. 1995 йилда дон мустақиллигига, 1997 йилда энергетика мустақиллигига эришди. Ҳар йили 6 млн, тоннадан ортиқ ғалла етиштирилди. 2014 йилда эса 8 млн. 300 минг тонна ғалла олинди.

2. Мамлакат аҳолиси турмуш даражаси юксалиб бормоқда. Бу 2 йўналиш бўйича амалга оширилмоқда: **ижтимоий соҳа йўналиши бўйича:**

1. Инсон ҳуқуқларини таъминлаш, миллий бирдамлик, диний бағрикенглик тамойилларини мустаҳкамлаш. Ижтимоий хизмат ва соғлиқни сақлаш соҳаларининг тадқиқот институтлари ҳамда ўрта мактаб, касб-ҳунар коллежлари ўқув муассасалари яхлит тизимини яратишда қатор лойиҳалар амалга оширилди.

2. Ислом Каримов минтақада сиёсий ва иқтисодий уйғунликка эришиш мақсадида йўналтирилган ташқи сиёсатдир. Олим дунё мамлакатларини “нотинч денгиз”да (иқтисодий ва экологик муаммолар орасида) бир кемада сузаётган денгизларга қиёслайди. АҚШ Ўзбекистон билан амалий ҳамкорлик қилишнинг 2 сабабини келтиради:

1. Марказий Осиё минтақасида Афғонистон, Хитой, Яқин Шарқ, Ҳиндистонга элтувчи дарвозадир. Иқтисодий жиҳатдан таъминлайдиган модель сифатида ўрганиш лозим.

2. Ислом Каримовнинг роли катта. У ўз давлат ва сиёсий фаолиятда асосий эътиборни барқарорликни таъминлаш, иқтисодий тараққиёт ҳамда сиёсий ҳамкорликни ривожлантириш масаласига қаратди. //Халқ сўзи, 2009 йил 20 март).

5-боб. МАФКУРАВИЙ ТАЖОВУЗ ВА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ

5.1. Мафкуравий тажовуз ва унга қарши миллий хавфсизликни таъминлаш зарурати

Жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш амалга оширилаётган барча ислохотлар самарадорлигининг кафолатидир, аҳоли турмуш даражасини ошириш, мамлакатда тинчлик, тотувлик ва барқарорликни таъминлашнинг энг муҳим омилidir.

Шавкат Мирзиёев

Мафкуравий кураш – бу турли ғоявий қарашлар, ёндашувлар, хилма-хил масала ва мақсадларга эга ижтимоий субъектлар ўртасида юзага келадиган, қарама-қаршиликка асосланган муносабатлар демакдир. У янги, шаклланаётган ғоялар билан ўз “вазифасини” бажариб бўлган мафкура ёки унинг қолдиқлари ўртасидаги муносабат шаклида ҳам содир бўлиши мумкин. Шу билан бирга, мафкуравий кураш муайян ғояларни сингдириш ёки ҳимоя қилиш жараёнини ҳам англатади. Мафкуравий курашни муҳолиф мафкуравий қарашларнинг ҳар қандай кўринишини йўқ қилишга, ғоявий плюрализмни бартараф қилишга қаратилган ҳаракатлар-мафкуравий конфронтациядан (фран.-қарама-қарши кўйиш) фарқлаш керак.

Мафкуравий конфронтация мафкуравий бифарқлик вазиятининг ҳосиласи ҳисобланади. Мафкуравий бифарқлик жамиятидаги мавжуд мафкуравий бузилган, аммо янгиси қарор топмаган вазиятдаги ғоявий ўзгарувчан ҳолат ҳисобланади. Мафкуравий конфронтация вайронкор характерга эга бўлади, унда душман деб ҳисобланган мафкурани йўқотишга алоҳида эътибор берилади.

Мафкуравий кураш манбаини ўз мазмун-моҳиятига кўра, бир-биридан фарқ қилувчи турли ғоявий қарашлар соҳиблари, уларнинг манфаатлари ўртасидаги зиддиятлар ташкил этади.

Мафкуравий тажовуз – муайян миллат, жамият, давлатнинг тинчлиги ва барқарорлигига қарши қаратилган, сиёсат ва конституцион тузумни заифлаштириш ва бузишга йўналтирилган, фуқаро ва жамият хавфсизлигига таҳдид солувчи ғоявий-назарий қарашлар ва унга асосланган амалиёт мажмуи,¹ ҳисобланади.

Мафкуравий тажовуз ёвуз кучлар ва ҳар хил марказлар томонидан бирон-бир мамлакатга нисбатан ичкаридан ёки ташқаридан туриб бевосита амалга

¹Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009, - 296-бет.

ошириладиган ғоявий бузғунчиликнинг бир шаклидир. Улар, ўз жирканч мақсадига эришиш учун ҳар қандай усуллардан, одамларнинг диний, миллий ҳиссиётлари, ҳаётда мавжуд бўлган ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлардан, шунингдек, замонавий техника, телекоммуникация воситаларидан усталик билан фойдаланишга ҳаракат қилади (5.1.1-чизма).

5.1.1-чизма

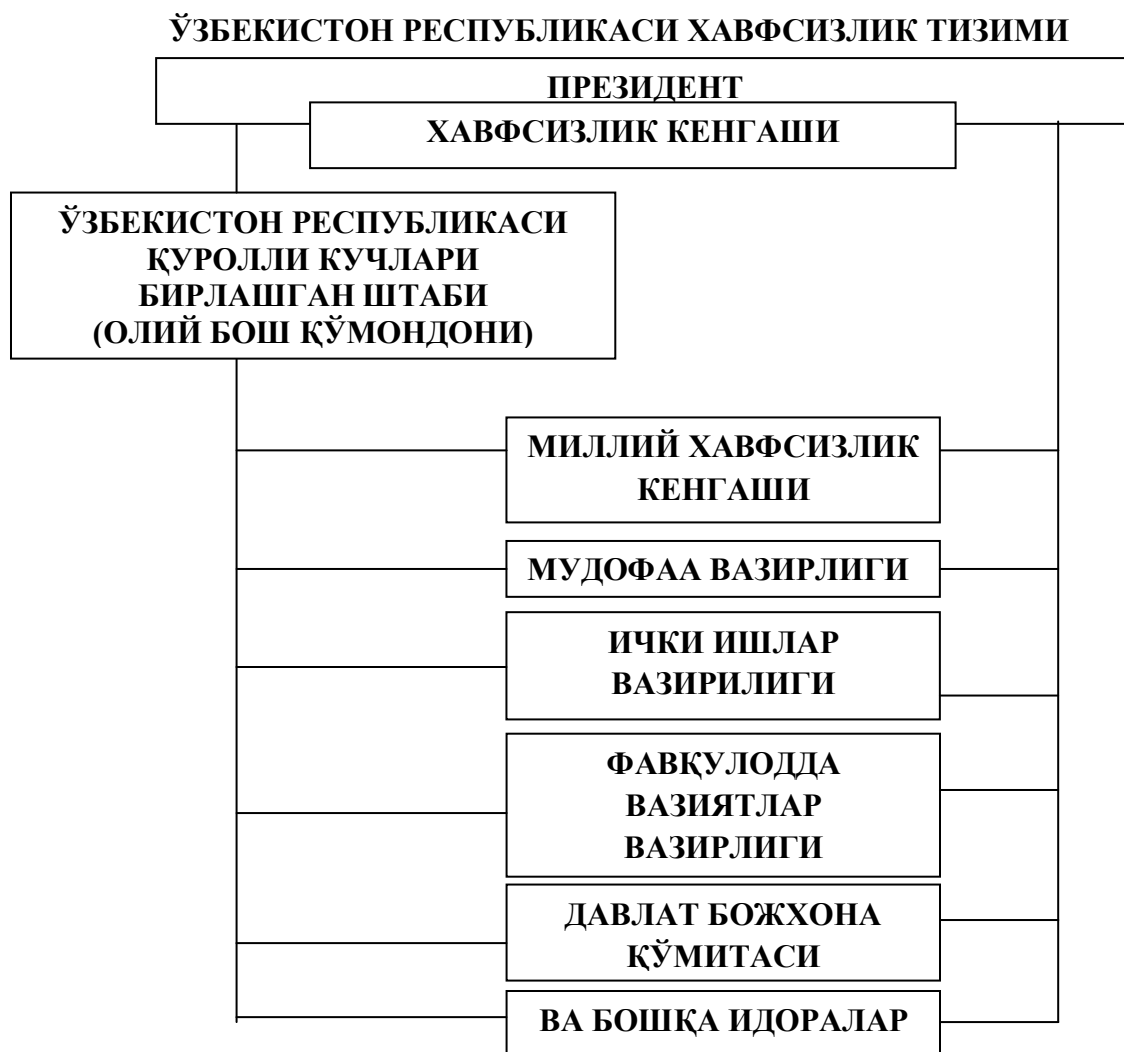

Бугунги кунда мафқуравий тажовуз, аҳолининг маълум бир қатламлари, айниқса, ёшларнинг қарашларини ўзларига маъқул бўлган йўналишда ўзгартириш, бузғунчи ғоялар, диний экстремизм, ахлоқсизлик ғояларини сингдириш каби ғаразли мақсадлар тушунилади.

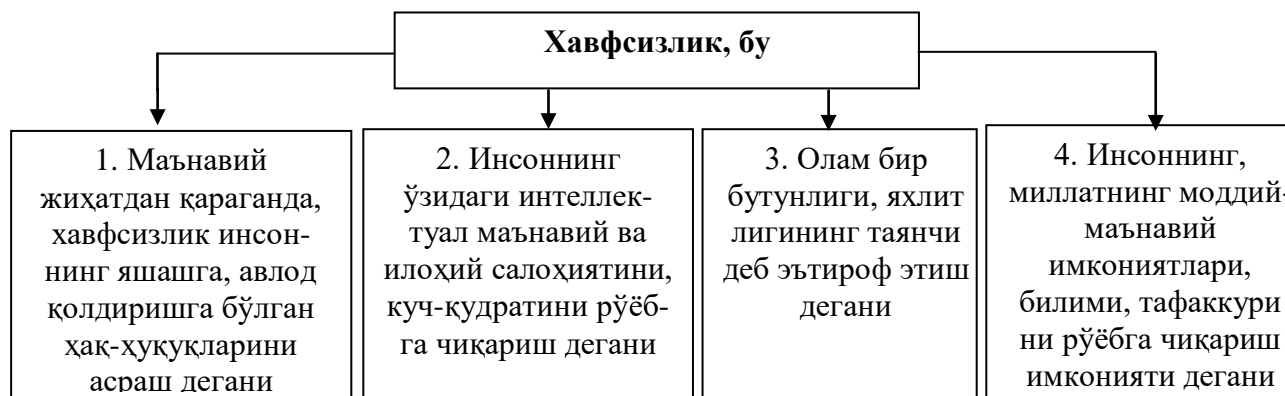
Миллий ғоя ўзининг мазмун-моҳияти билан ана шу каби мафқуравий тажовузларга қарши тура оладиган кишиларни тарбиялашга хизмат қилади. Бу борада барча фуқароларнинг огоҳлиги, фаоллиги, эзгу ғояларга хизмат қилишга тайёрлиги катта аҳамият касб этади. Мафқуравий тажовузликка қарши миллий хавфсизликни таъминлаши зарур. Аввало хавфсизликнинг ўзи нима? Миллий хавфсизликчи?

“**Хавфсизлик**” шахс, жамият, давлат манфаатларини уйғунлаштирувчи, барқарорлик, тинчлик, бунёдкорлик, яратувчанлик омилларининг мажмуини ифода этувчи тушунчадир.

Хавфсизлик бу – бутун инсониятнинг нормал яшаши учун хавф соладиган табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маданий аҳамиятга молик бўлган хавф-хатарларнинг олдини олиш туфайли уларнинг барқарор ҳаёт кечиришини таъминлаш учун яратилган хавфсиз шарт-шароитларнинг муайян тизимидир.

Хавфсизлик – устувор даражада сиёсат, геосиёсат маконига нисбатан қўлланиладиган, том маънода маънавият, инсонлараро ҳамжихатлик, ўзаро муруватнинг ифодаси бўлган тушунча. Хавфсизлик глобал маънавийлашувнинг яққол кўриниши сифатида ижтимоий соҳаларнинг барчасидан ўрин олган тақдирдагина, ҳақиқий хавфсизлик муҳити вужудга келганига ишонч ҳосил қилиш мумкин. ХХІ асрга келиб, хавфсизликда маънавий жиҳатнинг ўрни кучайишига бўлган эҳтиёж ортиб бормоқда. Олий ҳақиқат сифатида инсоннинг ўзи улуғ бурчини тўлақонли ҳис этиш, миллионлаб юртдошлари, замондошлари тақдири учун жавобгарликни англаши хавфсизликка бўлган талаб билан уйғунлашиб бормоқда. Ислом Каримовнинг “Ҳадсиз - худудсизлик” ҳолатида хавфсизликни глобал контекстда идрок этиш шартлиги ҳақидаги фикри айни ҳақиқатни англатади.

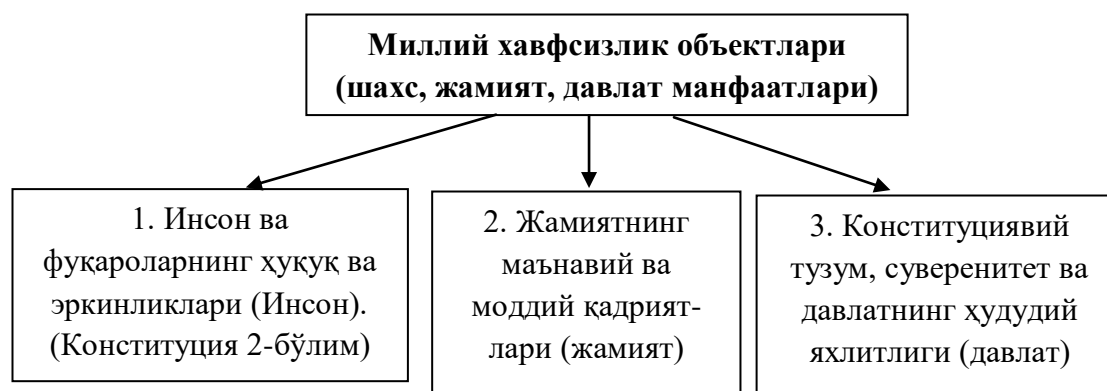

2017 йилда Президент Виртуал кутубхонасига 1,5 млн. ортик, мурожаат келиб тушган. Аксарият суд-тергов бўйича охириги беш йилда (2013-2017) судлар томонидан 7 нафар шахс оқланган бўлса, 2017 йилда 300 дан зиёд оқлов ҳукми чиқарилган.

Миллий хавфсизлик – шахс, жамият ва давлатларнинг ҳаётий муҳим манфаатларини ташқи ва ички хавфдан қонун билан кафолатланган ҳимояси. Ўзбекистон Конституциясининг 2-бўлимида шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатлари белгиланган. Улар миллий хавфсизлик объектларидир: инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари; жамият маънавий ва моддий қадриятлари; конституциявий тузум, суверенитет, давлатнинг ҳудудий яхлитлиги. Миллий хавфсизликка сиёсий, иқтисодий, ҳарбий, экологик, ахборот, ижтимоий, технологик ва бошқа соҳаларда мақсадли комплекс дастурлари асосида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш орқали эришилади.

Миллий хавфсизлик – бу мамлакат ва унинг ҳудудида яшайдиган барча инсонларнинг миллати, ирқи, жинси, диний эътиқоди, ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, турли салбий таъсирлардан, ёвуз кучлар ва ғоялар хавф-хатаридан ҳимояланганлиги даражасидан (Яхшиликков Ж.Я., Н.Э.Мухаммадиев. Миллий ғоя ва мафкура.Т.: Фан, 2015.-155-бет).

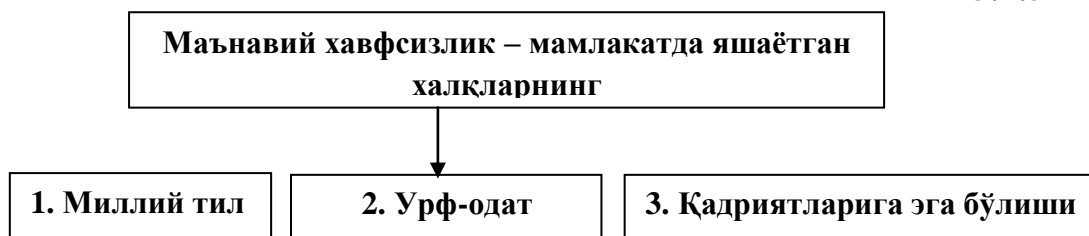
5.1.4-чизма

1997 йил 29 августда “Ўзбекистон Республикасининг Миллий хавфсизлик концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Унда давлатимизнинг миллий хавфсизликни таъминлаш масаласига доир расмий қарашлар ўз ифодасини топган. Концепцияда “миллий хавфсизлик”, “миллий манфаат”, “таҳдид” сингари тушунчалар мазмун-моҳияти очиб берилган.

Миллий-маънавий хавфсизлик – турли маънавий, руҳий, ахлоқий ва эстетик таҳдидлардан ҳимояланганлиги ва миллий маънавиятнинг умуммиллий тараққиётнинг табиий эҳтиёти ва амалиётига айланганлик салоҳиятидир. Ғоявий-мафкуравий хавфсизлик эса шахс, миллат, давлатнинг хилма-хил шаклларда намоён бўладиган ғоявий-мафкуравий тажовузлар, турли мафкуравий марказларнинг бузғунчилик таъсиридан ҳимояланганлик даражасини тавсифловчи тушунча ҳисобланади.

5.1.5-чизма

Маданият, маънавият ва маърифат зарбага учраб, халқнинг, мамлакатнинг маънавияти ва маърифати барбод бўлаверса, ўз-ўзидан эътиқодсиз бўлиб кетади. Маънавият ва маърифатдан маҳрум халқ миллий жиҳатдан ўзини англаб ололмайди, тақдирга тан бериб яшашни ўзига эп кўради. Масалан, чор Россиясининг Туркистонга нисбатан сиёсати мисолида буни кўриш мумкин. Чоризм генералларидан бири М.Д. Скобелев “Миллатни йўқ қилиш учун уни қириш шарт эмас, унинг маданиятини, тилини, санъатини йўқ қилсанг бас, тез орада ўзи таназзулга учрайди”, - деб башорат қилган эди.

“Ўзбекистон Республикаси Ташқи сиёсий фаолияти концепцияси” (2012 йил 10 сентябрь) қонунида таъкидланганидек, “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Миллий хавфсизлик кенгаши мамлакатнинг миллий манфаатларига ички ва ташқи таҳдидлар ҳамда хавф-хатарни аниқлаш ва мониторинг қилиш, вазирлик ҳамда идораларнинг миллий хавфсизликни таъминлашга оид чора-тадбирлар мажмуини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш борасидаги ахборот-таҳлилий ва ташкилий-ҳуқуқий фаолиятини мувофиқлаштириш вазифаларини, Ўзбекистон Республикаси Президентига маълумот бериш учун таҳлилий материаллар тайёрланишини амалга оширади¹.

Миллий хавфсизликни таъминлаш тизими қуйидагиларни ўз ичига олади: қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари идоралари, корхоналар,

¹Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти Концепцияси ҳақидаги 2012 йил 10 сентябрдаги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2012, №9/1 (1437).

ташкilotлар, муассасалар, жамоат ташкilotлари, ўзини-ўзи бошқариш идоралари ва мамлакат фуқаролари, шунингдек, миллий хавфсизлик соҳасида муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик.

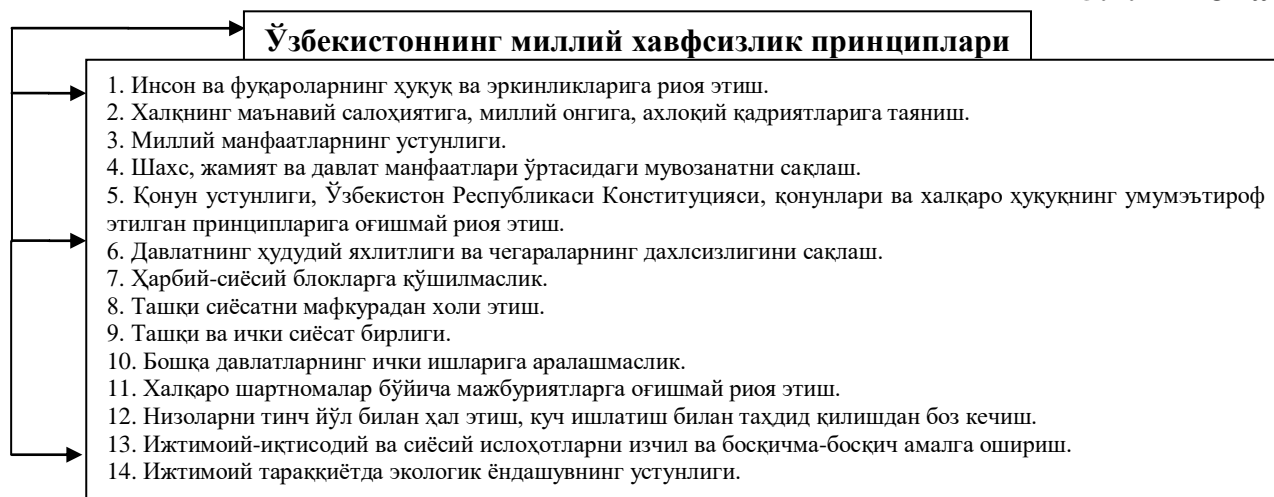
5.1.6-чизма

Ислом Каримов 1995 йили Олий Мажлис 1-сессиясида “Миллий хавфсизлик тизими учун хавф-хатарнинг олдини олиш ва уни бартараф этишда олдиндан чора кўриш услуби кўпроқ қўл келади. Шу билан бирга чуқур ва кенг миқёсли таҳлил қилишга қодир тадқиқот ва ахборот марказларини барпо этиш муҳим аҳамиятга эга”.

Хавфсизлик Кенгаши – давлатдаги олий мансабдор шахсларнинг маслаҳат органи ана шундай восита бўлиши мумкин. Хавфсизлик Кенгаши Республика Президенти ҳузурида тузилиши мақсадга мувофидир. Хавфсизлик кенгаши миллий хавфсизлик муаммолари билан боғлиқ бўлган барча масалаларни чуқур ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштиришни таъминлаш, бунинг учун жавобгар бўлиши лозим. Кенгашнинг вазифалари кўп қиррали ва мураккабдир. У ушбу соҳада миллий хавфсизликнинг устувор йўналишларини ва давлат сиёсати асосларини ишлаб чиқишга жавоб бермоғи керак. Шахснинг, жамиятнинг ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлаш бўйича дастурлар мажмуи Хавфсизлик Кенгаши раҳбарлигида режалаштирилади ва амалга оширилади¹.

5.1.7-чизма

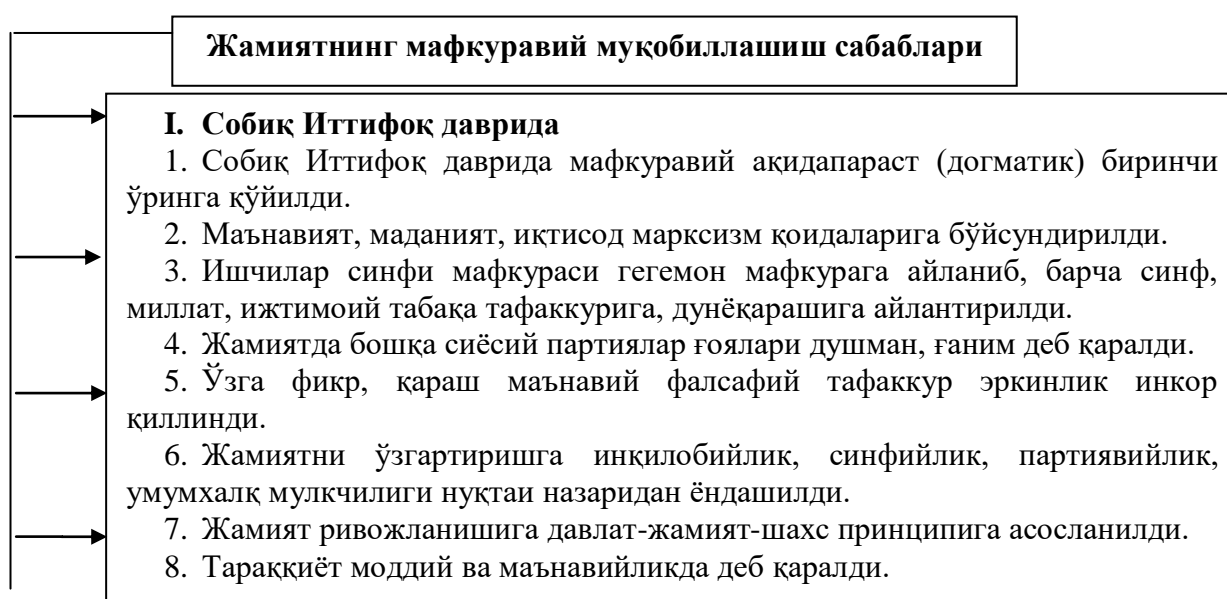

¹Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. –Т. 3. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 52-53-б.

Жамиятнинг мафкуравий муқобиллашиш сабаблари. Мафкура жамият, миллат манфаатларини назарий асослаб, ижтимоий ҳаракатларга аниқлик киритади ва ижтимоий кучларни рўёбга чиқаришга сафарбар қилади. Мафкура инсон онги орқали унинг амалий хатти-ҳаракатларига таъсир кўрсатади.

Мафкура социализм даврида барча соҳаларда мафкуравий ақидапараст биринчи ўринга қўйилиб, иқтисод, маданият ривожланиши ҳаётдан узилиб қолган қоидаларга бўйсундирилди. Жамият ҳаётида, “ишчилар синфининг дунёқараши” ҳамма нарсадан баланд қўйилди. Бир муайян ижтимоий ишчилар синфи партиясининг мафкураси жамиятда барча синф, миллат, ижтимоий табақалар тафаккурини қамраб олди. Бошқа сиёсий партиялар қарашлари, душман, ғаним сифатида қабул қилинди. Бундай шароитда бошқа фикрни инкор қилиш шарт эди. Натижада собиқ Иттифоқ даврида илмий, бадиий, маънавий, фалсафий ҳаёти бўғилиб, эркинликдан маҳрум этилди. Мустақиллик арафасида ана шу бир-бирини инкор қилувчи икки имкониятдан бирини танлаш мафкураси яққол кўринди. Чунки муқобиллик (араб. бир-бирига қарама-қарши икки фикр) – бир-бирига зид икки йўл, имконият – ё унисини (инқилобий, шока терапия) ё бунисини (тадрижий, ислоҳот) танлаш заруратини билдиради. XX аср охири ва XXI аср бошларига келиб жамиятнинг мафкуравий муқобиллашишига сабаб бўлган омиллар: глобаллашиш, интеграция, демократиялаш, дифференциация (бир-биридан фарқлаш, ажратиш), инсонпарварлашиш, сиёсатлашув каби соҳаларда мафкуравий жараёнларнинг универсаллашуви билан боғлиқдир, дейиш мумкин. Мафкуравий хилма-хиллик Конституциямизда (12-моддада) мустаҳкамлаб қўйилди.

5.1.8-чизма

II. Мустақиллик даврида:

1. Муқобил фикр, мафкуравий тафаккур шаклланди.
2. Халқ, миллат, давлат бир-бирига зид икки йўл: инқилобий, “шока терапия” ёхуд тадрижий, ислоҳот йўлларининг қайси бири афзаллигини англаб етди.
3. Ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигига асосланиб, ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилмади (12-модда).
4. Жамият ҳаётининг мафкуравий муқобиллашишига сабаб бўлувчи омиллар: глобаллашув, интеграция, демократиялаш, дифференциациялаш (бир-биридан фарқлаш - ажратиш), инсонпарварлашиш, сиёсатлашув каби жараёнлар универсаллашди.
5. Жамият ривожланиши шахс – жамият – давлат принципларига асосланилди.
6. Мафкурасиз одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши англаб етилди.
7. Жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи куч – маънавий деб қаралди.
8. Тараққиёт маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлигида ғоясига асосланилмоқда.

Мафкуравий гегемонизмнинг вужудга келиши. Гегемонизм (юн. гегемония – етакчилик, бошқариш) – турли соҳаларда, жумладан; маънавий, мафкуравий соҳада ҳам устунлик ва ўз ҳукмига бўйсундиришни англатувчи тушунча. **“Мафкуравий гегемонизм”** тушунчаси “мафкура” ва “гегемонизм” атамалари бирикувидан ҳосил бўлган тушунча. **Мафкуравий гегемонизм – моҳиятан дунё барқарорлигини таъминлаш ёки уни мустаҳкамлашга қаратилган мафкурага зид ҳодиса бўлиб, ижтимоий тараққиёт, жамият барқарорлиги ва хавфсизлигини издан чиқаради.**

Мафкуравий гегемонизм деб, муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, давлат ҳаётида яқка ҳукумрон бўлган ғоя ва мафкуранинг бошқалар устидан ҳукумронлик қилишини ифодаловчи назария ва амалиёт хатти-ҳаракатлар тизимига айтилади. Баъзи давлатларнинг барча соҳаларида устунлик қилиш ва дунёни ўз ҳукмига бўйсундиришга интилиши инсоният тарихининг турли босқичларида салбий оқибатларни келтириб чиқарган.

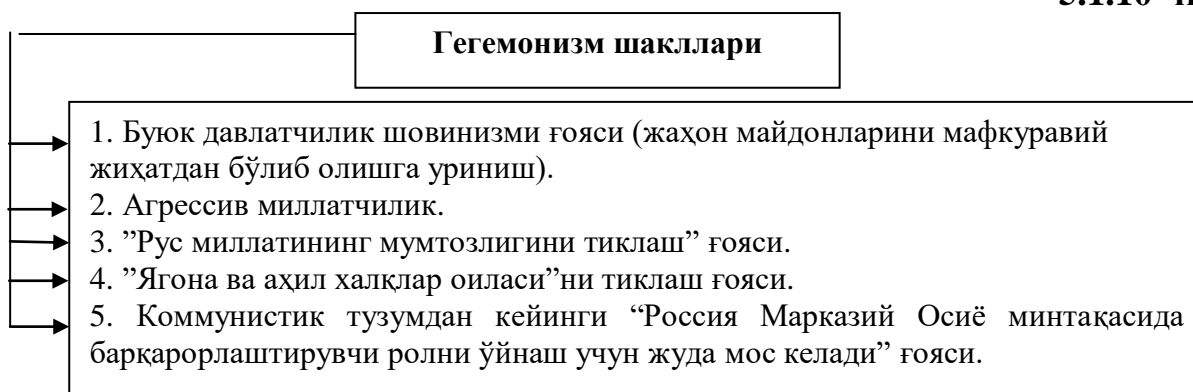
5.1.9-чизма

Шунингдек, мафкуравий гегемонизмни муайян кучлар ва давлатлар томонидан бўладиган сиёсий, мафкуравий ва иқтисодий ҳукмронлик деб ёки минтақавий муносабатларда унга интилиш деб таърифлаш мумкин. Мафкуравий гегемонизм кўпсонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жуғрофий-сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиш учун курашда намоён бўлади. Одатда, ҳудуд жиҳатидан кичик бўлган ва энг асосийси – иқтисодий имкониятлари заифлашган ва ички беқарор давлатлар ана шундай даъволарга нишон бўлади. Мафкуравий гегемонизм, буюк давлатчилар шовинизми ҳам бошқа миллатлар ва мамлакатлар билан ўзаро маданиятли ҳамкорлик қилишга тайёр эмасликдан келиб чиқади. Унинг ифодачилари ҳарбий империялардир. Натижада иқтисодиёти босиб олинган ҳудуд давлатларини эксплуатация қилиб, уларнинг ҳаётий манбалари ҳисобига яшар эди. Айни чоғда бўйсундирилган халқларга уларнинг маданий жиҳатдан ва умуман миллий жиҳатдан норасолиги ҳақидаги ҳалокатли ғоя сингдирилар эди. Ўзбекистон Россия империяси, сўнгра эса Совет империяси таркибида мажбуран ушлаб турилган мураккаб даврни бошидан кечирди. Бу ғоя ҳозирда ҳам турлича талқин қилинмоқда¹.

Мафкуравий гегемонизм бирон-бир қудратли кучнинг манфаатларини устувор даражада, бир томонлама таъминлаш мақсадини кўзлагани сабабли у бошқа томоннинг манфаатларига зид бўлиб, ижтимоий-сиёсий ва маънавий-мафкуравий ривожланишга путур етказди. Бундай адолатсизлик етарли имкониятга эга бўлмаган давлатлар ва миллатларнинг халқаро жараёнларда тўлақонли иштирок эта олмаслигига сабаб бўлади. Натижада, табиий равишда бундай мамлакатлар халқларида гегемонликка интилган давлатлар ва халқларга нисбатан нафрат, норозилик кайфияти пайдо бўлади, дунё ҳамжамиятининг барқарор ривожини давлатлараро муносабатларга салбий таъсир этади.

5.1.10-чизма

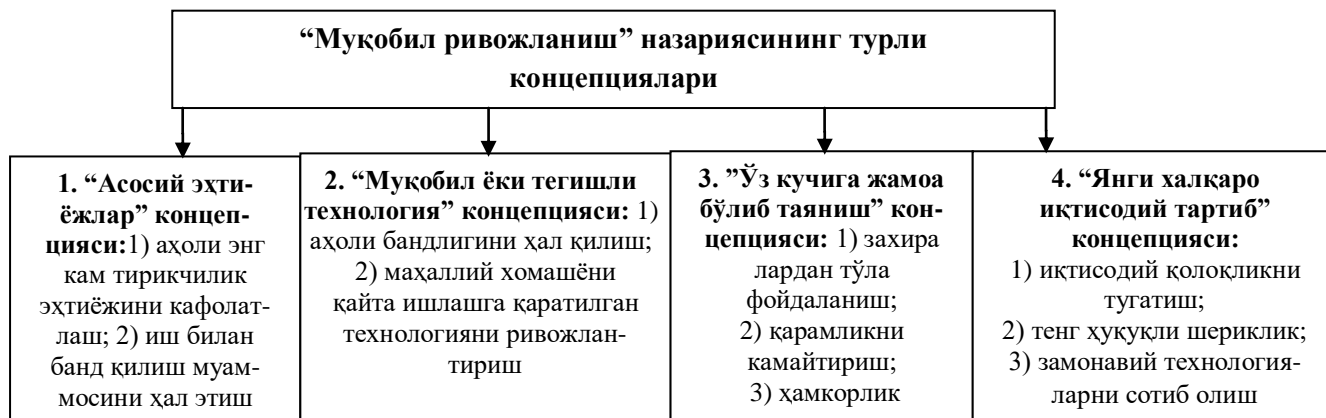

Муқобил мафкуравий қарашларнинг жамият ривожига таъсири хусусида Ислон Каримов "Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг

¹Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997. – 53-бет.

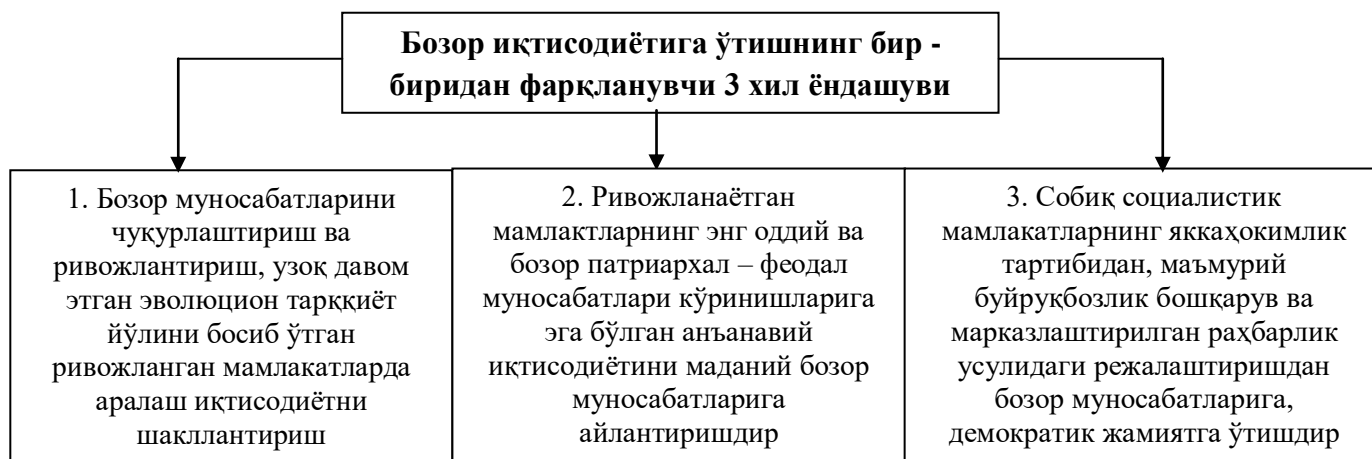
ўзига хос йўли” (1993) асарида асослаб берди. Асарда қайд этилганидек, ривожланаётган ёш мамлакатлар ўз олдиларига эришиш осонроқ бўлган мақсадларни қўйиб, “муқобил ривожланиш” назариясининг турли концепцияларига таяниб, ўз йўлларини мана шу назария доирасида излашга мажбур эдилар. Бу концепцияларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат¹ (5.1.11-чизма)

5.1.11-чизма

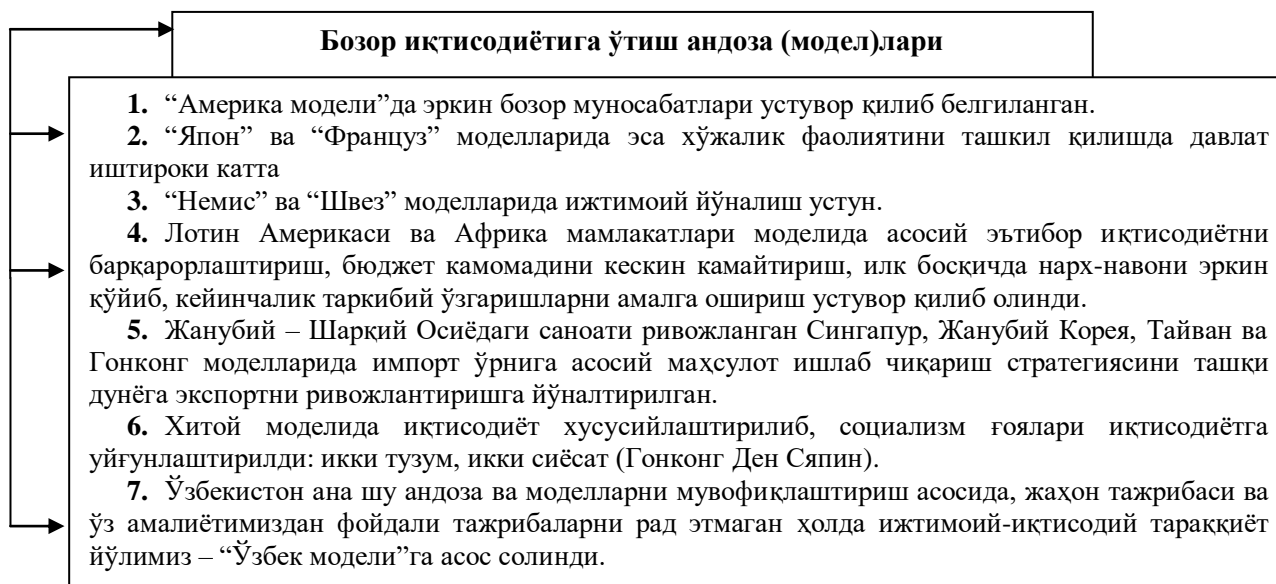
Ривожланаётган мамлакатларнинг кўпгина андозалари, иқтисодий йўллари юқорида кўрсатилган концепциялар ва назарияларнинг ўзига хос қўшилмасидан иборатдир. XX аср 90-йиллари бошларига келиб эркин иқтисодий тартибга солиш ғояси ҳам инқирозга учради. Жаҳон цивилизацияси ижтимоий тараққиётнинг сифат жиҳатдан янги йўлларини излаб чиқди, тартибга солинадиган бозор иқтисодиёти мана шу йўлга асос қилиб олинган. Бу ҳол ниҳоятда кучли иқтисодий ислоҳ оқимини юзага келтирди, кўпгина мамлакатлар – ривожланаётган ва ривожланган, капиталистик ва социалистик, демократик ва авторитар мамлакатлар мана шу оқимга қўшилдилар.

Тартибга солинадиган бозор иқтисодиётига ўтишнинг бир-биридан мутлақо фарқ қилувчи уч хил ёндашувини ажратиш мумкин.

¹Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.1.– Т.: Ўзбекистон, 1996.-286-бет.

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, бозор иқтисодиётига революцион йўл билан, яъни жадал усулда ёки эволюцион йўл билан, яъни босқичма-босқич ўтиш мумкин. Биринчи ҳолда, туб ислоҳотларни ўтказиш, аввалги тизимни ва таркиб топган иқтисодий муносабатларни батамом синдириш талаб этилади. Буни “фалаж қилиб даволаш усули” (“шоковая терапия”) деб аталади. Эволюцион йўл камроқ ижтимоий ларзаларга олиб келади.

Ўзбекистоннинг ўзига хос янгилашиш ва тараққиёт йўли: умуминсоний кадриятларга содиқлик, инсон ўз салоҳияти ва истеъдодини эркин намоён қила олиши учун шароит яратиш, миллий анъаналар, дин ва маданиятни қайта тиклаш ва мустаҳкамлаш, халқ маънавий меросини ривожлантириб, уни ҳозирги замон цивилизацияси ютуқлари билан бойитишдир.

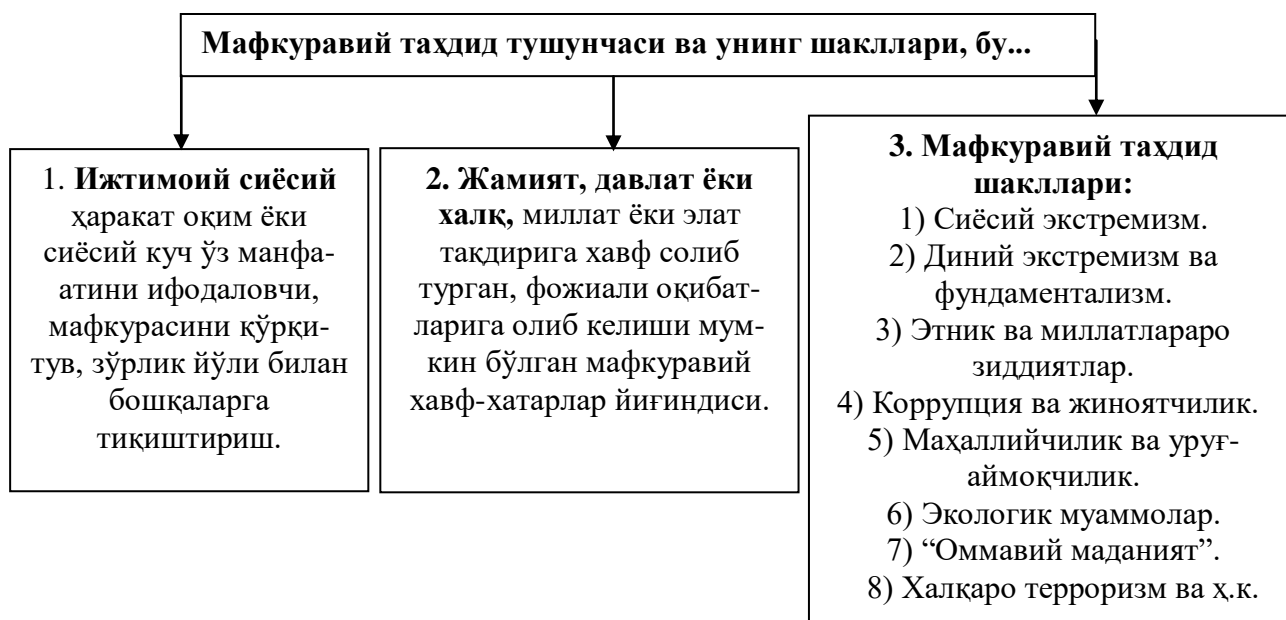
5.2. Мафқуравий таҳдиднинг ошкора ва ёпиқ характери

Мафқуравий таҳдид – ижтимоий-сиёсий ҳаракат, оқим ёки сиёсий куч ўз манфаатини ифодаловчи мафқурасини кўрқитиб, зўрлик йўли билан бошқаларга тақиштириш. Мафқуравий таҳдид жамият, давлат ёки халқ, миллат ёки элат тақдирига хавф солиб турган, фожиали оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган мафқуравий хавф-хатарлар мажмуаси. Дунёнинг айрим ҳудудларида ана шундай ҳаракатлар натижасида маънавий йўқотишлар юз бераётгани, миллатнинг асрий кадриятлари, миллий тафаккури ва турмуш тарзи издан чиқаётгани, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти онгли яшаш тарзи жиддий хавф-хатар остида қолаётганини кузатиш мумкин. Ўзбекистон ҳам бундай таҳдидлардан четда қолаётгани йўқ. Мамлакатда инсонпарвар, демократик жамият қурилаётган ҳозирги шароитда фуқаролар онги ва фаолиятига сиёсий экстремизм, диний фундаментализм, этник ва миллатлараро зиддиятлар, коррупция ва жинойтчилик, маҳаллийчилик ва уруғ-

аймоқчилик, экологик муаммолар, “оммавий маданият” тажовузи ва ҳоказолар мафкуравий таҳдид шаклида намоён бўлаётир¹.

Айниқса, ўрта аср халифалигини қайта ўрнатиш ғояси ҳамда халқаро террорчилик ва диний экстремизм марказлари орқали моддий-ғоявий таъминланаётган ақидапарастлар мафкураси бугун минтақамиздаги тинчлик ва барқарорлик учун хавф бўлиб турибди.

5.2.1-чизма

Мафкуравий таҳдид шаклларининг аксарияти инфор­мацион хуруж ва уйдирмаларни тарқатиш орқали юз бермоқда. Бугунги кунда тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва ҳушёр бўлиб яшашимиз зарур. Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган мафкуравий тарбия билан жавоб бериш лозим. Бунинг учун ҳар биримиз мафкуравий таҳдидга нисбатан лоқайдлик, бепарволик ва беғамлик иллатидан халос бўлишимиз, ҳар бир фуқаро юртимизда, жаҳонда содир бўлаётган ҳар қандай воқеа, ҳодиса, жараёнлар менга, менинг тақдиримга бевосита дахлдор деб ҳисобламоғи даркор.

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009 – 297 – 298 бетлар.

Мафқуравий таҳдиднинг ошкора ва ёпиқ характери

1. Ошкора характери

1) **Шароф Рашидов вафотидан** (1917-1983) сўнг Гидлян, Ивановлар бошчилигидаги “десантчилар томонидан Ўзбекистонда амалга оширилган қонхўрлик.

2) **“Пахта иши” оқибатлари:** 800 дан зиёд жиноий иш” тергов қилинган. 5 мингдан кўп киши судланган.

3) **“Кадрлар тўдаси”** (“қонун посбонлари”): 400 га яқин кадрлар Ўзбекистонга жўнатилган.

4) **Диний радикал кучларнинг** террористик жиноий ҳаракатлари. 1991 йил 9 декабрда Наманган шаҳрида бир гуруҳ кўпорувчи кучлар вилоят ижроия қўмитасини эгаллаб, Ўзбекистонни Ислом давлатига айлантиришдаги даъволари. 1990-92 йилларда Наманган вилоятида “Отавалихон” жоме масжидида Абдулла Ўтаев, Тоҳир Йўлдошевлар оқимлари: 1) Ҳиз-бут таҳрир; 2) Акромиёлар; 3) “Нурчи”лар; 4) “Тавбачи”лар; 5) Ислом лашкарлари; 6) “Адолат” диний уюшмаси ва ҳоказо.

5) **Фашизм ўз мақсадларини** ошкора эълон қилиб зўравонлик йўли билан сингдиради.

6) **2001 йил 11 сентябрда** АҚШнинг Нью-Йорк шаҳрида террорчилик ҳаракатларида 3 минг киши ҳалок бўлди

1. Ёпиқ (яширин) характери

1) **Вайронкор қилувчи ғоя** ўзининг сохта жозибаси орқали алдов ва мақр билан омма онгини заҳарлаб, жамиятда ҳукмрон мавқеини эгаллаб олишга эътибор қаратади. Масалан, диний мафқура соҳасида:

2) **Миссионерлик** (лот. миссия – юбориш, вазифа топшириш, миссионер эса вазифани бажарувчи деган маъноларни англатади). Асосий мақсади: “христианликни тарғиб қилиш ва киритиш учун юборилган инсон” (Жаҳон китоби” энциклопедияси)да. Христианликни бошқа диний (ислом) эътиқоддаги кишилар орасида тарқатиш.

3) **Прозелитизм** - тўғридан-тўғри бирор динга ишонган фуқарони ўз динидан воз кечишга ва ўзга динни қабул қилишга қаратилган ҳаракат. Баҳойлар, кришначилар “Қуёшга талпинувчилар” секталари мавжуд. Молиялаштирган дастурига кўра, МДХ давлатларидан борган талаба ва ўқувчиларни бу мамлакатларга жўнатиб, диндор фуқаролар оилаларига жойлаштириб таъсир кўрсатишмоқда.

4) **2004й 28 март – 1 апрель кунлари** Тошкент шаҳри, Бухоро (Рометан туманида) ва Тошкент вилоятларида такроран яширинча террорчилик ҳаракатлари бунга мисол

Ахборот коммуникация технологиялари (АҚШ) - хусусий, умумий ва ишлаб чиқариш коммуникациясида ахборотлар тайёрлаш, қайта ишлаш ва етказиш билан боғлиқ бўлган объектлар, ҳаракатлар ва қоидаларга, шунингдек, барча технологиялар ҳамда санаб ўтилган жараёнларни бирлашган равишда таъминловчи соҳалар. Шунингдек, ахборот яратиш, узатиш, бошқариш ва унга ишлов бериш билан боғлиқ бўлган технологиялар: радио, телевидение, мобил телефонлар, компьютерлар ва тармоқ ускуналари ҳамда дастурий таъминот, йўлдош тизимлари ва ҳ.к.

Ахборот хавфсизлиги бу – муайян шахс, оила, ижтимоий гуруҳ, меҳнат ва хизмат жамоаси, давлат ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маданий омиллари асосида хавф-хатарсиз тарзда нормал фаолият олиб боришлари учун зарур бўлган информацияларни ўрнатилган тартибда сақлаш ва етказиб бериш тизимидир.

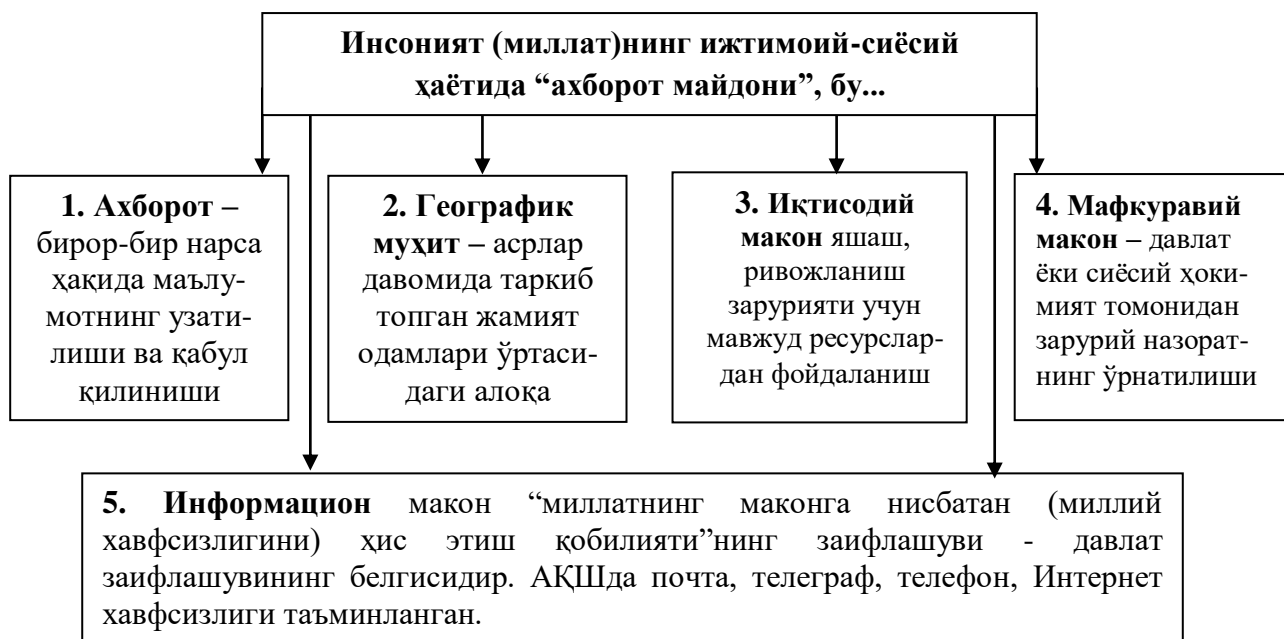
“Ахборот хавфсизлиги” – жамият ахборот майдонини ҳимоя қиладиган, инсонга, фуқарога, давлатга хизмат қиладиган тушунча¹. Буни тўғри ва тўла англаш учун “ахборот”, “ахборот майдони” нима эканлигини билиш лозим.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш – бу ғанимларимиз томонидан мамлакатимизга нисбатан қилинган ахборот хуружларининг олдини олиш ҳамда уларга нисбатан миллий ахборот воситаларимиз орқали қарши қақшатқич зарба бериш демакдир.

Ахборот – бирон воқеа ҳақидаги батафсил хабар, маълумот. Маълумот эса тўлиқ ёки қисқа, ҳолисона ёки ноҳолис, ижобий ёки салбий, қизиқарли ёки зерикарли, долзарб ёки оддий, фойдали ёки фойдасиз, самамий ёки ғаразли ва ҳоказо мазмунларда бўлиши мумкин. Ҳақиқий ахборотни сохта ахборотдан ажрата билиш эса чуқур билим ва иқтидорни талаб этади. ХХІ асрнинг ўзига хос хусусияти бу даврнинг ахборотлар учун кураш асри эканлигидир. Айни вақтда кимнинг қўлида ахборот ва уни бошқариш ричаги бўлса, у бевосита ҳукмрон кучнинг эгасига айланади.

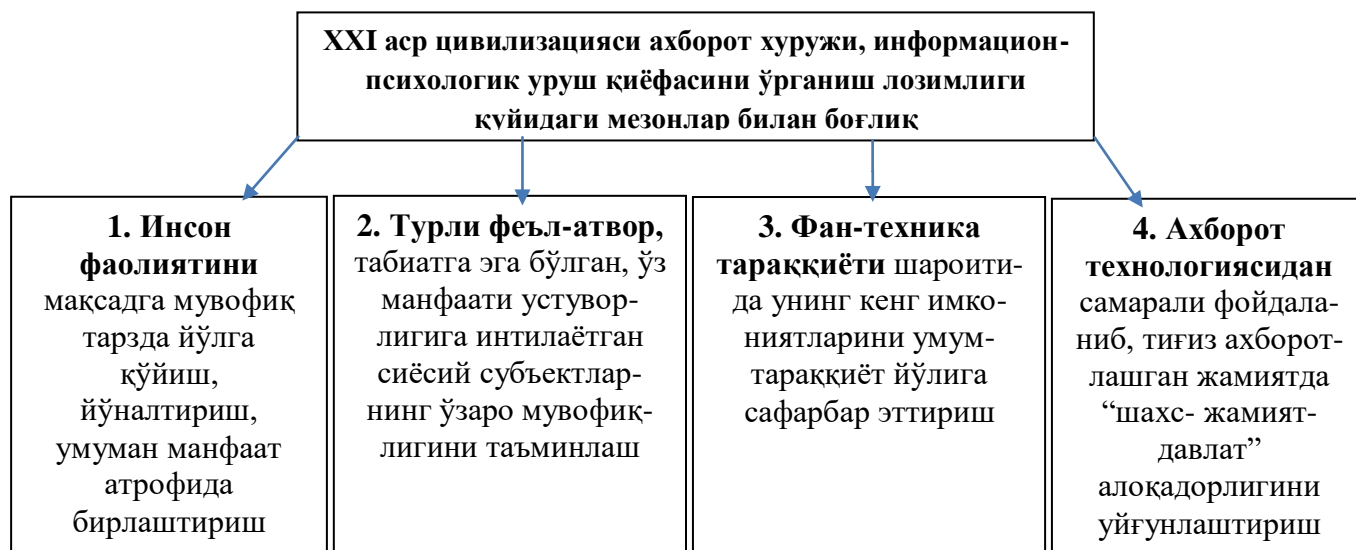
Ахборот олиш, уни ишлаш, сақлаш ва тарқатиш технологиясининг тасаввур қилиб бўлмайдиган даражадаги тараққиёти бугун жиддий ташвишлар туғдирмоқда. Чунки ҳозирги замон компьютерларининг энг сўнгги авлоди ҳар бирининг процессори (ўзгариши)да 80-100 миллион транзистор бўлиб, ҳар сонияда 2 миллиардгача вазифани бажара олади. Хоҳлаган киши Ер юзининг хоҳлаган нуқтасидаги одам билан алоқа ўрната олади. Демак, ХХІ аср цивилизацияси ахборот хуружи, информацион – психологик уруш қиёфасида ўзини намоён этмоқда².

5.2.3-чизма

¹Миллий истиқлол ғояси ва миллий хавфсизлик. Маърузалар курси – Т.: ЎРИИВ Академияси, 2008-157-б.

²Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Т.: Маънавият, 2008. 420-б

“Ҳақиқатни очиб бериш дегани бир қарашда жуда содда, ҳаттоки, жўн гап бўлиб туюлиши мумкин. Ҳақиқат ё бор, ё йўқ, унинг нимасини очиб бериш мумкин, деган савол туғилиши балки ўринлидир. Лекин мафкуравий кураш тобора кескинлашиб бораётган бугунги замонда шундай устаси фаранглар борки, улар ҳар қандай ёлғонни ҳам ҳақиқат деб шундай бошлаб тушунтириб қўядики, баъзан қип-қизил уйдирмаларга қандай ишонганингизни билмай қоласиз¹”. Чунки халқимиз оқкўнгил, содда ва ишонувчан. Матбуотда босилган, телевидениедан, радиодан айтилган гапларга ишонч билан қарайди.

“Матбуотнинг энг муҳим вазифаси бугун мамлакатимизда олиб борилаётган ташқи ва ички сиёсатни оддий фуқаролар кўзи билан, яъни турлитуман нуқтаи назардан баҳолаб фойдалаш, шу билан бирга, йўлимизда тўсиқ бўлиб турган иллатларга – бу коррупция ёки амалпарастлик бўладими, маҳаллийчилик, одамларнинг дардини кўрмаслик бўладими – буларнинг барчасига қарши муросасиз курашиш, бир сўз билан айтганда, адолатни қарор топтириш, жамиятимизни янада эркинлаштириш учун ўзини аямасдан, виждон амри билан яшаш журналист деган касбни танлаган инсонлар учун доимий ҳаёт мақсади бўлиши даркор”².

¹ Каримов И.А. Энг аосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. – Т.: Ўзбекистон, 2009, - 10,13-бетлар.

² Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. –Т.: 17 Ўзбекистон 2009 – 243б.

**Ахборот психологик хавфсизлик (АПХ) тушунчаси
маънавий-ахлоқий мезонга айланиши учун:**

1. АПХ – бу бевосита инсон руҳиятига таъсир ўтказиш орқали уни ўз ақидалари (бузгунчи ғоялари) дан асрашдир. Инсон ва жамият, инсон ва давлат, шахс ва унинг дахлсизлигини таъминлаш.
2. АПХ хавфсизлигига риоя қилинмаса, бузгунчи ғоялар миллий қадриятларни барбод этиб, халқлар ва миллатларни геноцидга олиб келиши муқаррар.
3. Тиғиз ахборотларни жамиятда ахборот орқали шахс ва жамият тафаккурини шакллантириш.
4. Жамоатчилик фикрини шакллантиришда ахборот таъсирини, ахборот технологияларидан фойдаланиш усуллари кенгайтириш.
5. АПХ – давлатчилик шовинизми юзага келмаслиги учун анъанавий сиёсий мувофиқлаштириш тажрибаларидан кенг фойдаланишни тақозо этади.
6. АПХ маълум бир халқ, миллат, мамлакат ҳаётида ижтимоий хавф туғдирмаслиги учун замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан тинчлик ва тараққиёт учун унумли фойдаланиши лозим.
7. АПХни таъминлаш учун замонавий техника ва технологиялар билан етарлича қуролланиш.
8. АПХни таъминлашга хизмат қилувчи ходимлар моддий манфаатдорлигини ошириш.
9. Замонавий ахборот технологияларини бошқара оладиган, ҳозирги замонавий билимларга эга бўлган қобилиятли кадрларни тайёрлаш.

Демак, ахборот хуружи тобора авж олиб бораётган, якка тартибда ҳар бир фуқаро, ҳар бир инсон онгига кучли таъсир ўтказаятган, кенг миқёсда олганда жамият тараққиёти ва миллат тақдирини ҳал қилишга қодир бўлган, глобал миқёсда эса бутун инсоният ҳаётини кафолатлайдиган, унинг тараққиёти ёки таназзулини белгилашга қодир бўлган тиғиз ахборот тизимини бошқариш, тартибга солиш, ундан фойдаланиш меъёрларини ишлаб чиқиш ҳозирги замоннинг энг долзарб муаммоларидан биридир¹.

Ўзбекистон мустақиллигининг ўтган 25 йили мобайнида (2016) оммавий ахборот коммуникацияси соҳасида жиддий ўзгаришлар юз берди. Энг аввало, ҳар бир фуқаронинг сўз ва фикр эркинлиги, ахборот олиш ва тарқатиш ҳуқуқи Конституция билан кафолатланди. Оммавий ахборот воситалар тўғрисидаги бир қатор қонунлар яратилди ва амалда қўлланилмоқда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ҳар қандай шароитда ҳам адолат тамойилига ўзининг ҳаётий ва ижодий принципларига содиқ қолиш, одамларни қийнаётган камчилик ва муаммоларни дадиллик билан қўтариб чиқиш, уларни бартараф этиш учун, жамоатчилик фикрини

¹Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Т.: Маънавият, 2008 – 425-б.

шакллантиришга, аввало, сизлар каби маънавий жасорат эгаларигина қодир бўлади¹.

2018 йилга келиб мамлакатимизда 4 баробар кўпайиб, 1500 тага етган оммавий ахборот воситалари (ОАВ) мавжуд бўлиб, шундан 700 номдагиси газета, 250 номдагиси журнал, 17 номдагиси бюллетень – ахборотномалардир. Шунингдек, юздан ортиқ телерадио тармоқлари фаолият кўрсатмоқда, 150 веб-сайт ОАВси сифатида рўйхатга олинган. Мамлакатимизда 4 та ахборот агентлиги ишлаб турибди.

Ўзбекистонда кейинги йилларда сунъий йўлдош алоқа тармоғи орқали телерадиодастурларни тарқатиш йўлга қўйилди. Бугунги кунда мамлакатимиз телекоммуникациялар тизими дунёнинг 180 мамлакатига 28 та йўналиш бўйича тўғридан-тўғри чиқадиган халқаро каналларга эга. Юртимиздаги телерадиоканаллар томонидан тайёрланаётган кўрсатув ва эшиттиришлар Интернет глобал тармоғи орқали реал вақт режимида жаҳонга узатилмоқда. Ўзбекистонда сайлов ҳуқуқини таъминлашда, адолатсизликни ҳимоя қилишда ОАВларнинг ҳуқуқий ва умумийлик принциплари муҳим аҳамиятга эга.

5.2.6-чизма

Конституциявий сайлов ҳуқуқининг таъминланишида ҳуқуқий ва ОАВнинг умумийлик принциплари

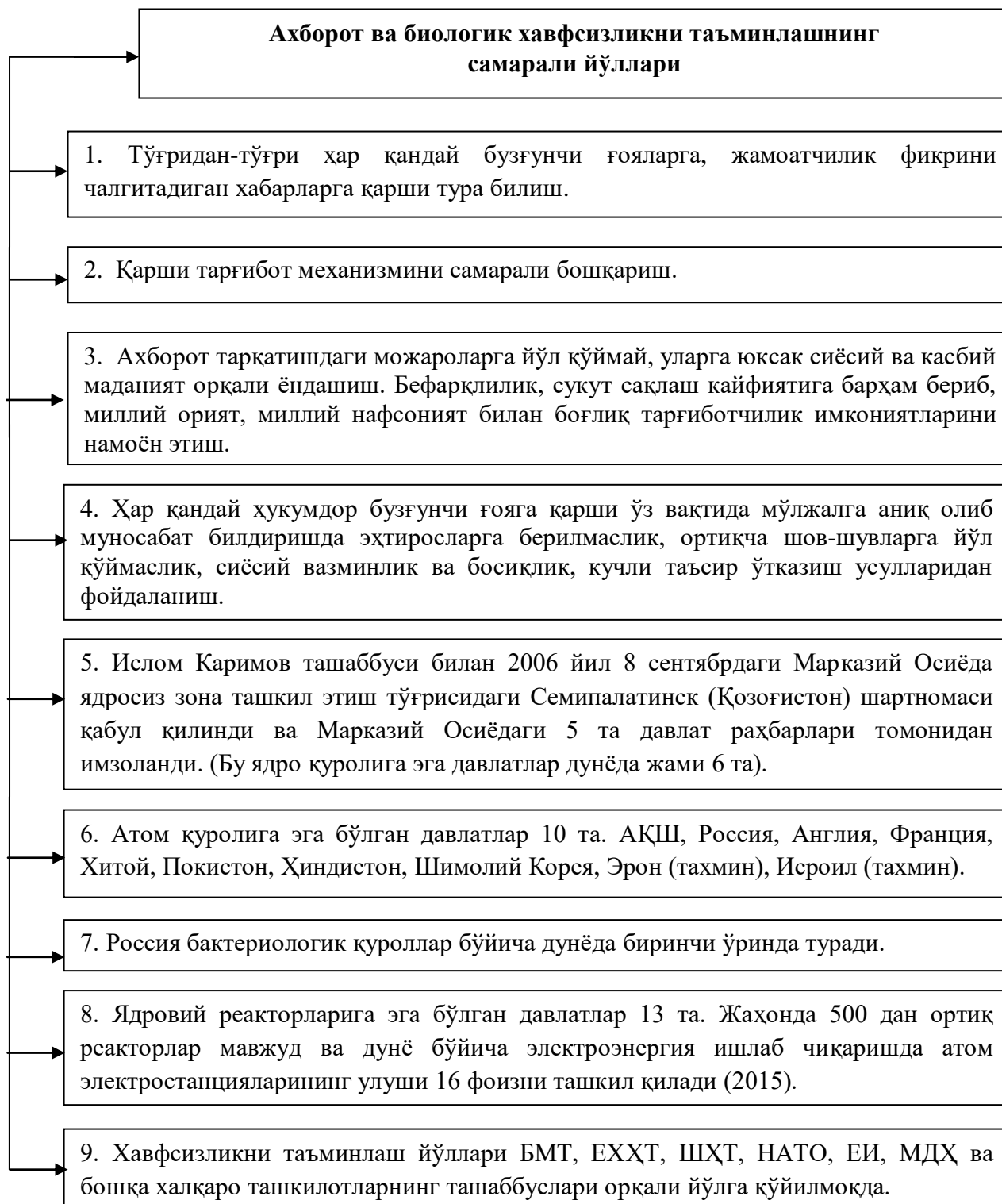
Ҳуқуқий принциплар

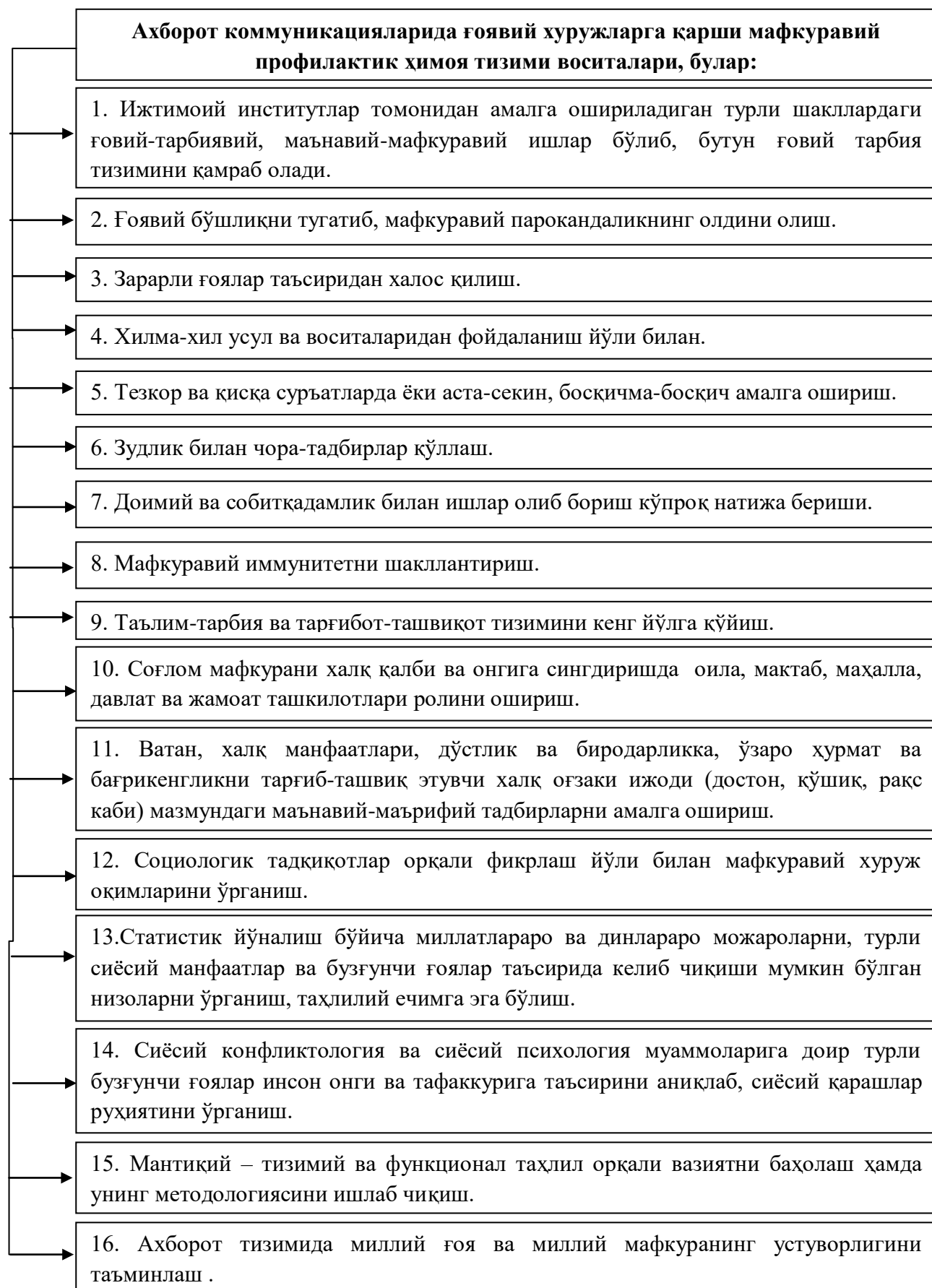
1. Умумий сайлов.	2. Тенг сайлов.
3. Тўғридан-тўғри (бевосита) сайлов ҳуқуқи.	4. Яширин овоз бериш

Умумийлик принциплари

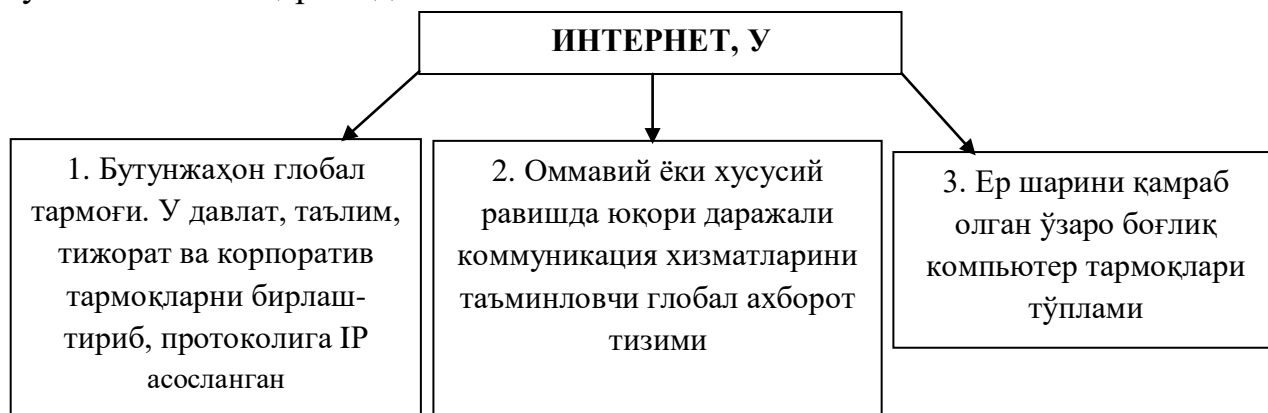
5. Эркинлик принципи (қўрқувсиз амалга ошириш).
6. Ошкоралик принципи (қонунга хилоф ҳолатга чек қўйиш).
7. Адолатлилик принципи (ахборотга эга бўлиш)
8. Масъулиятлилик принципи (сайловлар олдида масъуллик)

¹ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир.-Т.2.-Т.: “Ўзбекистон”, 2018 – 487-бет.

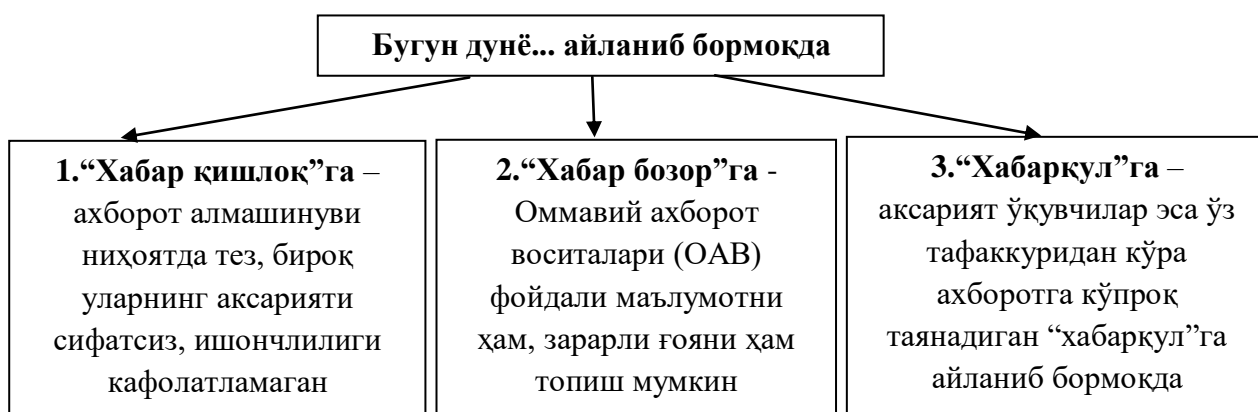
Интернет (лот.inter ва net (work)–тармоқ) – ягонатилда мулоқот қилувчи компьютерларнинг бутун дунё бўйлаб (глобал) тарқалган тармоғидир. У халқаро телефон тармоғига ўхшаш ҳеч кимга тобе эмас ва уни ҳеч кимга тўлалигича бошқармайди.

Алоқа каналлари аҳоли интернетга уланишни таъминловчи ташкилот **провайдер** деб аталади, яъни интернет провайдери – интернетдан фойдаланиш хизматларини кўрсатувчи компания. XX аср 90-йилларида “Жаҳон ўргимчак тўри” тизими вужудга келди. “Ўргимчак” тармоқни доимий равишда веб – саҳифалардан ахборот йиғиб юривчи (уларни индексловчи) махсус дастур. Одатда “ўргимчак” ўз эътиборини хужжат тавсифига ва сарлавҳаларга қаратади, баъзан хужжат матнини кўриб чиқади ва қайси сўзлар ва иборалар калитли эканлигини тушунишга ҳаракат қилади.

Агар XX аср 90-йиллари ўрталарида ёшларнинг энг севимли машғулотлари музика тинглаш, телекўрсатувлар кўриш бўлган бўлса, ҳозирги кунда эса компьютер ва Интернет аввалги қизиқишларни ёш авлод ҳаётидан сиқиб чиқарди. 2007 йили Европада ёш авлод вакилларининг 3 дан бир қисми ОНЛАЙН тизимдан фойдалангани кузатилган. Бугун башарият маънавиятига ахлоқсизлик, фикрсизлик, диднинг ўтмаслашуви хавф солмоқда. Оқибатда аксарият одамлар тафаккурдан кўра, ахборот ортидан эргашишга мойил бўлиб бораётир. Интернетдан фойдаланиш маданиятини шакллантириш-мафкуравий хуружларга қарши мафкуравий иммунитетни кучайтириш воситаси.

5.2.10-чизма

Маълумотларга кўра, бугун дунё бўйича ҳар 4 кишидан бири Интернет хизматидан фойдаланади. Ҳар куни 1 миллиард киши газета ўқийди. Бу эса шунча миқдордаги мулоҳаза, нуқтаи назар, муносабат дегани.

Глобал ахборот тармоғи – интернет ҳам, тарихда бўлганидек, яна маънавият ва жаҳолат чорраҳасига айланиб улгурди. Глобал ахборот тармоғи интернет тармоғининг маълумотлар базаларидан ахборот излаш бўйича тармоқ хизмати дейиш ҳам мумкин.

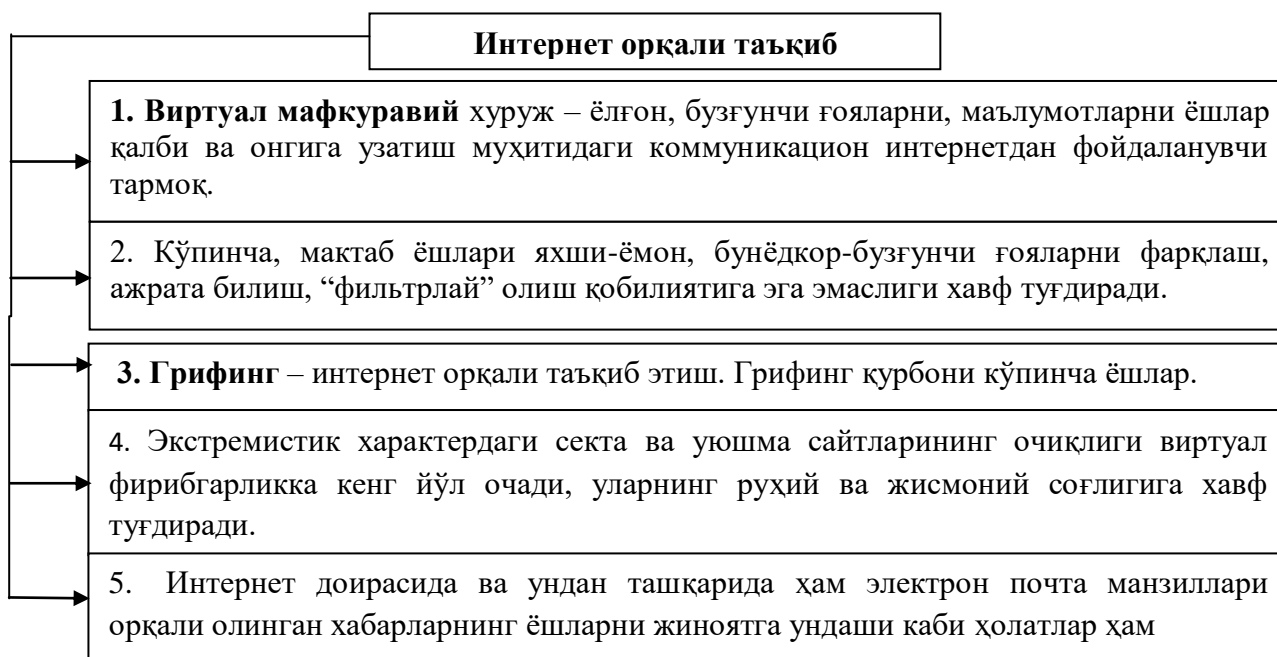
Бугун интернет – кенг ва тезкор ахборот макони, электрон магазин, аукцион, кутубхона, қулай алоқа воситаси, шунингдек, турли ёвуз ниятли (террористик, миссионерлик, наркотрафик) гуруҳлар, “оммавий маданият”ни кенг жорий қилиб, миллатларни миллий ўзлигидан айириш воситасида дунёга эгалик қилишни истаётган кучлар, ахлоқсизликни ахлоқ ўрнида ўрнатиб, шу йўлда бизнес орқали пул топишни, халқларни бир-бирига гижгижлаб, уруш оловини ёқишни, элатларни манқуртга айлантириб, мамлакатни экспанция қилишни мақсад этувчи тайёр мафкура куралидир. Бугун интернет майдонларида эскирган догма деб аталаётган, аслида эса, авлоддан-авлодга миллий рух, она алласи билан ўтиб, яшаб келаётган азалий қадриятлар ва “янги маданият” ниқобидаги, бетийиқ ахлоқсизлик, миллий тузум (позиция) ва тутуруқсиз дидсизлик, тафаккур ва ахлоқсизлик ўртасидаги кураш кескинлашиб бормоқда. Ёшлар интернет орқали мусиқа тинглайди, электрон манзилни текширади, хуллас, вақтичоғлик қилади. Ёшларнинг учдан икки қисми интернетга янги дўстлар орттириш ва ким биландир суҳбатлашиш мақсадида уланади, уларнинг 15 %и муносабатларни кейинчалик давом эттиради.

Интернет орқали виртуал таъқиб. Виртуал (воқеий бўлиб кўринган, бироқ вазифалари бошқа мосламалар томонидан бажариладиган функционал мослама таърифиди). **Виртуал мафкуравий хуруж** – ёлғон бузғунчи ғояларни, маълумотларни узатиш муҳити сифатида мавжуд бўлган коммуникация инфратузилмаси, интернет тармоғидан фойдаланувчи тармоқ. Бугунги кунда виртуал таъқиб ниҳоятда оммалашиб бормоқда. Ҳозирги мактаб ёшидаги болалар Интернетдан тобора эрта фойдаланмоқда. Масалан, бошланғич синф ўқувчилари бемалол ён-атрофидаги кафе ёки клубга кириб, интернетдан фойдаланади. Шу боис улар уйда ҳам Интернетга уланиши мумкин. Лекин мутахассисларнинг фикрича, ёши 10 га етмаган бола одатда мустақил равишда Интернетдан фойдаланиш учун зарур бўлган фикрлаш ва шу асосда маълумотларни фарқлаш, уларни ажрата билиш, “филтрлай” олиш қобилиятига эга эмас. Шу сабабли интернетдан ёлғиз қолганда ҳам фойдаланиш эҳтимоли бўлган болани қаттиқ назорат остига олиш керак, унга ўзи ҳақидаги шахсий маълумотларни интернет орқали танишган одамларга

айтмасликни ўрганиш зарур. Бир қарашда беозор туюлган **чат** (компьютер тармоғи ёки мобил алоқа тармоғи ёрдамида воқеий вақтдаги мулоқот) хоналар ёки махсус мулоқот дастурлари орқали кечадиган суҳбатлар тафаккури энди шаклланаётган болаларни баъзан жиноятгача етаклаб бораётгани ҳаётий ҳақиқат.

Грифинг – интернет орқали таъқиб этиш, грифинг қурбони айти шу ёшлар қатлами ҳисобланади. Ҳозирги кунда кўплаб мамлакатларда интернетдан фойдаланиш кўникмалари факультатив дарс сифатида мактаб дастурларига киритила бошланди. Негаки, факультатив дарслар орқали болалар интернетдан олинadиган маълумотларнинг қанчалик ҳаққоний ва тўғри эканини текширишга ўргатилади. Бундай дарслар, айтганда ўсмирлар учун зарур. Грифинг хавфидан ташқари ўсмир ёшлар учун яна бир қанча хавф бор. Болалар ва интернет муаммоси чуқурлашиб бораётган бир пайтда, экстремистик характердаги секта ва уюшмалар сайтларининг фойдаланишга очиклиги, виртуал фирибгарликка кенг йўл қўйилганини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Ёшларнинг қизиқувчанлиги уларни юқоридаги сайтларга етаклаши, бу веб-саҳифаларда уларнинг руҳий ёки жисмоний соғлигига хавф солиши табиий.

5.2.11-чизма

Электрон почта – тақсимланган, шу жумладан, глобал компьютер тармоғи орқали электрон хабарлар (хатлар)ни юбориш ва қабул қилиш технологияси. Электрон почта манзиллари орқали олинган хабарларни интернет доирасида ва ундан ташқарида ҳам жиноятга ундаши ҳеч гап эмас. Банк ёки кредит карточкасидаги ҳисоб рақамларини билган болакайлар **онлайн** савдоларида қатнашиш имкони билан бирга кичик ўйинчоқлардан тортиб, то энг сўнгги русумдаги машина сотиб олиш ҳуқуқига ҳам эга бўлади. Бу эса

уларни виртуал фирибгарларнинг нишонига айлантиради. Интернетдан фойдаланиш маданиятини жорий этадиган, маънавий ва жисмоний зарар етказмайдиган очиқ ва хавфсиз ахборот маконини яратишдан иборат. Ота-оналар мавжуд муаммолар юзасидан маслаҳат, кўмак берадиган кибер фаришталар интернетда болалар ҳуқуқини ҳимоя қилишга йўналтирилган Европадаги ташкилотга 1995 йили асос солинди ва унга ҳозир АҚШ ва Канада каби давлатлар ҳам аъзо. Улар мавжуд хавф-хатарларга қарши кураш чораларини ишлаб чиқмоқдалар. Хусусан, бу масала билан болаларни асрайлик халқаро ҳуқуқий ташкилоти шуғулланиб келмоқда¹.

5.3. Ахборот хавфсизлигининг локал ва глобал аҳамияти

Ҳозирги даврда жаҳон миқёсида кечаётган глобаллашув жараёнлари XX асрнинг охири ва XXI аср бошларида инсоният, ер юзидаги барча халқлар ва миллатлар тараққиёти учун айниқса, ҳаётга кириб келаётган ёш авлод учун мисли кўрилмаган имкониятлар яратиб берганини ҳеч ким инкор этолмайди. Авваламбор, фан ва техниканинг илғор ютуқлари, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, хусусан, Интернет тизими турли давлатлар ва минтақалар ўртасида чегараларни очиб бериб, ўзаро ҳамкорлик ва интеграция ривожига сўзсиз катта ҳисса қўшаётганига бугун барчамиз гувоҳ бўлмоқдамиз².

Лекин одамзод тафаккурининг юксак ва ёрқин намоён бўлган бундай ютуқлари айти пайтда катта куч-қувват ва молиявий имкониятларга эга бўлган айрим сиёсий кучларнинг ғаразли ниятларини амалга оширишида мафкуравий қурол сифатида ишлатилаётганини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Одамларнинг, биринчи навбатда ёшларнинг онгу тафаккурини, маънавий оламини издан чиқаришга қаратилган бундай уринишларнинг асл моҳиятини уларнинг узоқ ва давомли, салбий оқибатларини англаш бундай хавф-хатарларнинг олдини олиш бугунги кунда ўта муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Ахборот коммуникациялари ва интернет орқали қилинаётган хуружлар: 1. Жаҳмиёт аъзоларининг онги ва тафаккурига таъсир қилишга қаратилган хуружлар (“индивидуализм”, “эгоизм”, “космополитизм”, “зўравонлик”, диний мутаассиблик” ғоялари). 2. Миллий урф-одатларимизга бўлаётган хуружлар(ота-онага нисбатан беписанд қараш, одамовилик, шахсий ҳаётни улуғлаш каби ғоялар). 3. Миллий маданиятимизга бўлаётган хуружлар (беҳаёлик, мантиқсизлик каби ғоялар).

Ахборот хавфсизлиги мезони – турли хавф-хатар факторлари таъсирига нисбатан ахборот хавфсизлигини тавсифловчи мезон.

Ахборот хавфсизлиги сиёсати:

¹Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2009 – 218-219-бетлар.

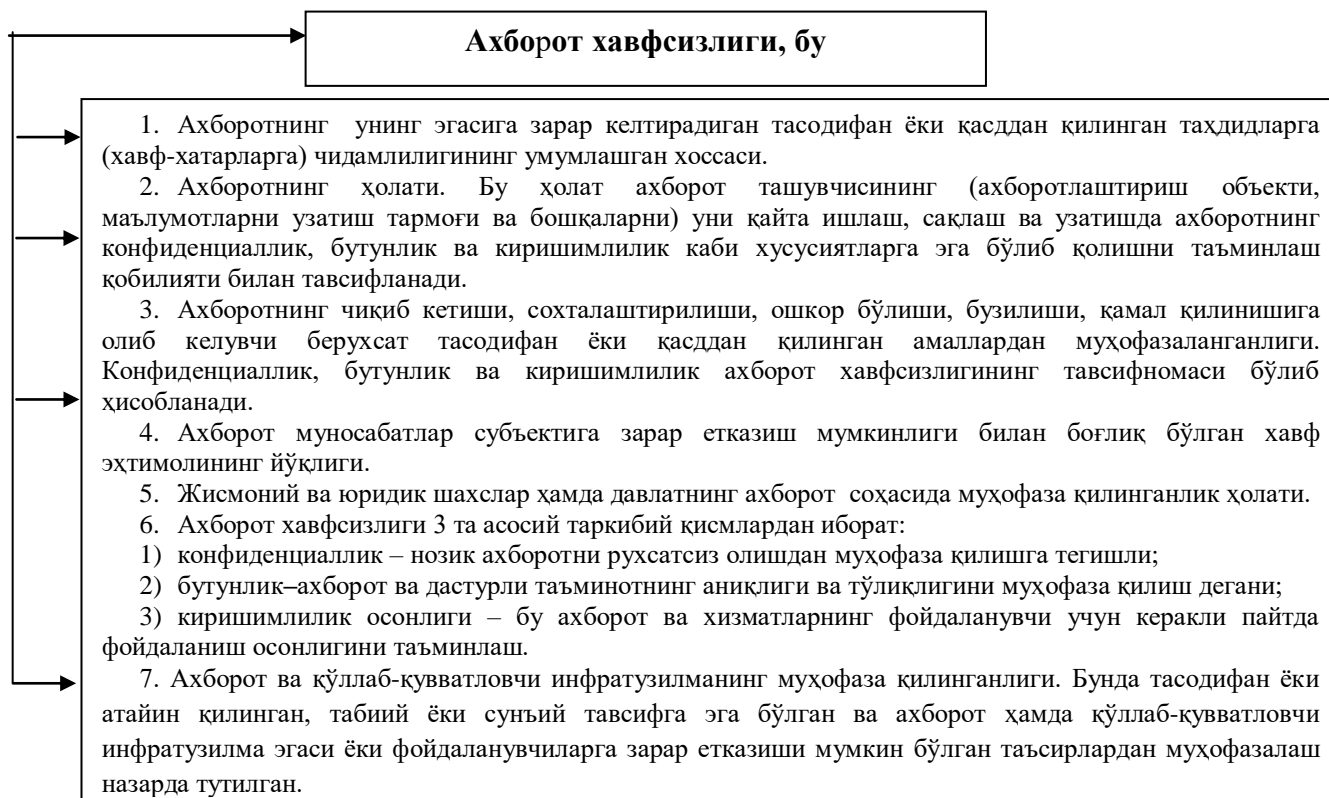
²Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 5-6-бетлар

1. Муҳофаза қилинаётган ахборотга ишлов беришнинг ҳуқуқий жиҳатларини тартибга солувчи жами қабул қилинган ташкилий чоралар. Муҳофаза қилинаётган ахборотнинг айланиши, уни сақлаш ва тарқатиш соҳасидаги амалдаги қонунлар, бошқарув ва меъёрий материаллар, бандлар, кўрсатмалар, қоидалар ва ҳоказоларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади. 2. Ахборот муҳофазаси соҳасида бошқарув ва лойиҳа ечимларини белгиловчи жами ҳужжатлар. 3. Нозик ахборотнинг бошқарилиши, муҳофаза қилиниши ва тарқатилиши асосланган жами қонунлар, қоидалар ва амалий тажриба. 4. Компьютер муҳофазасини таъминлаш учун танлаган режа ёки ҳаракатлар йўналиши. 5. Муайян ташкилотда бошқарув сиёсати. Бошқарув объектлари қаторига конфиденциал ахборот ёки чекланган фойдаланувчилар доираси учун мўлжалланган ахборотни қабул қилиш, унга ишлов бериш ва узатиш киради¹.

Ахборот хавфсизлигини объекти – ахборот соҳасида амалга ошириладиган ахборот хавфсизлиги субъектларининг ҳуқуқ ва эркинликлари; ахборот ресурслари; ахборот инфратузилмаси.

Ахборот хавфсизлиги субъекти – ахборот хавфсизлиги субъектларига давлат органлари кўринишидаги давлат, юридик шахслар, жисмоний шахслар киради.

5.3.1-чизма

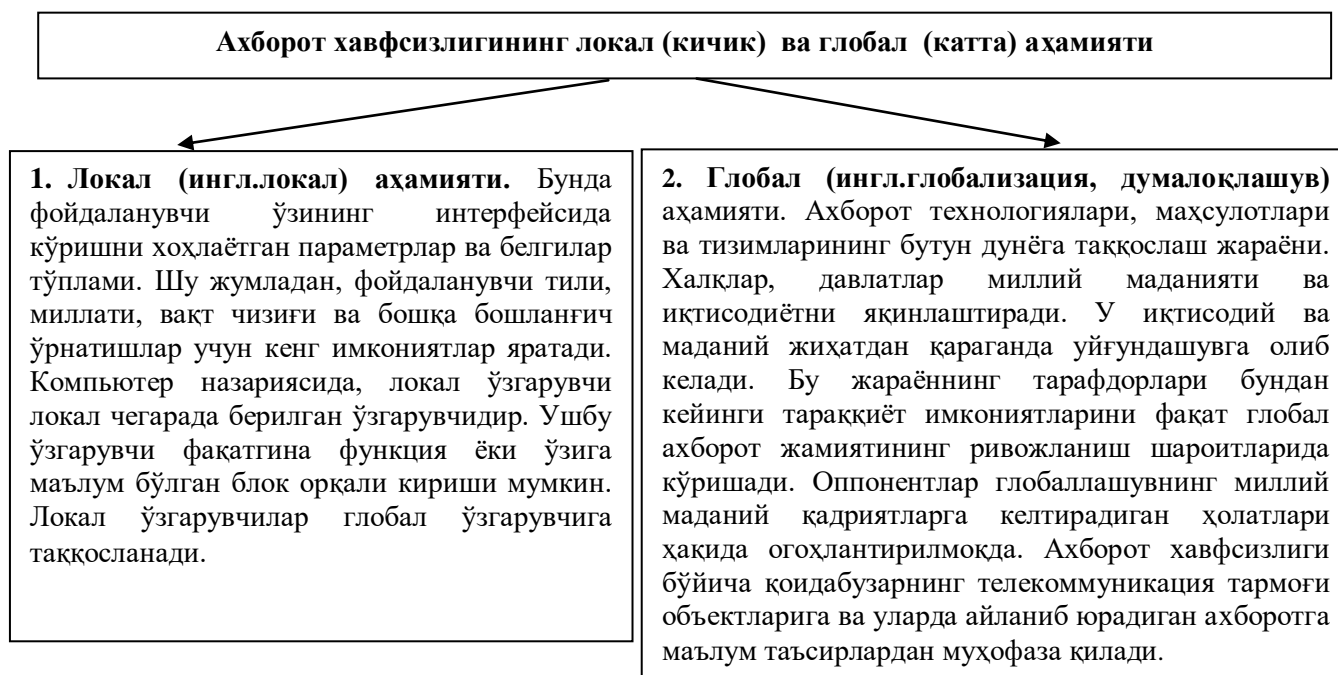

¹Ахборот-коммуникация технологиялари изоҳли луғати. – Т.: БМТ ТДнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, 2010. -28-29 бетлар.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш тизими – ахборот ҳимоясини яратиш, татбиқ этиш, ундан фойдаланиш, доимо назорат қилиш, таҳлиллаш, иш ҳолатида сақлаш ва яхшилашга қаратилган, иш хавф эҳтимоллари ёндашувига асосланган умумий менежмент тизимининг қисми.

Ахборот хавфсизлигининг мақсади – ахборот муҳофазалашдан исталган натижа. Ахборот муҳофазаларидан мақсад – ахборот мулкдори, эгаси ва фойдаланувчиси ахборотни мумкин бўлган сизиб чиқиши ёки ахборотни нисбатан рухсатсиз ва қасддан қилинган ҳаракатлар оқибатида зарар кўришининг олдини олишдир.

5.3.2-чизма

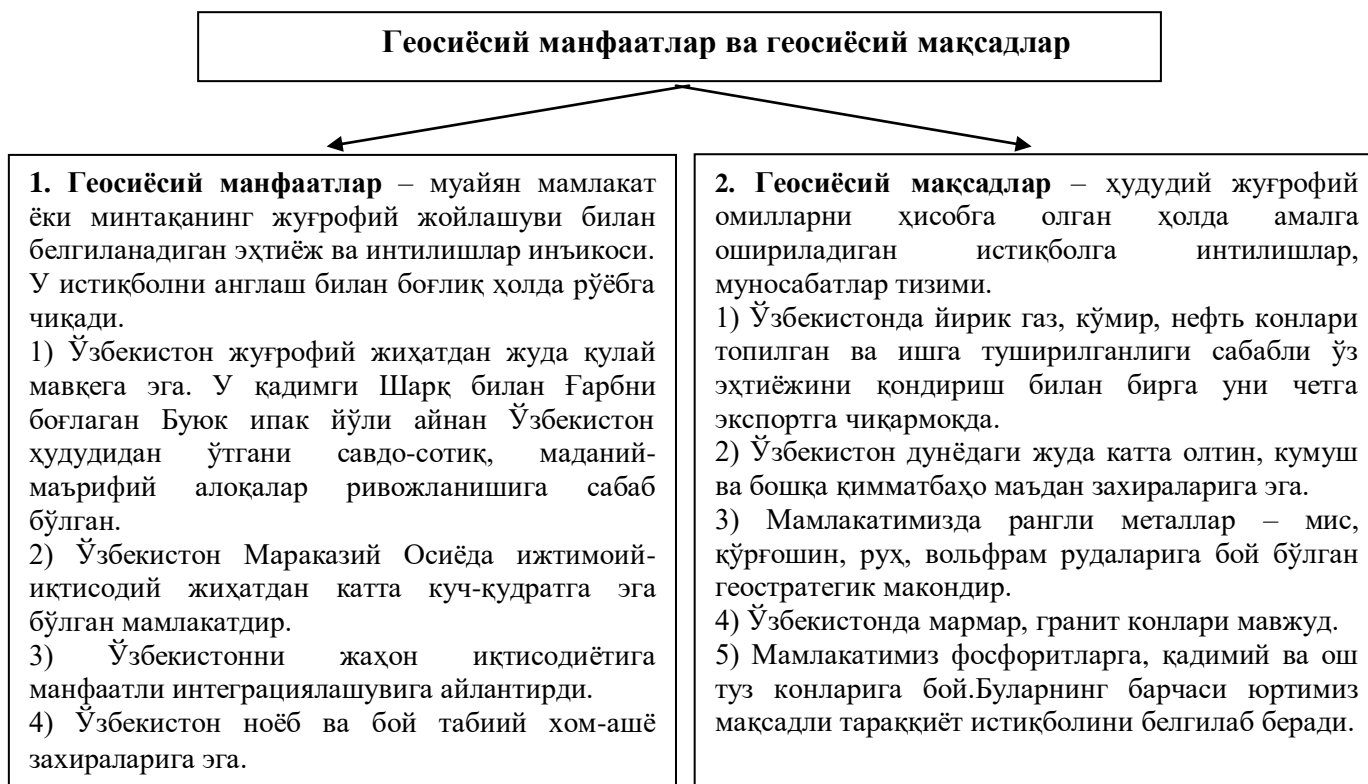
Геосиёсий манфаатлар ахборот хавфсизлиги омили. Геосиёсат (юн.ер, ҳудуд ёки давлатни бошқариш санъати) – сиёсий атама бўлиб, давлатнинг ташқи ва ички сиёсатнинг йўналиши, унинг мақсад ва вазифаларига, хусусан, географик жойлашуви, мавжуд захиралар орқали бошқа ҳудудларда муайян даражада таъсир ўтказиши қабилар билан боғлиқ тушунча.

XX аср охирига келиб, дунё сиёсий ҳаритаси ўзгариши билан бу соҳада ҳам муайян ўзгаришлар рўй берди. Аммо дунё бу билан хавфсизроқ бўлиб қолгани йўқ. Бир вақтлар немис олими Ф. Ратцель (1844-1904) давлат сиёсати ва мамлакатнинг географик ҳолати ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва алоқадорликка хизмат қиладиган янги геосиёсий, пухта ўйланган мафкуравий асосга таянган концепциясида “алоҳида маконни ҳис этиш” ғояси илгари сурилиб, ўз чегараларини ўзгартиришни (кенгайтиришни) мақсад қилган давлатлар саъй-ҳаракатини оқлаш борасидаги интилиш кўзга ташланади. Маълумки, дунёдаги йирик давлатлар, хусусан, жуда катта моддий, молиявий имкониятларга эга бўлган турли марказ ва сиёсий доираларнинг пухта ўйланган

геосиёсий режалари замирида ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олишга интилаётган янги мустақил давлатларни ўзига тобе қилиш, бўйсундириш, бойликларини эгаллаб олиш, маънавиятидан жудо этиш мақсадида намоён бўлади.

Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “бизнинг маданиятимиз, урф-одатларимиз, маънавий қадриятларимиз чуқур умумий илдизга эга, фойизни ягона тарих, муштарак тараққиёт ва келажак боғлаб туради”¹. Ўзбекистоннинг ер усти ва ер ости бойликлари, Ғарб ва Шарқни ўзаро боғлаб турган макон сифатидаги имкониятлари, аҳолиси, ишлаб чиқариш ва илмий салоҳияти ҳамда бошқа жиҳатлари улкан имкониятларга эга, келажаги буюк мамлакат эканини тан олган ривожланган мамлакатлар ўзининг геосиёсий стратегиясида ана шу омилларни эътиборга олиб, Ўзбекистон билан барча соҳаларда ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли алоқаларни янада ривожлантириш заруратини англаб етмоқда. Бу ҳол Ўзбекистоннинг жаҳон геосиёсий саҳнасида ўзига хос ўрин эгаллаб бораётганидан далолат беради².

5.3.3-чизма

¹ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. – Т.2. –Т.: Ўзбекистон, 2018.-340-бет.

² Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009.–118-бет.

6-боб. МАФКУРАВИЙ ФАОЛИЯТ – МИЛЛИЙ ҒОЯНИ АМАЛГА ОШИРИШ ВОСИТАСИ

6.1. “Мафкуравий муносабатлар” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари

“Мафкуравий муносабатлар тушунчаси” икки сўздан ташкил топган:

1. “Мафкура” (араб-фикрлар мажмуи) – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлат манфаатлари, орзуистак ва мақсад–муддаолари ифодаланган ғоявий-назарий қарашлар ва уларни амалга ошириш тизими”¹. Бунда албатта Ислом Каримовнинг 1998 йил “Тафаккур” журнали бош муҳаррирининг “Жамият мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин” мавзусидаги суҳбатида жамият мафкурасига берган таърифни ҳисобга олмоқ лозим. **“Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айти вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан”**², деган эди.

2. Муносабат тушунчаси - кишилар ўртасидаги алоқа, муомала, нуқтаи назарни, ўзаро боғлиқликни ифодаладиган ҳиссий иродавий алоқадорлик, яъни кишиларнинг воқеликка, воқеликдаги нарсаларга, ҳодисаларга қараши, ёндашиш принципи. Умуман олганда, нарс ва ҳодисаларнинг сифатлари, хоссалари, улар орасида мавжуд бўлган муносабатлар орқали намоён бўлади. **“Муносабат” тушунчаси** “алоқадорлик”, “ўзаро таъсир”, “ўзаро боғлиқлик” тушунчалари бу яқиндир³. Демак, **“Мафкуравий муносабатлар”** – бу жамиятни ташкил этувчи сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий турмушда мавжуд алоқадорликдаги МИЛЛИЙ, этник гуруҳлар, табақа, миллат, халқлар ва давлатлар, жамоат ташкилоти субъектлари ўртасида асрлар давомида шаклланган воқеликдаги дунёқараши, миллий менталитетига асосланган муомала, айти вақтда шу халқ, шу миллат келажагини кўзлаб, унинг дунёдаги ўрнини аниқ белгилаб беришга хизмат қиладиган ўзаро муносабатлар, кечаги ва эртанги ҳаёт орасидаги ўзига хос ғоявий, маърифий, мафкуравий алоқалар тизимидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидлаб ўтганидек, олдимизга қўйган улкан

¹ Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007. -185-бет.

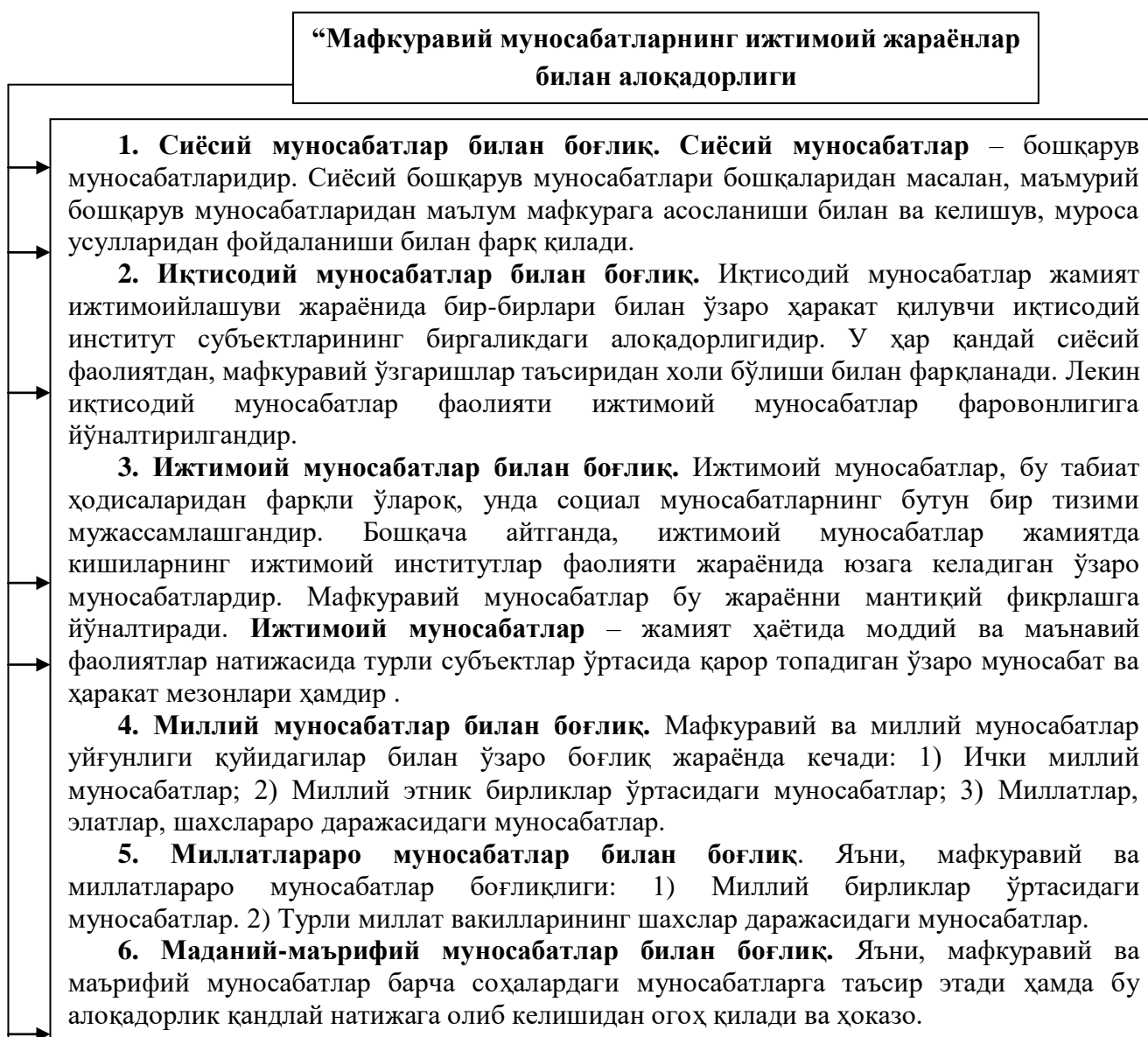
² Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.7. –Т.: Ўзбекистон, 1999 – 89-бет.

³ Фалсафа: энциклопедик луғат. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси “Давлат илмий нашриёти, 2010.-202-бет.

вазифаларни амалга оширишда биз учун куч-қудрат манбаи бўладиган миллий ғояни ривожлантиришимиз зарур¹.

“Мафқуравий муносабатлар бу – ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий–маърифий, миллий этник институт субъектларининг ўзаро муносабатларига оид йўл-йўриқлари ва саъй-ҳаракатларининг алоқадорлигидир (таъкид Т. Султоновники) дейиш мумкин.

6.1.1-чизма

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.: Ўзбекистон, - 2019. - 40-бет.

Миллий ғоя ижтимоий субъектлар орасидаги ҳамкорлик ва ҳамжамиятликни мустаҳкамлашда муҳим роль ўйнайди. Буни қуйидагича изоҳлаш мумкин.

Миллий ғоя – миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболини ўзида мужассамлаштирган, унинг туб манфаатлари ва мақсадларини ифодалаб, тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шаклидир. Миллий ўз моҳиятига кўра, халқ, миллат тақдирига дахлдор бўлган, қисқа ёки узоқ муддатда ҳал этилиши керак бўлган вазифалар ва мўлжалларни ҳам акс эттиради. Ўз даврида (1941-1945 йилларда) фашистлар босиб олган Францияда “қаршилик кўрсатиш” ғоясининг миллий ғоя даражасига кўтарилгани ва Франциянинг озод этилиши билан ўз аҳамиятни йўқотгани фикримизга далил бўла олади¹.

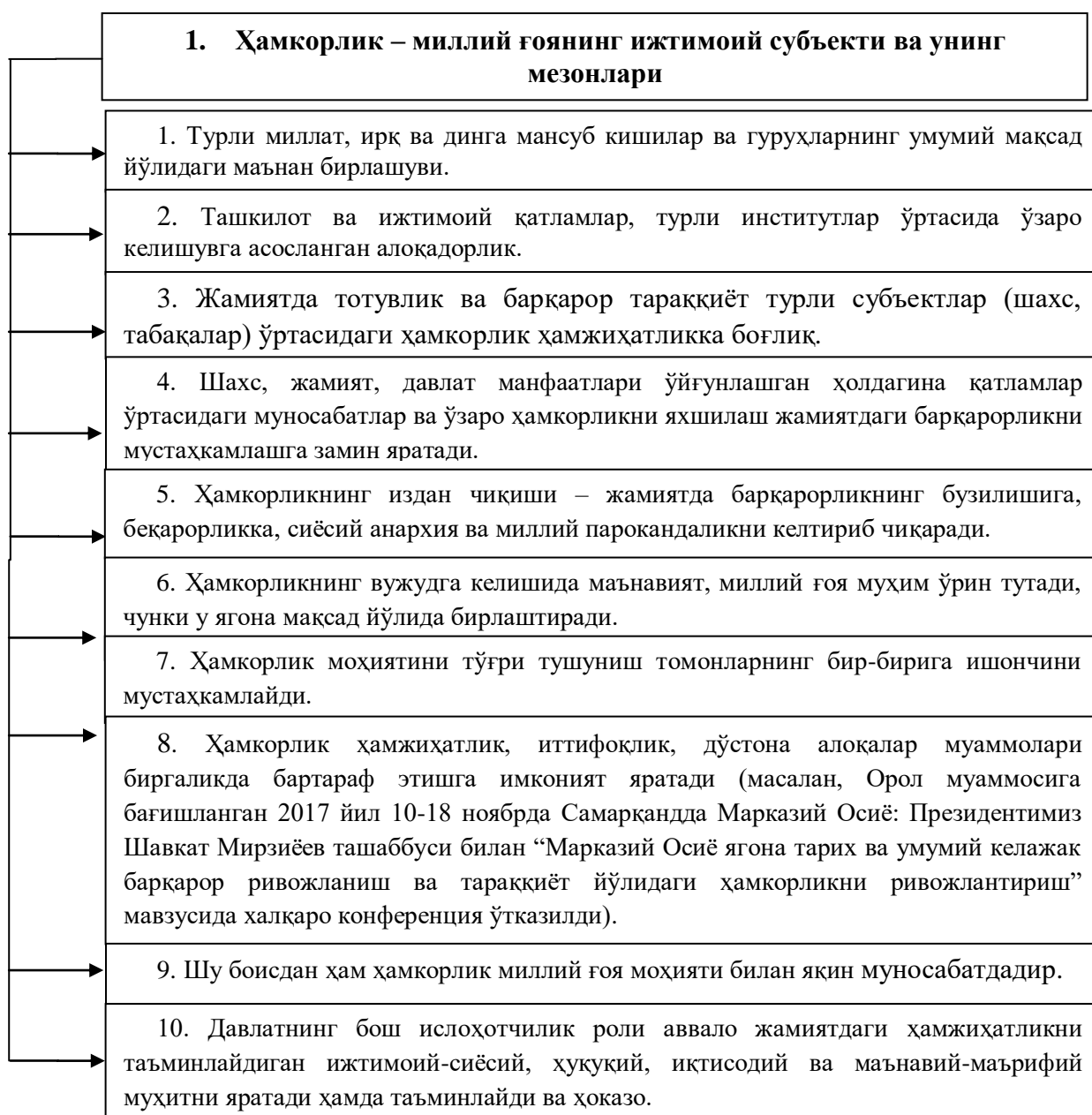
У ёки бу ғоянинг ижтимоий субъект сифатида майдонга чиқиши миллатнинг ўтмиши, мавжуд ҳолати билан бевосита боғлиқдир. Зеро, ана шу 2 негизга таянган ҳолдагина у миллатнинг қисқа ёки узоқ вақтда эришиши лозим бўлган мақсад-муддаоларни ва мўлжалларини тўғри ифодалай олиши мумкин. Том маънодаги миллий ғоя охир-оқибатда озми-кўпми инсоният тақдирига таъсир қилади. Шу маънода, ҳар қандай миллий ғояда умуминсоний моҳият

¹Назаров Қ., Очилов А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар ва атамалар. –Т.: Янги аср авлоди, 2012.-113-114-бетлар.

мавжуд бўлади. Аммо аниқ бир миллат ёки умуман инсоният учун аҳамиятли бўлган ғоялар ҳам бор. Айтайлик, “**Миллий яраш**” ғояси фуқаролар уруши кетаётган давлатлар учун ҳаётий мазмунга эга бўлса, “**Манфаатли ҳамкорлик**” ғояси дунёнинг барча мамлакатлари учун бирдек аҳамиятлидир. Ҳар бир халқ ўз тарихининг бурилиш нуқталарида, аввало мафкура масаласини, унинг ўзагини ташкил этадиган, ўзига хос ўқ, бирлаштирувчи ядро вазифасини ўтайдиган ижтимоий ғояни шакллантириш муаммосини ҳал қилади.

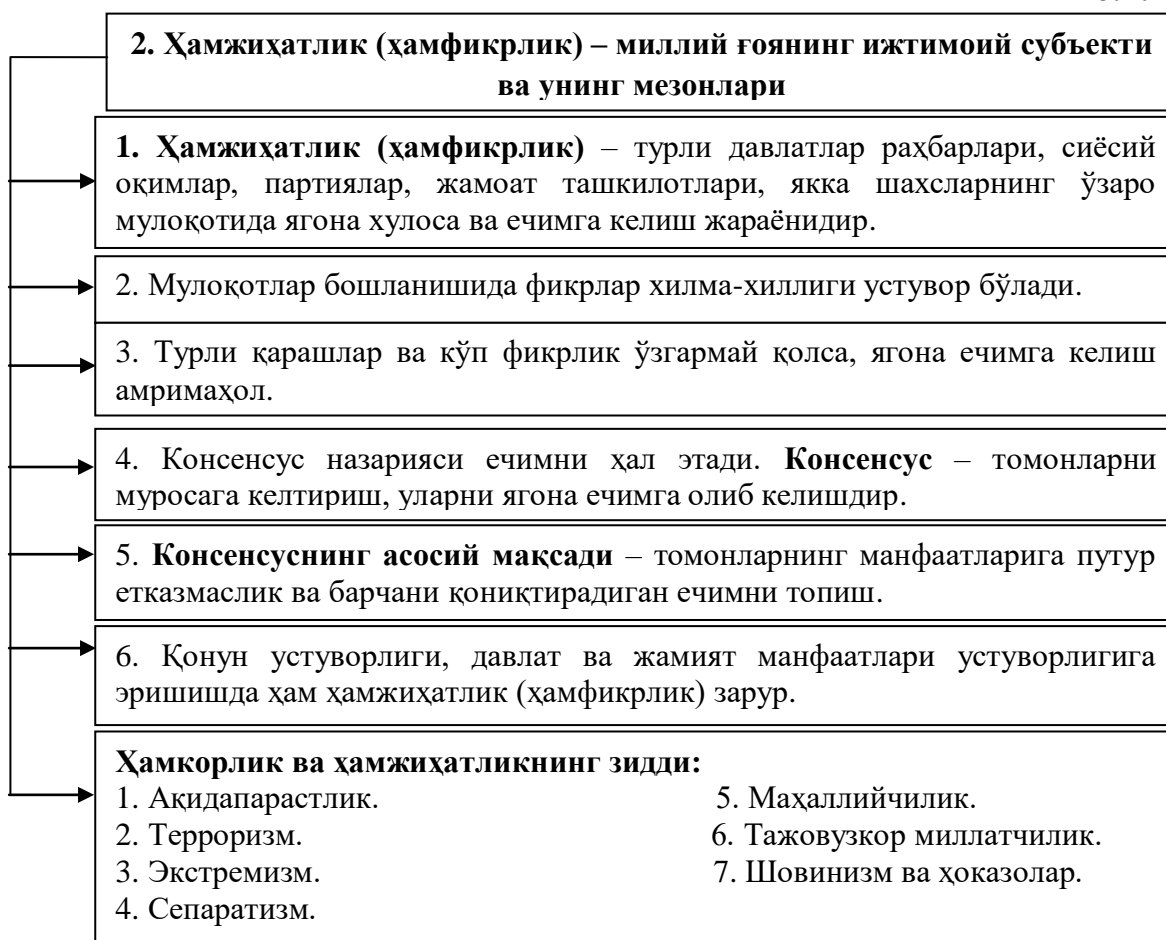
1. Ҳамкорлик – миллий ғоянинг ижтимоий субъекти. Ҳамкорлик – турли миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги маънан бирлашувини ифодалайди.

6.1.3-чизма

Демак, ижтимоий ҳамкорлик жамиятда тинчлик ва барқарорлик, юксак тараққиётни таъминлашнинг муҳим омилидир. Миллий тараққиётимизни, мамлакатимизнинг ривожланиш суръатларини, энг муҳими, халқимизнинг тинч-осойишта ҳаётини сақлаш учун барча зарур чораларни кўриш масаласи олдимизда жуда жиддий вазифа бўлиб турибди,¹ деган эди. Шавкат Мирзиёев 2018 йил 9 май куни Хотира ва қадрлаш куни муносабати билан ОАВларига берган интервьюсида.

6.1.4-чизма

“Марказий Осиё минтақасида тинчлик ва барқарорликка энг катта хавф-хатар – бу Афғонистонда ўттиз йилдан зиёд давом этаётган урушдир... Бизга нима керак? Тинчлик керак! Яна бир бор тинчлик ва қўшни давлатлар билан ҳамжиҳатлик керак”².

¹ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизни берган энг олий баҳодир. Т.2 –Т.: Ўзбекистон, 2018. –323-бет.

² Каримов И.А. Ўзбек халқига тинчлик ва омонлик керак. –Т.: Ўзбекистон, 2014. -11, 26-бетлар.

6.2. “Мафкуравий фаолият” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари

“Мафкуравий фаолият” тушунчаси иккита “мафкура” ва “фаолият” сўзларининг уюшувидан ҳосил бўлган тушунча.

1. “Мафкура” (арабча – фикрлар мажмуи) – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлат манфаатлари, орзу-истак ва мақсад-муддаолари ифодаланган ғоявий-назарий қарашлар ва уларни амалга ошириш тизими¹. Ёки мавжуд тузумни ҳимоя қиладиган, унга қарши курашадиган кучлар қарашларининг тартибга солинган тарзи.

2. “Фаолият” – инсоннинг теварак-атрофга ва ўзига бўлган специфик муносабати жараёнларидирки, ўз ичига мақсад, восита ва натижани олади.² Демак:

“Мафкуравий фаолият” – муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлатнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-маърифий фаолиятларига бўлган специфик муносабати, манфаатлари, орзу – истак ва мақсад-муддаолари, восита ва натижалари ифодаланган ғоявий қарашлар ва уларни амалга ошириш тизимидир. Мафкуравий фаолият – таълим-тарбия, маънавий-мафкуравий институт субъектларининг ўз фаолиятига оид йўл-йўриқлари ва саъй-ҳаракатларининг мажмуаси ҳамдир.

“Мафкуравий фаолият” тушунчаси бирон-бир ғояни амалга ошириш, уни аҳоли онги ва қалбига сингдириш, муайян ғоявий қарашлар тизимини шакллантириш, унинг амалиётини таъминлаш, ёт ва бегона мафкураларга қарши кураш билан боғлиқ чора-тадбирлар мажмуини ифодалайди.

Мафкуравий фаолиятда манфаат, мақсад, восита ва натижалари ифодаланаётган куч ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги куни ва истиқболи ўз ифодасини топади.

Инсоният тарихида турли-туман ҳам ижобий, ҳам салбий мафкуравий фаолият мавжуд бўлган. Турли халқлар ва ижтимоий кучларнинг ғоявий раҳнамолари, мутафаккир ва арбоблари, ўзларининг мафкуравий фаолиятлари жараёнида манфаат ва мақсад натижаларидан келиб чиқиб, мафкуравий фаолият билан боғлиқ бўлган таълимот ва дастурларни ишлаб чиққанлар. Мафкуравий фаолият натижасида ғоявий, диний, фалсафий, ахлоқий тамойилларга таяниб иш юритганлар.

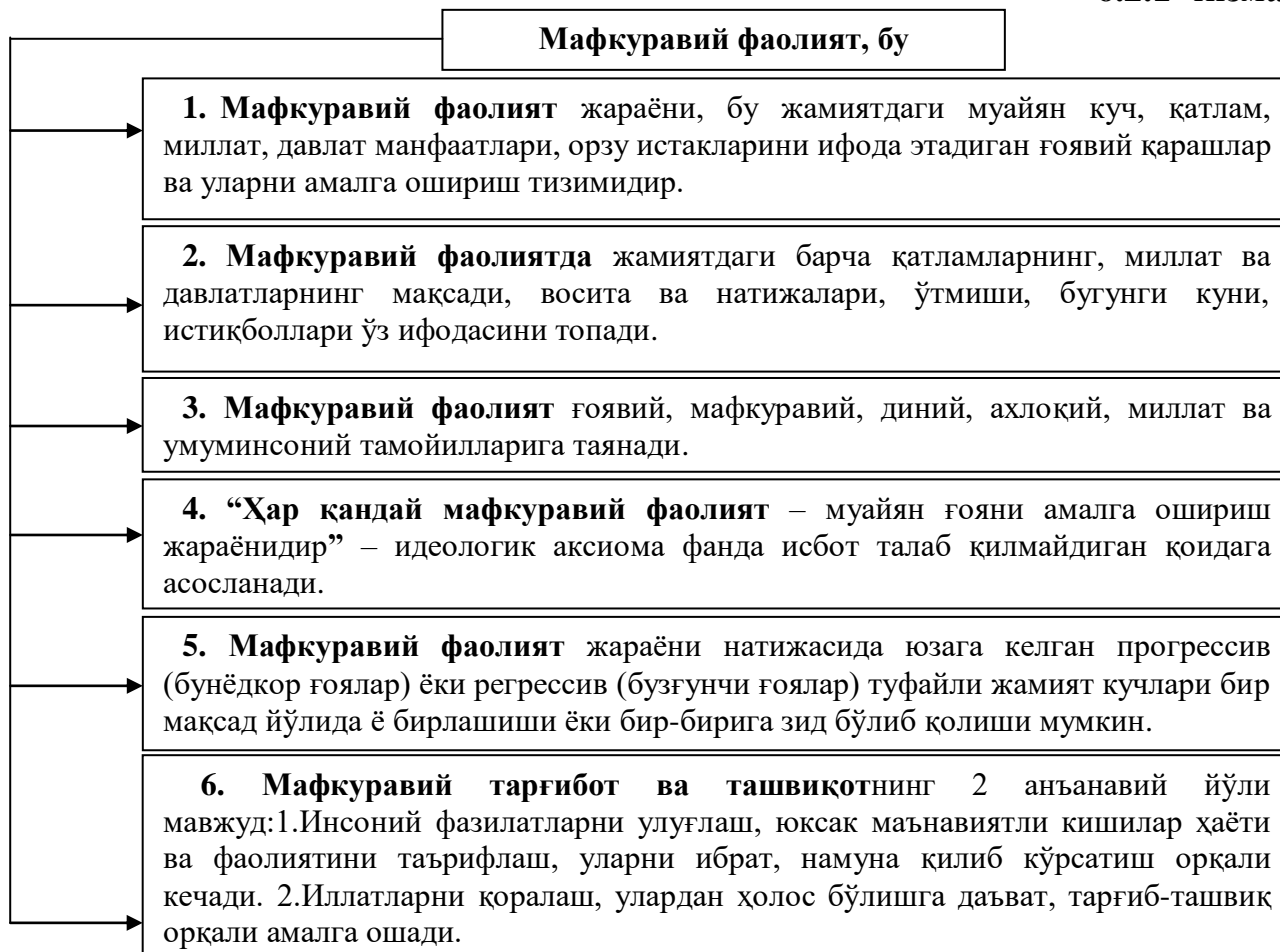
Ҳар қандай мафкуравий фаолият – муайян ғояни амалга ошириш жараёнидир” тамойили идеологик аксиома ҳисобланади. Яъни, у исботга муҳтож бўлмаган ҳақиқат, ўз-ўзидан маълум нарса, асосий қоида. Чунки

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007. – 185-бет.

²Саидов М.Х ва бошқ. Ижтимоий ҳимоя: атамалар изоҳли луғати. –Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 354-бет.

мафкуравий фаолият жараёни натижасида жамият бирлаштирилиб ёки тузумдаги сиёсий-мафкуравий кучларни бир-бирига қарама-қарши тарафга бўлиб юбориши, давлатнинг жаҳондаги обрў ва мавқеини ошириши ёхуд тушириши, халқларни юксакликка кўтариши ёки таназзулга дучор этиши мумкин.

6.2.1-чизма

Юксак мақсадларни, прогрессив бунёдкор ғояларга асосланган мафкуравий фаолият жараёни ижтимоий-иқтисодий тараққиётга туртки бўлади, маънавиятни юксалтиради, инсонларни улуғвор ишларга сафарбар этади. Озодлик, эркинлик, мустақиллик, тинчлик, ҳамкорлик ғоялари асосида шаклланган, эзгу мақсадларга хизмат қиладиган ижобий маънодаги мафкуравий фаолият бунёдкорлик хусусиятларига ҳам эга бўлади.

Халқларни, давлатларни жаҳолатга етакловчи регрессив вайронкор мафкуравий фаолият жараёни жамият тараққиётига ғов бўлади, миллат ва халқларни асоратга солади. Бундай мафкуравий фаолиятга айрим сиёсий кучлар, радикал экстремистлар ўз мақсадларини амалга ошириш учун ижтимоий-сиёсий барқарорликни издан чиқаришга, низоларни кучайтиришга уринадилар (масалан, 1999 йил 16 февраль воқеалари, 2005 йил 12-13 майдаги Андижон воқеалари каби). Ёвуз, бузғунчи ғоя ва мафкуралар мазмун-моҳиятига

кўра ҳукмрон, мустабид, тажовузкор, босқинчилик, экстремистик, ақидапарастлик шаклларида намоён бўлади.

Собиқ Иттифоқ давридаги регрессив мафкуравий фаолият туфайли умуминсоний қараш, кадриятлар деярли шаклланмади, бунга йўл қўйилмади. Мафкуравий фаолиятга тўғри ва холисона баҳо бериш имкони мустақиллик туфайли юзага келди. Лекин коммунистик мафкурадан воз кечган мустақилликнинг дастлабки йилларида мафкуравий фаолиятдаги ғоявий бўшлиқ натижасида ички ва ташқи экстремистик кучлар фаоллашиб, ёшларни йўлдан уришга, уларнинг қалби ва онгини захарлашга уринди. Шу боисдан ҳам Ислом Каримов 1998 йили “Тафаккур” журнали Бош муҳаррирининг саволларига “мафкурасиз одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотади”¹ ва кейинчалик 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавоблари “Миллий истиқлол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” мавзуидаги суҳбатида “мамлакат, давлат манфаатлари миллий мафкура орқали ифодалангани”², деган эди.

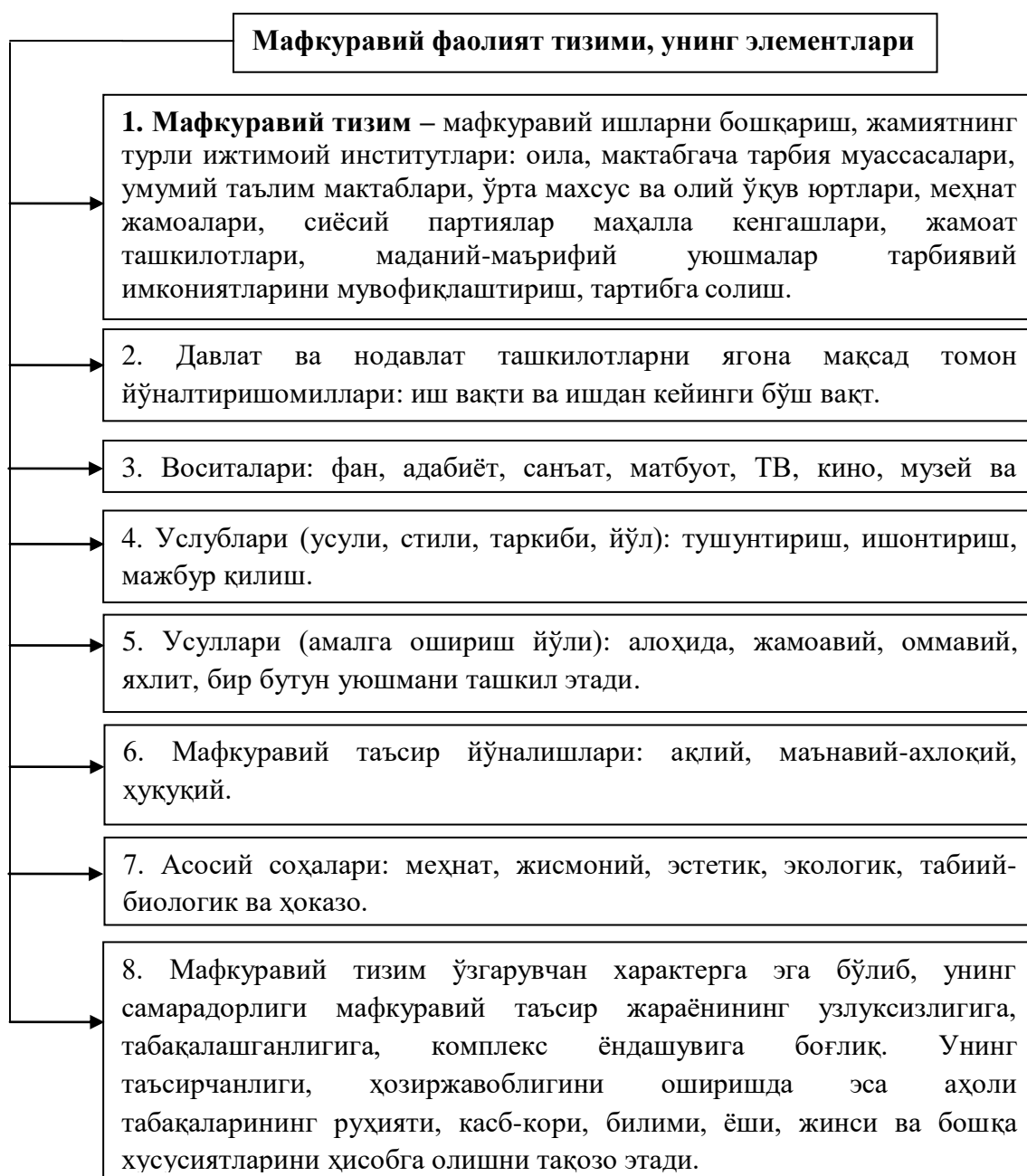
Мафкуравий фаолият тизими ва унинг элементлари. Мафкуравий тизим – мафкуравий ишларни бошқариш, жамиятнинг турли ижтимоий институтлари: оила, мактабгача тарбия муассасалари, умумий таълим мактаблари, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари, меҳнат жамоалари, маҳалла кенгашлари, жамоат ташкилотлари, маданий-маърифий уюшмалар тарбиявий имкониятларини мувофиқлаштириш, тартибга солиш, уларни ягона мақсад томон йўналтириш омиллари (иш вақти ва ишдан кейинги бўш вақт) ва воситалари (фан, адабиёт, санъат, матбуот, радио, телевидение, кино, музей ва ҳоказо), услублари (тушунтириш, ишонтириш, мажбур қилиш) ва усуллари (алоҳида, жамоавий, оммавий)нинг яхлит бир бутун уюшмаси. Шунингдек, мафкуравий тизим, мафкуравий таъсир йўналишлари (ақлий, маънавий-ахлоқий, ҳуқуқий) ва унинг асосий соҳаларини (меҳнат, жисмоний, эстетик, экологик, табиий-биологик ва ҳоказо) ҳам ўзига қамраб олади.

Мафкуравий тизим бир бутун яхлит уюшма бўлиб, доимо ўзгариб туради. Ушбу тизим самарадорлиги мафкуравий таъсир жараёнининг узлуксизлигига, табақалашганлигига, комплекс ёндашувга боғлиқ. Ушбу тизим доирасидаги мафкуравий ишлар таъсирчанлиги, ҳозиржавоблигини оширишда аҳоли турли табақаларининг ўзига хос миллий-психологик, минтақавий, касб-кор, ёш, жинс билан боғлиқ хусусиятларини инобатга олиш ҳам муҳим аҳамият касб этади³.

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.7. –Т.: “Ўзбекистон”, 1999. – 84-бет.

² Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. –Т.8. –Т.: Ўзбекистон, 2000. –490-бет.

³ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 298-бет.

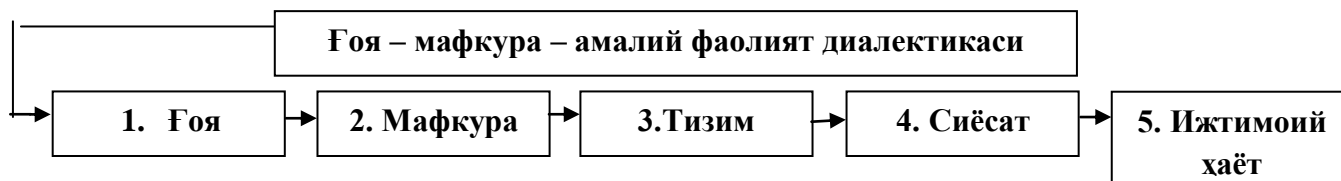
Ғоядан мафкурага, ундан амалий фаолиятга томон бориш диалектикаси.

Ислом Каримов 2000 йил 6 апрелда миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувда сўзлаган нутқида таъкидлаганидек, “ўзининг келажагини кўрмоқчи ва қўрмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта ўз миллий ғоясига суяниши ва таяниши зарур.

Табиийки, давлат тизими, уни бошқариш ва олиб борилаётган сиёсат аввало аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим. Яъни, олдин давлат қурилиши ва ундан кейин мафкура пайдо бўлиши ўзи

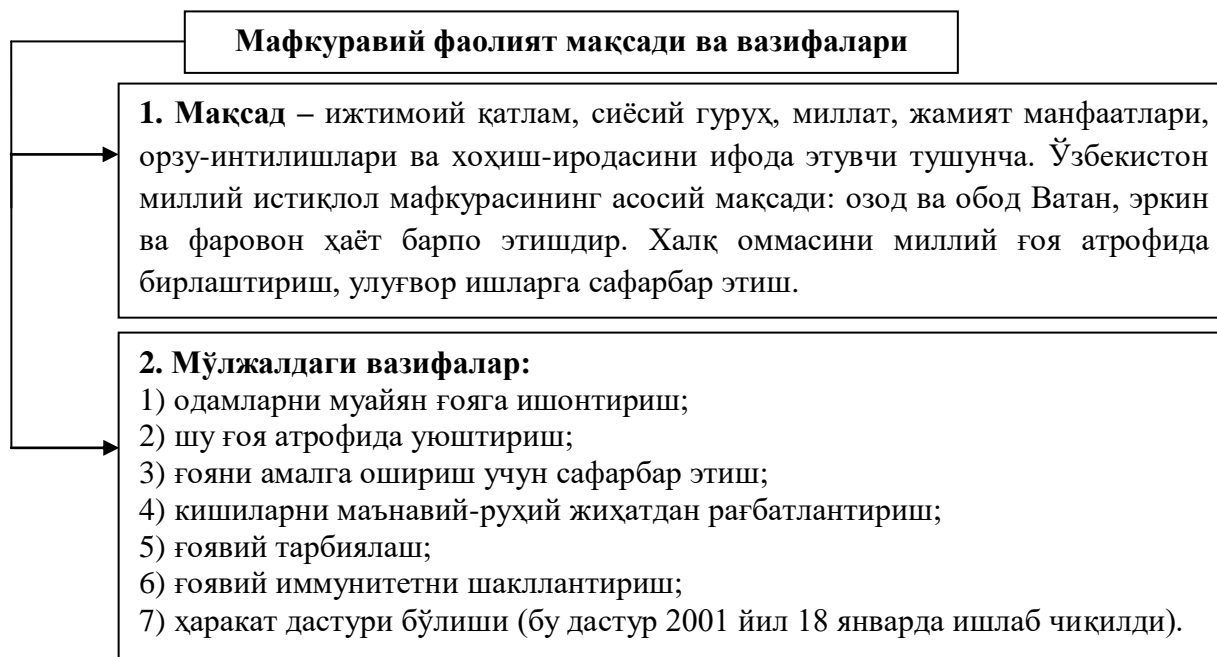
ғайритабий ҳол. Буни яхши англаб олишимиз лозим. Яъни, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади”¹.

6.2.3-чизма

Мафкуравий фаолият мақсадли ва мўлжал ҳаракат сифатида. Мафкуравий фаолият мақсади: “Мақсад” дегани – халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур, ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу интилишларини мужассамлаштирадиган улуғ кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улуғворлиги ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи, бу мақсад халқни – халқ, миллатни – миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин”².

6.2.4-чизма

Мафкуравий фаолиятда индивидуализм ва ижтимоийлик тушунчалари. 1. Индивидуализм (лот.бўлинмас) – инсон шахсий ҳаётининг алоҳидалиги, шахс ҳуқуқларининг мутлақлигини ва автономиясини ифодаловчи фалсафий-ахлоқий тамойил. Индивидуализмнинг маънавий, назарий жиҳатларини ўз ичига оладиган концептуал ва реал ҳаётий позицияни

¹Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Т.8.–Т.: Ўзбекистон, 2000. – 464-465-бетлар.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.7. –Т.: Ўзбекистон, 1999-89-б.

акс эттирувчи амалий жиҳатлари мавжуд. Индивидуализмнинг назарий талқини асосида шахснинг жамиятдаги автономияси ва унинг ҳуқуқларини мутлақлаштириш ётади.

2. Ижтимоийлик – жамият, миллат, халқ, Ватан ёки айрим ижтимоий гуруҳ, инсоннинг ижтимоий мавжудот сифатидаги асосий билим ва кўникмалари, хусусиятлари шаклланган моддий ва маънавий шарт-шароитлари тушунчаси.

6.2.5-чизма

Индивидуализм ва ижтимоийлик тушунчалари

1. Индивидуализм (лот. бўлинмас) – инсон шахсий ҳаётининг алоҳидалиги, шахс ҳуқуқларининг мутлақлигини ва автономиясини ифодаловчи тушунча:

- 1) Шахснинг жамиятдаги автономияси.
- 2) Шахс ҳуқуқларининг мутлақлаштирилиши.
- 3) Шахсни жамоага қарама-қарши қўйиш.
- 4) Шахсий манфаатларни жамият манфаатларидан устун қўйиш (хусусий мулкчилик билан бирга шаклланган).
- 5) Анъанавий ватанпарварлик ахлоқига зид
- 6) Ўзларини “дунё фуқаролари” – космополитлар (беватанликни тарғиб қилувчилар) ўз билганларича ўз “қонунлари” билан яшаш ғоясини илғари суради.
- 7) Ўзига нисбатан, “жамоаси, уйи, Ватани йўқ”.
- 8) Ҳар қандай ахлоқий чегараларни инкор қилади.

Кўринишлари:

- 1) Волонтаризм (объектив тараққиёт қонунларини рад этувчи).
- 2) Анархизм (бошбошдоқлик ҳокимиятсизлик).
- 3) Эгоизм (ўз манфаатини устун қўйиш).
- 4) Авторитаризм (якка шахс ҳукмронлиги) ва хоказо.
- 5) Космополитизм (беватанлик).

2. Ижтимоийлик – жамият, миллат ва халқ, Ватан ёки айрим ижтимоий гуруҳ, инсоннинг ижтимоий мавжудот сифатидаги асосий билим ва кўникмалари, хусусиятлари шаклланган моддий ва маънавий шарт-шароитлар тушунчаси. Ёки кишиларнинг жамиятдаги фаолияти билан боғланган омманинг сиёсий, маданий ва бошқа эҳтиёжлари учун ихтиёрий хизмати билан ҳам боғлиқ тушунча бўлиб, у ўз навбатида:

- 1) Макромухит билан боғлиқ, яъни ижтимоийлик, кенг маъ-нода, ижтимоий-иқтисодий тизимни, ишлаб чиқариш муносабатлари, ижтимоий институтлар мажмуини қамраб олади.
- 2) Микромухит, яъни тор маънода, инсон бевосита яшайдиган, меҳнат қиладиган оила ва жамоа, ўқув даргоҳи, маданият масканларини ўз ичига олади.

Шахс маънавиятнинг шаклланишига ва ривожланишига ҳал қилувчи таъсир кўрсатади.

Кўринишлари:

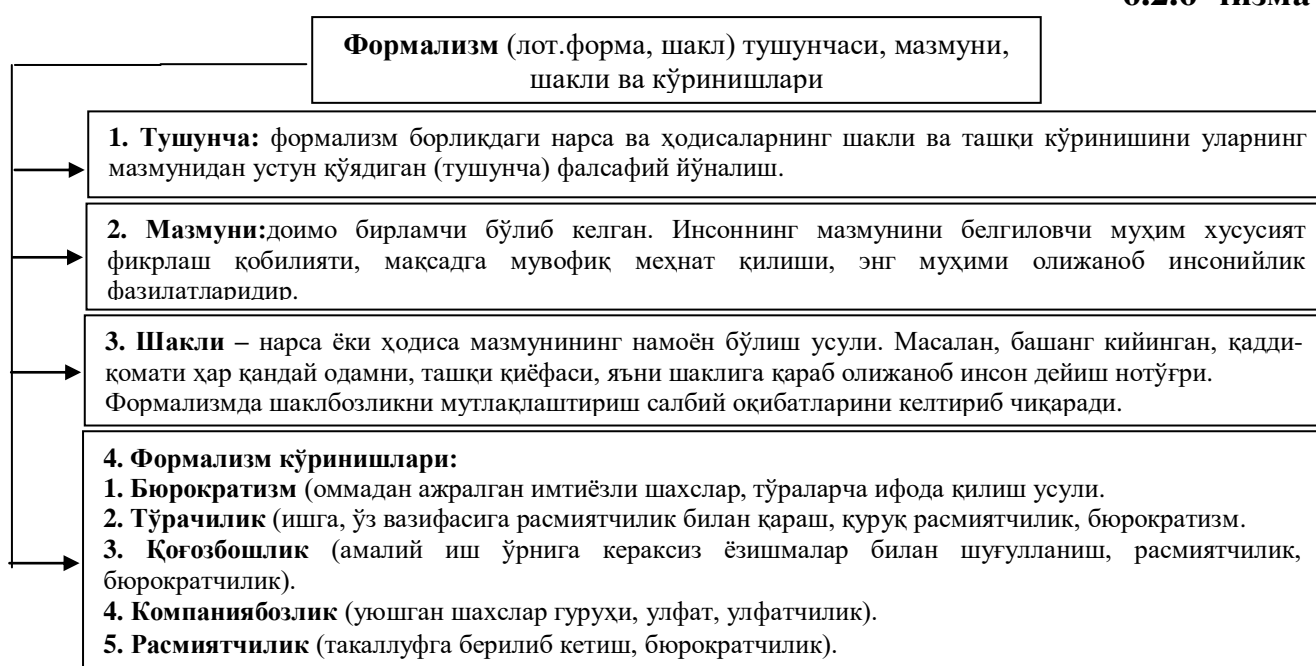
1. Ватанпарварлик,
2. Инсонийлик,
3. Миллатпарварлик,
4. Жамоавийлик ва ҳ.к.

Формализм (лот – форма, шакл) – борлиқдаги нарса ва ҳодисаларнинг шакли ва ташқи кўринишини уларнинг мазмунидан устун қўядиган фалсафий йўналиш. Борлиқдаги барча нарса ва ҳодисалар мазмун ва шаклга эга бўлиб, улар бир-бири билан диалектик боғлиқдир. Бу боғлиқда мазмун доимо бирламчи бўлиб, шакл эса нарса ёки ҳодиса мазмунининг намоён бўлиш усулидан иборат. Мазмун ва шакл мутаносиб бўлганда ҳар қандай нарса ва ҳодиса ўз маъно- мазмунига эга бўлади. Масалан, инсоннинг мазмунини белгиловчи муҳим хусусиятлар унинг фикрлаш қобилияти, мақсадга мувофиқ меҳнат қилиш қобилияти, меҳнати жараёнида ўзи ва жамият учун зарур бўлган турли хил неъматлар яратиши ва энг муҳими олижаноб инсоний фазилатлардан иборат. Барча инсонларнинг инсонийлик қиёфасида мужассамлашган мазмуни юқоридаги белгиларга қараб баҳоланади. Башанг кийинган, қадди-қомати келишган ҳар қандай одамни ташқи кўриниши, қиёфаси, яъни шаклига қараб

олижаноб киши дейиш нотўғри. Зеро, ҳар бир кишининг инсонийлик мазмуни ташқи кўринишида эмас, балки ички инсонийлик фазилатлари билан белгиланади. Формализм, яъни шаклбозликни мутлақлаштириш салбий оқибатларни келтириб чиқаради.

Жамиятни бошқаришда формализм бюрократизм, тўрачиликда намоён бўлади. Санъат тарихида формализм санъат ва воқеликни қарама-қарши қўйиш, бадий шаклни ғоявий таъкидлашдан иборат. Албатта бундай фикрлар ҳақиқатга зиддир. Бунга мисол тариқасида айрим жангари, инсон ахлоқи ва одобига ёт бўлган бузғунчи фильмларни кўрсатиш мумкин. Улар шаклан “жозибали” бўлса ҳам, мазмунига кўра инсон ва жамият ривожига зид бўлган, вайронкор ғоявий мазмунга эгадир¹.

6.2.6-чизма

6.3. Бунёдкор ғояларини амалга оширишга қаратилган мафкуравий фаолият тамойиллари

Бунёдкор ғоя: **1.** Ислом Каримов ва Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевлар томонидан назарий ва амалий жиҳатдан асослаб берилган тушунча;

2. Жамият ва одамларни, турли гуруҳ ва қатламлар, миллат ва давлатларни тараққиёт сари етакловчи, халқни эзгу мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилишга ундовчи ғоя.

Бунёдкор ғоя таъсирида эзгуликка етиш, миллатлар ва давлатлар эса озодлик ва мустақилликка эришиш учун интилади, адолат ва ҳақиқат тантанаси йўлида курашади, буюк тарихий ғалабаларни қўлга киритади. Ўзида гуманизм

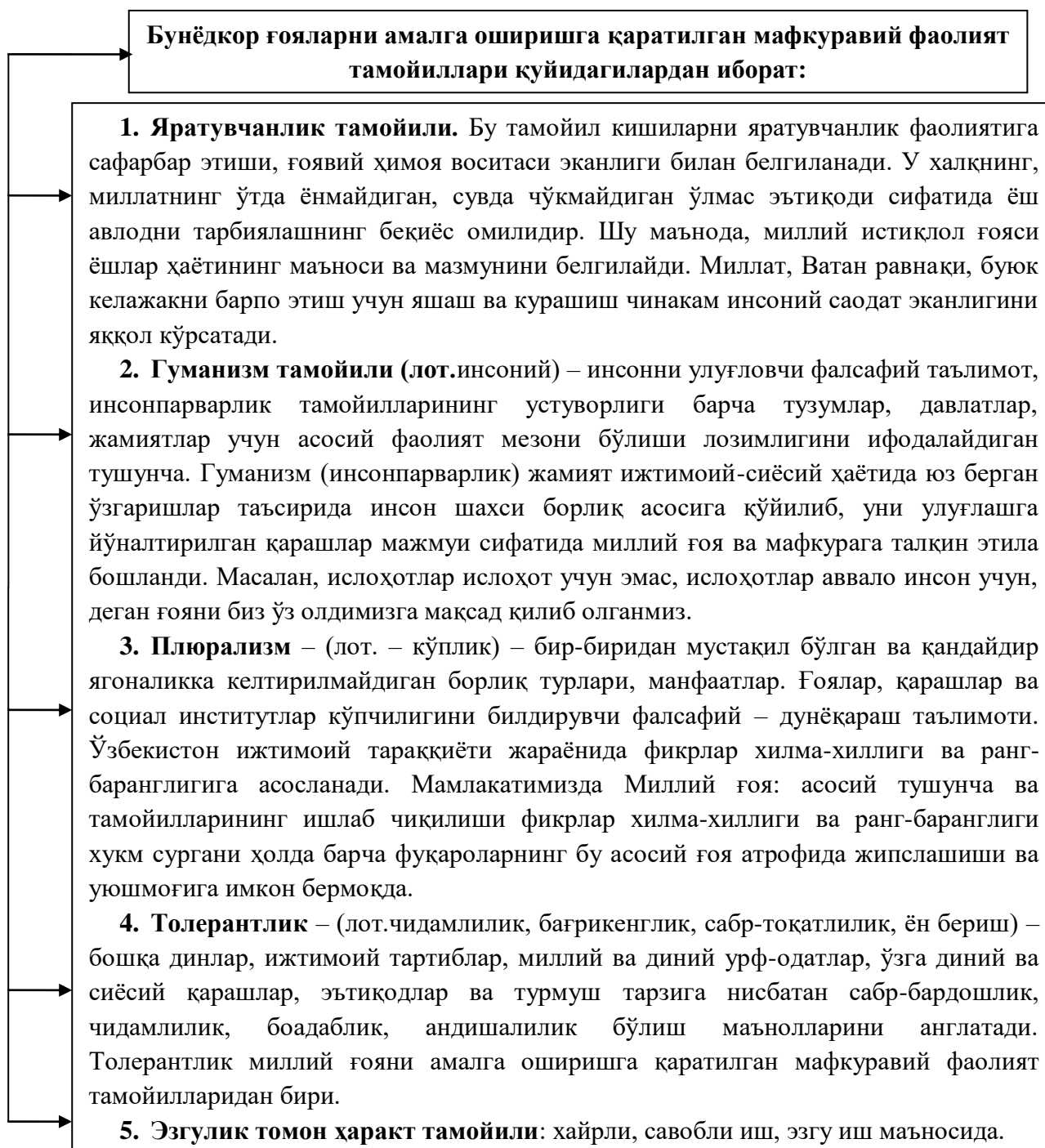
¹ Фалсафа: комусий луғат. –Т.: Шарқ, 2004. – 430-бет.

талабларини акс эттирадиган, инсон камолотига, жамият ривожига, миллат тараққиётига, халқнинг ирода ва интилишларига хизмат қиладиган, уни жиқслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган ғоялар бунёдкор ғоялардир. Улар инсоннинг ички яратувчанлик моҳияти, ижодкорлик табиатидан келиб чиқади, одамларни комиллик ва фозиллик сари ундайди, имон-эътиқодини мустаҳкамлайди, ҳаётига ижобий мазмун бахш этади. “Бунёдкор ғоя инсонни улуғлайди, унинг руҳига қанот бағишлайди”. Соҳибқирон Амир Темурнинг пароканда юртни бирлаштириш, марказлашган давлат барпо этиш, мамлакатни обод қилиш борасидаги ибратли фаолиятига ана шундай эзгу ғоялар асос бўлган¹”.

Жамият тараққиётининг туб бурилиши даврларида, ўзгариш ва ислохотларни амалга ошириш жараёнида бунёдкор ғояларнинг яратувчанлик, халқни бирлаштириш ва эзгу мақсадлар томон сафарбар этиш хусусиятларидан ижобий фойдаланиш масалалари бениҳоя катта аҳамият касб этади. Ватанни севиш, юрт тинчлигини асраш, халқ фаровонлиги йўлида курашиш – бунёдкор ғояларнинг маъно-мазмунини белгилайди. Тарих ҳам, бугунги ҳаётимиз ҳам ўз ғаразли мақсадларига эришиш учун юксак ғояларнинг жозиба кучидан фойдаланишга урунувчи ёвуз кучлар ҳамма вақт ҳамма замонларда мавжуд бўлишини кўрсатади. Қабик ниятли кучларнинг асл ниятларини фош этишда бунёдкор ғоялар асосидагина эътиқод ва дунёқарашнинг аҳамияти беқиёс.

Ўзбекистон халқининг миллий ғояси ва мафқураси бунёдкор ғоялар тизимидан иборат. Бу ғоялар соғлом ва баркамол авлодни вояга етказиш, жамиятда ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслик, янгича эътиқод ва дунёқараш эгаларини тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

¹Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Ўзбекистон, 2000-10 бет.

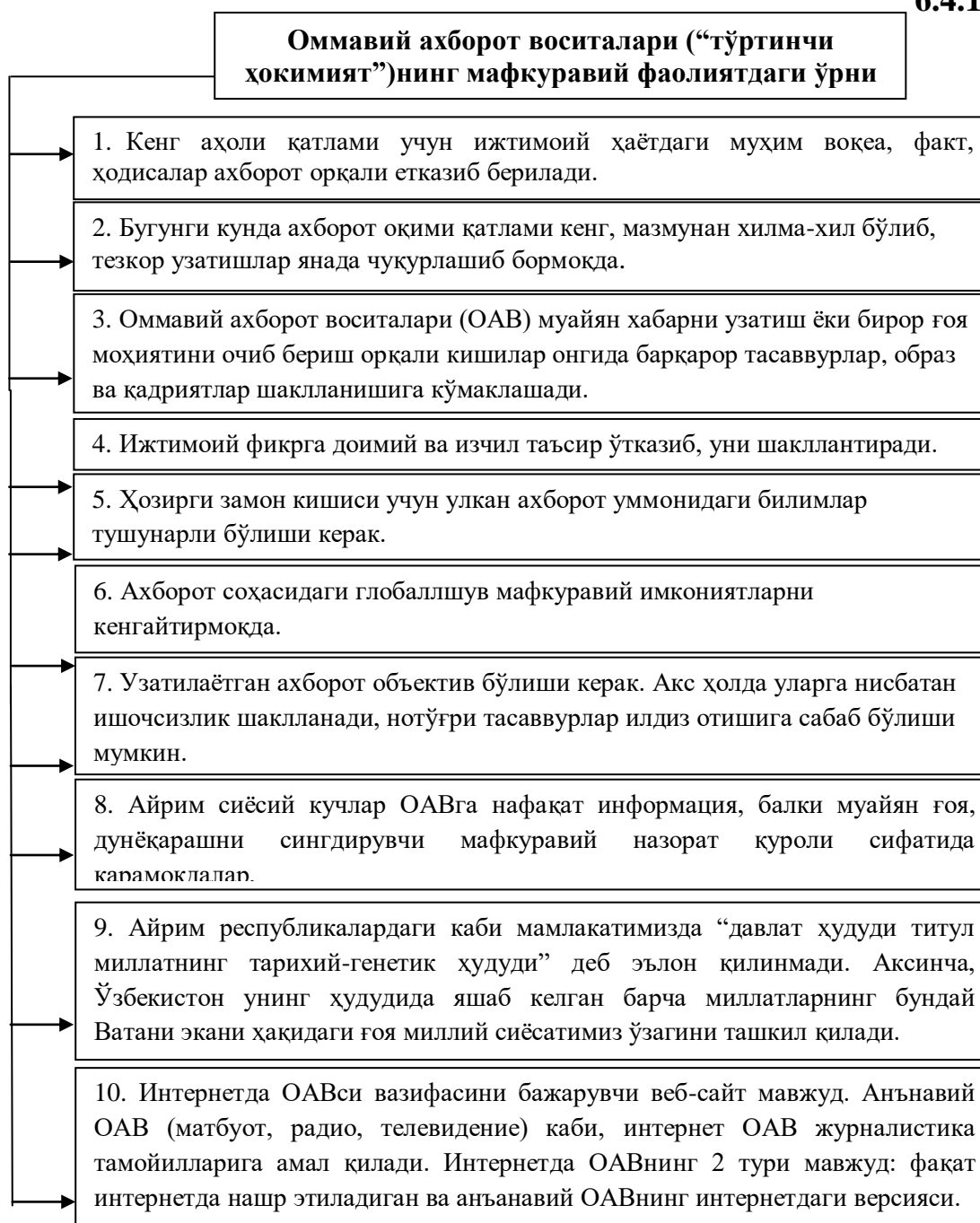
6.4. Мафкуравий фаолиятни амалга оширишнинг замонавий технологиялари

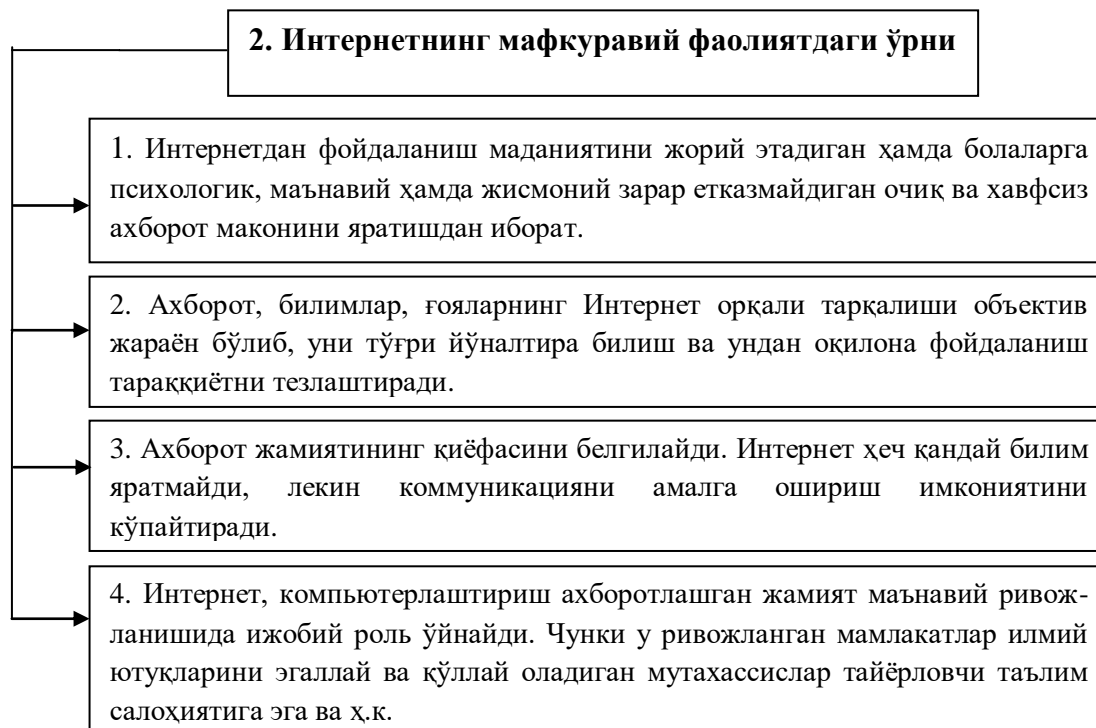
Мафкуравий фаолиятни амалга оширишнинг замонавий технологиялари қуйидагилардан иборат.

1. Оммавий ахборот воситалари (ОАВ) – ахборотни жамоатчиликка етказиб берувчи матбуот, радио, телевидение каби воситаларга нисбатан ишлатувчи тушунча. ОАВларнинг жамият ҳаёти, фуқаролар фаолиятига таъсири ниҳоятда кучлилигидан уларга нисбатан “тўртинчи ҳокимият” атамаси

ҳам қўлланилади. Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучи унда бериладиган материалларнинг характериға боғлиқ бўлади. Шу жиҳатдан қараганда, берилаётган материалларнинг тезкорлиғига, таҳлилийлик даражасига алоҳида эътибор берилади. ОАВларида материаллар айна пайтда қандай аудиторга мўлжаллангани билан ҳам ажралиб туради ҳамда истеъмолчининг ёши, жинси, билим даражаси, дунёқараши, миллий, диний мансублиги каби омилларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. ОАВлари жамоатчилик фикрини шакллантириш миллий мафқурани халқимиз, аввало ёш авлод онгига сингдиришда алоҳида ўрин тутди. Улар маънавий-маърифий ислохотлар жараёни, бу борадаги муаммоларни, жамият ҳаётининг турли қирраларини тезкорлик билан акс эттирадиган энг самарали воситадир.

6.4.1-чизма

3. Мафкуравий тарбия – инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият тараққиётини шакллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён. Жамиятдаги ҳар бир ижтимоий куч ёки аҳоли қатламлари ўз манфаат ва мақсад – интилишларини ифода этувчи ғоялар тизимини яратгач, бошқа гуруҳларни ҳам шу ғоялар таъсирига тортишга, ўз тарафдорлари сафини кенгайтиришга ҳаракат қилади. Ғоялар адолатли ва ҳаққоний бўлиб, кўпчиликнинг талаб-эҳтиёжларига мос келса, бу соҳадаги тарбия воситалари таъсирчан, тарбиячилар эса фаол ва фидоий бўлса, кўзланган мақсадга эришилади. Ўзбекистон шароитида мафкуравий тарбиянинг асосий вазифаси – халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин, фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-истаклари, мақсадларини, миллий мафкурамизнинг моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш, айниқса ёшлар онгига сингдиришдан иборатдир.

Мафкуравий тарбия жамиятда авваламбор, оила, мактабгача ёшдаги болалар муассасалари, мактаблар, лицей, коллежлар олий ўқув юртлари, ОАВ, жамоат такшилотларининг биргаликдаги фаолиятини тақозо қилади¹.

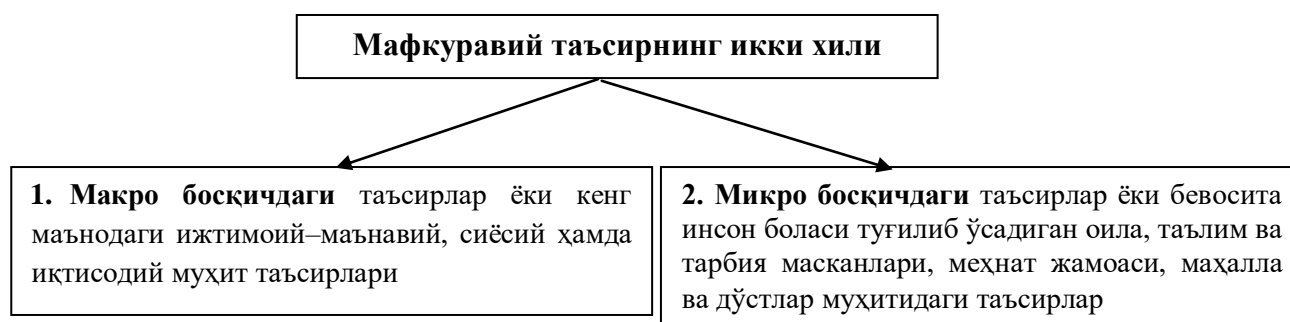
4. Мафкуравий тарбиянинг энг таъсирчан воситаларидан бири ҳам мулоқот ҳисобланади. Чунки инсон қалбида ва онгида шаклландиган дунёқараш, эътиқод, имон, виждон, масъулият каби фазилатлар тарбиясида радио-телевидение, газета-журналлар, бадиий ҳамда илмий адабиётнинг ўрнини эътироф этган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, юзма-юз кечадиган фикр

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007. 199-бет.

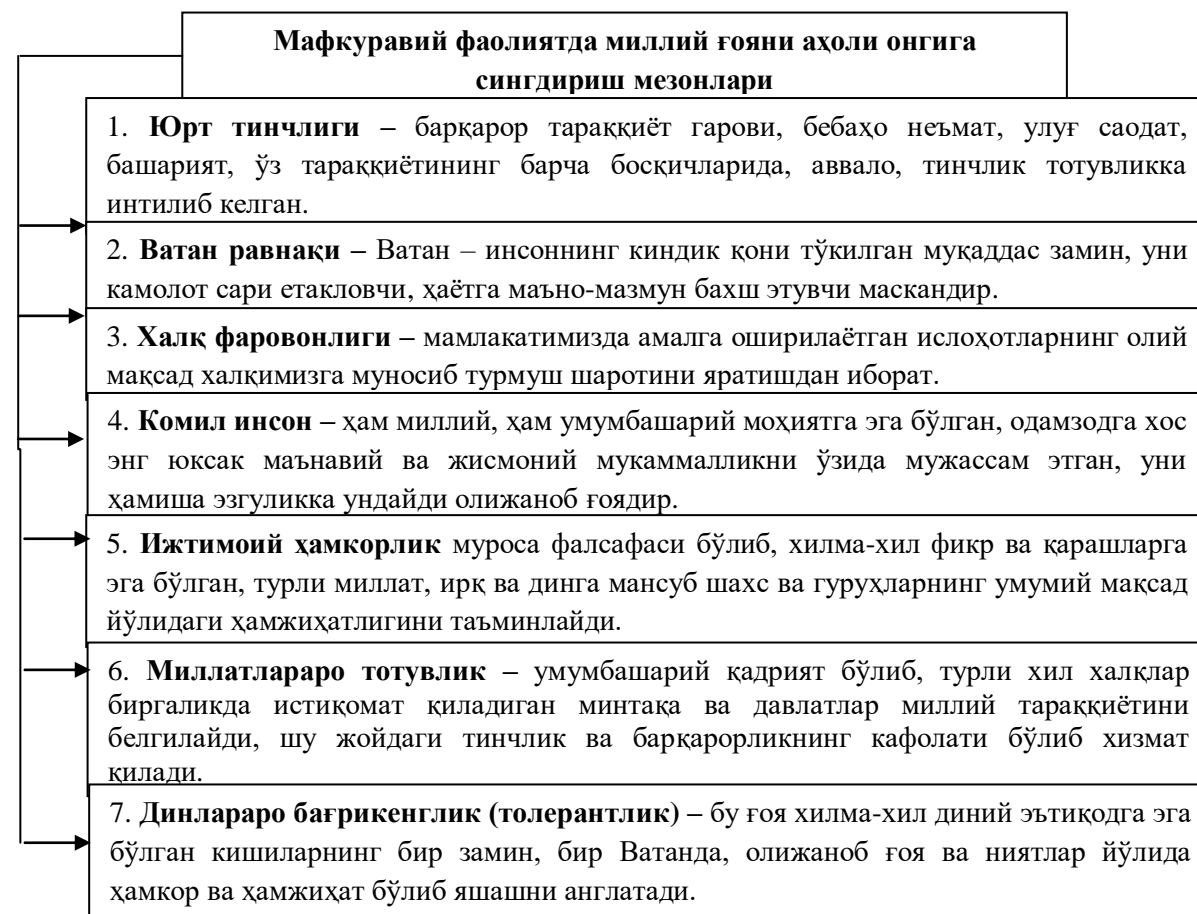
алмашув, инсоннинг юзи ва кўзига қараб туриб айтиладиган баъмани сўз ва ҳиссиётларнинг ўрни бекиёс. Шунинг учун ҳам ота-она бир гапни айтиши лозим бўлса, боласининг юзини ўзига қаратиб олиб, зарур юз қиёфаси ва кўзидаги самимият ва фикрни уқтира бошлайди. Ва бундай мулоқот самарали бўлади. Шу боис аудиторияларда ўқитувчи билан ўқувчи, талаба ва домла ўртасидаги мулоқот таълим ва тарбия жараёнида катта аҳамиятга эга. Соғлом дунёқараш, масъулияти, имон ва эътиқодни ёшлар онгида шакллантиришнинг куйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омиллари мавжуд:

- 1) ижтимоий – сиёсий, маънавий – маърифий муҳит;
- 2) сиёсий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг ўсиши;
- 3) ёшларнинг билим даражаси;
- 4) одатий, анъанавий фикрлаш тарзидан янгича, илғор фикрлашга ўтиш.

6.4.3-чизма

6.4.4-чизма

Демак, мафкуравий фаолиятнинг намоён бўлиш хусусиятлари куйидагилардан иборат:

1. Кенг оммани эзгу ғоялар асосида тарбиялаш, уларнинг сиёсий ва маънавий савиясини ошириш, ижодий қобилиятларини ривожлантириш.

2. Ўқув муассасалари, таълим-тарбия масканлари, клублар, ахборот-ресурс марказлари, маданият ва истироҳат боғлари муҳим ўрин тутди.

3. Маънавият тарғибот марказлари шакллантирилди (2006 й. 25 август). Бугунги кунда 2 та марказ фаолият юритмоқда.

4. Мафкуравий фаолият конкрет тарихий мазмунга, мақсад-муддаога эга.

5. Эртанги кунга ишонч туйғусини шакллантириш.

6. Мафкуравий фаолият тизимини такомиллаштириб бориши зарур бўлади.

7. Бунда техника ва технологиялардан фойдаланиб, тарғибот ва ташвиқот олиб бориш.

8. Мафкуравий фаолият онгли ўзгарувчан характерга эга, уни ривожлантириб бориш лозим.

7-бoб. ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВАЗИФАЛАРИ

7.1. Ҳозирги даврда дунёнинг мафкуравий манзараси

Дунёнинг мафкуравий манзараси – жаҳонда рўй бераётган ғоявий жараёнлар, мавжуд мафкура шакллари, уларнинг моҳияти, мақсади ва ўзаро муносабати билан боғлиқ ҳолат, хусусият ва фаолиятларни яхлит тарзда акс эттирувчи тушунча.

Дунёнинг мафкуравий манзараси - деб жамият тараққиёти қонунлари, унинг ривожланиш тенденцияларини муайян ижтимоий гуруҳ, этник бирликлар, сиёсий кучларнинг ўзига хос манфаатларидан келиб чиқиб талқин қилиш ва унга асосланган ҳолда инсоният истиқболини белгилашга қаратилган мафкуравий тизимлар мажмуининг макон ва замонда яққол кўзга кўриниб турадиган жойлашув тартибига айтилади.

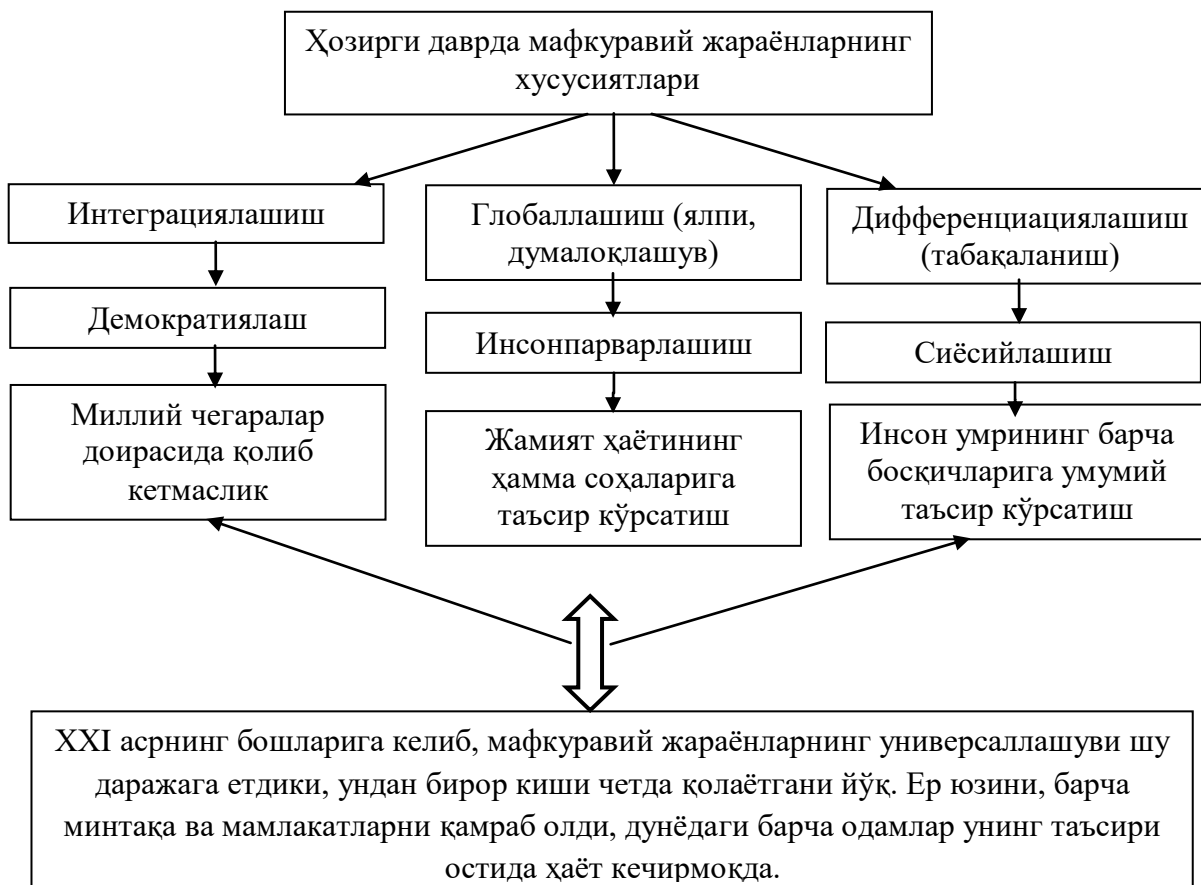
Шавкат Мирзиёев Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлиги кенгаши 45-сессиясидаги нутқида таъкидлаб ўтганидек, “Оммавий қирғин қуролини тарқатмаслик муаммоси бугунги кунда энг кескин масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Марказий Осиёда ядро қуролидан холи ҳудудни ташкил этиш ташаббуси илгари сурилган...”¹ деган эди.

Бугунги дунё муайян яхлитликни ташкил этсада, ундаги минтақа ва давлатлар, миллатлар ва халқлар ўз ўрнига кўра турли мавқега эга. Ҳозирги давр дунёда ғоявий қарама-қаршиликлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир.

Шундай экан, уларнинг ўзига хос манфаатларини ифодаладиган мафкуравий таъсир усуллари бўлиши, шубҳасиз. Жаҳон сиёсий харитасида кўплаб давлатлар мавжуд бўлиб, уларда турли сиёсий кучлар, партиялар, динлар, диний оқимлар, мазҳаблар, гуруҳ ва қатламлар фаолият кўрсатмоқда. Улар ўзаро фарқланадиган, баъзан бир-бирига зид бўлган манфаатларга эга. Айнан мана шу манфаатлар ўзга халқлар, турли минтақалар, давлатларнинг аҳолиси ёки ижтимоий гуруҳлар онгига, турмуш тарзига таъсир ўтказиш, уларни бўйсундириш учун йўналтирилган мақсадларни шакллантиради. Бундан кўзланган асосий муддао эса муайян жойдаги кишиларга иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва диний қарашларни сингдириш орқали ўз манфаатларини таъминлашга интилишдир.

Бундай таъсир ўтказишнинг тинч йўли кўзланган мақсадга олиб келмаганда бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашиб, мавжуд вазиятни атайлаб кескинлаштириш, куч ишлатиш йўли билан бўлса ҳам ижтимоий беқарорликни юзага келтиришга ҳаракат қилинади.

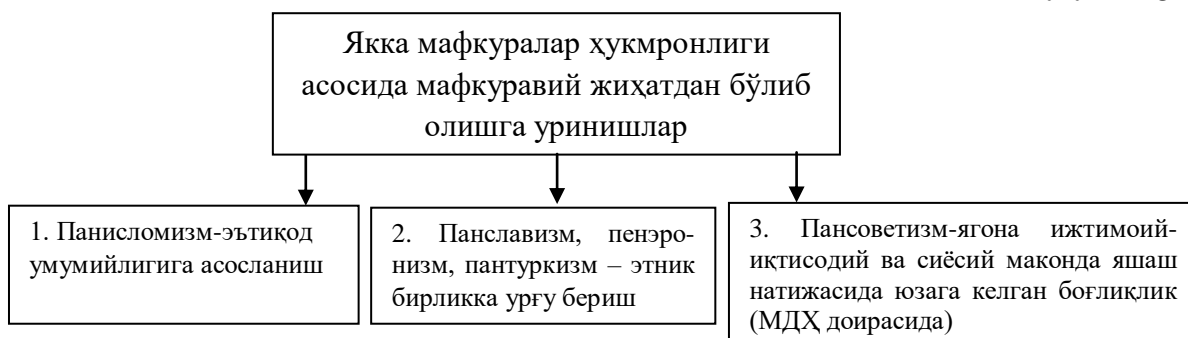
¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.1.- Т.: Ўзбекистон, 2017. -39-бет.

Бугунги дунёнинг мафкуравий манзарасига назар ташланса, аксарият илғор давлатларда умуминсоний қадриятлар ва демократик тамойилларга асосланган мафкуралар амал қилмоқда. Уларда тинчлик ва тараққиёт инсон ҳамда жамият камолотига хизмат қиладиган умуминсоний ғоялар устувордир. Шу билан бирга, инсон онгида янгича дунёқараш ва тафаккур услуби шаклланаётган ҳозирги даврда муайян кучларнинг мафкура майдонида ҳукмронлик қилишига, ўз таъсир доирасини кенгайтиришга қаратилган интилиши кучайиб бормоқда. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва терроризм, ирқчилик ва экстремизм мафкуралари шулар жумласидандир. Хусусан, террорчилик турли шаклларга кириб, кучли моддий асосга эга бўлиб, мафкуравий хавфи ортиб бормоқда.

Шу билан бирга, эътиқод умумийлигига асосланиши (масалан, панисломизм), этник бирликка урғу бериш (масалан, панславизм, пенэронизм, пантуркизм) ва янги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий маконда яшаш натижасида юзага келган боғлиқлик асосида (масалан, пансоветизм) яқка мафкуралар ҳукмронлигини таъминлаш, шу йўл билан жаҳон майдонларини мафкуравий жиҳатдан бўлиб олишга уринишлар ҳам бор¹.

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. –Т.: Академия, 2007. -140-141-бет.

Лекин булар бугунги дунёдаги мафкуравий жараёнларни тўла-тўқис акс эттира олмайди. Мафкуравий жараёнлар ўзгариб турибди. Бу борада XX аср сўнггида рўй берган ўзгаришлар, икки қутбли дунёнинг барҳам топиши ҳам ўз таъсирини ўтказди. Ҳозирги даврда терроризм ва экстремизмга қарши кураш, дунё мамлакатлари орасида унга муносабатнинг кескин ўзгариши ҳар бир кишининг ёт ва бегона ғояларга нисбатан огоҳ бўлишга ундайди.

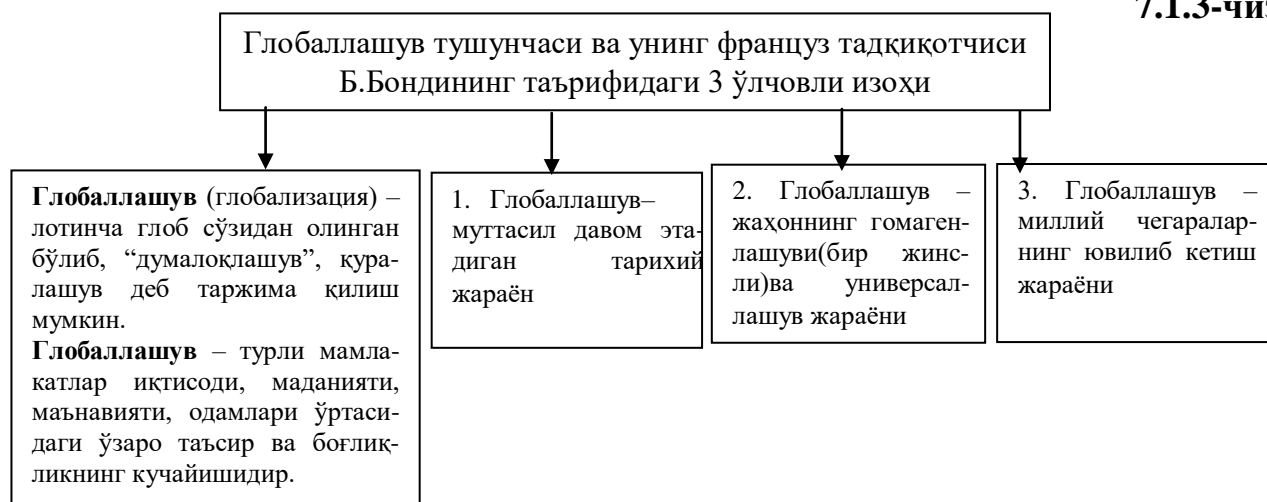
Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви – ғоявий таъсир ўтказиш имкониятларининг кенгайиши оқибатида Ер юзининг барча минтақаларида мафкуравий кураш умумбашарий миқёс касб этганини ифодаловчи тушунча.

Глобаллашувнинг ҳозирги даврда 3 та манбаи мавжуд:

1. Коммуникация воситаларидаги туб ўзгаришлар.
2. Инвестициялардаги янги жараён.
3. Дунёга янгича қарашнинг вужудга келиши.

Асосий белгилари:

1. Халқаро савдонинг кенгайиши ва эркинлашиши.
2. Халқаро капитал айланмаси ва унинг йўлидаги тўсиқларнинг бартараф этилиши.
3. Электрон коммуникация ниқобидаги молиявий ўзгаришлар.
4. Трансмилий корпорациялар фаолиятининг кенгайиши, халқаро молиявий институтларнинг ташкил топиши.

Глобаллашувнинг миллий ғояга таъсири:

1. Иқтисодийнинг глобаллашуви.
2. Ахборот-коммуникация соҳасининг глобаллашуви.
3. Маданиятнинг глобаллашув жараёни.
4. Сиёсий-мафкуравий соҳаларнинг глобаллашуви.

Бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узоқ кўшнилари, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай чамбарчас боғланиб бораётгани, бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш қийин эмас. Шу маънода, глобаллашув – бу аввало ҳаёт суръатларнинг бекиёс даражада тезлашуви демакдир”¹.

7.1.4-чизма

Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашувида бир-биридан фарқ қиладиган 2 йўналиш тенденцияси мавжуд

<p>1. Инсоният цивилизацияси тарихида эришган ҳар қандай моддий ва маънавий қадриятларнинг умуминсоний жиҳатлари тарихий макон доирасидан чиқиб, байналминаллашиб, универсаллашиб бормоқда. Бошқача айтганда, миллий ва умуминсонийлик тамойилларининг интеграциялашув жараёни кечмоқда. Марказий Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ҳам Ғарбни туташтирган карвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Ғарб Шарқ маданиятидан баҳраманд бўлган, натижада ҳар бир халқ ўзлари учун ана шу маданиятнинг ижобий томонларини ўзлаштирган, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтарган. Масалан, Ал-Хоразмий, Ибн-Сино, Беруний, Форобий ва ҳоказо.</p>	<p>2. Миллатлар ва давлатларнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий ривожланишидаги беқарорлик, улар манфаатларидаги ўзига хосликни мутлақлаштириш инсониятга, шу жумладан, ўз миллатнинг келажагига хавф туғдирадиган салбий ҳодисаларнинг мафкуралашган ҳолда глобаллашувига олиб келмоқда. Бу халқаро терроризм, экстремизм, фундаментализм ва наркобизнес ҳодисаларида намоён бўлмоқда. Бирон-бир ҳудуд ёки мамлакатда пайдо бўлаётган ғоялар тез фурсатда бутун жаҳонга ёйилмоқда. Натижада, одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг босимини сезиб яшамоқда. Японияда пайдо бўлган (XXаср охирида) “АУМ Синрикё” каби зарарли оқимлар турли мамлакатлардаги минглаб ёш йигит-қизлар онгини зомбига айлантириб қўймоқда ва ҳ.к.</p>
--	---

Глобаллашувнинг ижобий натижалари:

1. **Математика**, эҳтимоллар назарияси, табиий ва ижтимоий жараёнларни математик моделлаш, информатика ва ҳисоблаш техникаси. Астрономия соҳасида қадим замонлардаёқ кашфиётлар яратилган: Хоразмий, Беруний, Фарғоний, Улуғбекларнинг кашфиётлари.
2. **Саноат усулида** ўзлаштириш учун яроқли минерал хом ашё захираларининг ҳосил бўлишига олиб келадиган жараёнларнинг қонуниятларни ўрганиш билан боғлиқ тадқиқотлар.
3. **Молекуляр генетика**, ген – хужайра инженерияси, биотехнология соҳасидаги тадқиқотлар. Булар микробиология саноатида, атроф-муҳитни муҳофаза қилишда фан-техника тараққиётининг таъминланиши Ўзбекистонда кейинги йилларда ўзанинг 30 дан ортиқ истиқболли навлари яратилди ва ҳ.к.

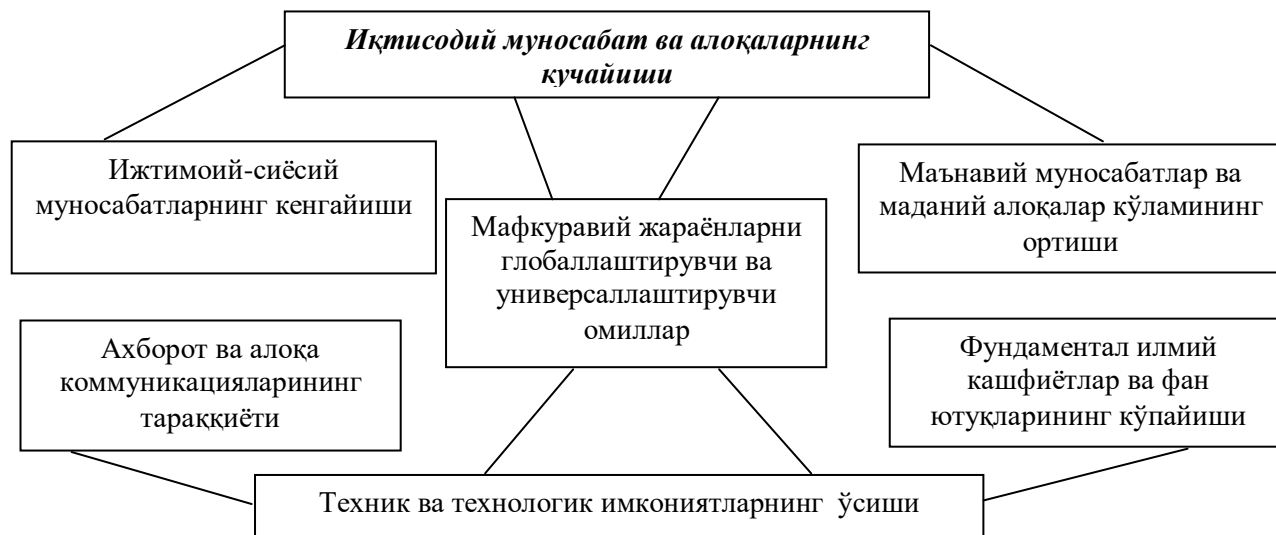
Глобаллашувнинг салбий оқибатлари

1. **Биринчи сабаб**-мустамлақачилик ва янги мустамлақачилик ва буюк давлатчилик шовинизми.
2. **Иккинчи сабаб**. Халқаро муносабатларда мусулмонларга қарши зўравонлик, мусулмон давлатларининг Ғарб мамлакатларидан кучайиб кетмаслигига эришиш нияти, “Бўлиб (парчалаб) ташла ва ҳукмронлик қил” деган кўп синалган сиёсатни давом эттириш.
3. **Учинчи сабаб**. Иқтисодий камситишлар, калондимоғлик. Бошқа маданият, бошқа цивилизациянинг, хусусан кўп асрлик илдиэларига эга Шарқ фалсафасининг бир қисми бўлган ислом цивилизациясининг фазилатларини, умуман, исломнинг ўзини яхши билмаслик, тушунмаслик ҳоллари каби сабабларни кўрсатиб ўтиш мумкин

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч – Т.: Маънавият. 2008, -111-бет.

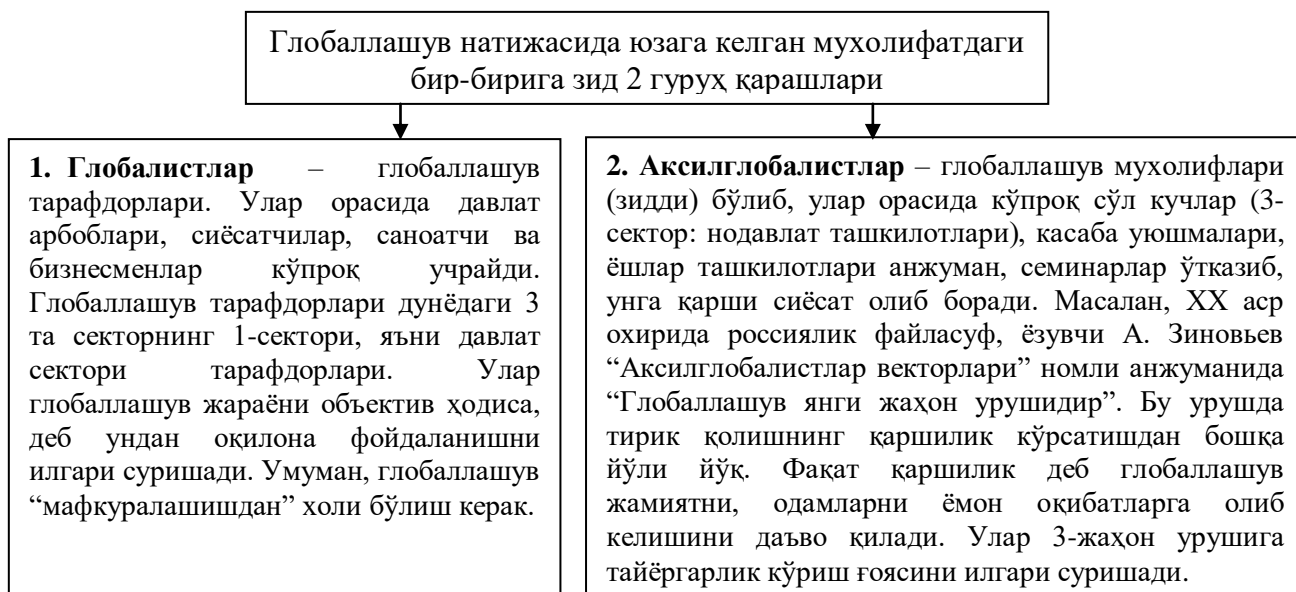
Глобаллашув жараёни мураккаб ҳодиса. Глобаллашувнинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказётган таъсири мураккаблиги сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонда бир-бирига қарши, мухолифатда бўлган икки гуруҳ: 1) глобалистлар ва 2) аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди.

7.1.5-чизма

Бугунги дунёда мислсиз илмий кашфиётлар, улкан техникавий имкониятлар, универсал технологиялар, ахборот тарқатишнинг глобаллашуви, яъни уларнинг бутун кураш заминини камраб олиш жараёни шиддат билан бормоқда. Бу жараёнлар жаҳон тараққиётининг муҳим хусусияти эканини эътироф этган ҳолда, уларнинг кучли мафкуравий таъсир воситаси эканини ҳам унутмаслик даркор.

7.1.6-чизма

1. Глобалистлар – глобаллашув тарафдорлари. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатчилар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди. Глобаллашув тарафдорлари дунёдаги 3 та секторнинг 1-сектори, яъни давлат сектори тарафдорлари. Улар глобаллашув жараёни объектив ҳодиса, деб ундан оқилона фойдаланишни илгари суришади. Умуман, глобаллашув “мафкуралашидан” холи бўлиш керак.

2. Аксилглобалистлар – глобаллашув мухолифлари (зидди) бўлиб, улар орасида кўпроқ сўл кучлар (3-сектор: нодавлат ташкилотлари), қасаба уюшмалари, ёшлар ташкилотлари анжуман, семинарлар ўтказиб, унга қарши сиёсат олиб боради. Масалан, XX аср охирида россиялик файласуф, ёзувчи А. Зиновьев “Аксилглобалистлар векторлари” номли анжуманида “Глобаллашув янги жаҳон урушидир”. Бу урушда тирик қолишнинг қаршилиқ кўрсатишдан бошқа йўли йўқ. Фақат қаршилиқ деб глобаллашув жамиятни, одамларни ёмон оқибатларга олиб келишини даъво қилади. Улар 3-жаҳон урушига тайёргарлик кўриш ғоясини илгари суришади.

Мафкуравий муносабатларнинг технологик ва интеллектуал асослари, бу:

1. Ёшларга ҳозирги даврда дунёнинг мафкуравий манзараси:

1) интеграциялашиш; 2) глобаллашиш; 3) дифференциялашиш; 4) демократиялаш;

5) модернизациялашиш каби жараёнларнинг ўзаро боғлиқ босқичларини интерактив усулларда англаш, билиш, ўрганиш лозимлигини ҳисобга олиш.

2. Мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучли бўлиб бораётганига объектив ва субъектив сабабларини ахборот макони нуқтаи назаридан ўрганишга йўналтириш лозим. Ёшлар қалби ва онгида мафкуравий таҳдидларга қарши курашиш учун унга қарши мафкуравий онг, мафкуравий билим ва мафкуравий маданиятни шакллантириш, ривожлантириш зарур. Ақлий, интеллектуал билимлардан рационал фойдаланиш даркор ва ҳоказо.

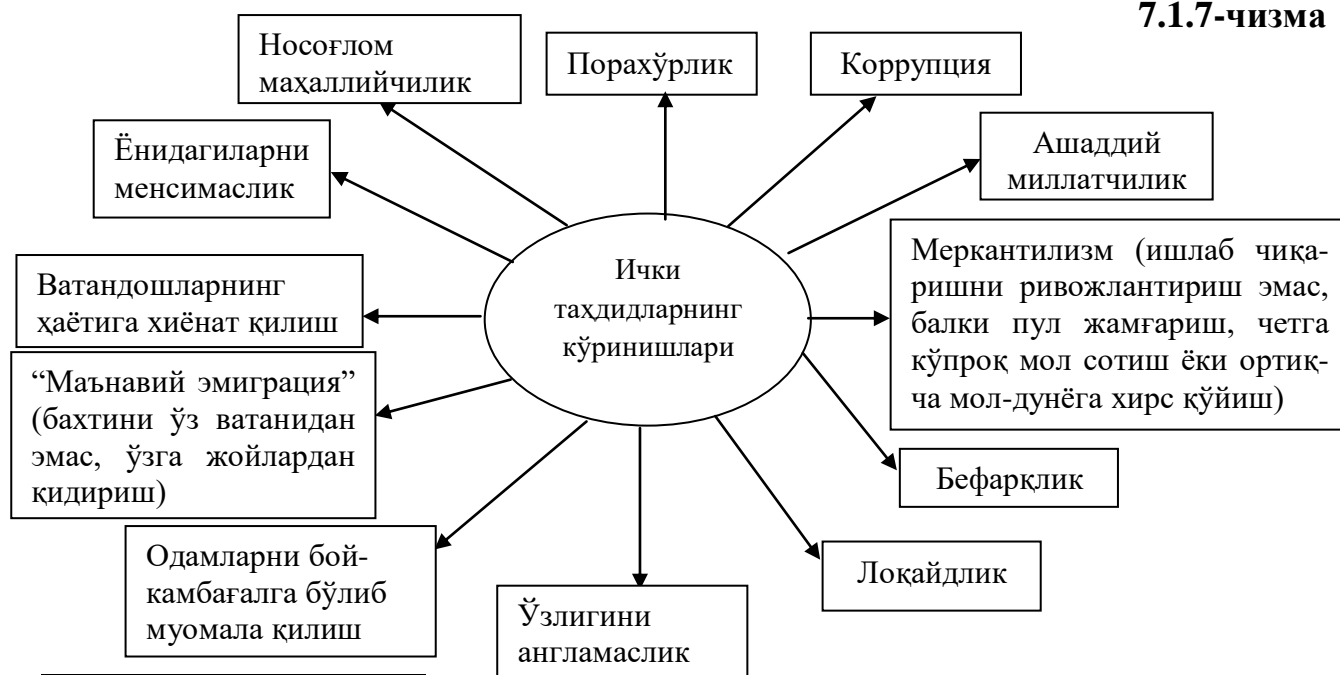
Мафкуравий таҳдидларга қарши кураш усуллари ва воситалари:

Мафкуравий таҳдид – ижтимоий – сиёсий ҳаракат, оқим ёки сиёсий куч ўз манфаатини ифодаловчи мафкурасини кўрkitув, зўрлик йўли билан бошқаларга тикиштириш. Мафкуравий таҳдид жамият, давлат ёки халқ, миллат ёки элат тақдирига хавф солиб турган, фожиали оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган мафкуравий хавф-хатарлар мажмуаси¹.

Таҳдидлар 2 турга бўлинади:

1. Ички таҳдидлар – ўз Ватанига, ватандошига зарар етказишга қаратилган ғоя, хатти-ҳаракат. Биз кўп асрлар ана шу ички таҳдидлар туфайли мустамлакачиликда яшаб келдик. Ана шу ички таҳдидларни қуйидаги схема асосида тасвирлаш мумкин. (7.1.7-чизма).

7.1.7-чизма

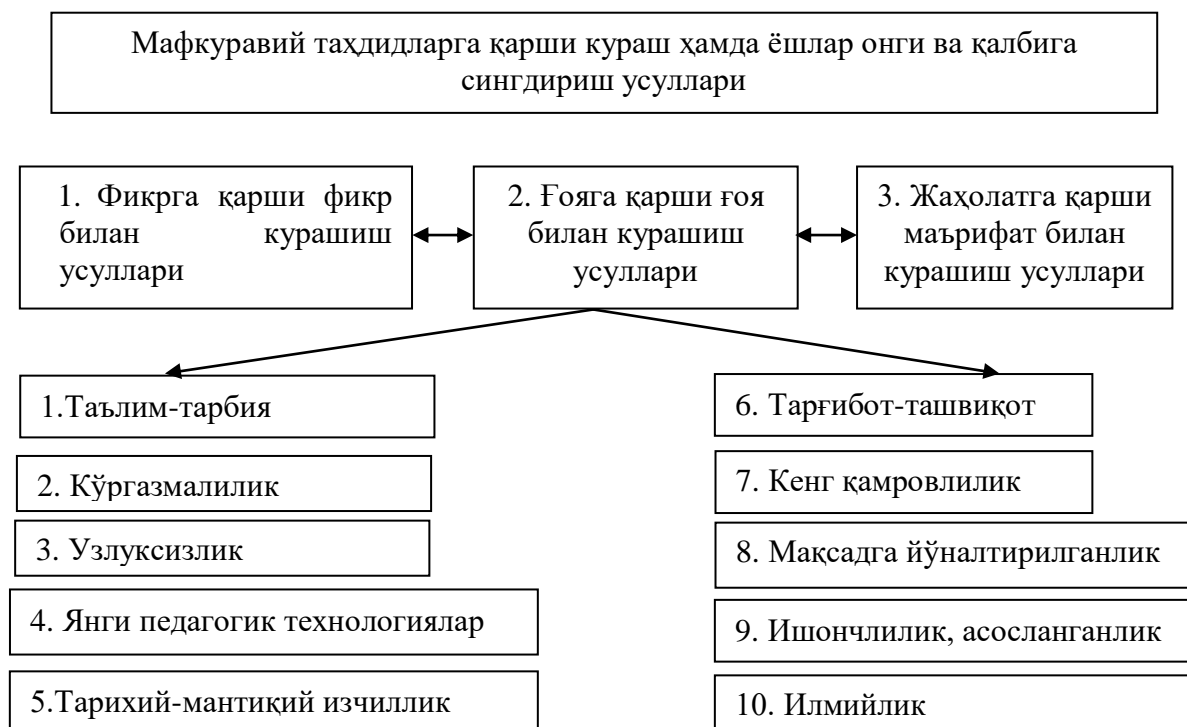
¹ Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати. –Т.: Фафур Фулом номидаги нашриётматбаа ижодий уйи, 2009. – 297-298-бетлар.

2. Ташқи таҳдидлар – Ўзбекистоннинг давлат ташқаридан кириб келувчи таҳдидлар: халқаро терроризм, экстремизм, фашизм, расизм, шовинизм ва ҳоказо.

Кўриниб турибдики, ҳозирги даврда ташқи сиёсатнинг янги-замонавий концепцияси янгича фикрларга асосланмоқда. Бугунги дунё қанчалик хилма-хил бўлмасин, унинг яхлитлигини, бир бутунлигини тан олиш ташқи сиёсатда муайян ютуқларга эришишнинг асосини ташкил қилади. Ташқи сиёсатни такомиллаштириш эмас, қатъий ислоҳ қилиш давр талаби эканини англаш натижасида халқаро муносабатларда қуйидаги бир қатор ижобий тенденциялар кўзга ташланмоқда.

- Мафкуравий таъсирнинг йўқолиб бориши.
- Конфронтация – ўзаро қарама-қаршиликдан ҳамкорликка ўтиб бориш.
- Халқаро сиёсатда куч ва таъсирни бирлаштириш.
- Халқаро сиёсатнинг демократиялашуви ва инсонпарварлашуви.
- Халқаро муносабатнинг кенгайиши.

7.1.8-чизма

Шавкат Мирзиёев 2017 йил 10 ноябрда Самарқандда “Марказий Осиё ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлида ҳамкорлик ҳузуридаги халқаро конференцияда 1) савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантириш; 2) минтақанинг логистика салоҳиятидан фойдаланиш; 3) Амалий ҳамкорликни мустаҳкамлаш; 4) давлат чегараларидаги муаммоларни

ҳал этиш; 5) минтақа сув ресурсларидан адолатли фойдаланиш; 6) маданий-гуманитар алоқаларни ривожлантириш ғояларини илгари суради¹.

7.1.9-чизма

Глобал муаммолар ва уларни ҳал қилиш йўллари

1. Бугунги кунда инсоният олдида турган янги, глобал муаммолар:

- иқлим ўзгаришлари;
- экотизим ва биохилма-хилликни сақлаш ва асраб-авайлаш;
- табиий захираларнинг тугаб бориши ва бошқалар.

2. Муаммоларни ҳал этишнинг муҳим вазифалари:

- интеллектуал салоҳиятнинг ҳар томонлама ўстириш;
- кўп асрлар мобайнида вужудга келган қонунларни қайта идрок этиш ва янгича баҳолаш;
- бизни қамраб турган борликни кенг миқёсда ўрганиш бўйича чуқур илмий-тадқиқот ва тажрибалар олиб бориш.
- қуёш ва сув энергиясидан фойдаланиш

Бугунги кунда инсоният олдида янги, глобал муаммолар пайдо бўлмоқда. Улар қаторида мен иқлим ўзгаришлари, экотизим ва биохилма-хилликни сақлаш ва асраб-авайлаш, табиий захираларнинг тугаб бориши ва бошқа шу каби жуда ўткир муаммоларни қайд этишни истардим. Уларнинг оқилона ечими давримизнинг энг кескин муаммосига айланмоқда.

Ислом Каримов

Шўро сиёсий мафкурасининг расмий андозаларидан, унинг шиорлари ва рамзларидан воз кечишнинг объектив сабаблари қуйидагилардан иборат:

1. Собиқ Иттифоқ мафкураси яккаҳоқимлиги – шўро давлати сиёсий мафкурасининг тўла ҳукмронлигини унга хос тамойилларнинг ўзгармас ақидалар тарзида жамият ҳаётида қатъий ва мутлақ тартибда ўрнатилганлиги.

2. Шўро сиёсий мафкуравий тизим ягона илмий, энг адолатли, жамиятдаги барча қатламлар манфаатларини ифода этувчи мафкура деб эълон қилинганлиги.

3. Шўро сиёсий мафкураси ўзининг моҳияти ёки бирон-бир жиҳати билан ундан фарқ қилувчи ғоялар, қарашлар, мафкуралар ёт ва душман мафкуралар сифатида қаралганлиги.

4. Миллионлаб кишиларда мутелик, лоқайдлик, боқимандалик, махдудлик, ўзга ғояларга ҳадиксираб қараш руҳиятининг сингдирилганлиги (махфий маълумотлар асосида бошқариш).

5. Шўро мафкурасининг конституцияси давлат, жамият ва фуқаро (шахс) принципига асосланганлиги.

6. Жамиятнинг маънавий ривожига, илм-фан равнақига жиддий зарар етказганлиги, яккаҳоқимликка интилган, мутлақ ҳақиқатни даъво қиладиган шўро мафкурасининг истиқболи йўқлиги.

7. Шўро давлат сиёсати яккаҳукмронликни ўрнатишда ўзини бойитиб борадиган манба – фикрлар ранг-баранглиги (плюрализм) ва қарашлар хилма-хиллигидан узилиб қолганлиги.

¹ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган олий баҳодир. – Т.2 – Т.: “Ўзбекистон”, - 2018.-266-275-бет.

8. Юзлаб бегуноҳ инсонлар, ақл-заковат соҳиблари унинг қурбонига айланганлиги.

9. Ғарбда юзага келган фан ва техниканинг янги ютуқлари кўр-кўрона инкор этилганлиги, генетика ва кибернетика, политология, конфликтология, аксиология каби фанлар “реакцион”, “сохта” деб эълон қилинганлиги.

10. Психология, социология, культурология, семиотика (юн.белгилар ҳақидаги таълимот, ахборот, маълумотларни сақлаш ва узатиш учун хизмат қиладиган белги ва тизимларнинг умумий хусусиятларни ўрганувчи фан), бионика, информатика назарияси, эргономика каби фан соҳалари етарли даражада ривожлана олмаганлиги.

11. Аксарият миллий кадриятлар, урф-одат, анъаналар эскилик сарқити деб эълон қилинганлиги.

12. Маъмурий буйруқбозлик тамойили асосидаги марказлашув, номенклатура (юқоридан рўйхат асосида тайинлаш) бошқаруви, шахсий манфаатларнинг устунлиги, даҳшатли қарорлар чиқариш, демократияни тан олмаслик, расмиятчилик (қоғозбозлик), консерватизм ва ҳоказоларнинг устуворлиги.

Шу боисдан ҳам Ислом Каримов “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” (1998 йил 26 июндаги тарихчи олимлар билан суҳбатида) асарида мамлакатимиз коммунистик мафкура ҳукмронлиги йилларида бутун маънавиятимиз, миллий кадриятларимиз, маданий меросимиз топталганлиги, тарихимиз, миллий давлатчилик тарихи бузиб кўрсатилганлиги таъкидлаб ўтилган эди¹.

“Оммавий маданият” бу – бир гуруҳ шахслар томонидан ўйлаб топилган ва онгли равишда тарғиб қилинадиган, бирор миллат маданиятига дахли бўлмаган ғоялар, одамлар ва удумлар йиғиндисидан иборатдир². Ислом Каримов “Юксак маънавият енгилмас куч” китобида ҳақиқат ва холисликдан йироқ бўлган, фақат ғаразли сиёсий манфаатларни кўзлайдиган бундай қарашлар ҳеч кимга наф келтирмаслиги ва ҳеч кимнинг обрўсига обрў қўшмаслигини таъкидлаб ўтар экан, бу ҳақда шундай деган эди: Коммунистик мафкура ва унинг ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган ғоявий бўшлиқдан фойдаланиб, четдан биз учун мутлақо ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган “оммавий маданият” ёпирилиб кириб келиши мумкинлигини унутмаслик керак...

Табийки, “оммавий маданият” деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик

¹Ювдокимова Ю.А. Массовая культура или... //Актуальные вопросы культуры и искусство. Сборник М.: Наука, 1979. –с. 106.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008-117-бет.

анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди¹. **“Оммавий маданият”нинг оқибатларига нисбатан иммунитетни шакллантириш зарурати.** “Оммавий маданият”ни ўйлаб чиқаришдан мақсад асосан миллий маданиятларни ичдан емириш, дидсиз, савиясиз ва ўзлигини унутган глобал авлодни шакллантириш. “Оммавий маданият” XIX аср 50-йилларида бева аёлларнинг фарзанд кўриши ҳолатини табиий бир ҳодиса деб қараган Европада бошланган. Кейинчалик бу каби ҳолат АҚШ да кучайди

7.1.10-чизма

XX аср ўрталарида келиб, Европада ва АҚШ оламига “оммавий маданият” тушунчасига яна эркин муҳаббат ғояси қўшилади. Унга кўра ёшлар расмий никоҳга қадар бир-бирларини синаш учун муайян бир муддат эр-хотиндек яшаб кўришлари одатга кира бошлади. Агар улар бир-бирларига маъкул келса, никоҳ тузилади ёки маъкул бўлмаса, ҳеч нарса кўрмагандек икки томонга қараб кетаверишади. Шу маънода “оммавий маданият” аслида зинокорликни оқлашдан бошланиб, 1989 йилга қадар Европа ва АҚШда турли ахлоқсизликларни келтириб чиқарди. Кейинчалик эса жамоат жойларида ҳам эркак ва хотинлар бемалол, ўзаро очикдан-очик бир-бирлари билан ишқий учравушларда никоҳсиз яшаш, хаттоки бу учрашувлар натижасида фарзанд ҳам кўриш, келиб чиқиши номаълум мусиқа ва ашулалар тинглаш, беҳаё киноларни эса табиий бир равишда томоша қилиш одати пайдо бўлади. Кейинчалик бир

¹Одилхонова Ш. “Оммавий маданият” таҳдиди. –Т.: Мухаррир, 2010. -13-14-бетлар.

жинсли инсонларнинг ўзаро никоҳга кириш, уларнинг жамият анъаналари ва қоидаларига зид равишда турли либослар кийиши кабилар пайдо бўлди.

“Оммавий маданият” оқибатларига қарши курашмоқ учун аввало мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур. **Мафкуравий иммунитет** – шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамиятни турли зарарли ғоявий таъсирлардан ҳимоя қилишга хизмат қиладиган ғоявий-назарий қарашлар ва қадриятлар тизими. **Иммунитет** (лот. *Immunitas* – озод бўлиш, қутилиш) тиббий тушунча бўлиб, организмнинг доимий ички муайянлигини сақлаши, ўзини турли таъсирлардан, ташқи инфекциялар кириб келишидан ҳимоя қилишга қодир бўлган реакциялар мажмуи тушунилади. Содда қилиб айтганда, иммунитет – киши организмнинг турли касалликлардан ҳимоя қила олиш қобилиятидир. Демак:

1. Инсонда мафкуравий иммунитетни шакллантириб бориш зарур.
2. Улар бир авлод учун ўзига хос хусусиятга эга.
3. Иммунитет тизими шаклландидагина жамиятда мафкуравий дахлсизликни таъминлаш мумкин.

7.2. “Мафкуравий майдон” тушунчасининг шаклланиш ва намоён бўлиш хусусиятлари тўғрисида

1. **Ислом Каримов** “Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин” (1998) мавзuidaги “Тафаккур” журнали бош муҳаррирининг саволларида жавобларида биринчи бор “Мафкуравий полигон” (майдон) тушунчасини ишлатди. Миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувда Ислом Каримов томонидан (2000 йил 6 апрель) “Мафкура майдони”¹ тушунчасини яна бир бор таъкидлаб ўтилди. Ахборот асри, электроника асри деб аталган XX асрнинг ниҳоясида – бугунги давримизда бу (мафкуравий) таъсирлардан холи бўлиш деярли имкониятсиздир. Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Энг қизиғи, шу билан бирга, кишини доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

Мана шундай бир вазиятда ҳам ўз мустақил фикрига, собит эътиқодига, ўзи таяниб яшайдиган ҳаётий-миллий қадриятларга, шаклланди дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли мафкураларнинг босимига, уларнинг гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги тазйиқларига бардош бериш амримаҳол. Буни кундалик ҳаётда учраб турадиган кўплаб воқеалар мисолида ҳам кузатиш

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз.-Т. 8.-Т.: Ўзбекистон 2000.-466-бет.

мумкин¹. Масалан, Япониядан тарқалган “АУМ Сенрикё” диний оқими вакиллари дунёнинг турли мамлакатларидаги юзлаб ёш йигит-қизларни иродасидан, онг-шууридан маҳрум қилиб, зомби-яъни манқуртга айлантириб қўйган. Ёки дин ниқоби остида Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистонга ҳам кириб келишга уринган ваҳҳобийлик оқими вакилларининг зарарли кирдикорларини қандай мудҳиш оқибатларга олиб келганлигини тушунтиришга ҳожат бўлмаса керак. Ислом Каримовнинг миллий ғоя ва мафкурага бағишланган асарларидан мантиқий хулоса чиқариб, “Мафкуравий майдон” тушунчасини куйидаги чизма асосида талқин қилиш мумкин (7.2.1-чизма).

7.2.1-чизма

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.:7.-Т.: Ўзбекистон, 1999. -84-87-бетлар.

“Мафкуравий майдон”нинг ядро полигонларидан хавфлилик сабаблари:

1. Агар харбий, иктисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин.

2. Мафкуравий тазйиқни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб олиш ниҳоятда қийин.

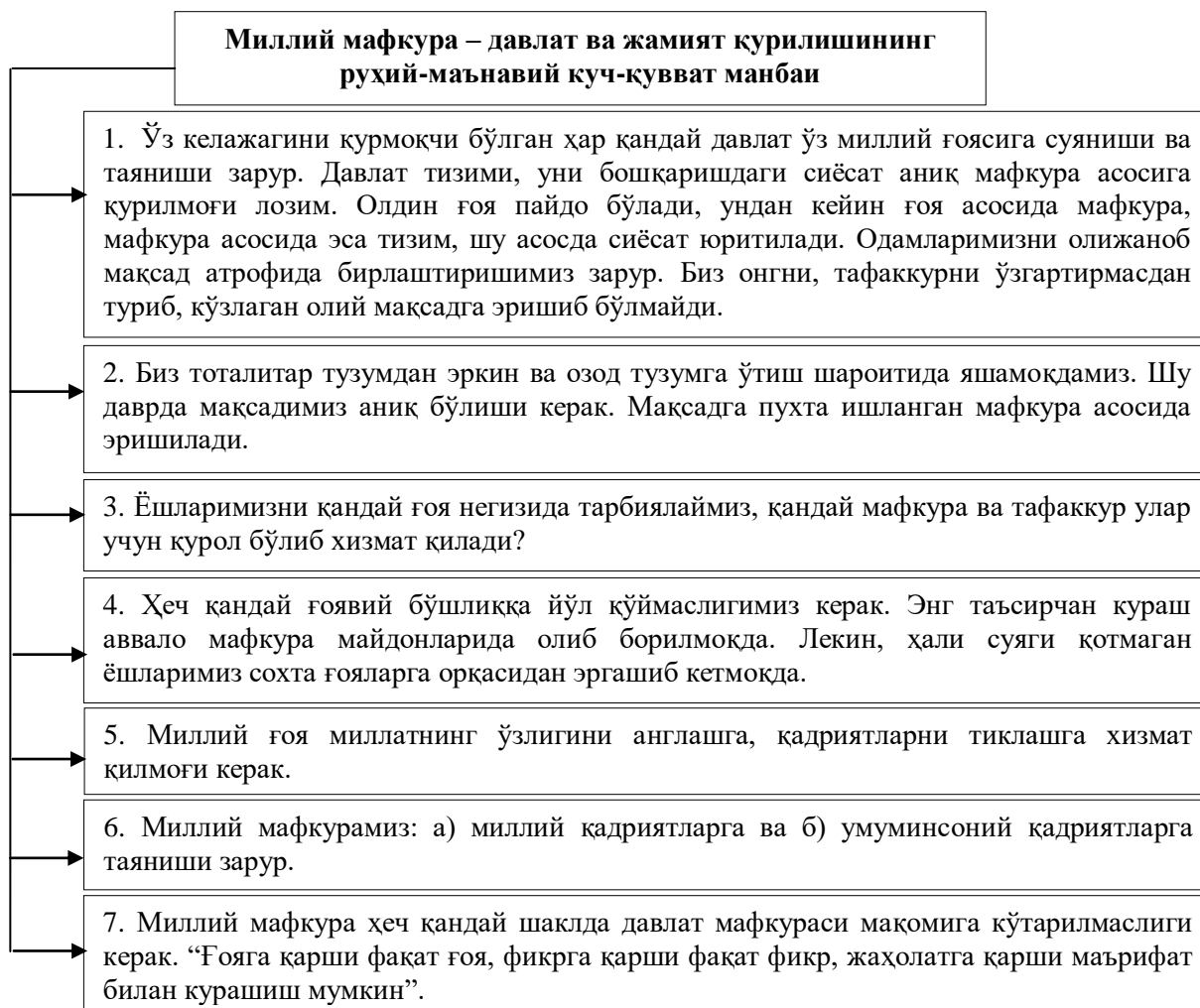
3. Ёшларнинг маънавий оламида бўшлиққа йўл қўйиш, уларнинг мафкуравий тажовузлигига олиб келади, бузғунчи ғоялар, диний экстремизм, ахлоқсизлик ғоялари ғаразли мақсадларга йўналтирилишига олиб келади.

2. Ислом Каримов 2000 йил 6 апрелда Миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувида “Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун рухий-маънавий куч-қувват манбаи”га бағишланган нутқида маънавий ҳаётда ҳеч қандай ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслик ҳақида фикр билдиради. Нега деганда, бутун дунёда бораётган курашлар ичида энг катта, энг таъсирчан кураш, аввало, мафкура майдонларида олиб борилмоқда. Ва шу курашда энгиш учун жуда катта маблағ, имконият ва кучлар сафарбар қилинмоқда.

“Илгари ҳам кўп бора айтганман, яна бир марта таъкидламоқчиман: мамлакатимиз сарҳадларини кўриқлаш, дахлсизлигини таъминлаш, фуқароларимизнинг тинч ва осойишта ҳаётини ҳимоя қилишга армиямизнинг салоҳияти, давлатимизнинг куч-қудрати етарли. Лекин мени ҳали суяги қотмаган, онги эндигина шаклланиб келаётган фарзандларимизнинг ёт ғоялар таъсирига тушиб қолиш эҳтимоли кўпроқ хавотирга солади. Ёшларимизнинг баъзан сохта ғоялар орқасидан эргашиб кетаётгани биз учун энг катта хавф, десам муболаға бўлмайди”¹. Шу боисдан ҳам Ислом Каримов мазкур нутқида миллий ғоя, миллий мафкура маъно-моҳияти, биз учун зарур ва кераклигини қуйидаги ҳолатлар билан изоҳлаб берди.

3. Ислом Каримов 2000 йил “Фидокор” газетаси муҳбири саволларига жавоблари “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқодга ва буюк келажакка ишончдир” деб номланиб, унда айнан ва бевосита “мафкуравий майдон” тушунчасига яна бир бор диққат қаратди. “Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади. Бу аччиқ ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслик лозим.

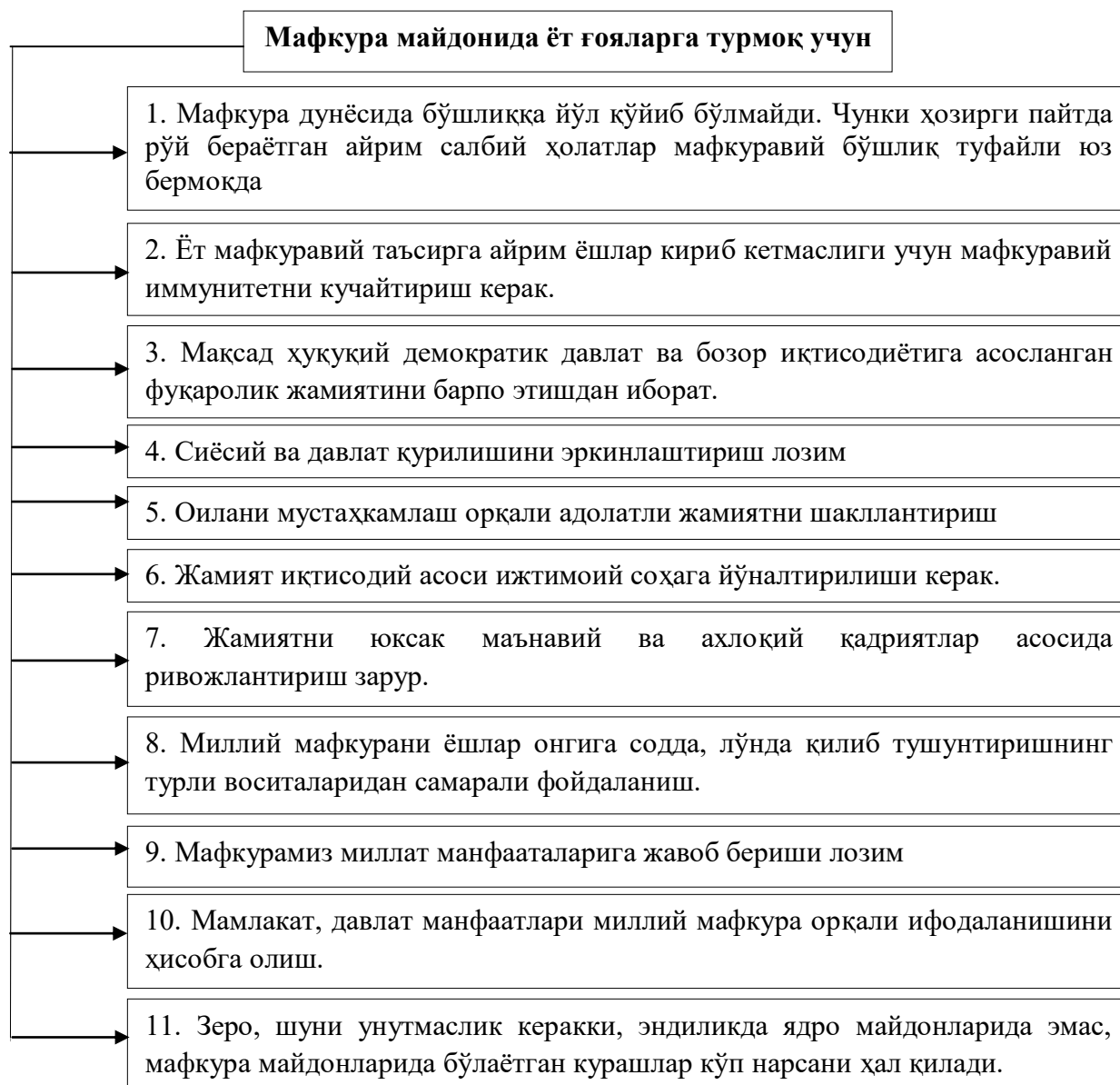
¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. –Т.8.-Т.: Ўзбекистон, 2000. – 469 – 473-бетлар.

Агар тарихга назар солсак, илгари кучли давлатлар заиф мамлакатларни очикдан-очиб босиб олиб, ўз ҳукмини ўтказган бўлса, XX асрнинг охирига келиб, бундай сиёсат янги бир шакл касб этди. Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун аввало забт этмоқчи, ўз таъсир доирасида олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади... Мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонидан бизга бегона, орзу-интилишларимизга, мутлақо ёт ғоялар ўрин эгаллашга уриниши шубҳасиз¹”. Шу боисдан Юртбошимиз мазкур савол-жавобда қуйидагиларга диққат-эътиборни қаратди.

4. Ислон Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” (2008) асарида мафкура полигонлари ҳақида тўхталган. “Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга.

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. – Т.8. –Т.: Ўзбекистон, 2000. – 489 – 508-бетлар.

Одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирига бардош бериш амримаҳол. Буни кундалик ҳаётда учраб турадиган кўплаб воқеалар мисолида яққол кузатиш мумкин ва уларнинг қандай оғир оқибатларга олиб келишини узоқ тушунтириб ўтиришнинг хожати йўқ, деб ўйлайман. Ўтган йиллар давомида дунёда ва минтақамизда рўй берган, биз бевосита ўз бошимиздан кечирган воқеалар, мафкуравий жараёнларнинг ривожини бу хулосанинг тўғри эканини қайта-қайта исботламоқда”¹.

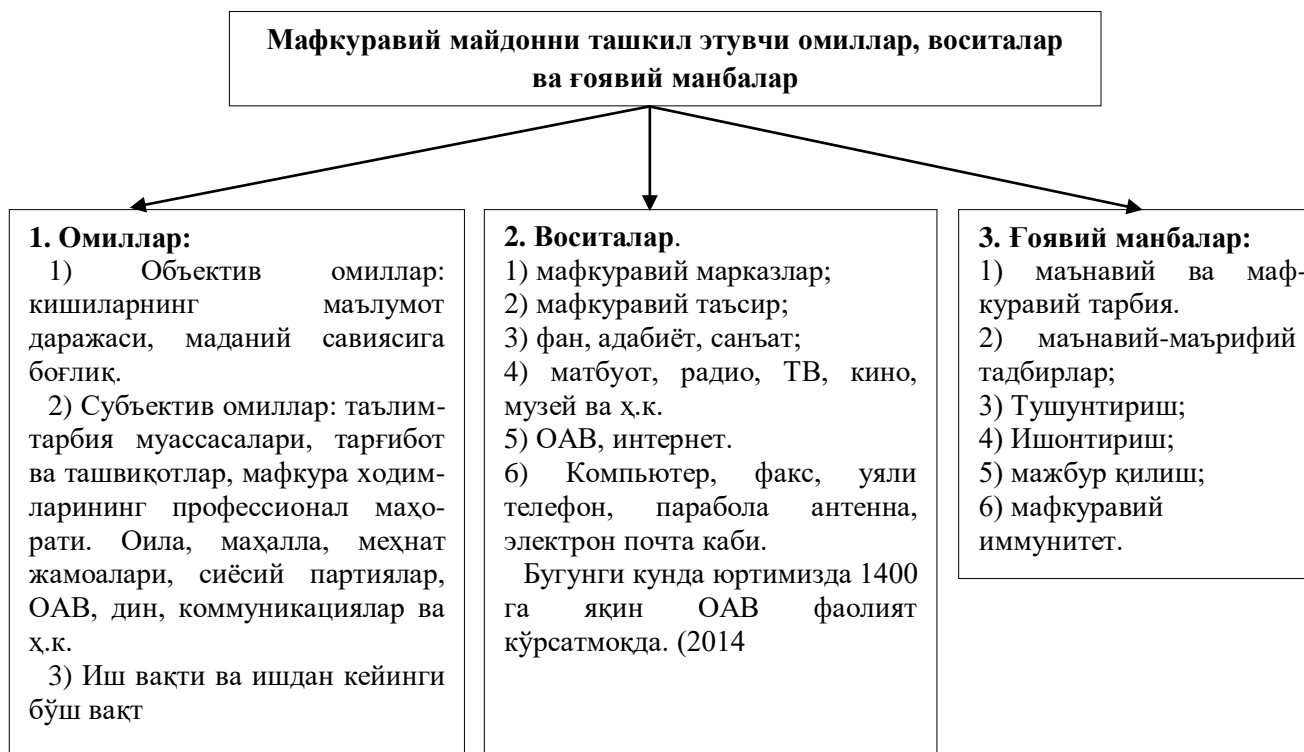
¹ Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –113 – 116-бетлар.

Мафкуравий тазйиқ таъсири ва унинг оқибати

→	1. Агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқнинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш қийин.
→	2. Бундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом дунёқараш ва мустақам иродага эга бўлмаса, ошкора ва пинҳона кўринишдаги таъсирларга бардош бериш амримаҳол.
→	3. Болаларимиз онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма дея бир томонлама тарбия бериш, улар атрофини темир девор билан ўраб олиш бизнинг мақсад-муддаоимизга тўғри келмайди.
→	4. Ёшларнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуммиллий қадриятларга ҳурмат туйғусини болалиқдан шакллантириш зарур.
→	5. Бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув муддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, улкан зиён етказиши мумкин.
→	6. Тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарур.
→	7. Бундай таҳдидларга қарши чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш лозим.
→	8. Қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзи бўларчилиқка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча – қаерда хушёрлик ва жонкуярлик, юксак ақл-идрок ва тафккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қуратли кучга айланди.
→	9. “Эркинлик ва демократияни олға силжитиш” ниқоби остида амалга ошираётган, узоқни кўзлаган сиёсатнинг асл мақсади ер ости, ер усти бойлиқларига эга бўлган худудларни ғаразли мақсадда ўзлаштиришдир.
→	10. Халқимиз маънавий оламини бундай таҳдидлардан асраш, ҳозирги ўта мураккаб замонда содир бўлаётган жараёнларнинг туб моҳиятига етиб бориш, улар ҳақида ҳолис ва мустақил фикрга эга бўлиш бугунги куннинг долзарб вазифаси.

Ислом Каримов кейинчалик “Энг асосий мезон ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш” (2009) рисоласида таъкидлаб ўтганидек, “Одамларнинг, биринчи навбатда ёшларнинг онгу тафаккурини, маънавий оламини издан чиқаришга қаратилган бундай уринишларнинг асл моҳиятини, уларнинг узоқ ва давомли, салбий оқибатларини англаш ва бундай хавф-хатарларнинг олдини олиш бугунги кунда ўта муҳим аҳамият касб этиб бормоқда”¹.

¹ Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. –6-бет.

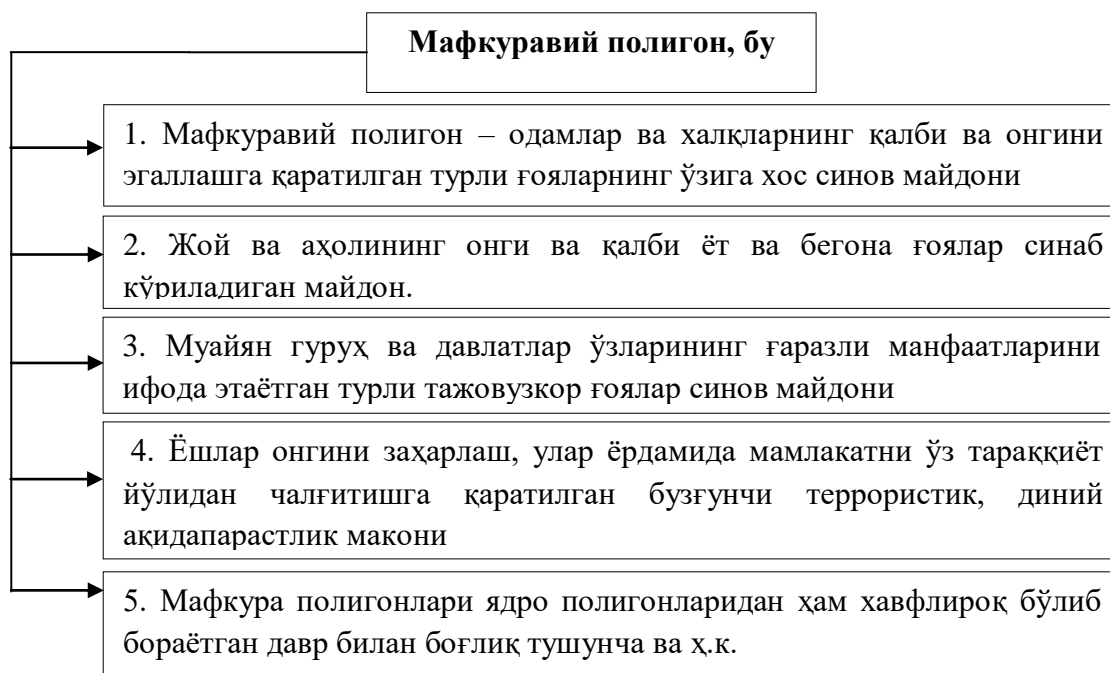
Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2018 йил 27 июнда “Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига” табригида бугунги кунда, ён-атрофимизда рўй бераётган воқеа-ходисаларни чуқур идрок этиш, уларнинг туб моҳиятига етиб бориш учун одамларда мустақил фикрлашни шакллантириш заруратини таъкидлаш билан бирга шундай деган эди: “Турли ғоя ва манфаатлар кураши тобора кучайиб бораётган бугунги вазиятда ёлғонни рост, ростни ёлғон, деб кўрсатишга уриниш, ахборот коммуникация воситаларини ўзининг узоқни кўзлайдиган манфаатларига хизмат қилишга мажбур этиш, ғаразли мақсадлар йўлида одамларни, миллатларни бир-бирига қарама-қарши қўйиш, уларни ҳаётдан норози қилиш, турли сохта маълумотларни тарқатиш, ўзгаларни писанд қилмасдан, кучи етадиган давлатларга пўписа ва зўравонлик кўрсатиш, ҳеч ким билан ҳисоблашмай куч ишлатиш ҳолатлари авваламбор оммавий ахборот воситаларининг бугунги ўқувчи, тингловчи ва томошабинларидан оқни қорадан, ҳақиқатни уйдирма гаплардан ажратиш учун ўзининг мустақил дунёқарашини ва фикрига эга бўлишини тақозо этади”¹.

¹ Ш.Мирзиёев. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Т. 2.-Т.: “Ўзбекистон”, 2018. -484-488-бетлар.

7.3. “Мафкуравий полигон” тушунчаси, унинг намоён бўлиш хусусиятлари

“Мафкуравий полигон” тушунчаси. **Мафкуравий полигон** – одамлар ва халқларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган турли ғояларнинг ўзига хос синов майдони. **Мафкурфвий палигон** бу-катта ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маданий имкониятларга эга бўлган айрим шахс, элат, миллатларнинг ўзга одамлар ва халқларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган турли ғояларни жанггоҳга ташлаш олдидан синаб кўриладиган махсус мафкуравий майдондир. Одатда, “полигон” деганда қурол-аслаҳа ва техникасини синаш, қўшинларни ҳарбий тайёргарликдан ўтказиш ёки ҳарбий соҳада тадқиқотлар олиб бориш учун мўлжалланган махсус майдон тушунилади. Тарих ўзга ҳудудларни забт этиш мақсадида ишлатиладиган уруш қуролларини узлуксиз такомиллаштириш берганини кўрсатади. У найзалардан тортиб автоматик қуролларгача, замбараклардан Ер юзининг ҳар қандай нуқтасига беҳато етиб борадиган китъалараро баллистик ракеталаргача бўлган узоқ такомил йўлини босиб ўтди. Бу қуроллар босиб олиниши керак бўлган ҳудудлар аҳолисини жисмонан йўқ қилишга қаратилган эди.

7.2.1-чизма

Бугунги кунда эса, ўзга ҳудудларни забт этиш учун уларнинг аҳолисини жисман маҳв этиш шарт эмас. Зеро, турли мафкуравий таъсирлар оқибатида онги ва шуури забт этилган, қараш ва кайфиятлари “маъкул” йўналишига ўзгартирилган ерлик аҳоли кўмагида ҳар қандай бойлик, табиий ресурсларга эгалик қилиш мумкин. Бу эса шу жой аҳолисининг онги ва қалби ёт ва бегона ғоялар синаб кўриладиган майдонга айланганини билдиради.

Ҳозирги давр ғоявий қарама-қаршиликлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам хавфсизроқ бўлиб бораётган даврдир. Хусусан, мамлакатимиз ичида ўзларининг зарарли ғояларини тарқатишга ҳаракат қилган, ёшларни чалғитиш, онгини заҳарлаш, улар ёрдамида мамлакатни ўз тараққиёт йўлидан четлатиб юборишни кўзда тутган “ва ҳобийлар” “ҳизб-ут-таҳрир”чиларнинг ҳаракатларини айнан шундай баҳолаш мумкин¹.

Бугунги кунда мафкуравий полигонларда муайян гуруҳлар ва давлатлар ўзларининг ғаразли манфаатларини ифода этаётган турли тажовузкор ғояларни синовдан ўтказмоқдалар. Уларнинг ортида кишиларни, энг аввало, маънавий-мафкуравий жихатдан тобе қилиш, пировард натижада эса буткул қарам қилиб олиш мақсади ётади. Бу катта-катта ҳудудларни, айниқса бой табиий ресурсларга эга бўлган минтақаларни эгаллаб олишнинг энг қулай ва камхарж усулидир.

7.3.1-чизма

Мафкуравий полигонларининг захираси, таъсир кўрсатиш усуллари ва воситалари (ҳам ижобий ҳам салбий мезонларда)

1. Мафкуравий полигонлар захираси:

- 1) замонавий техника воситалари, ОАВ, Интернет, компьютер, факс, уяли телефон, параболи антенна, электрон почта.
- 2) табиий ресурслар, инсон салоҳияти ва имконияти.
- 3) ватанпарварлик ва космополитизм ғоялари.
- 4) давлат ҳокимияти имконияти ва нодавлат характеридаги ҳар хил мафкуравий марказлар.
- 5) миллий давлатчилик ва давлат шовинизми тарафдорлари.
- 6) демократия тарафдорлари ва Евроцентризм, индивидуализм мафкураси.
- 7) фашизм, неофашизм, коммунизм каби бузғунчи мафкуравий ғоялар, жангари кишилар уюшмаси.
- 8) ақидапарастлик ва янгилик тарафдорлари.
- 9) диний партиялар, ва ҳобийлар, ҳизбут таҳрир, акромийлар, миссионерлик ҳамда сиёсий институтлар, мафкуралар, фикрлар хилма-хиллиги.
- 10) прагматистлар (ҳаракат, интилиш) ва эгоцентризм.
- 11) экзистенциалистлар (онгли, хушёр, сергак) ва конформизм (бефарқлик, лоқайдлик) тарафдорлари.
- 12) рационалистлар (масалага ақл билан ёндириш) ва ирригационалистик (ақлга зид, ғайришуурий, воқеликни чуқур ҳис этмаслик, хавф-хатарни англамаслик) каби.

2. Мафкуравий полигонларнинг таъсир кўрсатиш усуллари (ҳам ижобий ҳам салбий таъсирда)

- 1) Ишонтириш ва макр билан алдаш, онгни заҳарлаш.
- 2) уюштириш ва сепаратизм (айирмачилик).
- 3) сафарбар этиш ва миссионерлик (лот.юбориш,вазифа топшириш), прозелитизм (ўз динидан қайтариш).
- 4) ички ва ташқи мафкуравий хуружлар орқали таъсир кўрсатиш ҳамда мафкуравий

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2009. – 294-295-бетлар.

тарбия таъсир усули.

5) илмийлик, кенг қамровлилик, тарғибот-ташвиқот, суҳбат, савол-жавоб, янги педагогик ва ахборот технологиялари орқали таъсир кўрсатиш усули.

6) ғоявий бузғунчилик, кўпоровчилик, ахлоқсизликни сингдириш ва ахлоқлилик тарбия усуллари.

7) Ижтимоий иқтисодий қийинчиликларни бўрттириб кўрсатиш ҳамда ҳозирги тараққиёт даражасини таққослаш усуллари.

8) зўравонлик хатти-ҳаракатларини амалга оширишга ундаш.

9) ақидапарастлик, диний экстремизм усуллари қўллаш.

10) сохта ғояларни тарқатиш.

11) босқинчилик, шовинизм, иркчилик, фашизм, неофашизм, коммунизм ғояларини сингдириш.

3. Воситалар:

1) Замонавий техника, телекоммуникация воситаларидан усталик билан фойдаланиш.

2) Ҳар хил характердаги сиёсий партиялар, ОАВ, маҳалла, оила.

3) Боғча, мактаб, касб-ҳунар коллежи, академик лицей, олий ўқув юртлари, докторантура ва ҳ.к.

4) Ижтимоий-сиёсий, тарбиялаш, маърифий институтлар, адабиёт, санъат, театр, кино ва ҳ.к.

Мафкура полигонларининг ғоявий хуружи шахс, жамият ва давлатга қаратилган бўлиб, улар онги ва қалбини эгаллаб издан чиқариш, ўлка, юрт бойликларини талон-тарож қилиш. Уларнинг асл мақсад-муддаоларини аниқлаш усуллари: “ижтимоий фикр” орқали, савол-жавоб ёки жангари гуруҳларнинг саъй-ҳаракатларидан билиб олиш мумкин.

Мафкуравий профилактика – ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган турли шакллардаги ғоявий-тарбиявий, маънавий-мафкуравий ишлар мажмуи бўлиб, у бутун тарбия тизимини қамраб олади. Мафкуравий профилактика ғоявий бўшлиқни бартараф этиш, мафкуравий парокандаликнинг олдини олиш ёки бирон-бир ҳудуд, қатлам, гуруҳни ёт ва зарарли ғоялар таъсиридан халос қилиш мақсадида амалга оширилади¹. Бунда ғоявий таъсирнинг хилма-хил усул ва йўлларидан фойдаланилади, турли воситалар қўлланилади.

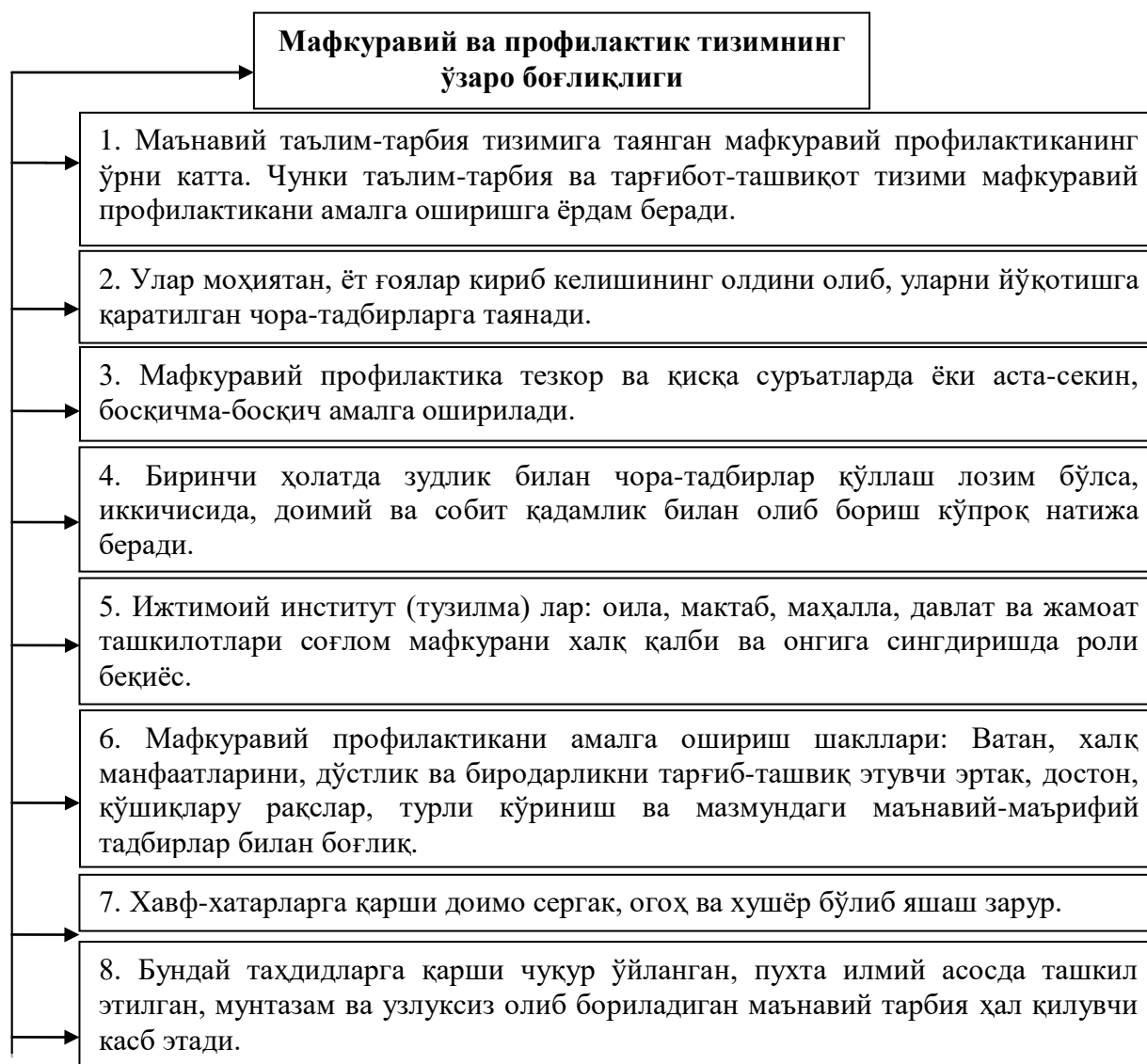
Мафкуравий профилактика тезкор ва қисқа суръатларда ёки аста-секин, босқичма-босқич амалга оширилиши мумкин. Биринчи ҳолатда зудлик билан чора-тадбирлар қўллаш лозим бўлса, иккинчисида, доимий ва собит қадамлик билан иш олиб бориш кўпроқ натижа беради. Мафкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда маънавий таълим тарбия тизимига таянган мафкуравий иммунитетнинг ўрни катта. Зеро, у моҳиятан, ёт ғоялар кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишга қаратилган чора-тадбирларга таянади.

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2009.-295-бетлар.

Таълим-тарбия ва тарғибот-ташвиқот тизими мафкуравий профилактикани амалга оширишга ёрдам беради. Соғлом мафқурани халқ қалби ва онгига сингдиришга хизмат қиладиган ижтимоий тузилмалар, оила, мактаб, маҳалла, давлат ва жамоат ташкилотлари ҳам унда ўз ўрнига эга.

Шунингдек, Ватан, халқ манфаатларини, дўстлик ва биродарликни, ўзаро ҳурмат ва бағрикенгликни тарғиб-ташвиқ этувчи эртақлару дostonлар, кўшиқлару рақслар, турли кўриниш ва мазмундаги маънавий-маърифий тадбирлар мафкуравий профилактикани амалга ошириш шакллари дидир. Ислom Каримов тобора кучайиб бораётган турли хавф-хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарурлигини уқтириб, “Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз олиб бориладиган маънавий тарбия”¹ ҳал этувчи аҳамият касб этишини таъкидлайди.

7.3.2-чизма

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч.-Т.:Маънавият, 2008. -115-116-бетлар.

9. Президентимиз ва халқимиз томонидан огоҳликка чакирувчи қуйидаги шиорлар илгари сурилди:
1. “Ўзинни, ўз уйингни асра!”
 2. “Огоҳ бўлинг одамлар!”
 3. “Тинчлик учун курашмоқ керак!”
 4. “Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди!”
 5. “Ўзбек халқига тинчлик ва омонлик керак.”
 6. “Ўз болангни ўзинг асра” (Шавкат Мирзиёев)

Мафкуравий жараёнларнинг миллий тараққиётга 2 хил таъсири, яъни ижобий ва салбий таъсирлари мавжуд.

1. Ижобий таъсири. Инсоният цивилизацияси тарихида эришган ҳар қандай моддий ва маънавий қадриятларнинг умуминсоний жиҳатлари, ютуқлари тарихий макон доирасидан чиқиб, байналминаллашиб, универсаллашиб, ўз мустақиллигини қўлга киритган ва ривожланаётган миллий давлат ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавият ҳаёт соҳаларига кириб, интеграциялашиб бормоқда. Масалан, ўрта асрлар даврида Марказий Осиёда ривожланган фан, маданият, илм соҳаларидаги тараққиёт XV асрдан кейин Европа маданиятининг ривожланишига замин яратди. Чоризм истилоси, собиқ Иттифоқ мафкурасининг оқибатларини бартараф этишда Ғарб илм-фан, маданиятнинг илғор ютуқлари технологиясидан миллий тараққиётда фойдаланиш, ижобий ютуқларини ўзимизга олиб, демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этишдаги ролини ҳисобга олиш лозим.

2. Салбий таъсири. Миллатлар ва давлатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий ривожланишидаги беқарорлик, улар манфаатларидан ўзига хосликни мутлақлаштириш инсониятга, шу жумладан, ўз миллатининг келажагига хавф туғдирадиган салбий ҳодисаларнинг мафкуралашган ҳолда глобаллашувига олиб келмоқда. Бу халқаро терроризм, экстремизм, фундаментализм ва нарқобизнес ҳодисаларида намоён бўлмоқда. Бирон-бир ҳудуд ёки мамлакатларда пайдо бўлаётган ғоялар тез суръатда бутун жаҳонга ёйилмоқда. Натижада айрим ёшлар ёвуз ғоялар, мафкуравий марказлар босими таъсирига тушиб қолмоқда. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви савияси паст аудио ва видеокассеталар, ахлоқсизлик, тубанлик ва ёвузликни тарғиб қиладиган “санъат асарлари”нинг ҳам кенг тарқалишига сабаб бўлмоқда.

Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий кучлар ва ҳар хил марказлар томонидан мамлакатимизга нисбатан ичкаридан ёки ташқаридан туриб бевосита амалга оширилаётган ғоявий бузғунчиликнинг мақсади “бўлиб ташлаб, ҳукмронлик қилиш”, яъни мамлакат ичкарисида парокандаликни келтириб чиқариш, унинг дунёдаги обрўсига путур етказиб, минтақа давлатларини бир-бирига қарама-

қарши қилиб қўйиш, сепаратизмни келтириб чиқариш каби мақсадларини ўз олдига вазифа қилиб олган ёвуз кучлар таъсирини англамоқ лозим бўлади.

7.3.3-чизма

Мафкуравий жараёнларнинг таъсири

1. Миллий менталитетга таъсири. Мафкуравий жараёнлар миллатнинг фикрлаш тарзи, тафаккури, миллий онг ва фаолият характериға, миллатнинг анъаналари, маданияти, ижтимоий тузилмаси билан бевосита боғлиқ. Ўз навбатида миллий анъаналар, маданият тарзига акс таъсир кўрсатади. Миллий менталитетни ташкил этувчи компонентлар онгсиз равишда шаклланади ҳамда аждодлардан авлодларга ўтиб боради. Миллий жараёнларда миллий менталитетнинг икки томони мавжуд. 1) Миллий менталитетнинг консерватив томони аждодлардан ўзгаришсиз ўтиб боради ва миллий анъаналарнинг мустаҳкамлигини таъминлайди. 2) Миллий менталитетнинг ўзгарувчан томони эса миллий тараққиётнинг асосини ташкил этади. Миллий менталитет ижтимоий институтлар ва ижтимоий-иқтисодий муҳитга қараганда нисбатан секин ўзгаради. Шу боис глобаллашув жараёнида ижтимоий-сиёсий янгиланиш жараёнига тўсиқ сифатида намоён бўлиши ҳам мумкин. Миллий менталитетнинг ўзгартирилиши миллат ривожини учун замин яратади, бу борадаги янгиланган миллий онг ва тафаккурга киритади.

2. Сиёсий онгга таъсири. Мафкуравий жараёнлар сиёсий борлиқни идрок қилишда ижтимоий воқелиқни ифода этиб, сиёсий фаолият жараёнида жамиятга таъсир кўрсатади. Шу боисдан ижтимоий жараёнларни сиёсий бошқариш амалиётида ҳам жамиятнинг уни ташкил этувчи индивидлар, ижтимоий гуруҳлар қатламларининг сиёсий онг ҳолатини ҳисобга олиш ўта муҳимдир. Сиёсий онг тушунчаси мафкуравий жараён тушунчасига қараганда нисбатан субъектив ходисаларни акс эттиради. Мафкуравий фаолиятда сиёсий онг реал сиёсий муносабатларни акс эттирувчи ижтимоий ҳис-туйғулар, тасаввурлар ва қарашлар мажмуидан иборат ижтимоий онг соҳасидир.

3. Диний эътиқод мафкуравий жараёнлар билан боғлиқ бўлиб, унга бевосита таъсир кўрсатиши мумкин. Эътиқод (араб.ишонч.имон) – муайян мақсад, қадриятга ишонч, шу асосда шакланган тафаккур тарзини ифода этувчи тушунча. Эътиқод билиш, баҳолаш, бошқариш каби функцияларни бажаради ва бу функциялар одам ва оламни ўзаро уйғунлаштириб жамиятни бирлаштиради. Шу тариқа турли эътиқодлар (Конст. 31-модда), хилма-хил қарашлар ва муносабатларни уйғунлаштириш концепциясини асослашга йўл очади, бунда жамиятни барқарорлаштириш масаласи инсоннинг маънавий-руҳий етуқлиги ва комиллиги билан боғлиқ ҳолда тушунилади. Диний-маърифий қарамлиги жамият тараққиётининг муҳим омили даражасига кўтарилади.

4. Ижтимоий руҳиятга таъсири. Мафкуравий жараёнлар кишиларда шахслараро муносабатларни шакллантиради, уларда ўзи ва атрофдагиларда айнан тасаввур этиш укувини юзага келтиради, вазиятга мослашувчан муносабат қобиляти ривожланади. Ижтимоий руҳиятда эътиқод, умид, билим, муҳаббат ва донолик сифатлари мафкуравий жараёнлар билан боғлиқ тарзда оламни ўзлаштиришнинг олий даражаси, қадриятларининг, мақсад ва маъноларнинг муайян табақаси мавжудлигида ўз ифодасини топади.

5. Маънавий-маданий савиясига таъсири. Маънавий маданий савия – инсоннинг маънавий хусусиятлари ва хислатлари, жамиятнинг маданий даражасини акс эттирувчи тушунча. Мафкуравий жараёнлар жамият ва ўз-ўзини тарбиялаш жараёни, шахснинг хатти-харакати ва қиёфасида маънавият тамойиллари қанчалик чуқур сингиб кетганлигини билдиради. Маънавий маданият моддий маданият тушунчаларидан фарқ қилади, аммо у билан боғлиқ ва ўзаро алоқада намоён бўлади. Агар маънавият тушунчаси барча маънавий нарсалар ва хусусиятларини – инсониятнинг ижодий, илмий, фалсафий, ҳуқуқий, бадиий, диний, ахлоқий каби тасаввурларни англатса, маънавий маданият билим ва тажрибаларидан кундалиқ ҳаётда қўлланилишини англатади. Мафкуравий жараёнлар ва маънавий маданият инсон онгининг бетиним ижод қилиб турувчи жиҳатлари – ечимли мураккаб бўлган қийин вазиятларда муайян бир қарор қабул қилишга ёрдам берадиган маънавий тафаккур, ҳис-туйғу каби омилларга ҳам суянади.

7.4. Мафкуравий иммунитетни шакллантириш омиллари

Ички ва ташқи таҳдидлар ғоявий бўшлиқ туфайли содир бўлади.

Ғоявий бўшлиқ – муайян шароитида жамият, ундаги тоифа ва қатламларнинг онгида содир бўладиган ғоясизлик, мафкуравий вакуум ҳолатини англатувчи тушунча. Ёки бошқача айтганда, ғоявий бўшлиқ деб, эски ҳукмрон мафкура ҳалокатга учраб, у билан боғлиқ тушунчаларнинг қадрсизланиши, бугунги ҳаёт, ўтмиш ва келажакка дахлдор қадриятлар, тушунча ва тасаввурларни тўлиқ англаб етмаслиги оқибатида одамларнинг қалби ва онгида вужудга келадиган бўшлиққа айтилади.

Ғоявий бўшлиққа олиб келувчи сабаблар:

1. Бошқа мафкураларни тан олмаслик.
2. Якка ҳокимлик (коммунистик) ғоясининг мутлақ ҳукмронлиги ва тарғиботи.
3. “Йўлбошчи синф” мафкураси номигагина ижтимоий гуруҳ мафкураси эканлиги.
4. Коммунистик мафкуранинг одамлар виждон эркинлигини чеклаб қўйиши, ким унга журъат қилса, “халқ душмани”га айлантририлиши.
5. Миллийликдан, қадриятлардан бутунлай холи бўлганлиги.
6. Миллий тарих, Ўзбекистон тарихи, ўтмишини тан олмаслик.
7. Халқнинг динига, диний меросга, диний қадриятларга мутлақо нотўғри муносабат ва ҳ.к.

Мафкуравий бўшлиқ тушунчасининг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари Ислом Каримов асарлари, айниқса, “Юксак маънавият – енгилмас куч” (2008) асарида далил ва мисоллар асосида чуқур ёритиб берилган, унинг оқибатларини бартараф қилишга алоҳида эътибор қаратилган.

Илмий муомалага бир қатор тушунчалар киритилди. Улар қаторида “мафкуравий иммунитет”, “мафкуравий профилактика” тушунчаларидир. “Мафкуравий иммунитет” тушунчасини биринчи бор Ислом Каримов ишлатган ва унга 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавобида “Миллий мафкура халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” мавзуидаги суҳбатида унга куйидагича таъриф берган: “Маълумки, ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмида қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур”¹.

Мафкуравий иммунитет (лот.озод бўлиш, қутилиш) – шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамиятни турли зарарли ғоявий таъсирлардан ҳимоя қилишга

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. –Т. 8-Т.: Ўзбекистон, 2000 – 494-бет.

хизмат қиладиган ғоявий-назарий қарашлар ва қадриятлар тизими. Иммуниетет тиббий тушунча бўлиб, организмнинг доимий ички муайянлигини сақлаши, ўзини турли таъсирлардан, ташқи инфекциялар кириб келишидан ҳимоя қилишга қодир бўлган реакциялар мажмуи тушунилади. Содда қилиб айтганда, иммуниетет – киши организмнинг турли касалликлардан ҳимоя қила олиш қобилиятидир. Иммуниетет табиати бўйича 3 га бўлинади:

1. Филиогенитик иммуниетет (наслдан-наслга ўтадиган ҳимоя омиллари).
2. Туғма иммуниетет (турга хос, табиий, наслдан-наслга ўтиши).
3. Орттирилган иммуниетет (ҳаёт давомида наслга ўтиши).

Инсонда мафкуравий иммуниететни шакллантириб бориш зарур. Иккинчидан, у ҳар бир авлод учун ўзига хос хусусиятга эга. Учинчидан, иммуниетет тизими шакллангандагина жамиятда мафкуравий дахлсизликни таъминлаш мумкин.

Ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-руҳий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга давъат этувчи рағбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда. **Мафкуравий иммуниетет тизимининг асосий ва биринчи унсури**, бу билимдир. Аммо билимлар кўп... **иккинчи** асосий қисми ана шу билимлар замирида шаклланадиган қадриятлар тизимидир. **Учинчи унсури**: ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий маърифий соҳаларидаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан боғлиқ.

Мафкуравий иммуниететнинг хусусиятлари:

1. Одамдаги табиий иммуниетет туғма бўлса, унинг мафкуравий иммуниетети туғма эмас, балки ҳаёт давомида шаклланади.
2. Мафкуравий иммуниетет доимий ва абадий эмас, балки ўзгарувчан, авлодлар давомида ўзига хос ўзгариб боради.
3. Мафкуравий иммуниетет тизими шакллангандагина шахс, элат, миллат, халқнинг мафкуравий дахлсизлиги таъминланади.

Мафкуравий иммуниетет тизимининг асосий элементлари:

1. Билим, илмий билимлар.
2. Баҳо, қадриятлар тизими.
3. Ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ҳуқуқий, маънавий-маданий мақсадлар тизими.
4. Мафкуравий профилактика – уни шакллантиради.

**Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий
унсурлари ва унинг таркиби**

1. Билим – биринчи унсури. Аммо билимлар кўп. Жамиятнинг мафкуравий билим даражасини 5 ҳолатга ажратиш мумкин:

- 1) билимлардан мутлақо беҳабар, шу боисдан ҳам турли ғояларга бефарқ, лоқайд шахслар.
- 2) билимлари бор, лекин улар ҳаёт, турмуш билан боғланмаган.
- 3) ҳаётий, умумэтироф этилган сиёсий, мафкуравий билимлари мавжуд, лекин ўқувчи ёки талаба ҳаётда қўллашга қийналади.
- 4) ўқувчи-талаба асосли билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолайди, турли мафкуравий таъсирларга амалий муносабат билдира олади.
- 5) ўқувчи-талаба зарур билимларни пухта эгаллаб, уларни амалиётда бемалол қўллаб, бузғунчи ғояларга қарши фаол туради.

2. Баҳо қадриятлар тизими – иккинчи асосий қисми. Қадриятларнинг хилма-хил шакли ва турлари мавжуд: 1) Умуминсоний қадриятлар. 2) Минтақавий қадриятлар. 3) Миллий қадриятлар. 4) Диний қадриятлар.

- 1) миллий қадриятлар миллий ғоя учун маънавий негиз, манба бўлиб хизмат қилади.
- 2) Миллий ғоя қадриятларни бойитиб, юксалтириб боради ва омма онгига сингдириш омили.
- 3) Миллий ғоя маънавий қадриятларга баҳо беради, ривожлантиради.

3. Учинчи унсури: ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий-маърифий соҳалардаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан боғлиқ. Бу мақсадлар миллий мафкуранинг бош ғояси: озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётда ва унинг асосий ғояларида акс этган.

4. Мафкуравий иммунитетнинг таркиби.

- 1) Мафкуравий билим.
- 2) Хис туйғу.
- 3) Ирода.
- 4) Кўникма.
- 5) Малака

Мафкуравий профилактика – мафкуравий иммунитет тизимини шакллантирувчи бош омил.

Мафкуравий профилактика, бу ғайриинсоний ғоя ва мафкураларнинг олдини олиш, уларнинг тарқалиб кетишига йўл қўймаслик учун давлат, жамоат ташкилотлари томонидан кўриладиган чора-тадбирлардир.

Мафкуравий профилактика – ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган турли шакллардаги ғоявий-тарбиявий, маънавий-мафкуравий ишлар мажмуи бўлиб, у бутун ғоявий тарбия тизимини қамраб олади. Мафкуравий профилактика ғоявий бўшлиқни бартараф этиш, мафкуравий парокандаликнинг олдини олиш ёки бирор-бир ҳудуд, қатлам, гуруҳни ёт ва

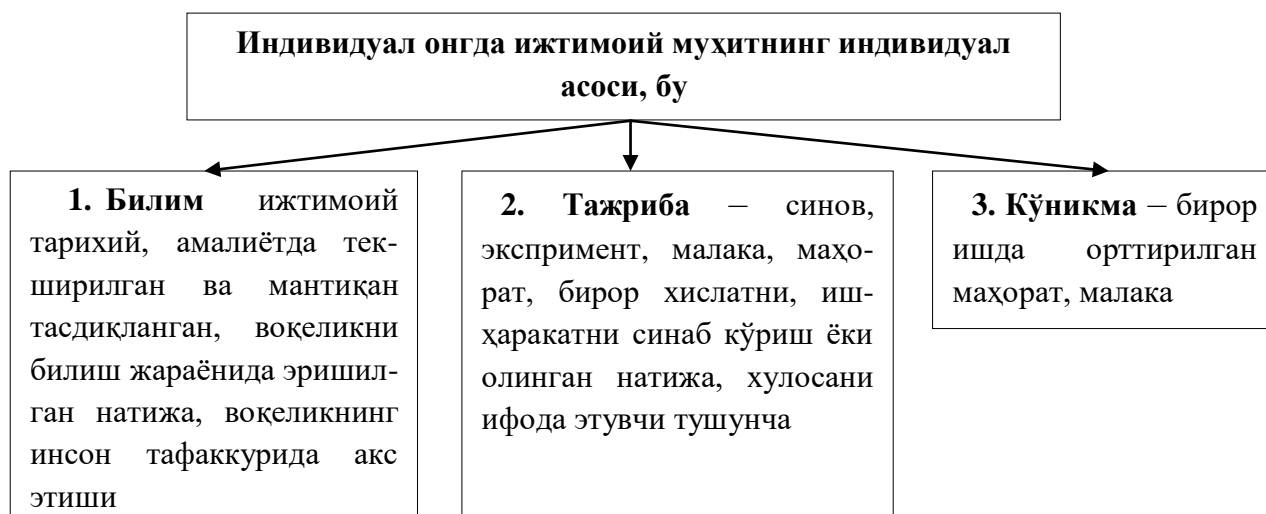
зарарли ғоялар таъсиридан халос қилиш мақсадида амалга оширилади. Биз бу ҳақда олдинги саволда кўриб ўтган эдик.

Ижтимоий муҳит – индивидуал онгда ғоя ва мафкурага муносабатни шакллантиришнинг муҳим омили бўлиб, шахс мафкуравий фаолиятининг шаклланиши ва ривожланишга ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Унинг моддий ва маънавий шарт-шароитларида интеллектуал асосини билим, тажриба ва кўникмалар ташкил қилади.

Мафкуравий профилактикани олиб бориш чора-тадбирлари:

1. Четдан ҳар қандай ғайриинсоний ғояларнинг кириб келишига йўл қўймаслик (китоб, газета, журнал, фильм ва ҳоказо).
2. Шу йўлда хизмат қилувчи фанатикларни зарарсизлантириш.
3. Вайронкор ғоялар мафкуравий марказларини, молиявий ўқ томирларини қирқиш.
4. Ғайриинсоний ғояларни тарғиб қилувчилардан давлатни огоҳлантириш.
5. Вайронкор ғояларнинг ички ва ташқи илдизларига болта уриш.
6. Шундай жойларда тарғибот-ташбиқот ишларини кучайтириш.
7. Маънавий-маданий тадбирларни ўтказиш.

7.4.3-чизма

Сиёсий маданият жамият учун кўпроқ хос бўлган мафкуравий иммунитетни шакллантиришда стереотиплар, сиёсий, ғоявий тасаввурлар, қарашлар, қадриятлар, анъаналар ва сиёсий хулқ-атвор рамзларининг мажмуасидир. Мафкуравий иммунитет ва сиёсий маданият мутаносиблиги, бу:

1. Сиёсий тизим мафкуравий жараёнларни барқарорлаштирувчи, маърифатлаштирувчи омил вазифасини бажаради.
2. Сиёсий анъаналар, урф-одатлар, ижтимоий ва тарихий тажрибанинг ворисийлигини таъминлайди.
3. Омманинг сиёсий онгини, мафкуравий иммунитетни ва сиёсий хулқ-атворини белгилайди.

8-боб. ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИЖТИМОЙЙ ҒОЯВИЙ АСОСЛАРИ

8.1. Жамият барқарорлигини таъминлашда иқтисодий-сиёсий, ижтимоий-маънавий омилларнинг муштараклиги

Жамият барқарорлигини таъминлашда иқтисодий-сиёсий, ижтимоий-маънавий омилларнинг муштараклиги муҳим аҳамиятга эга. Барқарорлик, аввало, бу жамиятда ҳукм сураётган тинч-тотувлик, бирдамликни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлашга асосланган тинч шарт-шароитнинг мавжудлиги. Шунингдек, ижтимоий барқарорлик – жамиятдаги ижтимоий қатламлар, гуруҳ ва сиёсий партиялар ўртасидаги ҳамжиҳатликдир. Ёки давлат, жамоат ташкилотлари, фуқаролар ўртасидаги мустаҳкам ҳамкорлик қарор топганини англатадиган тушунча. Хитой донишманди Конфуций “Фаровонликка эришиш – орзу, ислохотлар – унга етиш воситаси, барқарорлик мақсадга эришишнинг асосий шарт-шароитидир”, дея бежиз таъкидламаган. Ғарб олимлари Р. Дарендроф ва А. Козер аслида барқарорлик ҳеч қачон мавжуд бўлмайди, у беқарорлик арафасидан кейинги ҳолат, жамиятнинг янги беқарорлик олдидан тин олиш даври, деган фикрни илгари суради. Т.Парсонс (XX аср, АҚШ) “Ижтимоий тизим барқарорлиги қоидалари”ни ишлаб чиқишга ҳаракат қилган. Унинг фикрича, ҳар қандай жамиятнинг барқарорлиги унинг ижтимоий тузилишини ташкил этадиган элементлар фаолиятининг ўзаро уйғун бўлиши билан белгиланади. Ана шу уйғунлик доимий барқарорлик омилидир. Бунда давлатнинг вазифаси жамиятнинг энг кичик бўғинлари, жамоалар, ташкилотлар, идоралар орасидаги мутаносибликни сақлаш ва мустаҳкамлашдан иборат¹.

Тарихдан маълумки, жамият яхлитлигининг таянчлари бўлмиш иқтисодиёт, сиёсат, ижтимоий муносабатлар ва маънавий соҳаларда барқарорликнинг издан чиқиши одатдагидан кўра кучлироқ ижтимоий номуносабликнинг юзага келишига сабаб бўлади. Бундай салбий жараёнлар маънавият соҳасида ҳам содир бўлиши мумкин. Уларнинг сабабларини иқтисодий ёки сиёсий омиллар таъсири билан изоҳлаб бўлмайди. Гиёҳвандлик, ахлоқсизлик, инсон зотига ярашмайдиган бошқа хатти-ҳаракатлар ҳам барқарорликка салбий таъсир кўрсатувчи омиллардир.

Барқарорлик масаласи 1989 йилда Бразилиянинг Рио де Жанейро шаҳрида бўлиб ўтган Умумжаҳон Конфедерациясида илк бор сиёсий жабҳанинг яққол устуворлиги билан боғлиқ. Лекин глобал муаммолар ечимини излаб топиш инсон маънавий дунёси, ақлий салоҳияти, улкан бунёдкорлик қудратининг тўлиқ сафарбар этилиши билан узвий боғлиқ. Ўзбекистон

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати.-Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт- матбаа ижодий уйи, 2009.-64-бет.

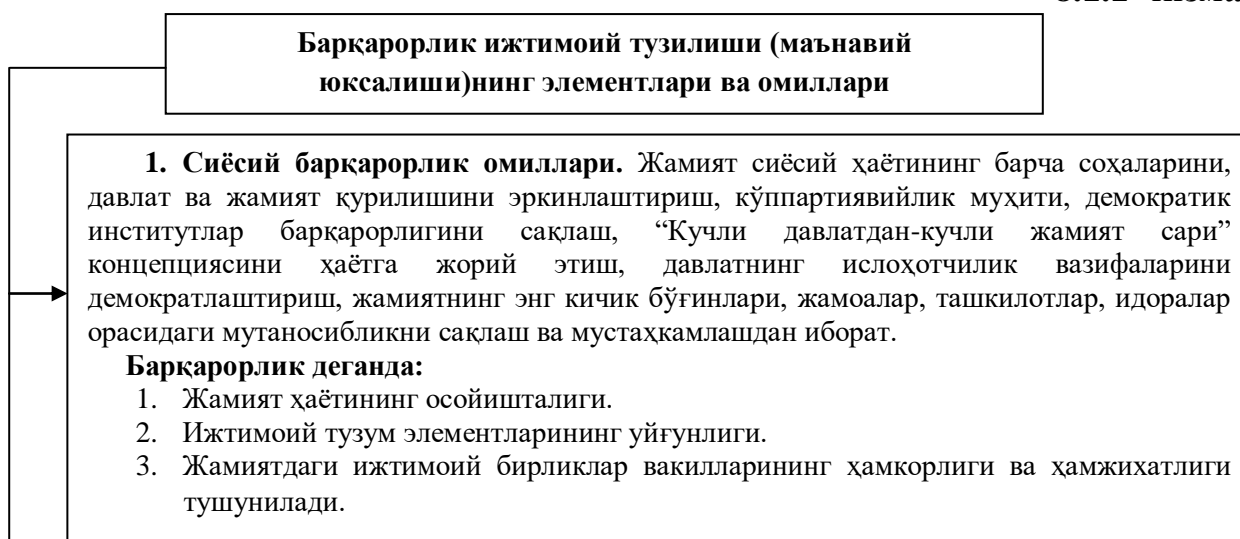
мустақилликка эришганидан кейин барқарорлик жамият тараққиётининг, ислохотларни босқичма-босқич амалга оширишнинг асосий шарти, маънавий юксалиш омилига айланди. Миллий тараққиёт модели мамлакатни барқарор ва босқичма-босқич тараққий эттириш тамойилига асосланган. Барқарорлик бу борадаги барча ислохотлар ва тадрижий ўзгаришларни амалга оширишнинг асосий шарти, мамлакатимиздаги тинч-тотувликнинг ажралмас ҳамроҳидир. Шу билан бирга, жамиятимиз барқарорлиги, халқимиз тинч-тотувлигини асраш ва мустаҳкамлаш, ҳимоялашга тайёр бўлиш, бу борада ҳушёр ва огоҳ бўлиш барчамизнинг маънавий бурчимиздир (8.1.1-чизма).

Ўзбекистон Республикаси ва Туркия Республикаси расмий делегацияларининг кенгайтирилган таркибдаги учрашувида Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев шундай деган эди. Самарқанд ва Истамбул Бухоро ва Кўнё, Хива ва Бурса каби тарихий шаҳарларимиз ўртасида биродарлик алоқаларини йўлга қўйиш халқларимизни янада яқинлаштиришга хизмат қилади”¹.

Демак, **тинчлик** бу – ҳар бир инсон, элат, миллат, халқ ва давлатларнинг ҳаёти фаолиятига салбий таъсир кўрсатмайдиган, уларни ҳар хил ёмонликлар билан безовта қилмайдиган беташвиш, уруш-жанжалларсиз осойишта яшашлари учун тўс-тўполонлардан, ўзаро зиддиятли тўқнашувлардан, катта-кичик урушлардан холи бўлган шароитдир.

Барқарорлик – бутинчлик туфайли жамият ҳаётининг қатъий, муқим, мустаҳкам, бир текис тарзда фаолият кўрсатиш асосида ривожланиш имкониятларига айтилади. Тинчлик – барқарорликнинг ўқ илдизи бўлса, барқарорлик тинчлик асосидир.

8.1.1-чизма

¹ “Халқ сўзи”, 2018 йил 2 май.

Беқарорлик деганда:

1. Қонунларнинг ишламаслиги.
2. Турли жинсий гуруҳларнинг пайдо бўлиши.
3. Ижтимоий адолат мезонларининг бузилиши.
4. Носоғлом рақобатнинг кескин тус олиши.

2. Иқтисодий барқарорлик омиллари. Кўп укладли иқтисодиётга асосланган эркин бозор хўжалиги ислохотларини янада чуқурлаштириш, ўрта мулкдорлар синфини ривожлантириш, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни модернизациялашни кенгайтириш, интеллектуал иқтисодий ва экспорт салоҳиятини юксалтириш. Иқтисодиётнинг ижтимоий функцияси барқарорлигини сақлаш.

3. Ижтимоий барқарорлик омиллари. Жамият ҳаётининг барча соҳаларини, ижтимоий муҳофаза тизими механизмини такомиллаштириш, оила, оилавий ва диний, синфий, миллий муносабатлар тизими мутаносиблигини сақлаш, ривожлантириш, жамият соғлом муҳитини, хавфсизлигини таъминлаш, комил инсонни тарбиялаш.

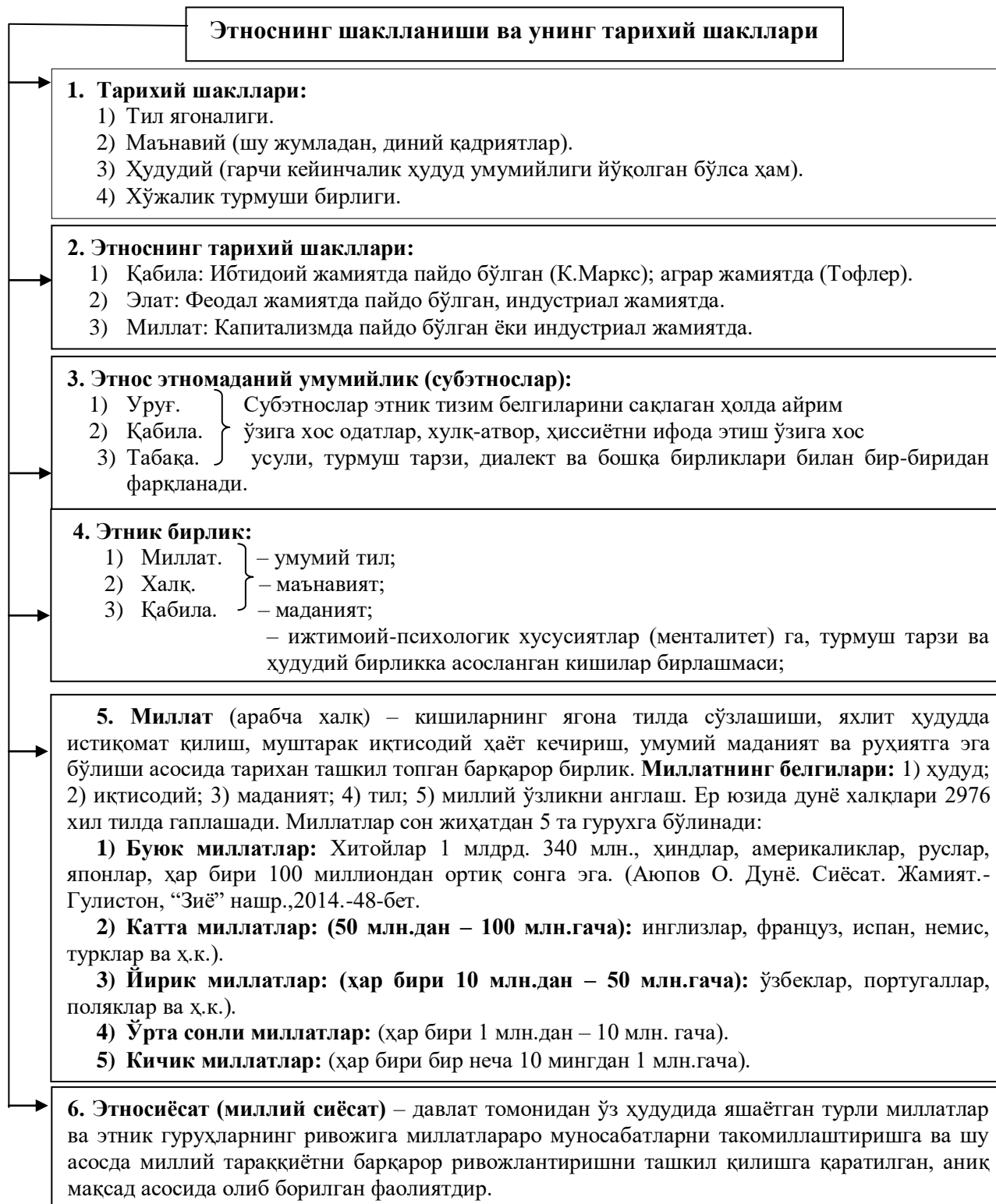
4. Маънавий барқарорлик омиллари. Жамият ҳаётининг барча соҳаларида, шахсий ва ижтимоий онг барқарорлигини сақлаш, фикрлар ҳилма-хиллиги, кўппартиявийлик муҳитини, диний бағрикенгликни, таълим, соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш, миллий, умуминсоний, диний кадриятларни, кексаларни эъзозлаш, мафкуравий, ғоявий, информацион хуружларга, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, гиёҳвандлик, ахлоқсизлик, инсон зотига ярашмайдиган бошқа хатти-харакатларнинг олдини олиш, фуқаро маънавий дунёси, ақлий салоҳияти, улкан бунёдкорлик қудратини ҳисобга олиш.

Беқарорлик – бу турли хил зиддият ва урушлар туфайли жамият ҳаётининг издан чиқишидир, одамларнинг ороми бузилиши, бошбошдоқликнинг кучайиши, ҳар хил бузғунчи ғояларнинг одамлар онгини заҳарлашга қаратилган ҳаракатлари туфайли содир бўладиган ғоясизликдир, ғоявий заифликнинг авж олишидир. Уруш беқарорликка олиб келса, беқарорлик одамларнинг иқтисодий муҳтожликка, сиёсий парокандаликка, маънавий қашшоқликка, мафкуравий бузғунчиликнинг кучайишига олиб келади. “Чиндан ҳам тинчлик бўлган жойда тараққиёт бўлади”

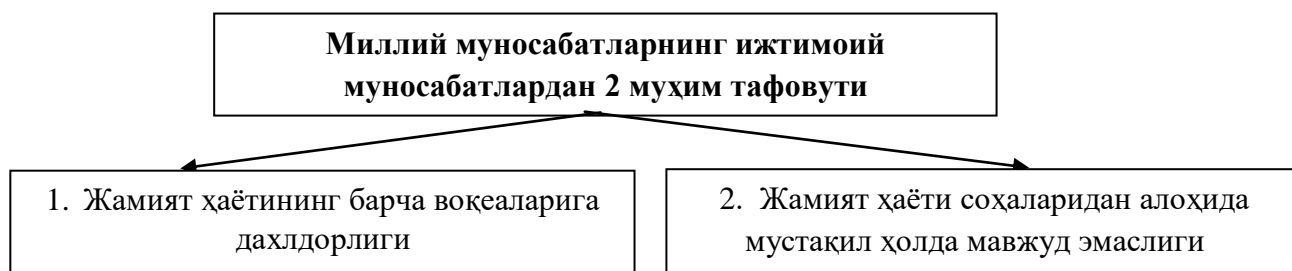
Миллий ғоянинг этносиёсат ва этномаданият ривожига таъсири.

Этносиёсатга таъсири. Этнос (юнон – қабила, халқ) – муайян табиий-экологик шароитларда тарихан юзага келган кишиларнинг барқарор мажмуи¹. Этнос умумий (диалектларни ҳам қўшганда) қиёфа ва барқарор маданиятга барқарор хусусиятларига, руҳий ўзига хослик ва менталитетга эга бўлади. Этнос келиб чиқиши асоси бирлигини ва тарихий тақдири ягоналигини, бошқа этнослардан фарқини англаш хусусиятига эга.

¹ Ижтимоий ҳимоя: атамалар изоҳли луғати.-Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2007.-382-бет.

Миллатлар ва элатларнинг бир-бирлари билан муносабатлари ўзаро ҳурмат, ҳамкорлик, дўстлик тамойиллари асосида ташкил этилиши ва миллатлараро кескинликка йўл қўймаслик давлат амалга ошираётган миллатлараро сиёсатнинг ёки миллий сиёсатнинг мазмун ва моҳиятини ташкил қилади.

Ер юзида 3 мингга яқин (2976) миллат мавжуд, 20 га яқин тил оиласи бор, Тил оилалари ўз навбатида тил туркумларига бўлинади:

1. Ҳинд-Европа оиласи.
2. Олтой тиллар оиласи:
 - 1) Тингус-манжур тармоғи.
 - 2) Мўғил тармоғи.
 - 3) Туркий тиллар тармоғи:
 - а) Қипчоқ уруғи: қозоқ, қорақалпоқ, сурхондарёдаги жўқчилар.
 - б) Қарлуқ уруғи: уйғур, ўзбеклар, қирғиз, тотар, бошқирд, гагауз.
 - в) Ўғиз уруғи: хорзмликлар, туркмалар, турклар, озарбайжонлар.

Ўзбекистон аҳолиси 31,5 миллион киши (2015). Миллий таркиби (136 миллат ва элатлар мавжуд):

1.Ўзбеклар 81.7%. 2.Руслар 5.3%. 3.Тожиқлар 4.7%. 4.Қозоқлар 4.5%, Татарлар 2.4%, Қорақалпоқлар 2.1%. Шаҳар аҳолиси 48.5%; Қишлоқ аҳолиси 51.5% ни ташкил қилди.

Миллий муносабатлар кенг тушунчага эга бўлиб, у умуман бир давлат таркибидаги миллатлар ўртасидаги муносабатларни ҳам, турли давлатлар ўртасидаги муносабатларни ҳам, турли миллатларга мансуб шахслар ўртасидаги муносабатларни ҳам ўз ичига олади. Миллий масала мавжудлигининг асосий сабаблари халқларнинг эркин ва ҳар томонлама ривож учун зарур шароитларнинг бир хил эмаслиги ва этнослар ўртасида бўйсунуш ва ҳукмронлик муносабатлари мавжудлигидадир.

Миллатларнинг ривожланиш диалектикиси – миллий тараққиётни амалга оширувчи ички зиддиятли ўзаро ажралмас икки куч бўлиб, миллатлар ҳаётида умумий томонларнинг кўпайишини, шу билан бирга, миллий ўзига хосликнинг сақланиши ва такомиллашувини ифодалайди.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев миллий сиёсатни амалга оширган вақтда миллатлараро муносабатлар жараёнида миллий ва минтақавий хавфсизликка таҳдид соладиган можароли вазиятларга йўл қўймаслик учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш зарурлигини белгилаб берди:

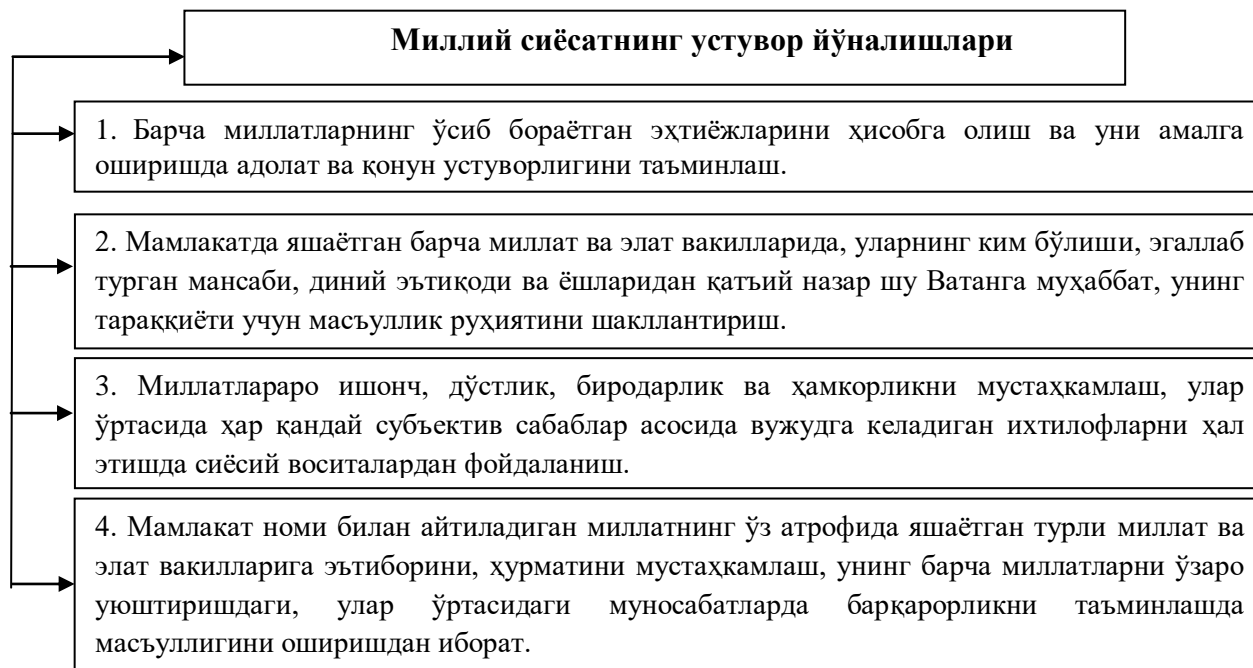
1. Давлатнинг этник сиёсати шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг устувор бўлишига асосланиш даркор, шунингдек, миллий озчиликнинг

ҳуқуқлари камситмаслиги шарт.

2. Давлатнинг этник сиёсатидаги бош йўли миллатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиш лозим.

3. Жамиятнинг барча муносабатларига асосланадиган иқтисодий тараққиёти одамларни ижтимоий ҳимоялашнинг кучли механизмини таъминлаган ҳолда республика ҳудудида яшаётган барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаатларига мосдир. (8.1.4-чизма).

8.1.4-чизма

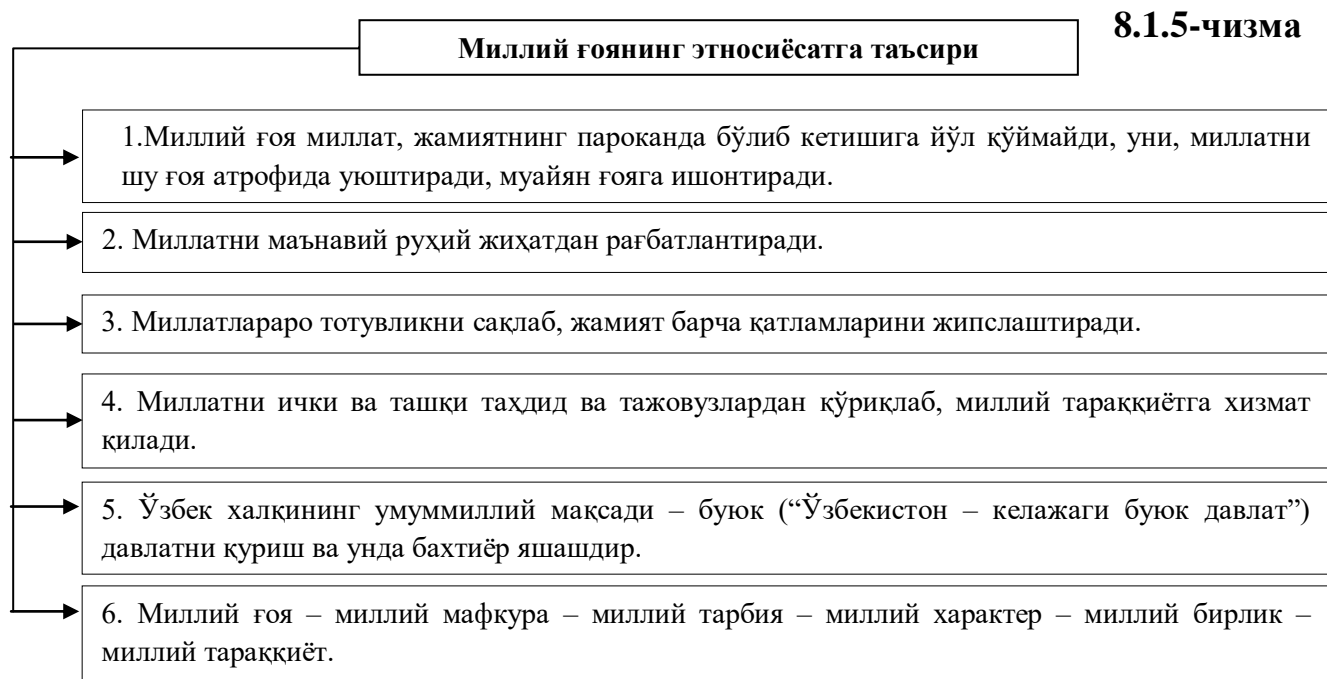
Шу боисдан ҳам миллий ғоя этносиёсат билан узвий боғлиқ бўлиб, миллат ривожига таъсир кўрсатади. Миллий ғоя – миллатнинг ўтмиши, бугуни ва мақсадларини ифодалаб, тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шаклидир.

Миллий ғоя ўз моҳиятига кўра, халқ, миллат тақдирига дахлдор бўлган, қисқа ёки узоқ муддатда ҳал этилиши керак бўлган вазифалар ва мўлжалларни ҳам акс эттиради. Ўз даврида (1941-1945) фашистлар босиб олган Францияда “Қаршилик кўрсатиш” ғоясининг миллий ғоя даражасига кўтарилиши ва Франциянинг озод этилиши билан ўз аҳамиятини йўқотди.

У ёки бу ғоянинг миллий ғоя сифатида майдонга чиқиши миллатнинг ўтмиши, мавжуд ҳолати билан бевосита боғлиқ. Зеро, ана шу икки негизга таянган ҳолдагина у миллатнинг қисқа ёки узоқ вақтда эришиши лозим бўлган мақсад-муддаолари ва мўлжалларини тўғри ифодалай олиши мумкин.

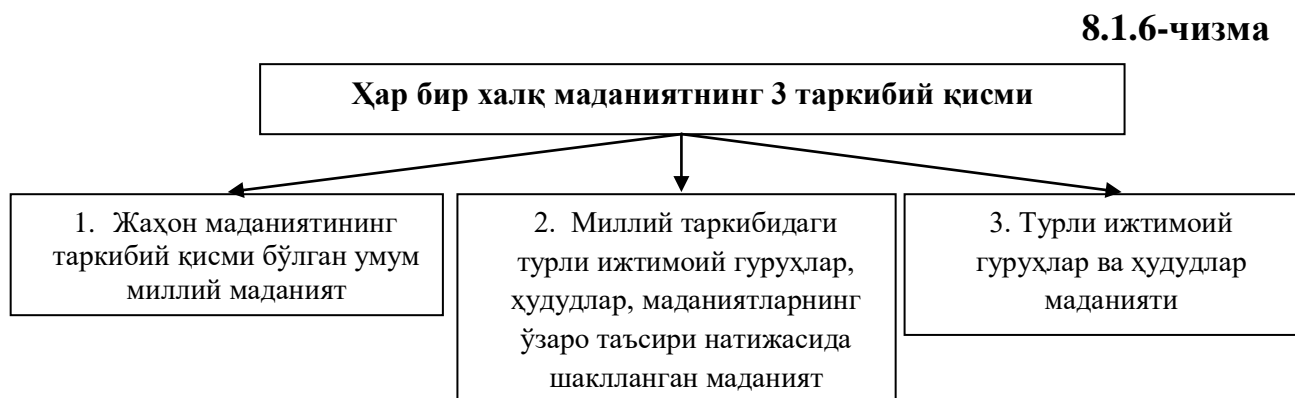
Том маънодаги миллий ғоя охир-оқибатда озми-кўпми инсоният тақдирига таъсир қилади. Шу маънода, ҳар қандай миллий ғояда умуминсоний моҳият мавжуд бўлади. Аммо аниқ бир миллат ёки умуман инсоният учун аҳамиятли бўлган ғоялар ҳам бор. “**Миллий ярашиш**” ғояси фуқаролар уруши кетаётган давлат учун ҳаётий мазмунга эга бўлса, “**Манфаатли ҳамкорлик**”

ғояси дунёнинг барча мамлакатлари учун бирдек аҳамиятлидир. Ҳар қандай халқ ўз тарихининг бурилиш нуқталарида, аввало, мафкура масаласини, унинг ўзагини ташкил этадиган, ўзига хос ўқ, бирлаштирувчи ядро вазифасини ўтайдиган ижтимоий ғояни шакллантириш муаммосини ҳал қилади¹.

Демак, миллий мафкура миллатнинг этноижтимоий бирлик сифатида мавжуд бўлиши ва ривожланишини, эркин ва озод тараққиётини асослаш, таъминлашга қаратилган ғоявий-назарий қарашлар тизимидир.

1. Миллий ғоянинг этномаданиятга таъсири. Этномаданият – социология, антропология, маданиятшунослик, фалсафий, этнопсихология сингари қатор фанлар томонидан ўрганиладиган ҳар бир халқнинг муайян тарихий жараёнда шаклландиган маданияти. Этномаданият умуминсоний қадриятлар, маданий ва ахлоқий анъаналарнинг битмас-туганмас манбаидир. Ҳар бир халқ маданияти 3 таркибий қисмдан иборат.

¹Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати.-Т.: Академия, 2007.-.220-бет.

Ўзбек этномаданияти жаҳон маданиятининг таркибий қисмидир. Айни пайтда унинг таркибида турли ҳудудлар этномаданияти мавжуд. Масалан, Хоразм этномаданияти, Фарғона этномаданияти, Қашқадарё ва Сурхондарё этномаданияти ва ҳоказо.

Этносиёсатнинг асосини қадриятлар ташкил қилади. Т. Сорокин (1889-1969 йиллар, россиялик йирик олим) таъбири билан айтганда, “Қадриятлар ҳар қандай маданиятнинг асоси ва пойдеворидир”. Этник қадриятларнинг аксариятида умуминсоний қадриятлар ҳам акс этади. Масалан, ўзбеклар учун хос бўлган меҳмондўстлик қадриятида умуминсоний қадрият ҳам акс этган. Фарқи шундаки, меҳмондўстлик турли миллатларда турли даража ва шаклларда намоён бўлади. Этномаданият бир томондан, социумнинг таркибий қисми бўлса, иккинчи томондан, этнос яшайдиган табиат билан бевосита алоқадор. Шунинг учун ҳам шимол халқлари фольклорида музликлар, бепоён ўрмонлар акс этса, жануб халқлари оғзаки ижодида саҳролар, чўллар, қуёш тафти тараннум этилади. Этномаданиятнинг вужудга келиши этногенез билан параллел ва боғлиқ тарзда юз беради. Этносинг пайдо бўлиши, шаклланиши ва тадрижий этномаданиятда акс этади. Ҳар бир халқнинг этногенези ўзига хос шакл ва усулда юз бергани учун унинг этномаданияти ҳам ўзига хос бўлади. Ҳар қандай этнос бошқа этнослар таъсирида ва улар билан ўзаро алоқада шаклланади. Ҳатто оролларда яшовчи халқлар ҳам ташқи дунёдан мутлақо ажралган ҳолда ривожланмайди. Бу қабила ва халқлар, аввало, ўзаро, қолаверса, ташқи дунё таъсирида ривожланади. Худди шунингдек, этномаданият ҳам полиэтник муҳитда, яъни кўп ва турли этнослар маданияти таъсирида шаклланади ва ривожланади.

Этномаданият мавжудлиги ва ривожланиши ворислик орқали таъминланади. Лекин бу ворислик ирсий йўл билан эмас, ижтимоий тараққиёт жараёнида, кекса авлод томонидан маданий анъаналарни ёш авлодга сингдириш, узатиш орқали шаклланади. Этномаданият этник стереотипларда, анъана ва қадриятларда, фольклорда намоён бўлади.

Этник ўзини-ўзи англаш этномаданият асосида юз беради. Бу ҳол этномаданиятнинг халқлар ва миллатлар ривожланишида нақадар муҳим ўрин тутишидан далолатдир. Этномаданият бўлмаса, миллий ўзликни англаш мумкин эмас. Демак, миллат ёки бошқа этнос мустақил этнос сифатида мавжуд бўла олмайди ва бу этнос маданиятига сингиб кетади. Миллий ўзига хослик, миллий характер, миллий менталитет негизида этномаданият ётади.

8.1.7-чизма

Этномаданият негизи

1. Қадриятлар – маданиятнинг асоси ва пойдевори (П. Сорокин).
2. Меҳмондўстлик – ўзбеклар учун умуминсоний қадрият.
3. Социумнинг таркибий қисми этнос яшайдиган табиат билан боғлиқ.
4. Ҳар қандай этнос бошқа этнослар таъсирида ривожланади.
5. Этномаданият полиэтник (қўп ва турли этнослар) муҳитида ривожланади.
6. Этномаданият этник стереотиплари: анъана, қадрият, фольклорда намоён бўлади.
7. Этник ўзини англаш этномаданият асосида юз беради.
8. Миллат мустақил этнос сифатида мавжуд бўла олмайди ва этнос маданиятга сингиб кетади.
9. Этномаданият негизини миллий ўзига хослик, миллий характер, миллий менталитет ташкил этади.
10. Миллий ғоя этномаданият ривожига руҳий-маънавий озуқа бахш этади.

8.1.8-чизма

Миллий сиёсатнинг ҳуқуқий ва ижтимоий асослари

1. Ҳуқуқий асослари:

1) БМТ Бош Ассамблеясида 1948 йил 10 декабрида қабул қилинган “Инсон ҳуқуқлари декларацияси” (30 моддадан иборат ҳуқуқий ҳужжат).

2) Ўзбекистон Конституциясининг 8-моддасида “Ўзбекистон халқини миллатидан қатъи назар Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади” деб белгилаб қўйилганлиги. Шунингдек, 18-52-моддаларида ҳам бу ғоялар ўз ифодасини топган.

3) “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонун (1998 йил 30 апрель. 1 майлаги).

4) Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида”ги Президентнинг 2005 йил 1 августдаги фармони (2008 йил 1 январдан бошлаб кучга кирди ва кейинчалик Олий Мажлис юқори Сенат палатаси томонидан).

5) 2005 йил 8 августдаги “Қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқини судларга ўтказиш тўғрисида”ги Президент фармони “Маъмурий қамоқни ўташ тартиби тўғрисида”ги қонуни (2017 й. 9 январь).

6) “Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида”ги қонун (2008 йил 17 апрель).

7) “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси қабул қилинганлигининг 60 йиллигига бағишланган Тадбирлар дастури тўғрисида”ги фармони (2008 йил 27 май).

Ана шу асослар мамлакатимздаги барча қатлам ва дин вакиллари учун ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб хизмат қилади ва миллий мафкурамизнинг бош ғояси – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишда мустаҳкам таянч бўлиб хизмат қилмоқда. **Шу боисдан ҳам давлат бу борада ҳам бош ислохотчилик вазифасини бажаради.**

2. Ижтимоий асоси:

1) “Авесто”даги эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу амал ғояси.

2) Ўрта синф- тадбиркорлар ва ишбилармон харажати бозор муносабатлари шароитида жамият таракқиётида ҳал қилувчи куч сифатида майдонга чиқмоқда.

3) Ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик.

4) Одамийлик, инсонпарварлик.

5) Адолатпарварлик ва ҳақиқатпарварлик.

6) Самимийлик.

7) Индивидуаллик фалсафасига кўра, инсон ўз ҳаётида нимаики ёмонлик қилса, оқибатсиз қолмайди, бунинг учун албатта жазо олади.

Ўзбекистонда миллий сиёсатнинг амалга оширилиши ва унда этник бирликлар манфаатлари ҳимоя қилинишининг ҳуқуқий ва ижтимоий асослари. (8.1.8-чизма).

8.2. Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик тушунчалари ва уларнинг миллий ғоя билан муштараклиги

1. Миллатлараро тотувлик ғояси – умумбашарий қадрият бўлиб, миллатлараро аҳиллик, халқаро дўстлик; миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири; муайян ҳудуд, давлатда турли миллат вакиллари баҳамжиҳат яшаши, ҳамкорликда фаолият юритишини ифодаловчи тушунча. Ер юзидаги 1600 дан ортиқ миллатдан бор-йўғи 200 га яқини ўз давлатчилигига эга. Бундай шароитда бутун дунёда миллатлараро тотувликни таъминлаш учун уларнинг манфаатлари, руҳияти, интилишларини мунтазам ўрганиб бориш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда буни доимо эътиборга олиш зарур. Жаҳон тажрибаси миллатлараро тотувликни таъминлашга бирёқлама, юзаки ёндашув жиддий муаммолар келтириб чиқариши мумкинлигини кўрсатади. Хусусан, давлатга ўз номини берган миллат билан ўша жойда яшайдиган бошқа миллат ва элат вакиллари ўртасидаги муносабатлар жиддий эътиборни талаб қилади. Акс ҳолда, жамият ҳаётидаги тинчлик ва барқарорлик издан чиқиши мумкин. Бу масала мамлакатимиз учун ҳам жуда муҳим. Ўзбекистон ҳудудида қадимдан кўплаб миллат ва элат вакиллари баҳамжиҳат истиқомат қилиб келган. Улар ўртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халқимизнинг азалдан бағрикенглигини кўрсатади.

Миллатлараро тотувлик ғояси деб муайян мамлакатда яшаётган кўпчиликни ташкил қилувчи асосий миллат билан озчиликни ташкил этувчи бошқа элат ва миллат вакиллари ягона мақсад йўлида бирлашиб, ўзаро тенглик, ҳамкорлик, аҳиллик, иноқлик билан бир-бирларининг тили, диний эътиқоди, урф-одатлари, анъана ва миллий қадриятларини ҳурмат қилиб, эъзозлаб, яшашларини тараннум этувчи фикрлар ва амалий хатти-ҳаракатлар тизимига айтилади.

Миллатлараро муносабатларда уйғунлик вужудга келган мамлакатларда кўп миллатлилик жамиятнинг сиёсий – иқтисодий ривожланишига самарали таъсир этади. **Миллатлараро тотувлик ғояси** умумбашарий қадрият бўлиб, турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ҳамда барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қилади. Бугунги кунда Ер юзида 7 миллиардан зиёд аҳоли мавжуд. Ўзбекистон ҳудудида 136 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшамокда. Ҳар бир миллат

Яратганнинг мўъжизаси бўлиб, ўз мулки, дини, маслаги, кадриятлари, анъаналарига эга. Шу боисдан ҳам мазкур маънавий омилларнинг амал қилиши миллатлараро тотувликнинг муҳим шартларидан саналади.

Давлатлар бу борада кўп миллатли (полиэтник) ва бир миллатли (моноэтник) таркибга эга бўлиб, ҳар бири ўзига хослиги билан бир-биридан фарқ қилади. Ҳар бир мамлакатда турли миллат вакилларининг мавжудлиги азал-азалдан унга ўзига хос табиий ранг-баранглик бахш этиб келган. Ҳар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга ўзига хос кадриятлари ҳам бор. Умумий кадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб қолиши мумкин. Бунда муайян мамлакатдаги миллий сиёсат муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон каби полиэтник мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Зеро, миллатнинг истиқболи бошқа халқлар ва миллатларнинг тараққиёти, бутун жаҳондаги вазият ва имкониятлар билан ҳам боғлиқдир.

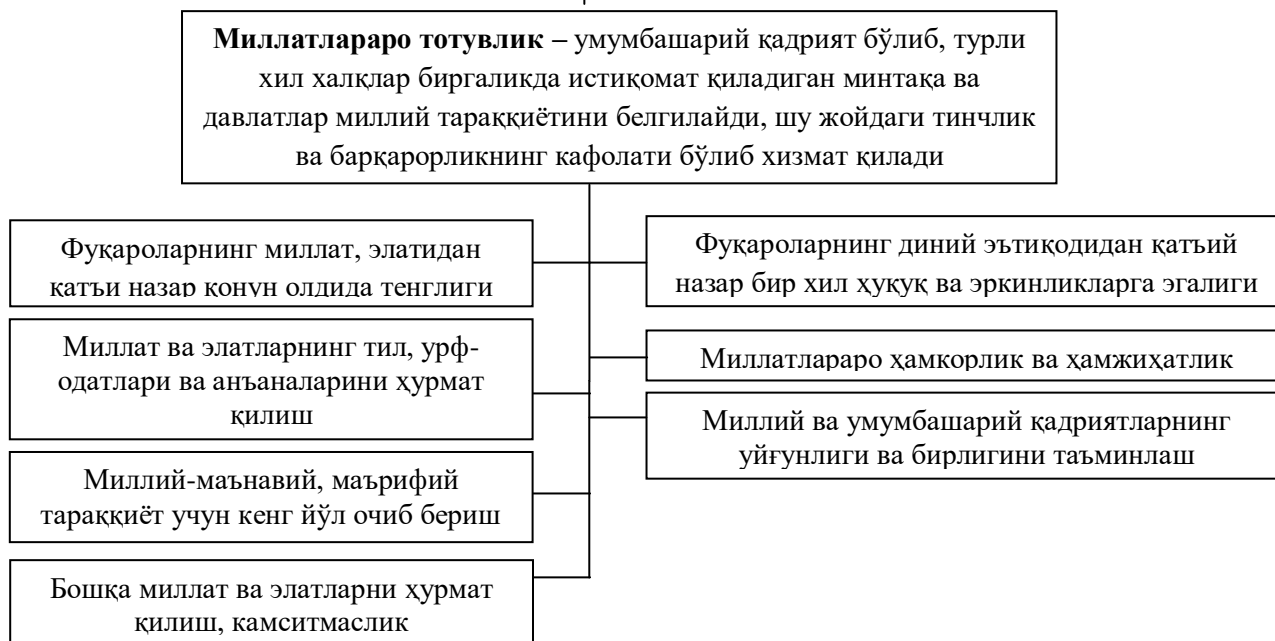
Бутун дунёда, биринчи навбатда, қўшни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар ўртасида тинчлик, осойишталик, барқарорлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлилик, тенг ҳуқуқли муносабат бўлмаса, улардан ҳеч бири ўзининг порлоқ истиқболини таъминлай олмайди. Шу билан бирга, бир мамлакат доирасида миллий манфаатларни тенг қондириш, улар ривожини таъминлаш жуда мураккаб масала эканини ҳам англамоғимиз даркор. Миллатлараро тотувлик ғояси ана шу масалани тўғри ҳал қилишга ёрдам беради. Бу ғоя – бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликнинг маънавий асосидир. Бу ғоя – ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади. Мамлакатимизда ушбу ғояни амалга оширишга катта эътибор берилмоқда. (Бу ҳақда 1-мавзу 5-саволида ҳам фикр юритилган, қаранг).

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиладиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиши учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан иборатдир”. Бундай муҳит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар туғилишига асло йўл қўймайди ва Ватан

равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби умуммиллий ғояларни ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади. Неча йиллик тарихимиз шундан гувоҳлик бермоқдаки, олижаноблик ва инсонпарварлик, миллатлараро тотувликка интилиш халқимизнинг энг юксак фазилатларидан ҳисобланади. Бу борадаги анъаналар авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда.

Миллатлараро тотувлик ғояси

8.2.1-чизма

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида “Ўзбекистон халқини миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади”¹, деб аниқ белгилаб қўйилган, “Ўзбекистон халқи” тушунчаси мамлакатимизда яшаб,ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат,дўстлик ва ҳамжиҳатлик учун маънавий асос бўлиб хизмат қилади. Юртимизда 150га яқин миллий маданий марказлар ишлаб турибди. Уларнинг турли йўналишлардаги фаолияти: 1) ўз вакилларини миллий тарих, урф-одат ва анъаналаридан хабардор қилишга; 2) халқнинг ўз-ўзини англашига таъсир этиб, миллатлараро тотувликнинг мустаҳкамланишига хизмат қилмоқда.

2. Диний бағрикенглик – турли диний эътиқоддаги кишиларнинг олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшаши, кишилиқ жамияти равнақи йўлида хизмат қилишини англатадиган тушунча. Ҳозирги вақтда бу эзгу ғоя нафақат диндорлар, балки жамиятнинг барча аъзолари ўртасидаги ҳамкорлик ва баҳамжиҳатликни назарда тутаяди.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2014 - 5-бет.

Диний бағрикенглик ғояси деб хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган, кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида чин дилдан очиқ кўнгиллик билан ҳамкор ва ҳамжихат бўлиб яшашини тараннум этувчи фикрлар ва амалий хатти-ҳаракатлар тизимига айтилади.

8.2.2-чизма

Диний бағрикенглик тенглик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан қуришнинг муҳим шартидир. Қадимдан диёримизда буддавийлик, зардуштийлик, насронийлик, яхудийлик, ислом динлари ёнма-ён яшаб келган, маданият марказлари ҳисобланган шаҳарларимизда масжид, черков, синагоглар фаолият кўрсатган. Улар турли миллат, элат ва динга мансуб бўлган халқлар, қавмлар ўз диний амалларини эмин-эркин адо этган.

Ватанимиз тарихини мураккаб, зиддиятли, оғир даврларида ҳам юртимиздаги мавжуд дин вакиллари ўртасида диний асосда можаролар бўлган эмас. Бу – юртимиз халқларининг диний бағрикенглик борасида катта тажрибага эга бўлганидан далолат беради.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда 16 конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият юритмоқда. Уларга ўз диний маросимларини ўтказиш ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиш учун барча шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳудудий асослар Ўзбекистон Конституциясида (31-модда), “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда (1998) мустаҳкамлаб қўйилган. Маълумки, дунёдаги динлар асл моҳиятига

кўра эзгулик ғоясига асосланади, кишиларни ҳалоллик, поклик, меҳр-оқибат, биродарлик ва бағрикенгликка давъат этади. Инсон ҳаётининг асл мақсади инсон ва табиатга нисбатан одилона, оқилона муносабатда бўлиш, ҳамиша яхши, сабабли ишларни амалга оширишдан иборат. Шундай экан, ҳақиқий диний қарашлар ортида диний бағрикенглик ётади. ЮНЕСКО диний бағрикенглик муаммосига алоҳида эътибор бериб, 1995 йилни БМТнинг бағрикенглик йили деб эълон қилди. Ўша йили 16 ноябрда 185 давлат иштирокида Парижда Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси қабул қилинди. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда ҳам бу соҳада улкан ишлар амалга оширилди.

Бугунги кунда Ўзбекистон турли дин вакилларининг ҳеч қандай тўсиқларсиз ўз динларига эътиқод қилишлари учун барча шароитлар яратилган. Собиқ шўро даврида республикаимизда бор-йўғи 87 та масжид ва 2 та мадраса фаолият кўрсатган бўлса, ҳозир Ўзбекистон мусулмонлари идораси бошқаруви остида расмий рўйхатдан ўтган, барча қулайликлар яратилган 2037дан(2013) ортиқ масжид, 10 та мадраса ва Тошкент Ислом институти фаолият кўрсатмоқда.

Шунингдек, мамлакатимизда истиқомат қилаётган 130дан зиёд миллат ва элат вакиллари ҳам ўзлари эътиқод қилаётган динларида эмин-эркин ибодат қилмоқдалар. Бугун республикаимизда 16 турдаги диний конфессияга мавжуд 2238 диний ташкилот фаолият олиб бормоқда. Улардан 2064 таси исломий, 157 таси христиан ташкилотлари, 8 яҳудий, 6 баҳаи, 1 Кришнани жамоаси ва 1та буддавий ибодатхонаси мавжуд¹. Ёки бошқача айтганда, Ўзбекистон Мусулмонлари идораси, Қорақалпоғистон Мусулмонлари қозияти, Тошкент Ислом институти, 10та мадраса ва 2003та масжид, Рус православ черкови, Тошкент ва Ўрта Осиё Епархияси, Православ семинарияси, Рим-католик черкови, Евангел христиан баптистлар черковлари иттифоқи, тўлиқ Инжил христианлар маркази, Христиан семинарияси, Ўзбекистон Библия жамияти, 162та христиан черкови, 8та яҳудий ва 8та баҳрий жамоаси, 1та Кришнани англаш жамияти, 1 та буддист ибодатхонаси давлат рўйхатидан ўтган.

1999 йил 7 апрель куни Президент Фармонига асосан Тошкент Ислом университети ташкил этилди. Кейинчалик, Ҳар йили мазкур университет ислом тарихи ва фалсафаси, диний қонунчилик, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 апрелдаги “Диний маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан жаҳолатга қарши маърифат улўғвор ғояси ишлаб чиқилди ҳамда Тошкент

¹//Даракчи, 2015 йил 13 август.

Ислом университетига Ўзбекистон Халқаро ислом академияси мақоми берилди.

Ўзбекистонда дунёвийлик билан динийлик ўртасида андоза сифатида қўллаш мумкин бўлган янги нисбатнинг шаклланиши натижасида динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг таъминлангани, қолаверса, табаррук заминимизнинг азалдан умумжаҳон тамаддуни марказларидан бири бўлгани барчага аён.

Дунёдаги мусулмон мамлакатларини 3 гуруҳга бўлиш мумкин:

1) Ислом мамлакатлари.

2) Ислом давлат дини мамлакатлари.

3) Ҳуқуқий демократик мусулмон давлатлари (Дин давлатдан ажратилган)

Ўзбекистон ана шу 3-турдаги ҳуқуқий демократик мусулмон давлатлари қаторидан жой олган.

Миллатлараро тотувлик, ижтимоий ҳамкорлик ва диний бағрикенглик ғоялари ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашда давлатнинг бош ислохотчилик роли:

1. Давлат сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий-мафкуравий ислохотлар, ўзгаришларнинг ташаббускори ва бош ислохотчисидир. Мамлакат, давлат манфаатлари миллий мафкура орқали ифодаланади. Зеро, мафкурасиз одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотади.

2. Давлат иқтисодиётни ижтимоий соҳага йўналтиради.

3. Жамият барча соҳалари, шу жумладан, давлат иқтисодий фаолиятининг ҳуқуқий асосларини яратади.

4. Давлат ва жамият қурилишини, иқтисодиётни эркинлаштиришни таъминлайди.

5. Давлат жамиятда мавжуд ижтимоий, миллий, диний қарашларни, муаммоларни ҳал қилади.

6. Жамиятда ўрта мулкдорлар синфини ривожлантиради, тадбиркорликни қўллаб-қувватлайди.

7. Жамиятда қонун устуворлигини таъминлайди ва ҳоказо.

3. “Ўзбекистон – ягона Ватан” – Миллий мафкурамизнинг асосий тамойилларидан бири бўлиб, республикада яшовчи барча миллат, элат, дин вакилларининг Ўзбекистонни ўз Ватани сифатида тан олишини англатувчи ғоя ҳамдир. Ўзбекистон мустақиллигининг энг катта ютуқларидан бири юртимизда миллатлараро ва конфессиялараро тотувликнинг таъминланишидир¹. Унинг ҳуқуқий асослари қонунимизда мустаҳкамланган. Зеро, Конституциямизда таъкидланганидек, мамлакатимизда истиқомат

¹. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т: Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009 -702-703бетлар.

қилаётган 130дан ортиқ миллат ва элат вакиллари, ирқий, миллий мансублиги, диний эътиқодидан қатъи назар, тенг ҳуқуқлидир. Бугун “ягона Ватан” –“ягона хонадон” тушунчаси янгича мазмун касб этмоқда. Барча фуқароларнинг ягона оила, бутун мамлакат тақдири учун жавобгарлик ҳисси ошмоқда. Албатта, бу борада миллий раванқ, ҳар бир миллатнинг ўзига хослиги, тили ва маданиятини такомиллаштириш қонун билан қафолатлангани муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам хонадон тинчига, осойишталиги учун масъуллиқ бурчи фуқароларнинг юксак даражадаги виждони ва иймониға айланмоқда.

Шахсинг, миллат, элат вакилининг жамият олдидаги бурчи, масъулияти ошмоқда. Ўзбекистонда яшовчи ҳар бир миллат вакили республикамизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг пировард натижаси – фаровонлиқдан осойишталик, тинчлик ва барқарорлиқдан манфаатдордир. Ватан равнақи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги – ҳамма учун муқаддасдир. Кўп миллатли мамлакатимиз фуқаролари орасида ҳамжиҳатлик ва биродарлик туйғуларини кучайтириш “Ўзбекистон – ягона Ватан” ғоясини амалға ошишини таъминлайди.

Ватан – энг қатта тақдир. Ватан - бу инсон ва унинг авлод-аждодлари киндик қони тўкилган олий даргоҳдир. Ватан - бу аждодлар маскани, эл-юрт, халқ вояға етган, унинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари, қадриятлари чинакамиға шаклланиб, ўсиб камол топиб борадиган заминдир. Ватан - бу халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажакдир. «Ватан - муқаддас қадрият». Тараққиёт Ватандан бошланади.

Демак: *Миллий истиқлолимизнинг бош шиори: «Юртим деб, элим деб, ёниб яшайлик!»*

Бош ғоямиз: - «Ўзбекистон - келажак буюк давлат».

Миллий истиқлол мафқурасининг асосий ғояси ва тамойили: - «Ўзбекистон - ягона Ватан» деб номланади.

Етакчи ғоямиз: - «Туркистон - умумий уйимиз».

Мафқуравий-интеллектуал ғоямиз: - «Куч - билим ва тафаккурда!»

Миллий ғуруримиз тимсоли: - Ж.Мангуберди ва Соҳибқирон Амир Темур ва ҳ.к.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги “Ўзбекистон тарихи” телеканалини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

4. Республика Байналминал Маданият Маркази (РБММ) ва миллий маданият марказлари (МММ)нинг фаолияти бу ерда яшовчи халқларнинг миллий анъаналари, урф одатлари ва маросимларини қайта тиклаш, маънавият ва маданиятни ривожлантириш, миллатлараро

муносабатларни уйғунлаштиришга қаратилган. Турли миллатларга мансуб фуқароларимизнинг катта умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш, мамлакат маданий турмушидаги шонли воқеаларни нишонлашда фаол иштирок этаётганликлари самимий саховат ва меҳр оқибат муҳитини яратмоқда. Бу муҳит бизга ягона оила туйғусини қайта-қайта ҳис этиш «Ўзбекистон умумий уйимиз» деган сўзлар замиридаги чуқур маънони англаб олиш имконини беради.

Дастлабки миллий маданият марказлари корейслар, қозоқлар, яҳудийлар, арманлар томонидан Республика вилоятларида 1989 йилда тузилди.

Ўша пайтда уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириб туриш мақсадида Ўзбекистон ҳукуматининг қарорига биноан Маданият ишлари вазирлиги ҳузурида Республика миллатлараро маданият маркази ташкил этилди. Аммо бу марказларнинг чинакам ривожланиши ва равнақ топиши 1991 йилдан мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бошланди. 1992 йил 13 январда Вазирлар Маҳкамаси қарори ва ташаббуси билан Республика миллатлараро Байналмилал маркази қошидаги Маданият ишлари вазирлиги Республика «байналмилал маданият» марказига айлантирилди.

1992 йилда 12 та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти - «Байналминал маданият» 2016 йилга келиб 150 га яқин марказлар ишини мувофиқлаштириб келмоқда. Бугунги кунда ана шундай марказларни тузиш бўйича 15 та ташаббускор гуруҳ иш олиб бормоқда.

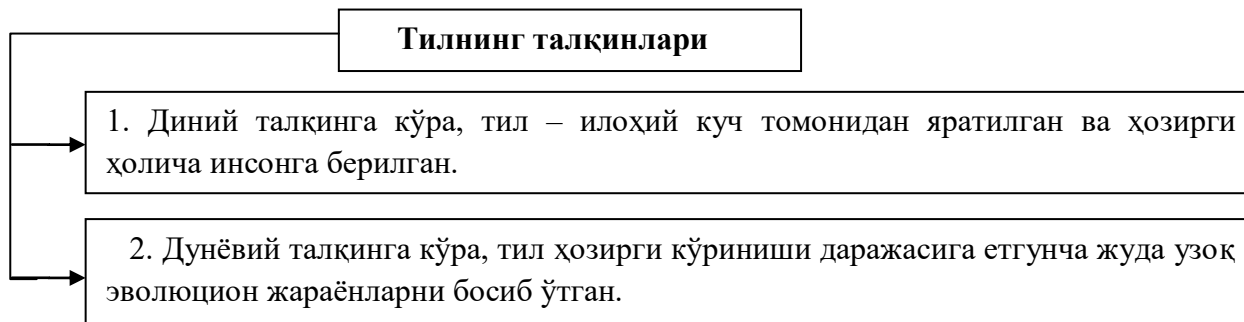
РБММ тўғрисидаги низомда унинг мустақил муассаса эканлиги белгилаб қўйилган. Марказ миллий-маданий марказларнинг фаолиятига раҳбарлик қилади. Ўзбекистонда яшовчи миллий гуруҳларнинг маданий эҳтиёжларини қондиришда давлат идораларига ва жамоат ташкилотларига кўмаклашади.

Республика Байналминал Маданият Марказининг моддий техникавий база билан таъминланиши РБММ ва МММ ишларини фаоллаштирди, уларнинг бирлашуви ва самарали ҳамкорлик қилиши учун кенг истиқболлар очди.

Ўзбекистонда барча миллат вакилларига тенг ҳуқуқли муносабат давлат қонуни билан мустахкамланган. Бунинг ижобати мактабларимизда 9 та миллий тилда ўқитиш ишлари, 20 тилда оммавий ахборот нашрлари фаолият кўрсатаётганлигида кўринмоқда.

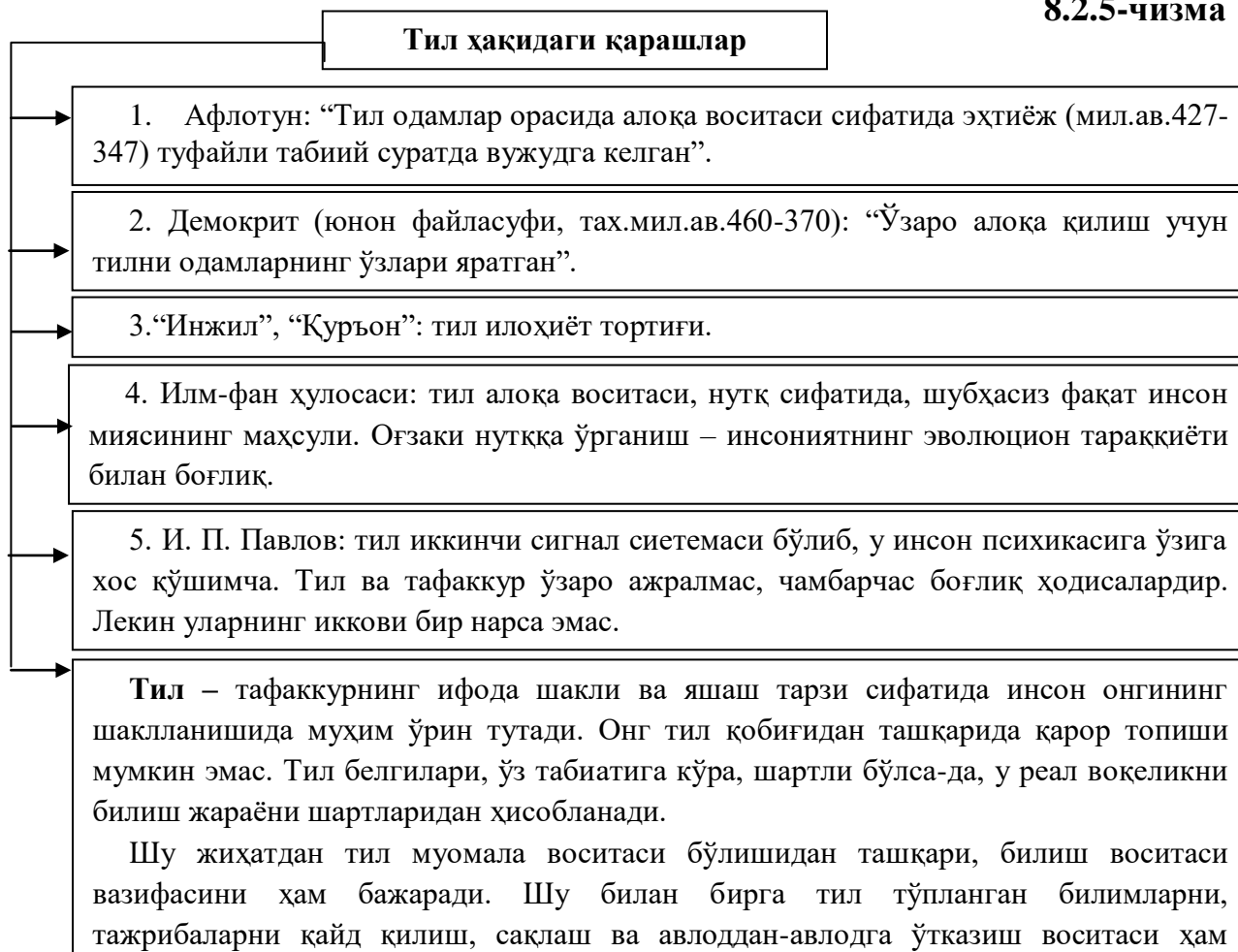
5. Тил маданий мулоқот ва барқарорликнинг муҳим воситаси. Тил — инсонлар орасидаги алоқа воситаси, жамият аъзоларининг фикрини ифодалаши ва ўзаро фикр алмашиши учун хизмат қиладиган восита. Тилнинг табиий-илмий, диний-дунёвий талқинлари бор.

8.2.4-чизма

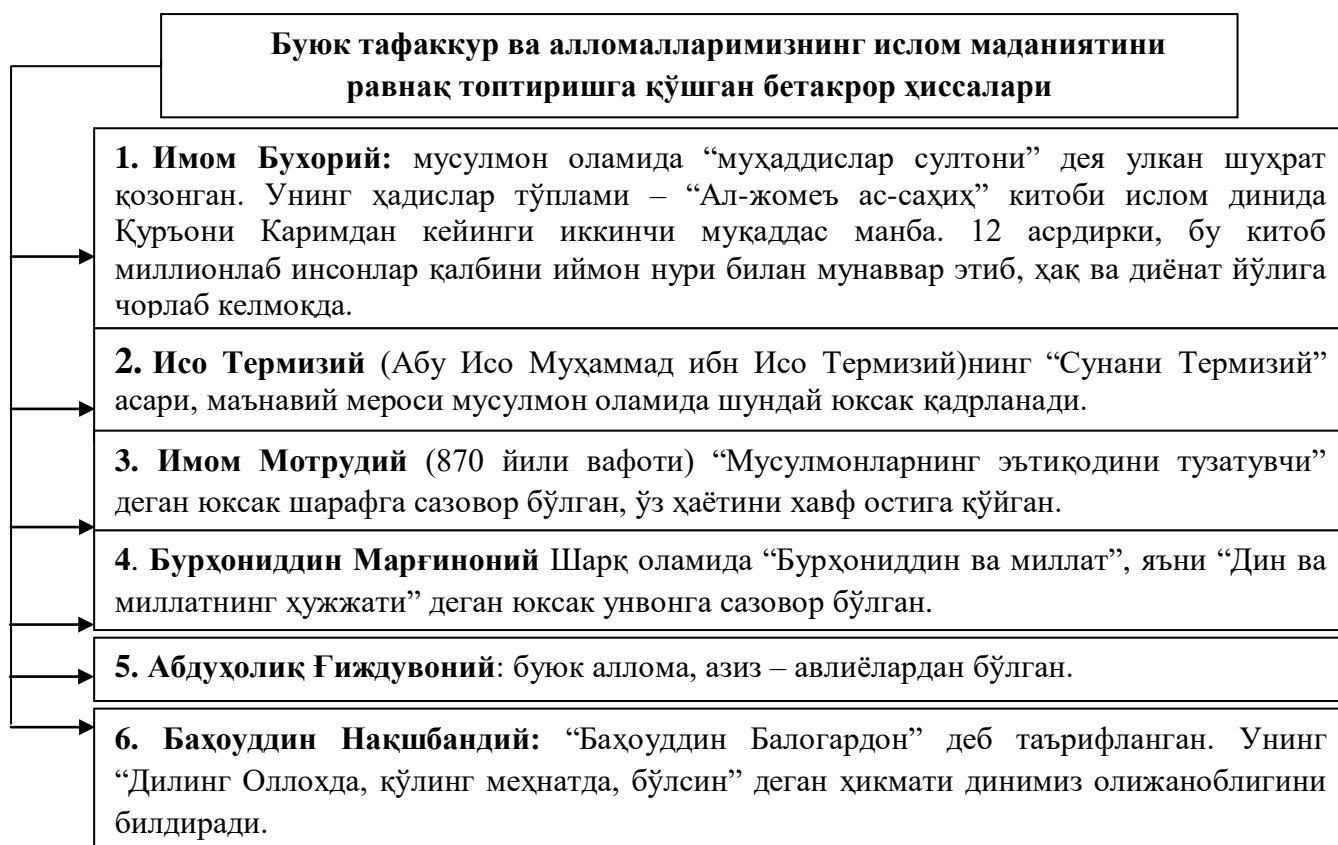
Илм-фан инсон тилининг тарихий тараққиёт босқичларини ўрганиши натижасида **шундай хулосага келдики, тил алоқа воситаси, нутқ сифатида, шубҳасиз, фақат инсон миясининг маҳсулидир.** Айрим бошқа жониворлар, масалан, шимпанзе, тўтикуш, чуғурчиқ ҳам инсонга хос товушлар чиқариб “гаплашади”, ҳатто, айрим ҳолларда жумла ва ибораларни такрорлайди. Бироқ, улар инсон каби гаплашишга қодир эмас. Оғзаки нутқ ўрганиш – инсониятнинг эволюцион тараққиётида ҳал қилувчи қадам бўлди. Нутқ қобилияти унга инсон цивилизацияси асосларини қуриш имкониятини яратди. Халқ бошқа бир халққа қўшилиб кетса, унинг тили ўлик тилга айланиши мумкин. Ўлик тиллар: масалан, шумер, лотин, қадимий юнон, санскрит тиллари.

8.2.5-чизма

6. Маълумки, халқимиз азалдан **ислом дини ва маданияти** ривожига беқиёс ҳисса қўшиб келади. Бу ҳақиқатни жаҳон жамоатчилиги, бутун мусулмон дунёси яхши билади ва тан олади. Нуфузли халқаро ташкилот бўлмиш Ислом конференцияси ташкилотнинг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича тузилмаси – АЙСЕСКО томонидан Тошкент шаҳрининг 2007 йилда ислом маданияти пойтахти деб эълон қилингани ҳам ана шундай юксак эътирофнинг яна бир тасдиғидир.

8.2.6 – чизма

7. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамжамиятга интеграциялашуви.

Интеграция (лот. ўзаро мослашиш ва бирлашиш) – миллий иқтисодиётимизнинг сифат жиҳатдан янги шароитларга эга бўлиши ва мамлакат тараққиёти имкониятларини кенгайтириш мақсадида ихтиёрий равишда бирлашиши, бир-бирларига ўзаро таъсир этиш жараёнининг кучайиши. Интеграция жараёни ривожланиш даражасига боғлиқ ҳолда 5 та поғонога ажратилади:

1) Эркин савдо минтақаси.	4) Валюта – иқтисодий иттифок.
2) Божхона иттифоқи.	5) Сиёсий иттифок.
3) Умумий бозор.	

Ўзбекистон мустақил давлатлар ўзаро ҳамкорлик ва тенглик асосида ихтиёрий интеграциянинг янги шакллари ва йўналишларини ярата бошлади.

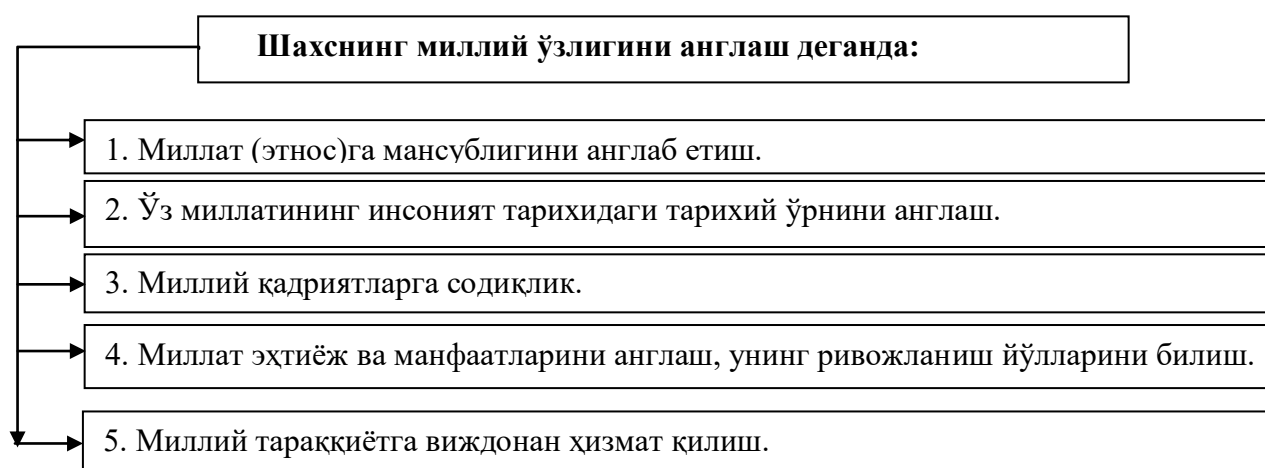
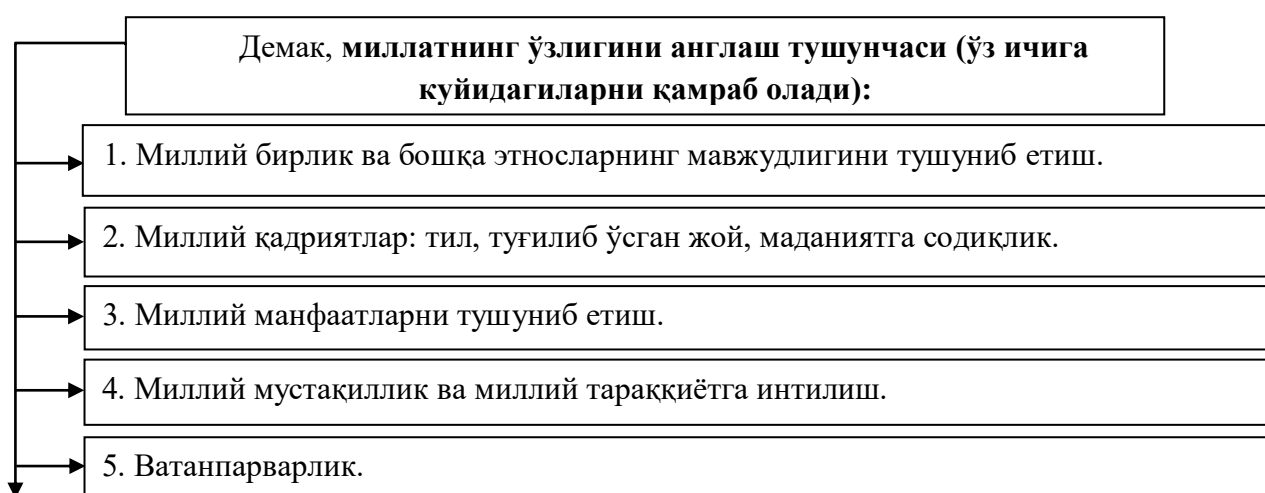
1. МДҲ доирасида.

2. ШХТда.
3. ЕврАзЭС доирасида фаол қатнашмоқда.

8. Мустақиллик ва ҳуқуқ, демократия ва ошкоралрик – миллий ўзини англаш, ахлоқий янгилиниш, миллий маънавий шаклланишнинг асоси.

Мустақиллик (араб, тобе эмаслик, ихтёрий ўзидалиқ, қарам эмаслик) – инсоннинг эркин ва озод равишда, ўз ихтиёри билан бошқаларга бўйсунмаслик иш юрита олиши, миллат, давлат ва жамият ҳаёти, уларнинг тараққиётини, устувор мақсад ва вазифаларини мустақил тарзда амалга оширилишини англатадиган тушунча.

8.2.6 – чизма

Сукрот: «Ўзини англаган инсон ўзи учун нима фойдали ва нималарга қодирлигини яхши тушунади. У кўлидан келадиган иш билан шуғулланиш асносида эҳтиёжини қондиради ва саодатга эришади. Ҳар қандай хато ва бахтсизликлардан холи бўлади. Бунинг натижаси ўларок, у ўзга одамларни қадрлай олади ва улардан эзгулик йўлида фойдалана олади. Оқибатда ўзини кулфатлардан сақлайди».

Имом Ғаззолий: «Оллоҳни англашдан аввал ўзни англамоқ жоиз».

Августин (илоҳиётчи): «Ғафлатда ётган халқни уйғотмоқ учун унинг тарихини уйғотмоқ керак».

Чингиз Айтматов: «Ўз тарихини билмаган халқ манқуртга айланади». Унинг «Асрга татиғулик кун» асарида босқинчилар тарафидан бошига туя териси ёпилиб, қуёшда терининг сиқуви оқибатида хотирасидан айрилиб манқуртга айланган одам ҳақида ҳикоя қилинади. Шунингдек, унинг Мухтор Шохонов билан бирга ёзган «Чўққида қолган овчининг оҳи-зори» номли суҳбатларида, «Икс зуриёт» асарида манқуртлик, садизм, «зомби»лик ҳақида ҳикоя қилинади.

«Садизм» — жинсий бузуқлик, азоб бериб хузур қилиш...

«Зомби» да инсон итоатгўй қул-ижрочига айлантирилади...

«Манқуртлик» — ўзлигини билмайдиган инсонга айлантирилиши...

Бу руҳий жиҳатдан ўзликни англамаслик, хотирасизлик...

Шу боисдан ҳам мустақилликка чиққандан кейинги даврда Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президент Ислом Каримов халқимизнинг миллий ўзлигини англашга бўлган эҳтиёжини ҳамisha гапириб келган. Унинг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» асарида миллий туйғу, миллий ўзликни англаш билан боғлиқ бўлган масалалар кўтарилди.

Демак, миллий ўз-ўзини англаш - ҳар бир миллат (элат)нинг ўзини ҳақиқий мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи эканлигини, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етишга миллий ўз-ўзини англаш дейилади.

9. Ҳар йили мустақиллик байрамимиз тантаналари ўз шиори, ғоясига эга бўлмоқда. Шиорлар халқимиз қалбига сингиб бормоқда. Эътибор бериладиган бўлса, ҳар ғоявий шиорда теран мазмун, маъно бор:

2010 йил – “Бу муқаддас Ватанда азиздир инсон!”

2011 йил – “Буюк ва муқаддассан, мустақил Ватан!”

2012 йил – “Тақдиримсан, бахтимсан, эркин ва обод Ватан”

2013 йил – “Қадр-қимматим таянчим ва ихтиёримсан, мустақил Ўзбекистон!”

2014 йил – “Ягонасан, муқаддас Ватаним, севги ва садоқатим сенга бахшида гўзал Ўзбекистоним!”

2015 йил – Бетакроримсан, ягонамсан, она Ватаним – Ўзбекитоним!

2016 йил – “Гўзал ва бетакроримсан, муқаддас Ватаним, жоним сенга фидо, Ўзбекистоним!”

2018 йил – Азиз ва ягонамсан, жонажон Ўзбекистоним!

2019 йил – Жонажон Ўзбекистоним, мангу бўл омон! Ягонасан, муқаддас Ватан!

Президент қарори бизга “Ким эдигу, ким бўлдик?” деган ҳаёт китобини ўқишга ундайди. Бунинг учун “маънавий-маърафий фаолиятимизнинг асосий маъно-мазмунини, аввало биз танлаган тараққиёт йўлининг ҳар томонлама тўғри ва ҳаётий йўл эканини, янги демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш борасида биз эришган ютуқ ва марраларнинг моҳияти ва аҳамиятини юртимиз аҳолиси ва жаҳон жамоатчилигига етказиш, уларнинг кадр-қимматини чуқур англаш ташкил этиши даркор”¹. Шиоримиз руҳияти:

Ягонасан. Бу сўзни ҳаётда ким, қачон, кимга, нимага қараб айтади? Бу сўзларни, аввало, ҳаётдан мамнун бўлган киши айтади. Бу сўзни дунёда ўз юртидан яхши юрт йўқлигини англаган, бахтли инсон айтади. Бу сўзни Она Ватан нималигини, унинг кадр-қимматини билган комил фарзандлар айтади. Шу бир сўзда уларнинг ҳам эътирофи, ҳам эҳтироми бор.

Муқаддас Ватаним. Одам «муқаддас» деган сўзни жуда ўйлаб айтади. Каъбани муқаддас дейди. Мустақиллик биз учун Ватан кадр-қимматини ана шу даражага кўтарди. Дунёда мамлакат кўп, лекин Ўзбекистон ягона, муқаддаслигининг тасдиғи бор. Аввало, одам бу сўзни айтишга муносиб бўлиши керак. Чунки, Ватанини муқаддас деб билмайдиганлар ҳам кўп. Улар учун Ватан «қорин тўйдирса бўладиган ер», ер, худуд, сахро, маъносиз майдон бўлиб қолаверади. Бундай одамлар Ватанини бойлиги учун севади.

Ватан шарафи деб мусобақаларга кирган фарзандларимиз спорт, санъат, илм-фан мусобақаларида байроғимизни юксак кўтармоқдалар. Ана шундай фарзандлари туфайли юртимиз йилдан-йилга оламга машҳур бўлаётир.

Севги ва садоқатим сенга бахшида. Севги. Бу туйғу ўзбекларнинг қалбида. Шунинг учун бўлса керак: «Севгиси бор - султон, сеvgиси йўқ - ултон», «Севганинга сеvgанигни бер», «Севгининг аслини булбулдан сўра, Гулзор қадрини гулдан», дейди боболар.

Севги - садоқатнинг боши. Садоқат - ор-номусли инсоннинг берган сўзига, бурчига вафодорлиги. Садоқатли одамларни содиқ дейдилар. Сўзига, бурчига содиқ инсонга ҳамма ишонади, унга интилади. Ҳамма унинг атрофида бўлишни истайди. Шу сабабли садоқат - ғалабалар манбаи. Шунинг учун садоқатдан хиёнат, сотқинлик қочади.

Қарор контекстида сеvgи ва садоқат олий ижтимоий туйғу сифатида талқин қилинган. Ватанни сеvмоқ иймондандир. Бу олий туйғуга муяссар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 28 йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарори. //Халқ сўзи, 2019йил 9 июль.

фарзандлар «*Мана, мен борман!*» деб Ватан ҳимоясига чиқади. Демак, бу садоқат - олий садоқат. Негаки, ёрга садоқатдан бир киши баҳраманд бўлса, Ватанга бўлган садоқатдан миллат, авлодлар баҳраманд бўлади. Шиор бизга ана шу ҳикматлардан сўзламокда.

Гўзал Ўзбекистон!

Гўзал. Бу сўз ўзбекча сўз. Уни «кўз ол», дегани, деб ҳам талқин қилишади. Бу «қарасанг, кўзингни олади, ўзига тортади, нигоҳингни ололмайсан, узолмайсан, қайтиб, ўгирилиб, яна қарайсан», дегани. Чунки гўзал нарсада одамни ўзига, ичига, тубига тортадиган куч яширин бўлади.

Назаримизда қарорда «гўзал» сўзи уч маънода қўлланилган. **Биринчи маъносига** кўра: ҳамма ўз Ватанини, араб ўз саҳросини, шимоллик муз тоғларини, малайзиялик сув мамлакатини гўзал дейди. Лекин уларнинг ҳеч бирида 4 фаслни кўрмайсиз. Ўзбекистон табиатан гўзал. Бу табиий гўзалликни юртимизга Аллоҳ берган.

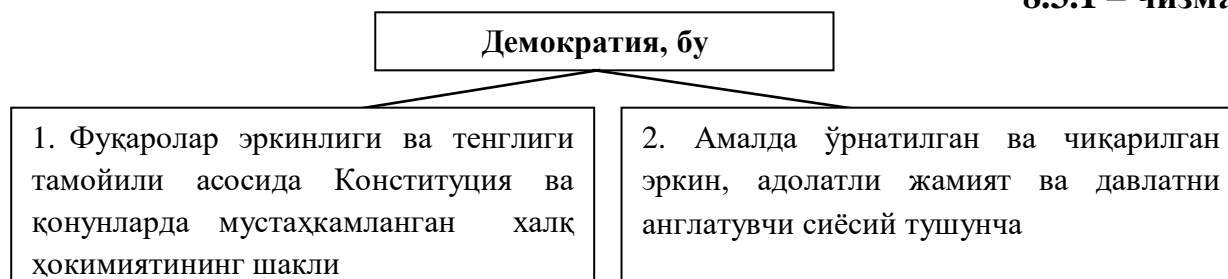
Иккинчи маъноси. Ўзбекистон халқи ёшлигида ҳам, кексайганида ҳам кўҳлик, истарали, чиройли, гўзал. Шунинг учун хорижлик сайёҳлар «Ўзбекистонда чиройли одамлар яшайди», деган гапни кўп айтишган¹.

Учинчи маъноси. Инсон кўли гўзал қилган Ўзбекистон ҳақида. Мустақиллик туфайли Оллоҳ яратган илоҳий гўзаллик, бунёдкор инсон яратган гўзаллик билан уйғунлашди. Улар Ватан чехрасини безадилар. Энди бу юрт обод Ватан бўлди. Аввало, Ватанини безайдиган уғил-кизларнинг кўнгиллари обод бўлди. Халқимиз ичида «Ободлик кўнгилдан бошланади», деган ҳикмат машҳур бўлиб кетгани бежиз эмас.

8.3. Миллий ғоя, демократия, миллий давлатчилик ва демократик ривожланишнинг шарқона талқини

Миллий ғоя демократия билан чамбарчас боғлиқ жараёндр. **Демократия** (юнонча “dema” – халқ ва “kratos” – ҳокимият) – халқ ҳокимияти, фуқароларнинг озодлиги ва тенглиги тамойилларини эълон қилишга асосланган сиёсий тузум шакли².

8.3.1 – чизма

¹ “Яғонасан, муқаддас Ватаним, севги ва садоқатимиз сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним!” – Услубий қўлланма.- Т.: Маънавият, 2014.-16-17-бетлар.

² Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: Академия, 2007.-130-бет.

Тарихий тараққиёт жараёнида демократия тушунчаси шаклан ва мазмунан бойиб, такомиллашиб келган. Бу жараён бугунги кунда ҳам давом этмоқда. Демократия бочқичма-босқич ривожланадиган жараён бўлиб, ҳар бир миллат ва жамият, ҳар бир даврда уни тушуниш, талқин этиш ва амалиётда қўллашда ўзига хос хусусиятлар намоён бўлади. Бу ўзига хослик халқнинг босиб ўтган тарихий йўли, миллий менталитети, анъаналари, амалдаги ижтимоий муносабатларнинг характери каби омиллар билан белгиланади. “Ҳаммани бир қолипга солиб бўлмайди. Худди шунингдек, давлатларни ҳам бир қолипга солиш ва бозор муносабатлирига ўтиш, демократияни барпо этиш нуқтаи назаридан уларга бир хил ёндашувларни қўллаш ярамайди”¹.

8.3.2 – чизма

Демократия ва унинг мезонлари

Умумий маънода демократия деганда, халқнинг манфаатлари йўлида кўпчиликнинг ҳокимияти ва озчиликнинг иродасини ҳурмат қилиш тушунилади. Батафсил таҳлил қилганда эса **демократия** – халқнинг ўз эркинлиги ва мустақиллигига қарашларини ҳам, ўзбошимчалик билан чеклашлар ва шу йўсиндаги ҳаракатлардан ҳимоя қилиш ҳам, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш шаклини ҳам билдиради.

Демократияни
белгиловчи уч
мезон

- Халқнинг қарорлар қабул қилиш жараёнларидан қанчалик хабардорлиги
- Ҳукумат қарорларининг халқ томонидан назорат қилиниши
- Оддий фуқароларнинг давлатни бошқаришда қанчалик иштирок этиши

Демократия – фақат назария ёки сиёсий жараёнгина бўлиб қолмай, шу билан бирга халқнинг турмуш тарзи ва унинг бутун руҳияти, анъаналари, маданияти, руҳиятнинг хусусиятлари ҳамдир. Демократия ғояларини баён қилиш мумкин. Сиёсатда демократияни юқоридан “тушуриш” мумкин. Лекин бу билан демократия сизу бизнинг амалий ҳаётимизга сиғмайди. Демократия жамиятнинг кадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айлонмоғи керак. Бу эса бир зумда бўладиган демократик турмуш тарзининг таркибий қисми бўла олмайди. Бу тайёргарлик кўриш ва демократия тамойилларини ўзлаштиришдан иборат анча узоқ муддатли жараёндир. Баъзи давлатларда бунга эришгунча кўплаб авлодлар ўтган.

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати, - Т.: Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009.-134-бет.

Демократиянинг 2 шакли мавжуд

1. **Вакиллик демократияси**да фуқаролар қонунчилик, ижроия ва бошқа функцияларни бажарувчи орган (депутат)ларни сайлайди. Аммо бу функцияларни амалга оширишда бевосита иштирок этмайди.

2. **Бевосита демократия** шаклида фуқаролар турли масалаларни тўғридан-тўғри ўзлари ҳал қилиш ҳуқуқига эга бўлади. Масалан, референдум, плебесцит (умумхалқ фикри)лар.

Демократиянинг асосий тамойиллари (принциплари):

1. Тенг ҳуқуқлилик.
2. Эркин ва демократик сайловлар.
3. Ҳурфикрлилик.
4. Сиёсий плюрализм.
5. Кўппартиявийлик.
6. Ҳокимиятнинг сайлаб қўйилиши ва халқ олдида ҳисобдорлиги.
7. Озчиликнинг кўпчиликка бўйсунishi.
8. Озчилик фикрининг инобатга олиниши ва ҳ.к.

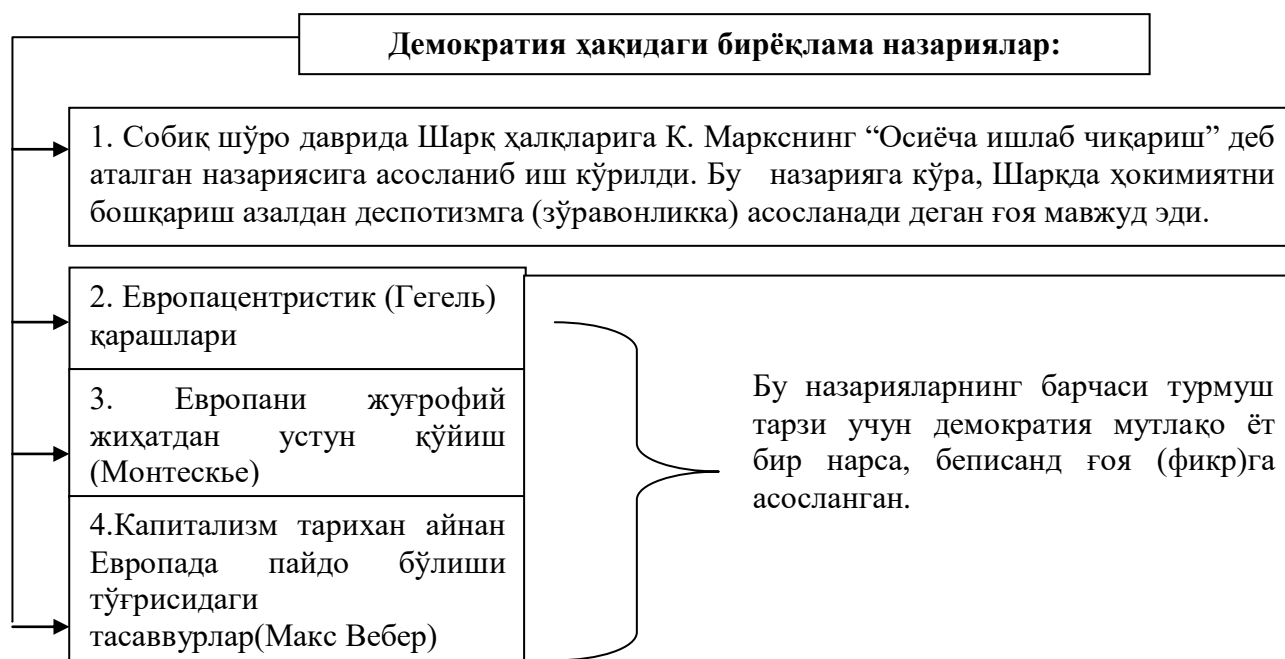
Ҳар бир жамият, давлат ўзи учун мос демократик тараққиёт йўлини танлайди. Ўзбекистон ҳам ўзи учун мақбул демократик тараққиёт йўлини танлаб олди.

Бизга маълумки, собиқ шўролар даврида Шарқ халқларига К.Маркснинг *“Осиёча ишлаб чиқариш услуби”* деб аталган *назариясига* таяниб иш кўрилган эди. Бу назарияга кўра Шарқда ҳокимиятни бошқариш азалдан деспотизмга, яъни зўравонликка асосланади, деган фикрдан иборат бўлган. Европацентристик қарашлар (Гегель), Европани жуғрофий жиҳатдан устун қўйиш (Монтескье), капитализмнинг тарихан айнан Европада пайдо бўлиши тўғрисидаги тасаввурларнинг (Макс Вебер) барчаси турмуш тарзи учун демократия мутлақо ёт бир нарса, деган, беписанд фикрга асосланиш оқибати эди. Бугунги кунда Шарқнинг ҳам ўзига хос давлатчилик анъаналари, бошқарув тизими, идора усуллари, ҳокимият тармоқлари бўлгани, бу борада у Ғарбдан сира ҳам кам эмаслиги барчага аён бўлиб қолди.

Хусусан, Шарқ демократиясининг бир қатор устувор жиҳатлари мавжуд: 1) Ғоявий-фалсафий асосда шаклланган инсонпарварлик (аждодларимизнинг бу борадаги бой маънавий мероси) негизида сиёсий маданият шаклланган. 2) Шарқ фалсафасининг муҳим жиҳатларидан бири – “меъёр” тушунчаси аслида демократик меъёрга асосланган сиёсий маданиятдир. 3) Шарқда одамларнинг ҳокимиятга ва сиёсий муносабатларга: сайлов тизими, давлатчилик, сиёсий ҳаракатлар, жамоатчилик фикри,

оммавий ахборот воситалари – буларнинг барчаси Шарқда ўз хусусиятларига эга. Шарқда жамоатчилик фикри ҳам кенг ривожланган.

8.3.5 – чизма

Хусусан, Шарқ демократиясининг бир қатор устувор жиҳатлари мавжуд: 1) Ғоявий-фалсафий асосда шаклланган инсонпарварлик (аждодларимизнинг бу борадаги бой маънавий мероси) негизида сиёсий маданият шаклланган. 2) Шарқ фалсафасининг муҳим жиҳатларидан бири – “меъёр” тушунчаси аслида демократик меъёрга асосланган сиёсий маданиятдир. 3) Шарқда одамларнинг ҳокимиятга ва сиёсий муносабатларга: сайлов тизими, давлатчилик, сиёсий ҳаракатлар, жамоатчилик фикри, оммавий ахборот воситалари – буларнинг барчаси Шарқда ўз хусусиятларига эга. Шарқда жамоатчилик фикри ҳам кенг ривожланган.

Умуман, демократия қадимдан дунёнинг турли минтақаларида турлича йўналишда ривожланиб борган. Демократиянинг шакллари:

1. Шарқона демократия (ўзида миллий, умум башарий, маҳаллий хусусиятларни бирлаштирган, ўзига хос кўриниш).

2. Сиёсий демократия (жамият сиёсий тизимини халққа яқинлаштириш, сиёсий адолатсизликларнинг олдини олиш).

3. Ижтимоий демократия (бугунги давр демократик ислохотлар жараёнига эътибор) кўринишлари мавжуд бўлиб келган.

Ўзбекистон демократиянинг қайси йўналишларидан бормоқда?

1. **Биринчидан**, шарқона демократик йўлдан. Демократик жамиятни барпо этишнинг **халқаро тамойиллари**, дунё ҳамжамияти эътироф этган қоидалари бор. Булар: 1) фуқаронинг ўз хоҳиш-иродасини эркин ифодалаш ҳуқуқига эгаллиги; 2) озчиликнинг кўпчиликка бўйсунуши; 3) барча

фуқароларнинг миллати, элати, ижтимоий келиб чиқиши ва диний эътиқодидан қатъи назар, тенг ҳуқуқлилиги; 4) давлат ва жамият бошқарувида қонун устуворлиги; 5) сайлов ва сайланиш ҳуқуқи ва бошқалардир. Булар қарийб барча мамлакатлар Конституцияларида белгилаб қўйилган тартиб-қоидалардир. Бироқ, демократияни жорий этишда буларнинг ўзи кифоя қилмайди. Фақат шунинг ўзи аҳоли барча эҳтиёжларини, маънавий-руҳий оламини қамраб ололмайди. Чунки ҳар бир халқнинг ўз турмуш ва тафаккур тарзи, тарихий анъаналари, ҳаётга муносабати ва бошқа жиҳатлари мавжуд. Демак, демократияга ёндашиш усули бор. Президентимиз Шавкат Мирзиёев: «Шарқда демократик жараёнларнинг қадимдан шаклланган ўзига хос ва ўзига мос хусусиятлари бор. Буни асло назардан қочириб бўлмайди. Яъни, Шарқда демократик жараёнлар узвий равишда ва аста-секин (мусулмончилик аста-секин, кофирлик бир пастда) тараққий топади. Бу соҳада инқилобий ўзгаришлар яшашга уринишлар ғоят ноҳуш, ҳатто фожиали натижаларга олиб келади. Инқилобни Ғарб олимлари ҳам «ижтимоий тараққиётнинг ибтидоий ва ёввойи шакли» деб атаганлар. Табиийки, бундай йўл бизга асло тўғри келмайди», деганида демократияни жорий этишнинг юртимизда ўзбекона тамойиллари шаклланаётганини кўрсатади.

2. **Иккинчидан**, демократик жараёнларни четдан нусха олиб кўр-кўрона кўчириш эмас, балки табиий, **тадрижий ўсишини** таъминлаш. Бу дегани Ўзбекистон мустақилликка чиққанидан кейин бир қатор мамлакатлар, жумладан, Туркия, Германия, Англия, Франция ва бошқа мамлакатларнинг демократик тараққиёт йўллари билан танишди, уларда биз учун ибратли ва ўрганишга арзийдиган жиҳатлари бор. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ҳар бир миллат ўз миллий руҳиятидан келиб чиқиб, бу масалага ёндашиши зарур... Одамларнинг тафаккури ва ижтимоий савияси билан демократик ўзгаришлар даражаси ва суръатлари бир-бирига қанчалик мутаносиб бўлишига боғлиқ. Тарихий тажрибанинг кўрсатишича, демократик жараёнларни четдан нусха олиб кўр-кўрона нусха кўчириш асло самара бермайди. Аксинча, бундай йўл чалкаш ва хатарли оқибатларга олиб келиши мумкин”.

3. **Учинчидан**, мамлакат туб аҳолисининг (**жамоатчилик**) руҳиятини ҳисобга олиш лозим бўлади. Ёки хурриятга муносабати ҳам бошқалардан андоза олиш, мамлакат туб аҳолиси руҳиятини ҳисобга олмаслик раҳбарни ҳам, аҳолини ҳам, бутун мамлакатни ҳам боши берк кўчага киритиб қўяди. Ғарб демократиясини Шарқ мамлакатларида кўр-кўрона жорий этиш мумкин эмас. Бунинг аччиқ натижалари 1991-1996 йилларда Тожикистон ва кейинчалик Қирғизистон мисолида яққол намоён бўлди.

4. **Тўртинчидан, жамиятнинг маънавий қиёфасига** боғлиқ, яъни умумий маданий савияси, сиёсий ва ижтимоий фаоллиги, бебаҳо мулк бўлган олий кадриятларига боғлиқ. Одатда якка шахсларнинг руҳий кечинмалари, хатти-ҳарактлари ва феъл-атворларидан умумжамият кайфияти, унинг маънавий қиёфаси шаклланади. Умумхалқ, манфаатларини ҳисобга олиш, унга таянсагина кадриятга айланади, кадриятлар эса - бебаҳо мулк, уларни халқ яратади, халқ баҳолайди, ўзи асраб авайлайди. Демократия худди ана шундай буюк неъмат.

Миллий ғоя, демократия ва миллий давлатчилик. Демократия эркин фуқаролик жамияти бўлиб, унда очиқ мулоқотлар, қонун асосидаги муносабатлар қатъий асосга қўйилиб, у ошкораликни юзага келтиради ва қонун асосида ижтимоий адолат тикланишига эришилади. Инсон ҳуқуқини таъминлаш ва ҳимоя қилиш биринчи даражали аҳамият касб этади.

Бошқача, айтганда, жамият ичидан туриб фаоллашиб, мустаҳкамланиб боради, ўз-ўзини бошқариш сари дадил қадамлар қўйилади. Аммо, бундан демократия шароитида давлатнинг бошқарувчилик, ташкилотчилик роли барҳам топади, деган хулосани чиқармаслик керак. Айрим Ғарб файласуфлари (чунончи, Карл Поппер) ўзининг «**Очиқ жамият ва унинг душманлари**» китобида мустаҳкам миллий давлат демократик тараққиётга тўсқинлик қилади, деган фикрни олға суради. Унинг назарида, давлатнинг кучайиши «очиқ жамият» кишиларининг эркин фаолият кўрсатиши, фикри, иродасини ифодалаш, қобилятини ишга солишга халақит беради, Унинг асосий сабаби давлат ҳукмрон мавқени эгаллаб ҳокимият, мансаб идеаллаштирилади. Натижада давлат раҳбарининг фикри асосий фикр бўлиб, қолган фикрлар бўғилади. Унинг фикрича, бу авторитаризмни юзага келтиради. Демак, чинакам демократияга амал қилмай қолади, дейди. Унинг назарида, шундай қилиб, миллий ғоя ҳам охир-оқибатда миллатчиликка олиб боради ва тоталитаризм хавфини туғдиради. К.Поппер Платон, Аристотель ва айниқса Гегель фалсафий қарашларини танқид қилиб, ҳар бир шахснинг фардий (индивидуал) фикри, интилиши ва дунёқарашини эътиборга олмай, балки муайян қолипдаги ғояларга ҳамманинг бўйсунганини талаб қилиб келганлар.

Одамларни «**Олий ҳақиқат**» тарзида тақдим этиладиган ғоялардан халос этиш керак. Шунда шахс эрки таъминланади, дейди К.Поппер. Бундай фикр билан тўлиқ кўшилиб бўлмайди. Ғояларнинг мутлақлаштирилиши давлатнинг ва давлат раҳбари бўлган якка шахсларнинг мутлақлаштирилишига олиб келади. Натижада, бундай шахслар ўзларини нуқсонлардан холи, танқиддан юқори деб ҳис эта бошлайдилар. Бу эса жамият ва давлат орасида бегоналашувни юзага келтиради. Натижада, тоталитар ғоя ҳукмронлик қилиб, турғунлик юз беради. Маддоҳлар, ахлоқий

нопок одамлар мансабларни эгаллаб, соғлом фикрни бўғадилар. Бундай шароитда иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт тўхтаб қолади.

«Давлатни илоҳийлаштириш куллик ва истибдод хукмрон бўлган даврлардан қолган кишилар саждапарастлигининг энг ёмон кўринишидир», деб ёзади К. Поппер,

Умуман, К. Поппернинг кўпгина фикрлари анча баҳсли. Бироқ демократик тамойилларга амал қиладиган жамиятда бундай илоҳийлаштиришларга ўрин қолмайди. Аммо, шуниси борки, демократия шароитида ҳам давлат ижтимоий-сиёсий институт сифатида сақлаб қолинади ва унинг функциялари тўла амал қилади. Давлатнинг обрў-эътибори, нуфузи баланд бўлиши жамият тараққиёти учун зарур. Кучли, адолатпарвар жамият давлатсиз яшай олмайди. Негаки, **давлат** жамият барқарорлиги, миллат осойишталиги ва иқтисодий тараққиётнинг **бош ислохотчисидир**.

Ҳар бир халқ ўзининг миллий мустақил давлати билан ўзлигини кўрсатади. Халқаро ривожланиш шароитида бошқа мамлакатлар билан рақобат қила олади. Хуллас, **халқ (миллат), мамлакат ва давлат тушунчалари** ажралмас яхлитликдир.

Ўзбекистоннинг мустақил мамлакат сифатида мавжудлиги унинг миллий давлатчилиги тараққиёти билан биргаликда олиб қаралгандагина мазмун-моҳиятга эга бўлади. Ўтиш даврида давлатнинг ислохотчилик роли бениҳоя катта бўлиши табиий жараён. Ўзбекистон давлатининг халқи иродаси ва руҳини ифодалайдиган, унинг бирлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Давлатни шунчаки маъмурий инструмент, бошқарув аппарати, холос деб талқин этиш етарли эмас. Бу таъриф демократия шароитида ҳам миллий бирлик ва халқнинг маънавий яхлитлиги, демак, уюшиб, жипслашиб, ривожланиш йўлига чиқишига халақит беради. Қолаверса, тараққиёт ҳам, демократия ҳам ўз-ўзидан содир бўлмайди. Мамлакат хавфсизлигини, осойишталигини таъминлаш, сиёсий манфаатлар тўқнашувида дадил туриб, миллий манфаатни ҳимоя қилиш давлат зиммасидадир.

Демократия шароитида, албатта, давлат ва унинг таркибий қисми бўлган *ҳокимиятга муносабат ўзгаради*. Чунки ҳокимият жамият назорати остида бўлади. Сайлаш ва сайланиш механизмининг амал қилиши, давлат раҳбарларининг ҳисоб бериб туриши, матбуот эркинлиги, жамоат ташкилотларининг фаоллиги - буларнинг ҳаммаси давлатнинг мутлақ ғояларга берилишига йўл кўймайди. Яъни шахс, жамият ва давлат ўзаро яқинлашиб, бир-бирига ҳисоб бериш кучаяди. Натижада, шахс ва давлат манфаатлари уйғунлашиб боради.

Бундай шароитда *миллий ғоя* демократик кадриятларнинг қалбига сингиши ва эътиқодига айланишига тўсқинлик қилмайди ёки давлатнинг илоҳийлашувига сабаб бўлмайди. Буни қўйидагича излоҳлаш мумкин.

Биринчидан, миллий ғоя - бу ҳар бир шахс ва бутун жамиятга тегишла ғоядир. Миллий ғоя фикр ва мафкуралар хилма-хиллигига асосланади. **Миллий ғоя** - жамият мафкураси, давлат мафкураси эмас;

Иккинчидан, миллий ғоя негизида ватанпарварлик, миллатпарварлик туйғуси ётади. Демак, миллий ғоя ва миллий тараққиёт, юрт ривожини учун умумий характерга эга. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш - пировард мақсадимиз» деган ҳикматли сўзида маъно кўп. Бу жумлада мустақилликнинг абадийлиги, демократик эркинликлар, Ватан равнақи, ҳар бир фуқаро ҳаётининг фаровонлашуви кўзда тутилган.

Учинчидан, миллий ғоя ҳеч нарсани, жумладан, давлатни ҳам, алоҳида шахсларни ҳам илоҳийлаштиришни назарда тутмайди, балки халқнинг энг эзгу ҳис-туйғулари, интилишларини ифодалаб, бунёдкорлик ишларига рағбатлантиради.

Тўртинчидан, миллий ғоя аллақандай тоталитар хусусиятга эга бўлган мафкура эмас, у бирон-бир шахс ишлаб чиққан ва зўрлаб тиқиштираётган ёки тепадан туширилган «ягона ғоя» ҳам эмас. У халқнинг ўз тафаккур меваси бўлиб, миллий-маънавий негизга таянади.

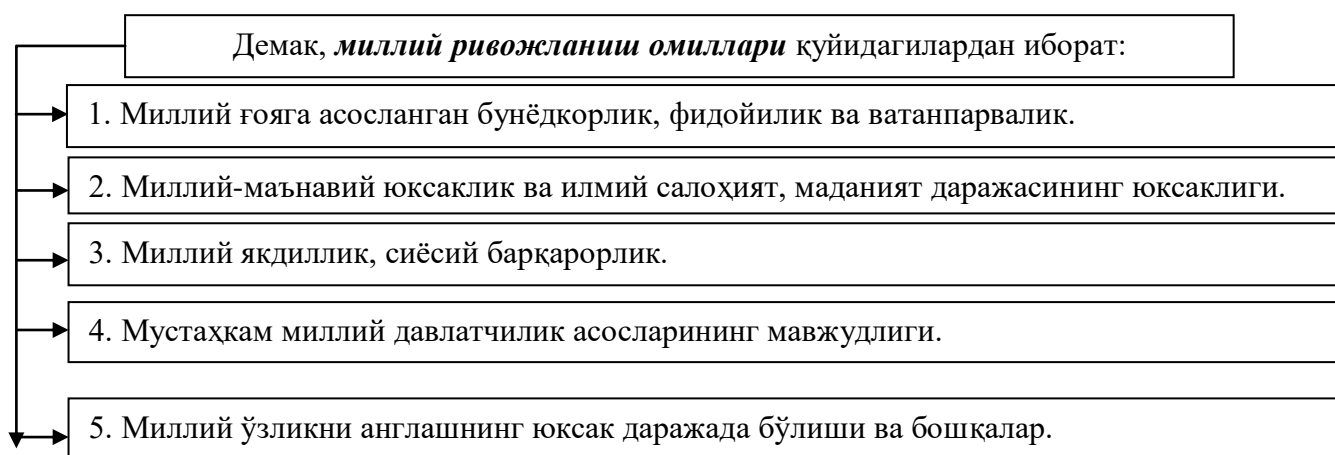
Бешинчидан, миллий ғоя умумбашарий фикрлар, илмий ютуқларни жамлаб сингдиришни ҳам кўзда туттади. Европа мутафаккирларидан бири К.Гельвеций ёзган эди: «Ватанга муҳаббат бугун дунёга муҳаббат билан мувофиқ келади. Илму маърифат нуридан баҳраманд бўлган ҳар бир халқ бу билан ўз қўшниларига зарар етказмайди. Аксинча, давлатлар қанчалик маърифатли бўлсалар, улар ўзаро ғоялар, билимлар алмашишга мойил бўладилар ва оқибатда шу туфайли бутун дунё ақли ортиб бораверади». Шу боис, миллий ғоя мамлакатни яқкалаб қўяди, тараққиётни сусайтиради, дегувчилар хато қиладилар.

Шундай қилиб, **миллий ғоя** - миллий ривожланиш локомотиви. Турган гап, бунда давлатчилик ғояси, давлат ва унинг раҳбарига ҳурмат, миллий давлат салоҳияти билан фахрланиш ҳам муҳим ўрин туттади. «Бу - менинг халқим, бу - менинг «Ватаним», деб фахрланган одам «Бу - менинг давлатим» дея фахрлана олиши ҳам керак. Давлат бир организм сифатида ўзини такомиллаштириб, демократик жамиятни ташкил этувчи куч сифатида ҳар доим миллат равнақига раҳнамо бўлиб туради». Ўзбекистоннинг истиқлол давридаги ривожланиши, ўзига хос тараққиёт йўли буни исботламоқда.

Донишманд Гегель фикрича, «Халқ (миллат)нинг туб мақсади давлат бўлиш ҳамда ўзини шу ҳолатда сақлашдир. Халқ (миллат) давлатсиз ҳеч қандай тарихга эга бўлмайди... Давлат халқ ҳаётининг, яъни санъат, ахлоқ, дин, фаннинг асоси ва уларни атрофига тўплайдиган халқ руҳидир».

Гегель назарида ўзликни англашнинг олий кўриниши ҳам миллий ўзликни англашдир. Чунки токи кишилар ўзларини бир тарих, бир руҳият, бир макон кишилари деб ҳис этмасалар ва шу асосда бирлашмасалар, тарих саҳнасига чиқа олмайдилар, зеро тарихнинг ўзи «миллатлар руҳининг рақобатлашувидир» (Гегель).

8.3.6-чизма

Умуман, миллий ғоя демократия ва миллий давлатчиликнинг негизларини ташкил этади. Демак, шарқона демократия, бу

- 1) Аста-секинлик, тадрижийлик, босқичма-босқичлик.
- 2) Жамоа бўлиб яшаш руҳиятининг устуворлиги.
- 3) Маҳалла бошқарувига эътибор.
- 4) Миллий, диний қадриятлар устуворлиги.
- 5) Туғилган макон ва она юртга эҳтиром.
- 6) Аждодлар хотирасига садоқат.
- 7) Катталарга ҳурмат, ёшларга иззат.
- 8) Вазминлик, сабр-тоқат, андишалик.
- 9) Аёл зотига ҳурмат.
- 10) Инсоний муомалада мулозамат ва ҳоказо.

8.4. Ижтимоий ҳамкорлик, Ватан равнақи ва юрт тинчлиги– миллий истиқлол мафқурасининг асосий ғоялари

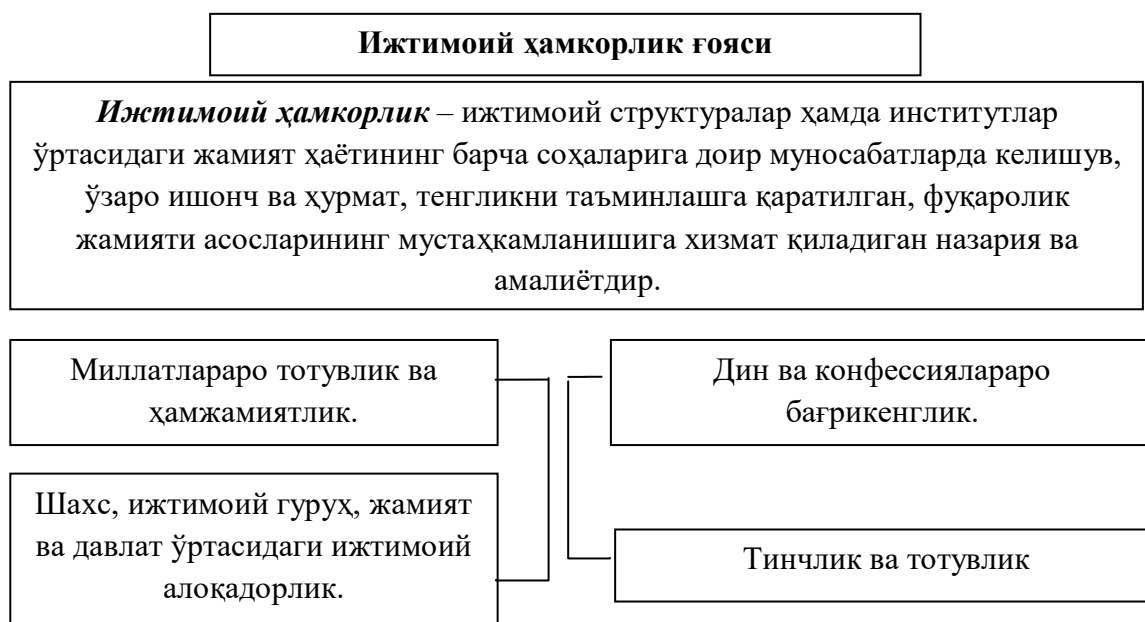
Ижтимоий ҳамкорлик, Ватан равнақи ва юрт тинчлиги тушунчалари бевосита 1) ҳамкорлик; 2) ташқи сиёсат принциплари; 3) муҳофаа доктринаси; 4) ташқи сиёсий фаолият; 5) ядросиз худуд мақоми тушунчалари билан бевосита боғлиқдир.

1. Ҳамкорлик – турли миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги маънан бирлашувини ифодалайди. Ҳамкорликнинг мустаҳкам ўрин эгаллаши дунёда, мамлакатимизда ташкилот ва ижтимоий қатламлар, турли институтлар ўртасида ўзаро келишувга асосланган алоқаларни таъминлаш зарурати билан изоҳланади...

Ижтимоий ҳамкорлик – турли миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ҳамда гуруҳларнинг умумий мақсад йўлида биргаликда, бир ёқадан бош чиқариб фаолият олиб бориши, уларнинг ўзаро ҳамкорлигини ифода этадиган атама.

Ижтимоий ҳамкорлик ва барқарорлик, юксак тараққиётни таъминлашнинг муҳим омилidir. Ижтимоий ҳамкорлик бўлмаган жамиятда бошбошдоқлик, турли миллат ва элат вакиллари ўртасида ишончсизлик ортиб, қарама-қаршилик ва зиддиятлар кучайиши, бу эса охир–оқибатда оғир инқирозга олиб келиши мумкин.

8.4.1–чизма

Ижтимоий ҳамкорлик ғоясини амалга ошириш йўлида ғов бўладиган энг хатарли тўсиқлар ақидапарастлик, терроризм, айирмачилик, маҳаллийчилик, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай зарарли ғоялар таъсирига тушиб қолган жамият табиий равишда ҳалокатга юз тутади. Бунда узоқ ва яқин тарихдан мисоллар келтириш мумкин.

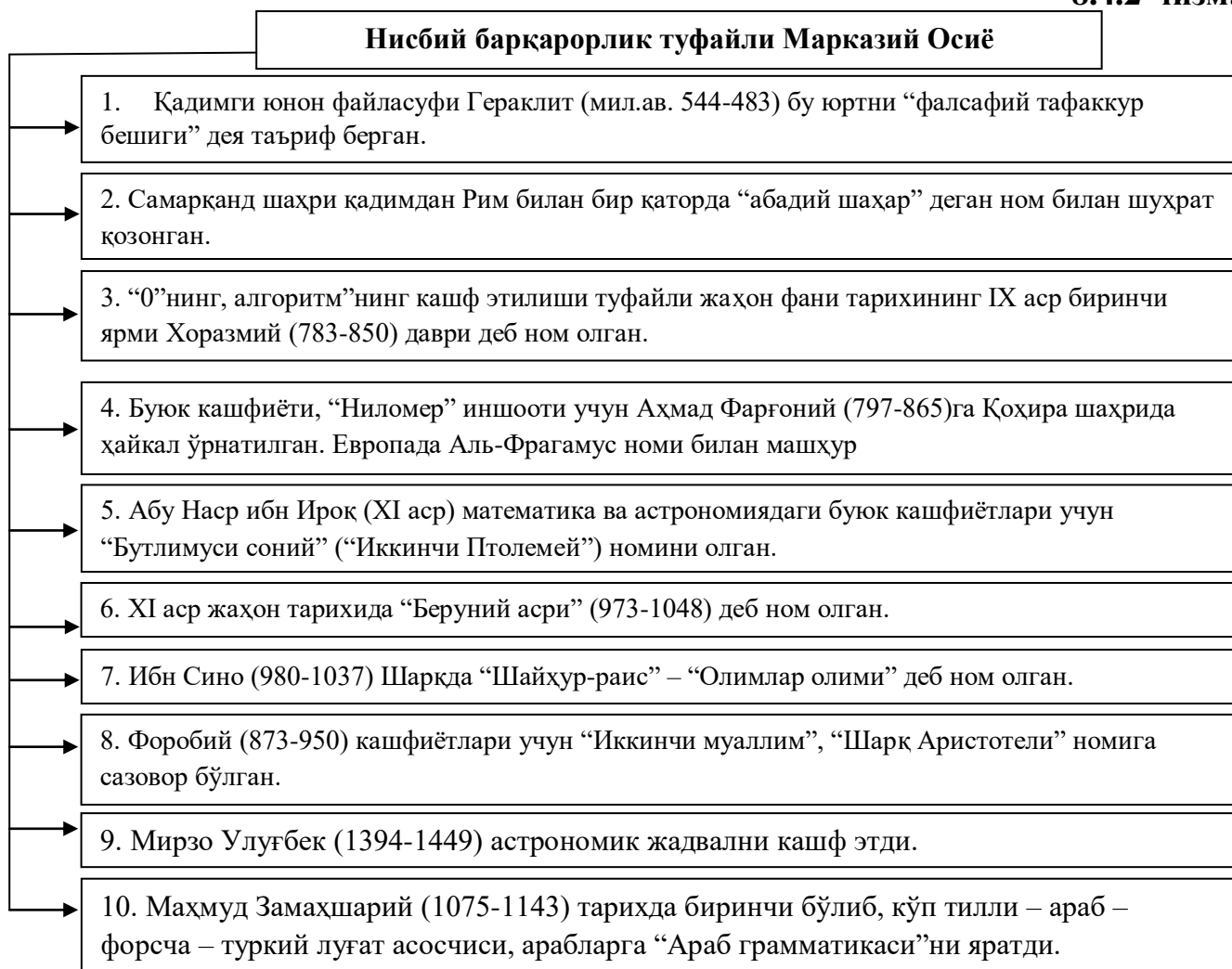
Мафкуравий қарашлар кучайиб бораётган бугунги кунда фуқароларимиз ўртасида ижтимоий ҳамкорликни кучайтириш долзарб аҳамият касб этади.

Ижтимоий ҳамкорлик масаласи биз учун янги тушунча бўлмай, ўзининг тарихий илдизларига эга. Маълумки, Ўзбекистон диёрида қадимдан турли цивилизация вакиллари, маданий қатламлар, хилма-хил эътиқод ва дунёқарашлар ёнма-ён яшаб, ижтимоий ҳамкорлик асосида ривожланиб келган.

“Бу замин Шарқ ва Ғарбнинг, Шимол ва Жанубнинг, қадим ўтмиши ва буюк келажакнинг туташган жойи, Марказий Осиёнинг юраги, инсоният тафаккури, фан ва маданиятини энг кўҳна ўчоқларидан биридир”.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 10 ноябрда Самарқандда “Марказий Осиёда ўзаро дўстлик ва ҳамкорликни таъминлаш барқарор ривожланиш кафолатидир” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқида зеро “БМТ, МДХ, ШХТ, ЕХКТ ва бошқа нуфузли халқаро ҳамда минтақавий тузилмалар механизмлари доирасида ўзаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш зарур”¹. “Мовий гумбазлари миллионлаб сайёҳлар ўзига мафтун этадиган Самарқанднинг Рим билан бир қаторда “абдий шаҳар” деган ном билан дунёда шуҳрат қозонгани..., маданият ва таълим-тарбия, тиббиёт, адабиёт, санъат ва архитектура соҳаларидаги беқиёс юксалиш, илмий мактабларнинг вужудга келиши, янги-янги истеъдодли авлодлар тўлқинининг пайдо бўлиши ва вояга етиши – буларнинг барчаси... авваламбор, нисбий барқарорликнинг таъминланиши билан бевосита боғлиқ бўлган”.

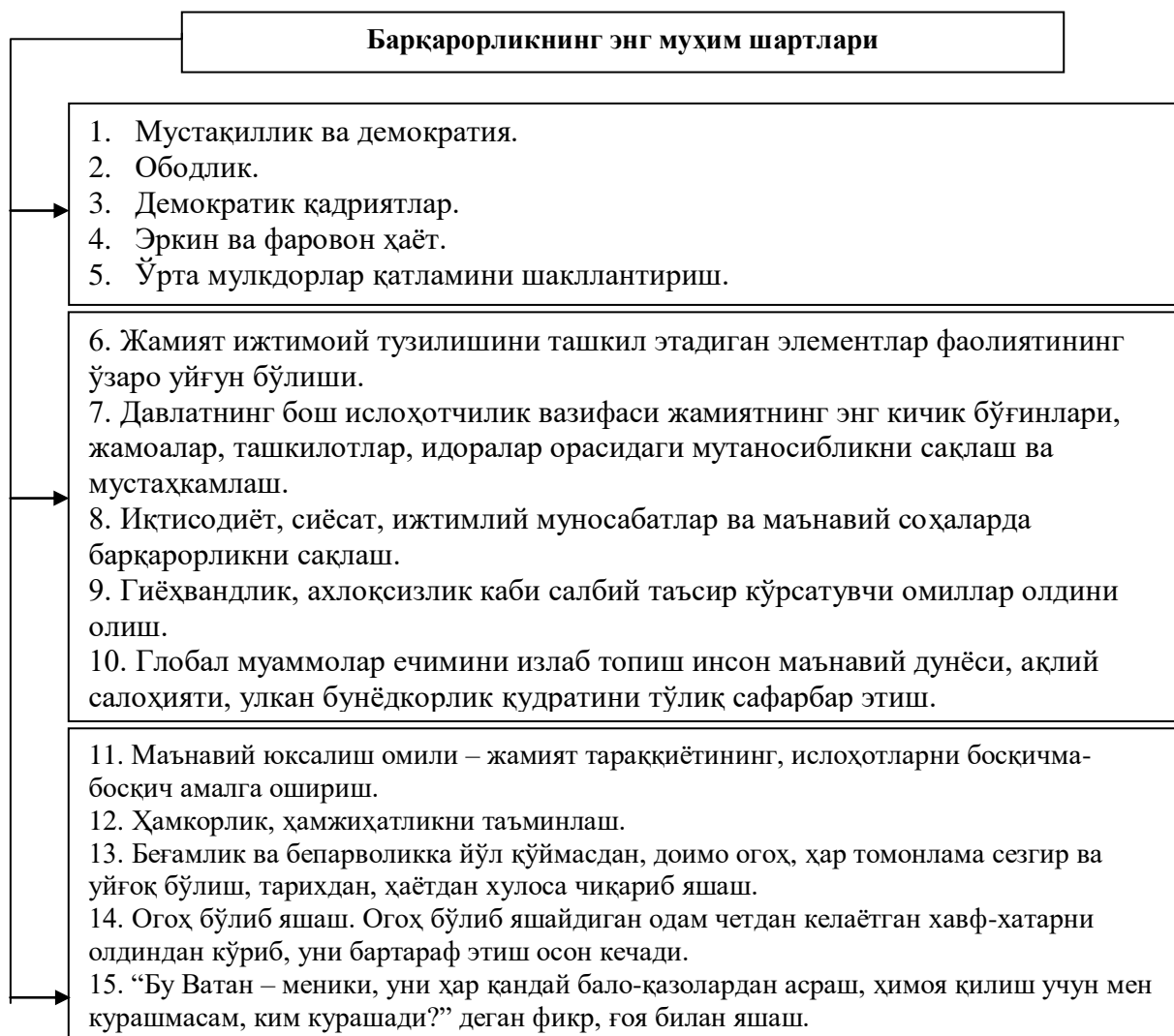
8.4.2-чизма

¹ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Т.2-Т.: “Ўзбекистон”, 2018.-269-бет.

Барқарорлик (ижтимоий, маънавий) - жамиятда ҳукм сураётган тинч-тотувлик, бирдамликни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлашга асосланган тинч – шарт-шароитнинг мавжудлиги; Ижтимоий қатламлар, гуруҳ ва сиёсий партиялар ўртасидаги ҳамжиҳатлик; жамоат ташкилотлари, фуқаролар ўртасидаги мустақил ҳамкорлик қарор топганини англатувчи тушунча.

8.4.3-чизма

Президентимиз 2019 йил 8 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 28 йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтқасиш тўғрисида”ги табриги ва Қарори мазмун-моҳиятини англаган киши қатор методологик хулосаларни ва ўта муҳим ҳаётий вазифаларни англаб олади. Жумладан:

1) Бугун биз бошимиздан кечираётган ўта таҳликали ва қалтис замонда, ён-атрофимизда турли хавф-хатарлар кучайиб бораётган бир шароит юзага келди.

2) Турли ғоя ва манфаатлар кураши тобора кучайиб, ёлғонни рост, ростни ёлғон, деб кўрсатишга уринишлар бўлмоқда.

3) Ахборот-коммуникация воситалари узоқни кўзлайдиган манфаатларга хизмат қилишга мажбур этилмоқда.

4) Ғаразли мақсадлар йўлида одамлар, миллатлар бир-бирига қарши қўйилмоқда.

5) Уларни ҳаётдан норози бўлишга даъват қилиш учун турли сохта маълумотлар тарқатилаётир.

6) Ўзгаларни писанд қилмай, кучи етадиган давлатларга пўписа ва зўравонлик, ҳеч ким билан ҳисоблашмасдан, куч ишлатиш ҳоллари рўй бераётир.

7) Ён-атрофимизда ўзини оқламаган ва умрини ўтаб бўлган эски тизим ва мафкураларни қўмсашга бўлган уринишлар тобора тарқалиб, кучайиб бораётир.

8) Бундай вазиятда ҳар бир киши оқни қорадан, ҳақиқатни уйдирма гапдан ажрата олиши учун ўзининг мустақил дунёқараши ва фикрига эга бўлиши керак.

9) Бундай кучларнинг қармоғига тушиб қолмаслик учун халқимиз, айниқса, ёшларимизнинг кўзини кенг очиб бериш, уларни иродаси мустаҳкам, иймони бақувват инсонлар этиб тарбиялаш зарур.

Бунга эса ҳар бир мураббий, тарғиботчи, ношир, журналист, ота-она, маҳалла маслаҳатчиси, камолот фаолининг мустаҳкам мафкуравий иммунитетини, профессионал маҳоратини, гражданлик позициясини таянч бўлсин.

Демак, ҳар биримиз ўз уйимизда, кўча-кўйда, ҳар куни «Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат» билан курашишга шай турмоғимиз, тинчлик учун курашмоғимиз керак бўлади. Чунки бугун Ватан, тинчлик фақат қурол билан эмас, балки оташин сўз, репортаж, мураббийнинг самарали дарси, тарғиботчининг таъсирчан тадбирлари, ота-оналарнинг оилаларда фарзандларига айтаётган самимий ва доно ўғитлари билан ҳам ҳимоя қилинадиган замон. У барчамиздан бугун кечагидан, эртага бугунгидан кўра зийракроқ, хушёрроқ бўлишимизни талаб қилмоқда.

Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига йўллаган табригида (2018 йил 29 июнь) бугунги куннинг биз билган ва билмаган мураккабликлари яққол очиб, тушунтириб берилди. Президент Қароридан ҳам бу масалага алоҳида урғу берилиб, *Бугун биз бошимиздан кечираётган ўта таҳликали ва қалтис замонда, ён – атрофимизда турли хавф-хатарлар кучайиб бораётган бир шароитда энг катта ва бебаҳо бойлигимиз бўлган тинчлик-осойишталикни кўз қорачигидек сақлаш, миллатлар ва фуқаролар ўртасидаги дўстлик ва ҳамжиҳатлик, ўзаро ҳурмат ва меҳр-оқибат муҳитини янада мустаҳкамлаш, доимо хушёр ва огох, бўлиб, тинчлик учун курашиб яшаш ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини алоҳида уқтирилди.*

Маънавий ахборот воситалари сўзда эмас, амалда “тўртинчи ҳокимият” даражасига кўтарилиши зарур. Бу – замон талаби, ислохотларимиз талаби” (Мирзиёев Ш.М. Асарлар – 2 том, 485-486-бетлар).

Ўзбекистон 1992 йил 2 мартда БМТга қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан ва БМТ раҳномалигида 1995 йили Тошкентда Марказий Осиё минтақавий хавфсизлик муаммоларига бағишланган халқаро семинар бўлиб ўтди. “Ўзбекистон, – деган эди Ислон Каримов, – миллий манфаатларига мос келадиган, кўп томонлама фаол ташқи сиёсатни амалга ошириш – давлатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини яхшилашнинг зарур шarti ва ғоят муҳим воситасидир”. Ўзбекистон Президентининг асосли мулоҳазалари билан 1993 йил февраль ойида Тошкентда БМТ ваколатхонаси очилди.

Мустақилликнинг дастлабки босқичида Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг стратегияси, тамойиллари ва устувор йўналишлари ишлаб чиқилиши натижасида, бугунги кунда унинг мустақиллигини дунёнинг 182 та мамлакати тан олди, 133 та давлат билан дипломатик, сиёсий, илмий-техникавий ва маданий алоқалар ўрнатилган. Тошкентда хорижий давлатларнинг 45 та элчихонаси, 4 та фахрий консулхонаси, 2 та савдо ваколатхонаси, 7 та халқаро ташкилот бўлими фаолият кўрсатмоқда. 88 та хорижий ваколатхона, 24 та ҳукуматлараро ва 13 та ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар, хорижий мамлакатларнинг сармоялари иштироқи билан 3000 дан ортиқ кўшма корхоналар иш юритмоқда. Жаҳондаги 80 дан ортиқ хорижий банклар Ўзбекистон билан ўзаро муносабатлар ўрнатди. Хорижий мамлакатларда эса Ўзбекистоннинг 43 та элчихонаси ва консуллик муассасалари ишлаб турибди. Жаҳоннинг энг обрўли ташкилотлари, яъни БМТ, ЕХХТ, Европа Иттифоқида Ўзбекистон Республикасининг ваколатхоналари очилди¹.

Ўзбекистон Республикаси истиқлол туфайли ташқи сиёсатини мустақил равишда амалга ошириши учун кенг имкониятлар очилди. Мамлакат манфаатларига мос келадиган, унинг жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътиборини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган ташқи сиёсат йўналишларини ишлаб чиқиш долзарб вазифага айланди.

“Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган кўп томонлама фаол ташқи сиёсатини амалга ошириш – давлатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини

¹ Ягонасан, муқаддас Ватаним, севги ва садоқатим сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним! Ўзбекистоннинг 23 йиллик мустақил тараққиёт йўли... Услубий қўлланма. –Т.: Маънавият, 2014. – 146-б; Даракчи, 2015 йил 6 август.

яхшилашнинг зарур шarti ва ғоят муҳим воситасидир”,¹ –Истиклолнинг илк йилларидан бошлаб ташқи алоқалар муассасалари томонидан хорижий давлатлар билан халқаро алоқаларнинг тан олинган қоида ва нормалари асосида республиканинг дипломатик фаолияти турли йўналишларда олиб борилмоқда.

Бу, **биринчидан**, сиёсий муносабат ва иқтисодий алоқалар; **иккинчидан**, илмий-техникавий алоқалар; **учинчидан**, маданий алоқалар, туризм, спорт ва бошқа соҳалардаги халқаро алоқалардир.

Республика ташқи сиёсатига тинчлик, барқарорлик ва ҳамкорлик йўли асос қилиб олинди.

2. Ташқи сиёсат принциплари

БМТ Уставида ва Халқаро ҳуқуқ принциплари бўйича декларацияда 7 та асосий принцип қайд этилган.

- 1) Куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик.
- 2) Зиддиятларни тинч йўл билан бартараф этиш.
- 3) Аралашмаслик.
- 4) Халқларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва ўз ҳуқуқларини ўзлари белгилаши.
- 5) Ҳамкорлик.
- 6) Давлатларнинг суверен тенглиги.
- 7) Халқаро ҳуқуқ бўйича мажбуриятларни виждонан бажариш.

Булар ЕХХТнинг 1975 йилдаги Якуний актида рўйхатга олиниб, 3 та принцип билан тўлдирилди:

- 1) Чегараларнинг дахлсизлиги.
- 2) Ҳудудий яхлитлик.
- 3) Инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш принциплари.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида (2017 йил 28 декабрь).

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб берилган устувор вазифалар ҳақида тўхталди.

1) Давлатимиз ташқи сиёсатининг маъно-мазмуни ва мақсади битта, у ҳам бўлса, Ўзбекистон манфаати ва яна бир бор Ўзбекистон манфаатидир.

2) Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни сақлаш. Албатта бунда минтақада стратегик мавҳумлик сақланиб қолаётганлигини ҳам тан олиш керак.

3) “Қўшнинг тинч – сен тинч” ҳаётий нақлига риоя этиш.

4) БМТ доирасида ҳамкорликни ривожлантириш. Шунингдек, ЕХХТ, Европа Иттифоқи, НАТО, АҚШ, Россия, Япония, Хитой, Германия, Франция ва бошқа давлатлар билан демократик тамойиллар асосида алоқаларни ривожлантириш.

5) Халқаро терроризм ва радикализмга қарши курашда бирдамликни таъминлаш ва ҳ.к.

Ўзбекистоннинг тинчликсевар ташқи сиёсати: Ўзбекистон

¹ Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т: Ўзбекистон, 1996 –50-бет.

Республикаси Конституцияси 4-боб, 17-моддасида Ўзбекистон Республикасининг халқаро муносабатлардаги ташқи сиёсатининг **хуқуқий (5 та) принциплари** ишлаб чиқилди ва асослаб берилди:

- 1) Давлатларнинг суверенитети, тенглиги.
- 2) Куч ишлатмаслик ёки таҳдид қилмаслик.
- 3) Чегараларнинг дахлсизлиги.
- 4) Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш.
- 5) Бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик.

Бу принциплар Ўзбекистоннинг манфаатдорлик тамойиллари билан уйғунлаштирилди. Ислом Каримов “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли” асарида Ўзбекистон ташқи сиёсатини амалга оширишнинг 6 та амалий принципларини ишлаб чиқди, улар:

- 1) Миллий давлат манфаатлари устун бўлган ҳолда ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш.
- 2) Умумбашарий қадриятлар устуворлиги, халқаро майдонда тинчлик ва хавфсизликни мустақамлаш, можароларни тинч йўл билан ҳал этиш.
- 3) Тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлилик, бошқа мамлакатлар ички ишларига аралашмаслик, тенглар орасида тенг бўлиш.
- 4) Мафкуравий қарашлардан қатъий назар очик-ойдинлик, барча давлатлар билан кенг алоқани ўрнатиш.
- 5) Ички миллий қонунлардан халқаро ҳуқуқ нормаларининг устуворлигини тан олиш.
- 6) Ҳам икки томонлама ҳам кўп томонлама ташқи алоқаларни ўрнатиш, халқаро ҳамкорликни кучайтириш.

1995 йил 30 августда “Ўзбекистон Республика Ҳарбий доктринаси тўғрисида” Олий Мажлис қарори қабул қилинди.

1996 йил 26 декабрда “Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди.

2000 йил 3 февралда Минтақадаги ҳарбий-сиёсий вазиятдан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа доктринаси қабул қилинди.

2012 йил 10 сентябрда “Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти концепцияси” Қонуни қабул қилинди ва шу кундан бошлаб кучга кирди. “Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа доктринаси тўғрисида”ги қонуни. 2018 й. 9 январда қабул қилинди.

3. Мудофаа доктринаси

Аввало, Ўзбекистон Республикасининг Ҳарбий (Мудофаа) доктринаси 3 қисмдан иборат:

I. Умумий қоидалар. Ҳарбий доктрина Ўзбекистон Республикаси мудофаа сиёсатининг негизини ташкил этади ва миллий хавфсизлик концепциясининг таркибий қисми бўлиб, ташқи сиёсат, давлатлараро

муносабат масалаларига, уруш ва тинчлик муаммоларига янгича ёндашувларга асосланади. Ўзбекистон Республикаси мустақил давлат ва халқаро муносабатларнинг субъекти сифатида ўз мудофаа сиёсатини барча мамлакатларнинг тинч-тотув яшаши, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, уларнинг мустақиллигини, чегаралар бузилмаслиги ва ўзгармаслигини ҳурмат қилиш принципларига асосланади.

II. Доктринанинг сиёсий жиҳатлари.

Ўзбекистон Республикасининг урушга муносабати. Бунда ташқи сиёсатнинг асосий вазифаси: халқаро ва давлатлараро муаммоларни уруш йўли билан ҳал этишга қарши, ҳарбий можароларни дипломатия воситасида бартараф қилиш, зиддиятли ҳолатларга барҳам бериш, енгишга куч-ғайрат сарфлаш. Доктринанинг сиёсий жиҳати тинчлик учун кураш.

Урушнинг ва уруш хавфининг олдини олиш - бош стратегик йўналиш. Урушлар ва ҳарбий можароларнинг олдини олиш, ҳарбий блокларга кирмаслик. Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларини бошқа давлатга қарши ишга солмайди, ҳеч кимга таҳдид қилмайди. “Ядро қуролисиз яшайди”. Умумий хавфсизликни сақлашда БМТ ва бошқа халқаро ташкилотлар родини оширади. Марказий Осиё минтақавий хавфсизлигини таъминлайди, тизимни яратади. Фақат тинчлик учун кураш олиб боради. Одам руҳиятига ҳалокатли таъсир этувчи воситаларни ишлаб чиқишни таъқиқайди. Ҳарбий соҳадаги алоқаларни кенгайтиради. Миллий ва диний муросасизликка йўл қўймайди. Фундаментализм, экстремизм, террорчиликнинг кучайиш тенденциясига йўл қўймайди. Тинчликни сақлашдаги мажбуриятларга амал қилади ва х-к.

III. Доктринанинг ҳарбий-ташкилий жиҳатлари.

Марказий Осиё минтақасининг ўзига хос хусусиятлари. Бунда шу минтақада хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш учун қатъий ва изчил ҳаракат қилади. Хавфсизликни таъминлаб боради. Урушларнинг олдини олади.

1. Биринчи бўлиб бошқа давлатларга уруш очмайди.
2. Ҳарбий харажатларни оширмайди.
3. Ҳар қандай блокларга қўшилмаслик.

Ҳарбий хавфнинг потенциал манбалари. Жаҳон турли минтақаларида қуролли гуруҳлар юқори даражада жамланган ва ҳоказо.

Хозирги замон урушларининг хусусияти ва оқибатлари. Ядро уруши инсоният учун ҳалокат манбаи. Инсониятни вайрон қилувчи қуролларнинг ишлаб чиқарилишига қарши, тажовузкорлик сиёсатини қоралайди ва ҳоказо.

Бош ҳарбий-стратегик вазифалар. Тинчлик даврида давлат мудофаа қобилиятини ривожлантиради. Уруш чиққан тақдирда ўз кучлари билан тегишли шартномалар орқали ҳаракат қилади.

Қуролли Кучлар қурилиши ва уларни стратегик қўллаш принциплари.

Қуролли кучлардан фойдаланиш шартлари

Республика иқтисодиётини, ҳудудини ва аҳолисини мудофаага тайёрлаш Мудофаа (ҳарбий) доктринанинг ҳуқуқий асослари.

Ташқи сиёсий фаолиятнинг асосий тамойиллари Ўзбекистон конституцияси ва қонунларида ҳамда 2012 йил 10 сентябрда кучга кирган мамлакатнинг ташқи сиёсий фаолияти Концепциясида ифода этилган. Улар муҳим ташқи сиёсий қарорларни қабул қилишда асос сифатида хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг бош тамойили мамлакат суверенитетини ҳимоя қилиш ва таъминлашдан иборатдир.

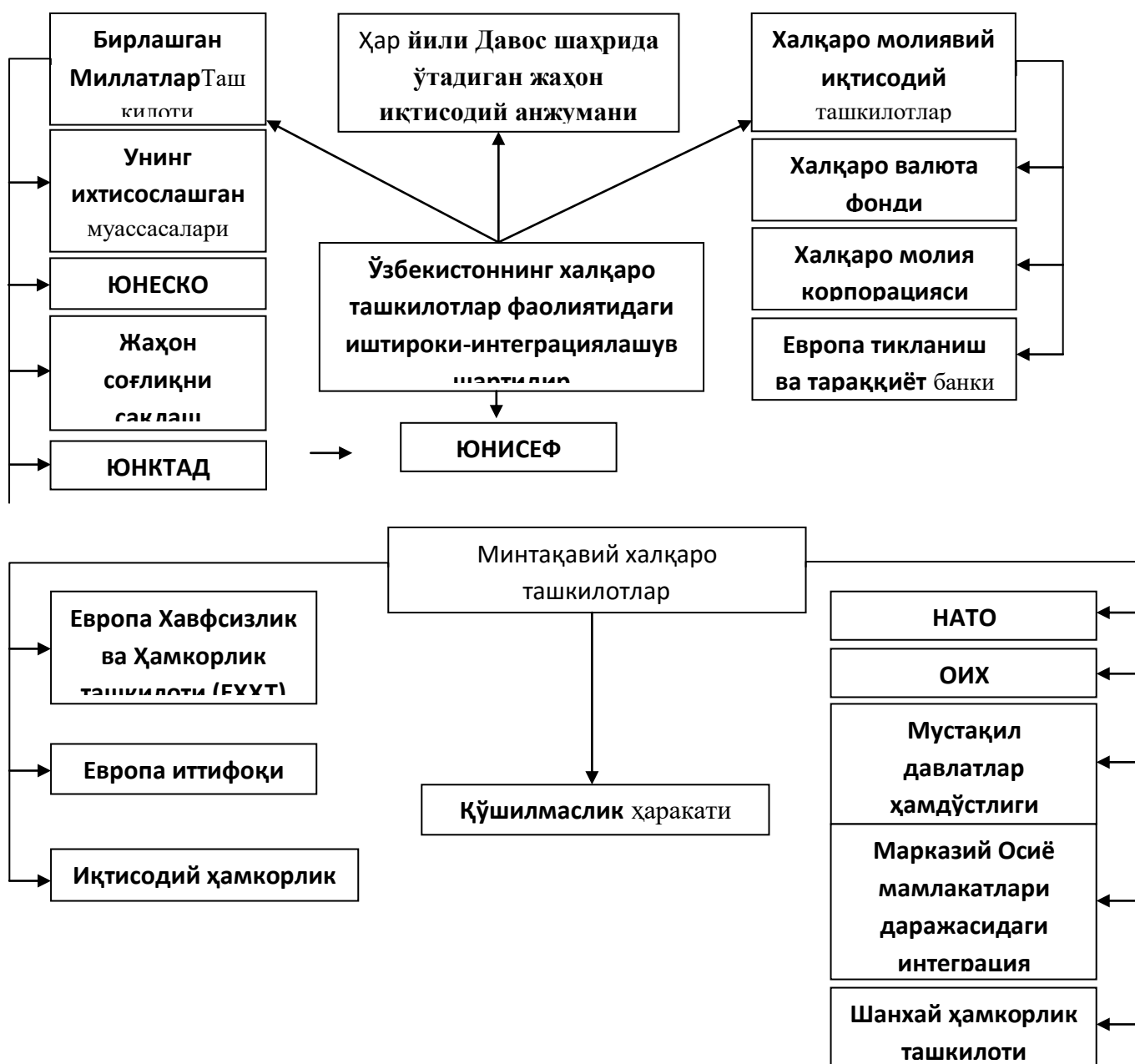
Мамлакат суверенитети – миллий мафкура ва миллий манфаатларга таянган ҳолда ташқи ва ички сиёсат соҳасида қабул қилинаётган қарорлар асосини ташкил этувчи етакчи тамойил сифатида намоён бўлади. Бинобарин, суверенитет олий кадрият, миллий давлатчиликнинг асоси сифатида либерал-демократик жамият талаблари орқали англанади, талқин этилади, шу билан бирга, суверенитет халқаро муносабатлардаги интеграцион жараёнлар иштирок этмасликка, алоҳидалик (изоляция) сиёсатини амалга ошириш, халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган тамойил ва меъёрларини бажаришдан бош тортиш, умумдунёвий ва минтақавий нуқтаи назардан хавфсизлик, барқарорлик ва фаровонлик манфаатларини инкор этишга асос бўла олмайди.

4. Суверенитет устуворлиги тамойили миллий манфаатлар устуворлигига таянган ҳолда халқаро ҳуқуқ меъёрларига амал қилишга масъулият билан ёндашув; жаҳон ҳамжамиятига очиқлик; бошқа мамлакатлар ички ишларига аралашмаслик; миллий давлатчиликни шакллантириш, ҳуқуқий давлат ҳамда фуқаролик жамиятини барпо этишда ўзига хос ва ўзига мос йўлни танлаш ҳуқуқини англатади. Мустақил тараққиёт йўлидан бораётган республика учун бу, айниқса, муҳим аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан Шавкат Мирзиёев масаланинг ана шу жиҳатига тўхталиб, «Ўзининг халқаро обрў-этиборини қозониш ва мустаҳкамлаш, халқаро ҳуқуқининг тенг ҳуқуқли субъект сифатида ўзини қарор топтириш учун кўп ишларни қилиш, баъзан эса умуман бошидан бошлашга ҳам туғри келади, - деб таъкидлайди. Ташқи сиёсий фаолият концепцияси “Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти концепцияси” (2012 йил 10 сент.) нинг асосий мазмуни Ўзбекистон Конституциясига ва амалий қонунчилигига, “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси”га, халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган норма ва принципларига, жумладан, БМТ Устави ва бошқа

тегишли халқаро ҳужжатларга асосланади. Мазкур ҳужжат “Умумий қоидалар” ва 4 та қуйидаги боблардан иборат:

1. Ҳозирги халқаро муносабатлар тизимидаги ўзгаришларни Ўзбекистон Республикаси манфаатлари нуқтаи назаридан баҳолаш.
2. Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий мақсади, принциплари ва вазифалари.
3. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг устувор йўналишлари.
4. Ўзбекистон ташқи сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш механизмлари.

8.4.4-чизма

“Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсий фаолияти концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қонун (2012) мамлакатимиз ташқи сиёсатида бош қадрият ва тамоил бўлган ўзининг узоқ муддатли қуйидаги миллий манфаат ва

принципларини кўзлайди:

- 1) Турли ҳарбий сиёсий блок ва альянслардан узоқ бўлиш.
- 2) Ўзининг суверенитети ва ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилиш бўйича қатъий позицияга эга бўлиш.
- 3) Ўз ҳудудида хорижий давлатларнинг ҳарбий базалари жойлаштирилишига йўл қўймаслик.
- 4) Очик, изчил ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш, мафкуравий қарашларга тобе бўлмаслик.

Ўзбекистон Республикаси ташқи дипломатик алоқаларда амалга оширилаётган демократик сиёсатининг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

- 1) мафкуравий қарашлардан қатъи назар, ҳамкорлик учун очик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик;
- 2) давлатларнинг суверен тенглиги ва чегаралар дахлсизлигини ҳурмат қилиш;
- 3) низоларни тинч йўл билан ҳал этиш;
- 4) куч ишлатмаслик ва куч билан таҳдид қилмаслик;
- 5) инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳурматлаш;
- 6) ички миллий қонунлар ва ҳуқуқий нормалардан халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоидалари ва нормаларининг устуворлиги;
- 7) тажовузкор ҳарбий блоклар ва уюшмаларга кирмаслик;
- 8) давлатлараро алоқаларда тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлик устунлиги;
- 9) ташқи алоқаларни ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама келишувлар асосида ривожлантириш, бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмаслик ва бошқалар. Бу тамойилларга давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик каби халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоидалари асос қилиб олинди.

Афғонистонда вазиятнинг барқарорлашувига ва бардавом тинчлик ўрнатишига эришмасдан туриб, халқаро коалиция кучларининг 2014 йили олиб чиқиб кетилиши минтақада олдиндан кўра билиш қийин бўлган оқибатларга олиб келиши мумкинлиги қайд этилган. Қонунда (2018) Ўзбекистоннинг қўшни Афғонистонга нисбатан тутган позицияси аниқ белгилаб берилгани характерлидир. Ушбу ҳужжатда қуйидаги муҳим қарашлар таъкидланади:

- 1) Ўзбекистон Афғонистонда узоқ муддатли барқарорлик, тинчлик ва осойишталик тарафдоридир;
- 2) Биз ушбу мамлакат билан ўз муносабатларимизни тарихий тажриба,

анъанавий дўстона ва яхши кўшничилик алоқаларига таяниб, ички ишларга аралашмаслик тамойилига амалқилган ҳолда олиб борамиз;

3) Ўзбекистон Афғанистон билан ўз муносабатларини икки томонлама асосда, ҳар иккала давлатнинг миллий манфаатлари ҳамда халқаро **ҳуқуқнинг** умумэътироф этилган нормаларига мос шаклда, афғон халқи ўз мамлакати учун танлаган йўлни ҳурмат қилган ҳолда қуради.

Концепцияда **Яқин ва Ўрта Шарқ** минтақаларида юз бераётган кескин ўзгаришлар ҳам эътибордан четда қолмаган. Ўзбекистон бу минтақалардаги давлатлар билан анъанавий тарихий-маданий алоқалар ҳамда дунёнинг бу қисмида рўй бераётган турли ўзгаришларнинг келгусидаги хусусиятларини инобатга олган ҳолда ўзаро манфаатли муносабатларни ҳар томонлама мустаҳкамлаш ва ривожлантиришни давом эттириши таъкидланган. Шунингдек, мамлакатимиз ташқи сиёсати ва дипломатиясининг мазкур ҳужжатда белгилаб қуйилган бошқа муҳим жиҳатларини таъкидлаб ўтиш мақсадга мувофиқ:

Биринчидан, Ўзбекистон халқаро муносабатлар тизимининг тўлақонли субъекти сифатида фаол ва изчил ташқи сиёсат стратегиясини олиб боради. Бунда миллий манфаатларни собитқадамлик билан илгари суриш, давлат мустақиллиги ва суверенитетини янада мустаҳкамлаш, мамлакатимизда амалга оширилаётган модернизация жараёнлари учун қулай ташқи муҳитни шакллантириш каби мақсад ва вазифалар устувор аҳамият касб этади.

Иккинчидан, Ўзбекистон дунёдаги етакчи давлатлар билан стратегик шерикчилик муносабатларининг мувозанатли ва кўп қиррали тизимини шакллантиришни давом эттириб, минтақада геосиёсий мувозанатни сақлаш, сиёсий, иқтисодий, савдо-сотик, транспорт ва бошқа соҳалардаги халқаро алоқаларни кенг диверсификация қилиш йўлидан боради.

Учинчидан, мамлакатимизнинг халқаро ташкилотлар билан бўлган алоқаларига ҳам алоҳида урғу берилган. Бу борада, авваламбор, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва унинг ихтисослашган тузилмалари билан ҳамкорлик устувор аҳамиятга эга экани баён қилинган. Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва бошқа қатор халқаро институтлар билан алоқалар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон халқаро ва минтақавий ташкилотлар доирасида қарорлар қабул қилиш жараёнида консенсус принципи бунда ўзаро ишонч, тенглик ва бир-бирининг манфаатларини ҳурмат қилиш қоидаларига қатъий риоя этиш тарафдори эканлиги қайд қилинган.

Тўртинчидан, Ўзбекистон тинчликсевар сиёсат юритади ва ҳарбий-сиёсий блокларда иштирок этмайди. Ҳар қандай давлатлараро тузилмалар ҳарбий-сиёсий блокка айланган тақдирда, улардан чиқиш **ҳуқуқини** ўзида сақлаб қолади. Ўзбекистон ўзини кўшни давлатлардаги қуролли зиддиятларга

тортилишининг олдини олиш мақсадида тегишли чораларни кўриб, ўз худудида хорижий давлатларнинг ҳарбий базалари ва объектлари жойлаштирилишига йўл қўймайди ва Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари хориждаги тинчликпарварлик операцияларида иштирок этмайди. 2018 йил 27 мартда “Тинчлик ва барқарорлик сари ташланган муҳим қадам” Афғонистон бўйича “Тинчлик” жараёни хавфсизлик соҳасида ҳамкорлик ва минтақавий шериклик” мавзусида Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан халқаро конференция ўтказилди.

5. Ядросиз ҳудудлар мақоми

Хўш, «Ядросиз зона»нинг қандай мезонлари бор? Халқаро амалиётда бундай ҳудудларни белгилашнинг ягона мезони йўқ. Чунки ҳар бир минтақа ўз хусусияти ва аҳамиятига эга. Аммо, тадқиқотчилар ядросиз зона тушунчасини шундай изоҳлайдилар: «Ядросиз зона қурол-яроғларни чеклаш, ядровий низо чиқиши хавфини камайтириш, мазкур зонага кирадиган мамлакатлар хавфсизлигини мустаҳкамлаш ва 1968 йилда имзоланган ядро қуролини тарқатмаслик ҳақидаги шартноманинг ҳаётга татбиқ этилишига қўмаклашиш воситасидир. Халқаро шартнома асосида ядро қуролини синаш, ишлаб чиқариш ва жойлаштириш таъқиқланган, шунингдек, унинг худудида ва унга қарши ядро қуролини кўллаш таъқиқланган зона - ядросиз зона ҳисобланади».

1999 йил 1 февралда Тошкентда Марказий Осиёда ядро қуролидан холи ҳудуд яратиш тўғрисидаги битим лойиҳасини ишлаб чиқиш бўйича минтақавий экспертлар гуруҳининг 3 кунлик сессияси бўлиб ўтди («Тошкент оқшоми», 1999 йил 3 февраль).

Бугунги кунда ядросиз зоналар бутун ер шарининг 70 фоизини ташкил этади. Дунёнинг кўпгина давлатлари ядросиз зоналар ҳақидаги 6 та шартномани қўллаб-қувватламоқдалар.

1) Антарктида шартномаси 1959 йил 1 декабрда қабул қилинди ва 1961 йил 3 июнда кучга кирган.

2) Лотин Америкаси ва Кариб ҳавзасида ядро қуролини таъқиқлаш ҳақидаги Тлателолко шартномаси 1967 йил 14 февралда Қабул қилинди ва у 1969 йил 25 апрелда кучга кирган.

3) Тинч океанининг жанубий қисмини ядросиз ҳудудга айлантириш ҳақидаги Раротон шартномаси 1985 йил 6 августда қабул қилинди ва 1986 йил 11 декабрда кучга кирган.

4) Жанубий-Шарқий Осиёни ядро қуролидан холи ҳудудга айлантириш ҳақидаги Банкок шартномаси 1995 йил 15 декабрда қабул қилинди.

5) Африкани ядро қуролидан холи ҳудудга айлантириш ҳақидаги Пелиндаб шартномаси 1999 йил 11 апрелда қабул қилинди.

Мажбуриятлари 7 та. Ядро қуролига эга давлатлар (5 та). Мажбуриятлари 3 та («Ҳаёт ва қонун», 2005, №2, 38-39 б.).

б) Марказий Осиёда ядросиз зона ташкил этиш тўғрисидаги Семипалатинск шартномаси 2006 йил 8 сентябрда қабул қилинди ва Марказий Осиёдаги 5 та давлат раҳбарлари томонидан имзоланди ва бу шартнома 2009 йил 21 мартдан кучга кирди.

2006 йил 8 сентябрда имзоланган ҳужжат БМТ, Атом энергияси бўйича халқаро агентлик, «ядровий бешлик» мамлакатлари - Буюк Британия, Хитой, АҚШ ва Франциянинг фаол кўмаги ҳамда иштирокида кечган минтақада давлатларнинг кўп йиллик ўзаро фаолияти самараси бўлди. Шартномага кўра, расмий тарзда ядровий қуролга эга бўлган давлатлар (Хитой Халқ Республикаси, Россия Федерацияси, Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қироллиги, А К П1 ва Франция Республикаси) ушбу шартномани имзолаши керак эди. Бу эса «бешлик» давлатлари Шартномага аъзо томонга нисбатан ядровий қурол ёки бошқа турдаги ядровий портловчи мослама-ларни ишлатмаслик ёки ишлатиш билан таҳдид қилинмасликни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлашини аниқлатади. Бу шартнома 2009 йил 20 мартда БМТ Бош қотиби Пон Ги Мун томонидан эълон қилинган баёнотда айтиб ўтилди (//Халқ сўзи, 2009 йил 25 март). Демак, дунёнинг 110 мамлакати, яъни жаҳон ҳамжамиятининг ярмидан кўпи ядро қуролидан бутунлай воз кечиш тарафдоридирлар (1. Собирова Ш. Ядро қуролидан холи зона. Маърифат, 2006, 12 июль). Ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқаларни шакллантиришда Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йилларидаёқ қуйидаги асосий тамойилларни ишлаб чиқди ва унга амал қилиб келмоқда: Ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олган ҳолда давлат миллий манфаатларининг устуворлиги. Тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик. Мафкуравий қарашлардан қатъи назар ҳамкорлик учун очиқлик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик.

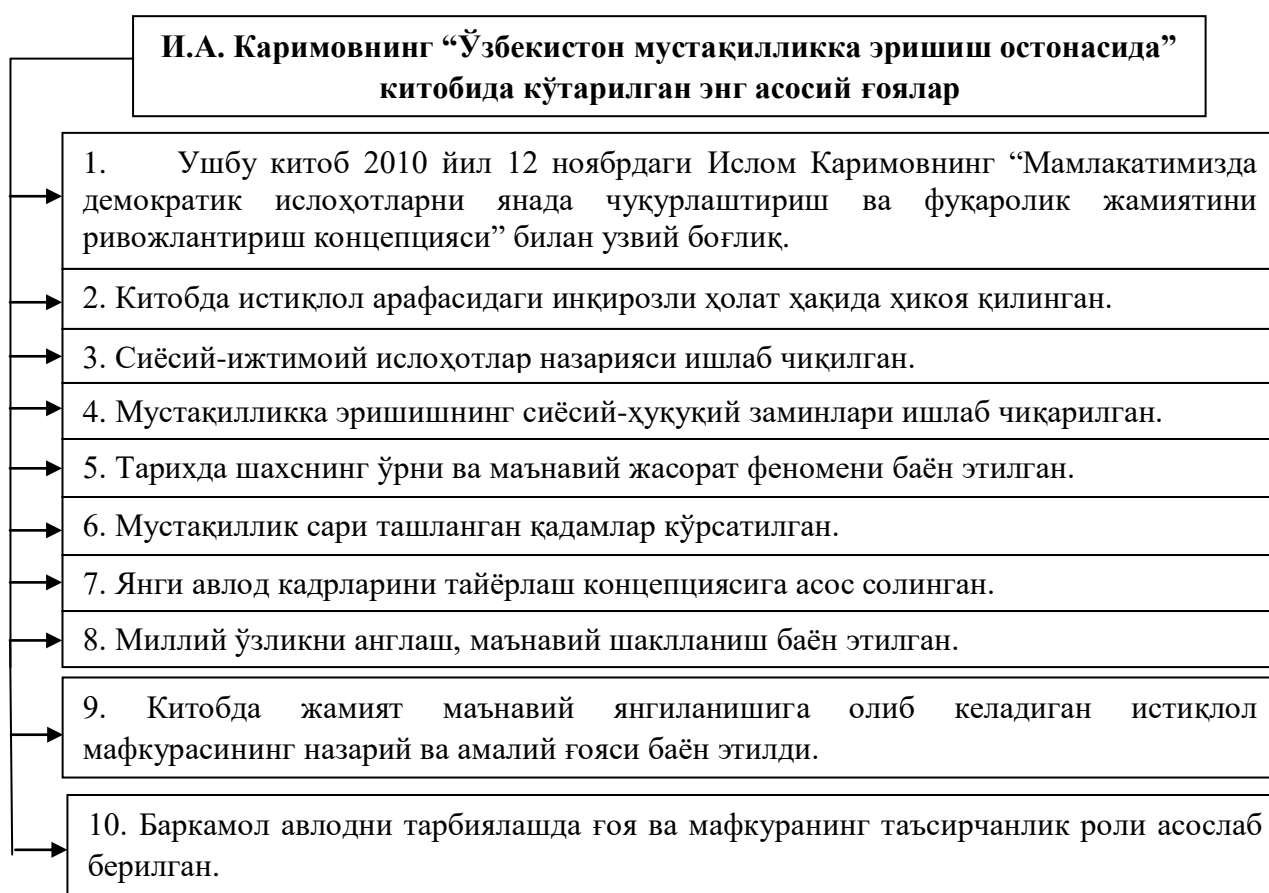
Халқаро ҳуқуқ нормаларининг давлат ички нормаларидан устуворлиги. Ташқи алоқаларни ҳам икки тамонлама ва кўп томонлама келишувлар асосида ривожлантириш. Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгандан сўнг ўз ташқи сиёсатимизни халқаро ҳамжамиятнинг тўлақонли субъекти сифатида амалга ошириш учун реал имкониятларга эга бўлди. Эндиликда ташқи сиёсат мустақил тарзда амалга оширилмоқда. Жамият ва давлатлар тарихи шуни кўрсатадики, бирон-бир мамлакат бошқа давлатлар билан ҳамкорлик қилмасдан тараққиётга эришган эмас. Шарқ ва Ғарб мамлакатларини бир-бирига боғлаган «Буюк Ипак» тарихий йўлнинг марказида жойлашган Ўзбекистон бир неча асрлардан буён динлар, миллатлар ва маданиятларнинг туташув нуқтаси бўлиб келмоқда.

9-БОБ. ТАФАККУР ЎЗГАРИШИ ВА МАЪНАВИЙ ЯНГИЛАНИШДА МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ РОЛИ. МИЛЛИЙ ҒОЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ ТИЗИМИ

9.1. Ислом Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобининг тафаккур янгиланишига таъсири

Ислом Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китоби 2011 йил август ойида Ўзбекистон мустақиллигининг 20 йиллик юбилейига атаб ёзилган асардир. Китоб Ўзбекистон нашриётида чоп этилди ва 27,5 босма табоқ ҳажмида, жами 440 бетдан иборат. Китоб ўзида 35 та маърузани қамраб олган¹.

9.1.1-чизма

¹Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида.-Т.: Ўзбекистон, 2011.-440 бет.

**Собик иттифоқ даврида давлат ҳокимияти ва ҳукуматини бошқарган
шахслар (КПСС МК ва Ўзбекистон Компартияси 1-котиблари)
раҳбарлари:**

9.1.2-чизма

Т/р	Собик иттифоқ раҳбарлари (КПСС МКнинг 1- котиблари ва Президенти)	Туғилган ва яшаган йиллари	Ҳокимият тепасида (КПСС МКнинг 1- котиблари ва Президенти)	Ҳокимиятни бошқарди (йил)
1.	Хурушчев Никита Сергеевич	1894-1971	1953-1964	11
2.	Брежнев Леонид Ильич	1906-1982	1964-1982	18
3.	Андропов Юрий Владимирович	1914-1984	1982-1984	2
4.	Горбачев Михаил Сергеевич	1931	1985-1991	6
5.	Ўзбекистон Компартияси 1- котиблари ва мустақил Ўзбекистоннинг 1-раҳбари (Президенти):			
1.	Рашидов Шаров Рашидович	1917-1983	1959-1983	24
2.	Усмонхўжаев Иномжон Бузурукович	1930	1983-1988	5
3.	Нишоннов Рафиқ Нишоннович	1926	1988-1989	1
4.	Каримов Ислом Абдуғаниевич – мустақил Ўзбекистоннинг 1-раҳбари ва Президенти.	1938	1989 -2016	27
5.	Мирзиёев Шавкат Миромонович		2016 – х/д	

1. Рашидов Шароф Рашидович (1917-1983) – давлат ва жамоат арбоби, ёзувчи. Ўзбекистон Компартияси МК 1-котиби (1959-1983). “Чегарачи” достони (1937), “Қаҳрим” шеърлар тўплами (1945), “Ғолиблар” қиссаси (1953), “Бўрондан кучли” романи, “Кашмир кўшиғи” лирик қиссаси (1956), “Қудратли тўлқин” (1964), “Ғолиблар” (1972) романларини яратди. Шароф Рашидов халқ ва мамлакат ҳаётида рўй берган воқеаларни давлат ва партия арбоби сифатида мушоҳада этиб, адабиётнинг бадиийлик мезонларидан кўра ғоявийлик тамойилига кўпроқ эътибор берди.

Шароф Рашидов республикага раҳбарлик қилган йилларида қатор бунёдкорлик ишлари билан бирга қишлоқ хўжалиги ерларидан экстенсив фойдаланиш оқибатида экологик вазиятнинг бузилиши, пахта яккахокимлигининг қарор топиши каби нохуш ҳолатлар ҳам юз берди. Рашидов

вафотидан сўнг Марказ томонидан тоталитар тузумнинг барча кирдикорлари унга юкланиб, 80-йиллар катағонида ноҳақ қораланди¹.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, Ш. Рашидов номи оқланди ва у Ватанимиз тарихида муносиб ўрин эгаллади. Ислом Каримовнинг ташаббуси билан Ш. Рашидов таваллудининг 75 йиллиги (1992) нишонланди. Рашидов Тошкентдаги Халқлар Дўстлиги саройи меъморий мажлиси учун қурилиш ғоясининг муаллифи ва ижодий раҳбари сифатида вафотидан сўнг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти билан тақдирланди. (1994). Сирдарё вилоятидаги туман, Тошкент ва Жиззах шаҳридаги кўчалар, мактаблар, маҳаллаларга унинг номи берилган. Жиззахда Рашидов ҳайкали ва музейи бор. “Чигатой” қабристонига дафн этилган.

“Шароф Рашидовнинг давлат ва жамоат арбоби сифатидаги алоҳида хизмати шундан иборатки, - деб таъкидланган эди. И.А. Каримов, - у ишлаб турган даврда ўзбек халқи бутун дунёга машҳур бўлди. Халқаро тинчликсевар ҳаракатини ифодаловчи ва республикамиз заминида вужудга келган машҳур “Тошкент руҳи” тушунчаси бевосита Рашидов номи билан боғлиқдир”².

Ҳақиқатан ҳам Шароф Рашидов мустақиллик пойдеворига муносиб ғишт қўя олган арбоблардан эди... Унинг ҳаётини ҳам ўзбек халқининг тарихидан, ҳаётидан айри тасаввур қилиб бўлмайди...

“Рашидов – ўзбек номини улуғлаш учун унинг энг юксак фазилатларини намоён қилишга жонини фидо этган инсондир. Шу туфайли халқимиз юрагидан муносиб жой олган ва унинг меҳрига сазовор бўлган.

2. Усмонхўжаев Иномжон Бузурукович (1930) Ўзбекистон Компартияси МК 1-котиби (1983-1988). У республикага раҳбарлик қилган йилларда сиёсий ва иқтисодий вазият ёмонлашди, у қатъиятсизлиги ва журъатсизлиги туфайли Марказнинг тазйиқига дош бера олмай, 1984-1988 йилларда Ўзбекистоннинг кўплаб хўжалик ва партия арбоблари “пахта иши” ва “ўзбеклар иши” деган сохта айбловлар натижасида катағон қилинишига, халқнинг миллий ғурури ва кадриятлари камситилишига йўл қўйиб берди³. Собиқ СССР Прокуратурасининг алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчиси Т. Гдлян гуруҳи томонидан “пахта иши”да айбланиб 800дан кўп жиноий иш тергов қилинди, 5 мингдан кўпроқ киши судланди. Улар орасида 600 нафар раҳбар ходимлар, 10 нафари Социалистик Меҳнат Қаҳрамони бор эди. “Пахта иши” деб номланган катағонга миллий тус берилиб, у “ўзбеклар иши”га айлантирилди ва зиёлилар ҳам таъқиб остига олинди⁴. Республика раҳбариятига сиёсий иродаси бўш кишиларнинг келиши натижасида Марказ (Москва)дан

¹Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.-Т.7.-Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004.-263-бет.

²Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура.-Т.1.-Т.: Ўзбекистон, 1996.-94-бет.

³Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.-Т.9.-Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2005.-141-бет.

⁴ Жўраев Н. Тафаккурдаги эврилиш.-Т.: Шарқ, 2001.-72-бет.

400га яқин “Кадрлар тўдаси” юборилди. Юртимизга “қонун посбонлари” сифатида гўёки адолат ўрнатиш учун келган “десантчи”лар томонидан содир этилган қонунбузарлик ва жиноятлар, маҳаллий кадрларнинг кенг кўламда қувғин қилиниши, жиноятчилик, босқинчилик, ўғирлик, қотиллик турлари авж олишига сабаб бўлди.

“Десантчи”, “қонун ҳимоячилари” қисқа вақт ичида Ўзбекистон прокуратурасининг энг юқори лавозимларига ЎзССР прокурори, унинг муовинлари, ҳатто область, район прокуратураси лавозимларини эгаллаб, истаганча ўзбек халқи, пахтакорлари устидан жиноят ишлари қўзғатдилар.

3. Нишонов Рафиқ Нишонович (1926) – Ўзбекистон Компартияси МК 1-котиби (1988-1989). Р. Нишонов республикага раҳбарлик қилган йилларда қатъиятсизлиги, узоқни кўра билмагани туфайли Марказнинг Ўзбекистонга нисбатан ғаразли сиёсати ва қатағонлари давом этди, ижтимоий-иқтисодий ҳаёт оғирлашди, миллатлараро адоватлар кучайди, республиканинг маъмурий-ҳудудий тузилиши бўйича волюнтаристик (тафаккурни эмас, балки иродани бирламчи деб эътироф қилувчи, ижтимоий тараққиётнинг объектив қонуниятларини инкор қилиш) қарорлар қабул қилинди¹. Р. Нишонов раҳбарлик даврида “Фарғона воқеаси” юз берди. 1989 йил 23 май ойи охири, июнь ойи бошларида Фарғонанинг кўпгина туман ва шаҳарларида фавқулотда ҳодиса юз бериб, ўзбек миллий кийимларини кийган, бошқа миллат кишилари, меҳсети турклари ва русларга қарши турли даъволар билан тўқнашув фожиаси юз берди. Москва таъсири билан юз берган бу фожида 103 киши ҳалок бўлди, 109 киши оғир жароҳатланди. 800дан зиёд уйларга ўт қўйилди. Етказилган зарар бир неча миллион – миллион сўмдан ошди. Бу фожида 30 мингга яқин киши қатнашган. Фожиа Тошлоқ туманига, сўнг Марғилон, Қўқон шаҳарларига ўтди. Собиқ Ўзбекистон раҳбари Р. Нишонов Фарғона ва вилоятлардаги бўлиб ўтган қонли тўқнашувларни ҳаспўшлаб СССР Олий Совети сессияси минбарида “Бу – бир тарелка қулупнай устида бўлиб ўтган оддий можаро”, деб бутун дунёни чалғитди. Энг ёмони Марказга яхши кўриниш учун ўз халқининг бошига тушган фожиани атайлаб яшириб, унинг манфаатларига хиёнат қилган эди.

Фарғона ва республикамизнинг бошқа ҳудудларида 1989 йил май ва июнь ойи бошларига келиб кенг миқёсдаги репрессив сиёсат оқибатида ўта қалтис вазият юзага келган эди.

- 1) Эртанги кунга ишончсизликнинг ортиши.
- 2) Озгина учкун чиқса, ловуллаб ёниб кетиш мумкин бўлган вазият.
- 3) Ҳукмрон репрессив сиёсат.
- 4) Мустабид мафкура кучининг сақланиши.
- 5) Кенг тарқалган кўрқув ва ваҳима.
- 6) Халқ кайфиятидаги тушкунлик.
- 7) Давлат бюджетининг камомади ўсиши.

¹ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.-Т.6.-Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003.-369-бет.

8) Озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланиш даражасининг пасайиб бориши.

9) Пулнинг тобора қадрсизланиб бориши.

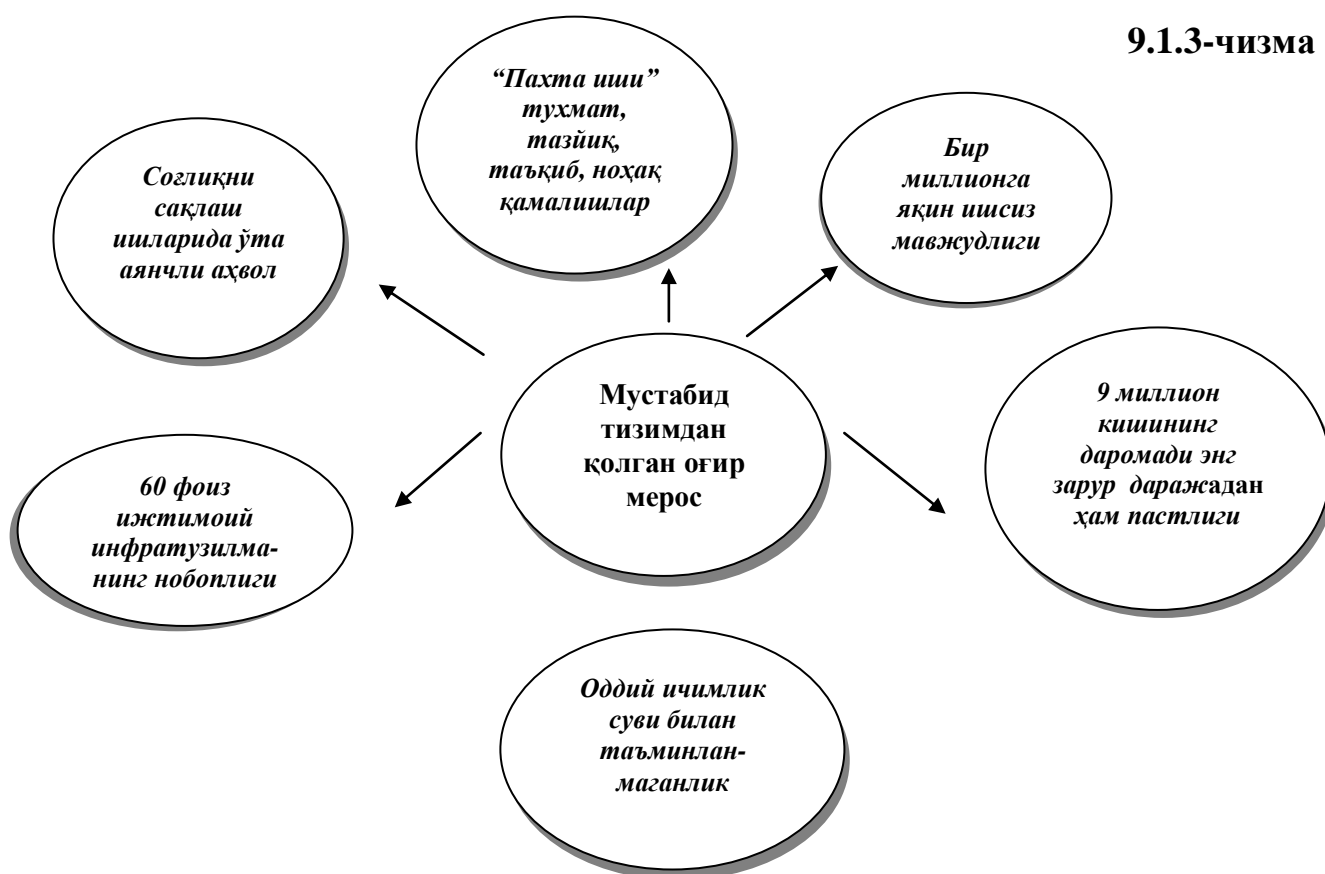
10) Кўплаб халқ истеъмол моллари тақчиллигининг сезиларли ошиб бориши.

11) Транспорт, саво, соғлиқни сақлаш, таълим, уй-жой қурилиши соҳаларидаги хизмат кўрсатиш сифатининг пасайиши.

12) Меҳнат режими ва унга ҳақ тўлаш, дам олиш, шароитларининг ёмонлашиб бориши.

13) Ишлаб чиқариш ва меҳнат интизомининг кескин пасайиб кетиши.

9.1.3-чизма

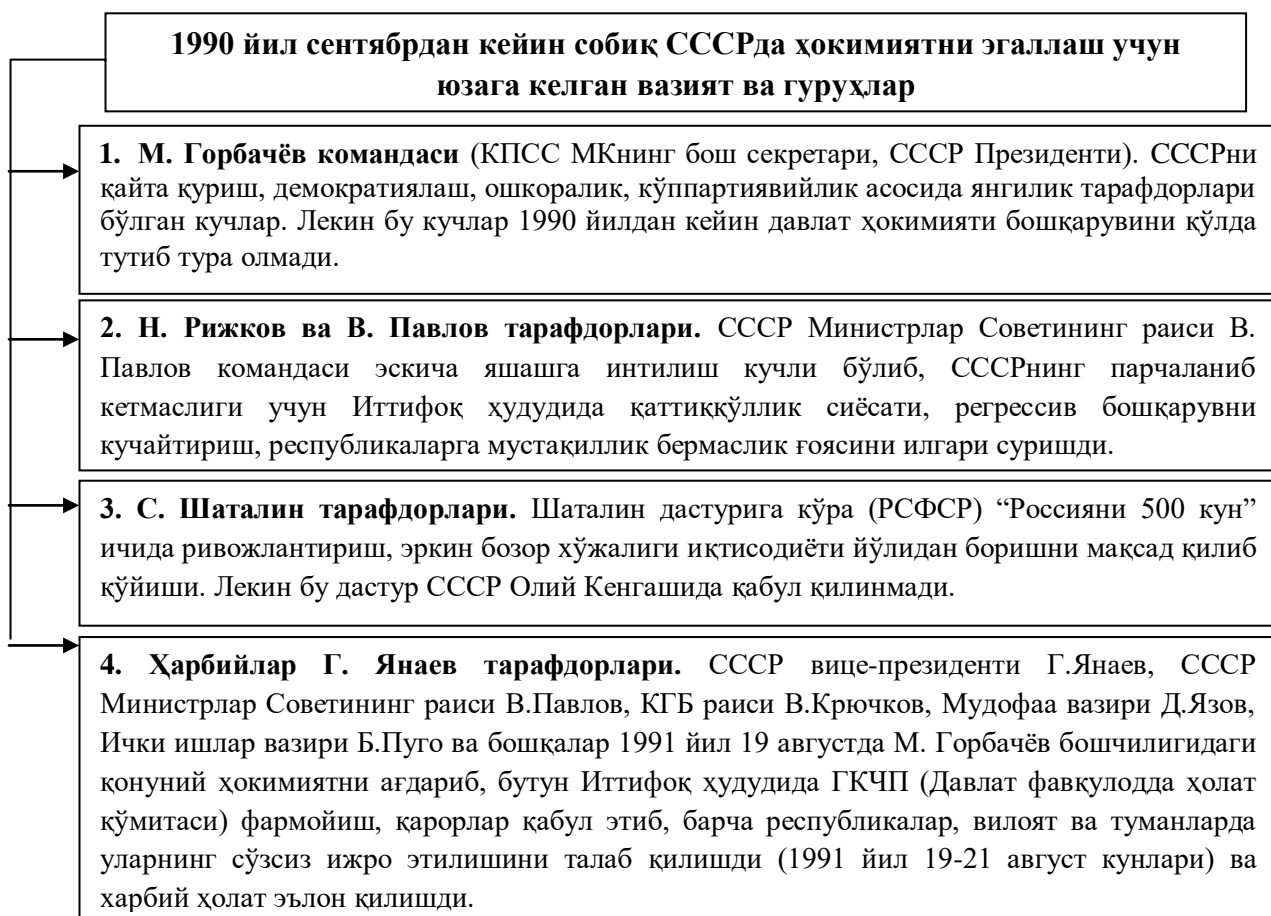

9.1.4-чизма

Собиқ иттифокдаги ўртача ҳаёт даражасига нисбатан оғир ва аянчли ижтимоий манзара (аҳоли жон бошига)		
1.	Ялпи ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқариш	12 – ўрин
2.	Миллий даромад ишлаб чиқариш	2 – ҳисса
3.	Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш	40 фоиз
4.	Саноатдаги меҳнат унумдорлиги	40 фоиз
5.	Қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлиги	50 фоиз
6.	Гўшт, сут ва сут маҳсулотлари	50 фоиз
7.	Ойига 75 сўмдан камроқ ялпи даромад оладиганларнинг улуши (45 фоиз аҳоли)	2 ҳисса кўп

XX аср 90-йилларига келиб, социалистик мамлакатларда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, озодликка интилишнинг янги босқичи бошланди. Шарқий Европада собиқ социалистик мамлакатлар ўз миллий мустақилликларини қўлга кирита бошлади. 1990 йилга келиб, собиқ СССР бошқаруви янада мураккаблашиб борди. 1990 йил 6 августда собиқ СССР Президенти (КПСС МК нинг Бош секретари) М. Горбачёв “Янги иттифоқ шартномасини асос сифатида бозор иқтисодиётига ўтишнинг Иттифоқ дастури Концепциясини тайёрлаш ҳақида” фармон чиқарди. 1990 йил сентябрида собиқ СССР Олий Кенгаши 4-сессиясида Н. Рижков “Бошқариладиган бозор иқтисодиётига ўтишга тайёргарлик ва мамлакат халқ хўжалигида барқарорликни вужудга келтириш ҳақида” маъруза қилди ва шу асосда Бунда С. Шаталиннинг “500 кун” Дастури ҳам кўрилди. Бу дастур РСФСР Олий Совети 2-сессиясида 1990 йил 11 сентябрда қабул қилиниб, ижобий баҳоланган эди. Лекин ҳар иккала дастур ҳам СССР Олий Кенгаши 4-сессиясида қабул қилинмади. Аксинча, ҳар иккала дастурни уйғунлаштириб қабул қилишга келишиб олинди.

9.1.5-чизма

1991 йил 17-19 август кунлари Ҳиндистонга расмий ташриф билан борган эди. ГКЧПнинг фавқулодда давлат кўмитасининг мурожаати Юртбошимиз Ҳиндистонда бўлган пайтда (19 август) эълон қилинди. Афсуски, Ўзбекистон

рахбарининг сафарда эканлигидан фойдаланиб, ГКЧПнинг ноқонуний қарорларини қўллаб-қувватлайдиган раҳбарлар юртимизда ҳам топилди. Ўзбекистон ССР вице-президенти Ш. Мирсаидов ва Ўзбекистон Компартияси МКнинг 2-котиби А. Ефимовнинг имзоси билан СССРда фавқулодда ҳолат давлат кўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида кўрсатма юборилди¹¹.

1991 йил 20 августда Ўзбекистон Олий Кенгаши раёсатида Ислом Каримов СССРда юзага келган вазиятга, фавқулодда Ҳолат давлат кўмитаси ва унинг раҳбари қабул қилган қарорларга Ўзбекистон раҳбарининг муносабатини аниқ-равшан баён этди. Ўзбекистон Президентининг республика аҳолисига муурожаатида ҳар биримиз оғир ва вазмин бўлишимиз, саросимага тушмасдан, ўзимиз танлаган йўлимиздан ва белгилаб олган мақсадларимиздан қайтмаганимиз ҳақидаги фикрлар билдирилган эди.

4. Каримов Ислом Абдуғаниевич (1938) – йирик давлат ва сиёсат арбоби, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти, Ўзбекистон Қаҳрамони (1994). 1966 йилда Ўзбекистон Давлат план комитетига ишга ўтиб, бош мутахассисликдан республика Давлат план комитети раисининг 1-ўринбосаригача бўлган йўлни босиб ўтди. 1983 йилда Ўзбекистон Молия вазири, 1986 йилдан Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раисининг ўринбосари – республика Давлат план комитетининг раиси. 1986-89 йилларда Ўзбекистон КП Қашқадарё вилоят комитети (обкоми)нинг 1-котиби, 1989 йил 23 июндан Ўзбекистон КП МК 1-котиби. 1990 йил 24 мартда Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг сессиясида Ислом Каримов Ўзбекистон ССР биринчи Президенти этиб сайланди.

1991 йил 31 августда И.А. Каримов тарихий воқеа – Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилди. 1991 йил 29 декабрда муқобиллик асосида ўтказилган умумхалқ сайловида И. Каримов Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланди. 1995 йил 26 мартда бўлиб ўтган умумхалқ референдуми яқунларига кўра, И. Каримовнинг Президентлик ваколати 2000 йилга қадар узайтирилди. 2000 йил 9 январда муқобиллик асосида Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб қайта сайланди. У Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Олий Бош қўмондонидир. 2002 йил 27 январда референдум ўтказилиб, Ўзбекистон Президентининг Конституциявий ваколат муддати 5 йилдан 7 йилга ўзгартирилди. 2007 йил 23 декабрда Президент сайловида ғолиб бўлиб, яна Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланди. 2015 йил 29 март куни Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови бўлиб ўтди. Сайлов натижаларига кўра, Ҳ.А. Кетмонов 552309 нафар ёки 2,92%, А.Х.Саидов 582688 нафар ёки 3,08%, И.А. Каримов 17122597 нафар ёки 90,39%, Н.М.Умаров 389024 нафар ёки 2,05% овоз

¹¹Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 23-24-бетлар.

тўплади. Марказий сайлов комиссияси сайлов натижаси бўйича қарор қабул қилди. Ислон Каримов Ўзбекистон Республикаси Президенти деб эълон қилинди (//Халқ сўзи, 2015 йил 31 март).

Ўзбекистон халқи истиқлол йилларида эришилган барча ютуқларни ҳақли равишда Ислон Каримов номи ва фаолияти билан боғлайди. У собиқ совет тузумидан кейин пайдо бўлган беқарор, нотинч даврда Ўзбекистон жамиятида барқарорлик ва ишончли пайдо қила олди, халқи олдига миллатни юксакларга кўтарадиган улкан мақсад ва вазифалар кўйди. Ислон Каримов Ўзбекистонда амалга оширилган улкан ишлар, тарихий ўзгаришларнинг ташаббускори ва раҳнамоси, мамлакатнинг истиқлол дастурини ишлаб чиққан ва тараққиёт йўлини белгилаб берган атоқли давлат арбобидир.

Ўзидан илгари республика раҳбари бўлиб ишлаган, сиёсий калтабинлиги ва журъатсизлиги билан эл-юрт ўртасида обрўсини йўқотган И. Усмонхўжаев ва Р.Нишоннов каби ўтмишдошларидан фарқли равишда, Ислон Каримов Ўзбекистон етакчиси сифатида узоқ вақтлар давомида енгилмасдан, газак олдирилган камчилик ва нуқсонлар, ўткир ижтимоий муаммоларнинг илдизини очиб ташлайди, мавжуд аянчли аҳволни тузатиш бўйича Марказ раҳбарияти олдига қатъий талабларни принципиал тарзда қайта-қайта кўйишдан чўчимади¹.

Мавжуд сиёсий барқарорлик, бошбошдоқлик ва бедодлик шароитида, нақадар оғир ва қалтис бўлмасин, ўша машъум кунларда собиқ Марказдаги кучлар ва уларнинг ўзимиздаги малайлари юртимиз раҳбарига ҳар қадамда миллатчилик ёрлиғини ёпиштириш, унинг шахсига нисбатан туҳмат ва маломатлар ёғдиришга қанчалик уринмасин, қандай оғир сиёсий ва маънавий-руҳий босим таъсири остида иш олиб боришга тўғри келмасин, Ислон Каримов Ватанимизнинг том маънода мустақилликни қўлга киритишига эришишдек олий мақсад йўлидан ҳеч қачон қайтмаганини “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобидан ўрин олган ҳужжатлар яна бир бор исботлаб, тасдиқлаб беради.

Ўзбекистон ССР деб аталган дунёдаги энг қудратли империяга қарам республика эди. Уни на БМТ, на бошқа халқаро ташкилотлар, на жаҳон ҳамжамияти танир, тан олар эди. Яъни, мустақиллик йўлидаги ҳаракатларимизда бизни қўллаб-қувватлайдиган, биз таянадиган бирон-бир ташқи омил, нажоткор куч йўқ эди. Ислон Каримовнинг “фақат ўз кучимиз, ўз салоҳиятимизга таяниб иш кўришимиз керак”, “ўзимиз ҳаракат қилмасак, четдан келиб биров бизга ёрдам бермайди” деган, деярли ҳар бир оммавий чиқишнинг маъно-мазмунига сингиб кетган даъваткор сўзларни ўқир эканмиз,

¹ Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 10-бет.

Яратган қайси элни тўғри йўлга бошламоқчи бўлса, аввало, унга донишманд, мард ва азму шижоатли инсонни йўлбошчи қилиб қўяди, деган ҳикматнинг нақадар тўғри эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз.

Дунёдаги халқлар ва миллатларнинг озодлик йўлидаги курашлар тарихи шундан далолат берадики, жамият ҳаётидаги туб бурилишлар даврида ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзи буюк йўлбошчиларни майдонга чиқарди. Ҳиндистон тарихида Махатма Ганди, АҚШ тарихида Жорж Вашингтон, Франция тарихида Шарл де-Голль, Туркия тарихида Мустафо Камол Отатурк, Ўзбекистон тарихида Ислом Каримов ана шундай тарихий миссияни ўз зиммасига олиб, она халқининг миллий-озодлик курашига бошчилик қилганлигини дунё биледи.

Бизни юртимиз тарихида ана шундай улуг йўлбошчилар тарихий вазият тақозоси билан майдонга чиқиб, халқимизни ёвуз босқинчилар зулмидан озод этган, унинг шаъни ва ғурури, инсоний ҳуқуқларини қайта тиклаган. Бу ҳақда гапирганда Соҳибқирон Амир Темур бобомиз XIV асрда Туркистон заминини мўғуллар зулмидан озод этиб, ана шундай буюк миссияни адо этганини ҳамisha ғурур-ифтиҳор билан эсга оламиз. XX асрнинг 90-йилларига келиб эса Ислом Каримов ана шундай ўта оғир ва масъулиятли вазифани ўз зиммасига олди. Буни “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобидаги ҳар бир нутқ ва маъруза, тарихий ҳужжат тасдиқлайди.

Китобдаги биринчи материал 1989 йил 23 июнда, Республика раҳбари сифатида бўлиб ўтган Фарғона водийси областларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни жадаллаштириш масалаларига бағишланган кенгашда сўзлаган нутқида Ислом Каримовдаги ҳақиқий йўлбошчиларга хос фазилатлар ёрқин намоён бўлади. “Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди” нутқида асослаб берди.

Ислом Каримов ўз китобида Фарғона воқеаларининг туб сабабларини қуйидаги масалалар билан боғлиқ ҳолда талқин этади:

1. Фарғона водийсида яшаётган аҳолининг оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволи.

2. Одамларнинг таъминоти, даромади, ижтимоий-иқтисодий аҳволи ҳаддан ташқари пастлиги туфайли бундай ҳолат Ўзбекистоннинг бошқа жойларида ҳам содир бўлиши мумкинлиги. 9 миллион киши ойига 75 сўмдан кам даромад олиши (20 миллион аҳолининг 45 фоизи).

3. Ишсизлик, ишчи кучларининг камлиги, яъни ортиқча ишчи кучининг кўпайиб бориши.

4. Ёшлар ва уларни ишга жойлаштириш масаласи жиддий ўйлаб кўрилмаганлиги.

5. Ижтимоий мудофаа тизимининг ёмонлиги. Пенсия пуллари 42 сўм бўла

туриб, нормал ҳаёт кечириш учун 85 сўм бўлиши керак эди. Томорқа ерларининг, ҳар 5 хонадоннинг бирида мол, сигирларнинг йўқлиги.

Ислом Каримов томонидан Фарғона водиси ва республикамиз ҳудудида юзага келган ижтимоий-иқтисодий аҳволни бартараф этиш йўллари:

1. Марказга бериладиган пахтани 700 минг тоннага қисқартирди. 2 миллион 108 минг гектар пахта майдонларини 1 миллион 826 минг гектарга камайтириб, мамлакатда пахта яккаҳоқимлигига чек қўйди. 165 минг гектар ер майдони одамларга бўлиб берилди, пахтадан бўшаган ерларга полиз маҳсулотлари етиштириш йўлга қўйилди.

2. Қишлоқда яшовчи ҳар бир оила ва кишига 25 сотихдан ер ажратилди ва томорқа майдонлари 4,5 баробар кўпайтирилди. 1989-1990 йилларда 1,5 миллиондан кўп ер ажратилди. 700 минг оилага томорқа ерлари берилди.

3. Ишсизлик муаммосини ҳал этиш учун ҳар бир вилоят, туман ва хўжаликларида 50-60 кишилиқ қурилиш бригадалари тузилиб, 7,7 минг киши, аёллар иш билан таъминланди¹.

4. Ижтимоий муҳофаза йўлга қўйилиб, пенсия пуллари 42 сўмдан 60-70 сўмга, ойлиқлар 120-160 сўмга оширилди. Аҳоли ижтимоий фаровонлигини белгилаб берадиган дастурлар ишлаб чиқилди.

5. 1991 йилдан хўжалик ҳисобига ўтиш дастури тузилди.

6. Сиёсий ва иқтисодий мустақиллик йўллари белгилаб берилди.

7. Халқни маънавий юксалтириш йўллари ишлаб чиқилди, миллий ва диний қадриятлар тикланди.

Умуман, И.А. Каримов фаолиятидаги асосий хусусиятлар қуйидагилардан иборат эди:

1) мавжуд аянчли аҳволни тузатиш бўйича Марказ раҳбарияти олдида қатъий талабларни принципиал тарзда қайта-қайта қўйишдан чўчимаслик;

2) қанчалик оғир ва нохуш бўлмасин, очик гапириш

3) ҳамиша ҳақиқатнинг кўзига тик қараш;

4) юракдан чиққан самимийлик;

5) узоқ вақтлар газак олдирилган нуқсонларнинг илдизини очиш;

6) халқимизни бадном қилишга уринган ёвуз кучларга қарши қатъий кураш олиб бориш;

7) кенг тафаккур, мустаҳкам ирода ва эътиқод;

8) одамларнинг қалб жароҳатларига амалий ишлар билан малҳам қўйиш;

9) азму шижоатлилик, мардлик ва донишмандлик;

10) тартиб-интизомни тиклаш бўйича масъулиятни ўз зиммасига олиш;

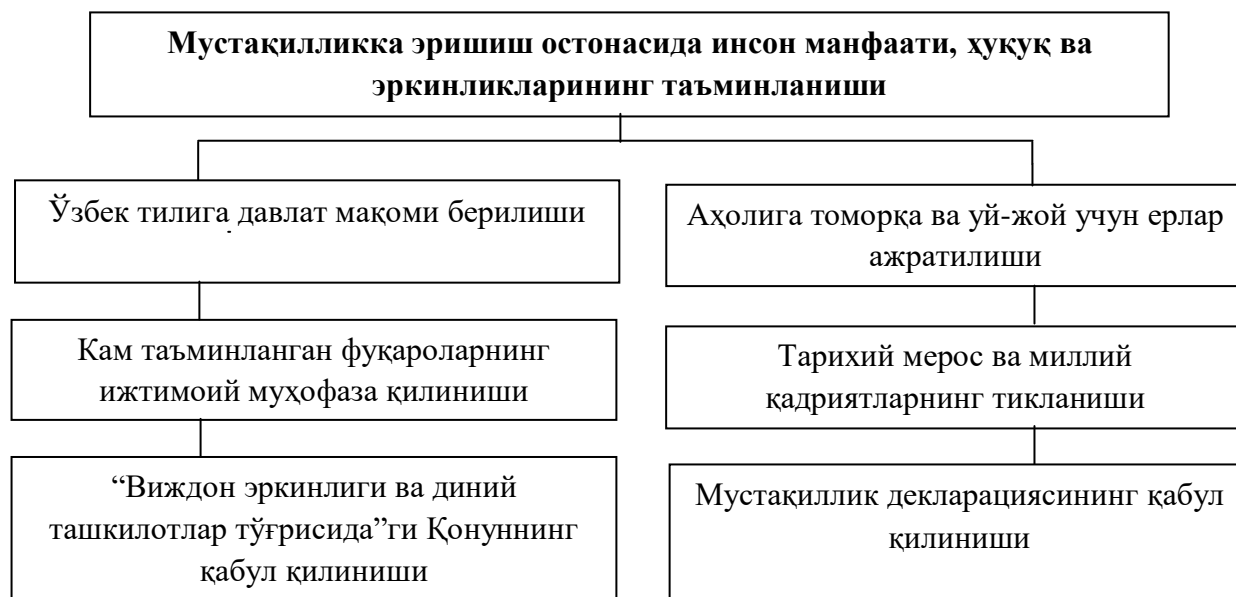
11) азоб-уқубат ва қон тўкилишига сабаб бўладиган бошбошдоқлик, ҳокимият-сизлик ва адоват бўлишига йўл қўймаслик;

12) фожиа оқибатларини бартараф этишнинг аниқ амалий ечимларини ишлаб чиқиш ва изчил амалга ошириш;

¹Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 59-бет.

- 13) кўнгилларда сўнган умид учқунларини уйғотиш;
- 14) халқнинг тухмат ва маломатлардан эгилган руҳини қайтариш;
- 15) эл-юртимиз дардига дармон бўлиш;
- 16) барча соғлом кучлар ҳамкорлигига таяниб, халқни жипслаштириш, унинг бунёдкорлик куч-ғайратини рўёбга чиқариш;
- 17) қонунга, адолатнинг кучига таяниш;
- 18) тинчлик ва осойишталикни энг катта бойлик деб билиш;
- 19) ислохотлардаги тадрижийлик ва босқичма-босқичлик;
- 20) инсон манфаатларини ҳар қандай шароитда ҳам биринчи ўринга қўйиш¹.

9.1.6-чизма

Умуман, Ўзбекистон Республикаси Ислам Каримов бошчилигида Ўзбекистонда мустақиллик сари қўйилган тарихий қадамлар қўйидагилардан иборат:

1. 1989 йил 21 октябрда “Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақида”ги қонуни қабул қилинди. Бу қонун 30 моддадан иборат бўлиб, 1-модда “Давлат тили – ўзбек тили” дейилди. 1995 йили 21 декабрда бу қонунга ўзгартиришлар киритилди.

2. 1990 йил 24 мартда Ўзбекистон тарихида биринчи марта Президентлик лавозими жорий қилинди.

3. 1990 йил 20 июнда “Мустақиллик декларацияси” (13 бўлимдан иборат) қабул қилинди.

4. 1991 йил 15 февралда Олий Кенгашнинг “Ўзбекистон давлат рамзлари тўғрисида” махсус қарор қабул қилинди.

5. 1991 йил 22 июлида Олий Кенгаш “Ўзбекистон ҳудудида жойлашган Иттифоққа бўйсунувчи давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотларини

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобини ўрганиш бўйича ўқув-услубий қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 2012. – 103-бет.

ЎзССРнинг ҳуқуқий тобелигига ўтказиш тўғрисида” қарор қабул қилди.

6. 1991 йил 21 августда Ўзбекистон Президенти Фармони билан “Фавқулодда ҳолат давлат кўмитасининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда қонунларига зид келадиган қарорлари ва фармонлари ноқонунийдир” деб эълон қилди.

7. 1991 йил 25 августда Президент фармони билан 1) Республика Ички ишлар вазирлиги ва Давлат хавфсизлиги комитети ЎзССРнинг қонуний тасарруфига олинди. Шу Президент фармони билан 2) Республика ҳудудида жойлашган СССР Ички ишлар вазирлигининг ички кўшинлари бевосита ЎзССР Президентлигига бўйсундирилди. 3) Шу Президент фармони билан ЎзССР Олий Кенгаши Риёсатига жуда қисқа муддатда республиканинг Давлат мустақиллиги тўғрисидаги Қонун лойиҳасини тайёрлаш ва уни ЎзССР Олий Кенгашининг навбатдан ташқари сессияси муҳокамасига тақдим этиш таклиф қилинди. 4) ЎзССР Ички ишлар вазирлиги, Давлат хавфсизлиги комитети, прокуратураси ва адлия органлари, шунингдек республика ҳудудида жойлашган ички кўшинлар, Туркистон харбий округи қисмлари ва кўшинлари партиядан холи қилинди.

8. 1991 йил 28 августда ЎзКомпартияси МК Марказий назорат кўмитаси билан биргаликда кўшма пленум ўтказилиб, унда Ўз. Компартияси КПСС МК билан ҳар қандай алоқани тўхтатишга, КПССнинг барча ташкилотлари ва органлари билан алоқани тўхтатишга қарор қилинди. 29 августда ЎзКомпартияси мулки умумхалқ мулки деб эълон қилинди.

9. 12-чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари 6-сессиясида 3 та тарихий ҳужжат қабул қилинди:

1) “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги қонуни. Бу қонун 17 моддадан иборат.

2) “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида”ги Олий Кенгаш қарори.

3) “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида” Олий Кенгаш баёноти.

4) Ушбу тарихий ҳужжатларда 1 сентябрь – республика мустақиллиги куни умумхалқ байрами деб эълон қилинди.

10. 1991 йил 6 сентябрда Президент фармони билан Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазирлиги тузилди.

9.2. Бозор муносабатларига ўтишнинг инсон тафаккурига таъсири.

Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт

Бозор муносабатларига ўтишнинг иқтисодий тараққиёт модели глобал ва миллий характерга эга. Ҳозирги вақтда тараққиётнинг бир қатор типик глобал қуйидаги моделлари мавжуд.

Жаҳонда миллий тараққиёт моделлари кўп бўлиб, уларни асосан Европа ва Осиё тараққиёт моделларига ажратиш мумкин. Бу моделлар шу қитъада яшаётган туб аҳолисининг номи билан аталади. Бунда Европа мамлакатлари

иқтисодий тараққиёт моделлари туркумига: немис, британ, француз, швед; Осиё мамлакатлари иқтисодий тараққиёт моделлари гуруҳига: япон, корейс, хинд, хитой моделлари киради.

Бозор муносабатларига ўтиш (иқтисодий) моделлари:

1. Осиё тараққиёт модели – жамоанинг кучли позицияси ва диний омилга асосланган бўлиб, бу моделда ундирувчи саноат ва қишлоқ хўжалиги асосий ўринда туради. “Осиё арслонлари” деб эътроф этилган: Жанубий Корея, Сингапур, Тайван, Малайзия каби мамлакатлар (шунингдек, Гонгконг асосчиси Ден Сяпин) ривожланди. Бунда бозор иқтисодиётига хос белгилар хўжалик турларининг трансформацияси орқали юз беради.

1) Азалий натура хўжалик бозор доирасига тортилиб, товар хўжалигига айланади ва ундан бозор иқтисодиёти белгилари ўсиб чиқади.

2) Кам ривожланган, лекин реал мавжуд миллий капиталистик хўжалик бозор иқтисодиёти томон юз тутади.

3) Хорижий капитал яратган хўжалик, ишлаб чиқаришнинг хорижий сектори заминида бозор иқтисодиёти унсурлари ривож топади.

“Янги-Япон” йигит-қизлари билан кучига ва ақлига таянадилар. Ишчи кучини “аждаҳо”лар беради. АҚШ технологиясидан нусха кўчирган. Японияда тарбиянинг асосий маскани сифатида мактаб танланган. Фуқаро тарбияси “ахлоқий тарбия” тизими доирасида амалга оширилади. Расмий хужжатларда “ахлоқий тарбия” тизими қуйидагича номланади:

а) характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим”;

б) “давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият”.

в) “фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш”.

2. Европа (ча) моделида – иқтисодий тараққиётнинг ижтимоий йўналтирилганлиги, хусусий ташаббуснинг юқори даражада ривожланганлиги, бизнесни қўллаб-қувватлаш ва солиқ ундиришнинг шароитга мослашувчан тизими, жамиятнинг технократик йўналиши, ЯИМда хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори ҳиссаси кўзга ташланади. Бу моделда эволюцион йўл орқали оддий товар хўжалигидан классик капитализм томон ва ундан бозор иқтисодиёти томон борилади. Бу модель орқали Европа давлатлари XX аср 30-йилларидан бошлаб бозор иқтисодиётига ўтилди, 50-60- йилларда шиддатли тус олди.

3. Лотин Америкаси модели - хомашё тамойилига қурилиб, ундирувчи саноат тармоқларининг ривожланганлиги, меҳнат ресурсларининг ортиқчалиги, хуфёна наркокапиталнинг юқори ҳиссаси, экспортнинг паст, товар ва хизматлар импортининг юқори даражаси иқтисодиётда майда товар ишлаб чиқаришнинг сезиларли даражаси билан тавсифланади.

4. Осиё-Тинч океани модели (XX аср 70-80-йилларда шаклланган)нинг типик хусусияти – юқори технологияга эгаллиги, табиат ва инсон ресурсларидан оқилона фойдаланиш, ишлаб чиқариш илмий базасининг ривожланганлигидир.

5. Тараққиётнинг глобал моделларидан ташқари дунёдаги АҚШ, Англия, Япония, Германия каби айрим ривожланган ва бошқа ривожланаётган мамлакатларда куйидаги моделлар ҳам кўзга ташланади:

5. Африка иқтисодий тараққиёт модели – типик хомашё йўналиши, иқтисодиётда паст унумдорлик даражаси, меҳнат ресурсларининг ортиқчаллиги, аҳоли турмушининг паст даражаси, инфратузилманинг ривожланмаганлиги, уруғчилик, қабилалар ўртасидаги урушлар, ижтимоий-сиёсий беқарорлик билан характерланади.

6. Постсовет иқтисодий тараққиёт модели – асосан МДХ мамлакатларига хос бўлиб, улар ишлаб чиқарган технологиясининг умумий хусусияти, ягона андозалар, иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг умумий вазифалари бирлаштиради. Аммо МДХ доирасида кейинчалик миллий тараққиёт моделлари етакчи ўринни эгаллаб олмади. Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятида саноати ривожланган мамлакатлар биринчи даражасига кўтарилди.

7. “Америка модели”да бозор муносабати ниҳоятда либераллиги билан характерланади. Давлатчилиқ асослари ва демократик тамойиллар муқаддаслиги, ўз кучига таянишга ўргатилади. “АҚШ миллатлар ҳамжамияти” ғоясида бирлашган давлатдир. 1929 йилда буюк депрессия-либерал иқтисоднинг чуқур инқирозини бартараф этишга қаратилди. Бу модель XX аср 30-40йилларда Франклин Рузвельт “Региономикаси” нолиберализм – АҚШда “оқилона давлат” сиёсати билан характерланади:

- 1) ҳар бир шахс ютуғи, иқтисодий фаровонлик;
- 2) социал тенглик қўйилмаган;
- 3) тадбиркорликни ривожлантирган.

Нолибералистлар давлатнинг иқтисодий муносабатларини тартибга солиш, фаол ижтимоий сиёсат олиб бориш зарурлигини тан олдилар. “Ўлган” иқтисодиётни давлат йўлга солди.

АҚШ фуқаро ва ёшларни ғоявий-мафкуравий тарбиялашда америкалик болалигиданок кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, ўз кучига таянишга ўргатилади. Ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотади. Худди ана шу “Америка орзуси” кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Ўз кучига ишонч, рухий озодлик, мустақил фикрлаш ғоясига асосланилади. Аммо муаммолар бор. АҚШ зиёлилари томонидан янги мафкура “либерал-национализм” мафкураси яратилиб, миллий ва ирқий жиҳатдан бўлинган ижтимоий гуруҳларни “АҚШ

миллатлар ҳамжамияти” ғояси атрофида бирлаштириш ғоявий мафкуриси ишлаб чиқилган.

8. “Япон модели”да иқтисодий муносабатларда давлат етакчи ўринни эгаллайди. Иккинчи жаҳон урушида 8 миллиондан зиёд одам ҳалок бўлган. Давлат сиёсий маданиятга эътибор қаратди. Иқтисодиёт халқнинг ижтимоий-тарихий тажрибаси, руҳияти, менталитети билан йўғрилган. Фуқаро меҳнатсеварлик, интизомлилик, жамоавийлик япон миллий характери ривожлантирилди. “Бор имкониятнинг ишга сол!” ғоясига амал қилинади.

“Ахлоқ тарбияси” тизимига асосан:

1) характерни шакллантириш;
2) “давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият”;

3) “фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш”га йўналтирилган.

“Япон мўъжизаси” Додж йўли номи билан боғлиқ:

- 1) монополияга чек қўйилган;
- 2) ер деҳқонларга бўлиб берилган;
- 3) давлат облигацияларини сотиб олган;
- 4) банк кредитларни қисқартирган;
- 5) аҳоли пуллари музлатилган.

9. “Швед модели”да иқтисодиёт ижтимоий соҳага йўналтирилганлигидир (ижтимоий адолат, ижтимоий муҳофаза, ижтимоий кафолатга эътибор).

10. “Эрхард (немис) модели”да XX аср 1949-1950-йилларда иккита ислохот ўтказилган:

1) Пул (марка) ислохоти, бир кечада марка синган, фақат банкда кўп миқдорда маркаси борларнинг 40 маркасигина қолдирилган.

2) Нарх-наво ислохотига кўра “очик эшиклар” сиёсати олиб борилган, дўконлардаги нарх-наво ошиб кетган. Чет эл давлатлари билан кўшма корхоналар барпо этилиб, хорижий сармоялар иқтисодиётга жалб қилинган. Давлатнинг иқтисодиётдаги ўрни аниқланган. Ўтиш даврида АҚШнинг “Маршал шартномаси”га таяниб, Ғарб давлатларига ажратилган 50 миллиард АҚШ долларидан қисман фойдаланган. Эрхард модели ўзида АҚШ, Англия, Швеция каби ривожланган мамлакатлар тараққиёт моделлари ижобий томонларини ўзида умумлаштирган. 1990 йилда ГФР ва ГДР ўртасидаги девор олиб ташланди. 1992 йилга келиб, Германия Потстам конференцияси (1945) шартномалари бажарилиб, собиқ СССР ва АҚШга катта миқдорда товон тўлади. 1994-1995 йилларда 3 миллионга яқин яхудийларнинг ҳар бирига 3,5 минг маркадан товон пули тўлади. Людвиг Эрхард (1897-1977) олиб борган сиёсатга кўра фуқаролар ўз ишини; 1) жуда аниқ бажариш; 2) жуда пухта

бажариш; 3) ўз вақтида бажариш; 4) бекаму кўст бажариш; 5) ўз вақтида ҳозир бўлиш талаб этилган.

11. Турк модели айнан Эрхард моделининг андозаси бўлиб, немислардан ўзлаштирилган. Фақат бунда Туркия мамлакатда енгил саноат ривожланишига кенг эътибор берган. Пул ва нарх-наво ислоҳотлари олиб борилган. Бугунги кунда Туркия ўрта ривожланган давлатлар қаторига киради. Ислоҳот босқичлари: 1) 1923-1950 йй.; 2) 1950-1970 йй.; 3) 1970-1980 йй.; 4) 1980 йилдан кейинги давр. Давлат аралашуви кучайтирилган. Мустафо Камол Отатурк бошчилик қилган (1923). Ислоҳотлар Президент Турғут Озал номи билан боғлиқ. Сулаймон Демерел, Аҳмад, Сезар, Абдулла Гул президентлик йилларида Ўзбекистон билан ҳар томнлама алоқа ўрнатилган.

12. “Хитой модели”да Хитой ислоҳотларининг “отаси “Ден Сяпин раҳбарлигида “Уч қадам” стратегияси, бозор иқтисодиётининг миллий концепцияси ишлаб чиқилди. Бунга кўра:

1) Биринчи босқич. 1982-1989 йилларда асосий иқтисодий кўрсаткич, мамлакатнинг ЯИМ 2 марта ўстириш кўзланди.

2) Иккинчи босқич. 1990-1999 йилларда амалга оширилиб, 4 марта кўпайтириш белгиланди.

3) Учинчи босқич. 2000-2050 йилларгача белгиланиб, аҳоли жон бошига ЯИМ 4 минг АҚШ доллариغا етказиш кўзда тутилди.

Мао Цзе Дун вафотидан сўнг ХХР раиси Ден Сяпин сиёсат ва иқтисодиёт соҳасида оқилона йўл тутди. У “моддий инқилоб” оқибатларини тугатди. У Хитой Компартияси дастуридан “3-жаҳон урушининг муқаррарлиги ва зарурлиги” қондаси олиб ташлади. Ядро қуролини биринчи бўлиб ишлатмаслик мажбуриятини олди. У “Бир давлат ва икки сиёсий тузум” дастурининг асосчиси. Бир вақтлар инглизлар босиб олган **Гонконгнинг** Хитойга қайта қўшилиши муаммосини ечиб кетди, 1997 йил 1 июлида қўшилди. Гонконг Буюк Британиянинг Осиёдаги мустамлакаси эди. Натижада Хитой дунёнинг энг ривожланган давлатлари қаторига қўшилди.

Хитой давлати бозор иқтисодиёти миллий концепциясига кўра: 1) мамлакат иқтисодиётининг либераллашуви; 2) хусусийлаштириш жараёни; 3) турли мулк шакллариининг пайдо бўлиши; 4) хорижий сармояларнинг кириб келиши йўлга қўйилди. Ден Сяпин: «мамлакат иқтисодиётини ислоҳ этишдан кўзланган мақсад – социалистик бозор иқтисодиёти тизимини шакллантиришдир» деган эди. Хитой аҳолиси 1300 млн киши.

13. “Жанубий Корея модели” 4 босқичдан иборат бўлди.

1) 1946-1961 йилларда Америка тусидаги давлатчилик шакллантирилди. АҚШ ҳарбий кучлари ушлаб турилиши бу вазифани анча енгиллаштирди.

2) **1962-1975 йиллар**да Корейс иқтисодий мўъжизасининг отаси деб тан олинган Президент Пак Чжон Хи номи билан боғлиқ. Ислохотнинг асосий йўналиши чора ва эҳтиёжларни қоплашга қаратилган иқтисодиётга эмас, балки маҳсулотни таклиф қиладиган иқтисодиётга қаратилди. Экспорт ошди....

3) **1976-1981 йиллар**да иқтисодиёт экспортга йўналтирилди. Кейинчалик оғир саноат ривожлантирилди. 1980 йилларда саноат ишлаб чиқаришда кичик ва ўрта бизнес 20%дан ошмади.

4) **1982-1991 йиллар**да иқтисодиётни эркин қўйиш, унинг очиклиги таъминланди. Имтиёзли кредитлар бериш бекор қилинди. Давлат фақат узоқ муддатга кредит беришни кафолатлади.

14. “Ўзбек модели” – қисман Эрхард (немис) моделига ўхшаб кетади. Немисларга ўхшаб, мамлакатимизда 2 та ислохот ўтказилди. 1) 1993-1994 йилларда пул ислохоти (купон) жорий қилиниб, миллий сўм муомалага киритилди; 2) Нарх-наво ислохоти 1991-2001 йиллар ва ундан кейинги ҳозирги давргача давом этмоқда.

Аслида ХХ аср 90-йиллари бошида Ўзбекистон олдида бир қатор стратегик ривожланиш йўллари пайдо бўлган эди. Уларни 4 йўналишга бўлиш мумкин: 1) хомашё; 2) аграр; 3) индустриал; 4) хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича гуруҳлаш жоиздир.

1. Хомашё йўлини танлаш табиий бойликларнинг янада талон-тарож қилиниши, аҳолини иш билан таъминлаш муаммоси, саноатнинг ундирувчи тармоқларига зўр беришга олиб келди. Собиқ Иттифоқ ихтисослашуви бу йўналишни келтириб чиқарган эди.

2. Аграр иқтисодий тараққиёт модели аграсаноат мажмуи (АСМ) тармоқларини ривожлантиришни тақозо қилиб, аҳолининг асосий қисмини қишлоқ хўжалиги билан банд қилишга олиб келарди.

3. Индустриал иқтисодий тараққиёт моделининг самарадорлиги Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатлари тажрибаси билан тасдиқланди.

4. Тараққиётнинг хизмат кўрсатиш йўналиши ҳам Ўзбекистонга қўл келиши мумкин эди. Бу йўлдан бораётган Европа мамлакатларида ЯИМнинг 67-70% шу соҳада яратилади. Баъзи мамлакатларда бу ЯИМнинг 25% ни ҳосил қилади.

Ўзбекистон юқорида саналган глобал ва миллий моделларнинг биронтасидан воз кечмади, улардан фойдаланди.

Ўзбекистонда “фуқаро тарбияси” давлат сиёсатининг устувор йўналиши бўлиб, асосан икки йўналишда олиб борилмоқда:

1) Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.

2) Миллий ғоя ва мафқурани инсон (фуқаро) онги ва қалбига сингдириш орқали.

3) Фуқаро тарбиясини амалга оширувчи маскан сифатида мактаб танланган.

“Ҳаракатлар стратегияси”нинг кишилар тафаккурини янгилашда тутган ўрни ва роли куйидагилардан иборат:

1. Одамларнинг дунёқарашини тубдан ўзгартириб, мустақилликнинг улуғ саодат эканлигига ишончининг мустаҳкамланганлиги.

2. Иқтисодий эркинлик – шахс, оила, меҳнат жамоаси, ижодий гуруҳларнинг ташаббускорлиги ва тадбиркорлигини кучайтириб халқ фаровонлигини ошираётганлиги.

3. Хусусий мулкнинг дахлсизлигини таъминлаб, унинг мавқеини кучайтираётганлиги.

4. Аҳолининг ночор қатламлари, болалар, талабаларнинг ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватланаётганлиги.

5. Таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириб, комил инсонларни вояга етказишга хизмат қилаётганлиги.

6. Жаҳонда ўзбек деган халқнинг борлигини ҳар томонлама намоён қилаётганлиги ва бошқалардан иборат (Яхшиликков Ж.Я., Муҳаммадиев Н.Э. Миллий ғоя ва мафкура.Т.: Фан, 2015.-237-238-бетлар).

7. Ўзбек модели тушунчаси, аввало, Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёти қандай бўлиши лозимлигини асослайдиган, уни муайян мақсадларга йўналтирадиган энг умумий назарий хулосалар ва мўлжаллар билан давлатнинг белгиланган мақсадларга эришишга қаратилган амалий сиёсатининг муштараклигини англатади.

8. Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз, деган масала «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» (1999), «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» (2002), «Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир» (2005), «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» (2009), “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси (2010 йил 12 ноябрь) каби асарларида айниқса ўзининг тугал ва мукамал ифодасини топди. Унда қурилаётган янги жамиятнинг илмий-фалсафий концепцияси, жамият ҳаётини тубдан ислоҳ этишнинг навбатдаги стратегик вазифалари 2009-2012 йилларга мўлжаллаган инқирозга қарши чоралар дастурида устувор йўналишлар асослаб берилган. Ана шу масалаларни бажариш миллий истиқлол ғоясининг пировард мақсадларини белгилайди ва бу мақсадларга етишга хизмат қилади.

Бизнинг бош стратегик мақсадимиз – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишдир. Бозор иқтисодиёти, энг аввало, кўпмулкчиликка ва улар ўртасидаги рақобатга таянади. Унда мулкнинг барча қонуний шакллари тенг ҳуқуққа эга бўлиб, бу ҳуқуқ давлат томонидан кафолатланади.

“Ўзбек модели”ни бугунги кунда демократик жамият барпо этиш муҳим ўзига хос модели эканини дунёнинг жуда кўплаб сиёсатшунос етакчи олимлари ўрганмоқда ва уни таҳлил қилмоқдалар. Масалан, россиялик тадқиқотчилар М.С. Гафарли, А.Г.Касаев, германиялик Л.Левитин, Россия Фанлар Академиясининг академиги Ф.Бурлацкий уни юксак баҳолашган.

Мустақил тараққиёт йўлига чиққан Ўзбекистон учун энг асосий, бош масала миллий давлатчилик пойдеворини барпо этиш, мустақилликни сиёсий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий асосларини яратиш эди. Мазкур масалага мустақилликка эришган барча мамлакатлар турли даврларда дуч келшган ва

улар бу масалани турлича ҳал этишган. Шу сабабли илмий адабиётларда ижтимоий тараққиётнинг “Швед модели”, “Америка модели”, “Япон модели” каби тушунчалар ишлатилмоқда. Мазкур тушунчалар замирида муайян минтақа ёки мамлакатлар ижтимоий тараққиётида сиёсий-иқтисодий ислохотларни қайси йўл билан, қай йўсинда амалга оширилиши билан бир-биридан фарқланади.

Ислом Каримовнинг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли” (1992) асари бозор муносабатларига ўтишнинг жаҳон тараққиёти тажрибаси таҳлил қилинди. Жаҳон тараққиётида: 1) Демократия ва қонунчилик. 2) Мулкчиликнинг турли шакллари ва унга муносабат. 3) Юксак маънавият ва маданиятнинг ривожланиши. 4) Халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, жаҳон ҳамжамиятига кириш масалалари кўрсатиб берилган. Асарда Марказий Осиё республикалари ижтимоий тuzумини ўзгартириш учун қуйидаги масалаларга эътибор қаратилган:

1. Маъмурий буйруқбозлик тизимидан демократик, бутун жамиятнинг тузилишига ўтиш. 2. Мулкчиликнинг бегоналашуви: режали иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтиш. 3. Тоталитар, ақидапарастлик мафкурасидан ҳурфикрликка, кўппартиявийликка, умуминсоний маънавиятга амал қилиш. 4. Жаҳон ҳамжамиятига кириб бориш. Умуман, бу асарда демократик ҳуқуқий давлат ва Ўзбекистонни 125 мамлакат (бугунги кунда эса 180 га яқин) тан олганлиги, 40 дан ортиқ давлат билан дипломатик алоқалар ўрнатганлиги баён этилган. Ўзбекистон БМТга 1992 йил 2 мартда қабул қилинганлиги кўрсатилган. Умуман, бу асар 5 қисм, бўлимларни ўзида ифода этади. Булар:

1. Ўз йўлимизнинг шарт-шароити ва заминлари.

2. Ўзбекистон-демократия ва ижтимоий адолат жамияти.

3. Миллий манфаатлар устуворлиги ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликка асосланган ташқи сиёсат.

4. Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиётини қуриш – мустақил Ўзбекистон ички сиёсатининг негизлари.

5. Мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари.

Умуман, ана шу асар Ислом Каримов томонидан ёзилгандан сўнг Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини қуришнинг ҳуқуқий асоси ва тамойилларини қабул қилиш билан бирга унда Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари ҳар томонлама асослаб берилди. Шу асар ёзилгандан сўнг жамиятимизда сиёсий ҳаётнинг барча соҳалари, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш, модернизациялаш, диверсификациялаш ва локализациялаштириш жадаллик билан олиб борилмоқда. Бизнингча, мазкур асарнинг тарихий аҳамияти бениҳоя катта бўлиб, бу Ўзбекистон фуқароларининг мустақил тараққиёт йўлидан собитқадамлик билан

ривожланиб боришининг сиёсий ва иқтисодий йўналишларини белгилаб берди. Халқимиз ўзининг нималарга қодир эканлигини исботламоқда. Ҳақиқатан ҳам Президентимиз таъкидлаганидек, «Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди». Биз бу асарнинг тарихий аҳамиятини шу боисдан ҳам беқиёс деб биламиз.

Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли» асар (1993) 9 бўлимдан иборат. Асар бозор муносабатларига ўтишда ўхшаши бўлмаган, бетакрор яхлит андозаларни ишлаб чиқиш, ўзимизга хос йўлни танлаб олиш ҳақида батафсил маълумот беради. Асарнинг дастлабки қисмида тоталитар тузим оқибатлари чуқур таҳлил қилинган. Шундан келиб чиқиб, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этишда республикамизнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга оладиган, унинг ўтмиши, ҳозирги куни ва келажакдаги тараққиётига тўла-тўқис мос келадиган мутлақо янги андоза зарурлиги талқин этилган. Энг муҳими, бизнинг бозор иқтисодиётига асосланган давлат қуришдан бошқа йўлимиз йўқлиги айтилади. Бу йўл 3 таркибий қисмдан иборат:

1. Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти миллий андозаси моҳиятининг тавсифи.

2. Қатъий марказлаштирилган маъмурий-буйруқбозлик тизимидан ҳўжалик юритишнинг бозор муносабатларига асосланган йўлига ўтишнинг энг муҳим принциплари.

3. Иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг, тангликдан чиқиб кетишнинг, барқарорлик ва муҳим ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашнинг аниқ йўналишлари белгилаб берилган.

Асардаги 9 та муҳим масалалар қуйидагилардир:

1. Ўтмишдан қолган мерос ва иқтисодий ислоҳотлар зарурати.

2. Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлимизни белгилаб берувчи шарт-шароитлар мавжудлиги.

3. Иқтисодиётни мафкурадан холи этиш – демократик ва бозор ўзгаришларининг асоси (мулкчилик муносабатлари) эканлиги кўрсатиб ўтилган.

4. Давлат – иқтисодий ўзгаришларнинг ташаббускори ва бош ислоҳотчиси.

5. Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш-иқтисодий ислоҳотлар йўлининг негизи.

6. Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларни ҳуқуқий таъминлаш.

7. Кучли ижтимоий сиёсат-иқтисодий ўзгаришлар кафолати.

8. Ташқи иқтисодий фаолият – жаҳон иқтисодиётига яқинлашув йўлида.

9. Иқтисодий ислоҳотнинг асосий устуворлиги ва йўналишлари.

Ушбу асар айни вақтда ёзилган бўлиб, Ўзбекистонни бозор ислоҳотлари асосида ривожлантиришнинг ўзига хос муҳим қонуниятлари ишлаб чиқарилганлиги билан аҳамиятлидир.

“Кучли давлатдан-кучли жамият сари” ғоясининг моҳияти, мазмуни ва унинг фуқаролик жамиятини қуришдаги аҳамияти. И.А. Каримов “Кучли давлатдан-кучли жамият сари” ғоясини 1998 йили “Тафаккур” журнали бош муҳаррири билан бўлган суҳбатда кўтарган эди. Бу ғояга кўра биз фуқаролик жамияти қуришни мақсад қилиб қўйганмиз, бу соҳада дастлабки қадамлар қўйилди. Бугунги ўтиш даври учун зарур бўлган кучли давлат функциялари ва аломатлари аста-секинлик билан тадрижий равишда кучли жамият зиммасига ўтишини таъкидлаб ўтади.

Бу ғоя мазмуни 1999 йилда “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” асарида яна бир бор алоҳида таъкидлаб ўтилди. “Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги ҳамда нодавлат-нотижорат ташкилотлар тўғрисидаги қонунларга ўз муносабатини билдира туриб, бу ғояни янада ривожлантирди. “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” деган сиёсий қурилиш, - деган эди Ислом Каримов, -дастурнинг моҳияти ана шунда яққол намоён бўлади. Айнан шундай ёндашув фуқароларнинг ўзларига ўз ҳаёти ва бутун жамият ҳаётини бошқаришда ва ташкил этишда кенг иштирок этиш учун имконият яратди. Бу эса фуқаролик жамияти тамойилларига тўла мос келади”.

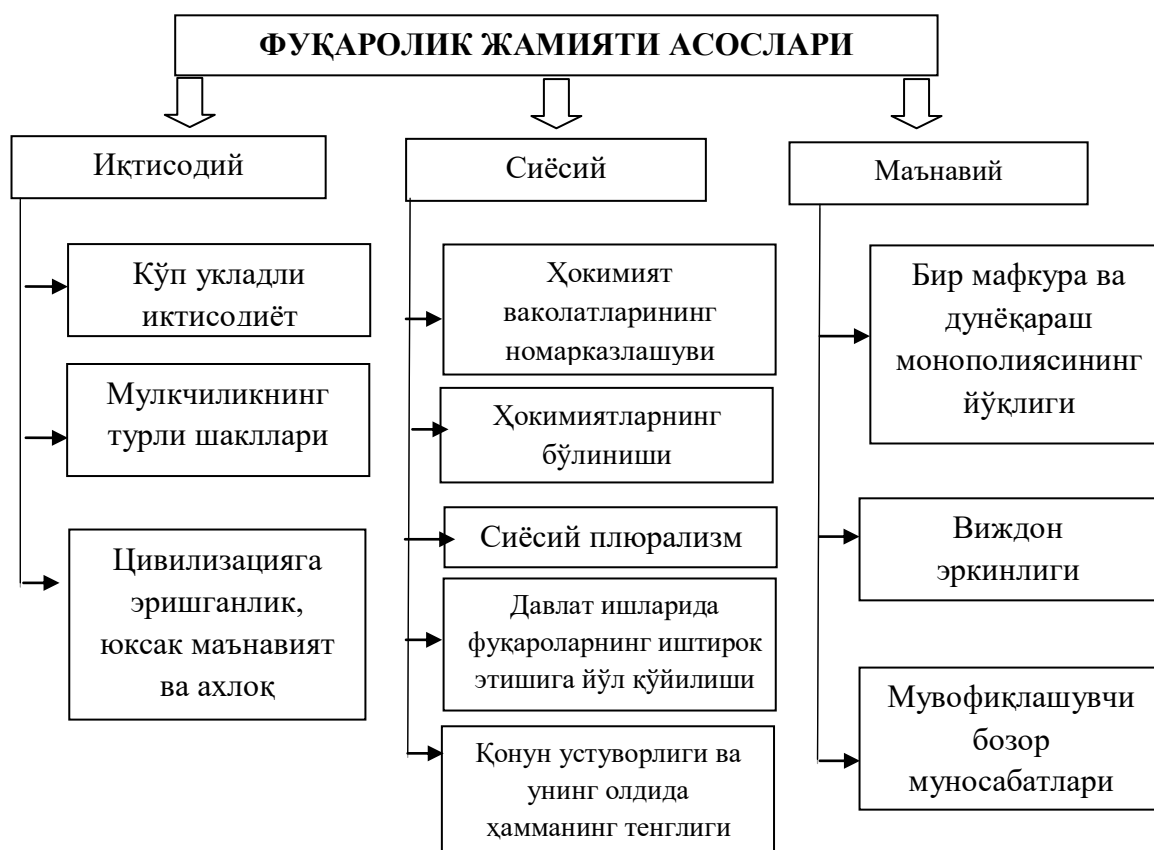
Бу ғоянинг ишлаб чиқилиши ва бу борада дастур қабул қилинишининг сабаби шундаки, ҳар қандай давлат кучли бўлиши мумкин. Масалан, собиқ СССР қудратли давлат эди, лекин у XX аср охирига келиб халқдан ажралиб қолди, халқдан, фуқаролардан узоқлашди, ҳокимият органларидан фуқароларнинг иштироки чекланди. Халқнинг давлатдан бегоналашуви, ҳокимиятга ишонмаслик юзага келди. Натижада бундай “тизимга” эга бўлган давлат қулашига олиб келди. Биз қудратли кучли давлат қуришимиз мумкин, лекин у фуқаролар манфаатини ифода этмаса, фуқаролардан узоқда бўлса, миллий давлатчилигимиз ҳақидаги қарашлар амалга ошмайди. Шу боисдан ҳам бу концепциясига кўра давлат ҳокимияти органларини аста-секинлик билан либераллаштириб, унинг айрим функцияларини маҳаллий ҳокимият органларига ўтказиш лозимлигини баён этган эди. Ҳақиқатан ҳам бу масала давлат раҳбарининг доно сиёсати туфайли амалга оширилмоқда.

“Кучли давлатдан кучли жамият сари” тамойили фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг муҳим шарти бўлиб, нодавлат ва жамоат ташкилотлари родини кучайтириш керак бўлади. Бунинг учун эса, давлат ҳокимияти органларини босқичма-босқич эркинлаштириш зарур. Шу боисдан ҳам мустақиллик йилларида, айниқса 2000 йилдан кейинги даврларда – 2016 йилгача бўлган даврда ва ҳозир ҳам бу масала давлат сиёсатининг марказида бўлиб келмоқда.

1. Давлат қурилиши ва бошқаруви соҳасидаги энг муҳим вазифа бу қонунчилик ҳокимияти – мамлакат Парламентининг роли ва таъсирини

кучайтириш, ҳокимиятнинг қонунчилик, ижро ва суд тармоқлари ўртасида янада муносиб, барқарор мувозанатга эришишдан иборат. И. Каримов 2005 йил 28 январда Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенати Қўшма йиғилишида “Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир” маърузасида чуқур таҳлил қилиб берди. Бунда: 1) Президент ваколатларининг бир қисмини Сенатга ва ҳукуматга ўтказиш, Қонунчилик палатасини шакллантириб, унинг ҳуқуқларини кенгайтириш; 2) Бош вазир, мамлакат ҳукуматининг ролини, масъулиятини кучайтириш; 3) суд ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва эркинлигини таъминлаш вазифаларини баён этди. Мамлакатимизда давлат ҳокимиятини эркинлаштиришда икки палатали парламент барпо этишдан мақсад: 1) парламент ўз ваколатларини самарали амалга ошириш; 2) Қонунчилик палатаси ўз фаолиятини доимий профессионал тарзда олиб бориш; 3) Сенат асосан маҳаллий Кенгашлар, ҳудудларнинг вакилларидан иборат бўлишини таъминлаш; 4) аҳолининг мамлакат ижтимоий ва сиёсий ҳаётдаги иштирокини кенгайтириш лозим бўлади.

9.1.3-чизма

Мамлакатни модернизация қилишда узоқни кўзлайдиган “**Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари**” тамойилини ўзида ифода этади. Бу шуни назарда тутдики: 1) ҳокимият ваколатларининг маълум бир

қисмини марказдан маҳаллий ҳокимият органларига ўтказилмоқда; 2) сиёсий партиялар ва фуқаролик институтларининг муҳим қарорлар қабул қилишдаги роли кучайтирилмоқда.

Демак, давлат ва жамият қурилиши, сиёсий ҳаётини эркинлаштириш ҳокимият органларининг айрим функцияларини қўйи ҳокимият органларига босқичма-босқич ўтказиш – бу фуқаролик жамиятининг муҳим элементларидан бири ҳисобланади.

9.3. “Мафкуравий тарбия” тушунчаси, унинг мазмуни ва намоён бўлиш хусусиятлари ҳамда тарғибот-ташвиқот тамойиллари

1. Мафкуравий тарбия – инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунёқарашини шакллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён¹.

Ғоявий тарбия – инсон онги ва тафаккури тизимида шу йўналишдаги дунёқарашни, фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, диний, эстетик, ахлоқий, бадиий, касбий ва бошқа тамойилларни муайян мафкура асосида мақсадли шакллантириш жараёнидир. Ғоявий тарбия мафкуравий тарбия орқали зоҳир бўлади. Ғоявий тарбия: оила, маҳалла, ижтимоий-оммавий институтлар, маъмурий-сиёсий ташкилотлар, меҳнат жамоаларида олиб борилади.

Шуни унутмаслик керак-ки, “Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмади – бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси” (И.А. Каримов Юксак маънавият – енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. -62-бет).

Жамиятни ҳар бир ижтимоий куч ёки аҳоли қатламлари ўз манфаат ва мақсад-интилишларини ифода этувчи ғоялар тизимини яратгач, бошқа ҳуқуқларни ҳам шу ғоялар таъсирига тортишга, ўз тарафдорлари сафини кенгайтиришга ҳаракат қилади. Ғоялар ҳаққоний ва адолатли бўлиб, кўпчилиكنинг талаб-эҳтиёжларига мос келса, бу соҳадаги тарбия воситалари таъсирчан, тарбиячилар эса фаол ва фидойи бўлса, кўзланган мақсадга эришилади.

Жамият, халқ ҳали ўз манфаатларини англаб етмаган, ўз мафкурасини шакллантириб, мақсадлари сари сафарбар бўлмаган ҳолларда бегона ва зарарли ғоялар таъсирига тушиш эҳтимоли ортиб боради. Бу эса мафкуравий тарбияни йўлга қўйиш, соғлом мафкура тамойилларини аҳоли қалби ва онгига муттасил сингдиришни долзарб вазифага айлантиради.

Ўзбекистон шароитида мафкуравий тарбиянинг асосий вазифаси – халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги

¹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 297-бет

асрий орзу-истаклари, мақсадларини, миллий мафкурамизнинг моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш, айниқса, ёшлар онгига сингдиришдан иборатдир.

Мафкуравий тарбия жамиятда, авваламбор, оила, мактабгача ёшдаги болалар муассасалари, мактаблар, лицей, коллежлар, олий ўқув юртлари, ОАВлар, жамият ташкилотларининг биргаликдаги фаолиятини тақозо этади. Узлуксиз таълим тизими мафкуравий тарбияни олиб борувчи асосий бўғиндир, зеро мафкуравий мақсадларни кишилар, айниқса, ёшлар онгига сингдириш вазифаси, асосан, ана шу тизим орқали амалга оширилади.

“Ёшларнинг онги ва қалбига миллий ғоя ва мафкурани сингдириш 2 усулда: I) таълим-тарбия усулида; II) тарғибот-ташвиқот усуллари орқали амалга оширилади.

1. Таълим-тарбия усули ўқитишнинг:

1) Кўргазмалилик.

2) Узлуксизлик.

3) Янги педагогик технологияларни қўллаш.

4) Тарихий-манتيкий изчилликни таъминлаш усулларида кенг фойдаланилади.

2. Мафкуравий таъсир – мафкуравий жараённинг энг муҳим структуравий компонентларидан биридир. Мафкуравий таъсир икки асосий – тўғри, бевосита ва ўзаро алоқадорликка асосланган билвосита шакллар ёрдамида амалга оширилади. Мафкуравий таъсир самарадорлиги унинг объекти ва субъектига боғлиқ бўлади. Чунончи, мафкуравий таъсир самарадорлиги мафкуравий таъсир ўтказилиши лозим бўлган кишиларнинг (объект) маълумот даражаси, маданий савиясига боғлиқ бўлса, ўз навбатида мафкуравий таъсир ўтказётган идоралар, тарбиявий муассасалар, тарғибот ва ташвиқотлар (субъект) амалга ошираётган мафкуравий тадбирлар мазмуни ва шаклига, мафкура ходимларининг профессионал маҳоратига, уларнинг инсоний фазилатлари, хислатларига боғлиқ бўлади. Мафкуравий таъсир ўтказилиши лозим бўлган кишиларнинг маълумот даражаси, маданий, ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий савияси қанча баланд бўлса, мафкуравий таъсир самарадорлиги шунча юқори бўлади.

Ўз навбатида, мафкуравий таъсир самарадорлиги унинг объекти билан субъекти орасидаги ўзаро алоқадорлик механизмининг мустаҳкамлигига боғлиқ. Бундай ўзаро алоқадорлик механизмининг мазмунида бир-бирига ўргатиш, бир-бирига устоз, бир-бирига шогирд тамойили ётмоғи даркор. Бундай ҳолатда ҳар бир киши мафкуравий таъсир доирасига тушади ва ўша таъсир асосида фаолият кўрсата бошлайди.

**Мафкуравий тарбия ва мафкуравий таъсир ҳамда
унинг механизмлари**

1. Мафкуравий тарбия – инсон ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунёқарашини шакллантиришга, уларнинг муайян мақсадларини ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён дир.

Мафкуравий тарбиянинг мақсади – жамиятнинг ҳар бир ижтимоий қатлам, гуруҳнинг тарбиявий даражасини таъминлаш д ир.

2. Мафкуравий таъсир – мафкуравий жараённинг энг муҳим структуравий компонентларидан биридир.

Мафкуравий таъсирнинг 2 алоқадорликдаги механизми:

1) Тўғри, бевосита.

2) Ўзаро алоқадорликдаги билвосита ёрдамида амалга оширилади.

Объекти: кишиларнинг маълумот даражаси, назарий савияси билан боғлиқ.

Субъекти: ўтказаетган тарбиявий муассасалар, тарғибот-ташвиқотчиларнинг профессионал маҳоратига боғлиқ

Мафкуравий тарбия ўзига хос тизимга эга бўлиб, бу тизимда хилма-хил бўғинлар ўзига хос аҳамият касб этади. Бу борада мафкуравий тарбия субъектлари алоҳида ўрин тутлади.

Жамият аъзоси сифатида, инсон доимо турли гуруҳ ва жамоаларнинг вакили сифатида уларнинг таъсири остида бўлади. Яъни, ҳар бир шахснинг феъл-атворида, хатти-ҳаракатларида у мансуб бўлган миллат, халқ, профессионал тоифа, жамоа ва оиланинг ижобий ёки салбий таъсири мавжуд.

Тарихий шарт-шароит, давр, давлат тузуми ва ўша жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий таъсирлар унинг дунёқараши, фикрлаш тарзи, тафаккурида ўз аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

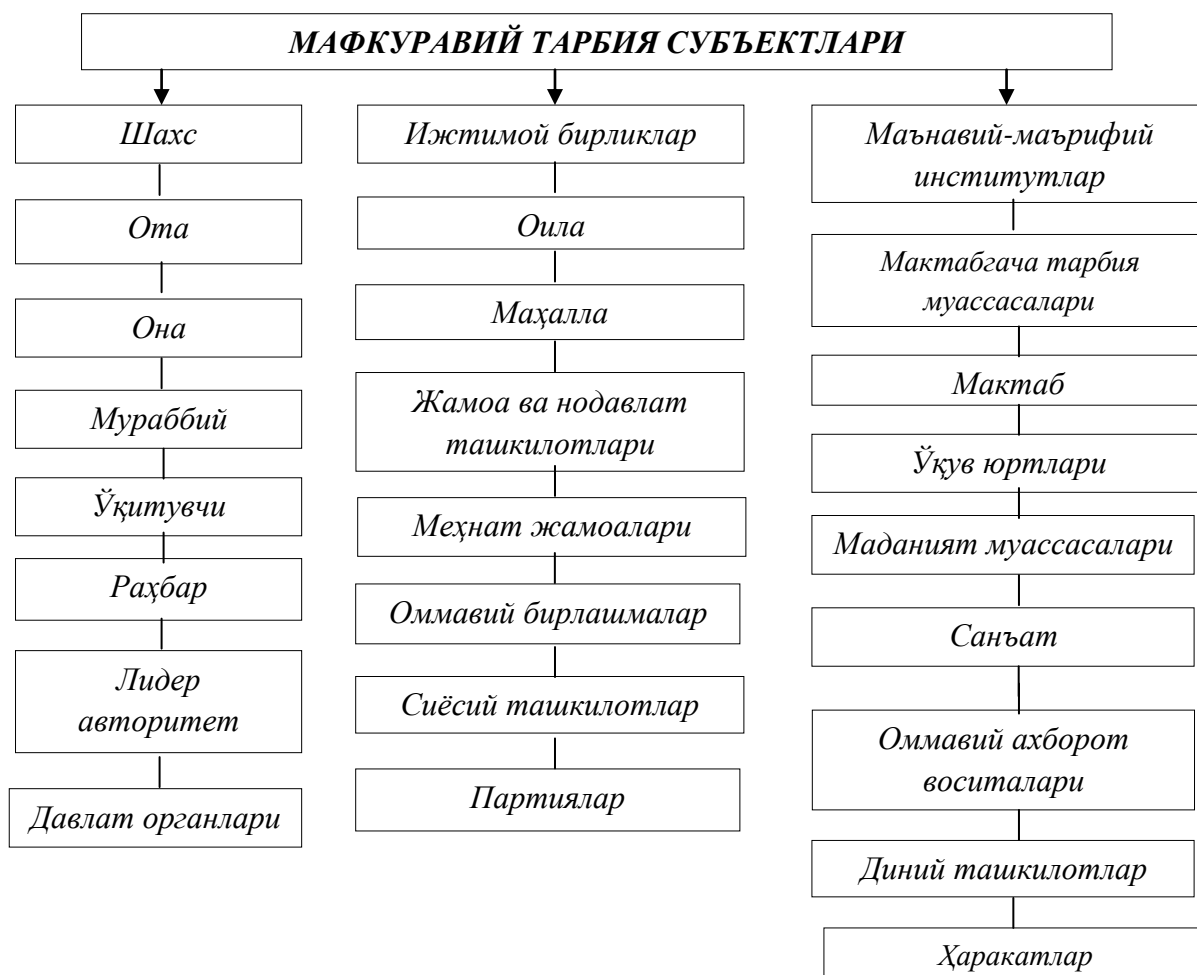
- Макробосқичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги ижтимоий-маънавий, сиёсий ҳамда иқтисодий муҳит таъсирлари.

Микробосқичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туғилиб ўсадиган оила, таълим ва тарбия масканлари, меҳнат жамоаси, маҳалла ва дўстлар муҳитидаги таъсирлар.

9.3.2-чизма

9.3.3-чизма

Бир қарашда инсон феъл-атворини иккинчи босқич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, “Қуш уясида кўрганини қилади” деганларидек, айниқса, ўзбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, маҳалласи, таълим олган билим даргоҳига катта эътибор берилади ва бундай муносабат ҳаётда ўзини оқлайди ҳам. Лекин макробосқичдаги таъсирларнинг аҳамиятини ҳам камситиш тўғри бўлмайди. Масалан, шўролар тузуми жамият аъзоларининг муте, тобе, ихлоссиз, баъзи бир жиҳатдан иймонсиз бўлиб камол топишига замин яратганки, бунга асосан ўша муҳитдаги носоғлом, инсон қадрини ерга урувчи иқтисодий сиёсат ва идеология сабаб бўлган.

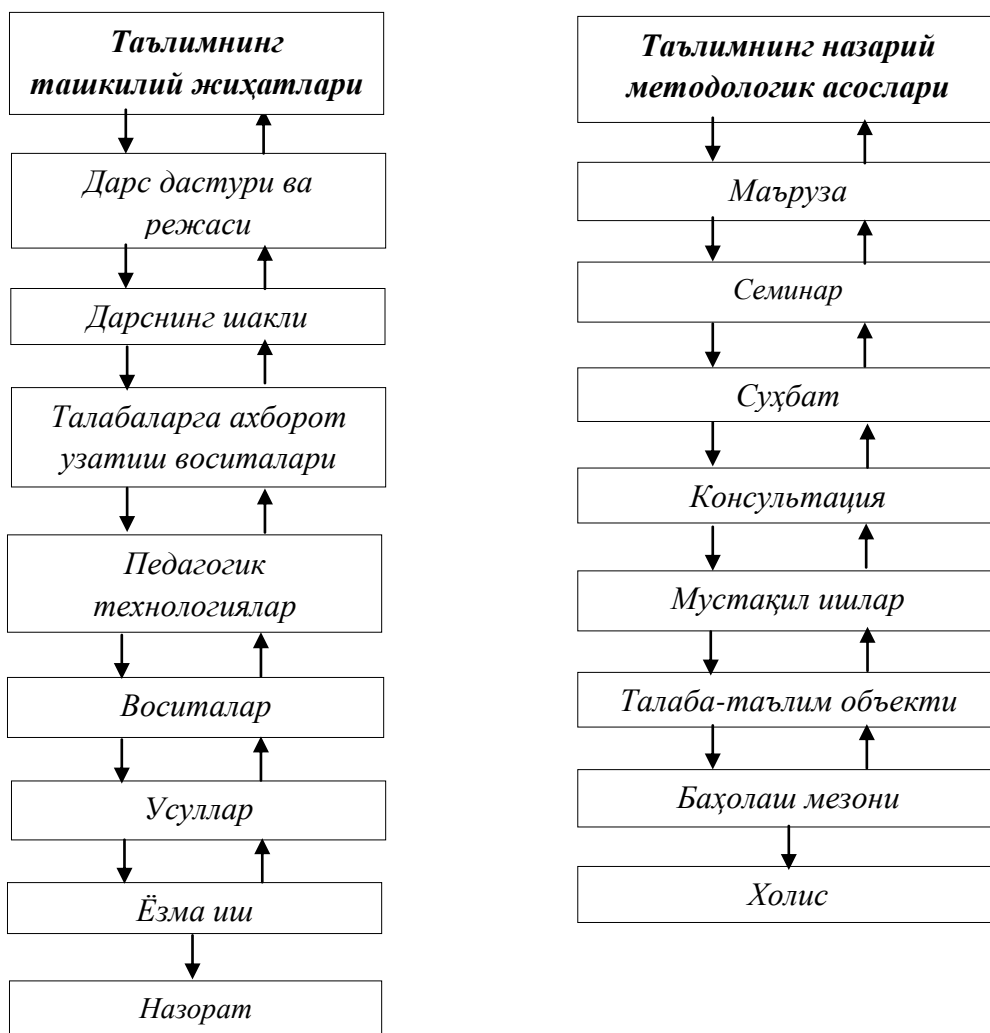
Мафқурани амалга оширувчи шахсдан аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш қобилияти, унинг нутқи, ўзига ишонч ва бошқалар талаб этилади. Мафқурачиларнинг асосий иш услуби, ўзида мавжуд билим, тушунча, ғояларни асос қилиб олган ҳолда, биринчи навбатда ёшларда, қолаверса, кенг халқ оммаси онгида мустаҳкам эътиқодни шакллантириш, таъсир кўрсатишдир. Бунда у мулоқотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан – монолог, диолог, баҳс-мунозара кабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фаолият ҳар бир таъсир кўрсатувчининг риторика асосларидан хабардор бўлишини, нутқ маҳоратини эгаллашини талаб этади. Сўзловчи нутқий ва нутқий бўлмаган воситалардан ўз ўрнида мақсадга мувофиқ тарзда фойдалана олиши шарт. Ҳиссий таъсир усуллари – ўринли ишлатиладиган қарашлар, имо-ишора, мимика кабилар ҳам бу таъсирини кўрсатувчи психологик механизмлар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб қилинадиган яна бир муҳим хислат – гапираётган кишининг ёқимтойлигидир. Бу ҳам нотикқа нисбатан ишонч ва эътиқодни оширади. Ёшлар аудиториясида, мантиқий, илмий таҳлилларга асосланган фикр ва мулоҳазалар катта таъсир кучига эга бўлади.

Нотикнинг нима ҳақида гапираётгани (ахборотнинг мазмуни) ҳам мафқуравий тарбияда муҳим ўрин тутди. Тадқиқотлардан шу нарса маълум бўлдики, одамларга ҳам ақлан асосланган (рационал), ҳам эмоционал (ҳиссийёт уйғотувчи) маълумотлар тез таъсир қилади. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, ўқимишли, тушунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли маълумотни тез қабул қилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастроқ шахслар кўпроқ юракка яқин, эмоционал маълумотга ўч бўлади. Мафқуравий ахборот ёзма ёки оғзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза, дарсни баён этиш, мунозара ва суҳбатлар ўтказиш киради. Бундан ташқари, мафқуравий ғоялар турли бадиий ва ҳужжатли фильмлар, болалар ёки катталар, учун яратилган мультфильмлар орқали ҳам етказилиши мумкин. Муҳими, улар

халқ маънавияти, ўлмас меросимиз, келажакка ишонч уйғотувчи маъно-мазмун билан йўғрилган бўлиши керак.

9.3.4-чизма

3. Мафкуравий профилактика – ижтимоий институтлар томонидан амалга оширилган турли шакллардаги ғоявий-тарбиявий, маънавий-мафкуравий ишлар мажмуи бўлиб, у бутун ғоявий тарбия тизимини қамраб олади. Мафкуравий профилактика ғоявий бўшлиқни бартараф этиш, мафкуравий парокандаликнинг олдини олиш ёки бирор-бир худуд, қатлам, гуруҳни ёт ва зарарли ғоялар таъсиридан халос қилиш мақсадида амалга оширилади. Мафкуравий профилактика мафкуравий тарбия ва мафкуравий таъсир тушунчалари билан бевосита ўзаро уйғун боғлиқ бўлиб, уларни амалга ошириш воситаси ҳам дейиш мумкин. Бунда ғоявий таъсирнинг хилма-хил усул ва йўналишларидан фойдаланилади, турли воситалар қўлланилади (биз бу ҳақда 7-мавзу 3-саволида тўхталган эдик, 7.3.2-Чизмага қаранг). Мафкуравий профилактикани амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 41-моддаси.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (1997 йил 29 август).

3. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фани бўйича дастур (18.01.2011).

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги “2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг давлат умуммиллий дастури тўғрисида”ги фармони ва ҳ.к. Уларни амалга оширадиган олий ўқув юрлари, илмий-тадқиқот институтлари, турли ижтимоий марказлар¹ амалга ошириб келмоқда.

5. Республика миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази (2006 йил 25 август).

6. Республика Маънавият ва маърифат тарғибот маркази.

9.3.5-чизма

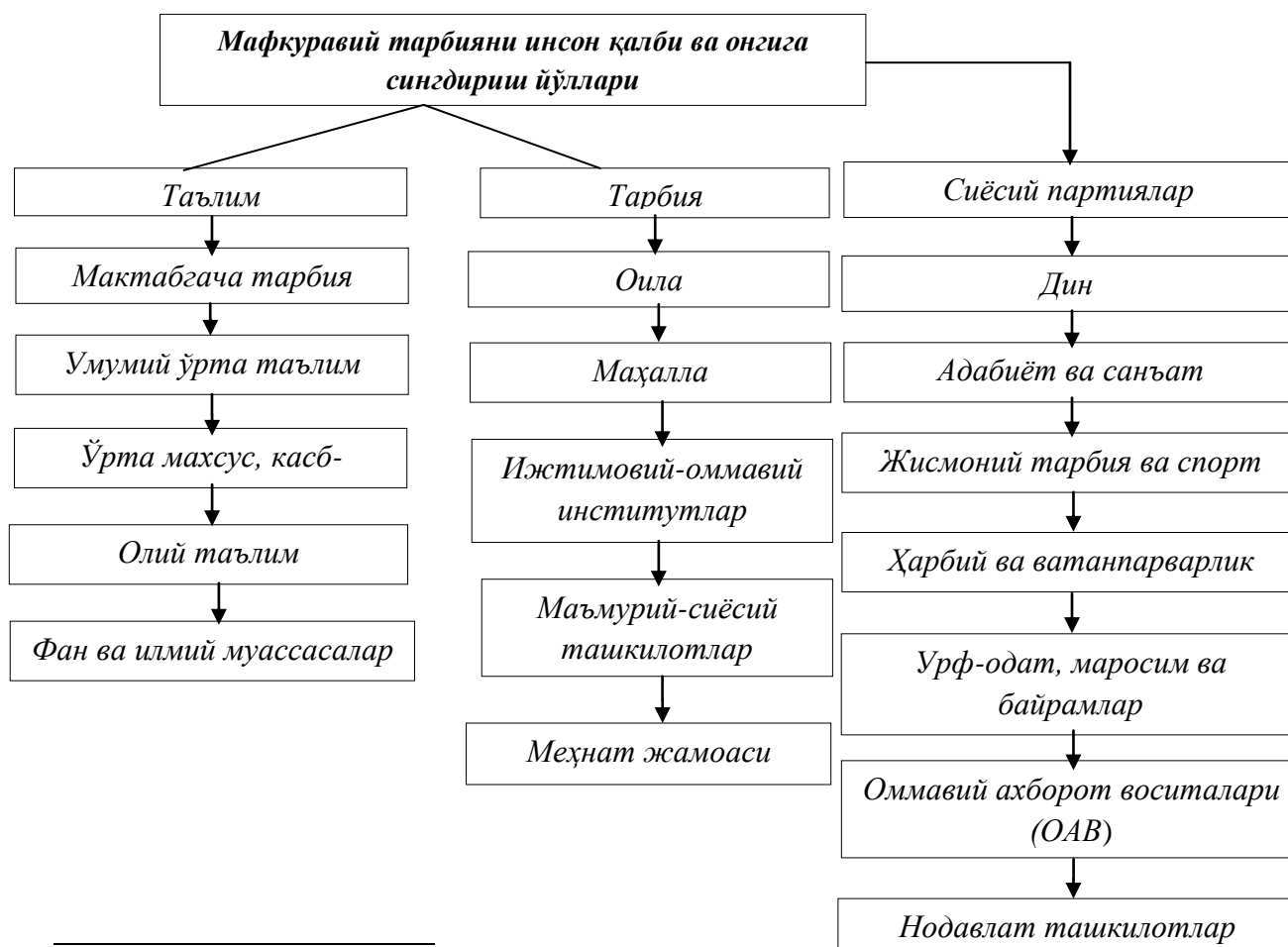
Мафкуравий тарғиботнинг энг таъсирчан воситаларидан бири **мулоқот** ҳисобланади (9.3.5-чизмага қаранг). Чунки инсон қалбида ва онгида шаклланадиган дунёқараш, эътиқод, иймон, виждон, масъулият каби фазилятлар тарбиясида радио-телевидение, газета-журналлар, бадий ҳамда илмий адабиётларнинг ўрнини эътироф этган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, юзма-юз кечадиган фикр алмашинув, инсоннинг юзи ва кўзига қараб туриб айтиладиган баъмани сўз ва ҳиссиётларнинг ўрни бекиёс. Шунинг учун ҳам ота-она бир гапни айтиш лозим бўлса, боласининг юзини ўзига қаратиб олиб, зарур юз қиёфаси ва кўзидаги самимият билан фикрини уқтира бошлайди. Ва бундай мулоқот самарали бўлади. Шу боис аудиторияларда ўқитувчи билан

¹ Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 126-бет

ўқувчи, талаба билан домла ўртасидаги мулоқот таълим ва тарбия жараёнида катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев “Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир” (2018 йил 7 декабрь) асарида маънавий тарбия, эзгу ғояларга ишонч ва садоқатни тарбиялаш масалалари кенг ўрин олган. “Авесто”нинг туб маъно-моҳиятини белгилаб берадиган “Эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал” деган тамойилни оладиган бўлсак, унда ҳозирги замон учун ҳам беҳад ибратли бўлган сабоқлар борлигини кўриш мумкин. Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё садоқат – ё фалокат масаласидир” деган чуқур маъноли сўзларни эслайман. Турли маънавий ҳуружларга қарши собит тура оладиган, фидойи ва ватанпарвар инсонларни тарбиялашда “маънавий-маърифий тарғибот ишларининг таъсирчанлигини таъминлайдиган замонавий инфорацион ва компьютер технологияларини кенг жорий этиш, жамиятимизнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришга қаратилган самарали усул-услугларни ишлаб чиқиш, давлат ва жамоат ташкилотлари учун тегишли тавсия ва қўлланмаларни тайёрлаш бугунги кунда муҳим вазифа” га айланди¹.

9.3.6-чизма

¹ Каримов И. А. Юксак – маънавият енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 -32,62,127-бетлар.

Мафкуравий тарбияни инсон, ёшлар онги ва қалбига сингдиришнинг асосий йўналишларини қуйидагича изоҳлаш мумкин.

I. Тарғибот-ташвиқот усули.

Миллий ғояни инсон онги ва қалбига сингдириш иккинчи энг муҳим соҳа **тарғибот-ташвиқот усули** орқали амалга оширилади. **Тарғибот** (унинг ўзак сўзи “рағбат”) – у инсонни бирор ҳаракатга рағбатлантиришни назарда тутади.

Ғоявий тарғибот деб, миллий ғояни аҳолининг барча қатламлари орасида ёйишга, кишилар онгига сингдиришга қаратилган ишлар, тарғиб ишларига айтилади. Миллий ғоя тарғиботи билан шуғулланувчи кишиларни миллий ғоя тарғиботчилари деб аташади.

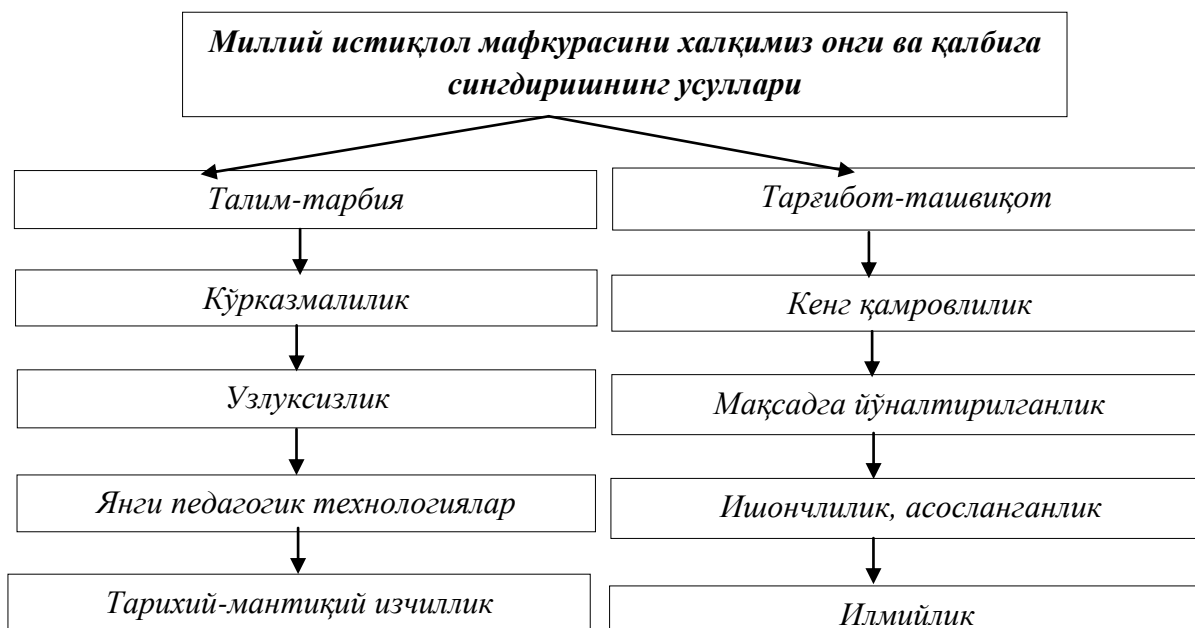
“Ташвиқот” (тушунчаси ўзаги “шавқ” сўзидан олинган) – у кишида бирор нарсага шавқ уйғотишга йўналтирилади. Тарғибот (“инсон қалбининг созловчилари”) инсоннинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган.

Миллий ғоя ташвиқоти, яъни ғоявий ташвиқот деб, оммага мафкуравий ёки бошқа жиҳатдан таъсир кўрсатиш мақсадида ёзма ва оғзаки равишда қилинадиган ишлар, тадбирларга айтилади. Тарғибот-ташвиқот ишлари:

- 1) Кенг қамровлилик.
- 2) Мақсадга йўналтирилганлик.
- 3) Ишончлилик, асосланганлик.
- 4) Илмийлик асосида олиб борилади.

Тарғибот-ташвиқотдан мақсад – билим орттириш эмас, балки кишини бирор ҳаракатга ундашдан иборат. Миллий ғояни халқ қалби ва онгига сингдириш муайян технология асосида олиб борилганида тадбирларнинг кетма-кетлиги, микёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари сингари жиҳатлар қамраб олинади.

9.3.7-чизма

Интерфаол усуллари:

- 1) Кластер (ахборотларни ёйиш) усули.
- 2) Синквейн (Ахборотларни йиғиш)усули.
- 3) “Ақлий хужум” усули.
- 4) “Ажурли арра” усули.
- 5) “Мунозара” усули.
- 6) “Ўз ўрнингни топ” усули.
- 7) “Кичик гуруҳларда ишлаш” усули.
- 8) “Менъю” усули.
- 9) “Дебатлар” усули.
- 10) “Танқидий фикрлаш” усули ва ҳоказо.

Ўзбекистонда *мафкуравий жараёнларни ташкил этишнинг устувор йўналишлари* қуйидагилардан иборат:

1) Белгиланган тадбирларнинг юқори даражада уюшқоқлик билан ўтказилишини таъминлаш.

2) Миллий ғоянинг тарғибот сифатидаги роли мунтазам ошириб бориш.

3) Давр талабларидан келиб чиққан ҳолда мафкуравий ишларни ташкил этишнинг янги, самарали йўллари излаш.

4) Бу соҳада эски услубларнинг мутлақлаштирилишига, андозалаштиришга йўл қўймай ташкил этишда ижтимоий муҳитни ҳисобга олиш.

5) Мафкуравий фаолиятнинг қанчалик самарали олиб борилаётганини билиш мақсадида унинг мониторингини ташкил этиш.

Миллий ғоя, мафкуранинг тарғибот-ташвиқотини ташкил этишда қуйидаги *ташкилӣ тамойилларга* амал қилиш мақсадга мувофиқ:

1. Узлуксизлик (миллий мафкурани ёшлар онги ва қалбига сингдириб боришни бешиқдан бошлаш керак, содда шаклда).

2. Кенг қамровлилик (жамият барча аъзоларига ғоялар хилма-хиллиги асосида мафкурани сингдириш).

3. Босқичма-босқичлилик (оила-боғча-мактаб-коллеж, лицей, олий ўқув юртлиари асосида).

4. Кетма-кетлик (ҳар бир босқич учун инсонга хизмат қиладиган қадриятлар асосида).

5. Фаоллик (кўпроқ интерактив усуллардан фойдаланиш).

6. Иш билан сўз бирлиги (назария ва амалиёт бирлиги).

7. Шахсий ибрат (тарғибот қилувчининг ўзи шахсий ҳаётда ибрат бўлиши).

8. Ҳаётийлик (ютуқлар билан бирга камчиликларни ҳам кўрсатиш).

9. Илғор тарғибот-ташвиқот технологияларидан фойдаланиш.

10. Меъёрийлик (баландпарвозлик, расмиятчилик, такрорланишларга кўп ҳам йўл қўймаслик).

Миллий ғояни ёшлар онгига сингдиришнинг ноанъанавий қуйидаги усулларида фойдаланиш ҳам зарур:

- 1) Ақлий ҳужум.
- 2) Баҳс-мунозара (дебат).
- 3) Гуруҳларга бўлиниб ишлаш.
- 4) Жуфт бўлиб ишлаш.
- 5) Занжир машқи.
- 6) Ижодий иш.
- 7) Интервью.
- 8) Интилиш.
- 9) Интерфаол.
- 10) Йўналтириш.
- 11) Музёра.
- 12) Сурадли диктант.
- 13) Чигил ёзди (Маърифат. 2003 й. 23 июль).
- 14) Мусобақа-танлов дарслари.
- 15) Мужассамлашган дарслар.
- 16) Баҳолаш ва қиёслаш дарси (“Туркистон” 2003 й. 19 июнь).

Ғоявий тарбияни тарғиб қилиш услублари. Миллий ғоя ривожининг ҳозирги босқичи маънавий-маърифий, мафкуравий ишлар таъсирчанлигини ошириш, оммани буюк мақсадлар йўлида сафарбар этиш, уюштириш учун асосий эътиборни қуйидагиларга қаратишни тақозо этади:

1) Миллий ғоя ва миллий мафкурага оид тарғибот-ташвиқот ишларини кучайтириш ва унинг қамровини кенгайтириш.

2) Гарчи аччиқ бўлсада, ҳақиқатни айтишдан чўчимаслик.

3) Сохтакорликдан қочиш.

4) Ҳаётдаги қийинчилик, муаммоларни очиқ-ойдин баён этиш.

5) Оммавий руҳлантириш, ишонч-эътиқодни мустаҳкамлаш.

6) Президентимиз атрофига янада мустаҳкамроқ жипслашишга даъват этиш, зиёли, маърифатчи, мафкура иши билан шуғулланувчи барча тарғибот-ташвиқотчиларнинг биринчи даражали вазифасидир.

7) Мақсадимиз маърифатли жамият барпо этишдан иборат, бу жамиятда қонун устуворлиги, қонун олдида ҳамманинг масъуллиги, адолат, Ватан, халқ манфаати улуғ саналишини инобатга олиш.

8) Халқ ҳуқумдорларга эмас, ҳуқумдор халққа хизмат қилиши – асосий қоида;

9) Пировард мақсадимиз адолатли жамият барпо этиш¹.

10) Бировнинг ҳақиқа хиёнат қилмаслик, диёнатлилик, иймонлилик, ҳалоллик меъзонини улуғлаш.

11) Маърифий-тарғибот ишларининг шаклан ва мазмунан тури: маъруза, суҳбат ва баҳс-мунозаралар, семинарлар, конференциялар ўтказиш, оммавий ахборот воситалари орқали чиқиш йўли билан амалга оширилади.

¹ Бобоев Ҳ., Гофуров З., Исломов З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт.-Т.: Янги аср авлоди, 2001.-174,176,191-бетлар.

12) Мафкуранинг асосий мақсадларини халққа содда, таъсирчан, тушунарли тарзда етказиш учун одамлар қалбига йўл топа оладиган фидойи инсон, зиёлиларга таяниш.

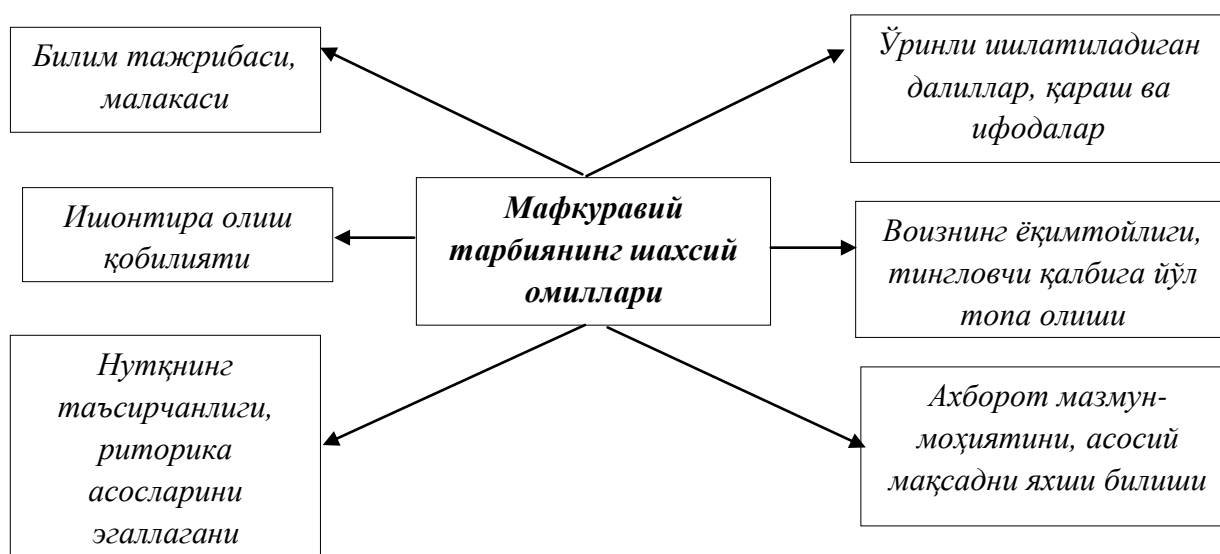
Миллий ғоя ва миллий мафқурани тарғиб қилишда қуйидаги тарбиявий тамойил, услуб (методларга) эътибор бериш керак:

- 1) Тушунтиришда ва баён этишда оддийлик ва лўндалик.
- 2) Талаб ва таклифни доимо назорат остига олиш.
- 3) Онга таъсир кўрсатишнинг янги технологияларини ишлаб чиқиш¹.
- 4) Зиёлилар мавқеини ошириш, уларга эътибор ва имконият яратиш.
- 5) Турли билимларни эгаллашга бўлган иштиёқни қўллаб-қувватлаш.

6) Оммавий ахборот воситаларида халқ руҳиятига яқинлаштирилган янги мафқуравий материалларни кўпайтириш, доимий “акс таъсир” тамойилига амал қилиш.

7) Телевидение ва радио замонавий иш усуллари ва шаклларини эгаллаши учун расмий хабарларнигина эмас, балки халқаро меъзонларга мувофиқ матбуот саҳифаларида ва телевидениеда чуқур таҳлилий материаллар, жиддий сиёсий, иқтисодий, халқаро шарҳлар, баҳс-мунозаралар кўринишида бўлиши лозим.

9.3.8-чизма

9.4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури – миллий ғоянинг таркибий қисми

“Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури 1997 йил 29 августда қабул қилинди. Ушбу ҳар иккала қонун миллий истиқлол ғоясининг таркибий қисми ҳисобланади. Чунки дастурнинг мақсади – таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафқуравий қарашлар ва

¹ Каримова В.М. Ёшларда миллий ғояни ва миллий мафқурани шакллантириш омиллари ва шартлари. //Таълим ва тарбия, 2000.-№ 1-2, 40 бет.

сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимини яратиш. Бу мақсад миллий истиқлол ғояси ва мафкурасининг ҳам мақсадидир. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ўқувчи-талабалар онгида миллий ғоя ва миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориш кўзда тутилган эди¹.

1997 йил 6 октябрдаги Ўзбекистон Президентининг “Таълим-тарбия ва Кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида”ги фармони билан Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини ҳаётга татбиқ этиш ишлари давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланди.

2001 йил 18 январда Ўзбекистон Президентининг ““Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида”ги Фармойиши қабул қилинди². Шунингдек, 2006 йил 25 августда Ўзбекистон Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарори билан 2та марказ юзага келди:³

1) Республика миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази.

2) Республика маънавият тарғибот маркази очилди.

“Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”га (2017 йил 28 июль) қарори қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги қарори билан Ўзбекистон Республикаси маънавият ва маърифат ягона маркази ташкил этилди.

Шу боисдан ҳам комил инсон тарбияси ҳам миллий ғоя ва мафкуранинг асосий ғояларидан бири бўлиб, у Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳам устувор мақсадларидан биридир. “Комил инсон тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилинди. Комил инсон деганда биз, аввало онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвор билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз”⁴.

“Таълим тўғрисида”ги ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисидаги қонунлар “Кадрлар тайёрлаш миллий модели”нинг меъёрий асоси, уни амалга

¹ Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами. – Т.: Шарқ, 2001. – 3-52-бетлар

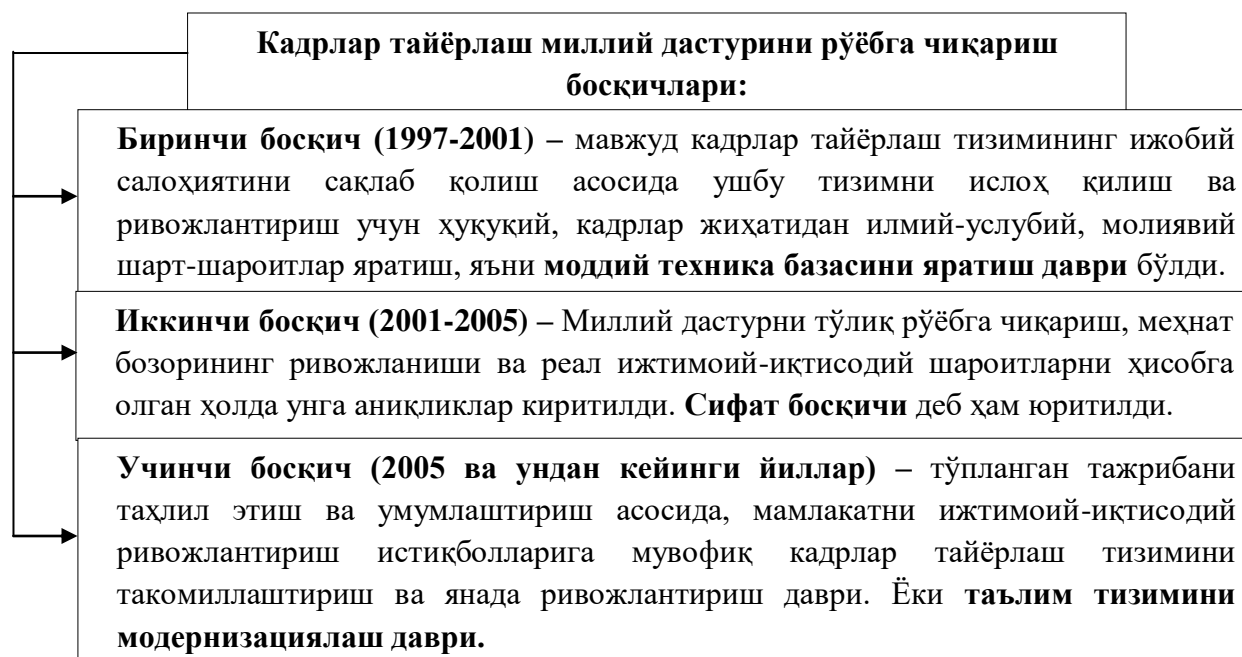
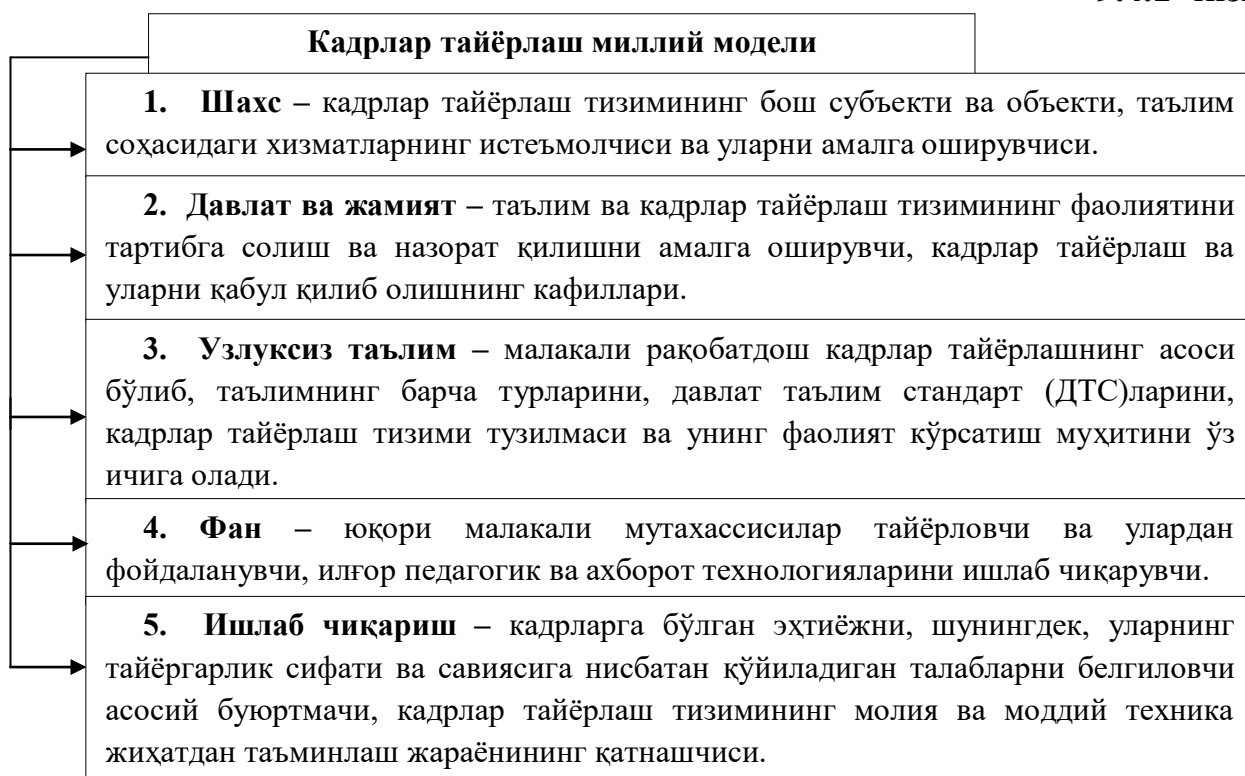
² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган ““Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида”ги фармойиши. //“Маърифат”, 2001 йил 20 январь.

³ //Халқ сўзи, 2006 йил 25 август.

⁴ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. – Т.7. – Т.:Ўзбекистон, 1999. – 134-бет

ошириш усули ва механизмидир. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг ўзаги ва муҳим хусусияти унга асосий таркибий қисмлар сифатида қуйидаги компонентлар: шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқаришнинг киритилганлигидан иборат. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ўз қоидаларининг кенглиги ва теранлиги жиҳатидан таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилишга қаратилганлиги билан чегараланиб қолмайди. У доимий ижтимоий аҳамиятга эга.

9.4.1-чизма

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, айниқса уни амалда рўёбга чиқариш ижтимоий жараёнларга (1997-2016 йиллар) қандай таъсир кўрсатди?

1. Миллий дастурнинг амалга оширилиши жамиятдаги ижтимоий-сиёсий муҳитга ижобий таъсир кўрсатди:

- 1) Давлатни бошқаришда ва ижтимоий ҳаётда демократик асосларни юзага келтирди.
- 2) Ижтимоий ишлаб чиқариш соҳасида одамларнинг ўз меҳнати натижаларидан бегоналашувга барҳам бериш билан.
- 3) Шахснинг маънавий-ахлоқий бегоналашуви барҳам топиб, ижтимоий онг, тафаккурнинг шаклланишига олиб келди.
- 4) Ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий соҳаларда демократик принциплар ва қонун устуворлиги жорий этилди.
- 5) Ижтимоий онг соҳасида мафкуравий зўравонликка барҳам берилиб, ижтимоий жараёнларни мустақил тушуниб етиш учун ва жамиятнинг ҳамма аъзолари, шахс ўз қарашларини эркин баён этиш учун имконият яратилди.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш шахснинг жамиятдаги ўз ўрнини белгилаб олиш жараёнини тезлаштирди:

- 1) Ижтимоий фаоллик ва ҳаракатчанлик ижтимоийлаштириш (социализациялаш)нинг самарадорлигининг ошишига олиб келди.
- 2) Ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларда (Собиқ иттифоқ даврида) шахс устуворлиги қатъий белгилаб қўйилган эди. Эндиликда шахс Кадрлар тайёрлаш миллий модели ва таълим тизимининг асосий, тизим ҳосил қилувчи компонентига айланди (шахс-жамият-давлат принципига ўтилди).
- 3) Миллий дастурнинг "...одамнинг қобилиятларини намоён қилиш ва унинг таълим соҳасидаги хилма-хил эҳтиёжларини қондириш" деган қоидаси амалга оширилмоқда.

3. Таълим миллий моделини амалга ошириш жамиятда эркин фикрлайдиган шахс шаклланишига олиб келди:

- 1) Шахсга таълим йўналишини танлаш эркинлиги берилди – бу олий қадриятдир.
- 2) Таълимни гуманитарлаш ва инсонпарварлаштириш конструктив эркинлик кўникмаларини ривожлантирди.
- 3) Шахснинг билим олувчиларда эстетик бой дунёқарашини, юксак маънавиятини, маданият, ижодий фикрлашини шакллантирди.
- 4) Шахсни тарбиялаш ва ҳар томонлама ривожлантиришнинг устунлиги таъминланди.

4. Кадрлар тайёрлаш миллий модели жамиятнинг потенциал имкониятларини рўёбга чиқариш омилига айланди:

- 1) Давлат кадрлар тайёрлаш кафилидир, яъни давлат таълим хизматлари бозорини, билим олишнинг хилма-хил шакллари вужудга келтирди.
- 2) Давлат ДТС ва бошқа механизмлар ёрдамида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, жамият эҳтиёжлари, фан, техника, технологиянинг ҳозирги ютуқлари асосида кадрлар тайёрлаш мазмуни ва сифатига қўйиладиган умумий талабларни белгилаб берди.
- 3) Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг компонентлари: шахс, давлат, жамият, фан, узлуксиз таълим, ишлаб чиқариш ўртасида реал алоқа яратилди.

5. Кадрлар тайёрлашнинг миллий моделини рўёбга чиқариш миллий ва умуминсоний кадриятларни уйғунлаштириб, фуқаролик жамияти асосларини шакллантирди:

- 1) Шахс ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият олдидаги мажбурияти алоқадорлигига асосланди.
- 2) Ҳуқуқий маданият ўсишига олиб келди.
- 3) “Ғоявий, мафкуравий, ҳуқуқий бўшлиқ зоналари” пайдо бўладиган эскича фикрлаш барҳам топди.
- 4) “Инсон ҳуқуқларининг устунлиги принципи” жорий этилди (кадрият).
- 5) Ҳуқуқий маданият: а) ижтимоий амалиётнинг ва таълим жараёнининг таъсири шаклланди; б) ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти принциплари модели яратилди.

6. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш Ўзбекистоннинг халқаро майдонда муносиб ўрин олишига имкон яратиб берди:

- 1) Сиёсий соҳада Ўзбекистон халқаро жараёнларда низоларнинг олдини олиш, минтақавий ва глобал хавфсизлик механизмларини ишлаб чиқишда ҳал қилувчи кучга айланди.
- 2) Иқтисодий соҳада қудратли иқтисодий потенциал яратилди, Ўзбекистон – “очиқ” жамият бўлиб, бошқа давлатлар билан ўзаро манфаатли шартномалар асосида ривожланмоқда.
- 3) Миллий дастур кадрларни тайёрлаш соҳасидаги ҳамкорлик халқаро ҳуқуқий асоси яратилди.

7. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури миллий истиқлол ғоясининг таркибий қисми ҳисобланади.

Умуман, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури мамлакатни ривожлантиришнинг стратегик мақсадларига эришиш – ривожланган демократик давлат ва фуқаролик жамиятини, халқаро ҳамжамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзосини таркиб топтиришнинг муҳим асосига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан мамлакатимизда 11 йиллик мажбурий таълим тизими жорий қилинди.

ХУЛОСА

Кишилик жамияти пайдо бўлганидан буён инсон кундалик фаолиятида ривожланиб, такомиллашиб борадиган, муайян эътиқодни ифодаловчи ғояларга таяниб иш кўради. Шу йўлда одамларни бирлаштириш ва сафарбар қилиш, уларнинг қалбида ишонч уйғотиш, эски ижтимоий тузумдан мутлақо янги тузумга ўтишга ўзига қўшимча куч-қувват ва мадад топишда умумий, ягона мақсад ва орзу-интилиши ифодаси бўлган миллий ғояни таянч ва суянч деб билади.

Собиқ Иттифок даврида интилиш авлод-аждодларимизнинг ғояларини ўрганишга етарли эътибор берилмади. Ўша даврда баъзи мутафаккирларнинг мероси ҳақидаги асарларида буюк зотларнинг дунёқараши кўпроқ коммунистик ғоя ва мафкура синфийлик, партиявийлик, инқилобийлик, умумхалқ мулкчилиги нуқтаи қарашларида ёритилган ва одамлар қалби, онгига сингдирилган эди. Аслида аждодларимизнинг миллий ва умуминсоний ғояларга бой маънавий мероси ҳозирги пайтда жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи манба бўлиб хизмат қилмоқда. Ушбу маънавий мероснинг ғоя ва мафкуралар қарашлари нуқтаи назаридан чуқур тадқиқ қилиниши жамият ривожланишини маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги асосида ўрганиш лозимлигини белгилаб берди. Чунки миллий ғоя мужассам бўлган буюк мақсадларни рўёбга чиқариши авваломбор жамиятимиз ва шу жамият аъзоси бўлмиш ҳар қайси инсоннинг маънавий олами ва дунёқарашидаги ижобий ўзгаришлар билан бевосита боғлиқ эканини унутмаслигимиз зарур.

Бизнинг энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ ғоямиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, мамлакатимизни ҳар томонлама юксалтириб, ёруғ ва эркин ҳаёт сари олға юриш.

Мустақиллик йилларида тўпланган тажриба ва ижтимоий ҳаёт ривожини аслида инсон, жамият, давлат ғоя ва мафкурасиз яшай олмаслигини кўрсатди. Замон, одамзод ўзининг руҳи ва шууридаги кўпдан-кўп саволларга жавоб берадиган, уни доимий фаолиятга ундаб турадиган ҳаётбахш ғояга ҳамиша эҳтиёж сезиб яшайди. Чунки табиатда, жамиятда бўшлиқ бўлмагани каби инсон қалби ва онгида ҳам бўшлиқ бўлмайди. Жамият ҳаётида соғлом ғоя устувор бўлиб турмаса, одамларнинг қалби ва онгини ёт, зарарли ғоялар эгаллаб, халқнинг турмуш тарзини издан чиқаради. Худди дунёнинг бойлиги турли кучлар ўртасида талаш бўлганидек, инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаб, уларни ўз қўлидаги қуролга айлантириш мақсади ҳам жаҳонда ҳар хил тажовузкор оқим ва таълимотларни ўзаро курашга ундаши, айниқса, бугунги кунда яққол намоён бўлмоқда.

Ҳозирги тараққиётнинг мана шундай ўзига хос қонуниятларини теран ҳис этиб, мақсадлар билан яшаётган халқимизнинг интилишларига мос келадиган

миллий ғоя ва мафкура тўғрисидаги таълимотни яратди. Ана шу асосларда 2000 йилда “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” номли махсус рисола чоп этилди. “Миллат бор экан, -дейилади рисолада,-миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишига қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар.

Шу маънода, бундай хавф-хатарларга қарши асосий қурол сифатида юртимизда яшаётган ҳар бир инсон, аввало, униб-ўсиб келаётган янги авлоднинг ҳар томонлама баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун бўлиб вояга етиши учун кенг жамоатчилик ва аҳолимиз ўртасида маънавий-маърифий фаолиятимизни юксак даражага кўтаришнинг аҳамияти бекиёсдир.

Ҳозирги даврдаги глобал муаммолар, яъни ер юзида ялпи тинчликни сақлаш, терма ядро урушининг олдини олиш ва адолатли халқаро иқтисодий тартибот ўрнатиш, атроф-муҳитни самарали муҳофаза қилиш, аҳоли сони ва таркиби билан моддий ва маънавий неъматлар яратилиши мутаносиблигига эришиш, жаҳон аҳолисини зарур озиқ-овқат ва қувват манбалари билан ишончли таъминлаш, очлик, қашшоқлик ва қолоқликни тугатиш, маънавий муҳит софликни таъминлаш билан боғлиқ ғояларнинг ўрни ва аҳамиятини илмий нуқтаи-назардан ўрганиш ҳам долзарб вазифага айланди.

Бугунги кунда халқаро терроризм, сепаратизм ва экстремизм экспансиясининг фаоллашуви, миллатлар ва конфессиялараро можаролар кўчаётганлиги, ғоявий-мафкуравий курашининг янги паллага кирганлигини кўрсатмоқда. Зеро, шундай экан жаҳонда кечаётган ғоявий-мафкуравий кураш майдонларида ўзбек халқининг ғоявий-мафкуравий рақобат бардошлигини таъминлаш ишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшадиган мутахассислар янги авлодини тарбиялаб вояга етказиш ўзининг долзарблигича қолаверади. Демак, бугунги кунда ғояни, фикрни таъқиқ қилиш билан, маъмурий ғоялар билан енгиб бўлмайди. “Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этмоқда”¹.

Ислом Каримов томонидан илгари сурилган “уч поғонали жавоб тизими” яъни таҳдидларни”англаш”, олдини олиш ва ниҳоят бартараф қилиш орқали жавоб бериш мумкин.

Миллий ғоя ва мафкура ҳақидаги хулосамиз шулардан иборат:

1. Миллий ғоя ва мафкуранинг назарий-методик асосларини аввало ушбу фаннинг пайдо бўлиш сабаблари, унинг объекти, предмети, қонун ва категориялари, метод ва принциплари, мақсад вазифа ва функциялари, ғоя,

¹ Каримов. И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқарлик жамиятини ривожлантириш концепцияси.-Т.: Ўзбекистон, 2010,-56 б.

мафкура тушунчаларининг мазмун-моҳияти, ўзига хос хусусиятлари ҳақида тўлиқ маълумотларга эга бўлиш имкониятини оширади. Ислом Каримовнинг асарлари миллий ғоя ва мафкуранинг илмий-услубий асоси сифатида ўрганиб, жамият ижтимоий-сиёсий, мафкуравий жараёнларида ғояларнинг дифференциялашуви ва мафкуравий таъсирларини объектив баҳолайди, мантиқий хулосалар, фикрлаш салоҳиятини юзага чиқаради.

2. Миллий ғоя ва мафкуранинг тарихий илдизлари, шаклланиши ва ривожланиш босқичлари, қадимги Шарқ ва Ғарб мутафаккирларининг қарашлари, Шарқ ва Марказий Осиёда ғояларнинг намоён бўлиши, ғарб мамлакатларида ғоявий қарашларининг такомил босқичлари, энг янги даврда мафкуравий жараёнлар ҳамда мустақиллик-миллий ғоя фанининг бош мавзуси, маънавий жасорат, миллат ғояси ва руҳининг ифодаси билан боғлиқ бўлган ижтимоий фалсафий ғоялар ҳақида тўлиқ тушунчага эга бўлиш имкониятини ҳосил қилади.

3. Ўзида халқ манфаати ва менталитетини ифода этадиган ижтимоий тараққиёт ва мафкуравий ривожланишга бевосита таъсир кўрсатади.

4. Таҳдид тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти, йўналишлари Ислом Каримов Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг асарлари, фармони, фармойиш ва қарорлари орқали мантиқий изоҳланиб, вайронкор ғоялар, реакцион моҳияти, мафкурадаги жамоавий ва индивидуал ёндашувларнинг салбий оқибатлари ва уларга қарши курашнинг тарихий зарурати таҳлил қилинди.

5. Мафкуравий таҳдиднинг ошкора ва ёпиқ характери, ахборот хавфсизлигининг локал ва глобал аҳамияти ўрганилиб, мафкуравий тажовуз ва унга қарши миллий хавфсизликни таъминлаш лозимлиги ҳақида мантиқий фикр юритилди.

6. Мафкуравий фаолият – миллий ғояни амалга ошириш воситаси бўлиб, бунда, асосан унинг ўзига хос мезонлари, бунёдкор ғояларни амалга оширишга қаратилган мафкуравий фаолият тамойиллари ва уни амалга оширишнинг замонавий технологияларига эътибор қаратилди.

7. “Мафкуравий майдон”, “мафкуравий полигон” тушунчалари, унинг намоён бўлиш хусусиятлари Ислом Каримовнинг “Жамият мафкураси халқни – халқ, миллатни –миллат қилишга хизмат этсин” (1998), “Юксак маънавият – енгилмас куч” (2008) каби асарлари асосида ўрганилиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз” (2-том) “Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга бўлган энг олий баҳодир” (2 том) асарларида глобаллашув жараёнида мафкуравий иммунитетни билим,

қадриятлар тизими каби мезонлар негизда шакллантириш омиллари, вазифалари таҳлил қилинди.

8. Жамият барқарорлигини таъминлашнинг ижтимоий ғоявий асослари, миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик тушунчалари миллий ғоя билан муштараклиги, миллий давлатчилик ва демократик ривожланишнинг шарқона талқини миллий мафқуранинг асосий ғоялари билан биргаликда ўрганилди.

9. Тафаккур ўзгариши ва маънавий янгиланишда миллий ғоянинг роли ва уни ривожлантиришнинг институционал тизими, бозор муносабатлари мезонлари асосида унинг инсон тафаккурига таъсири тарғибот-ташвиқот тамойиллари, ғоявий ва мафқуравий тарбия воситалари билан боғлиқ ҳолда баён этилди.

Умуман, миллий ғоя ва мафқуранинг – бугунги долзарб масалалари жаҳон ва ватанимиз ҳаётига доир бой маънавий мерос, ҳозирги даврга хос мафқура соҳасидаги қарашлар, назария ва таълимотларнинг тавсифи, турли ғоялар таъсири ва тажовузидан ҳимояланиш, мамлакатимизда амалга оширилаётган ўзига хос тараққиёт йўлининг объектив қонуниятлари, халқимизнинг ҳаёти ва тафаккурида рўй бераётган ўзгаришлар, аҳоли, айниқса, ёш авлод қалби ва онгида бунёдкорлик тамойилларига садоқат туйғуларини шакллантириш вазифаларига асосланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони ва шу асосда ишлаб чиқилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг мазмун-моҳиятини аҳолининг барча қатламлари онги ва қалбига сингдириш ушбу жараёнинг таркибий қисмидир. Бу эса мазкур соҳадаги вазифаларни амалга ошириш борасида ҳар биримизнинг зиммамизга улкан маъсулият юклайди. Мамлакатимизда ва халқимиз олдида турган муҳим вазифаларни бажариш, эл-юртга фидойи ва садоқатли, ҳақиқий ватанпарвар, чуқур билимли вамаънан баркамол шахсларни тарбиялаш бу борада хизмат қиладиган маънавият ва маърифат соҳаси ходимлари, зиёли ва хизматчилар, ўқитувчилар ва мутахассислар, умуман, барчамизнинг муқаддас бурчимизга айланди.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.- 76 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. – Т.: Адолат, 2017 -112-бет.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январдаги “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги фармойиши. //Маърифат, 2001 йил 20 январь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарори. //Халқ сўзи, 2006 йил 26 август.
5. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури / Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами. – Т.: Шарқ, 2001.-17-32-бетлар.
6. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 1994.-Б.160.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-т. – Т.: Ўзбекистон, 1996. 364-б.
8. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-т. – Т.: Ўзбекистон, 1996.-Б. 380.
9. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-т. – Т.: Ўзбекистон, 1996.-Б. 366.
10. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. 4-т. – Т.: Ўзбекистон, 1996. 349-б.
11. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. 5-т. – Т.: Ўзбекистон, 1997. 384-б..
12. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-т. – Т.: Ўзбекистон, 1998. 429-б.
13. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз.Т.7-Т.: Ўзбекистон, 1999. 410-б.
14. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан эркин ва фаравон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8-б. – Т.: Ўзбекистон, 2000. 528-б.
15. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-б. – Т.: Ўзбекистон, 2001. 432-б.
16. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак.-Т.10 – Т.: Ўзбекистон, 2002. 432-б.
17. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли.11-т. – Т.: Ўзбекистон, 2003. 320-б.

18. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. 12-т. – Т.: Ўзбекистон, 2004. 400-б.
19. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-т. – Т.: Ўзбекистон, 2005. 448-б.
20. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. 14-т.– Т.: Ўзбекистон, 2006. 280-б.
21. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. 15-т. – Т.: Ўзбекистон, 2007. 320-б.
22. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-т. – Т.: Ўзбекистон, 2008. 368-б.
23. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.-Б. 176.
24. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. 17-т. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 280-б.
25. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. 18-т. – Т.: Ўзбекистон, 2010. 280-б..
26. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.- 488-б.
27. Мирзиёев Ш.М. “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз”. - Т.: Ўзбекистон, 2017. 592-б.
28. Мирзиёев Ш.М. “Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир”. 2-т. – Т.: Ўзбекистон, 2018.- 508-б.
29. Мирзиёев Ш.М. – эркин ва фаровон, ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. – Т.: Ўзбекистон, 2018. 64-б.
30. Мирзиёев Ш.М. “Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кашфиётидир”. – Т.: Ўзбекистон, 2018. 54-б.
31. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.: Ўзбекистон, 2018. 80-б.
32. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.: Ўзбекистон, 2019. 64-б.

33. Каримов И.А. Эришган марраларимиз билан чегараланмасдан, бошлаган ислохотларимизни янги босқичга кўтариш - бугунги кундаги энг долзарб вазифамиздир. 23-т.-Т.: Ўзбекистон, 2015. 408 б.

34. Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. – Т.: Шарқ, 1994.- 160 б.

35. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993. 223-б.

36. Абдурауф Фитрат. Оила. – Т.: Маънавият, 2000.112-б.

37. Назаров Қ. ва бошқ. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: Akademiya, 2007. 352-б.

Назаров Қ. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси.-Т.: Ижод дунёси, 2002.

38. Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: Akademiya, 2011. 332-б.

39. Яхшиликков Ж.Я., Муҳаммадиев Н.Э. Миллий ғоя ва мафкура. – Т.: Фан, 2015. 272-б.

40. Сайидахмедов Н. Миллий ғоя: дидактик технологиялар асосида ўқитиш назарияси ва амалиёти. – Тошкент, 2015.

41. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Дарслик. – Т.: Akademiya, 2005.

42. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: Ўзбекистон, 2001. 80-б.

43. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Изоҳли кўргазмалар воситалар. – Т.: Янги аср авлоди, 2001. 80-б.

44. Қаршибоев М., Мусурмонова О, Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари. Ўқув қўлланма. – Т.: Маънавият, 2001. 112-б.

45. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Маъруза матнлари учун материаллар. –Т.: Янги аср авлоди, 2001. 184-б.

46. Миллий истиқлол ғоясини шакллантиришда ташкилий-услубий ёндашувлар. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури вазифалари доирасида. –Т.: Akademiya, 2002. 280-б.

Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар ва атамалар (қисқача изоҳли тажрибавий луғат).-Т.: Янги аср авлоди, 2002. 192-б.

47. Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. –Т.: Ўзбекистон 2004. 136-б.

48. Очилдиев А. Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар. –Т.: Мухаррир 2009.

49. Очилдиев А., Нажмиддинов Ж. Миссионерлик: моҳият, мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари (юз саволга – юз жавоб). – Т.: Ислом университети, 2009. 200-б.

50. Мамадалиев Ш.О. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси ва миллий хавфсизлик: маърузалар курси. – Т.: Ўз Ре ИИБ Академияси, 2007. 192-б.
51. Бекмуродов М. Ўзбек менталитети. – Т.: Янги аср авлоди, 2004. 36-б.
52. Қуронов М. Ўзбек характери ва миллий ғоя. – Т.: Маънавият, 2005. 96-б.
53. Қуронов М. Огоҳлик: тарих ва замон сабоқлари. –Тошкент, 2015.
54. Мадаева Ш. Миллий менталитет ва демократик тафаккур.-Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2007. 128-б.
55. Мамашокиров С., Тоғаев Ш. Эркин ва фаровон ҳаёт қурилишининг ғоявий – мафкуравий масалалари. – Т.: Маънавият, 2007. 80-б.
56. Мунавварова М. Миллий ғоянинг маънавий илдизлари.-Т.: Маънавият, 2001. 96-б.
57. Махмудов Ю. Ғ ва бошқ. Миллий ғурур – маънавий комиллик мезони. – Т.: Дизайн-пресс МЧЖ нашр, 2011. 328-б.
58. Глобаллашув. Оммавий маданият. Миллий ғоя. – Т.: Маънавият, 2009. 144-б.
59. Зиёмуҳаммадов Б. Комилликка элтувчи китоб. – Т.: Турон-иқбол, 2006.352-б.
60. Маврулов А. Маънавий баркамол инсон тарбияси. – Т.: Ўзбекистон, 2008. 80-б.
61. Маврулов А. Ватанни севиш масъулияти. –Тошкент, 2015.
62. Эркаев А. Тафаккур эркинлиги.-Т.: Маънавият, 2007.160-б.
63. Қаҳҳорова Ш. Глобал маънавият – глобаллашувнинг ғоявий асоси. – Т.: Тафаккур, 2009.448-б.
64. Ғойибназаров Ш. Халқаро терроризм: илдизи, омиллари ва манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 296-б.
65. Сафарова Н. Терроризм (тарихий-фалсафий таҳлил). – Т.: Noshir, 2009.-216-б.
66. Каримов Т. ва бошқ. Ғоя, маънавият ва мафкура (асосий тушунча ва атамалар луғати). – Т.: ТДИУ, 2008.64-б.
67. Холиқов Э. ва бошқ. Миллий ғоя фанидан семинар машғулотилари ўтказиш методикаси (қисқа матнлар, услубий тавсиялар). – Т.: Турон-иқбол, 2010.136-б.
68. Ягонасан, муқаддас Ватаним, севги ва садоқатим сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним! Услубий кўлланма. – Т.: Маънавият, 2014.160-б.
69. Темур тузуклари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 199-б.
70. Миллий ғоя ва раҳбар масъулияти. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2007.

71. Тўхлиев Н. Ўзбек модели: тараққиёт тамойиллари.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2014.
72. Очилова Б.М. Ижтимоий фалсафа. Ўқув-услубий қўлланма. – Т., 2010.
73. Отамуродов С Ёшлар сиёсий маданиятини ривожлантириш омиллари. –Тошкент, 2015.
74. Маънавият: асосий тушунчалар ва изоҳли луғат. – Т.: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. 760-б.
75. Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари: иқтисодий, ижтимоий ва маънавий жиҳатлари. – Т.: Маънавият, 2006.
76. Самаров Р. Хавфсизликнинг методологик асослари. – Т.: Академия. 2010.
77. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. – Т.: Шарқ, 2001.
78. Ҳомидий Ҳ. “Авесто”дан “Шоҳнома”гача. – Т.: Шарқ, 2007.
79. Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. – Т.: Камалак, 1991.
80. Ҳайдаров Х.Ф. Ислохотлар қонуниятлари. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
81. Примова Ф. Ёшлар ва миллий истиқлол ғояси: муаммолар, ечимлар. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
82. Шарқ донишмандлари ҳикматлари. – Т.: Шарқ, 2006.-208 б.
83. Равшанов Ф. Миллий раҳбаршунослик: тарих ва тажриба. – Т.: Akademiya, 2007. 262-б.
84. Маънавий тарбия: хрестоматия: М. Қурононов ва бошқ. – Т.: Turon zamin ziyo, 2014. 560-бет.
85. Қобилов Ш. Иқтисодий ва ижтимоий хавфсизликни мустаҳкамлаш стратегияси. –Тошкент, 2015.
86. Бозорбоев О. Миллий ғоя ва тарғибот самарадорлиги. – Т.: Маънавият, 2015. 32-б.
87. Тўраев Ш. Миллий ғоя ва маънавият, 2015, 32-б.
88. Ташанов А. Вайронкор ғоялар ва бузғунчи мафкуралар. –Т.: Turon zamin ziyo, 2015. 400-бет.
89. www.mfa.uz.
90. www.press-servise.uz.
91. www.literature.uz.
92. [www. Ziyo net.uz](http://www.Ziyo net.uz).
93. www.gov.uz
94. www.press.uz

Мухтаров Азамат – фалсафа фанлари доктори, профессор. 1953 йили Самарқанд вилоятида туғулган. 1986 йили фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини қўлга киритди. 2010 йилда Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ “Миллий ғоя такомиллида эҳтиёж ва манфаатлар бирлиги” мавзусида докторлик диссертациясини ҳимоя қилган. 1978-1993 йилларда ТХХИ фалсафа кафедраси 1993-1996 йилларда Тошкент давлат юридик институти (ҳозирги ТДЮУ), 1996-2005 йилларда Тошкент давлат иқтисодиёт университети

фалсафа кафедраси, 2005-2006 йилларда Сиртқи ХИМ факултети декани муовини, 2006-2010 йилларда ТДИУ Фалсафа кафедраларида ўқитувчи, катта ўқитувчи, доцент, профессор лавозимларида фаолият юритган. 2010 йилдан бошлаб Тошкент давлат иқтисодиёт университети Фалсафа (Ижтимоий фанлар) кафедраси мудир, профессори лавозимида ишлаб келмоқда.

У “Миллий ғоя” фанига доир кўплаб ўқув қўлланмалари, мажмуалари муаллифидир. “Шахс тарбиясида миллий ғоя, эҳтиёж ва манфаатлар уйғунлиги” (2003), “Маънавийт энг олий қадрият” (2011), “Илмий тадқиқот методологияси” (2014) каби бир қанча дарслик, ўқув қўлланмалари муаллифи ҳамда ҳаммуаллифлигида фаолият юритган. Шунингдек, “Миллий ғоя ва миллий манфаат” (2014), “Глобаллашув шароитида маънавий таҳдидларни бартараф этиш омиллари (2015) каби монография, илмий рисоалар муаллифидир. Унинг 300 дан кўпроқ илмий мақолалари Республика ва хорижий мамлакат илмий журналларида чоп этилган.

Султонов Турсунбой – фалсафа фанлари номзоди, доцент. 1947 йилда Қорақалпоғизтон республикаси Амударё туманида туғулган. 1969 йилда Бухоро давлат университети, 1985 йилда ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ) тарих факультетини тамомлаган. 1982-2000 йилларда Низомий номидаги ТДПУ, 2001-2015 йилларда Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг “Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти”, “Фалсафа” (Ижтимоий фанлар) кафедраларида аспирант, ўқитувчи, катта ўқитувчи, доцент бўлиб

ишлаган, 2008 йилдан бошлаб шу ТДИУ “Ижтимоий фанлар” (“Фалсафа”) кафедраси доценти бўлиб фаолият юритмоқда.

У Политология, Социология, “Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти”, “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанлари бўйича дарслик, ўқув қўлланмаси ва мажмуалари ҳаммуаллифи ҳисобланади. “Оила – истеъдодли ёшларни тарбиялаш мезони” каби ва бошқа мавзуларда кўплаб рисоалари чоп этилган. Шунингдек, унинг республикамиз нуфузли журналларида ва хориж илмий журналларида 300 дан кўпроқ мақолалари нашр қилинган. Ўзбекистон Республикаси интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришнинг маънавий омиллари мавзуси бўйича илмий изланишлар олиб бормоқда.

Саифназаров Исмоил – фалсафа фанлари доктори, профессор Исмоил Саифназаров 1948 йил Тошкент вилояти Янгийўл туманида таваллуд топган. 1971 йилда Тошкент давлат университети фалсафа ва сиёсий иқтисод бўлимини фалсафа ихтисослиги бўйича тугатиб, Тошкент халқ хўжалги институти Фалсафа кафедраси ассистенти лавозимида ўз меҳнат фаолиятини

бошлаган ва ҳозирги кунгача ушбу даргоҳ (Тошкент давлат иқтисодиёт университети)да фаолият олиб бормоқда.

И. Саифназаров Тошкент халқ хўжалиги институти Фалсафа кафедраси ассистенти, катта ўқитувчи, доцент, профессор ва кафедра мудири (1990-1993; 1998-2010) институт ёшлар қўмитаси котиби (1976-1979), Хорижий талабалар декани (1979-1985), институт партия қўмитаси котиби (1985-1990), Тошкент давлат иқтисодиёт университети қошидаги Республика иқтисодиёт лицейи биринчи директори (1993-1997), ТДИУ маънавий-маърифий масалалар бўйича биринчи проректори (1997-2001), ТДИУ Бирлашган касаба уюшмаси қўмитаси раиси (2002-2005), Олий Мажлис Қонунчилик палатаси АКТ масалалари қўмитаси раиси ўринбосари (2005-2008), Қонунчилик палатаси Спикери ўринбосари (2008-2012), АКТ қўмитаси аъзоси (2013-2015) лавозимларида ишлаган. 2015 йил 12 январдан бошлаб, ТДИУ Фалсафа кафедраси профессори лавозимида меҳнат қилмоқда. У иккита чақирик (2005-2009, 2010-2015) Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутати ва Ўзбекистон “Адолат” СДП Сиёсий Кенгаши раиси ҳамда партия фракцияси раҳбари (2008-2013) сифатида республика миқёсида фаол ижтимоий-сиёсий фаолият олиб борди.

И. Саифназаров 1983 йили номзодлик, 1992 йилда докторлик диссертацияларини ёқлаган. 1985 йилда доцентлик, 1994 йилда профессорлик илмий унвонини олган.

Профессор И. Саифназаров ижтимоий фалсафа, диншунослик, маънавият, оила ва ёшлар, сиёсий маданият, жамият ахборотлашуви, социология, бошқарув ва фан методологияси соҳаларида илмий фаолият олиб боради. 200 дан ортиқ монография, рисола, илмий мақола, тезис, ўқув-услубий ишланмалар муаллифи. И. Саифназаровнинг муаллифлиги ва раҳбарлигида: “Философия” (рус тилида), “Илмий ижод методологияси” (ўзбек ва рус тилларида), “Илмий тадқиқот методологияси” ва “Фаннинг фалсафий масалалари ” (ўзбек ва рус тилларида), “Менежмент асослари” (Лицей ва коллежлар учун дарслик, ўзбек ва рус тилларида), “Илмий тадқиқот методологияси” каби ўқув қўлланмалар нашр этилган.

Исмоил Саифназаров,
Азамат Мухтаров,
Турсунбой Султонов

МИЛЛИЙ ҒОЯ

Ўқув қўлланма

Муҳаррирлар

Камилова Д.Д., Гулямова Г.Ф.

Техник муҳаррир

Қаршиева Ш.Д.

Мусаҳҳиҳ

Султанова Д.Х.

Босишга рухсат этилди. 5.11.2019 й. Қозғоз бичими 60x80 1/16.

Шартли босма табоғи 21,5 б.т. Адади 50 нусха.

___ - сонли буюртма.

“Iqtisodiyot” нашриёти ДУКнинг матбаа бўлимида чоп этилди.

100003, Тошкент ш., Ўзбекистон шохкўчаси, 49-уй.